

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇALIŞMALARDA
ORHON YAZITLARI'NI OKUMA VE
YORUMLAMA FARKLILIKLARI (1936-2016)**

**EMİNE GÜRBÜZ
17718004**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. MEHMET ÖLMEZ**

**İSTANBUL
Haziran, 2020**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇALIŞMALARDA
ORHON YAZITLARI'NI OKUMA VE
YORUMLAMA FARKLILIKLARI (1936-2016)**

**EMİNE GÜRBÜZ
17718004
ORCID NO: 0000 0003 1766 3209**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. MEHMET ÖLMEZ**

**İSTANBUL
Temmuz 2020**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇALIŞMALARDA
ORHON YAZITLARI'NI OKUMA VE
YORUMLAMA FARKLILIKLARI (1936-2016)

EMİNE GÜRBÜZ
17718004

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 12. 06. 2020
Tezin Savunulduğu Tarih: 27. 07. 2020
Tez Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Murat ELMALI	
	: Dr. Öğr. Üyesi Fikret YILDIRIM	

İSTANBUL
Temmuz 2020

ÖZ

TÜRKİYE’DE YAPILAN ÇALIŞMALARDA ORHON YAZITLARI’NI OKUMA VE YORUMLAMA FARKLILIKLARI (1936-2016)

Emine GÜRBÜZ
Temmuz, 2020

Türklerin bilinen en eski yazılı belgeleri olan Orhon Yazıtları, 1893’te Thomsen tarafından Runik harflerin çözülmesi ve 1894’te Radloff’un yazıtların ilk neşrini yapması ile birlikte pek çok araştırmacının dikkatini çekmiş ve bu alanda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bunun doğal bir sonucudur ki hem Türkiye’de hem yurt dışında yazıtların okunuşu, anlamlandırılışı ve yorumlanması ile ilgili pek çok yayım yapılmış, merak edilen konulara ve sorunlu olduğu düşünülen kısımlara açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Yapılan her yeni çalışma bir önceki çalışmayı da kaynak göstererek birikimli olarak ilerlemiş ve günümüze kadar geçen 137 yıllık zaman içerisinde yeni okuma ve anlamlandırma önerileri ile bu alanda ciddi bir yol alınmıştır. “Türkiye’de Yapılan Çalışmalarda Orhon Yazıtları’nı Okuma ve Yorumlama Farklılıkları (1936-2016)” isimli tezimizde ilk olarak Radloff tarafından yapılan metin yayımından başlayarak en son Türkiye’de Ahmet Bican Ercilasun tarafından yapılan metin yayımına kadar hazırlanmış olan Orhon Yazıtları’nı okuma çalışmaları karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve kelimeler üzerinden okuma, yorumlama ve anlamlandırma farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Tezin giriş bölümünde, Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan okuma çalışmaları kısa bir şekilde tanıtıldıktan sonra çalışmanın amacına ve çalışmada izlenen yönteme yer verilmiştir. Tezin ikinci bölümünde, Türkiye’de Hüseyin Namık Orkun, Muharrem Ergin, Talat Tekin, Cengiz Alyılmaz, Erhan Aydın, Hatice Şirin User, Mehmet Ölmez ve Ahmet Bican Ercilasun tarafından yapılan Orhon Yazıtları okuma çalışmaları; Runik harfleri Latin harflerine aktarıken uyguladıkları transkripsiyon yöntemleri ve Kül Tegin, Bilge Kagan ve Tunyukuk Yazıtları’nı okuma yöntemleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Tezin üçüncü bölümünde, okunuşu ve yorumlanması bakımından tartışmalı olduğu tespit edilen kelimeler, Radloff’tan Ahmet Bican Ercilasun’a kadar yapılan okuma çalışmalardaki karşılıkları kronolojik bir sıra ile verilerek Kül Tegin, Bilge Kagan ve Tunyukuk Yazıtı için açılan ayrı başlıklar altında araştırmacıların okuma ve yorumlama yöntemlerine yer verilmiştir. Açıklanan kelime üzerinden Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmalardaki okuma ve yorumlama farklılıklarının nelerden kaynaklandığı ve ilk hangi araştırmacı tarafından yaygın okunuşun gerçekleştirildiği tespit edilmiş ve sebepleri ile beraber ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Tezin sonuç bölümünde ise tezin üçüncü bölümünde açıklanmaya çalışılan 182 kelimededen elde edilen veriler ışığında Orhon Yazıtları’nın okuma ve yorumlama farklılıklarının sebepleri maddeler halinde sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Orhon Yazıtları, Okuma ve Yorumlama Farklılıkları

ABSTRACT

ORHON INSCRIPTIONS IN THE STUDY READING AND INTERPRETATION DIFFERENCES IN TURKEY

Emine GÜRBÜZ

July, 2020

Orhon inscriptions, the oldest known written documents of Turks, in 1893 Thomsen runic letters analysis and publication of the report along with making the first Radloff in 1894 attracted the attention of many researchers and studies have been started in this field. It is a natural consequence of this that many publications have been made on reading, interpreting and interpreting the inscriptions both in Turkey and abroad and it has been tried to clarify the subjects and the parts that are thought to be problematic. Each new study progressed cumulatively by citing the previous study and a serious progress has been made by bringing together new reading and interpretation suggestions over the past 137 years. “Orhon Inscriptions in the Study Reading and Interpretation Differences in Turkey (1936-2016)”, the thesis in the first, starting from the text publications made by Radloff latest made by Ahmet Bican Ercilasun publication until the prepared text publications in Turkey, were comparatively analyzed and read out the words, interpret and explain the differences were attempted to be determined. In the introduction part of the thesis, after the reading studies about Orhon Inscriptions are briefly introduced, the purpose of the study and the method followed in the study are included. In the second part of the thesis, in Turkey, Huseyin Namık Orkun, Muharrem Ergin, Talat Tekin, Cengiz Alyılmaz, Erhan Aydın, Hatice Şirin User, Mehmet Ölmez and Ahmet Bican Ercilasun Orkhon Inscriptions related text publications; the transcription methods they applied while transferring the Runic letters to the Latin letters, the methods of reading the Kül Tëgin, Bilge Kagan and Tunyukuk Inscriptions were examined in detail. In the third part of the thesis, the words determined to be controversial in terms of their reading and interpretation are given in a chronological order and the researchers' reading and interpretation methods are presented under separate titles for Kül Tëgin, Bilge Kagan and Tunyukuk Inscription by giving their equivalents in reading studies from Radloff to Ahmet Bican Ercilasun in chronological order. Based on the word explained, it was determined what the differences in reading and interpretation in the studies about Orhon Inscriptions originate from and which researcher made the most common reading and given in detail with their reasons. In the conclusion part of the thesis, in the light of the data obtained from 182 words tried to be explained in the third part of the thesis, the reasons of the differences in reading and interpretation of Orhon Inscriptions are listed as items.

Key Words: Old Turkic, Orkhon Inscriptions, Reading and Interpreting Differences

ÖN SÖZ

II. (Doğu) Türk Kağanlığı zamanında dikilen *Orhon Yazıtları/ Kitabeleri* veya yaygın adıyla *Göktürk Kitabeleri*, Türk dili, tarihi ve kültürü ile ilgili önemli bilgileri içeren ilk kaynak metinlerdir. Türk Runik harfleriyle yazılmış olan bu metinler, 8. yy'a ait olması ve taşa kazınmış olması dolayısıyla bazı çevresel koşullardan ve geçen 13 yüzyıllık tarihî süreçten çokça etkilenmiş, yazıtların bazı kısımları okunamaz hâle gelmiştir. Bu doğrultuda araştırmacılar tarafından tarihî metinlerden ve kelimelerin çağdaş Türk yazı dillerindeki durumlarından hareketle yazıtların okunamayan kısımları tamir edilmeye çalışılmıştır. Bu durum, Runik harflerin çözülmesinden bu yana yazıtların farklı dillerde hem yurt içinde hem de yurt dışında pek çok kez tekrar yayımlanmasına ve her metin yayımının, yeni okuma ve anlamlandırma önerilerini de beraberinde getirmesine sebep olmuştur. Bu çalışmada, Orhon Yazıtları ile ilgili Radloff'tan itibaren yapılan metin yayımları taranarak tarihî zeminde Kül Tegin, Bilge Kagan ve Tunyukuk Yazıtları çerçevesinde Orhon Yazıtları'nın okuma ve yorumlama farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'de Türk asıllı Türkologlar tarafından yapılan okumalar ayrıntılı olarak incelenmiş ve kronolojik bir sıra ile verilmiştir. Türkiye'de yapılan ilk ayrıntılı yayım olarak kabul edilen Hüseyin Namık Orkun'un yayımından başlanılarak son olarak yeni okuma ve yorumlama önerileri ile birlikte tekrar yayımlanan Ahmet Bican Ercilasun'un yayımına kadar geçen süreç içerisinde nasıl bir yol alındığı ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda, tez Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmalarda okuma ve yorumlama farklılıklarını tespit ederek sonrasında yazıtlarla ilgili yapılacak olan çalışmalara kolaylık sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, Kül Tegin ve Bilge Kagan Yazıtları'ndaki incelenen kelimeler için Radloff (1895, 1897), Thomsen (1896, 1916), Orkun (1936-1941), Gabain (1941, 1950), Malov (1951, 1959), Giraud (1961), Tekin (1968), DTS, Ergin (1970), Clauson (1972), Tekin (1988), Erdal (1991), Erdal (2004), Berta (2004), Alyılmaz (2005), Şirin User (2009), Ölmez (2015), Aydın (2017), Ercilasun (2016) kaynaklarından karşılaştırmalı olarak yararlanılmış olup Tunyukuk Yazıtı için bunlara ek olarak Radloff (1899), Thomsen (1824), Sprengling (1939), Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö (1958), Tekin (1994) ve Rybatzki (1997) kullanılmıştır. Bütün bu kaynakların karşılaştırılması ve incelenmesi neticesinde elde edilen veriler kelimelerin açıklamalarında ayrıntılı olarak yorumlanmış olmakla birlikte aynı zamanda sonuç bölümünde de maddeler halinde sıralanmıştır. Tez, yazıtlarla ilgili ilerleyen yıllarda yapılacak olan çalışmalar için faydalı olabilmek adına kelimelerin okunuşu ve yorumlanması ile ilgili bilgilerin bir bütün olarak yer aldığı bir kaynak sunmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda özellikle Türkiye'de yapılan çalışmalar ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Öncelikle bana bu tez konusunu öneren, bilgi ve tecrübesi ile her dâim yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ'e teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim hayatımın her aşamasında daimâ yanımda olan ve maddî-manevî desteklerini esirgemeyen annem Hanife GÜRBÜZ, babam Mehmet GÜRBÜZ, özellikle ağabeyim

Kâmil GÜRBÜZ, arkadaşım Arş. Gör. Derya KARATAŞ'a; tezimle ilgili her türlü sorunumda beni sabırla dinleyen sayın hocalarım Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇU, Doç. Dr. Ümit HUNUTLU ve Dr. Öğr. Üyesi Serap EKŞİOĞLU'na yardımları için teşekkür ederim.

İstanbul, 2020

Emine GÜRBÜZ

KISALTMALAR

GENEL KISALTMALAR

Age	: adı geçen eser
AOH	: Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae
Ay	: aynı
B	: Batı
Bk	: bakınız
BK	: Bilge Kagan Yazıtı
C	: cilt
CAJ	: Central Asiatic Journal
D	: Doğu
G	: Güney
K	: Kuzey
KT	: Kül Tegin Yazıtı
S	: sayı
T	: Tunyukuk Yazıtı
TDA	: Türk Dilleri Araştırmaları
TDAY-B	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
ZDMG	: Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

ESER KISALTMALARI

Alyılmaz (2005)	: Orhon Yazıtlarının Bugünkü Durumu
Aydın (2017)	: Orhon Yazıtları Kül Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor (İlk baskı: 2012)
DLT	: Divânu Lügati't-Türk (Besim Atalay, 1985-1986)
DTS	: Drevnetyurskiy Slovar' (Nadelyayev-Nasilov-Şçerbak-Tenişev, 1969)
EDPT	: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish (Clouston, 1972)
Ercilasun (2016)	: Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları
Erdal (2004)	: A Grammar of Old Turkic
Gabain (1941)	: Alttürkische Grammatik
Giraud (1961)	: L'inscription de Baïn Tsoko
Malov (1951)	: Pamyatniki drevnetyurskskoy pis'mennosti teksti i issledovaniya.
Malov (1959)	: Pamyatniki drevnetyurskskoy pis'mennosti Mongolii i Kirgizii.
Orkun (1936-1941)	: Eski Türk Yazıtları (I-IV)
OTWF	: Old Turkic Word Formation (Erdal, 1991)

- Ölmez (2015)** : Orhon- Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları (İlk baskı: 2012)
- Radloff (1895)** : Die Altürkischen Inschriften der Mongolei
- Radloff (1897)** : Die Altürkischen Inschriften der Mongolei (Neue Folge)
- Radloff (1899)** : Die Altürkischen Inschriften der Mongolei (Zweite Folge)
- Sprengling (1939)** : Tonyukuk's Epitaph: An Old Turkish Masterpiece
Introduction, Text, Annotated Scientific Translation,
Literary Translation and Transliteration
- Şirin User (2009)** : Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı
İncelemeleri
- Tekin (1968)** : A Grammar of Orkhon Turkic
- Tekin (1988)** : Orhon Yazıtları
- Tekin (1994)** : Tunyukuk Yazıtı
- Thomsen (1896)** : Inscription de l'Orkhon déchiffrées par Vilh. Thomsen
- Thomsen (1916)** : Études Concernant L'Interprétation Des Inscriptions
Turques de la Mongolie Et de la Sibérie
- Thomsen (1924)** : Altürkische Inschriften aus der Mongolei in Übersetzung
und mit Einleitung
- TMEN** : Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen
(Doerfer, 1963-1975)

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR	vii
İÇİNDEKİLER	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Orhon Yazıtları ile İlgili Yapılan Çalışmalara Kısa Bir Bakış	1
1.2. Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	7
1.3. Çalışmada İzlenen Yöntem	7
2. TÜRKİYE’DE ORHON YAZITLARI’NI YAYIMLAYAN ARAŞTIRMACILARIN OKUMA YÖNTEMLERİ	10
2.1. Hüseyin Namık Orkun’un Orhon Yazıtları’nı Okuma Değerlendirmesi ...	10
2.1.1. Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi	11
2.1.2. Hüseyin Namık Orkun’un Kül Tegin Yazıtı Okuma Yöntemi	12
2.1.3. Hüseyin Namık Orkun’un Bilge Kagan Yazıtı Okuma Yöntemi	38
2.1.4. Hüseyin Namık Orkun’un Tunyukuk Yazıtı Okuma Yöntemi	48
2.2. Muharrem Ergin’in Orhon Yazıtları’nı Okuma Değerlendirmesi	67
2.2.1. Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi	67
2.2.2. Muharrem Ergin’in Kül Tegin Yazıtı’nı Okuma Yöntemi	68
2.2.3. Muharrem Ergin’in Bilge Kagan Yazıtı’nı Okuma Yöntemi	84
2.2.4. Muharrem Ergin’in Tunyukuk Yazıtı’nı Okuma Yöntemi	93
2.3. Talat Tekin’in Orhon Yazıtları’nı Okuma Değerlendirmesi.....	105
2.3.1. Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi	105
2.3.2. Talat Tekin’in Kül Tegin Yazıtı’nı Okuma Yöntemi	106
2.3.3. Talat Tekin’in Bilge Kagan Yazıtı’nı Okuma Yöntemi	127

2.3.4.	Talat Tekin'in Tunyukuk Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	137
2.4.	Cengiz Alyılmaz'ın Orhon Yazıtları'nı Okuma Değerlendirmesi	153
2.4.1.	Runik Alfabenin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi	154
2.4.2.	Cengiz Alyılmaz'ın Kül Tegin Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	155
2.4.3.	Cengiz Alyılmaz'ın Bilge Kagan Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	158
2.4.4.	Cengiz Alyılmaz'ın Tunyukuk Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	159
2.5.	Erhan Aydın'ın Orhon Yazıtları'nı Okuma Değerlendirmesi.....	160
2.5.1.	Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi	160
2.5.2.	Erhan Aydın'ın Kül Tegin Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	161
2.5.3.	Erhan Aydın'ın Bilge Kagan Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	172
2.5.4.	Erhan Aydın'ın Tunyukuk Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	175
2.6.	Hatice Şirin User'in Orhon Yazıtları'nı Okuma Değerlendirmesi	182
2.6.1.	Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi	182
2.6.2.	Hatice Şirin User'in Kül Tegin Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	183
2.6.3.	Hatice Şirin User'in Bilge Kagan Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	192
2.6.4.	Hatice Şirin User'in Tunyukuk Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	196
2.7.	Mehmet Ölmez'in Orhon Yazıtları'nı Okuma Değerlendirmesi	201
2.7.1.	Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi	201
2.7.2.	Mehmet Ölmez'in Kül Tegin Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	203
2.7.3.	Mehmet Ölmez'in Bilge Kagan Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	211
2.7.4.	Mehmet Ölmez'in Tunyukuk Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	213
2.8.	Ahmet Bican Ercilasun'un Orhon Yazıtları'nı Okuma Değerlendirmesi	218
2.8.1.	Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi	218
2.8.2.	Ahmet Bican Ercilasun'un Kül Tegin Yazıtı'nı Okuma yöntemi	219
2.8.3.	Ahmet Bican Ercilasun'un Bilge Kagan Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	224
2.8.4.	Ahmet Bican Ercilasun'un Tunyukuk Yazıtı'nı Okuma Yöntemi	228
3.	TARTIŞMALI KELİMELERİN OKUMA VE YORUMLAMA	
	BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI.....	235
3.1.	Kül Tegin Yazıtı'ndaki Tartışmalı Kelimelerin Okuma ve Yorumlama	
	Bakımından Karşılaştırılması.....	235
3.1.1.	tür ^ü k (𐰽𐰺𐰍, KT G1) "Türk"	235
3.1.2.	bo (𐰽𐰺, KT G1) "bu, işaret zamiri"	237
3.1.3.	olortum (𐰽𐰺𐰍𐰽, KT G1) "tahta çıktım"	238
3.1.4.	savımın (𐰽𐰺𐰍𐰽, KT G1) "sözlerimi"	239

3.1.5.	əşidgil (ዘጽፍሃ, KT G1) “işit, dinle”	240
3.1.6.	iniygünüm (ጉዳዮቹ, KT G1) “küçük erkek kardeşlerim”	241
3.1.7.	şadapıt (ሻጸገጽ, KT G1) “Şadlar”	243
3.1.8.	uguşum (ሀሃሄ, KT G1) “soyum”	244
3.1.9.	yırya (ዓሳይ, KT G1) “kuzeyde”	245
3.1.10.	ortosiñaru (ሃጽገሳሃ, KT G2) “ortasına”	246
3.1.11.	kün tugsıkka (ገዳ: ጽሃሳ, KT G2) “güneşin doğduğu yere”	247
3.1.12.	taloyka kiçig tegmedim (ጽገገገ: ገዳ: ክፍላ, KT G3) “denize bir kez bile varmadım”	248
3.1.13.	töpötke (ከገገገ, KT G 3) “Tibet’e”	251
3.1.14.	bodun (ዕጸጸ), KT G5) “boy, boylar, halk”	251
3.1.15.	çugay yış (ላሃዕ, KT G6) “Çugay Dağlarına”	252
3.1.16.	böşükiñe tegi k'ıdmaz ermiş (ጸገገገ: ክፍ: ገገገገ: ገገገ, KT G6) “(bütün kavmini, halkını) akrabalarına varıncaya kadar öldürmezlermiş”	253
3.1.17.	boşgurur ermiş (ዕሃሃሃሃ: ገገገ, KT G7) “akıl verirlermiş”	256
3.1.18.	ölsikiñ (ገገገ, KT G7) “öleceksin”	257
3.1.19.	tokurkak sen (ጽገገገ, KT G8) “toksun”	258
3.1.20.	yarlıkadokin üçün (ገገገገገገ, KT G9) “lütfettiği için”	260
3.1.21.	toru (ጽሃሃ, KT G9) “güçsüz düşmek, ölecek gibi olmak”	261
3.1.22.	k ^u uvratdım (ገገገገገገ, KT G10) “bir araya getirdim”	262
3.1.23.	üküş (ገገገ, KT G10) “çok, çoğunluk”	263
3.1.24.	bedizettim (ጽገገገ, KT G11) “nakşettirdim”	264
3.1.25.	üze (ገገገ, KT D1) “üzerine, üzerinde; gereğince”	265
3.1.26.	törösin (ከገገገገ, KT D1) “yasalarını”	266
3.1.27.	özi ança (ገገገገ, KT D3) “kendisi böylelikle”	267
3.1.28.	yoglamış (ገገገገገ, KT D4) “ağlayıp yas tutmuş”	267
3.1.29.	bökküli çöllüg el (ጸገገገ: ገገገ, KT D4) “böekli bozkırı halkı”	268
3.1.30.	apar purum (ገገ: ገገገ, KT D4)	270
3.1.31.	əşilik k'ız ogulin (ገገገ: ገገገገገገገ, KT D7) “hanımefendiliğe yakışır kız evlatları”	271
3.1.32.	k'ırk artoki yəti (ገገገ: ገገገ: ገገገ, KT D15) “kırk yedi”	273
3.1.33.	kamagi (ገገገገ, KT D18) “tamamı”	273
3.1.34.	yüküntürtümüz (ገገገገገገ, KT D18) “diz çöktürdük”	274
3.1.35.	k ^u unçuyug (ገገገገገ, KT D20) “prensesi”	277
3.1.36.	kantan (ገገ), KT D23) “nereden”	278
3.1.37.	sünüglüg (ገገገገ, KT D23) “mızraklı, mızraklı süvari”	279

3.1.38.	sünükünj (ደህንነት, KT D24) “kemikleriniz”	280
3.1.39.	k ^ü ül tegin (KT D26) “ደህንነት, Kül Tegin”	280
3.1.40.	biriki (ጸገላገላ, KT D27) “birleşik olan”	282
3.1.41.	tirgürü (ከተማዎች, KT D29) “diriltip”	283
3.1.42.	yalan (ወላይ, KT D29) “yalın”	284
3.1.43.	buzdumuz (ዕለታዎቻችን, KT D31) “(onları) bozguna uğrattık”	285
3.1.44.	oŋ totok (ጎንቶጎንቶ, KT D32) “Çinli askerî vali Ong”	286
3.1.45.	yurçin (ወሃተኛ, KT D32) “kaynını”	287
3.1.46.	ançoladı (ጎንቶጎንቶ, KT D32) “sundu, takdim etti”	288
3.1.47.	ışvara yamtar (የሰላሳውያን, KT D33) “Işvara Yamtar”	289
3.1.48.	yüziŋe başıŋa bir tegmedi (ዓለም: ዕድሜ: ጸገላገላ, KT D33) “yüzüne ve başına birisi bile değmedi”	290
3.1.49.	éki erig udşuru (የገዢ: ጎንቶጎንቶ, KT D36) “iki askeri takip edip”	291
3.1.50.	bolçuda (ዕለታዎቻችን, KT D37) “Bolçu'da”	293
3.1.51.	otça borça (ጎንቶጎንቶ: ዕድሜ, KT D37) “ateş gibi şimşek gibi”	294
3.1.52.	başgıl (ዕድሜ, KT D37) “alnı akıtmalı at”	296
3.1.53.	sogdak (ሃይማኖት, KT D39) “Soğdlar”	298
3.1.54.	toruk (ጎንቶጎንቶ, KT D39) “zayıf, güçsüz”	298
3.1.55.	karluk (ወላይ, KT K1) “karluklar”	299
3.1.56.	kamşag (ወላይ, KT K3) “sarsıntı, sarsılma”	300
3.1.57.	élig ékegü (የገዢ: የገዢ, KT K3) “devleti iki parça (olduktan sonra)”	301
3.1.58.	koşulgakda (ወላይ: የገዢ, KT K5) “Koşulgak'ta”	302
3.1.59.	ezgenti kadizde (ወላይ: የገዢ, KT K7) “Ezgenti Kadiz'de”	303
3.1.60.	amga korıgan (ወላይ: ወላይ, KT K8) “Amga Korgan”	304
3.1.61.	akıttımız (ወላይ, KT K8) “gönderdik, akın ettirdik”	307
3.1.62.	ordog (ጎንቶጎንቶ, KT K8) “ordugâhi”	308
3.1.63.	öd teŋri aysar (የገዢ: ዕድሜ, KT K10) “felek emrettiğinde”	309
3.1.64.	ölgeli (የገዢ, KT K10) “ölümlü”	310
3.1.65.	közde yaş kelser tida (የገዢ: የገዢ: ከጎንቶጎንቶ, KT K11) “gözümde yaş geldiğinde (gözyaşlarımı) durdurdum”	311
3.1.66.	bölün (ጸገላገላ, KT K12) “bölün (unvan ismi)”	313
3.1.67.	berçiker (ጸገላገላ, KT K12) “berçiker, kişi adı”	313
3.1.68.	nek seŋün (ወላይ, KT K12) “nek sengün (askerî bir unvan, general)”	315
3.1.69.	mançu çor (የጎንቶጎንቶ, KT K13) “İnançu Çor”	316
3.1.70.	alkdımız (ወላይ, KT KD) “bitirdik, yok ettik”	317

3.2.29.	buyla бага tarkan (ծծԺԺծծԻԺԺԺ), BK G14) “Buyla Baga Tarkan”	349
3.2.30.	ertinü (ԴԻԴԴ, BK G15) “pek, pek çok”	350
3.2.31.	timag kiltı (...ԻԴԻԴ, BK G15) “saygıda (?) bulundular”	351
3.2.32.	agir taşig yogan ıg (ԻԴԻԴ: ՃԻԻԴ: ԾԻԻԴԻԴԻԴ, BK G15) “ağır taşları, kalın ağaçları”	353
3.2.33.	uzug (ՆԻԴԻԴ, BK GB) “sanat işini”	354
3.2.34.	yollug tegin (ԾԻԴԻԴ, BK GB) “Yollug Tegin”	355
3.2.35.	kövürgesi eterçe (ԻԴԻԴԻԴԻԴ: ԻԴԻԴԻԴ, BK B4) “davullarının gümbürdercesine”	355
3.2.36.	tagda sıgun etser (ՃԻԻԴԻԴ: ԻԴԻԴԻԴ: ԻԴԻԴ, BK B5) “dağlarda geyikler böğürdüğü vakitki”	357

3.3. Tunyukuk Yazıtı’ndaki Tartışmalı Kelimelerin Okuma ve Yorumlama

Bakımından Karşılaştırılması..... 358

3.3.1.	tunyukuk (ՃԻԻԴԻԴ, T1 B1 (1); « ՃԻԻԴԻԴԻԴ, BK G14) “özel isim, Tunyukuk”	358
3.3.2.	öl têmış (ԴԻԴԻԴԻԴ, T1 B3 (3)) “öl demiş”	360
3.3.3.	aygıl, ayıgmasi (ԾԻԴԻԴ, ԾԻԴԻԴԻԴ, T1 B5 (5)) “söyle, danışmanı”	362
3.3.4.	toruk bu ^u kalı semiz bu ^u kalı (ՃԻԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ: ԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ, T1 B5 (5)) “Zayıf bir boğayla semiz bir boğa”	364
3.3.5.	ırakda bilser (ԴԻԴԻԴԻԴ: ՃԻԻԴԻԴԻԴ, T1 B5-6 (5-6)) “uzakta (bir yerlerde) kapışsalar”	364
3.3.6.	bilgesi çavişi ben ök ertim (ՃԻԴԻԴԻԴ: ԼԾԻԴԻԴ: ՃԻԴԻԴԻԴԻԴ, T1 B7 (7)) “bilgeleri ve çaviş’ı bendim”	366
3.3.7.	oçuk teg erti (ՆԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ, T1 G1 (8)) “(düşmanımız çevremizde) ocak gibi idi”	368
3.3.8.	biz aş <eg>eg ertimiz (ՃԻԴԻԴ: ԾԻԴԻԴ: ԴԻԴԻԴԻԴ, T1 G1 (8)) “biz de (o ocağın ortasındaki) aş (kazanı) gibiydik”	369
3.3.9.	oguzduntun (ՆԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ), T1 G1 (8)) “Oğuzlardan”	371
3.3.10.	küreg (ԻԴԻԴԻԴ, T1 G1 (8)) “casus”	372
3.3.11.	tonra semig (ՃԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ, T1 G2 (9)) “Tongra Sem’i”	373
3.3.12.	ölörteçik (ԴԻԴԻԴԻԴԻԴ, T1 G4 (11)) “öldürecek”	373
3.3.13.	öñdün yen (ԴԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ, T1 G4 (11)) “güney cephesinden”	374
3.3.14.	boçegü (ծծԻԴԻԴ, T1 G5 (12)) “bu üçü”	375
3.3.15.	kavsar (ԻԾԻԴԻԴ, T1 G5 (12)) “(bizi) kuşatırlarsa”	376
3.3.16.	kaltaçı biz (ԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ, T1 G6 (13)) “ (biz arada) kalacağız”	377
3.3.17.	öz içi taşın tutmuş teg biz (ԴԻԴԻԴԻԴ: ՃԻԴԻԴԻԴ: ՃԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ, T1 G6 (13)) “biz kendi kendimizi kapana kısırtmış gibiyiz”	377
3.3.18.	topulgalı, topulguluk (ԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ, ՃԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ, T1 G6 (13)) “delmek, delmesi”	379
3.3.19.	ötüntök ötünçümin (ԴԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ, T1 G8 (15)) “bizzat bildirdiği”	380
3.3.20.	kök öñüg yuguru (ԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ: ԾԻԴԻԴԻԴ, T1 G8 (15)) “Kök Öng’ü aşırıp”	381
3.3.21.	ingek kölökin (ԴԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴԻԴ, T1 G8 (15)) “inekleri ve yük hayvanlarını”	382

3.3.22.	anta ötrü (ᠠᠨᠲᠤ ᠣᠲᠦᠷᠦ, T1 G9 (16))	“ondan sonra”383
3.3.23.	oguz kopın kelti (ᠣᠭᠤᠵᠤ ᠬᠣᠫᠢᠨ ᠬᠡᠯᠲᠢ, T1 G9 (16))	“Oğuzlar birleşip geldiler”384
3.3.24.	sü eltdim (ᠰᠦ ᠡᠯᠲᠢᠮ, T1 D1 (18))	“orduyu gönderdim”385
3.3.25.	usın buntutu (ᠤᠰᠢᠨ ᠪᠤᠨᠲᠤᠲᠤ, T1 D2 (19))	“akıllarını başlarından alıp”386
3.3.26.	kaçan (ne)ᠭ erser (ᠬᠠᠴᠠᠨ (ᠨᠡ)ᠭ ᠡᠷᠰᠡᠷ, T1 D3 (20))	“her halükârda”387
3.3.27.	üçegün (ᠤᠴᠡᠭᠦᠩ, T1 D4 (21))	“üçümüz”388
3.3.28.	yok k'ışalım (ᠶ᠋ᠣᠬ ᠬᠢᠰᠠᠯᠢᠮ, T1 D4 (21))	“yok edelim”389
3.3.29.	bulganç, tarkınç (ᠪᠤᠯᠠᠭᠠᠨᠴ, ᠲᠠᠷᠬᠢᠨᠴ, T1 D5 (22))	“kargaşa, dağınıklık”390
3.3.30.	sakıntım a (ᠰᠠᠬᠢᠨᠲᠢᠮ ᠠ, T1 D5 (22))	“şöyle düşündüm”392
3.3.31.	yaramaçı (ᠶᠠᠷᠠᠮᠠᠴᠢ, T1 D6 (23))	“yararı olmayacak”392
3.3.32.	çölgi az eri bultum (ᠴᠥᠯᠭᠢ ᠵ ᠠᠵ ᠡᠷᠢ ᠪᠤᠯᠲᠤᠮ, T1 D6 (23))	“Bozkır Azlarından bir asker buldum”393
3.3.33.	bir at oru ^u kı ermiş (ᠪᠢᠷ ᠠᠲ ᠣᠷᠤᠴᠢ ᠡᠷᠢᠮᠢᠰ, T1 D7 (24))	“tek bir atın geçebileceği kadarmış”394
3.3.34.	atlat tédim (ᠠᠲᠯᠠᠲ ᠲᠡᠳᠢᠮ, T1 K1 (25))	“at bin dedirttim”395
3.3.35.	UGRKlatdım (?) (ᠤᠭᠤᠷᠬᠤᠯᠠᠲᠢᠮ (?), T1 K1 (25))	“vakit kazandırdım”396
3.3.36.	agturtum (ᠠᠭᠲᠦᠷᠲᠤᠮ, T1 K1 (25))	“tırmandırdım”398
3.3.37.	yugur<ur>ça (ᠶᠤᠭᠦᠷ <ᠤᠷ>ᠴᠠ, T1 K2 (26))	“güç bela (ormanlık dağı aştık)”399
3.3.38.	ı bar baş (ᠢ ᠪᠠᠷ ᠪᠠᠰ, T1 K2 (26))	“ormanlık dağ”401
3.3.39.	yuvulu éntimiz (ᠶᠤᠪᠤᠯᠤ ᠡᠨᠲᠢᠮᠢᠵ, T1 K2 (26))	“yuvarlanarak aşağı indik”402
3.3.40.	tug evirü (ᠲᠤᠭ ᠡᠪᠢᠷᠦ, T1 K2 (26))	“dolunup”403
3.3.41.	boguzlantı (ᠪᠣᠭᠤᠵᠠᠨᠲᠢ, T1 K2 (26))	“idam edildi”404
3.3.42.	anı suvka bardımız (...)ᠨᠶᠤᠳᠠ, T1 K3 (27))	“Anı ırmağına vardık”405
3.3.43.	ol suv k ^u udi (ᠣᠯ ᠰᠤᠪ ᠬᠤᠤᠳᠢ, T1 K3 (27))	“ırmaktan aşağı (inerek)”406
3.3.44.	aşangalı (ᠠᠰᠠᠩᠭᠠᠯᠢ, T1 K3 (27))	“(askerleri) yemek yemeleri için”406
3.3.45.	inel kagan (ᠢᠨᠡᠯ ᠬᠠᠭᠠᠨ, T1 K7 (31))	“İnel Kagan”407
3.3.46.	k ^ö örü kelür (ᠬᠥᠷᠦ ᠬᠡᠯᠦᠷ, T1 K8 (32))	“görünerek gelirler”409
3.3.47.	karagu (ᠬᠠᠷᠠᠭᠤ, T1 K10 (34))	“karakol, gözetleme kulesi”410
3.3.48.	bög(ü) kagan (ᠪᠥᠭᠦ (ᠦ) ᠬᠠᠭᠠᠨ, T1 K10 (34))	“Böğü Kağan”411
3.3.49.	ança yıdmiş (ᠠᠨᠴᠠ ᠶᠢᠳᠮᠢᠰ, T1 K10 (34))	“(şöyle bir) haber göndermiş”411
3.3.50.	üz ol (ᠤᠵ ᠣᠯ, T1 K10 (34))	“aksidir”412
3.3.51.	tün akıtdımız (ᠲᠦᠨ ᠠᠬᠢᠲᠢᠮᠢᠵ, T1 K11 (35))	“gece akın ettik”413
3.3.52.	tañ üntürü (ᠲᠠᠨ ᠦᠨᠲᠦᠷᠦ, T1 K11 (35))	“tan atarken”413
3.3.53.	arig uvuti yég (ᠠᠷᠢᠭ ᠤᠪᠤᠲᠢ ᠶᠡᠭ, T2 B2 (37))	“hiçbir şey yapmamış olmak, (yenilginin) utancından iyidir”414
3.3.54.	yulıdımız (ᠶᠤᠯᠢᠳᠢᠮᠢᠵ, T2 B4 (39))	“talan ettik”415

3.3.55.	tarduş şadra udı (ጽዕንጽዕን: ናጽዕን: ሃጽን, T2 B6 (41)) “Tarduş Şad’a doğru kovalayıp” ...	416
3.3.56.	tënsi ogli (ክብረብረኅንጽ, T2 B9 (44)) “Tanrı Oğlu”	417
3.3.57.	aytigma beñülüg ek tagıg (ዕጽዕን: ጸሃየጽጽዕን, T2 B9 (44)) “denen Bengü Ek Dağını”	418
3.3.58.	anta berüki (ጸገጽጽ, T2 G2 (46)) “ondan bu tarafa”	419
3.3.59.	suk başlıg sogdak bodun (ኃጽዕንጽጽዕን: ስጽጽ, T2 G2 (46)) “... başlı Soğut halkı”	420
3.3.60.	yükünti... (ጽጽጽ... , T2 G2 (46)) “bağlılığını bildirdi”	421
3.3.61.	k'ız k'oduz (ጸገጽጽጽጽ, T2 G4 (48)) “kızları, dulları”	422
3.3.62.	egri teve (ጽገጽጽ, T2 G4 (48)) “hörgüçlü develeri”	423
3.3.63.	töküti (ክጽጽ, T2 D2 (52)) “akıtıp”	424
3.3.64.	olgurtdum (ጽገጽጽጽጽ, T2 D3 (53)) “diktirdim”	425
3.3.65.	yanıgma (ዕጽዕን, T2 D3 (53)) “dönen”	425
3.3.66.	sü eltdimiz (ጸገጽጽጽጽ, T2 D3 (53)) “orduyu sevkettik”	426
3.3.67.	bodun ara (ጽጽጽጽጽ, T2 D4 (54)) “halkının arasına”	426
3.3.68.	tügünlüg atıg (ክጽጽጽጽጽ, T2 D4 (54)) “düğümlü atları”	427
3.3.69.	yügürtmedim (ጽጽጽጽጽጽጽ, T2 D4 (54)) “sokmadım”	428
3.3.70.	udu ben özüm (ጽጽጽጽጽጽጽጽ, T2 D5 (55)) “onu takiben ben kendim de”	428
3.3.71.	bintegi (ጽጽጽጽጽ, T2 D7 (57)) “benim gibi”	429
3.3.72.	yok erti erser (ዕጽጽጽ, T2 K1 (59)) “olmasaydı”	430
4.	SONUÇ	432
	KAYNAKÇA	437
	ÖZ GEÇMİŞ	450

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1:	Kelimelerin Tespit Edilmesinde İzlenen Yöntem.....	8
Tablo 2.1:	Kül Tegin'in Yog Törenine Katılan Temsilciler.....	191
Tablo 2.2:	Yön Adlarından Sonra Kavim/Yer Adlarının Gelmesi.....	198

1. GİRİŞ

1.1. Orhon Yazıtları ile İlgili Yapılan Çalışmalara Kısa Bir Bakış

Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmaların ayrıntılı olarak değerlendirildiği pek çok çalışma¹ bulunduğu için burada ağırlıklı olarak tezde yararlanılan kaynaklar ve bu kaynakların kelimelerin okunuşu ve yorumlanması üzerinde nasıl bir etkisi olduğu üzerinde durulacaktır.

Türklerin bilinen en eski yazılı belgeleri olan Orhon Yazıtları ile ilgili çalışmalar, Thomsen'in 1893'te Kopenhag Bilimler Akademisi tarafından düzenlenen bir toplantıda Orhon ve Yenisey Yazıtları'nda kullanılan Türk Runik alfabesini çözümlediğini duyurması ile başlamıştır.² Bunun neticesinde yazıtların okunuşu ve anlamlandırılması konusu araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiş ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Thomsen'in runik harfleri çözümlemesinin ardından ilk metin yayımı Radloff tarafından yapılmıştır. Radloff, ilk kısmını 1894'te yayımladığı çalışmasını 1895'te tamamlamış ve *Die Altürkischen Inschriften der Mongolei* ismi ile bilim dünyasına sunmuştur. Radloff'un bu yayımı araştırmacıların geneli tarafından acele ile hazırlanmış ve pek çok okuma ve yorumlama yanlışlarının bulunduğu bir metin yayımı olarak değerlendirilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde araştırmacıların okumalarının karşılaştırılması ile elde edilen veriler ışığında, Radloff'un bu yayımının Thomsen'in harfleri çözümlemesinin hemen ardından yayıma hazırlanmış ve okunan kelimelerin köken izâhı, yazıtlardaki kırık yerlerin tamir edilişi, kaynak yetersizliği açısından değerlendirildiğinde sonrasında yapılan çalışmalarda Radloff'un bu ilk yayımındaki

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Erhan Aydın. 2017. **Türk Runik Bibliyografyası**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.; 2019/d. Türk Runik Bibliyografyası'na Ek I. **Journal of Turkic Studies**. C. 3/1: 6-40.

² İlgili yazının yayımlandığı makale için bkz.: W. Thomsen. 1893. Déchiffrement des inscriptions de l'Orkhon et de l'Énisséi, Notice préliminaire. **Bulleten de l'Académie Royale des Sciences et des Lettres de Danemark**. Copenhague. s. 285- 299.

görüşlerin yeni okuma önerileri ile büyük oranda değiştirildiği ve düzeltildiği görülmüştür.

Radloff'un ilk yayımının ardından 1896'da Thomsen tarafından Kül Tegin ve Bilge Kagan Yazıtları'nın harf çevriminin, okunuşunun, anlamlandırılışının ve notlar bölümünde de köken izâhının yer aldığı *Inscription de l'Orkhon déchiffrées* isimli metin yayımı hazırlanmıştır. Thomsen'in bu yayımı, sonrasında yapılan yayımlara büyük oranda kaynaklık etmiştir. Eserinin notlar bölümünde okuduğu kelimelerin köken izâhlarına yer vermesi açısından bu alanda temel kaynaklardan biri olarak kabul edilmiştir.

Thomsen'in metin neşrinden sonra 1897'de Radloff, yazıtlarla ilgili *Die Altürkischen Inschriften der Mongolei (Neue Folge)* isimli ikinci eserini yayımlamıştır. Radloff bu yayımda, sözlük bölümü, yazı çevrimi ve ayrıntılı inceleme bölümüne de yer vermiş; ilk yayımı ile karşılaştırıldığında daha birikimli bir yayım olduğu ve ilk yayımındaki bazı görüşlerini ve okuma önerilerini değiştirdiği gözlemlenmiştir.

Thomsen, metin yayımının ardından içerisinde önemli bilgilerin yer aldığı iki ayrı çalışma daha yayımlamıştır. 1916'da *Études Concernant L'Interprétation Des Inscriptions Turques de la Mongolie Et de la Sibirie (Moğolistan ve Sibirya'daki Türk Yazıtlarının Yorumlanmasıyla İlgili İncelemeler)* başlıklı yazısında yazıtlardaki önceki yayımında çözemediği kelimelerin açıklamaları ve ayrıntılı incelemesi yer almaktadır. 1924'te yayımlanan *Altürkische Inschriften aus der Mongolei in Übersetzung und mit Einleitung* isimli çalışmasında ise Tunyukuk Yazıtı'nın Almanca çevirisi ve dipnotlarında yeni okuma önerileri yer almaktadır. Tunyukuk Yazıtı ile ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacıların görüşlerinde büyük oranda etkili olmuştur.

Orhon Yazıtları ile ilgili Türkiye'de yapılan ilk yayım Necip Asım tarafından H. 1320 (M. 1924)'te yayıma hazırlanan *Orhun Abideleri* isimli çalışmadır. Asım, bu yayımında ağırlıklı olarak Thomsen ve Radloff'un görüşlerinden faydalanmıştır.³

³ Necip Asım'ın çalışmasının Latin harflerine aktarıldığı ve Türkiye'de son olarak Ahmet Bican Ercilasun tarafından yapılan çalışma ile karşılaştırıldığı tez çalışması için bkz.: Melek Açıık. 2019. **Necip Asım'ın Orhun Abideleri adlı eseri ve bunun Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları adlı eserle karşılaştırılması.** Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Tezli Yüksek Lisans Tezi. Danışman: Rıdvan Öztürk. Konya.

Türkiye’de Orhon Yazıtları ile ilgili ilk ayrıntılı yayım, Hüseyin Namık Orkun tarafından yapılmıştır. Orkun’un *Eski Türk Yazıtları* adını verdiği ve 1936-1941 yılları arasında dört cilt olarak yayımladığı bu eser, sonrasında Türk Dil Kurumu tarafından bir araya getirilmiş ve tek bir cilt halinde tekrar yayımlanmıştır. Eserin birinci cildinde Kül Tegin ve Bilge Kagan Yazıtları’nın okunuşu, anlamlandırılması ve notlar bölümü yer almaktadır. Dördüncü cildi ise sözlük bölümüne ayrılmıştır. Bu iki ciltte gözlemlendiği üzere Orkun, okumalarında ağırlıklı olarak Thomsen’in görüşünden yararlanmış ve Kâşgarlı’nın sözlüğünü de kaynak göstererek yeni okuma ve yorumlama önerileri getirmiştir.

Tunyukuk Yazıtı’nın okunuşu ile ilgili önemli bir yayım da 1939 yılında Sprengling tarafından hazırlanmış olan *Tunyukuk’s Epitaph: An Old Turkish Masterpiece* isimli çalışmadır. Sprengling, iki ayrı makale olarak yayımladığı bu çalışmada Tunyukuk Yazıtı’nın bir kısmının okunuşu ile ilgili önemli görüş önerilerinde bulunmuştur.

Orhon Yazıtları ile ilgili önemli bir yayım da ilk yayımı 1941’de Gabain tarafından yayıma hazırlanmış olan *Alttürkische Grammatik (Eski Türkçenin Grameri)* isimli çalışmadır. Genel olarak Eski Türkçenin grameri ile ilgili bilgilerin yer aldığı eserin metinler kısmında Kül Tegin Yazıtı yeniden okunmuş, Thomsen’in görüşünden ve Brahmi harfli metinlerden elde edilen veriler ışığında yeni okuma, anlamlandırma önerileri getirilmiş ve tartışmalı kelimelerin kökenleri ile ilgili önemli izâhlarda bulunulmuştur.

Gabain’den sonra Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan bir diğer yayım, Malov tarafından yayıma hazırlanmış olan çalışmadır. Malov, 1951’de hazırlanmış olan *Pamyatniki drevnetyurskskoy pis’mennosti teksti i issledovaniya* isimli çalışmada Kül Tegin ve Tunyukuk Yazıtı’na yer vermiştir. 1959’daki *Pamyatniki drevnetyurskskoy pis’mennosti Mongolii i Kirgizii* isimli ikinci çalışmada ise Küli Çor ve Ongin Yazıtları ile birlikte Bilge Kagan Yazıtı’nın Kül Tegin Yazıtı ile ortak olmayan kısımlarına da yer vermiş ve yeni okuma ve anlamlandırma önerileri ile yazıtlarla ilgili yapılacak olan çalışmalar için kaynak niteliği taşıyan önemli bir çalışma hazırlamıştır.

Malov’dan sonra Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö tarafından 1958 yılında yayıma hazırlanan *Materialien zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei* isimli

çalışma, Tunyukuk Yazıtı'ndaki kırık yerlerin tamiri ve yeni okuma ve anlamlandırma önerileri getirmesi açısından önemli bir eserdir.

1961'de R. Giraud tarafından Paris'te yayımlanmış olan *L'inscription de Bain Tsoko* isimli çalışma ise bu alanda yapılmış ilk çalışmalardan biri olarak değerlendirilmiş olmakla birlikte çalışmada büyük oranda kelimelerin düzeltilmesi ile ilgili araştırmacının görüşlerinin yer aldığı görülmüştür. Tunyukuk Yazıtı'ndaki kelimelerin tarihî zeminde ayrıntılı olarak açıklanması ve yeni okuma ve anlamlandırma önerilerini içermesi açısından önemli kaynaklardan biridir. Kendisinden sonra yapılan metin yayımlarına da kaynaklık etmiştir.

Orhon Türkçesi'nin grameri ve yazıtlarla ilgili en önemli çalışmalardan biri de Tekin tarafından 1968'de gerçekleştirilmiştir. Tekin, *A Grammer of Orkhon Turkic (Orhon Türkçesi Grameri)* adlı eserinde yazıtları yeniden okumuş ve İngilizce çevirisi ve Orhon Türkçesi'nin dil bilgisini hazırlamıştır. Eserinde gramer kurallarını ve bu kurallara bağlı olarak örneklerini verirken yazıtlarda okunuşu tartışmalı olarak görülen ve araştırmacılar tarafından kesin bir görüş ileri sürülmeyen kelimelerin bazıları ile ilgili önemli bilgiler de vermiştir. Bu açıdan çalışma, Türkiye'de yapılan çalışmalar için kaynak niteliği taşımaktadır. Eserin sonradan Türkiye Türkçesine çevirisi de yapılmıştır.

Tekin'in eserinden iki yıl sonra, Ergin tarafından Türkiye'de en popüler eserlerden biri olarak kabul edilen *Orhun Abideleri* adlı eser yayımlanmıştır. Ergin, bu eserinde büyük oranda Tekin'in *Orhon Türkçesi Grameri*'nden, Radloff ve Thomsen'in okumalarından etkilenmiştir. Eser, kullanımının kolay olması, açık ve anlaşılır bir ifade ile yazılmış olması ve sözlük bölümünde de hangi kelime ile bağlantılı olarak okuduğunu belirtmiş olması dolayısıyla Türkiye'de en fazla kullanılan kaynaklardan biri olmuştur.

Clauson tarafından 1972 yılında yayıma hazırlanan ve Eski Türkçe'nin kelime etimolojisi söz konusu olduğunda başvuracak ilk kaynak niteliğinde olan *An Etymological Dicrtionary of Pre-Thirteen Century Turkish* isimli etimolojik sözlük çalışması, yazıtlarla ilgili problemleri kelimelerin etimolojisi ile ilgili de önemli bilgiler içermektedir. Yeni köken açıklamaları beraberinde yeni okuma önerilerini de getirmiştir ve bu şekilde Clauson tarafından yazıtlarla ilgili problemleri diyebileceğimiz kısımlarla ilgili de yeni görüş önerileri ileri sürülmüştür. Clauson'un bu sözlük çalışmasından önce 1962 yılında yayımladığı *Turkish and Mongolian Studies (Türkçe-*

Moğolca Çalışmaları) adlı eseri de yazıtların okunuşu ve anlamlandırılışı ile ilgili önemli bilgileri içermektedir. Eserin sonraki yıllarda Türkiye Türkçesi çevirisi de yapılmıştır.

Türkiye’de yapılan Orhon Yazıtları okuması ile ilgili dönüm noktası olarak kabul edebileceğimiz eserlerden biri Talat Tekin’e aittir. Tekin, o güne kadar Eski Türkçe ve yazıtlarla ilgili yayımlanmış olan eserleri de dikkate alarak kendine özgü yeni okuma, anlamlandırma ve yorumlama önerileri getirmiştir. *Orhon Türkçesi Grameri*’nde yer alan görüşlerini büyük oranda değiştirmiş olan Tekin, kendisinden sonra hazırlanan yazıt yayımlarına da büyük oranda kaynaklık etmiştir. Tekin, 1988’de yayımladığı *Orhon Yazıtları* isimli çalışmasında yalnızca KT ve BK yazıtlarına yer vermiştir. Tunyukuk Yazıtı için ise 1994’te ayrı bir yayım hazırlamıştır.

Tekin’den sonra müstakil olarak Tunyukuk Yazıtı adına hazırlanmış bir kaynak da 1997’de Rybatzky tarafından hazırlanmış olan *Die Toñukuk- Inschrift* isimli çalışmadır. Rybatzky, Tunyukuk Yazıtı ile ilgili yeni okuma önerileri getirmiştir. Eserin dipnotlarında kendisinden önce hazırlanmış çalışmalardaki okumaların da mevcut olması açısından karşılaştırmalı bir çalışma yapılmıştır.

Yazıtlardaki çözülemeyen kelimelerin okunuşu ve anlamlandırılışı ile ilgili önemli bir metin yayımı da Erdal tarafından yapılmıştır. Erdal, *Old Turkic Word Formation. A functional Approach to the Lexicon* adını verdiği ve 1991 yılında yayımlanan çalışmasında Eski Türkçedeki söz yapımı ile ilgili önemli açıklamalar yapmış ve bunu yaparken de yazıtlarda okunamayan kısımlarla ilgili görüş önerilerinde bulunmuştur. 2004 yılında yayımlanan *A Grammar of Old Turkic* isimli çalışmasında ise Eski Türkçenin gramerini detaylı olarak ele almış ve yazıtlardaki tartışmalı kelimeleri Uygur metinleri ile destekleyerek açıklamıştır.

A. Berta tarafından 2004’te yayıma hazırlanan *Szavaimat Jól Halljátok... A Türk és Uygur Rovásrásos Emlékek Kritikai Kiadása. Szeged: Jate (Sözlerimi İyi Dinleyin: Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını)* isimli çalışma ise kendisinden önce hazırlanmış olan Orhon Yazıtları ile ilgili çalışmalara karşılaştırmalı olarak yer vermesi açısından önemli bir çalışma olarak değerlendirilmektedir. Eser, 2010’da Emine Yılmaz tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve TDK tarafından yayımlanmıştır.

C. Alyılmaz tarafından 2005'te yayıma hazırlanan *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu* adlı eserde Alyılmaz, kendisinden önce yayımlanan Radloff ve Fin Atlaslarını da dikkate almış ve yazıtların üzerinde oluşmuş olan tahribatlar da göz önünde bulundurarak runik harflerle yeniden yazılmış epigrafik bir çalışma hazırlamıştır. Bu epigrafik çalışma, yazıtlarla ilgili yeni okuma önerilerini de beraberinde getirmiştir.

Türkiye'de yapılan yazıtların okunuşu ile ilgili bir diğer çalışma ise 2009'da Hatice Şirin User tarafından hazırlanmış olan *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemeleri* isimli çalışmadır. Şirin User, kendisinden önceki çalışmalardan da faydalanarak yeni bir okuma çalışması yapmıştır. Bu eser, yazıtların söz varlığını ortaya koyması açısından da önemli bir çalışma olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de yapılan bir diğer çalışmalardan biri de Mehmet Ölmez tarafından yayıma hazırlanmış olan *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları* isimli çalışmadır. Ölmez, 2012'de yayıma hazırladığı çalışmasında yeni okuma ve anlamlandırmaları önerileri ile birlikte Orhon ve Uygur Kağanlığından kalan yazıtları bir kaynakta toplamış ve araştırmacıların çalışmalarını kolaylaştıracak bir eser ortaya koymuştur.

Ülkemizde hazırlanmış olan bir diğer çalışma ise Erhan Aydın'a aittir. Aydın, 2012'de yayımlanan *Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)* adlı kitabında yazıtları bir arada topladığı ve yeni okuma ve anlamlandırma önerileri de bulunan bir yayım hazırlamıştır. Kitabın 2012 yılında yapılan ilk baskısının ardından 2014 ve 2015 yıllarında iki baskısı daha yapılmıştır. Tezde bu eserin 2017 yılına ait baskısı kullanılmıştır. Aydın, bu baskısında önceki bilgilerine yeni bilgiler eklemiş ve bazı bilgileri güncellemiştir.

Yazıtlarla ilgili ülkemizde yapılan son yayım ise 2016'da Ahmet Bican Ercilasun tarafından yayıma hazırlanmış olan *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları* isimli çalışmadır. Ercilasun, eserinde Türk kültüründen, dilinden ve tarihinden büyük ölçüde bahsetmiş, kendisinden önce yapılan kaynakları da dikkate alarak yeni okuma, anlamlandırma önerileri getirmiştir. Eserin notlar bölümünde yazıtlardaki tartışmalı okumalar ile ilgili yazarın görüşlerinin bulunduğu bilgiler mevcuttur. Ayrıca bu kısımda kendisinden önce yapılan çalışmalardaki okumaların da yer alması açısından kullanışlı bir kaynaktır.

Yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan kaynakların dışında tezde aynı zamanda kelimelerin okunuşu ve yorumlanması ile ilgili araştırmacıların görüşlerinde etkili olduğunu düşündüğümüz DTS, TMEN kaynaklarından da karşılaştırmalı olarak yararlanılmıştır.

1.2. Çalışmanın Konusu ve Amacı

“Türkiye’de Yapılan Çalışmalarda Orhon Yazıtları’nı Okuma ve Yorumlama Farklılıkları (1936-2016)” adlı tezde Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmalar kronolojik olarak incelenmiştir. İlk okumalardan itibaren yazıtların okunuşu, anlamlandırılması ve yorumlanması konusunda nasıl bir yol izlendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda öncesinde Türkiye’de yapılmış olan çalışmalar karşılaştırmalı olarak listelenmiş ve Hüseyin Namık Orkun, Muharrem Ergin, Talat Tekin, Cengiz Alyılmaz, Hatice Şirin User, Mehmet Ölmez, Erhan Aydın ve Ahmet Bican Ercilasun’un runik harfleri Latin harflere aktarılan uygulamaları transkripsiyon yöntemleri açıklanmıştır. Ardından Kül Tegin, Bilge Kagan ve Tunyukuk Yazıtlarını okuma yöntemleri kelimeler üzerinden ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Sonrasında okunuşu ve yorumlanması bakımından tartışmalı olduğu tespit edilen kelimeler, Radloff’tan başlayarak Ahmet Bican Ercilasun’a kadar kronolojik bir sıra ile verilmiş ve ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda yukarıda kısaca açıklanılmaya çalışılan kaynaklar kullanılarak elde edilen verilerden hareketle, yazıtlarla ilgili yapılan ilk okumalardan itibaren araştırmacıların okumalarında nasıl bir yöntem kullandıkları ve kendisinden önce hangi araştırmacı tarafından yapılan okumayı devam ettirdikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu haliyle çalışma, Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmalarda dönüm noktası niteliği taşıyan çalışmaların hangisi olduğunu tespit etmeyi ve daha öncesinde yapılan çalışmalardaki okumaların bir arada bulunduğu bir kaynak sunarak sonrasında yapılacak olan çalışmaları kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.

1.3. Çalışmada İzlenen Yöntem

Çalışmada, öncelikle Orhon Yazıtları’ndaki okunuşu ve yorumlanması bakımından tartışmalı olan kelimeleri tespit edebilmek için Türkiye’de yapılan çalışmalar bir tablo

halinde karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. İlk satıra Talat Tekin tarafından gerçekleştirilen okuma çalışması yazılmış ve diğer araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalardaki okunuşu bakımından farklı olduğu görülen kelimeler ilgili kısımlara yerleştirilmiştir. Aşağıda da gösterileceği üzere daha öncesinde tablolar halinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilen ve okunuşu ve yorumlanışı bakımından farklılıkların olduğu tespit edilen kelimeler, öncesinde Türkiye’de yapılan her araştırmacının kendi görüşünden hareketle ayrıntılı olarak ele alınmış, sonra da bu kelimelerin Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımından Ahmet Bican Ercilasun’a kadar yapılan metin yayımına kadar geçen süreç içerisinde nasıl bir yol aldığını tespit etmek amacıyla ayrıntılı olarak tarihî zeminde incelenmiştir.

İncelenen kelimelerin tespit edilmesinde izlenen yöntem şu şekildedir;

Tablo 1.1. İncelenen Kelimelerin Tespit edilmesinde İzlenen Yöntem

TI BI (1) TALAT TEKİN	bilgä	Tunyukuk:	b(ä)n	öz(ü)m:	t(a)bg(a)ç	il(i)ñä:	kıl(i)nt(i)m:	türk	bod(u)m:	t(a)bg(a)çka:	kör(ü)r	(ä)rti
HÜSEYİN N. ORKUN	ay.	Toy ⁴ k	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	bud ⁿ	ay.	körür	ay.
MUHARREM ERGİN	ay.	Tonyukuk	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	budun	ay.	körür	ay.
CENGİZ ALYILMAZ ⁴												
ERHAN AYDIN	ay.	Toñukuk	ay.	ay.	tavgaç	éñe	ay.	ay.	ay.	tavgaçka	körür	ay.
HATİCE ŞİRİN USER	ay.	Toñukuk	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	körür	ay.
MEHMET ÖLMEZ	ay.	ay.	ay.	ay.	tavgaç	éñe	ay.	ay.	ay.	tavgaçka	körür	ay.
AHMET B. ERCİLASUN	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	ay.	körür	ay.

Kül Tegin, Bilge Kagan ve Tunyukuk Yazıtları’nın her biri için ayrı ayrı hazırlanan bu tablolar sayesinde okuma farklılığı olan kelimeler tespit edilmiş ve kronolojik sıra ile araştırmacıların daha öncesinde yapılan hangi çalışmadan etkilenmiş olabileceği rahatlıkla görülmüştür. Bu tablolardan elde edilen veriler, ilgili araştırmacının eserlerinden, makalelerinden vs. hareketle ayrıntılı olarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

⁴ Araştırmacının eserinde ilgili satır mevcut olmadığı için buradaki kelimeler Alyılmaz’ın eserindeki diğer satırlar ayrıntılı olarak incelenerek tespit edilmiştir. (bk. 2.4.)

Sonraki bölümde ise tespit edilen kelimelerin okunuşunun ve anlamlandırılışının tarihî zeminde incelenmesi açısından *Kül Tegin ve Bilge Kagan Yazıtları*'nda incelenen kelimeler için Radloff (1895, 1897), Thomsen (1896, 1916), Orkun (1936-1941), Gabain (1941, 1950), Malov (1951, 1959), Giraud (1961), Tekin (1968), DTS, Ergin (1970), Clauson (1972), Tekin (1988), Erdal (1991), Erdal (2004), Berta (2004), Alyılmaz (2005), Şirin User (2009), Ölmez (2015), Aydın (2017), Ercilasun (2016) kaynaklarından karşılaştırmalı olarak yararlanılmış olup Tunyukuk Yazıtı için bunlara ek olarak Radloff (1899), Thomsen (1824), Sprengling (1939), Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö (1958), Tekin (1994) ve Rybatzki (1997) kullanılmıştır. İlk paragrafta araştırmacılardan her birinin okuması kronolojik bir sıra ile verilmiştir. Hemen sonrasında da kelimenin hangi nedenlere dayandılarak okunduğu, bu görüşün hangi araştırmacı tarafından düzeltildiği ve ilgili araştırmacının sonrasında takipçisi olan araştırmacıların kimler olduğu ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

2. TÜRKİYE’DE ORHON YAZITLARI’NI YAYIMLAYAN ARAŞTIRMACILARIN OKUMA YÖNTEMLERİ

Tezin bu bölümünde, Hüseyin Namık Orkun, Muharrem Ergin, Talat Tekin, Cengiz Alyılmaz, Hatice Şirin User, Mehmet Ölmez, Erhan Aydın ve Ahmet Bican Ercilasun tarafından yapılan metin yayımları, Türk Runik harflerini Latin harflerine aktarıken uyguladıkları transkripsiyon yöntemleri ve *Kül Tëgin*, *Bilge Kagan* ve *Tunyukuk Yazıtları*’nı okuma yöntemleri kelimelerden hareketle ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Her araştırmacının metinleri okurken Türk Runik alfabesindeki harflerin birbirinden ayırt edilebilmesi noktasında uyguladıkları transkripsiyon yöntemleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ardından araştırmacıların *Kül Tëgin*, *Bilge Kagan* ve *Tunyukuk Yazıtları*’nı okuma yöntemlerinin yer aldığı bölümde ise Türkiye’de ilk olarak Hüseyin Namık Orkun tarafından başlayan Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan metin yayımlarının birikimli olarak ve birbirini kaynak göstererek bugüne kadar nasıl bir yol aldığı ve Türkiye’de yapılan hangi eserlerin araştırmacıların okuma yöntemlerinde en fazla etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda daha öncesinde tablolar halinde karşılaştırmalı olarak incelenen kelimelerden elde edilen okuma ve yorumlama bakımından farklı olduğu düşünülen kelimeler, araştırmacıların yayımladıkları makaleler, kitap yayımları vs. kaynaklardan elde edilen veriler ışığında ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

2.1. Hüseyin Namık Orkun’un Orhon Yazıtları’nı Okuma Değerlendirmesi

Orkun’un ilk olarak 1936-1941 yılları arasında dört cilt halinde yayımlanan sonrasında Türk Dil Kurumu tarafından bir araya getirilerek tek bir cilt halinde tekrar yayıma hazırlanan *Eski Türk Yazıtları* adlı eserden ve yazıtlarla ilgili yaptığı yayımlardan hareketle okumalarında kullandığı transkripsiyon yöntemi, hangi araştırmacılardan etkilendiği, kendisine ait görüşleri ve bu görüşü ileri sürmesine sebep olan nedenler ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.1.1. Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi

Hüseyin Namık Orkun, runik harfleri Latin harflerine aktarırken kendine özgü bir transkripsiyon yöntemi uygulamış, ünsüz bakımından zengin olan runik harfleri belli işaretler kullanarak birbirinden ayırmıştır.

Yazıtlarda yazılmayan ünlü harfleri “üst yazı” yöntemi ile üste yazarak göstermiştir.⁵ (𐌺𐌹𐌸𐌹𐌺𐌾 = t^enrit^eġ, KT G1)

Yazıtlarda bulunan (𐌹) işaretini (𐌺) işaretinden ayırt etmek için (𐌹) işaretini “italik n” n ile göstermiştir. (𐌺𐌹𐌸𐌹𐌺𐌾 = t^enrit^eġ, 𐌹𐌺) = k^ag^an, KT G1)

Kalın sesli harflerle birlikte kullanılan (𐌺) işaretini “italik k” k ile göstermiştir. Ayrıca Orkun, (𐌺) işaretinin aynı zamanda “ak ve ka”ya işaret ettiğini bundan dolayı bu işareten sonra umumiyetle (𐌺) “a,e” işaretinin yazılmadığını ifade etmiştir. (Orkun, 1938/II: 202) Ancak kelime sonunda ünlü harflerinin yazımının umumî bir kaide olması dolayısıyla kelime sonunda yazılan (𐌺) “a,e” işareti ile beraber kullanıldığı durumların da mevcut olduğunu belirtmiştir. (𐌹𐌺) = k^ag^an, KT G1; 𐌺𐌹𐌸𐌹𐌺𐌾𐌹𐌺 = t^em^r k^ap^lgka, KT G4)

(𐌺) “ok, ko, uk, ku” şeklinde okunan işareti, Latin harflerine aktarırken bu işaret ile yazılan kelimenin ünlüsü yazılmadıysa “^ok” şeklinde, yazılmayan bağlayıcı ünlüyü üstte ve “k”yı da italik olacak şekilde göstermiş ve altına bir çizgi ile çift sesli bir işaret olduğunu da belirtmiştir. Bu işaret ile beraber kelimenin ünlüsü yazıldıysa altına çizgi çekmeden göstermiştir. Bu şekilde de (𐌺) işaretini aynı zamanda (𐌺) ve (𐌺) işaretinden de ayırmıştır. (𐌺𐌹𐌸𐌹𐌺𐌾𐌹𐌺 = kıl^lnd^ukda, KT D1, 𐌹𐌺𐌹𐌺) = üç kurık^an, KT D5)

(𐌺) “ük/kü, ök/kö” şeklinde okunan işareti ünlüsü yazılmadığı zaman yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü üstte yazarak, altında bir çizgi ile göstermiştir. (𐌹𐌺𐌹𐌺 = öt^ük^en, KT G4)

(𐌺) “ń (palatal n, ny)” işaretini göstermek için “italik y” y harfini kullanmıştır. (𐌺𐌹𐌸𐌹𐌺𐌾𐌹𐌺 = koyt^eġ, KT D11)

⁵ Aynı transkripsiyon yöntemi, Thomsen tarafından da uygulanmıştır.

kendine özgü bir transkripsiyon yöntemiyle gösteren Orkun, kelimeyi *türk* biçiminde okumayı tercih etmiş kelimenin yazımında kullanılan 𐰃 (=ük, kü, ök, kö) işaretini Latin harflerine aktarırken göstermemiştir. Orkun, *türk* kelimesinin en eski biçiminin yine *türk* olduğunu belirtmiştir. Bu görüşünü de; “Çin tarihleri milattan önceki devirlerde *Hiungnu*’ları yani “Doğu Hunları”nı zikrederken *Cong* ve *Tik* adlı iki kavimden bahsetmektedir. Eski Çince de *r* sesi olmadığı için Çinliler *r*’li kelimeleri dillerinde telâffuz ettiklerinde ya bu sesi atarlar veya bunun yerine *l* sesi koyarlardı. *Tik* özel adı da *Türk* kelimesinin Çincedeki telâffuzundan başka bir şey değildir.” şeklinde tarihî bir arka plana dayandırarak açıklamıştır. Bunun yanı sıra kelimenin *yürü-*, *yori-* fiilinden *yürük* ismi türediği gibi *törü-*, *türü-* fiilinden de *türük* isminin türemiş olabileceğini de belirtmiştir. (Orkun, 2018: 17-28)

ol^urt^m; (𐰣𐰆𐰏𐰣, KT G1) Orkun, yazılmayan bağlayıcı ünlüyü dudak uyumuna dahil etmeden ünlüsünü *l* ile göstermeyi tercih etmiştir. (inⁱyⁱğün^m, KT G1; bud^un^m, KT G1; sab^mn, KT G2; olur^p, KT G4; tüz^{el}t^m, KT G5; bud^un^g, KT G5; ^artur^p, KT G6; ol^ur^p, KT G8; ^ar^lt^g, KT G9; y^ar^lk^ad^ukın, KT G9; kut^m, KT G9; ol^urt^m, KT G10; ol^ur^p, KT G10; kob^artd^m, KT G10; s^ab^mda, KT G10; ^eşidⁿ, KT G10; urt^m, KT G10; tizlⁱğⁱğ, KT D2, tut^p^an, KT D7; küçⁱğ, KT D8)

inⁱyⁱğün^m; (𐰆𐰏𐰣𐰆𐰏, KT G1) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve iki kelimedenden oluşan bir birleşik kelime olarak değerlendirmiştir. 𐰏 (=y²) işareti ile 𐰣 (=g²) işaretini de bağlama ünlüsü ile birbirine bağlamıştır. Orkun, kelimeyi “(benden sonra gelen) küçük kardeş ve yeğenlerim” şeklinde tercüme etmiş, emin olmadığını belirtmek için de soru işareti ile göstermiştir. (Orkun, 1936/I: 23)

bud^un^m; (𐰣𐰆𐰏𐰣, KT G1) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş “milletim” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 23) Yazıtlarda 𐰣 (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı kelimenin, *budun* ve *bodun* olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi *u* ile okumayı tercih etmiştir.

b^erⁱye; (𐰆𐰏𐰣𐰆, KT G1) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sağdaki” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 23) Yazıtlarda ilk hecede *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için kelimenin okunuşu ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Orkun, kelimeyi *e* ile okumayı tercih etmiş, yazıtlarda kelimenin ilk hecesindeki 𐰆 (=i, i) ünlü işareti yazıldıysa kelimeyi *i* ile yazılmadıysa *e* ile okumayı tercih etmiştir. Örneğin

birğ^erü (𐰆𐰏𐰖𐰗, KT G2) kelimesinde 𐰏 (=ı, i) ünlü işareti yazıldığı için okunurken *i* ile okumuş, *b^erⁱye*; (𐰆𐰏𐰖𐰗, KT G1) kelimesinde ise 𐰏 (=ı, i) ünlü işareti yazılmadığı için okurken *e* ile okumuştur. (Orkun, 1936/I: 23) Orkun, aynı satırda aynı kelimeyi 𐰏 (=ı, i) ünlü işaretinin yazılmamış olması dolayısıyla hem *e* ile hem de *e* ile göstermiştir. (𐰏𐰏𐰏𐰏𐰏𐰏: 𐰏𐰏𐰏𐰏𐰏, y^er b^ay^rku yirine, KT G4)

yirg^aru; (𐰏𐰏𐰏𐰏𐰏, KT G2) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş, “geri [garpte]” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 23) Kelimenin *yirgaru* ve *yirigaru* olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. Orkun, kelimeyi *yir+garu* şeklinde arada bağlayıcı bir ünlü olmadan okumuştur. Aynı durum *birğ^erü* kelimesi için de geçerlidir. Kelimenin *birigerü* şeklinde okumaları da mevcuttur. Orkun, kelimeyi *birğ^erü* (𐰆𐰏𐰖𐰗, KT G3) şeklinde bağlayıcı ünlü olmadan okumayı tercih etmiştir.

yiğ idi. y^ok ermiş; (𐰏𐰏 : 𐰏𐰏𐰏𐰏: 𐰏𐰏, KT G4) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş, “(Ötüken ormanında) [yabancı] hükümdar yokmuş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Bu ifadenin birinci kelimesi, aynı zamanda *i*, *e*, *é* harfleriyle de okunmuştur. Orkun 𐰏 (=ı, i) işareti yazımda gösterildiği için kelimeyi *yiğ* şeklinde okumuştur. (𐰏ⁱğ, KT G13; y^erte, KT G13; y^er, KT D1; 𐰏^kn, KT D1; ilin, KT D1; iti birmiş; KT D1)

tuts^ak; (𐰏𐰏𐰏𐰏, G4) Orkun, yazılmayan ünsüz harfi 𐰏 (=sa/as) okuttuğunu düşündüğü için *a* ile okumuştur. Kelimedeki bulunan eki *s^ak* şeklinde okumuş, kelimeyi “(memleket) idare edecek (yer Ötüken Ormanı imiş)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Kelimenin araştırmacılar tarafından bağlama ünlüsünü *I* ile *tutsık* şeklinde okunuşu da mevcuttur.

t^abg^aç; (𐰏𐰏𐰏𐰏, G5) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Çin” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Yazıtlarda *b* ve *v* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için ünsüz bakımından zengin olan Türk runik yazısında *b* harfi 𐰏 (=b¹), 𐰏 (=b²) işaretleri ile gösterilmiş *b* ve *v* harflerinin yazımında herhangi bir ayırım gözetilmemiştir.⁷ Bundan dolayı kelime, araştırmacılar tarafından *b*, *v*, *w* harfleri ile de okunmuştur. Orkun, kelimenin yaygın okunuşunu devam ettirerek kelimeyi *b* ile okumayı tercih etmiştir.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ölmez. Mehmet. 2009. “Eski Türk Yazıtlarının Yeni Bir Yayımı Nasıl Olmalıdır?”, *I. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni*, (Ayonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009): 211-219.

isⁱġti; (𐌺𐌹𐌸𐌹, KT G5) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “darı (?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Kelimenin ilk hecesini aynı zamanda kapalı e (=è) ile de okunmuş olmasından dolayı *işgiti* ve *éşgiti* olmak üzere iki türlü okunuşu mevcuttur. 𐌹 (=i, i) işaretinin ilk hecede yazılmış olmasından dolayı Orkun, kelimeyi *isⁱġti* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Okumasından emin olmadığını belirtmek için soru işareti ile göstermiştir.

kut^ay; (𐌵𐌹𐌸𐌹, KT G5) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ipek (?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Kelimedeki 𐌵 (=ok, ko, uk, ku) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harflerini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelimenin ilk hecesi *o* ile *kotay* şeklinde de okunmuştur. Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi “kut^ay” şeklinde *u* ile okumayı tercih etmiştir.

yⁱmşak; (𐌶𐌺𐌶𐌹, KT G5) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “mülâyim, yumuşak” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Kelime, Kül Tegin ve Bilge Kagan yazıtlarında 𐌶 (=y²) ile yazılmış olmasından dolayı kelimenin ilk hecesinin kalın veya ince sıradan okunuşu konusunda görüş farklılıkları mevcuttur. Aynı zamanda *yimşak* ve *yımşak* şeklinde okunan kelimenin ilk hece ünlüsünün *y* (ve *ş*) komşuluğunda öndamaksillaşmış olabileceği yönünde farklı görüşler de mevcuttur. Orkun, kelimeyi Thomsen ve diğer araştırmacılar gibi yaygın okunuşu devam ettirerek “yⁱmş^ak” şeklinde okumayı tercih etmiştir.

^ar^ap; (𐌹𐌺, KT G5) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “arayıp” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Kelimenin *arığ* okunuşu da mevcuttur. Orkun, kelimeyi 𐌹 (=p) işareti ile göstermiş ve kelimeyi ^ar^ap şeklinde okumayı tercih etmiştir.

y^agutur ^ermⁱs; (𐌶𐌹𐌸𐌹𐌹: 𐌹𐌺𐌹, KT G5) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yakınlaştırır imiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Kelimenin 𐌹 (=r²) ile yazılmış olması dolayısıyla *yagut-* “yakınlaştırmak” fiiline gelen şimdiki zaman sıfat filinin ince sıradan okunduğu okumalar da mevcuttur. Orkun, kelimeyi kalın sıradan okumayı tercih etmiş, “^ermⁱs” kelimesinde ise 𐌹 (=s, ş) okunuşu ile ilgili ayırıcı herhangi bir işaret bulunmamasından dolayı *s* ile göstermiştir.

yağ^aru (𐌶𐌹𐌸𐌹, KT G5) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yakınına (konduktan sonra)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Türk Runik alfabesindeki 𐌹 (=g¹) işaretinin “ag” sesini verdiğini ifade etmiş ve kelimenin bağlayıcı ünlüsünü *a* ile okumuştur.

bis^ükine t^eġi kıdmaz ʿrmⁱš; (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰺 𐰺𐰸𐰺 𐰺𐰺𐰸𐰺𐰺 𐰺𐰺𐰺, KT G6) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(bir kişi yanılrsa soyu, kavmi) bisükine (?) kadar ilerletmez imiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Bu ifadenin okunuşu ve anlamlandırılması ile ilgili görüş farklılıkları mevcuttur. l (=s, ş) işaretinin s mi ş mi okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı kelime, aynı zamanda *bisükiñe, bişükiñe, beşükiñe, bēşükiñe, ebi esükiñe, ebi eşükiñe, besükiñe, ēwşükiñe, bēşwkiñe, böşikiñe, bōşükiñe* şeklinde de okunmuştur. (Uçar, 2018: 8) Kelimeyi Orkun, Thomsen ve Radloff’un okuyuşlarını takip edip “bis^ükine” şeklinde s ile göstermiştir. (Thomsen, 1896: 116) (Radloff, 1895: 75) Ancak kelimenin anlamlandırmasını yapmadan “Bir kişi yanılrsa soyu, kavmi bisükine(?) kadar ilerletmez imiş.” şeklinde tercüme etmiştir. Kelimenin çevirisi ile ilgili şimdiye kadar yapılan izâhların yeterli olmadığını ve Kâşgarlıdaki sözlerden biri ile açıklanışının uygun olabileceğini de eklemiştir. (Orkun, 1936/I: 74) 𐰺𐰺𐰸𐰺𐰺 (=kıdmaz) kelimesinin 𐰺 (=k/kı) ile yazılmış olmasından dolayı kelimenin k harfini italik olarak yapmış ancak ilk hecedeki 𐰺 (=ı, i) ünlüsü yazıldığı için yanında göstermiş ve transkripsiyona uygun bir kullanım yapmıştır.

ʳrtur'p; (𐰺𐰺𐰺𐰺, KT G6) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kapılarak” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Kelimedeki zarf fiil ekinin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü dudak uyumuna dahil etmeden /r/ ile okuyan Orkun, 𐰺 (=p) işaretini açıklarken bu işaretin kelime ortasında /r/ sesini vermediğini ve a sesi ile okunması gerektiğini ifade etmiştir. Bununla beraber kelimenin sonundaki, 𐰺 (=p) harfinin bağlayıcı ünlüsünü /r/ ile okumayı tercih etmiştir.

öltⁱġ; (𐰺𐰺𐰺, KT G6) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş, “öldü” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Eski Türkçe metinlerdeki /ŋ/ ~ /g/ değişkenliği sebebiyle kelime aynı zamanda *öltiñ* biçiminde de okunmuştur. Orkun kelimeyi, yazıttaki gösterildiği şekliyle 𐰺 (=g²) ile okumayı tercih etmiştir.

öl^esⁱkⁱġ; (𐰺𐰺𐰺, KT G7) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ölerek (?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Kelimenin çevirisinden emin olmadığı için de soru işaretiyle göstermeyi tercih etmiştir. Kelime, araştırmacılar tarafından

“öleceksin” şeklinde de tercüme edilmiştir.⁸ Orkun, eki zarf fiil eki olarak değerlendirmiştir. Kelimedeki *öl-* fiili ile *-slk* ekinin arasında *e* bağlayıcı ünlüsü göstermiş, ünsüzle biten *öl-* fiilinden sonra gelen *-slk* ekini bir *e* ünlüsü ile bağlayarak göstermeyi tercih etmiştir.

buşgurur ermiş; (ᠪᠤᠰᠦᠭᠦᠷᠦᠷ ᠡᠷᠮᠢᠰᠢ, KT G7) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kışkırtır imiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Türk Runik alfabesinde ᠯ (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfini ayırıcı herhangi bir işaret olmadığı için kelime, aynı zamanda *boşgurur ermiş* şeklinde de okunmuştur. Orkun, kelimeyi Thomsen’in okumasını kaynak göstererek *buşgur-* “kışkırtmak” fiiliyle bağlantılı olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Orkun, 1941/IV: 36)

t^okr^ak^asⁿ; (ᠲᠤᠬᠦᠷᠠᠬᠤᠰᠢᠨ, KT G8) Orkun, kelimeyi bu şekilde okuyup “tok olacaksın” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 25) Kelime, bu şekliyle ilk olarak Thomsen tarafından okunmuş ve *tokrak* (<*tok-rak*) “daha tok” sıfatından *-rk* eki ile kurulmuş farazi bir fiilin *-a* gelecek zaman eki (?) ile yapılmış şekli olarak açıklanmıştır. (Thomsen, 1896: 170, Not: 74) Orkun, Thomsen’in bu görüşünü kabul etmiş ve aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır. Kelimenin okunuşu ile ilgili farklı görüşler ve yorumlamalar da mevcuttur. Kelime, aynı zamanda *tokurkak sen;* *tok arkuk sen;* *tok, arkuk sen* şeklinde de okunmuş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır.

açs^k; (ᠠᠴᠰᠢᠬᠢ, KT G8) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “açsan (tokluk nedir bilmezsin)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 25) İlk hecesi kısa ünlülü *aç* şeklinde okumuştur. Kelimenin uzun ünlü ile *āçsık* şeklinde okunuşları da mevcuttur. Orkun, okumalarında genel olarak uzun ünlüleri göstermemiştir.

s^abin^alm^atin; (ᠰᠠᠪᠢᠨ ᠠᠯᠮᠠᠲᠢᠨ, KT G9) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “sözünü (nazarı dikkate) almadın” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 25) Kelimenin ᠠᠯ (=n²) ile yazılmış olmasından dolayı öndamaksıllaşma örneği olarak kabul edilip *sabin almatin* şeklinde ince sıradan okunuşları da mevcuttur. Orkun, okumasında Thomsen’in görüşlerinden büyük oranda etkilendiği için kelimeleri bu şekilde değerlendirmemiştir.

⁸Talat Tekin bu eki, *Orhon Türkçesi Grameri* adlı eserinde {-slk} Ekli Gelecek Zaman başlığı altında değerlendirmiş ve gelecek zaman yüklem adının yüklem olarak da kullanıldığını belirtmiştir. Yalnızca 2. kişi için kullanıldığını ileri sürmüştü ve bu kelimeyi örnek vermiştir. Talat Tekin. 1968. **A Gramer of Orkhon Turkic**. Bloomington: Indiana University. s. 175.

toru: (ᠲᠣᠷᠤ, KT G9) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “hep oralarda (harap ve bitkin oldun)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 25) Türk Runik alfabsinde ᠲ (=o, u) işareti için *o* ve *u* okunuşunu ayıracak herhangi bir işaret olmadığı kelimenin *toru* ve *toru* olmak üzere iki farklı okunuşu vardır. Orkun, kelimeyi Radloff ve Thomsen’in görüşünü devam ettirerek *tur-* “durmak, ayağa kalkmak” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Radloff, 1895: 129/b) (Thomsen, 1896: 118) (Orkun, 1941/IV: 118)

kut'm: (ᠬᠤᠲᠤᠮᠤ, KT G9) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “talihim” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 26-27) Kelimenin iyelik ekinden önce gelen yazılmayan bağlama ünlüsünü *ı* ile okumayı tercih etmiştir. Kelimenin *kutum* şeklinde bağlama ünlüsünün dudak uyumuna bağlı olarak okunduğu okumalar da vardır. (olurt'm, KT G9; olur'p, KT G9; urt'm, KT G10, KT G11; k^elürt'm, KTG11; b^ed'zt'm, KT G11; y^ar^aturt'm, KT G12; urturt'm, KT G12; bud^un'n, KT D1; ^apur'm, KT D4; ^ak^anınt^eğ, KT D5; oğlın, KT D7; atın, KT D7; ^ak^an'm, KT D11; k^am^ugı, KT D18; sün^üşd'm'iz, KT D18; sök^ürt'm'iz, KT D18; y^ük^ünd^ürt'm'iz, KT D18; türk'im, D18; bud^un'm KT D18; kondurt'm'iz, KT D21; oğl'n, KT D24; k^atun'g, KT D25; b^ay'rkun'n, KT D36; udl'kın, KT D36; öl^ürt'm'iz, KT D36; üg^üz'iğ, KT D37; b^ar'mın, KT K1; ^ak^atın, KT K2; öl^ürt'm'iz, KT K2; bulg^akın, KT K4; y^ag'zın, KT K5; sün^üşd'm'iz, KT K6; inⁱy'gün'm, KT K11; oğl'm, KT K13; t^aşın, KT KD; alk^ad'm'iz, KT KD)

kob^art'd'm: (ᠬᠣᠪᠠᠷᠲᠤᠮᠤ, KT G10) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “toplattım” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 26-27) Thomsen tarafından da *kobart-* fiiliyle okunmuş olan kelimedede Orkun, Radloff ve Thomsen’in okumasını devam ettirerek aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Radloff, 1895: 35) (Thomsen, 1896: 118) ᠬ (=ok/ko/uk/ku) işaretini ve ᠲ (=o, u) ünlü işaretini transkripsiyonda göstermiş ve uygun bir kullanım yapmıştır.

tuts^akw'n: (ᠲᠤᠲᠤᠰᠠᠬᠤᠨ, KT G10) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “eli tuttuğunu” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 25) Kelimedeki *+sIk* ekini Orkun, ᠰ işaretinin *as/sa* sesini verdiğini belirterek yazılmayan bağlama ünlüsünü *a* ile “-s^ak” biçiminde göstermeyi tercih etmiştir. (Orkun, 1938/II: 18-19)

ıtu: (ᠢᠲᠤ, KT G12) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “gönderdi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 26) Kelime, araştırmacılar tarafından yazıtlarda çift ünsüzlerin tek bir işaretle gösterildiği ileri sürülerek *ıdtı/ıttı* şeklinde de okunmuştur.

Orkun, kelimedede bu açıdan herhangi bir tamamlama yapmadan yazıldığı şekilde *itu* şeklinde okumayı tercih etmiştir.

Orkun, Kül Tegin yazıtı Güney yüzü 13. satırda okunamayan yeri **bu [e^riğ] e^{rs}e^r, t. ka e^riğ** şeklinde tamamlamıştır. Bu ifadenin aynı zamanda *y[(a)g]uk (e)l: (e)rs(e)r: (a)nç(a) t(a)ki* şeklinde tamamlandığı okumalar da mevcuttur. Orkun, buradaki okunmayan ifadeyi **bu [e^riğ] e^{rs}e^r, t. ka e^riğ** şeklinde tamamlamış ve “bu çorak ise (?) çorak yerde ise böylece bu çorak yerde (abide taşını yontturdum)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 28)

bitidⁱm: (𐰃𐰆𐰏𐰏𐰏, KT G13) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yazdırdım” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 28) Bununla beraber kelime, araştırmacılar tarafından yazıtlarda çift ünsüzlerin tek bir işaretle gösterildiği ileri sürülerek *biti(t)im* şeklinde de okunmuş ve kelimedeki ettirgenlik anlamına uygun şekilde tercüme edilmiştir. Orkun ise Radloff ve Thomsen’un eski okuyuşlarını devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 119) (Radloff, 1895: 37)

atısi: (𐰃𐰆𐰏, KT G13) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kız kardeşinin oğlu (?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 28) Kelimenin sonundaki teklik 3. şahıs iyelik ekini +sI kalın sıradan okumayı tercih etmiştir. Kelimenin l (=s, ş) işareti ile yazılmış olmasından dolayı *atsi* şeklinde okumaları da mevcuttur.

yol^ug: (𐰃𐰏𐰏𐰏, KT G13) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Yolug (tigin)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 28) Kelimenin *yollug* ve *yolug* olmak üzere iki farklı okuması mevcuttur. Orkun, kelimeyi Kül Tegin Güney yüzünde *yolug* biçiminde okumayı tercih etmiştir ancak kelime, Kül Tegin Yazıtı Güneybatı yüzünde çift “l” ile yazıldığı için *yollug* biçiminde okumuş ve kelimenin her iki türlü okunuşunu da göstermiştir. Kül Tegin ve Bilge Kagan yazıtlarının yazarının ismi olan kelime genellikle Kül Tegin Yazıtı Güneybatı yüzünde *çift l* (=l¹l¹) ile (𐰃𐰏𐰏𐰏, KT GB1) yazıldığı için *yollug* biçiminde okunmuştur. Orkun, Radloff ve Thomsen’in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

kılndı^kda: (𐰃𐰆𐰏𐰏𐰏𐰏, KT D1) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yaratıldıktā” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 28) Kelimedeki 𐰏 (=nd/nt) ünsüz çiftinin okunuşu ile ilgili farklı okumalar da mevcuttur. Thomsen söz konusu kelimeleri şüphe ile yaklaşmış ve *nd* ünsüz çiftiyle okumayı tercih etmiştir. Orkun da Thomsen’in bu okuyuşunu devam ettirerek *nd* ünsüz çifti ile okumayı tercih etmiştir.

(Thomsen, 1896: 97) *l* ve *n* harflerinden sonra gelen harflerin daima *t* olacağı ve \mathbb{M} ve \mathbb{C} gibi çift ünsüzlerin *lt* ve *nd* seslerini gösterdiği gerekçesiyle harfin *nt* okunuşu araştırmacılar tarafından genel kabul görmektedir. (Ercilasun, 2000: 191-194) Orkun, “*kıl'nd^ukda*” okumasında kendine özgü bir transkripsiyon yöntemi uygulayarak \mathbb{C} (=nd/nt) ünsüz çiftini ve kalın sıradan okunan \mathbb{M} (=k¹) harfini diğer harflerden ayırt edilebilecek bir şekilde göstermiştir.

bum'n: ($\delta\lambda\text{†}$), KT D1) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Bumın (kağan)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 28) Kelimedeki yazılmayan † (=ı, i) işaretinin *ı* veya *i* okunuşu konusunda ayırıcı bir işaret olmadığı için kelimenin *bumın* ve *bumin* olmak üzere iki türlü okunuşu mevcuttur. Kelimenin Kül Têgin Yazıtı’nda ünlüsü yazılmamıştır ancak aynı kelime, Taryat Yazıtı Doğu yüzünde † (=ı,i) ünlüsü ile $\delta\lambda\text{†}$ (*bumin/bumın*) şeklinde ünlüsü yazılmış ve kelime bu şekilde okunmuştur. (Ölmez, 2015: 286)

ist^emi: ($\mathbb{M}\text{†}\text{†}$), KT D1) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “İstemi (hakan)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 28) Kelimedeki \mathbb{M} (=s, ş) işaretinin okunuşunda *s* ve *ş* harfini ayırt edecek herhangi bir işaret bulunmamasından dolayı kelime aynı zamanda *iştemi* şeklinde de okunmuştur. Kelimenin her iki kitabede \mathbb{M} (=s, ş) ile yazılmış olmasından ve Çin kaynaklarında *şe-tie-mi* şeklinde geçmiş olmasından dolayı kelime araştırmacılar tarafından ince sıradan *iştemi* şeklinde de okunmuştur. (Thomsen, 1896: 135, Not: 1) Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ol^urm^ş: ($\lambda\text{†}\text{†}\text{†}$), KT D1) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(tahta) oturmuş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 28) Kelimenin yazılmayan bağlama ünlüsü ile ilgili farklı okumalar mevcuttur. Kelime, aynı zamanda *olor-* fiili ile bağlantılı olarak *olormuş* şeklinde de okunmuştur. Orkun, yaygın okunuşu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (ol^ur^paⁿ, KT D1; ol^urur, KT D3; ol^urm^ad^m, KT D26; ol^urt^m, KT D26; ol^urt^uk^lma, KT D27; ol^urt^di, KT D27; öl^urt^miz, KT D38)

k^ad^rk^an: ($\mathbb{M}\text{†}\text{†}$), KT D2) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Kadırkan” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 28) Kelime, \mathbb{M} (=k¹) işareti ile yazıldığı için bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin alıntılandığı dilde *Khingan*

“Mançurya’da kuzeyden güneye uzanan dağ silsilesi” şeklinde yaşadığı için kelimenin *Kadırgan* şeklinde okunuşları da mevcuttur. (Thomsen, 1896: 136, Not: 5) (Tekin, 1988: 70, Not: 37)

oks'z: (𐌺𐌹𐌶𐌰, KT D3) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “teşkilatsız (olan)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 30) Orkun, +sIz ekinin yazılmayan ünlüsünü *I* ile okumayı tercih etmiştir. Kelimenin dudak uyumuna bağlı olarak *oksuz* okunuşu da mevcuttur. Orkun, Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi *oksız* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (tüzsⁱz, KT D6) (Thomsen, 1896: 98)

yugçı: (𐌷𐌿𐌶𐌰, KT D4) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ağlayıcılar” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 30) Türk Runik alfabesinde 𐌷 (=o, u) işareti için *o* ve *u* okunuşunu ayıracak herhangi bir işaret olmadığı kelimenin *yogçı* ve *yugçı* olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *yogçı* şeklinde okunmuştur. Orkun, Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi *u* ile okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 98)

kün tog^s'kda: (𐌺𐌹𐌶𐌰: 𐌲𐌿𐌶𐌰𐌸𐌰, KT D4) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “gün doğusundan” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 30) Türk Runik alfabesinde 𐌷 (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfinin yazımında herhangi bir ayırt edici işaret bulunmamasından dolayı ifadenin *tug-* fiili ile bağlantılı olarak *kün tugsıkda* okunuşu da mevcuttur. Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 98)

bükli: (𐌲𐌿𐌺𐌰, KT D4) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ormanlarda” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 30) Kelimenin okunuşu ve yorumlanması ile ilgili araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Orkun, kelimeyi neden *bükli* şeklinde okuduğunu şu şekilde ifade etmektedir; “*Bükli* sözünü Thomsen, birinci tercümesinde *les puissants* diye ikincisinde hiç tercüme edememiştir. Bük kelimesi elyevm Anadolu’da yaşamakta olup Kâşgari’de de 𐌲𐌿𐌺𐌰 diye tercüme edildiğine göre ben ibareyi ormanlı, çöllü kavim diye tercüme ettim. - Burada kelimenin bu manaya gelmesi için *bükli* değil *büklig* olması icab eder diye bir nokta hatıra gelebilir. Fakat yazıtlara dikkat edecek olursak *beğli budunlig* [I Ş 6] sözlerinde olduğu gibi bu ek birbirini müteakiben iki kelimedede kullanıldığı vakit birincisinde hafzedilektedir. Herhalde bu ibarede zannedildiği gibi kelimenin has isim olmasına imkân yoktur. Zira *bükli çöliğ el* denildikten sonra bu kavimlerin isimleri birer birer sayılmaktadır. Binaenaleyh [I Ş C-II Ş 8] de de aynı kelime aynı manada geçmektedir. Birinci ibarede

kün togusıkta bükli çöliğ el denildiği gibi diğer yerde de *kün togusıkta bükli kaganka teği* denilmektedir. Bu itibarla bu ibareyi de *kün tonusıkda bükli (-çöliğ) kaganka teği* diye anlamak lazımdır.” (Orkun, 1936: 75) Kelimenin aynı zamanda *bükli, bökli, böl eli, bük ili, bökküli* gibi okunuşları da mevcuttur. Orkun, kelimeyi tek kelime olarak okumanın daha doğru olduğunu ve *bükli* şeklinde bir kavim adı olarak değerlendirilebileceğini belirtmiş, kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

çölğ: (𐰽𐰺𐰍, KT D4) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “çöllerde (oturan kavimlerden)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 30-31) Orkun, kelimeyi 𐰽 işareti ince sıradan okuttuğu için *çölğ* şeklinde okumayı tercih etmiş ve yazılmayan ünlüsünü de *i* ile okumayı tercih etmiş ve bu şekliyle Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmiştir.⁹ (Thomsen, 1896: 98) Kelimenin *çöllüg* şeklinde farklı okumaları da mevcuttur.

tüpüt: (𐰽𐰺𐰺, KT D4) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Tibetliler” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 30) Kelimedeki 𐰽 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir işaret bulunmamasından dolayı kelime, aynı zamanda *töpüt, töpöt* şeklinde de okunmuştur. Orkun, Thomsen’in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 2011: 128)

apar pur'm: (𐰽: 𐰽𐰺𐰺, KT D4) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Aparlar, Apurumlar” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 30) Yazıtlarda ilk hecedeki 𐰽 (=a,e) ünlüsü yazılmadığı için kelime, *(a)p(a)r pur(u)m, apar apurım, apa urum* olmak üzere farklı şekillerde okunup anlamlandırılmıştır. Orkun kelimeyi kavim adı olarak değerlendirmiş ve “Apar, Apurum kavimleri hakkında hiçbir malûmata sahip değiliz. Apar adını evvela Thomsen Avar kavmi adı ile telâkki etmiş, daha sonra da bu cihet bazı âlimlerce kabul edilmiştir.”¹⁰ şeklinde açıklayarak kelime hakkında yorum yapmaktan ziyade Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmeyi tercih ettiğini belirtmiştir.

yuglam's: (𐰽𐰺𐰺𐰺, KT D4) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “matem tutmuşlar ve ağlamışlar” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 30) Kelime, araştırmacılar tarafından genellikle *yoglamış* şeklinde okunmuştur. Orkun, kelimenin

⁹ Thomsen, kelimenin dipnot kısmında *çöl<𐰽>ğ* şeklinde tamamlanılarak da okunabileceğini belirtmiş ve okumasından emin olmadığını göstermek için (?) ile göstermiştir.

¹⁰ Hüseyin Namık Orkun. 1936/I. a.g.e. s. 75.

eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 98)

^ak^amnteğ: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰽, KT D5) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “babası gibi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 30) Yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için kelime ile ilgili okuma farklılıkları mevcuttur. Kelime, umumiyetle *kañın teg* biçiminde okunmuştur. Kelimenin 𐰺 (=η) ve 𐰺 (=n²) arasındaki ünlü uyumu gözeticilik *kañın teg* biçiminde okunuşları da mevcuttur. Kelimeyi Orkun, Thomsen’in ^aq^añynt^āg okuyuşunu devam ettirerek ilk hecede *a* ünlüsü ile okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 98)

körlığ için: (𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺: 𐰺𐰺𐰺, KT D6) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kurnaz(?) olduğu için” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Kelimedeki 𐰺 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir işaret bulunmamasından dolayı kelime aynı zamanda *körlüg*, *körlig*, *körlüg*, *kürlüg* şeklinde de okunmuştur. Orkun, kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü +*I* harfiyle okumuş,¹¹ Kaşgarlı Mahmut’un *Dîvânu Lügâti’t-Türk* adlı eserinde geçen “*kür*: kür er= yiğit, sarsılmaz, pek” kelimesi ile bağlantılı olarak anlamlandırmıştır. (Atalay, 1985/I: 324)

^ar^am^akçısın için: (𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺: 𐰺𐰺𐰺, KT D6) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sihirbaz, kurnaz aldatıcı olduğu için” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Yazıtlarda ilk hecesindeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için kelimenin okunuşu ve yorumlanması ile ilgili farklılıklar mevcuttur. Orkun, kelimenin okunuşunda Thomsen’in ^ar^am^aqçysyn için okuyuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 99)

kinsürt^ükin için: (𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺: 𐰺𐰺𐰺, KT D6) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(küçük kardeşler büyük kardeşlerin aleyhine) kıyam ettiği için” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Kelimenin yazılışındaki 𐰺 (=s, ş) işaretinin okunuşunda herhangi bir ayırıcı işaret olmadığı için Orkun, kelimeyi “kinsürt^ükin için” şeklinde *s* ile okumuştur. Thomsen ise kelimenin yazılışında üçüncü sırada (=η) işaretini görmüş ve kelimeyi *kin^āṣürtükün* şeklinde okumuş ve *η* ve *s* arasındaki *e* harfinden de emin olamamıştır. (Thomsen, 1896: 99) Orkun, Thomsen’in bu okuma

¹¹ Orkun, sözlük kısmında kelimeyi *kör-* “görmek: itaat etmek, tâbi olmak” madde başı altında göstermiş olmakla birlikte kelimenin izâhı için *kür* “müdhiş, sarsılmaz” madde başına yönlendirmiştir. *Kür* kelimesi için de Kaşgarlı Mahmut’un *Dîvânu Lügâti’t-Türk* adlı eserinde geçen “*kür*: kür er= yiğit, sarsılmaz, pek” kelimesini kaynak göstermiştir. Besim Atalay. 1985. **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I.** Ankara: TDK Yayınları. s. 324.

önerisini devam ettirmiştir. Kelimenin aynı zamanda *kişürtükin*, *kikşürtökin*, *kikşürtükin* şeklinde ʃ (=η) işaretinin okunuşta gösterilmediği yorumlamalar da mevcuttur.

yonşurt^ukın için: (𐰽𐰺𐰾𐰿𐰇𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚: 𐰚𐰚𐰚𐰚, KT D6) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(beylerle kavm arasında) nifak olduğu için” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Orkun, kelimeyi sözlük kısmında *yoñşur*- “karıştırmak” madde başı altında değerlendirmiş ve Kaşgarlı Mahmut’un *Dîvânu Lüğâti’t-Türk* adlı eserinde geçen *yiñşür*- “sıcağa soğuk karıştırarak ılıklaştırmak” kelimesini de kaynak göstermiş, DLT’de kelimenin ince sırada mevcut olduğunu belirtmiştir. (Orkun, 1941/IV: 144) (Atalay, 1985: 400) Kelime, Uygur metinlerinde *yoña*- “şikâyet etmek” şeklinde yaşadığı için kelimenin aynı zamanda *yoña*- “şikâyet etmek, iftira atmak” ve bundan türetilen *yoñaşur*-> *yoñşur*- “karşılıklı birbirine iftira etmek” şeklinde değerlendirildiği okuma ve yorumlamalar da mevcuttur. (Tekin, 1988: 74)

ill^ed^ük: (𐰽𐰺𐰾𐰿𐰇, KT D6) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(eskiden beri) ülkeli olan” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Kelimenin ilk hecesindeki ʃ (=ı,i) işareti yazımda gösterildiği için *i* ile okumayı tercih etmiştir. Kelimedeki +*dUk* sıfat fiil ekinin okunuşu ile ilgili de okuma farklılıkları mevcuttur. Orkun, ekin eski ve yaygın okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 99)

sil^lk: (𐰽𐰺𐰾𐰿, KT D7) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Pakize (kız evladın)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Yazıtlarda ilk hecede “a,e” ünlüsünün yazılmamasından dolayı ilk okumalarda *sil^lk* olarak okunan kelime, Orkun tarafından da devam ettirilmiştir. Kelimenin ilk hecesinin önünde yazılmayan bir ünlünün varlığı kabul edilerek aynı zamanda *işilik*, *eşilik*, *eşilik* şeklinde de okunmuştur. Orkun, Thomsen tarafından da aynı şekilde okunmuş olan kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 99) Kelimeyi sözlük kısmında “temiz, tatlı dilli, yakışıklı, pakize) şeklinde tercüme etmiş, DLT’de geçen “*siliğ*: siliğ er = temiz, ince, yakışıklı, tatlı dilli kimse” kelimesini de kaynak göstermiştir. (Atalay, 1985/I: 390) (Orkun, 1941/IV: 98)

atın: (𐰽𐰺𐰾𐰿, KT D7) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “adını” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Kelimenin, Eski Türkçede iki tane *at* sözcüğünün olduğu “isim” anlamındaki *āt*’ın aslî uzun ünlülü olduğu ve “hayvan, at” anlamındaki *at*’ın normal uzunlukta olduğu yönünde görüş doğrultusunda *ātın*

şeklinde uzun ünlülü olarak gösterildiği okumalar da mevcuttur.¹² Orkun, kelimenin ilk hecesini aslî uzun ünlüyü göstermemiş, kelimeyi normal uzunlukta okumayı tercih etmiştir.

ıtı: (†‡†, KT D7) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(adını) atmışlar” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Kelimenin yazılışında ‡ (=t¹) işaretinin bir kez bulunması sebebiyle kelimenin okunuşunda ve anlamlandırılmasında farklılıklar mevcuttur. Kelime, †- “terk etmek, bırakmak” fiili ile ilgisi dolayısıyla *terk etmek, bırakmak* şeklinde yorumlanmıştır. Orkun, sözlük kısmında kelimeyi “it- = id- “göndermek” fiilinden mi?” şeklinde açıklamış ve DLT’de geçen *it-* “itmek” kelimesini de kaynak göstermiştir. (Orkun, 1941/IV: 55) (Atalay, 1985/I: 171) Bununla beraber kelimenin çift ünsüzlerin yazıtlarda tek bir işaretle gösterilmiş olması doğrultusunda *ıdtı, ittı* okunuşları da mevcuttur. Orkun, kelimeyi yazıtlardaki mevcut şekliyle beraber eski okunuşu devam ettirerek *ıttı* şeklinde okumayı tercih etmiştir.

k^am’g: (†‡†, KT D8) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “avam” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Kelimenin ikinci hecesindeki yazılmayan bağlayıcı ünlüyü *I* ile okumayı tercih etmiştir. Kelimeyi, sözlük kısmında “hep, bütün, tamamen” şeklinde tercüme etmiş, kelimenin *kamug, kamag, kamıg* şekillerini de belirtmiştir. (Orkun, 1941/IV: 83) Orkun, Thomsen’in *q^am’y* okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi “k^am’g” şeklinde okumuştur. (Thomsen, 1896: 100)

it^enü: (†‡†, KT D10) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “nizam ve intizam yapmadıklarından” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Kelimenin ilk hecesinde yazılı bulunan † (=ı,i) işaretinin okunuşu ile ilgili okuma ve yorumlama farklılıkları mevcuttur. Kelime, aynı zamanda *étinü, itinü* olarak da okunmuştur. Orkun, † (=ı,i) işareti yazımda gösterildiği durumlarda †, *i* ile gösterilmediğinde ise *e* ile okumayı tercih etmiştir.

y^ar^atunu: (†‡†), KT D10) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “nizam ve intizam (yapmadıklarından)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Kelimenin bağlayıcı ünlüsünün † ile mi *u* ile mi okunacağı konusunda okuma farklılıkları bulunmakla beraber kelimeyi Orkun, bağlayıcı ünlüsü *u* ile okumayı tercih etmiştir. Türkçenin daha eski devirlerinde yuvarlak ünlülü *u,ü* ünlüsünün de bağlayıcı

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Osman Nedim Tuna. 1960. Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller. **TDAYB**. C. 8: 213-282., Talat Tekin. 1995. **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**. Ankara: Simurg Yayınları. s. 86.

ünlü olarak kullanılmış olabileceği, Moğolcada bağlama ünlüsünün *u,ü* olduğu ve kelimenin *yaratunu* şeklinde yuvarlak ünlülü okuyuşunun da arkaik bir unsur olarak kabul edilebileceği yönünde görüş önerileri de mevcuttur. (Tekin, 1988: 74-75) Orkun da kelimeyi *u* bağlayıcı ünlüsü ile okumayı tercih etmiştir.

umd^uk: (ᠤᠮᠳᠤᠬᠤ, KT D10) Orkun kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(nizam ve intizam) yapmadıklarından” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Kelimenin *umaduk, umadok, umaduk* şeklinde okuyuşları da mevcuttur. Orkun, Thomsen’in *umduq* okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 100)

birt^ükg^erü: (ᠪᠢᠷᠲᠦᠬᠦᠭᠦᠷᠦ, KT D10) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(gücünü) verdiği halde” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Yazıtlarda *ı, i, é* için ayırıcı bir işaret olmadığından dolayı kelimenin ilk hecesinin *bir, ber, bér* okunuşları da mevcuttur. Orkun, kelimeyi ᠲ (=ı,i) işareti yazıldığı için “birt^ükg^erü” şeklinde okumayı tercih etmiştir. Geçmiş zaman sıfat fiil ekinin etimolojisi ile ilgili çeşitli görüş farklılıklarından dolayı ek, aynı zamanda *-Dok* şeklinde de okunmuştur. Orkun, ekin eski ve yaygın okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ur^ugs^rat^ayın: (ᠤᠷᠦᠭᠰᠢᠷᠠᠲᠠᠶᠢᠨ, KT D10) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “soyunu mahvedeyim” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 34) Kelime, ᠲ (=n²) ile yazıldığı için aynı zamanda *urugsiratayın* şeklinde de okunmuştur. Orkun, kelimenin yaygın okuyuşunu tercih ederek bu şekilde okumuştur. (Tekin, 1988: 10)

töp^esinde: (ᠲᠥᠫᠦᠰᠢᠨᠳᠡ, KT D11) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “tepesinde” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 34) Kelimenin aynı zamanda *töpüsinte, töpüsinde, töpösinte* okuyuşları da mevcuttur. Metinlerden takip edilebildiği kadarıyla araştırmacılar tarafından kelimenin aslı şeklinin *töpü, töpö* olduğu ileri sürülmüştür. Orkun, Thomsen’in *töp^äsindä* okuyuşunu takip ederek kelimeyi *töp^esinde* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 101)

buşgurm[’]ş: (ᠪᠤᠰᠦᠭᠦᠷᠮᠦᠰ, KT D12) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “harekete geçirmiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 34) Kelimenin ilk hecesinin ünlüsü ile ilgili okuma farklılıkları mevcuttur. Kelime, aynı zamanda *boşgurmış* biçiminde de okunmuştur. Orkun, Thomsen’in *buşgurm[’]ş* okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi *u* ile okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 102)

ig'iti: (𐰽𐰺𐰏𐰴, KT D16) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yüce etti; doğrulttu” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 36) Kelimenin aynı zamanda *igitti* okunuşu da mevcuttur. Orkun, Thomsen’in *ig'iti* okuyuşunu devam ettirmiştir. (Thomsen, 1896: 103)

konç"yug: (𐰽𐰺𐰏𐰴𐰽𐰺, KT D20) Orkun, tarafından “prens” olarak çevrilen kelimenin ilk hecesi ile ilgili okuma farklılıkları mevcuttur. (Orkun, 1936/I:38) Kelimeyi Orkun, Thomsen’in *qonč"juk* okuyuşunu takip ederek *o* ile okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 104) ↓ (=ok/ko, uk/ku) işaretini transkripsiyonda kelimenin ilk hecesinin 𐰽 (=o, u) ünlüsü yazıldığı için sadece “k” harfini italik olarak göstermiştir. Kelimenin *konçuy* ve *kunçuy* olmak üzere iki farklı okunuşu bulunmakla birlikte kelime, Eski Uygur Türkçesi’nde *kunçuy*, Karahanlı Türkçesi eserlerinden *Dîvânu Lügâti't-Türk'te kunçuy* “hatundan bir derece aşağı kadın, bige, prens” şeklinde *u* ile mevcut olduğu için *o*’lu ve *u*’lu farklı görüşler mevcuttur. (Caferoğlu, 2015: 186) (Atalay, 1985/III: 240) Orkun, kelimeyi eski okunuşuyla okumuş olmakla *kunçuy* okunuşu daha yaygın bir şekilde kabul edilmektedir.

kull'g: (𐰽𐰺𐰏𐰴𐰽𐰺, KT D21) Orkun, kelimedeki *+llg* ekinin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *ı* ile okumayı tercih etmiştir. Kelimenin aynı zamanda yazılmayan ünlüsünün dudak uyumuna bağlı olarak *kullug* şeklinde okunuşları da mevcuttur.

tör"n'in: (𐰽𐰺𐰏𐰴𐰽𐰺, KT D22) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(ülkeni) türeni” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 40) Kelimenin ikinci hecesinin okunuşu ile ilgili okuma farklılıkları mevcuttur. Kelime, *törö* ve *törü* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Orkun kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek *törü* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin BK D19’da **tör"ğ'in** biçiminde *-g* ile yazılmış olması, kelimedeki *ŋ~g* nöbetleşmesinin ¹³ olup olmadığı konusunda tartışmalara sebep olmuş bundan dolayı kelime aynı zamanda *törüğ'in* biçiminde de okunmuştur. Orkun, Thomsen’in *törünin* okuyuşunu devam ettirmiş ve aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 105)

¹³ *ŋ~g* nöbetleşmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Ferruh Ağça. 2012. Eski Türkçe Metinlerde *ŋ~g* Değişkenliği Üzerine. **Türk Bilig**, s. 23: 69-82., Feryal Korkmaz. 2013. Runik Harfli Türk Yazıtlarında *ng* Ünsüzü Üzerine. **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, c.48 s.48: s. 151-159.

k^em: (ᠬᠡᠮ, KT D22) Kelimenin yazılmayan ünlüsünün okunuşu ile ilgili okuma farklılıkları mevcuttur. Orkun, kelimeyi Thomsen’in okuyuşunu devam ettirerek bu şekilde okumuştur. Kelime, ağırlıklı olarak *kim* şeklinde okunmuştur. (Orkun, 1936/I: 40)

körğünⁱn için: (ᠬᠣᠷᠭᠦᠨᠢᠨ ᠢᠭᠢᠨ, KT D23) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “itaat ettiğin için” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I:38) Kelime, Thomsen tarafından da bu şekilde okunmuştur. Orkun’un Thomsen’in okuyuşunu kabul ettiği ve bu şekilde okumayı tercih ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra kelime, aynı zamanda *küregünün*, *küregünün* biçimlerinde de okunmuş ve *küre-* “kaçmak” fiilinden *-gü* ile yapılmış bir isim olarak değerlendirilmiştir. (Tekin, 1988: 77) Orkun, kelimenin *kör-* “itaat etmek, bağlı olmak” fiili ile ilişkili olduğunu düşünerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Orkun, 1941/IV: 83)

k^ag^anⁿ'nⁿ ermiş: (ᠬᠠᠭᠠᠨᠨᠢᠨ ᠡᠷᠮᠢᠰ, KT D23) Bu ifadenin ikinci kelimesi genel olarak bu şekilde okunmuştur. Kelime, aynı zamanda *ertmiş* biçiminde okunup *hür* biçiminde yorumlanmıştır. (Ergin, 2011:16-17) Kelimenin genel kabul gördüğü şekil *ermiş* şeklindedir ve kelime genellikle *hakanın imiş* şeklinde yorumlanmıştır.

İ^tdi: (ᠶᠡᠳᠢ, KT D23) Kelimeyi Orkun, bu şekilde okumuş ve “dağıttılar” şeklinde yorumlamıştır. Kelime, aynı zamanda *(e)ltdi*, *iltidi*, *életdi*, *eltdi*, *iltidi* biçiminde de okunmuştur. (Orkun, 1936/I:40) Orkun, kelimeyi *ilet-* fiili ile bağlantılı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

k^and^an: (ᠬᠠᠨᠳᠠᠨ, KT D23) Orkun, kelimenin ikinci hecesindeki yazılmayan bağlama ünlüsünü *a* ile göstermeyi tercih etmiştir. Kelimenin aynı zamanda *kandın*, *kantan* şeklinde okunuşları da mevcuttur. Orkun, “nereden” şeklinde anlamlandırdığı kelimedeki ᠳ (=nt/nd) ünsüz çiftini *nd* altında bir çizgi ile göstermiştir. (Orkun, 1936/I:40) Kelimedeki *+dAn* hal ekinin yazılmayan bağlama ünlüsünü ise Radloff ve Thomsen tarafından yapılan ilk okumaları devam ettirerek aynı şekilde göstermiştir.

sön^ükün: (ᠰᠣᠨᠦᠬᠦᠨ, KT D24) Orkun, kelimeyi bu şekilde okuyup “kemiklerin” şeklinde tercüme etmiştir. Kelimenin aynı zamanda *siñükün*, *sühükün* okunuşları da mevcuttur. (Orkun, 1936/I:40) Orkun, kelimeyi Thomsen’in *sönükün* okuyuşunu devam ettirerek *sön-* fiiliyle bağlantılı olarak okumuştur. (Thomsen, 1896: 106) Kelimenin Eski Türkçede **süh-* fiil kökünden *+(ü)k* ile yapılmış bir isim olarak kullanılmış olması dolayısıyla kelime, aynı zamanda *ü*’lü şekliyle de okunmuştur.

(EDPT, 838/b) Kelimenin **süh-* fiilinden türetilen *sühük* okunuşu genellikle kabul görmektedir.

°çü'miz: (λ.ḥḥ, KT D26) Kelime, Orkun tarafından *eçü* şeklinde okunmuştur. Kelimenin aynı zamanda *êçimiz* şeklinde ilk harfi “kapalı e (=ê)” ile ve son harfi *i* ile okunuşları da mevcuttur. Kelimenin ilk ünlüsü, yazımda gösterilmediği için ilk hecesini *e* ile okumayı tercih etmiştir. Orkun, *eçü* okuyuşu ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Orkun, 1936/I:42)

kül tiğ'in: (ḡḡḡḡḡḡ, KT D27) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuştur. Yazıtlarda ḡ (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici herhangi bir işaret bulunmamasından dolayı kelimenin aynı zamanda *köl tegin*, *kül tegin*, *köl tigin* okunuşları da mevcuttur. Orkun, ikinci kelimenin ilk hecesindeki ḡ (=ı, i) işareti yazımda gösterildiği için kelimeyi *tigin* biçiminde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin ilk hecesindeki *kül* okuyuşu ile ilgili ise herhangi bir yorum yapmamıştır.

tir'igrü: (ḡḡḡḡḡḡ, KT D29) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “diriltip (doğrulttum)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I:42) Thomsen’in *tiri^grü* okuyuşunu takip ederek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 108) Kelimenin *tir-* “dirilmek, canlanmak” fiilinden türetilen *tir-gür-ü* “dirilerek” okunuşu, araştırmacılar tarafından genel olarak kabul edilmiştir. (Tekin, 1988: 16)

bunça: (ḡḡḡḡ, KT D30) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuştur. Kelimenin aynı zamanda işaret zamirinin *bo* ile okunduğu okunuşlar da mevcuttur. Orkun, kelimeyi *bu* işaret zamiri ve bundan türetilen kelimeleri eski okuyuşu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

özinçe: (ḡḡḡḡḡḡ, KT D30) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “vadesi gelince” şeklinde yorumlamıştır. (Orkun, 1936/I:44) Kelime, Thomsen tarafında da *özinçe* biçiminde okunmuştur. Orkun, Thomsen’in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. Bununla beraber kelimenin *özi anca* şeklinde iki ayrı sözcük olarak okunup yorumlandığı da görülmektedir. Thomsen tek bir kelime olarak *özinçe* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 108)

°r at boldı: (ḡḡḡḡḡḡ, KT D31) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “er adını aldı” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I:44) Bu ifade, aynı zamanda *bul-* fiiliyle de ilişkili olduğu düşünülerek *er at bultı* şeklinde de okunmuştur. Buradaki *er at* “erlik adı, yiğitlik adı” ifadesi Yenisey Yazıtlarında bu ifade *är ätim anar ataç*

biçiminde “benim savaşçı er adım Anar Ataç’tır.” şeklinde ifade edilmektedir. (Kormuşin, 2017: 147) Bundan dolayı buradaki ifadenin Eski Türklerde erkek çocuğun genç yaşta bir yiğitlik göstererek “erlik, yiğitlik adı”nı alması geleneği düşünülerek *bul-* fiili ile ilişkilendirilebileceği düşünülmüş ve bu ifade *er at bultı* biçiminde de okunmuştur. Orkun, Thomsen’in *är at boldy* okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 108)

bozd'mız: (ᠪᠣᠵᠳᠠᠮᠤᠰᠤ, KT D31) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(onları) bozduk” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I:44) Yazıtlarda ᠪ (=o, u) işaretinin *o* ile mi *u* ile mi okunması gerektiği ile ilgili ayırıcı herhangi bir işaret bulunmadığı için bu kelime aynı zamanda *buzdumuz*, *bozdumuz*, *buzdumuz*, *bozdumuz* biçiminde de okunmuştur. Orkun kelimeyi, “bozmak, dağıtmak” fiili ile ilgili bağlantılı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

on tut^uk: (ᠣᠨᠲᠤᠲᠤᠬᠤ, KT D31) Orkun, bu ifadenin ikinci kelimesinin Thomsen’in okumasını devam ettirerek *u* ile okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 108) Kelime, aynı zamanda Çince **tou-touk* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilerek *totok* şeklinde de okunmuştur. (EDPT, 1972: 453/a)

yorçın: (ᠶᠣᠷᠴᠢᠨ, KT D32) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve tercüme etmeden boş bırakmıştır. (Orkun, 1936/I: 45) Kelimenin aynı zamanda *yurçın*, *yorçin* okunuşu da mevcuttur. Orkun, kelimenin okunuşu ile ilgili herhangi bir yorum yapmamış, Thomsen’in *jur^oçyn* okuyuşunu devam ettirmiştir. (Thomsen, 2011: 150) Bununla beraber kelime, *yorçin* “kayın biraderlerini” şeklinde yorumlanıp *yurç-i-n* şeklinde de açıklanmıştır. (Tekin, 1988: 80)

‘nç ul^adı: (ᠶᠨᠴᠤᠯᠠᠳᠢ, KT D32) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(hakana) getirdi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 45) Kelimenin yazılışı dolayısıyla *ançuladı*, *ançoladı* biçiminde okunuşları da mevcuttur. Thomsen bu ifadeyi *änc(?) ul^ady* biçiminde okumuştur. (Thomsen, 1896: 109) Orkun, Thomsen’in bu okuyuşunu devam ettirmiştir. Kelime yaygın olarak *ançuladı* şeklinde okunmuştur.

t^ad^k'n çu 'n: (ᠲᠠᠳᠢᠴᠣᠷᠤᠨ, KT D32) Orkun, ifadeyi bu şekilde göstermiştir. Bu ifadenin ikinci kelimesi, aynı zamanda *çor* biçiminde de okunmuştur. Bu ifadenin her iki kelimesinin de genetif eki almış olmasından dolayı bu ifade, aynı zamanda “Tadık’ın, Çor’un” şeklinde de yorumlanmıştır. Orkun, kelimeyi “Tadık Çor’un” biçiminde yorumlamıştır. (Orkun, 1936/I: 45)

yamatar: (𐰣𐰆𐰚𐰏, KT D33) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yamatar” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 44-45) Orkun, Thomsen’in *j^am^at^ar* okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin aynı zamanda *yamtar* okunuşu da mevcuttur. (Thomsen, 1896: 109) Orkun, kelimenin iki hecesinin arasında yazılmayan bir *a* ünlüsü ile beraber okumayı tercih etmiştir.

y^ar^akında y^alm^asında (𐰣𐰆𐰚𐰏: 𐰣𐰆𐰚𐰏𐰣𐰆𐰚𐰏, KT D33) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “silahlarına, atının zırhına” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 44-45) Bu ifadenin ilk hecesindeki *yarak* “silah, zırh, askeri teçhizat” kelimesi aynı zamanda Eski Türkçede bundan başka “silah” anlamında kullanılan *yarik* şeklinde de okunmuştur. Bu ifadenin ikinci kelimesi ise daha öncesinde Thomsen tarafından *y^alm^asında* şeklinde okunmuştur. Kelimenin ilk defa *yalmasında* şeklinde okunuşu Hüseyin Namık Orkun’a aittir. Orkun kelimeyi, “yalma sözü Kaşgari’de, Kamus-ı Türki’de mevcuttur, bu sözün buradaki manası “kaftanında, elbisesinde” demektir. Kaşgari bu kaftanın da ata konduğunu tasrih etmektedir.” şeklinde açıklamıştır. (Orkun, 1936/I: 77)

yizke: (𐰣𐰆𐰚𐰏, KT D33) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yüzüne” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 44-45) Kelimenin aynı zamanda *yüziğe* okunuşu da mevcuttur. Thomsen tarafından emin olunmamakla birlikte *j^üzkä?* şeklinde okunmuştur. (Thomsen, 1896: 109) Orkun, kelimenin ilk hecesindeki 𐰣 (=i) ünlüsü yazıldığı için kelimeyi *i* ile okumayı tercih etmiştir.

ud[’]şru s^ançdı: (𐰣𐰆𐰚𐰏: 𐰣𐰆𐰚𐰏, KT D36) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(iki eri) birbirinden sonra mızrakladı” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 46) Kelime, aynı zamanda *udşuru*, *udu aşuru* biçiminde de okunmuştur. Thomsen tarafından *ud[’]şru* şeklinde okunulan kelimedeki Orkun, Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmiştir. (Thomsen, 1896: 110)

otça borça k^elti: (𐰣𐰆𐰚𐰏: 𐰣𐰆𐰚𐰏, KT D37) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ateş ve su gibi geldi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 46) Bu ifadedeki *bor* kelimesini *su* olarak açıklayan Orkun’dan başka Türkçede *su* anlamında *bor* kelimesi olmadığı gerekçesiyle “ateş ve şarap gibi” şeklinde yorumlamalar da mevcuttur. (EDPT, 1972: 357/a) Bu ifadeyle ilgili çok farklı anlamlandırmalar ve yorumlamalar mevcuttur. Orkun, ifadeyi bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.

sugd^ak: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰠, KT D39) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Suğdak (kavmini)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 46) Yazıtlarda 𐰽 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edecek herhangi bir işaret olmadığı için kelimenin aynı zamanda *sogdak* okunuşu da mevcuttur. Orkun, kelimeyi *u* ile okumayı tercih etmiştir, kelimenin *sogdak* okunuşu genel kabul görmektedir.

^and^ag ödke ök^ünⁱp: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰠: 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰠, KT D40) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “böylece bir zamanda meyus olarak” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 46) Bu ifadenin son kelimesi, Clauson tarafından açıklanırken kelimenin *ük-* “yığmak” fiili ile ilişkili olarak yorumlanabileceği de ifade edilmiştir. (EDPT, 1972: 111) Bununla beraber ifade genellikle bu şekilde yorumlanmıştır.

[^ak ^at]ın binⁱp: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰠), KT K2) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde tamamlanarak okunmuş ve “ak atına binip” şeklinde tercüme edilmiştir. Kelimenin *akın binip* şeklinde tamamlandığı okumalar da mevcuttur. Orkun, bu okuyuşuyla Thomsen’in [^aq ^at]ın okuyuşunu devam ettirmiştir. (Orkun, 1936/I: 46) (Thomsen, 1896: 111)

^az bud^un yağı k^aldı: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰠): 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰠, KT K2) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Az kavm düşman kaldı” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 48-49) Bu ifadenin *az bodun yağı boltı* şeklinde okunuşları da mevcuttur. Orkun, Thomsen’in *q^aldy* şeklindeki okuyuşunu devam ettirerek ifadenin son kelimesini bu şekilde okumayı tercih etmiş ve “az kavm düşman kaldı” şeklinde yorumlamıştır. (Thomsen, 1896: 111)

^elt^eb^erⁱğ: (KT K3) Kelimeyi Orkun bu şekilde okunmuş, kelimenin ilk hecesindeki 𐰽 (=ı,i) ünlünün yazılmamış olmasından dolayı kelimenin ilk harfini *e* ile okumayı tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 48-49) Kelimenin aynı zamanda *elteberig*, *ilteberig*, *eltewerig*, *elteverig* okunuşları mevcuttur. Türk runik alfabesiyle yazılmış yazıtlarda *v* sesi için özel bir işaret olmadığı için *b* ile yazılmış olan *^elt^eb^erⁱğ* kelimesinin okunuşu ile ilgili iki farklı görüş mevcuttur. Birinci görüş bunları *b* ile kabul edip Eski Uygur Türkçesinde *b>v* sızıcılılaşması ile bu kelimenin *iltever* olduğu yönündedir. Bir diğer görüşe göre Türk Runik yazısında *v* sesi için hususi bir işaret olmadığı için yazıtları yazanların *v* sesi için ya alfabeye yeni bir işaret ekleyeceklerini ya da bu sese en yakın ses olan *b* sesinin işaretini hem *b* sesi için hem de *v* sesi için

kullandıklarını kabul eden görüştür.¹⁴ Orkun eski okunuşu devam ettirerek kelimeyi *el^eb^erⁱğ* şeklinde “b” harfi ile okumayı tercih etmiştir.

k^am^aş'g: (𐰀𐰃𐰆𐰇, KT K3) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “asi olduğunda” şeklinde yorumlamıştır. (Orkun, 1936/I: 48-49) Yazıtlarda *kamşa-* fiilinden türetilmiş olan *adak kamşat-* (KT K7, BK D30) şekli de mevcut olduğu için kelimenin *kamşa-* fiili ile bağlantılı olduğu düşünülerek *kamşag* biçiminde okunuşu da mevcuttur. Orkun, kelimenin okunuşunda Thomsen’in *q^am^aş^y* okuyuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 112)

budⁿ ilğikği bolt^ukında: (𐰃𐰆𐰇𐰈): 𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊: 𐰋𐰌𐰍𐰎𐰏𐰐, KT K3) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kavim ona kin (?) beslediğinde” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 48-49) Bu ifadenin ikinci kelimesi, aynı zamanda iki ayrı kelime olarak *ilig ikegü*, *elig ekegü* değerlendirilmiştir. Bununla beraber Orkun, Thomsen’in *bodun ilgikgi bolduqynda* okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1986: 112)

kuşl'g^akda: (𐰀𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉, KT K5) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve bir yer ismi olarak “Kuşlagakta” şeklinde yorumlamıştır. (Orkun, 1936/I: 48-49) Kelime, aynı zamanda *koşulgakda*, *kuşalgukta* biçimlerinde yine bir yer ismi olarak yorumlanmıştır. Orkun kelimeyi, Thomsen’in *quşl^yg^aqda* okuyuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 112)

ezğ^enti k^ad^azda: (𐰆𐰇𐰈𐰉: 𐰊𐰋𐰌𐰍, KT K7) Orkun, bu ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(Beşinci) Ezgenti Kadazda” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 48-49) Orkun, kelimeyi Thomsen’in *q^ad^azdä* okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okumuştur. Kelimenin aynı zamanda *kadızda*, *kadizde* okunuşları da mevcuttur. (Thomsen, 2011: 156) Kelimenin **ğ** (=d²) ile yazılmış olmasından dolayı kelimenin ince sıradan *kadizde* okunuşu mevcuttur. (Tekin, 1988: 86)

kurgan: (𐰀𐰃𐰆𐰇), KT K8) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(Amga) kalesinde” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 48-49) Yazıtlarda **ğ** (=o, u) harfini ayırt edecek herhangi bir işaret olmadığı için kelimenin aynı zamanda *korgan*

¹⁴Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Ölmez. 2009. “Eski Türk Yazıtlarının Yeni Bir Yayımı Nasıl Olmalıdır?”, *I. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni*, (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009): 211-219.

okunuşu da mevcuttur. Orkun, Thomsen'in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 112)

kül t^eġn b^eġ b^aşl^ayu kⁱt^m'z: (ᠵᠢᠯᠲᠡᠭᠢᠨᠪᠡᠭᠪᠠᠰᠢᠯᠠᠵᠤᠨᠠᠵᠢᠲᠤᠮᠤᠵᠢ, KT K8) Orkun, bu ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Kül tegini başkumandan tayin edip(?) gönderdik” biçiminde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 50) Buradaki *b^eġ* yapısı aynı zamanda kelimenin başında yazılmayan bir *e* harfi olduğu düşünülerek (*e*)*big*, *evig*, *ewig* şeklinde okunup “karargâhı, evi” anlamında da yorumlanmıştır. (Tekin, 1988: 87) Orkun, Thomsen'in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 2011: 158)

öd t^enri y^as^ar: (ᠣᠳᠲᠡᠨᠷᠢᠶᠠᠰᠤᠷᠢ, Dᠶᠬ, KT K10) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “zamanı tanrı takdir eder” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 52) Orkun, buradaki *yasar* kelimesini *yasa-* fiiliyle alakalı olduğunu düşünerek bu şekilde yorumlamıştır. Bununla beraber Clauson sözlüğünde *yasa-* fiilinin 13. ve 14. yüzyıllardan önce bu kelimenin Türkçe metinlerde görülmediğini bundan dolayı kelimenin *yasar* değil *aysar* şeklinde okunması gerektiğini göstermiştir. Fakat buradaki anlamının *ay-* “söylemek” fiilinden ziyade anlam olarak “emretmek, buyurmak” anlamındadır ve Clauson bununla bağlantılı olarak bu ifadeyi “when heaven prescribes the time (Tanrı zamanı tayin edince) şeklinde yorumlamıştır. (EDPT: 974) Clauson'un bu açıklamasından sonraki okunuşların geneli *aysar* şeklindedir. Orkun, yazıtları erken bir dönemde okumuştur ve bundan dolayı bu okuyuşunda da Thomsen'in eski okuyuşunu takip etmiştir. (Thomsen, 1896: 113)

öl^üġli: (ᠣᠯᠦᠭᠢᠯᠢ, KT K10) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuştur. Kelimenin aynı zamanda *ölgeli* okunuşu da mevcuttur. Orkun, kelimeyi +*gII* zarf fiil ekiyle okumuş ve “ölmek için” şeklinde yorumlamıştır. (Orkun, 1936/I: 50-52)

közde y^aş k^els^er ^etide: (ᠵᠠᠵᠢᠳᠡᠶᠠᠰᠤᠬᠡᠯᠰᠡᠷᠲᠢᠳᠡ, KT K11) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “gözden yaş gelerek, etten (?), gönülden feryat gelerek (yanıp yakıldım)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 52) Bu ifade, Orkun tarafından bu şekilde okunmuştur. Bu ifadenin son kelimesi ile ilgili okuma farklılıkları mevcuttur. Orkun, kelime *k* (=t²) ile yazıldığı için kelimeyi ince sıradan okumayı tercih eden Thomsen'in okuyuşunu devam ettirmiştir. (Thomsen, 1896: 113) Bu bağlamda bu ifade “gözden yaş gelerek, etten (?)” biçiminde yorumlanmıştır. Orkun tarafından *^etide* şeklinde okunan kelime aynı zamanda *tⁱd-* “engel olmak” kelimesi ile bağlantılı olarak *közde yaş kels^er tⁱd^a* biçiminde de okunmuş ve “gözden yaş gelse

engel olarak” biçiminde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1988: 88) Burada da kelime k (=t²) ile yazıldığı için *tida* şeklinde ince sıradan okunuşları da mevcuttur.

b^erç^ek^er: (𐭪𐭥𐭥𐭥, KT K12) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Berçeker [=Acemler]” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 52) Orkun, Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi bu şekilde okumuştur. Kelimenin aynı zamanda *berçiker*, *Berçik Er*, *Berçek Er* okunuşları da mevcuttur. (Thomsen, 1896: 114) Buradaki *berçik* kelimesinin Orta Farsça **Parsig*, **Persig* gibi bir isimden bozulmuş olabileceği düşüncesiyle kelime, bu şekilde okunup “Fars Eri, Fars Erleri” biçiminde de yorumlanmıştır. (Tekin, 1988: 88)

buk^ar^ak ul^uş: (𐭪𐭥𐭥𐭥𐭥𐭥, KT K12) Orkun, ifadeyi bu şekilde okunmuş ve “Buhara ulus” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 52) İfadenin ikinci kelimesi, yazımda l (=s²) ile gösterildiği için kelimenin aynı zamanda *uluş* şeklinde okunuşları da mevcuttur. (Tekin, 1988: 88) Orkun, okumalarında genellikle bu gibi durumları dikkate almamıştır.

n^en s^enün: (𐭥𐭥𐭥𐭥𐭥, KT K12) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Neng Sengün” şeklinde yorumlanmıştır. (Orkun, 1936/I: 52) İkinci kelimenin son hafi araştırmacılar tarafından aynı zamanda *K²* olarak da görülmüş ve kelime *nek*, (*e*)*nek*, (*e*)*nik* şeklinde de okunmuştur. Orkun kelimeyi Thomsen’in okuyuşunu ve yorumlayışını devam ettirerek kelimeyi “n” ile okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 114)

t^abg^aç k^ag^an ç^kanı ç^an s^enün: (𐭥𐭥𐭥𐭥𐭥𐭥𐭥𐭥, KT K13) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Çin hakanından Çıkan(?) ile Çang-Sengün” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 52) Bu okuyuşunda ve yorumlamasında Thomsen’in okuyuşunu ve yorumlamasını devam ettiren Orkun, *Çıkan* kelimesinin yorumlamasından emin olamayarak kelimeyi (?) ile göstermeyi tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 114) Kelimenin Çince bir unvan olduğu ve Türkçe bir akrabalık adı, “teyze oğlu, kuzen” anlamlarında kullanılan bir kelime olarak da yorumlamaları mevcuttur. (Tekin, 1988: 89)

alk^adⁱ[m^z]: (𐭥𐭥𐭥...𐭥, KT KD) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “takdis ettik” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 52) Kelimeyi, *alka-* fiili ile ilişkilendirerek aynı şekilde okuyan Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmiştir. (Thomsen, 1896: 120) Kelimenin *alka-* fiiliyle değil, *alk-* fiili ile ilgili olduğu

düşünülerek kelimenin *alkdımız* “bitirdik, tamamladık” okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1988: 89)

kırk ^artuk[ı y]iti. y^aşık(?) bulıt(?) ['] t^aş: (𐌵𐌹𐌸𐌰: 𐌶𐌵𐌰: 𐌺 𐌹𐌸𐌰𐌺𐌹𐌺: 𐌸𐌹𐌹𐌹, KT KD) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(Kül Tigin) kırk yedi yaşında öldü...” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 52) Orkun’ın okuyamadığı kısımlar sonrasında *kırk (a)rtuk[ı y]iti y(a)şu[na] bolıtı* şeklinde de tamamlanmıştır. (Tekin, 1988: 90) Orkun, ifadeyi şekilde yorumlamış ve okuyamadığı kısımları da boş bırakmıştır. Bu okuyuşunda ve yorumlamasında da Thomsen’in okuyuşunu ve yorumlamasını devam ettirmiştir. (Thomsen, 1896: 120)

toygⁿ ^elt^eb^er: (𐌲𐌾𐌰𐌺): 𐌶𐌵𐌸𐌹, KT KD) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “toygun ve Eltebirler” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 52) Bu okuyuşuyla Thomsen’in eski okuyuşunu ve yorumlamasını devam ettirmiştir. (Thomsen, 2011: 172)

t^aygunⁿ'n'zda: (𐌲𐌾𐌰𐌺)𐌶𐌵𐌸𐌹, KT GD) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Taygunlarınızdan” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 54) Kelime, aynı zamanda *taygununuzda, taygun(u)η(i)zda* biçiminde de okunmuştur. Orkun, Thomsen’in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumuş ve bir unvan olarak değerlendirmeyi tercih etmiştir.

t^enr[i]... tirⁱġ ^edkiče: (𐌵𐌹𐌸𐌰: 𐌵𐌹𐌸𐌰𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺, KT GD) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Tanrı ... diriltici” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 54) Bu ifadenin ilk kısmındaki bazı yerleri okuyamamış ve boş bırakmayı tercih etmiştir. Bununla beraber boş bıraktığı okunamayan kısımların *teŋride* şeklinde tamamlandığı okumalar mevcuttur. (Tekin, 1988: 92) Bununla beraber ondan sonra gelen ifadeyi Orkun, iki ayrı kelime olarak düşünmüş ve “diriltici” olarak yorumlamıştır. Kelimenin aynı zamanda *tirigdekiçe* şeklinde tek kelime halinde okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1988: 92) Thomsen kelimeyi *tirigdekiçe* şeklinde okumuş, kelimenin *tirig ätküçi* şeklinde de okunabileceğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 120)

tür.....k.....ın: (KT GB) Orkun, Güneybatı yüzündeki bu kısmı okuyamayarak boş bırakmıştır. Bu kısmın ayrıca *tör[t b(i)η y(i)lk[is]ın* okunuşları da mevcuttur. (Tekin, 1988: 92) Orkun, bu kısmı boş bırakmayı tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 54)

y^agma: (𐌶𐌹𐌺𐌰, KT GB) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “yagma” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 54) Kelimenin ilk hecesinde

yazılmayan bir *a* ünlüsünün var olduğu düşünülerek kelime, aynı zamanda (*a*)*yagma* şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1988: 92) Thomsen, kelimeyi yorumlamayıp *ygma* şeklinde okumuş, Orkun da kelimenin ilk hecesinde bir ünlünün varlığını kabul etmemiş ve kelimeyi bu şekilde okumuştur. (Thomsen, 1896: 120)

toyg^ut: (ᠲᠣᠶᠭᠤᠲᠤ, KT GB) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve bir özel isim, unvan olarak değerlendirmiş, “toygunlar” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 54) Orkun, bu okuyuşunda da Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmiş ve aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 120) Kelimenin aynı zamanda yazıtlarda ᠬ (=o, u) ayırt edebilecek herhangi bir işaret olmamasından dolayı *tuygun* okunuşu da mevcuttur.

kur. d^an. ug örti: (ᠬᠤᠷᠠᠨᠤᠭᠣᠷᠲᠢ, KT B1) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve tercüme etmemiştir. (Orkun, 1936/I: 54) İfadenin, *kuur(i)d(i)n [s]og(u)d örti (Batıdan Soğdlular isyan etti)* şeklinde tamamlanmış okumaları ve farklı yorumlamaları da mevcuttur. (Tekin, 1988: 93)

^an^uk. ka: (KT B1) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve herhangi bir açıklama yapmamış, boş bırakmıştır. (Orkun, 1936/I: 54) Bu ifadenin aynı zamanda [(*a*)*y*uki[*η*]*a*] şeklinde tamamlanmış okumaları da mevcuttur. (Tekin, 1988:100)

köz^odü: (ᠬᠣᠵᠣᠳᠤ, KT B1) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “gözetmek (üzere) şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 54) Kelimenin aynı zamanda *küüzedü, közedü, küzedü* şeklinde okunuşları mevcuttur. Orkun, ilk hecedeki ᠬ (=ök,kö ük,kü) işaretini *kö* şeklinde okumayı tercih etmiş ve kelimenin ilk hecesindeki ünlü yazımda gösterildiği için kelimenin ünlüsünü üstte göstermemiştir. Kelimeyi *közed-* fiiliyle bağlantılı olarak düşünmüş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

m^anç^u: (ᠮᠠᠨᠴᠤ, KT B2) Kelime, Orkun tarafından *inan-* fiili ile bağlantılı olarak bu şekilde okunmuş ve özel isim olarak değerlendirip “İnançu” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 54-55) Kelimenin aynı zamanda bir öndamaksıllaşma örneği olarak *inan-* fiili ile bağlantılı olarak *inançu* okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1988: 93) Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi *inançu* biçiminde okumayı tercih etmiştir.

t^ark^an at^g...rt(?): (ᠲᠠᠷᠬᠠᠨ ᠠᠲᠤᠭᠢᠷᠲᠤ, KT B2) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş, ifade ile ilgili herhangi bir çeviri yapmamış ve boş bırakmıştır. (Orkun, 1936/I: 54-55) Orkun, bu ifadedeki *atıg* kelimesini kısa ünlülü olarak okumayı tercih etmiştir. Bu

ifadenin aynı zamanda *ātug* biçiminde uzun ünlülü olarak okunuşları da mevcuttur. (Tekin, 1988: 24)

2.1.3. Hüseyin Namık Orkun'un Bilge Kagan Yazıtı'nı Okuma Yöntemi

Orkun, Kül Tegin Yazıtı'nın Güney yüzünün ilk 11 satırı ile Bilge Kagan Yazıtı'nın Kuzey yüzünün ilk 8 satırı birbirine benzediği için bu iki yazıtı birbiriyle karşılaştırmalı olarak, incelenmesi kolay olacak şekilde alt alta yazmıştır. Bilge Kagan Yazıtı Kuzey yüzü 9. satırdan itibaren ayrı bir kısımda değerlendirilmiştir.

bödke: (᠔ᠮᠵᠠᠳ, BK K1) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “bu zamanda” şeklinde yorumlanmıştır. (=KT G1: *bu ödke*) (Orkun, 1936/I: 22-23) İlk okumalarda, *böd* “taht” kelimesinin verme hali olarak değerlendirilmiştir. (Thomsen, 1896: 166, Not: 67) Sonrasında kelimenin KT G1'deki *bu ödke*'den büzüşme sonucu ortaya çıkmış olabileceği öne sürülmüştür. (Tekin, 1968: 74) Orkun, Thomsen'in görüşünü devam ettirmiş ve kelimeyi *bödke* şeklinde okumuştur. (Orkun, 1941/IV:34)

y^an'ls.....ükine t'ği: (BK K4) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve bu ifadenin Kül Tegin ile aynı olan iç kısmını tamamlamayıp boş bırakmayı tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24-25) Okunmayan kısımlarla ilgili ise herhangi bir tamamlama yapmamış ve boş bırakmayı tercih etmiştir.

öküş: (ᠮᠤᠯ, BK K5) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuştur. Türk Runik alfabesinde ᠮ (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici herhangi bir durum olmamasından dolayı kelimenin aynı zamanda *ükiş* okunuşu da mevcuttur. (Orkun, 1936/I: 24-25) Orkun eski okunuşu takip ederek kelimeyi her iki yazıtta da *öküş* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin ilk ünlüsü BK K5'te yazılmış, KT G10'da yazılmamıştır. Orkun BK K5'te yazılan ünlüyü üste yazmayarak iki yazıt arasındaki farklılığı da karşılaştırmalı olarak göstermiştir.

kız'm[¹n]: (ᠬᠢᠵᠢᠮᠨ, BK K9) Orkun, kelimenin okunmayan kısmını bu şekilde tamamlamış ve “kızımı” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 56-57) Kelimenin aynı zamanda *kuz(i)m[(i) n.]*, *kızımın* şeklinde tamamlandığı okumalar da mevcuttur.

ogl'ma: (ᠤᠯᠭᠠᠮᠠ, BK K10) Orkun, bu kelimedede de görüldüğü gibi iyelik eklerinden önce gelen ve yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü genellikle dudak uyumuna dahil etmeden +I ile okumayı tercih etmiştir. (olurtım, BK K1; iniyigünim, BK K1; uguşım BK K1; sabın, BK K7; kutım, BK K7; közin, BK K11; budunımın, BK K11; altunun, BK K11; kutayın, BK K11; atın, BK K11; adgırın, BK K11; türkime, BK K12;

eki edizker külüg: (ᠡᠬᠢᠢᠳᠢᠵᠢᠬᠡᠷᠢᠬᠤᠯᠤᠭ, BK D1) İfade, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş, yorumlama kısmı ise boş bırakılmıştır. (Orkun, 1936/I: 58-59) İfade, Thomsen tarafından da aynı şekilde okunmuştur. (Thomsen, 1896: 133) Bu ifadenin farklı yorumlamalar neticesinde *(e)ki (e)d(i)z k(e)r(e)kül(ü)g* ve *eki ediz* ifadesinin *kidiz* şeklinde okunuşları da mevcuttur. (Tekin, 1988: 101) Orkun, iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

egrip: (ᠡᠭᠢᠷᠢᠫᠢᠫᠤ, BK D2) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “eğirüp” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 60-61) Kelimenin yazılmayan bağlama ünlüsünü *e* ile göstermiş, *egir-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Thomsen tarafında da kelime başlangıçta bu şekilde okunmuş, sonrasında *sebinip* kelimesi ile beraber kullanıldığı için *ögirip* şeklinde düzeltilmiştir. (Thomsen, 1896: 122) Orkun, Thomsen’in eski okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumuştur.

toṅtamış: (ᠲᠣᠩᠲᠠᠮᠢᠰ, BK D2) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “aşağıya eğilmiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 60-61) Kelimenin aynı zamanda *toṅtamış*, *toṅutmuş* okunuşları da mevcuttur. Thomsen da kelimeyi bu şekilde okumuş, kelimenin aynı zamanda *toṅtamyš* şeklinde okunabileceğini de kaydetmiştir. (Thomsen, 1896: 122) Orkun kelimeyi *toṅit-* fiiliyle bağlantılı olarak *toṅta-* fiiliyle okumayı tercih etmiştir.¹⁵

birtükrü: (ᠪᠢᠷᠲᠦᠬᠢᠷᠦ, BK D9) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumu ve “verdiği halde” şeklinde tercüme etmiştir. (=birtükg^erü, KT D10) (Orkun, 1936/I: 34) Thomsen tarafından da kelime bu şekilde okunmuştur. Orkun, Thomsen’in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin Kül Tegin Yazıtı’nda bu şekilde yazılmış olması dolayısıyla kelimeye eklemeler yapılarak *birtük(ke)rü*, *bértök<g>erü*, *bértökkerü* şeklinde okuyuşlar da mevcuttur. (Tekin, 1988: 103) Orkun, kelimeyi yazıtlarda yazıldığı gibi herhangi bir ekleme yapmadan okumayı tercih etmiştir.

yice itdi, yice iğiti: (ᠶᠢᠴᠡᠢᠲᠢᠳᠢ, ᠶᠢᠴᠡᠢᠭᠢᠲᠢ, BK D14) Orkun ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yüce etti, doğrulttu” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 37) Bu ifadedeki *yice* kelimesini Türkçe “yüce” kelimesi ile aynı kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde yorumlamıştır. Thomsen da ifadeyi aynı şekilde okumuş, “iyi yönetti, kalkındırdı” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 103) Bununla

¹⁵ *Töṅit- ~ toṅit-* gelişimi için bkz.: EDPT: 518.

okunuşundan emin olmadığını belirtmek amacıyla ilk iki harfin altına soru işareti koymuştur. (Thomsen, 1896: 123) Açıklamasında ise *äbrü* kelimesinin eğer okunuşu doğru ise *-äb* “ev” + *rü* “doğru, yönünde” gibi bir yapıya sahip olup “eve, eve doğru” yapısını taşıyor olabileceğini şüphe duyarak belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 179, not: 88) Orkun da kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(hepsini) eve [=vatana] getirdim.” şeklinde yorumlamıştır. Kelimenin aynı zamanda *ebirü*, *ewiri*, *eviri* şeklinde farklı biçimlerde yorumlamaları da bulunmaktadır. Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirmiştir.

[*er*]tış ügüzig: (ᠡᠷᠢᠰᠢᠬᠤᠭᠦᠵᠢᠭᠢᠨ, BK D27) Orkun, bu ifadenin ikinci kelimesini bu şekilde okumuştur. Yazıtlarda ᠡ (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edici herhangi bir işaret bulunmamasından dolayı kelimenin aynı zamanda *ögüz* okunuşu da mevcuttur.

ok'gılı: (ᠣᠬᠤᠭᠢᠯᠢ, BK D28) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “çağırıp (geldi)” şeklinde yorumlanmıştır. (Orkun, 1936/I: 62) Kelimeyi, Thomsen da bu şekilde okumuş ve “çağırmağa (?) geldi(ler)” şeklinde yorumlamıştır. (Thomsen, 1896: 124) Kelimenin aynı zamanda “davet ettikleri için” anlamını tamamlaması dolayısıyla *okugalı* okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1988:105) Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

yüz^eti k^eçip: (ᠶᠦᠵᠦᠲᠢᠬᠡᠴᠢᠫᠤ, BK D30) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yüzüp geçerek” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 62) Bu ifadenin ilk kelimesinin *yüz-* fiiliyle bağlantılı olduğunu düşünerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin *yüzüti* “yüzdürerek” şeklinde okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1988: 105) Kelimeyi, Thomsen da aynı şekilde okumuş ve “*jüz?ti*” kelimesinin *jüzäti* ya da *jüztü* olabileceğini ancak “yüzmek” anlamındaki *jüz-*ün geçmiş zamanının olamayacağını belirtmiştir. Thomsen kelimenin değişik bir yapıda geçişli bir zarf fiil ile *jüz(ä)t-* “(binek hayvanlarını) yüzdürerek” şeklinde kullanılmış olabileceğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 180, Not: 95) Orkun da bu görüşe katılarak kelimeyi aynı şekilde okumuştur.

urguda: (ᠤᠷᠭᠦᠳᠠ, BK D30) Kelimeyi Orkun, bu şekilde okumuş ve bir yer adı olarak değerlendirilerek “Urguda” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 62) Kelime, Thomsen tarafından da aynı şekilde okunmuştur. Thomsen, eserinin açıklamalar kısmında bu kelimenin savaşın yapıldığı yer adı olduğunu ancak ne yazık ki oldukça yıpranmış olduğu için ilk harfinin pek iyi okunamadığını belirtmiştir. Ancak emin olmamakla birlikte *urgu* okunuşunun daha doğru olabileceğini ve Orhon nehrinin adı (ya da Tola Nehri üzerindeki bugünkü Urga (Ourga) şehrinin adı

olabileceğini ileri sürmüştür. (Thomsen, 1896: 181, Not: 96) Orkun da Thomsen'in bu görüşünü kabul ederek kelimeyi aynı şekilde okumuştur. Kelimenin okunamayan harflerinin tamamlanmasıyla *antarguda*, *andırguda*, *arguda* şeklinde okunuşları da mevcuttur.

‘b’ğ b^ark’g yul^uglı b^ardı: (ᠪᠢᠭᠪᠠᠷᠬᠠᠭᠢᠯᠢᠨᠪᠠᠷᠳᠢ, BK D32) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(yarı ordusu) evi barkı yağmaya vardı” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 64) Bu ifadenin üçüncü kelimesinin aynı zamanda *yulgalı*, *yulıgalı*, *yolıgalı* okunuşları da mevcuttur. Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi +*glı* zarf fiili ile okumayı tercih etmiştir. (sünüşiğli, BK D32; yuluglı, BK D32; alıglı, BK D32)

in’lğü: (ᠢᠨᠯᠢᠭᠦ, BK D33) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(ben) evvelâ (gayret etmese idim)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 64) Kelimenin aynı zamanda *iniligü* okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1988: 106) Kelime, Thomsen tarafından “*iniligü* “bir küçük kardeşi olan, kardeşli” anlamındaki *inilig* kelimesinin zarf gibi kullanılmış bir biçimi olabilir, sondaki *ü* harfi net bir şekilde görünmediği için kelimedeki o ek olmaya da bilir” şeklinde kesin olamayan ifadelerle açıklanmaya çalışılmıştır. (Thomsen, 1896: 181, not:98) Orkun, kelimeyi Thomsen'dan farklı olarak *ü* harfi ile bu şekilde okumayı tercih etmiş ancak kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır.

b^aşlayu k^azganm[^atı]n: (ᠪᠠᠰᠯᠠᠶᠤᠨᠠᠵᠠᠭᠠᠨᠮᠠᠲᠢᠨ, BK D33) Orkun, ifadeyi bu şekilde tamamlayarak okumuş ve “(ben evvelâ) gayret etmese idim” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 64) Bu ifadenin ikinci kısmı, araştırmacılar tarafından aynı zamanda *kazganm(asar)* şeklinde de tamamlanmıştır. (Tekin, 1988: 107) Thomsen tarafından da bu şekilde okunmuş olan ifadeyi Orkun, eski okunuş ve yorumlamaları devam ettirerek aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 125, 126) Kelimenin bağlam dolayısıyla +*mAtIn* eki ile tamamlanması gerektiği yönünde görüşler de mevcuttur. Thomsen da kelimenin bu ekle de tamamlanabileceğini kelimenin altındaki notlar kısmında belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 126)

ötsğ ötü g küç: (ᠥᠲᠰᠢᠭᠥᠲᠦᠭᠦᠬᠦ, BK D34) Orkun, okunmayan yerlerin bulunduğu ifadeyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiş ancak bu ifade ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Orkun, 1936/I: 64) Bu ifadenin ilk kelimesinin aynı zamanda *üdsig* biçiminde okunuşları da mevcuttur. Orkun'ın *küç* olarak okuduğu son

[ar]k'şı ye'lm'edi: (ዛዘቸ: የሃቅጸገ, BK D41) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kervanı gelmedi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 68) Kelimenin aynı zamanda *arkışi kelmedi* şeklinde ikinci kelimenin ilk harfinin *k* ile okunduğu okumalar da mevcuttur. (Tekin, 1988: 109) Kelime, Thomsen tarafından da *yel-* “rahvan gitmek” fiili ile bağlantılı olduğu düşünülerek bu şekilde okunmuş, Orkun da bu görüşü destekleyerek aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 128)

ay'tay'n: (ዐጎጎጎጎጎ, BK D41) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “talep edeyim” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 68) Kelime, Thomsen tarafından da aynı şekilde okunmuş ve *ay-* “söylemek” fiilinin ettirgen çatısı *ayıt-* fiili ile bağlantılı olarak açıklamıştır. (Thomsen, 1896: 128) Orkun, okuma ve yorumlamada Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin aynı zamanda *anıtayın* okunuşu da mevcuttur. Kelimenin *anıt-* “korkut-, tehdit etmek” fiili ile bağlantılı olarak “korkutayım, tehdit edeyim” biçiminde yorumlandığı okumalar da mevcuttur. (Tekin, 1988:109)

korgu 'ki üç kiş'lgü t'zip b'ardı: (ጎጎጎጎጎ: ጎጎጎጎ: ጎጎጎጎጎጎ: ከዙጎጎጎጎጎ, BK D41) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “korkudan iki üç adamı ile kaçtı” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 68) Bu ifadenin ilk kelimesinde bazı okuma ve yorumlama farklılıkları mevcuttur. Orkun, kelimeyi *kork-* fiili ile bağlantılı olarak düşünmüş ve “korkudan” şeklinde tercüme etmiştir. Kelime, Thomsen tarafından da bu şekilde okunup çevrilmiştir. (Thomsen, 1896: 128) Bunun yanı sıra kelimenin ጎ (=g¹) ile yazılmış olması dolayısıyla *kork-* fiili ile ilgili olamayacağı daha ziyade *korıgu* şeklinde okunup *korı-* “korumak, muhafaza etmek” fiili ile ilgili olabileceği de belirtilmiştir. (Tekin, 1988: 109, Not: 224) Bu ifadenin üçüncü kelimesi, *kışiligü* şeklinde bağlayıcı ünlü ile de okunmuştur. Orkun, kelimeyi bağlayıcı ünlü olmadan bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

tip öğ[di]: (ከጎ: ጎጎ, BK D41) Orkun, okunmayan kısmı bu şekilde tamir etmiş ve “(hakanım geldi) diye...” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 68) Bu ifade, aynı zamanda *ög(irip sebinti...)* şeklinde de tamamlanmıştır.

ön'ğ yog'aru: (ጎጎጎ: ጎጎጎጎ, BK GD) Orkun, bu ifadenin öncesindeki okunamayan yer ile ilgili herhangi bir yorum yapmamış ve boş bırakmıştır. (Orkun, 1936/I: 68) Thomsen, kelimeyi *yogaru* şeklinde okumuş ve “yukarıya doğru ve yüksekte, yukarıda” anlamlarına gelen bir kelime olarak değerlendirmiştir. (Thomsen, 1896:

128) Orkun, kelimenin okunuşu konusunda Thomsen'in okuyuşunu devam ettirmiş, kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır.

yol'gça: (D>J'f lJ, BK GD) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş, kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Orkun, 1936/I: 68) Kelime, Thomsen tarafından da bu şekilde okunmuştur. Thomsen, +ça ekinin aynı zamanda +çı şeklinde de okunabileceğini altına not düşmüş ancak kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Thomsen, 1896: 128) Kelime, aynı zamanda *yulugçı* “yağmacı”, *yolagçı* “yola çıkmak, yürümek” fiilinden –gçı ile türetilmiş bir kelime olarak da değerlendirilmiştir. (Tekin, 1988: 110) Orkun, kelimenin okunuşunda Thomsen'in okuyuşunu devam ettirmiş, kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır.

k'e'ınke t'ęi: (şl#řJ: kşJ, BK GD) Orkun, ifadeyi bu şekilde okunmuş ve “Keçen'e kadar” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 68) İfadenin ilk hecesini yer ismi olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelime, Thomsen tarafından da aynı şekilde okunup yorumlanmıştır. (Thomsen, 1896: 128)

tönk'eş: (k'ıışş, BK G8) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve bir yer ismi olarak değerlendirilmiştir. (Orkun, 1936/I: 70) Kelimenin son harfi konusunda bazı ihtilaflar mevcuttur. Kelime aynı zamanda *töñker* şeklinde de okunmuştur. Thomsen kelimeyi, *töñges* şeklinde okunmuş ve bir yer ismi olarak değerlendirmiştir. (Thomsen, 1896: 128-129) Orkun, Thomsen ile aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

buk^ag tut^uk: (đ>đř: ř>řJ, BK G10) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Bukak Tutuk” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 70) Bu ifadenin aynı zamanda *bukug totok*, *bukag tutuk*, *bukug tutug* okunuşları da mevcuttur. Türk Runik alfabesinde ř (=o, u) işaretini ayırt edecek herhangi bir işaret bulunmamasından dolayı kelime, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Thomsen kelimeyi *buk^g tutuk* şeklinde okumuş, Orkun ise Thomsen'in okuyuşunu bu şekilde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 130)

m^ana: (şJş, BK G11) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve teklik birinci şahıs iyelik ekinin yönelme hâli olarak değerlendirerek “bana” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 70) Kelime, Thomsen tarafından da bu şekilde okunmuştur. Orkun, Thomsen'in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 130)

kokul'k: (ᠬᠣᠵᠢᠯᠢᠬ, BK G11) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kokuluk” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 70) Kelimenin aynı zamanda *kookuluk*, *kokuluk*, *kokuluk* okunuşları da mevcuttur. Thomsen kelimeyi *kokuluk* olarak okumuş ve “parfüm” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 130) Orkun da kelimeyi *kok-* fiiliyle bağlantılı olarak değerlendirmiştir.

kül çur: (ᠬᠤᠯᠴᠣᠷ, BK G13) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “külçur (lar?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 72) Kelimenin aynı zamanda *küli çor*, *köl çor*, *kül çor* okunuşları da mevcuttur. Türk Runik alfabesinde ᠯ (=o, u) ve ᠮ (=ö, ü) işaretlerinin okunuşunda ayırıcı herhangi bir durum olmamasından dolayı kelime araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Orkun, Thomsen’in bu görüşünü devam ettirmiştir. (Thomsen, 1896: 130)

t^am^an: (ᠲᠠᠮᠠᠨ, BK G14) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve unvan grubu olarak değerlendirerek “Taman (Tarkan)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 72) Kelimenin aynı zamanda başında yazılmayan bir *a* ünlüsü ile *ataman* şeklinde okunuşu da mevcuttur.

kül irk'z: (ᠬᠤᠯᠢᠷᠬᠢᠵ, BK G14) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve bir unvan grubu olarak değerlendirmiştir. (Orkun, 1936/I: 72) Bu ifadenin ikinci kelimesinin son harfi aynı zamanda “n” ile de değerlendirilmiş ve *erkin*, *irkin*, *érkin* şeklinde de okunmuştur. Orkun, ikinci kelimenin ilk harfinde ᠮ (=ı, i) yazımda gösterildiği için kelimenin ilk hecesini *i* ile okumayı tercih etmiştir. Kelimeyi aynı şekilde “kül irkiz” olarak tercüme etmiştir.

tim g(?): (ᠲᠢᠮᠭ, BK G15) Orkun, kelimeyi tamamlamadan bu şekilde göstermiş ve kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Orkun, 1936/I: 72) Kelimenin aynı zamanda *timag* şeklinde tamamlanmış okumaları da mevcuttur.

köbr^üğ^{si}: (ᠬᠣᠪᠷᠦᠭᠰᠢ, BK B4) Kelimeyi Orkun, Moğolca *kögerge*, *kögürge* “davul” kelimesi ile bağlantılı olduğunu düşünerek bu şekilde okumuş ve “davulu” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 72) Kelimenin aynı zamanda *köbürgesi*, *köwürgesi*, *kövürgesi* şeklinde okunuşları da mevcuttur. Kelime, Thomsen tarafından da bu şekilde okunmuştur. (Thomsen, 2011: 133) Thomsen, *köbrüğe* kelimesini Çağ. *köprük*’e benzettiğini “köprü (kubbe)” diye çevirdiğini açıklamıştır. (Thomsen, 1896: 187, not: 117)

t^orçe: (ḫṯḷḷ, BK B4) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş, kelimenin tercümesi yapılmamıştır. (Orkun, 1936/I: 72) Thomsen da kelimeyi bu şekilde okumuş ve kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Thomsen, 2011: 133) Kelimenin aynı zamanda *eterce* “böğürür gibi”, *öterçe* okunuşları da mevcuttur. (Tekin, 1988: 113) Orkun, Thomsen’in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

tsr: (ḫṯ, BK B5) Orkun, kelime ile ilgili herhangi bir okuma önerisinde bulunmamış, sadece harf dizilimini göstermiş (Orkun, 1936/I: 72) Kelimenin *etser*, *ötser* şeklinde tamamlandığı okumalar da mevcuttur. (Tekin, 1988: 113)

2.1.4. Hüseyin Namık Orkun’un Tunyukuk Yazıtı’nı Okuma Yöntemi

toy^uk^uk: (ṯṯṯṯ, T1 B1 (1)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Tonyukuk” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 100) Kelime, aynı zamanda *tunyukuk*, *tonyukuk* şeklinde de okunmuştur. Orkun, kelimenin ilk hecesini *o* ile okumayı tercih etmiştir. Kelime, Thomsen ve diğer araştırmacılar tarafından yapılan ilk okumalarda yaygın olarak bu şekilde okunmuştur. Bununla birlikte aynı zamanda *tun* “ilk doğmuş, ilk, birinci” ile *yukuk* “vezir” kelimesinin birleşiminden oluşmuş bir kelime olarak da değerlendirilmiştir. (Tekin, 1994: 25) Orkun kelimenin ilk hecesini *o* ile bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

t^abg^aç ilⁱne: (ṯṯṯṯṯṯ, T1 B1 (1)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Çin ülkesine” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 100) Kelime, aynı zamanda “yönetimine” şeklinde de tercüme edilmiştir. Orkun, *il* ifadesini “devlet” şeklinde tercüme etmeyi tercih etmiştir.

k^anın: (ḫ)ṯṯ, T1 B2 (2)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “hanını” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 100) Orkun, yazıtlardaki ṯ (=n¹) ile ṯ (=n²) arasındaki ayrımı art ünlülerde gözetmemiş ve ṯ (=n²) ile ṯ (=n¹) arasındaki yazılmayan bağlama ünlülerini bu kelimedede de görüldüğü gibi kalın sıradan okumayı tercih etmiştir. (k^an¹n¹n, T1 B3) Kelimedeki 3. kişi iyelik ekinden sonraki belirli nesne durumu eki -n¹’nin Orhun yazıtlarında genellikle ṯ (=n²) ile yazılmış olması dolayısıyla 3. kişi iyelik eki -i/-si¹’nin Orhun Türkçesinde henüz uyuma girmedığı düşüncesiyle aynı zamanda *kanin* okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1994: 26)

kod'p: (↓>»1, T1 B2 (2)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(hanını) koyup” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 100) Orkun, -p zarf fiil ekinden önce gelen bağlayıcı ünlüyü genel olarak *I* ile kalın sıradan okumayı tercih etmiş, kelimeyi uyuma dahil etmemiştir. (eʃi'd'p, TY G5; öt'ün'p, TY D1; y'a't'p, TY D7; eʃi'd'p, TY K6)

ö[l'ü]tm'ş: (ŋ]Y[h'p], T1 B3 (3)) Orkun, kelimeyi bu şekilde tamamlamış ve “ölüm vermiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 100) Kelimenin altına düştüğü notta Thomsen’in okuyuşunu haklı bulduğunu da kaydetmiştir. Thomsen ise *ölütmiş* kelimesindeki *ölüt-* fiiline hiçbir yerde rastlamadığını yalnızca Çağataycada ve Osmanlıcada *ölüt*, *olet* ismine “bulaşıcı, salgın hastalık” anlamında rastladığını belirtmiştir. Yine de *ölür-* “öldürmek” fiilinden biraz farklı olsa da “öldürmek” anlamında böyle geçişli bir kelimenin olabileceğini ve bundan dolayı kelimenin bu şekilde de okunabileceğini açıklamıştır. (Thomsen, 1916: 34) Bu görüşü destekleyen Orkun da kelimeyi Thomsen gibi düşünerek aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin yazılışından dolayı aynı zamanda *öl têmiş* okunuşu da mevcuttur.

k'al'm'ş: (k'p'p', T1 B4 (4)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin l (=s, ş) ile yazılmış olmasından dolayı *kalmışi* okunuşu da mevcuttur. Orkun, kelimeyi uyuma bağlı olarak bu şekilde okumuştur.

ud'z'gma: (y>»h'y'p', T1 B5 (5)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kumanda edenlerin (büyüğü)” şeklinde tercüme etmiş (Orkun, 1936/I: 100) Kelimenin bağlama ünlüsünün uyuma bağlı olarak *u* ile *uduzugma* şeklinde de okunmuştur. Orkun okuyuşlarında genel olarak kelimeye gelen ekler ile kelime arasındaki bağlayıcı ünlüsünü *I* ile okumuş, yazılmayan bağlayıcı ünlüyü uyuma dahil etmemiştir.

y'a'g'l tidi: (D'y'k'p', T1 B5 (5)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “iltihak et dedi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 100) İfadenin birinci kelimesi araştırmacılar tarafından aynı zamanda (*a*)*yg(i)l*, *yag gil* şeklinde de okunmuştur. Orkun, kelimeyi *yag-* “iltihak emek” fiiliyle bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Bu kelimeyle bağlantılı olarak bu satırın ilerleyen kısımlarındaki D'y'p' şeklinde yazılmış olan kelimeyi de *y'a'gm'ş* şeklinde okumuş ve “iltihak edenlerin (birisi de)” şeklinde aynı kelimeyle bağlantılı bir okuma yapmıştır. Bu kelimenin de aynı zamanda *ayıgması* okunuşu mevcuttur. (T1 B5)

kıs^aym: (𐌆𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹, T1 B5 (5)) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “(hakanı) ilerleteyim (mi?)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 100) Kelimenin aynı zamanda *kıl-* fiili ile bağlantılı olarak *kılayın* biçiminde okunuşları da mevcuttur. Orkun, kelimeyi “(hakanı) ilerleteyim (mi?)” şeklinde tercüme etmiştir. Sözlük kısmında *qis-* “kısmak” madde başı altında *qisayın* (T. 5) şeklinde açıklamıştır. (Orkun, 1941/IV: 89)

tur^uk: (𐌆𐌹𐌸𐌹, T1 B5 (5)) Kelimeyi Orkun, bu şekilde okumuş ve “zaif” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Türk Runik alfabesinde 𐌹 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edici herhangi bir durum olmadığı için kelimenin aynı zamanda *toruk* okunuşu da mevcuttur. Orkun, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ark^ada: (𐌆𐌹𐌸𐌹, T1 B5 (5)) Kelimeyi Orkun, bu şekilde okumuş ve “uzaktan” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Bu kelimedeki ilk işaretin 𐌆 (=a, e) mi 𐌹 (=ı, i) mi olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bundan dolayı kelime, kelimenin ilk işaretini 𐌹 (=ı, i) olarak görenler tarafından aynı zamanda *ırakda* şeklinde de okunup yorumlanmıştır. Orkun, kelimenin ilk işaretini 𐌆 (=a, e) olarak kabul etmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

boyla: (𐌆𐌹𐌸𐌹, T1 B6 (6)) Kelimeyi Orkun, bu şekilde okumuş ve unvan grubu olarak değerlendirerek “boyla” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Yazıtlarda 𐌹 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edici herhangi bir durum olmadığı için kelime, aynı zamanda *buyla* şeklinde de okunmuştur. Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek ilk hecesini *o* ile okumayı tercih etmiştir.

bⁱlg^ä e^ši ç^abⁱ e^ši: (𐌆𐌹𐌸𐌹: 𐌆𐌹𐌸𐌹, T1 B7 (7)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “bilgide eşi, şöhrette eşi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Bu ifadenin yazılışı itibariyle aynı zamanda *b(i)lg(ä)si ç(a)b(i)şi*, *bilgesi çavışı* şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1994: 29-30) Orkun, bu ifadeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve Radloff’un okumasını devam ettirerek aynı şekilde okumuştur. (Radloff, 1899: 5)

b^en k^örtⁱm: (𐌆𐌹𐌸𐌹: 𐌆𐌹𐌸𐌹, T1 B7 (7)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ben idim” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Bununla birlikte kelimenin yazılışı itibariyle aynı zamanda *ben ök ertim* okunuşu da mevcuttur. Orkun, kelimeyi *kör-* fiili ile bağlantılı olduğunu düşünerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

çug^ay kuzın: (𐰇𐰺𐰏𐰍𐰏𐰚𐰏𐰚, T1 B7 (7)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Çugay-kuz'da” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Bu ifadenin ilk kelimesinin Türk Runik alfabesinde 𐰇 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edici herhangi bir işaret olmadığı için aynı zamanda *çogay* okunuşu da mevcuttur. Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumuş ve bir yer ismi olarak değerlendirmiştir.

y^ag^m'z t^ęgre uçuk t^ę rti: (𐰏𐰺𐰍𐰚: 𐰏𐰺𐰚: 𐰇𐰏𐰚𐰏𐰚𐰚, T1 G1 (8)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “düşmanımız etrafta kuş gibi idi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Thomsen da kelimeyi *uç-* fiili ile bağlantılı olarak düşünerek bu şekilde okumuş ve “yırtıcı kuş” olarak çevirmiştir.¹⁶ (Thomsen, 1924: 163) Orkun da Thomsen'in okuyuşunu ve anlamlandırmasını kabul ederek kelimeyi, ilk harfi *u* ile okumuş ve “kuş” şeklinde tercüme etmiştir. İfadenin üçüncü kelimesi yazıtlarda 𐰇 (=o, u) işaretini ayırt edecek herhangi bir işaret olmadığı için *oçuk* şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1994: 30)

biz s^ę rti^m'z: (𐰇𐰚: 𐰏𐰺: 𐰚𐰏𐰚, T1 G1(8)) Bu ifade, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “biz müteyakkız (?) (uyanık davranan, açık gözlü) idik” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Thomsen, ikinci kelimenin ilk harfini 𐰏 (=nt/nd) ünsüz çifti olarak görmüş ve kelimeyi *antag* şeklinde okumuştur. (Thomsen, 1916: 95) Bununla birlikte kelimenin yazılışından dolayı *oçuk* “ocak” kelimesi ile bağlantılı olarak *aş teg* okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1994: 30) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

og^uzd^and^an: (𐰏𐰺𐰚𐰏𐰚), T1 G1(8)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Oğuzlardan” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Kelimenin aynı zamanda *oguzdındın*, *oguzduntun*, *oguzdıntan*, *oguzduntun*, *oguzdıntın* okunuşları da mevcuttur. Kelime, Radloff tarafından *oguztandan* okunmuş ancak anlaşılması güç bir yapı olarak nitelendirmiş ve çevirisinden emin olmadığını belirtmek için soru işareti ile göstermiştir.¹⁷ (Radloff, 1899: 5) Orkun, kelimenin okunuşunda Radloff'un

¹⁶ Wir wohnten dort, indem wir uns von Hochwild und von Hasen nährten und des Volkes Mund war satt. Unsere Feinde waren ringsum wie Raubvögel (?). So war unsere Lage. Vilhelm Thomsen. 1924. Altürkische Inschriften aus der Mongolei in Übersetzung und mit Einleitung. **Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft**. c. 78. No ¾: 163.

¹⁷ (8) Von Wild und nährend von Zuwachs (?) und nährend, lebten wir (dort), die Kehlen des Volkes waren satt, gegen des Angriff unsrer Feinde was es hart wie Sehnen (?), wir aber waren die Bege. Als sie so (dort) lebten, kam von den unabhängigen Oguz ein Kundschafter. Wilhelm Radloff. 1899. **Die Altürkischen Inschriften der Mongolei (Zweite Folge)**. St. Petersburg. s. 5.

görüşünü benimsemiş ve kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelimeyi, “oğuzlardan” şeklinde tercüme etmiştir.

erikli: (ᠡᠷᠢᠯᠢ, T1 G1(8)) Orkun kelimeyi bu şekilde okumuş ve “iken” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Kelime, diğer araştırmacılar tarafından *erkli* biçiminde de okunmuştur. Thomsen, kelimeyi açıklarken *ärkli* yerine yazılmış bir kelime olmadığını, öyle olsa idi *+lig*’deki son sesin düşerek ekin *+li*’ye dönüştüğünü gösteren tek örnek olacağını belirtmiştir. Bundan dolayı kelimenin *är-* “imek, olmak” fiilinden yapılmış bir isim-fiil, ya da sıfat-fiil olabileceğini açıklamıştır. (Thomsen, 1916: 64) Orkun, okunuş ve anlam olarak Thomsen’in okuyuşunu benimsemiş ve kelimeyi bu şekilde okumuştur.

körüg: (ᠬᠣᠷᠦᠭ, T1 G1(8)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “haberci” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Kelime, başlangıçta bu şekilde okunmuş ancak sonrasında kelimenin *kürä-* “kaçmak” eyleminden *-g* yapım eki ile *küräg* “kaçak” türetilmiş bir kelime olabileceği de öne sürülmüştür. (EDPT: 737/a)

semig: (ᠰᠡᠮᠢᠭ, T1 G2 (9)) Kelimeyi Orkun, bu şekilde okumuş ve bir unvan olarak değerlendirip “(Tongra) Semig” olarak tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Kelime, aynı zamanda (*é*)*şimig*, *esimig* biçiminde de okunmuştur. Aynı şekilde bir unvan grubu olarak değerlendirilmiş ve “Tongra Eşim’i (göndermiş)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1994: 5) Kelimeyi, Orkun eski okunuş ve anlamlandırmayı devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ölürteçi ök tirmen: (ᠥᠯᠦᠷᠲᠡᠴᠢ ᠣᠬᠡ ᠲᠢᠷᠮᠡᠨ, T1 G4 (11)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “öldürecekler derim” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) İfadenin *ölürteçik*, *ölörteçik* şeklinde yazımından dolayı, kuvvetlendirme edatının ilk kelime ile birleştirilmiş okunuşları da mevcuttur. Orkun, kelimenin eski okuyuşunu devam ettirerek ikinci kelimeyi ilk kelimedenden ayrı bir kuvvetlendirme edatı olarak okumayı tercih etmiştir.

beridenyen, öndenyen, yirdandyen: (ᠪᠡᠷᠢᠳᠢᠨᠶᠡᠨ, ᠥᠨᠳᠡᠨᠶᠡᠨ, ᠶᠢᠷᠢᠳᠠᠨᠶᠡᠨ, T1 G4 (11)): Bu ifade, Orkun tarafından bu şekilde okunmuştur. Kelimelerin aynı zamanda *biridin yan*, *öjdin yan*, *yırdında yan* okunuşları da mevcuttur. Kelimelerin ikinci öbeklerinin okunuşu ile ilgili bazı farklılıkları vardır. Kelimeleri Orkun çıkma hali *+dan yan* “taraf” sözcüğünün birleşimi şeklinde okumuş ve “(Çinliler) cenuptan, (Kıtaylar) doğudan, (ben de) şimalden (değeyim, saldırayım)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104)

ol^urs^ar^um: (𐎠𐎢𐎡𐎢𐎡𐎢, T1 G5 (12)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “oturacağım (gelmedi)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Kelime, aynı zamanda *olursıkım*, *olorsıkım* şeklinde de okunmuştur. Kelimeyi Orkun, eski okunuşu takip ederek bu şekilde okumuştur.

bu üç^üğ^ü: (𐎠𐎢𐎡𐎢𐎡𐎢, T1 G5 (12)) Kelimeyi Orkun, bu şekilde okumuş ve “bu üçü” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Kelimenin büzülme sonucunda *buçegü* şeklini almış olabileceği düşünülerek *buçegü* şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1994: 33) Orkun, kelimeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

k^abs^ar: (𐎠𐎢𐎡𐎢𐎡𐎢, T1 G5 (12)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “birleşirlerse” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Kelimenin aynı zamanda *kawışsar*, *kavışsar*, *kabişsar* şeklinde okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1994: 34)

k^elt^eçi bⁱz: (𐎠𐎢𐎡𐎢𐎡𐎢, T1 G6 (13)) Kelimeyi Orkun, bu şekilde okumuş ve “(taşla tutulmuş gibi tehlikede) olacağız” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Bunun yanı sıra kelimenin aynı zamanda *kaltaçı biz* şeklinde kalın sıradan okunuşu da mevcuttur.

öz^eçi: (𐎠𐎢𐎡𐎢𐎡𐎢, T1 G6 (13)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “taşla tutulmuş gibi (tehlikede olacağız)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Kelime, araştırmacılar tarafından aynı zamanda *öziçi* şeklinde de okunmuştur. Orkun, kelimeyi öz “kendi” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Orkun, 1941/IV: 79)

topl^ag^ulu, topl^ag^ulk: (𐎠𐎢𐎡𐎢𐎡𐎢, 𐎠𐎢𐎡𐎢𐎡𐎢, T1 G6 (13)) Aynı kökten türetilmiş olan bu iki kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “toplaması (=bükmesi), bükmesi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Kelimeler, araştırmacılar tarafından ilk olarak bu şekilde okunmuş ve tercüme edilmiş olmakla birlikte sonrasında *topulgalı*, *topulguluk*; *tupulgalı*, *tupulguluk* okunuşları da öne sürülmüştür. Orkun, kelimeleri eski okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

kur^uya: (𐎠𐎢𐎡𐎢𐎡𐎢, T1 G7 (14)) Orkun, kelimeyi yazılmamış bir bağlayıcı ünlü ile okumayı tercih etmiş ve “batıda” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Kelimenin bunun yanı sıra *kurya* şeklinde bağlayıcı ünlü olmadan okunuşları da mevcuttur.

kurd^anda: (𐎠𐎢𐎡𐎢𐎡𐎢, T1 G7 (14)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “batılılara” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Kelimenin bunun yanı sıra

kurıdinta, *kordanta* şeklinde okunuşları da mevcuttur. Orkun kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

öt^ünç^emⁱn: (𐌱𐌾𐌰𐌹𐌸, T1 G8 (15)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(arz ettiğim) maruzatımı” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Kelimedeki teklik birinci şahıs iyelik ekinden önceki yazılmayan bağlayıcı ünlüsü yazımda gösterilmediği için *e* ile okumayı tercih etmiştir. Kelimenin bağlayıcı ünlüsünün uyuma bağlı olarak okunduğu *ötünçümin*, *ötünçümün* okunuşları da mevcuttur. Orkun, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

od'z: (𐌾𐌿𐌵, T1 G8 (15)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sevk et” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Bununla birlikte yazıtlarda 𐌿 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret olmadığı için kelimenin aynı zamanda *uduz* okunuşu da mevcuttur. Orkun kelimenin eski okunuşu devam ettirerek kelimeyi *o* ile okumayı tercih etmiştir.

kök ün^üğ: (𐌶𐌵𐌶𐌹𐌸, T1 G8 (15)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Kök üngü” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Kelime, Türk Runik alfabesinde 𐌶 (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edici herhangi bir işaret olmadığı için *öñüg* şeklinde de okunmuştur. Kelimeyi, Thomsen da aynı şekilde okumuş ve “Mavi Üng’ün hangi anlama geldiğini bilmiyoruz ancak büyük ihtimalle bunu Hangay dağlarının güney uzantılarına pek uzak olmayan bir yerdeki ilk Türk yerleşim merkezine yakın bir ırmağın adı olarak tahmin edebiliriz.” şeklinde açıklamıştır. (Thomsen, 1916: 82) Orkun, Thomsen’in bu görüşünü benimseyerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

yog^uru: (𐌶𐌿𐌹𐌸, T1 G8 (15)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bata çıka” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Kelimeyi, Thomsen da aynı şekilde okumuş ve tercüme etmiştir. Thomsen, kelime “kök ün^üğ” kelimesinden sonra geldiği için kelimenin “yukarı, yukarıda” şeklinde yön bildiren bir kelime olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Bunu da “T1 G8’de anlatılan göçlerin güneyden kuzeye yani ırmağın yukarı yönüne olduğu eğer sözü edilen *Kök-Üngüg* tahmin edilen ırmaklardan biri ya da aynı yönde akan bir başkası ise doğru kabul edilebilir. Ancak BK GD’de, Türklerin önce Kök-Üngüg’le karşılaştıkları sonra da çöle ulaşip burayı yedi gün yedi gecede aşabildikleri anlatılmakta dolayısıyla yürüyüşün hiç kuşkusuz ters yönde, yani kuzeyden güneye doğru olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkler Kök-Üngüg’den aşağı inmiş olmalıdırlar bundan dolayı kelime yön gösteren bir

kelime olamaz” şeklinde açıklamıştır. Kelimeyi *yogur-* “yoğurmak” fiilinden *-u* ile yapılmış zarf fiil olarak değerlendirmiş ve bu ifadeyi “(Kök-Üngügü kendimize) yol yaparak” şeklinde çevirmiştir. (Thomsen, 1916: 82) Thomsen’in okuyuşunu ve yorumlayışını kabul eden Orkun, kelimeyi aynı şekilde okuyup tercüme etmeyi tercih etmiştir.

ing^ək k^ölke togla^{da}: (ᠢᠨᠭᠦᠬᠡᠬᠡᠲᠤᠭᠤᠯᠠᠳᠠ, T1 G8 (15)) Bu ifade, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “inekler ve yük hayvanları ile Togla’da” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Thomsen da ifadeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır. (Thomsen, 1924: 164) Orkun, Thomsen’in okuyuşunu kabul ederek bu ifadeyi aynı şekilde okuyup yorumlamıştır.

og^uz ^okın: (ᠣᠭᠤᠵᠤᠠᠨ, T1 G9 (16)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Oğuzların tamamı” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Bu ifadenin ikinci kelimesi aynı zamanda *kopun*, *kopin* şeklinde de okunmuştur. Orkun, eserinin sözlük bölümünde kelimeyi, “hepsi, tamamıyla” şeklinde anlamlandırarak *oqi-* “çağırarak, davet etmek” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş, emin olmadığını belirtmek için de soru işareti ile göstermiştir. (Orkun, 1941/IV: 72)

bud^un ol^ur^galı: (ᠪᠤᠳᠤᠨᠣᠯᠤᠷᠭᠠᠯᠢ, T1 D1 (18)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(Türk milleti) oldu olalı” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 106) Bununla birlikte bu ifade, aynı zamanda *bod(u)n kıl(l)ing(a)lı* şeklinde de tamamlanmıştır. (Tekin, 1994: 37) Orkun, bu ifadenin *olur-* fiiliyle bağlantılı olduğunu düşünerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

sül^etdim: (ᠰᠤᠯᠡᠲᠢᠮᠤ, T1 D1 (18)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “asker sevk ettirdim” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 106) Bu kelime, aynı zamanda başka araştırmacılar tarafından *sü iletdim*, *sü eltdim* şeklinde iki ayrı kelime olarak değerlendirilmiştir. Orkun, bu ifadeyi tek bir kelime olarak değerlendirmiş ve *sület-* fiiliyle bağlantılı olarak okumayı tercih etmiştir.

usin bund^atu: (ᠤᠰᠢᠨᠪᠤᠨᠳᠠᠲᠤ, T1 D2 (19)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve ifade ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Orkun, 1936/I: 106) Bununla beraber ifadenin aynı zamanda *usin buntutu*, *usin bunda itu* okunuşları da mevcuttur.

... küç ... boldı: (ᠬᠦᠴᠢᠨᠪᠣᠯᠳᠢ, T1 D3 (20)) Orkun bu ifadenin başındaki okunamayan kısmı boş bırakmış ve bu kısım ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Orkun, 1936/I: 106) Bu ifadeyi Thomsen, *artuk kırkız küçlig kagan yagımız boldı*

şeklinde tamamlanmıştır.¹⁸ (Thomsen, 1916:9) Orkun'un okumadığı bu kısım, diğer araştırmacılar tarafından genellikle Thomsen'in çevirisi kabul edilerek aynı şekilde tamamlandığı görülmektedir. Bununla birlikte bu ifadenin ilk kelimesinin *artuki* şeklinde tamamlandığı okumalar da mevcuttur. Orkun bu ifade ile ilgili herhangi bir yorum yapmamayı ve boş bırakmayı tercih etmiştir.

k^aç'n'n ʿrsʿr: (𐰽𐰺𐰠𐰢𐰣, T1 D3 (20)) Orkun kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kaçınır isek” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 106) Kelime aynı zamanda *kaçan (n)eḡ erser, kaç neḡ erser* şeklinde de okunmuş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Orkun kelimeyi *kaçın-* fiiliyle bağlantılı olarak okumuştur. Neden *kaçın-* fiili ile bağlantılı okuduğunu ise “*Kaçnan erser ölüртеçi – kök* ibaresindeki *kaçnan* sözü yine aynı tarzda 29. satırda da geçmektedir. Bundan dolayı *kaçın-* fiili ile alakadar olarak tercüme etmekteyim.” ifadeleriyle açıklamıştır. (Orkun, 1936/I: 123)

üç^üğün: (𐰽𐰺𐰠𐰢, T1 D4 (21)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “üçümüz” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 106) Genellikle Eski Türkçedeki +*gUn* çokluk eki ile beraber okunan bu kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünün *e* ile okunduğu farklı okumalar da mevcuttur. Orkun, uyuma bağlı olarak kelimenin bağlayıcı ünlüsünü *ü* ile okumayı tercih etmiştir.

ʼnı y^ok kış^al'm: (𐰽𐰺𐰠𐰢𐰣𐰠𐰢, T1 D4 (21)) Orkun, ifadeyi bu şekilde Latin harflerine aktarmış ve “onu yok eyleyelim (demiş)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 106-107) Bu ifadenin ilk kelimesi aynı zamanda (*e*)*di, idi* biçiminde de okunmuştur. Orkun kelimedede 𐰽 (=*nı*) harflerini görmüş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Son kelimesi de *kıl-* fiili ile bağlantılı olduğu düşünülerek *kılalım* biçiminde de okunmuştur. Orkun kelimeyi, 𐰽𐰺 (*kış-*) biçiminde yazıldığını düşünerek bu şekilde okumuş ve “onu yok eyleyelim” şeklinde tercüme etmiştir.

bulg^ak: (𐰽𐰺𐰠𐰢, T1 D5 (22)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kargaşa” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bununla birlikte kelimenin aynı zamanda *bulganç* “karışık” okunuşu da mevcuttur. Orkun kelimeyi *bulga-* fiili ile bağlantılı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Orkun, 1941/IV: 35)

¹⁸ İlgili çeviri için bkz.:

Thomsen, Vilhelm. 1916. Études Concernant L'Interprétation Des Inscriptions Turques de la Mongolie Et de la Sibérie (Moğolistan ve Sibirya'daki Türk Yazıtlarının Yorumlanmasıyla İlgili İncelemeler). **Turcica**. s.9.

t^ark^anç: (ᄃᄃᄃᄃ, T1 D5 (22)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(Oğuzlara da) isyan edin” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Kelimenin aynı zamanda *tarkinç* “sıkıntılı, güç durumda, gayrimemnun” şeklinde okunuşu da mevcuttur. Orkun kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *a* ile okumayı tercih etmiştir.

... a sü... t^edⁱm: (ᄃ: ᄃᄃ...: ᄃᄃᄃᄃ, T1 D6 (23)) Orkun tarafından okunmayıp boş bırakılan bu kısmın aynı zamanda *[ilk kurkızk]a sü[l(e)s](e)r [y(e)g (e)r]m(i)ş* şeklinde tamamlanmıştır. Orkun, bu ifade ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamış ve boş bırakmıştır. (Orkun, 1936/I: 108)

y^arm^açı: (ᄃᄃᄃᄃᄃ, T1 D6 (23)) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “yaramayacak” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bununla birlikte kelimenin aynı zamanda *yaramaçı* şeklinde bir bağlayıcı ünlü ile okunuşları da mevcuttur. Orkun, kelimeyi bağlayıcı ünlü olmadan okumayı tercih etmiştir.

t^edⁱm: (ᄃᄃᄃᄃ, T1 D6 (23)) Kelimeyi, Orkun bu şekilde okumuş ve “diledim” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bununla birlikte kelimenin aynı zamanda *tiledim* okunuşu da mevcuttur. Kelimenin ilk hecesindeki ᄃ (=ı, i) ünlüsü yazımda gösterilmediği için Orkun kelimenin ilk hecesini *i* ile değil *e* ile okumayı tercih etmiştir.

[ö]z^üm az yir ...: (ᄃᄃᄃᄃ: ᄃᄃᄃᄃ, T1 D7 (24)) Orkun, ifadeyi bu şekilde tamamlamış ve “kendim az yer” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bununla birlikte bu ifadenin aynı zamanda *eşidtim az yir y(oli)* şeklinde okunuşu ve farklı şekillerde anlamlandırılışı da mevcuttur. Orkun, cümleyi eski okunuşu devam ettirerek bu şekilde okuyup tercüme etmeyi tercih etmiştir.

bir turukı: (ᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃᄃ, T1 D7 (24)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “bir durak yeri (imiş)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) İfadenin ikinci kelimesinin aynı zamanda *(a)t oruuki*, *(a)t oruki* okunuşları da mevcuttur. Orkun, ikinci kelimenin *tur-* fiili ile bağlantılı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

^an^ar y^atⁱp: (ᄃᄃᄃᄃ, T1 D7 (24)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve ifade ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Orkun, 1936/I: 108) Bu ifadenin ikinci kelimesi, aynı zamanda *añar aytıp* şeklinde *ay-* fiili ile bağlantılı okunuşları da mevcuttur.

atlat [t^od]im: (𐰇𐰣𐰆: 𐰠𐰸𐰃, T1 K1 (25)) İfade, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “atlattırdım” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bununla birlikte bu ifade ile ilgili çok farklı okuma ve yorumlamalar da mevcuttur. Aynı zamanda *at altın tēdim*, *at alt tēdim* şeklinde okumalar da yapılmıştır. Genellikle ilk kelimenin okunuşu ile ilgili ihtilaflar bulunan bu ifade için Orkun, iki farklı kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir.

ak termel k^eçe: (𐰠𐰎𐰃𐰆𐰣𐰆𐰣𐰆, T1 K1 (25)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Ak-Termeli geçerek” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bu yapıdaki ikinci kelimenin aynı zamanda *termil* okunuşu da mevcuttur. Kelimenin bağlama ünlüsü yazılmadığı için Orkun kelimeyi *e* ile okumayı tercih etmiştir.

oguz aklat^atdⁱm: (𐰆𐰣𐰆𐰣𐰆𐰣𐰆𐰣𐰆, T1 K1 (25)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Oğuzları öne sevk ettim” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bununla birlikte bu ifadenin aynı zamanda *ugur kalıtdım*, *ogurkalatdım*, *ogruklatdım* okunuşları da mevcuttur. Orkun, *aklat*- fiilinin Kaşgarlıda da var olduğunu ifade etmiş ve kelimeyi *aklat*- fiili ile bağlantılı olarak okumayı tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 123)

bindüre: (𐰠𐰎𐰃𐰆𐰣𐰆, T1 K1 (25)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “bindirerek” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bununla birlikte kelimenin aynı zamanda *birtüre* okunuşu da mevcuttur.

yogurça tegürüp ibar^ar²ı aşdⁱm^z: (𐰆𐰣𐰆𐰣𐰆𐰣𐰆𐰣𐰆: 𐰆𐰣𐰆¹⁹𐰆𐰣𐰆𐰣𐰆: 𐰆𐰣𐰆𐰣𐰆, T1 K2 (26)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(Karı) çiğneyerek yetişüp İbar’ı aştık” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bu ifadenin ilk kelimesini Thomsen, *yogurça* veya *yogurçi* biçiminde okunabileceğini belirtmiştir. Buradaki *ibarı* kelimesinin ise bir özel isim olarak değerlendirilebileceğini ve bu kelimenin ordunun aşmak zorunda olduğu Sayan (Kögmen) dağlarındaki bir geçidi ya da boğazı belirtiyor olabileceğini açıklamıştır. Bununla birlikte *ibarı* kelimesinden önceki kelimenin 𐰠𐰎𐰃 harflerinden oluşan **t²gr²p** yani “eriştirmek, ulaştırmak” anlamındaki *tegür*-‘ün zarf fiili *tegürüp* olabileceğini belirtmiştir. (Thomsen, 1916:82) Orkun, bu ifadenin okunuşunda ve anlamlandırmasında Thomsen’in okuyuşunu devam ettirerek ifadeyi aynı şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir. Bu ifadenin aynı zamanda *yogurça ıdıp ı bar baş aşdımız* şeklinde okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1994: 40-41) Bunun yanı sıra ikinci

¹⁹ Orkun asıl metni Radloff’tan aldığı için yazımda 𐰆𐰣𐰆¹⁹ (=ıdıp) şeklinde yer almaktadır. Ancak Orkun bu kısmı Thomsen’in görüşünü devam ettirerek **t²gr²p** şeklinde okumayı tercih etmiştir.

kelimenin de *ıwırbas* şeklinde birleştirilmiş şekilde de okunmuştur. (Aydın, 2017/b: 110)

yob^alu intⁱmⁱz: (ዐላዕላ፡ ገብኩኩ, T1 K2 (26)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “güçlülükle aşağı indik” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bununla birlikte yazıtlarda ḷ (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret olmadığı için kelimenin aynı zamanda *yubulu*, *yuvulu*, *yuwulu* okunuşları da mevcuttur. Orkun, *yobal-* kelimesinin Kaşgarlıda da var olduğunu söylemiş ve kelimeyi *yobal-* fiili ile bağlantılı olarak okumayı tercih etmiştir.

tog birü b^ardⁱmⁱz: (ጽላጽገገገ፡ ልሃጽኩኩ, T1 K2 (26)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(yandaki) sırtlardaki manialar arasından vardık” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bununla birlikte bu ifadenin ilk kelimesinin yazıtlarda ḷ (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret olmadığı için *tu-* “kapamak, tıkamak, engel olmak” fiili ile bağlantılı olarak *tug* okunuşu da mevcuttur. Aynı zamanda Orkun tarafından *birü* şeklinde okunan ikinci kelime ise yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsünün yazılmamasından dolayı *ebirü*, *evirü*, *ewürü* “dolunarak, çevreleyerek” şeklinde de okunmuştur. Orkun, ifadeyi eski okunuşu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

bog^azlandı: (ልሃጽኩገገገ, T1 K2 (26)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “boğazlandı” biçiminde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Bununla birlikte kelimenin yazılmayan ünlüsünün *u* ile *boguzlandı* şeklinde okunuşları da mevcuttur. Orkun, eski okumaları devam ettirerek kelimenin yazılmayan ünlüsünü *a* ile okumayı tercih etmiştir.

^ani su[b]’g b[^ar^a]’lⁱm: (ገሃሃሃ፡ ልገኩ, T1 K3 (27)) Orkun, ifadeyi bu şekilde tamamlamış ve “An’ı suyunu (atlı olarak) alalım” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 110) Bununla birlikte bu ifadenin aynı zamanda *anı subka bardımız* şeklinde okunuşları da mevcuttur. Orkun, bu okuyuşunda Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmiş ve aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1916: 87-88)

s^an^ag^alı: (ሃገገገ, T1 K3 (27)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “etrafi saymak için” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 110) Bununla beraber kelimenin aynı zamanda *aşangalı*, *asingalı* okunuşları da mevcuttur. Kelime, ilk defa Thomsen tarafından bu şekilde okunmuş ve “adamları saymak için” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1916: 87-88) Thomsen’in bu okuyuşunu devam ettiren Orkun da kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır.

... **sünğ'n aç[d']m'z:** (𐰽𐰺𐰍𐰎: 𐰺𐰽𐰾𐰿, T1 K4 (28)) Orkun, bu ifadenin ilk kelimesi ile ilgili herhangi bir okuma denemesi yapmamıştır ve boş bırakmıştır. Bununla birlikte ifadeyi “mızraklarla (yol?) açtık” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 110) Thomsen da cümleyi bu şekilde okumuş ve yorumlamıştır. Bu ifadenin aynı zamanda [usı]n (?) süñ(ü)g(ü)n (a)çd(i)m(i)z şeklinde tamamlanmış okumaları da mevcuttur. (Tekin, 1994: 42-43) Orkun, boş olan kısımlar ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamayı tercih etmiştir.

önd'n: (𐰽𐰺𐰍𐰎, T1 K5 (29)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “doğu” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 110) Kelimenin ikinci hecesinin yazılmayan ünlüsünü Orkun yazımda gösterilmediği için *e* ile okumayı tercih etmiştir. Bununla birlikte kelimenin aynı zamanda *öñdin, öñdün* okunuşları da mevcuttur.

öl'rt'e-ki-k'k t'm'iş: (𐰽𐰺𐰍𐰎𐰽, T1 K6 (30)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(bizi) öldürecek demiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 110) Birinci kelimenin *ölürteçik ök* şeklinde kuvvetlendirme edatını ayrı bir şekilde değerlendirdiği okumalar da mevcuttur. Orkun, *ß* şeklinde gösterilen kelimeyi gelecek zaman ekinden ayrı bir kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

in'el k'agan: (𐰽𐰺𐰍𐰎𐰽), T1 K7 (31)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve bir unvan grubu olarak değerlendirip “İnel hakan (ile)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 110) Bu ifadenin ilk kelimesi başlangıçta *inim kagan* “küçük kardeşim kağan” biçiminde okunmuştur. (Radloff, 1899: 17) Thomsen bu ifadenin ilk kelimesinin *İnel* ya da *İnil* şeklinde yazıldığını ve bu ifadenin bir unvan grubu şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. (Thomsen, 1916: 97-98) Orkun, bu okumasında Thomsen’in okuyuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Aynı zamanda kelimenin son yıllarda Çin kaynaklarında *İ-nie ko-han* biçiminde yazılan adın Çinceye “küçük kağan” olarak çevrildiğine ve Türkçe *ini* sözcüğünün “küçük” anlamında bir sözcük olması gerektiğine dayanarak *İni İl Kagan* biçiminde okunuşları da mevcuttur. (Sertkaya, 1976: 397-419)

kög ök'ülür: (𐰽𐰺𐰍𐰎: 𐰽𐰺𐰍𐰎, T1 K8 (32)) Orkun, bu ifadeyi bu şekilde okumuş ve “köğ (?) toplanır” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 110) Bununla birlikte kelimenin aynı zamanda *köörü k(e)lir* okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1994: 43-44) Orkun, *ökül-* fiili Kaşgarlı'da mevcut olduğu için kelimeyi bu şekilde okumayı tercih ettiğini belirtmiştir. (Orkun, 1936/I: 123) Bununla beraber bu ifadenin ilk kelimesi ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır.

k^and^ay'n: (𐰪𐰺𐰽𐰸, T1 K9 (33)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “handan” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 112) Bununla birlikte kelimenin aynı zamanda iki ayrı kelime olarak değerlendirilip *kanta yan* şeklinde okumaları da mevcuttur. (Tekin, 1994: 44) Orkun, kelimeyi bir kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde yorumlamayı tercih etmiştir.

k^elti: (𐰪𐰺𐰽𐰸, T1 K10 (34)) Orkun, kelimeyi yazımda gösterildiği gibi okumuş ve “geldi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 112) Bununla birlikte önceki satırda *yan-* geçişsiz fiilinin bulunmasından dolayı kelimenin *kelür-* fiili ile tamamlanması gerektiği düşünülerek kelime aynı zamanda *kel(ür)ti* şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1994: 44)

bög k^ag^an: (𐰪𐰺𐰽𐰸, T1 K10 (34)) Orkun, bu ifadenin ilk kelimesine herhangi bir tamamlama yapmadan bu şekilde okumuş ve “Böğü (?) hakan” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 112) Bununla birlikte kelimenin *Bögü Kagan* şeklinde tamamlanmış okumaları da mevcuttur.

^ança ^ayıdm'ş: (𐰪𐰺𐰽𐰸, T1 K10 (34)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “böyle söylemiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 112) Bununla birlikte bu ifadenin aynı zamanda ikinci kelimedede yazılmayan “a, e” ünlüsü olmadan *ança yıdmış, ança yıdmış, ayu idmiş*” biçiminde okunuşları da mevcuttur. İfadenin ikinci kelimesindeki *ayıd-* fiili ile bağlantı kurarak *ayıdmış* okunuşu ilk defa Radloff tarafından bu şekilde okunmuş ve tercüme edilmiştir. (Radloff, 1899: 17) Orkun da kelimeyi *ayıd-* fiili ile bağlantılı olduğunu düşünerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

öz ol: (𐰪𐰺𐰽𐰸, T1 K10 (34)) Kelime, Orkun tarafından bu şekilde okunmuş ve “kendi (her şeyi)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 112) Yazıtlarda 𐰪 (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir durum olmadığı için kelimenin aynı zamanda *üz ol* okunuşu da mevcuttur. Orkun, kelimedede Thomsen, Radloff tarafından yapılan okumayı devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir.

^aşd'm: (𐰪𐰺𐰽𐰸, T1 K11 (35)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “geçtik” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 112) Kelimeyi teklik birinci şahıs eki (+*Im*) ile okumuş ancak çokluk 1. şahıs eki ile bağlantılı olarak anlamlandırmıştır. Orkun, kelimeye herhangi bir tamamlama yapmadan aynı şekilde göstermeyi tercih etmiştir. Kelimenin aynı zamanda *aşdı(m)ız* şeklinde tamamlanmış okunuşları da mevcuttur.

k^atd'm'z: (𐰽𐰪𐰪𐰪𐰪𐰪, T1 K11 (35)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “devam ettik” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 112) Kelime, yazıtlarla ilgili yapılan ilk okumalarda bu şekilde okunmuş ve anlamlandırılmış olmakla birlikte kelimenin daha sonrasında KT K9’da da benzer anlamda kullanılmış olabileceği öne sürülmüş ve *akittımız* “akıncı gönderdik” şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1994: 45)

t^an önt^ürü: (𐰽𐰪𐰪𐰪𐰪𐰪, T1 K11 (35)) Orkun ifadeyi bu şekilde okumuş ve “tan yeri ağarırken” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 112) Bununla birlikte yazıtlarda 𐰪 (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edilecek herhangi bir işaret olmadığı için bu ifadenin ikinci kelimesinin aynı zamanda *üntürü* okunuşu da mevcuttur. Kelimeyi, *üntür-* “(tan) almak, (şafak) sökmek” kelimesiyle bağlantılı kuranlar bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelime, yazıtlarla ilgili yapılan ilk okumalarda *öntür-* “çıkarmak, bitirmek (nebat)” anlamlarındaki kelime Kaşgarlı’nın sözlüğünde de yer aldığı için *öntürü* biçiminde de okunmuştur.

a^rıg ob^utı y^eğ: (𐰽𐰪𐰪𐰪𐰪𐰪𐰪, T2 B2 (37)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ere(?) nefsinin saklamak yeğdir.” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 112) Bu ifadenin ikinci kelimesinin yazıtlarda 𐰪 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret olmadığı için aynı zamanda *ubuti*, *uvuti* *uwuti* okunuşu da mevcuttur. Orkun kelimeyi Kaşgarlı’nın sözlüğünde *obut-* fiili olduğu için *obuti* şeklinde okumayı tercih etmiştir.²⁰

y^ayıd'm'z: (𐰽𐰪𐰪𐰪𐰪𐰪, T2 B4 (39)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “perişan ettik” şeklinde tercüme etmiştir. Bununla birlikte kelimenin aynı zamanda *yoldımız*, *yuludımız* okunuşları da mevcuttur. Orkun, kelimenin *yay-* “perişan etmek” fiili ile bağlantılı olduğunu düşünerek kelimeyi *yayıldımız* biçiminde okumayı tercih etmiştir.²¹ (Orkun, 1941/IV: 136)

k^ekinti öküş k[^elti]: (𐰽𐰪𐰪𐰪𐰪𐰪, T2 B4 (39)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ertesi günü çok geldiler” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 114) Kelime araştırmacılar tarafından aynı zamanda *ikinti kün* şeklinde de okunmuştur. Orkun, okunmayan kısmı *kelti* şeklinde tamamlamış ve ikinci kelimeyi Radloff’un eski okuyuşunu takip ederek *öküş* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Radloff, 1899: 19)

²⁰ Orkun kelimenin burada 𐰽𐰪𐰪𐰪𐰪𐰪 şeklinde harekelendiğini de belirtmiştir.

²¹ Orkun, kelimeyi kitabının sözlük kısmında *yay-* madde başı altında *yayī-* fiili ile göstermiştir.

t^arduş şad ^ara b^adı: (ᠲᠠᠷᠳᠤᠰ ᠰᠠᠳ ᠠᠷᠠ ᠪᠠᠳᠢ, T2 B6 (41)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Tarduş şad arada irtibat temin etti” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 114) Bu ifade, ilk olarak Radloff tarafından bu şekilde okunmuş ve “Tarduş şad savaşa katıldı” şeklinde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1899: 21) Orkun, bu ifadenin eski okunuşunu devam ettirerek aynı şekilde okumuştur. Bununla birlikte ilerleyen zamanlarda ifadenin aynı zamanda *tarduş şadra udi* şeklinde de okunabileceği öne sürülmüştür.

^ani ^ertⁱmiz: (ᠠᠨᠢ ᠡᠷᠲᠢᠮᠢᠵᠢ, T2 B9 (44)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve ilk kelimeyi özel isim olarak değerlendirip “Anıya erdik” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 114) Bununla birlikte bu ifadenin *ert-* “aşmak, geçmek” fiiliyle bağlantılı olarak *anı ertdimiz* biçiminde de okunduğu görülmektedir. (Tekin, 1994:46) Orkun, kelimeyi *er-* “varmak, ulaşmak” fiiliyle bağlantılı olarak okumayı tercih etmiştir.

tⁱn^esi oğlu: (ᠲᠢᠨᠡᠰᠢ ᠣᠯᠢ, T2 B9 (44)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Tinesi oğlu” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 114) İfadenin ilk kelimesi ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamış, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

y^atⁱgma b^en ^elⁱđ k(?) t^ug^lg: (ᠶᠠᠲᠢᠭᠮᠠ ᠪᠡᠨ ᠡᠯᠢᠭ ᠬ(?) ᠲᠤᠭᠯᠭ, T2 B9 (44)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve ifadenin çevirisi ile ilgili kesin bir yorum yapmadan “(Tinesi oğlu) yatığma ben ... tuğu ...” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 114) İfadenin ilk kelimesinin başında yazılmayan bir *a*, *e* ünlüsünün var olduğu kabul edilerek aynı zamanda *aytıgma* “denilen” biçiminde de okunmuştur. Orkun kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Bu ifade, aynı zamanda *aytıgma benlig ak tag* biçiminde de tamamlanmıştır. Orkun, bu ifade ile ilgili kesin bir yorum yapmamış ve bazı kısımlarını boş bırakmayı tercih etmiştir.

^ertü: (ᠡᠷᠲᠦ, T2 B9 (44)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş, kelime ilgili herhangi bir yorum yapmamayı boş bırakmayı tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 114) Kelimenin aynı şekilde okunup “geçerek” şeklinde yorumlandığı okumalar da mevcuttur.

[k r m. lı]gka: (ᠬᠷᠮ.ᠯᠢᠭᠬᠠ, T2 G1 (45)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş, parantez içinde kesin bir okuma yapmadığı kısım ile ilgili *Temir Kapıgka* ifadesi ile tamamlanabileceğini de belirtmiştir. (Orkun, 1936/I: 114) Bu ifadenin aynı zamanda

[(a)nç(ı)p m(a)nçud s(a)ka] şeklinde tamamlanmış okumaları da mevcuttur. (Tekin, 1994:48) Orkun, ifade ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır.

anda yr^üki?: (ᠠᠨᠳᠠ ᠶᠷᠦᠬᠢ, T2 G2 (46)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “orada (Sukın başbuğluğunda)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116) Bu ifadenin ikinci kelimesinin ilk harfi başlangıcında Orkun’un da gördüğü gibi ? (=y²) ile okunmuş sonrasında kelimenin *berüki* şeklinde de okunabileceği öne sürülmüştür. (Tekin, 1994: 48) Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okumuş, ikinci kelime ile ilgili de herhangi bir yorum yapmamayı tercih etmiştir.

s^uk b^aş^lg^aru s^ugd^ak bud^un: (ᠰᠤᠬᠤ²² ᠪᠰᠢᠭᠠᠷᠤ ᠰᠤᠭᠳᠠᠬᠤ ᠪᠤᠳᠤᠨ, T2 G2 (46)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(orada) Sukın başbuğluğunda Suğdak milleti (hep geldi)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116) Orkun, ilk kelimeyi özel isim olarak yorumlamış, kelimenin aynı zamanda *Aşok* şeklinde bir özel isim olabileceği de öne sürülmüştür. (Tekin, 1994: 48) Bu ifadenin ikinci kelimesi aynı zamanda *başlig* şeklinde de okunmuştur. Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

kop k^elti ol künte(?) t^egti: (ᠬᠣᠫᠤ ᠬᠡᠯᠲᠢ ᠣᠯᠬᠦᠨᠲᠡ ᠲᠡᠭᠲᠢ, T2 G2 (46)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “hep geldi o günde (Türk milleti)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116) Bu ifadenin *ol künte tegdi* kısmı ilk defa Radloff tarafından bu şekilde okunmuş ve tercüme edilmiştir. (Radloff, 1899: 21) Orkun da bu okunuşu kabul etmiş ve aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. Bununla birlikte bu ifadenin sonrasında *yükünti ögti* şeklinde de okunabileceği öne sürülmüştür. (Tekin, 1994:48) Orkun, bu ifadenin eski okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ol yr^erte b^en bilğ^e toy^uk^uk: (ᠣᠯᠶᠷᠲᠡ ᠪᠡᠨᠪᠢᠯᠭᠡ ᠲᠣᠶᠤᠬᠤᠬᠤ, T2 G3 (47)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “o yerde ben Bilge Tonyukuk” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116) Bu ifadenin ikinci kelimesinin aynı zamanda *yerke* “yerine” şeklinde de okunup yorumlandığı görülmektedir. Orkun, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ör^ün: (ᠣᠷᠦᠨ, T2 G4 (48)) Orkun kelimeyi bu şekilde okumuş ve “beyaz” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116) Bununla birlikte yazıtlarda ᠶ (=o, u) işaretinin

²² Orkun, asıl metinde *sa* şeklinde yazılmış olan kısmı Thomsen’in okuyuşunu devam ettirdiği için *suk* şeklinde okuduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde *sugdak* kelimesini de Thomsen gibi okuduğunu açıklamıştır.

okunuşunda ayırt edici herhangi bir işaret bulunmadığı için kelimenin aynı zamanda *ürüñ* okunuşu da mevcuttur. Orkun, eski okunuşu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

kız kud'z: (ᠠᠯᠠᠵᠢᠵᠢᠵᠢᠵᠢ, T2 G4 (48)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kız kızan” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116) İlk araştırmalarda bu ifade genel olarak bu şekilde okunmuştur. Bu ifadenin ikinci kelimesinin ise Şine Usu yazıtı D3'deki yazılışından ve bağlamdan çıkarılabilecek anlamdan yola çıkarak *kız koduz* biçiminde de okunabileceği öne sürülmüştür. (Tekin, 1994:49) Orkun, bu ifadenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ğrit'bi: (ᠭᠢᠷᠢᠲᠢᠪᠢ, T2 G4 (48)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “deruhde ettirip” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116) Kelime, Thomsen tarafından da aynı şekilde okunmuş ancak Thomsen kelime ilgili herhangi bir çeviri yapmamıştır. (Thomsen, 1916: 67-68) Orkun, kelimenin Thomsen tarafından da aynı şekilde okunduğunu, herhangi bir yorum yapılmadığını belirttikten sonra Kaşgarlı'da *eğrit-* fiilinin “deruhte etmek” anlamında bulunduğunu ve bu kelimenin buradaki kelime ile aynı kelime olarak kabul ettiğini kaydetmiştir. (Orkun, 1936/I: 124) Bununla beraber kelimenin aynı zamanda *ägri täbi* şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1994: 49)

ayguç: (ᠠᠶᠭᠦᠴᠢ, T2 G5 (49)) Orkun kelimeyi bu şekilde okumuş ve “müşavir” olarak tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116) Kelime diğer araştırmacılar tarafından *ayguçı(sı)* şeklinde tamamlanarak da okunmuştur. Orkun, kelime ile ilgili herhangi bir değişiklik yapmadan aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

kız'l k'an'm t'k'eti kara t'er'im y'g'ürti: (ᠠᠯᠠᠵᠢᠵᠢᠵᠢᠵᠢ: ᠬᠢᠪᠠᠳᠢ, T2 D2 (52)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kızıl kanımı tüketerek kara terimi akıtarak işimi, gücümü (ona) verdim.” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116) İlk çalışmalarda genellikle bu şekilde okunup yorumlanan bu ifade sonrasında yazıtlarda ᠯ (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret bulunmadığı için *töküti* “döktürerek, akıtarak” biçiminde de okunmuştur. Orkun, ifadenin eski okunuş ve yorumlanışını devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

uzun y'lm'g it'm: (ᠤᠵᠤᠨ ᠶᠡᠯᠮᠡᠭ ᠢᠲᠤᠮᠤ, T2 D2 (52)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “büyük süvari müfrezesi gönderdim” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116) Orkun, asıl metni Radloff'tan aldığı için asıl metinde *udug elim y'eme* yazdığını ancak Thomsen Şine-Usu yazıtı ile mukayese ederek bu şekilde okuduğunu belirtmiş ve Thomsen ile aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116)

arkuy kargug ulg'artd'm: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚, T2 D3 (53)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Arkuy(?) (ve) ateş kulelerini büyüttüm (=çoğalttım)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 118) Birinci kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Kelime, ilk okumalarda genel olarak özel isim olarak değerlendirilmiştir. *Kargug* kelimesini ise Orkun, ne Radloff ne de Thomsen tarafından tam olarak tercüme edilemediğini belirtmiştir. Bununla birlikte bu kelimenin Kaşgarlı'da غرغوى veya غرغو biçiminde bulunduğunu ve “dağ üzerinde veya yüksek bir yerde minare şeklinde yapılan ve düşmanın geldiğini anlamak için üzerinde taş yakılan bir bina” şeklinde izah edildiğini açıklamıştır. Bu açıklamaya ve kelimenin Kaşgarlı'nın sözlüğünde de bulunmasına dayanarak Orkun kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 124) Üçüncü kelime ise başlangıçta hep bu şekilde okunmuş ve “büyüttüm, çoğalttım” biçiminde tercüme edilmiştir. Bununla birlikte ilk kez Clauson, sözlüğünde *ulgart-* biçiminde bir yapının mümkün olmayacağını kelimenin *olgurt-* biçiminde okunması gerektiğini ileri sürmüştür. (EDPT: 139) Bu görüşün ardından kelime, aynı zamanda *olgurt-* “oturtmak” fiili ile bağlantılı olarak *olgurtdum* biçiminde de okunmuştur.

bas'n'gma y'agig k'elürir 'ert'm: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚, T2 D3 (53)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “basılacak olan düşmanı getirir idim” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 118) Bu ifadenin ilk kelimesi, ilk okunuşlarda bu şekilde okunup tercüme edilmiştir. Kelimenin sonraki okumalarda *yanigma* “dönen (kaçmak isteyen)” şeklinde okunuşunun da mümkün olduğu ileri sürülmüştür. Orkun, kelimenin eski okunuşunu kabul ederek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. *K'elürir 'ert'm* ifadesi ise yazılışı itibariyle aynı zamanda *kelürür* biçiminde de okunmuştur.

töğ'nl'ig 'at'g: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚, T2 D4 (54)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “damgalı atı” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 118) Bu ifadenin birinci kelimesi, ilk çalışmalarda genel olarak bu şekilde okunmuştur. Orkun, kelime ile ilgili Thomsen'in “dizgin” şeklinde tercüme ettiğini belirttikten sonra kelimenin Kaşgarlı'da والگى الوسم -تگؤن biçiminde izâh edildiğini ve burada hayvanlara damga vurulduğundan ve damga vurulan hayvanın savaşa bir zaruret olmadığı takdirde dahil edilmediği âdetinden bahsettiğini açıklamıştır. (Orkun, 1936/I: 124) Kaşgarlı'da bu şekilde geçmesine ve Eski Türklerdeki hayvana damga vurma âdetine dayanarak Orkun, kelimeyi bu şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir. Bununla birlikte

kelimenin yazıtlarda ƒ (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret bulunmadığı için *tügünlüg* “(kuyruğu) düğümlü” okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1994: 51-52)

udug ʿlīm kazgʿandʿkʿm: (𐰽𐰺𐰏𐰚𐰚𐰚: 𐰠𐰚𐰚𐰚𐰚, T2 D5 (55)) Orkun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(ben de) uyarak kazandığım (için)” biçiminde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 118) Bu ifadenin ilk kısmı, diğer araştırmacılar tarafından aynı zamanda *udu özüm* biçiminde okunmuştur. Orkun, eski okunuşu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

büntʿği bʿr ʿrsʿr: (𐰠𐰚𐰚𐰚𐰚, T2 D7 (57)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(baş olarak bir) serseri olsa” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 118) İlk araştırmacılar tarafından kelime, bu şekilde okunmuş olmakla birlikte kelimenin sonraki çalışmalarda *bunun gibi*, *bunun gibisi* anlamlarında bir kelime olabileceği de öne sürülmüştür. Orkun, kelimeyi eski okunuşu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

yʿş ʿrtʿ ʿrsʿr: (𐰽𐰚𐰚𐰚𐰚, T2 K1 (59)) Orkun, kelimeyi bu şekilde okumuş “zahmet çekmiş olsa idi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 118) Bununla birlikte Orkun, D1 şeklinde yazılmış olan kelimeyi Thomsen’in “yok” şeklinde çevirdiğini, cümlenin ilerleyen kısımlarında *yok* kelimesinin tekrar geçtiğini ve doğru olabileceğini belirtmiştir. Kaşgarlı’da *yuş* kelimesinin *حمة الذ* biçiminde yer alması dolayısıyla kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 124) Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *yok* şeklinde okunmuştur.

2.2. Muharrem Ergin’in Orhon Yazıtları’nı Okuma Değerlendirmesi

2.2.1. Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi

Ergin, yazıtları Latin harflerine aktarırken kendine özgü bazı yöntemler uygulamıştır. Bu bağlamda noktalama işaretleri kullanmış, özel isimleri büyük harfle başlatmış ve günümüzdeki imlâ kurallarını yazıtları Latin harflerine aktarırken de uygulamıştır. (İkin ara idi oksuz Kök Türk ança olurur ermiş. Bilge kağan ermiş, alp kağan ermiş., KT D2/3)

türk: (ḥṯṯḥ, KT G1) “türk, türük ve türkü” şeklinde üç okunuşu bulunan kelimeyi Ergin, “türk” şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 34)

ini yigünüm: (ṯḥṯḥṯḥ, KT G1) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “küçük erkek yeğenim” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 34-35) Ergin, okumalarının tamamında iyelik ekinden önce gelen bağlayıcı ünlüyü dudak uyuma bağlı olarak okumayı tercih etmiştir. (budunum, KT G1; uğuşum, KT G1; budunug, KT G5; kutum KT G9; budunung, KT D1; türkümüz KT D18; çorung, KT D32; bayırkunung, KT D36; tutukug, KT D38; ügüzüg, KT D37) Bu ifade, ilk defa Tekin (1968) tarafından *ini-yägünüm* şeklinde okunmuş ancak Ergin’den farklı olarak “younger brother (küçük erkek kardeş)” olarak tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968: 231) Ergin, buradaki *yigünüm* kelimesini “yeğenim” şeklinde yorumlamıştır. Bunun yanı sıra kelimenin aynı zamanda *iniy-gün* “ini (erkek kardeş)” kelimesine *-kün*, *-gün* ekinin getirilmesiyle oluşmuş bir kelime olarak da değerlendirildiği okumalar da mevcuttur.

budunum: (ḍḥḥḥḥ, KT G1) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “milletim” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 34-35) Yazıtlarda ḥ (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir durum bulunmadığı için kelimenin *budun* ve *bodun* olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. Ergin, kelimeyi *u* ile okumayı tercih etmiştir.

şadpıt: (ḥḥḥḥḥ, KT G1) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Şadpıt, Şadapıt begleri” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 34-35) Kelime, Tekin tarafından da aynı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Ergin, bu okunuşu devam ettirerek aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 373) Kelimenin aynı zamanda *şadapıt* okunuşu da mevcuttur.

tiṅla: (ḥṯṯṯṯ, KT G2) Ergin, kelimeyi bu şekilde kalın sıradan okumuş ve “dinle” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 34-35) Bunun yanı sıra kelimenin aynı zamanda ḥ (=t²) ile yazılmış olması dolayısıyla bir öndamaksillaşma örneği olarak *tiṅla* biçiminde okunduğu da görülmektedir. (Tekin, 1988: 63) Ergin, okumalarında genel olarak bu hususları dikkate almadan okumayı tercih etmiştir.

toğsıq[k]a: (ḥḥḥḥḥ, KT G2) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “doğusuna” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 34-35) Kelimedeki bulunan ḥ (=g¹) işaretini “ğ” ile ḥ (=k¹) işaretini de “k” ile transkripsiyonda ayırt edici şekilde göstermiştir. Bununla birlikte yazıtlarda ḥ (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir

durum olmadığı için kelimenin aynı zamanda *tugsıkka* okunuşu da mevcuttur. Kelime, ilk olarak Thomsen tarafından “o” ile *togsıkka* biçiminde okunmuş ve “gün doğusuna” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1896: 115) Sonrasında kelimenin *u* ile olarak *tugsıkka* biçiminde de okunabileceği öne sürülmüştür. Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi *tog-* fiiliyle bağlantılı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

anda: (☉↓, KT G2) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “onun” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 34-35) Ergin, ☉ (=nd) çift ünsüzünü bu şekilde göstermeyi tercih etmiştir. ☉ ünsüz çifti aynı zamanda “nt” şeklinde de gösterilmiştir. Thomsen vb. gibi yazıtlarla ilgili yapılan ilk okuma çalışmalarında ☉ işareti genel olarak “nd” ile gösterilmiştir. (Thomsen, 1896: 115) Ergin, ilk yapılan çalışmalardaki okuma şeklini devam ettirerek işareti “nd” şeklinde göstermiştir. Ancak bu işaretin çift ünsüz olduğunu belirtecek herhangi bir işaret kullanmamıştır.

kop: (↓>1, KT G3) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “hep” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 34-35) Kelimedeki ↓ (ok/ko, uk/ku) işaretini “ko” şeklinde göstermiştir. Bununla birlikte bu kelimedeki ilk harfinden sonra gelen > (=o, u) işaretini göstermek için herhangi bir işaret kullanmamıştır. Okumalarının genelinde çift ünsüzlerden sonra yazılan ünlü harfi transkripsiyonda göstermek için ayrı bir işaret kullanmamış, çift ünsüzle beraber göstermeyi tercih etmiştir.

yinçü: (ʔ>ʙ, KT G3) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “inci” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 34-35) Bununla birlikte kelimenin aynı zamanda *yênçü* biçiminde kapalı e (=è) ile okunuşu da mevcuttur. Ergin, yazıtların okunuşunda kapalı e (=è) harfini kullanmamış kapalı e (è) harfi ile de okunmuş olan kelimeleri *i* ile okumayı tercih etmiştir.

ögüz: (ʙʙʙ, KT G3) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “nehir, deniz” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 34-35) Bununla birlikte yazıtlarda ʙ (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret bulunmadığı için kelimenin aynı zamanda *ügüz* biçiminde okunuşu da mevcuttur. Ergin kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi *ö* ile okumayı tercih etmiştir.

yımşak: (ʔʔʔʔ, KT G5) Ergin, kelimeyi kalın sıradan bu şekilde okumuş ve “yumuşak” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 36- 37) Bununla beraber kelimenin ʔ (=y²) ile yazılmış olması dolayısıyla aynı zamanda *yımşak* şeklinde

okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1988: 64) Ergin, okumalarında bu gibi durumlara dikkat etmeden eski şekilleri devam ettirerek kalın sıradan okumayı tercih etmiştir.

yagutır: (ᠶᠠᠭᠤᠲᠢᠷ, KT G5) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yakınlaştırır” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 36- 37) Bununla birlikte kelimenin ᠲ (=r²) ile yazılmış olması dolayısıyla bir öndamaksillaşma örneği olarak kabul edilip *yagutir* biçiminde de okunmuştur. (Tekin, 1988: 64) Yazıtların ilk yayımlarından birini yapan Thomsen okumasında kelimeyi *yagutir* biçiminde okumuş ancak kelimenin ᠲ (=r²) ile yazılmış olmasının da garip bir durum olduğunu kaydetmiştir. (Thomsen, 1896: 116)

yağuru: (ᠶᠠᠭᠤᠷᠤ, KT G5) Kelimeyi, Ergin bu şekilde okumuş ve “yaklaştırıp” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 36-37) Bunun yanı sıra kelimenin *yagur-* fiilinden *-u* zarf fiil eki ile yapılmış ve iki heceden oluşan bir kelime olduğu düşünülerek aynı zamanda *yagru* biçiminde de okunmuştur. (Tekin, 1988: 64) Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

oguş: (ᠬᠣᠭᠤᠰ, KT G6) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kabilesi” biçiminde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 36- 37) Yazıtlarda ᠬ (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edici herhangi bir işaret bulunmadığı için kelimenin aynı zamanda *uguş* okunuşu da mevcuttur. Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi “o”lu okumayı tercih etmiştir.

öküş: (ᠬᠣᠬᠤᠰ, KT G6) Kelimeyi Ergin, bu şekilde okumuş ve “çok, pek çok” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 36- 37) Yazıtlarda ᠬ (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret bulunmadığı için kelimenin aynı zamanda *üküş* okunuşu da mevcuttur. Reşit Rahmeti Arat, kelimenin Kâşgarî'nin neşrinde “yığmak, toplamak” anlamlarına gelen *ök-* ile bunun genişletilmiş şekilleri, *üg-* şeklinde değiştirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Çünkü bugünkü çağdaş Türk yazı dillerinde bu manâya gelen fiillerin asılları *üg-* fiili ile devam ettirildiğini belirtmiştir. (Arat, 1992: 102) İlk okumalardan sonraki okumaların genelinde kelime *üküş* şeklinde okumuştur. Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi *ö* ile okumayı tercih etmiştir.

tokurkağ sen: (ᠲᠣᠬᠤᠷᠬᠠᠭ ᠰᠡᠨ, KT G8) Kelimeyi Ergin, bu şekilde okumuş ve “tokluğun kıymetini bilmezsin” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 36- 37) Kelime ilk defa Tekin tarafından *tokurkak sen* biçiminde okunmuş ve *tok* “satiated,

full” isminden +*urka*- yapım eki ile yapılmış bir *tokurka*- “to regard as satiated” fiiline bağlamıştır. (Tekin, 1968:109) Kelime ile ilgili çok farklı okumalar, anlamlandırmalar ve yorumlamalar mevcuttur. Ergin, kelimeyi bu şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

açsık: (𐎠𐎡𐎢, KT G8) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “açlık” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 36- 37) Kelimenin ilk hecesinin ünlüsünün birincil uzun ünlülü olduğu düşünülerek aynı zamanda kelime *āçsık* biçiminde de okunmuştur. Ergin, birincil uzun ünlülerin varlığını kabul etmeyerek okumalarında birincil uzun ünlülü olarak da okunmuş olan kelimeleri transkripsiyonda göstermemeyi tercih etmiştir.

sabın almatın: (𐎶𐎠𐎢: 𐎶𐎠𐎢, KT G9) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “sözünü almadan” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 38-39) Kelime 𐎢 (=n²) ile yazıldığı için kelimenin aynı zamanda bağlama ünlüsünü ince sıradan okunduğu okumaları da mevcuttur. Ergin, okumalarında kelimenin bağlama ünlüsünü uyuma bağlı olarak kalın sıradan okumayı tercih etmiştir.

toru: (𐎠𐎢𐎣, KT G9) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve *tor-* fiili ile bağlantılı olarak “zayıflayarak” biçiminde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 38-39) Yazıtlarda 𐎢 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret bulunmadığı için kelimenin aynı zamanda *toru* okunuşu da mevcuttur. Kelime, ilk okumalarda *toru* biçiminde okunmuştur. Sonrasında kelimenin kökü olan *tor-* fiili çağdaş Türk yazı dillerinde de bu şekilde yaşadığı için *toru* biçiminde de okunabileceği öne sürülmüştür. (Thomsen, 1896: 118) (Tekin, 1988: 67) Ergin de kelimenin *tor-* fiili ile alakalı olduğunu düşünerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ķubratdım: (𐎠𐎢𐎣𐎠𐎢, KT G10) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “toplattım” biçiminde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 38-39) Kelime, Thomsen tarafından başlangıçta *kobratdım* biçiminde okunmuş daha sonraki yayımında ise *kubra-* “biraraya gelmek” fiili ile bağlantılı olarak okunmuştur. (Thomsen, 1896: 118) (Thomsen, 1916: 91) Ergin de Thomsen’ın bu düzeltmesini kabul ederek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

b[engü taş toķıtdım...]: (𐎠𐎢𐎣𐎠𐎢: 𐎠𐎢𐎣𐎠𐎢, KT G11) Ergin, okunmayan bu ifadeyi bu şekilde tamamlamış ve “ben ebedi taş yontturdum” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 38-39) Bunun yanı sıra bu ifade, aynı zamanda *b(engü taş*

tikdim...) biçiminde de tamamlanmıştır. Ergin, bu şekilde tamamlayıp anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ıtı: (𐱃𐱄𐱅, KT G12) Kelimeyi Ergin, bu şekilde okumuş ve “gönderdi” biçiminde anlamlandırmıştır. Kelime, aynı zamanda *ıdı* biçiminde de okunmuştur. (Ergin, 2013: 38-39) Ergin *ı-* fiiline “göndermek, sevk etmek, yollamak” anlamını vermiş ve kelimeye herhangi bir ekleme yapmadan yazıldığı gibi okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 125)

b[u ... il]: (KT G13) Ergin bu ifadedeki okunmayan kısımları tamamlamamış ve boş bırakmayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 38-39)

yirte: (𐱃𐱄𐱅, KT G13) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yerde” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 38-39) Yazıtlarda 𐱃 (=e, i, è) işaretinin okunuşunda ayırıcı herhangi bir işaret olmadığı için kelime, aynı zamanda *yerte* biçiminde de okunmuştur. Ergin, kapalı e (=è)²⁴ nin varlığını kabul etmeyerek 𐱃 işareti yazıldığı durumlarda *i* olarak okumayı tercih etmiştir.

bitiddim: (𐱃𐱄𐱅𐱆, KT G13) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yazdırdım” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 38-39) Kelime, başlangıçta yazılışından dolayı *bitidim* biçiminde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Ergin, kelimedeki ettirgenlik anlamı olmasından dolayı *-dd-* ünsüz çiftinin tek bir *-d-* ile karşılandığını düşünerek kelimeye ettirgenlik anlamını verebilmek için kelimeyi bu şekilde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir.

istemi: (𐱃𐱄𐱅𐱆, KT D1) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “İstemi, İstemi Kağan” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 40-41) Kelime, başlangıçta bu şekilde okunmuş, sonrasında Thomsen *İstemi Kagan* diye söz edilen kişinin *Che-tie-mi* olduğunu dile getirmiş kelimenin *Estämi* (*Eštämi?* *s²t²mi*) biçiminde yazıldığını belirtmiştir. (Thomsen, 1916: 17-18) Kelimenin 𐱃 (=s²) ile yazılmış olmasından dolayı *İştemi* biçiminde de okunabileceği öne sürülmüştür. (Tekin, 1988: 70) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

kadırkan: (𐱃𐱄𐱅𐱆, KT D2) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Kadırkan Ormanı, dağı; Kingan Dağı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 40-41) Kelime, ilk olarak Thomsen tarafından bu şekilde okunmuş ve “Türklerin doğu sınırlarını

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Reşit Rahmeti Arat. 1992. *Atebetü'l- Hâkâyık*. Ankara: TDK Yayınları. s.117-120.

çevreleyen ve onları Kıtay ve Tatabı kavimlerinden ayıran ormanlık alan; büyük olasılıkla çoğunluğu ormanlarla kaplı Kingan dağlarını ya da bu dağların belirli bir bölümünü belirleyen bir özel isim” şeklinde yorumlamıştır. (Thomsen, 1896: 102) Genel olarak kabul görülen bu görüş, Ergin tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup yorumlanmıştır.

idi oksuz kök türk ança olurur ermiş: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺𐰽: 𐰽𐰺: 𐰽𐰺𐰽: 𐰽𐰺: 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺, KT D3) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “pek teşkilatsız Gök Türk öylece oturuyormuş.” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 40-41) Bu ifade, Bilge Kagan yazıtında *İdi oksuz Kök Türk iti ança olurur ermiş* (BK D4) şeklinde geçtiği için araştırmacılar tarafından KT G3’teki ifadeye aynı zamanda *iti* kelimesinin de eklenmesi gerektiği, bu kelimenin Yollug Tigin tarafından KT yazımı esnasında unutulduğu ancak BK yazımı esnasında bu kelimenin de eklenmiş olabileceği öne sürülmüştür. (Tekin, 1988: 70) Ergin, bu ifadeyi yazıldığı gibi okumayı tercih ederek ifadeye herhangi bir ekleme yapmadan okumuştur.

bökli çöl[l]üg: (𐰽𐰺𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰸𐰸, KT D4) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Böklü, Büklü Çölü” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 40-41) Bu ifade, bu şekliyle ilk olarak Radloff tarafından okunmuştur. (Radloff, 1895: 5) Yazıtlarda 𐰽 (=e, i, è) nin okunuşunda ayırıcı herhangi bir işaret olmadığı için bu ifadenin birinci kelimesi, aynı zamanda *bükli*, *bökli*, *böl eli*, *bük ili*, *bökküli* biçiminde de okunmuştur. Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

itini yaratunu umaduğ: (𐰽𐰺𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰸𐰸) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kendini tanzim ve tertip edemediğinden” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 40-41) Bu ifadenin ikinci kelimesi, aynı zamanda *yaratunu* şeklinde bağlama ünlüsü ı ile de okunmuştur. Ergin, Eski Türkçede bağlama ünlüsünün *u*, *ü* de olabileceğini görüşünü kabul ederek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

yaşıl ögüz: (𐰽𐰺𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰸𐰸, KT D17) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yeşil nehir, sarı nehir” biçiminde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 46-47) Yazıtlarda 𐰽 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret bulunmadığı için bu ifadenin ikinci kelimesi, aynı zamanda *ügüz* biçiminde de okunmuştur. Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi *ö* ile okumayı tercih etmiştir.

kağan atı: (𐰽𐰺𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰸𐰸, KT D20) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kagan adını” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 46-47) Bununla birlikte bu ifadenin ikinci

kelimesinin sonunda ʈ (=ı,i) işareti yazılmadığı için aynı zamanda *kagan at* biçiminde de okunmuştur. Bu ifade BK D17’de *kagan atug* biçiminde bulunduğu için Ergin, ifadeyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir.

[küŋ küŋlüg bolmış erti. İnişi eçisin bilmez erti. Oğlu kaŋın bilmez erti.]: (KT D22) Ergin okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamıştır. (Ergin, 2013: 48-49) Bu ifade, BK D18’de *ol ödke kul kulluğ küŋ küŋlüg bolmış erti. İnişi eçisin bilmez erti, oğlu kaŋın bilmez erti* şeklinde yer aldığı için Bilge Kagan Yazıtı’ndan yola çıkarak bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir.

ilingin törüngin: (Yııı: ıııııııı, KT D22) Ergin, bu ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ilini, töreni” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 48-49) Bu ifadenin ikinci kelimesi, yazıtlarda ʈ (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret bulunmadığı için aynı zamanda *törö* okunuşu da mevcuttur. Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

kim artatı [udaçı erti]?: (ıııııııııı, KT D22) Ergin ifadeyi bu şekilde tamamlamış ve “kim bozabilecekti?” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 48-49) Bu ifadenin tamamlanan kısmında bazı farklı yorumlar yapılmıştır. Türkiye’de ilk olarak 1968 yılında Talat Tekin tarafından “Turkish people, who whould be able to destroy your state and your institutions?” şeklinde aynı anlam verilmiştir. (Tekin, 1968: 185) Ergin, bu tamamlama ve yorumlamayı kabul ederek ifadeyi bu şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir.

küregüngün üçün: (ıııııııııı: ıııııııı, KT D23) Kelime, Ergin tarafından bu şekilde okunmuş ve *küregü* kelimesini “disiplinsizlik, itaatsizlik, kaçaklık, kaçış” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 135) Kelime *küre-* “kaçmak” fiilinden *-gü* ile yapılmış bir isim olarak kabul edilmiş ve bu şekilde anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1968:185) Ergin, kelimenin bu okuyuş ve anlamlandırmasını kabul etmiş ve aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

ertmiş barmış: (ıııııııııı, KT D23) Ergin kelimeyi bu şekilde okumuş ve “hür ve müstakil” olarak tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 48-49) Bu ifadenin birinci kelimesi, diğer araştırmacılar tarafından genel olarak *er-* “ilerlemek, vasıl olmak” fiili ile bağlantılı olarak *ermiş* şeklinde okunmuştur. (Tekin, 1968: 328) Ergin, bu ifadenin ilk kelimesini *ert-* fiili ile bağlantılı olarak okumuş ancak herhangi bir açıklama yapmamıştır. Eserinin sözlük kısmında *ert-* “geçmek” şeklinde bir anlam vermiş ancak bu ifade ile kelime arasında herhangi bir bağlantı kurulmamıştır.

yangültig: (𐰪𐰺𐰸𐰺, KT D23) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(kendin) hata ettin” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 48-49) Kelimede diğer kelimelerde de olduğu gibi “η~g nöbetleşmesi”ne bağlı olarak farklı okumalar ve yorumlamalar mevcuttur. Kelime, ʕ (=g¹) ile yazıldığı için genel olarak araştırmacılar tarafından bu şekilde okunmuştur. Kelimenin *yañiltıñ* okunuşu da mevcuttur. Ergin, kelimeyi herhangi bir değişiklik yapmadan yazıldığı gibi okumayı tercih etmiştir.

kandın: (𐰪𐰺), KT D23) Ergin kelimeyi bu şekilde okumuş ve “nereden” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 48-49) Kelime, ilk defa Radloff tarafından bu şekilde okunmuş ve yorumlanmış, Thomsen da onun bu okuyuşunu devam ettirmiştir. (Thomsen, 1896: 105) (Radloff, 1895: 15) Thomsen, kelimenin aynı zamanda *kandan* biçiminde de okunabileceğini belirtmiştir. Kelimenin bağlayıcı ünlüleri yazımda gösterilmediği için aynı zamanda *kantan*, *kandan* okunuşları da mevcuttur. Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

süngüküng: (𐰪𐰺𐰸𐰺, KT D24) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kemiğin” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 48-49) Kelimenin aynı zamanda *siñük* okunuşu da mevcuttur. Ergin kelimeyi *süñg-* fiili ile bağlantılı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (EDPT: 838/b)

ışilik: (𐰪𐰺, KT D24) Kelimeyi Ergin, bu şekilde okumuş ve “hanımlık (kız evladın)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 48-49) Kelime, ilk hecesi yazımda gösterilmediği için Thomsen, Radloff tarafından ilk okumalarda *silik* şeklinde okunmuş ve “saf, temiz” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1896: 106) (Radloff, 1895: 15) Karamanlıoğlunun görüşü ile birlikte kelime, *êşilik* şeklinde de okunmaya başlanmıştır. Metin yayımlarında ise Türkiye’de ilk olarak 1968 yılında T. Tekin tarafından Uygurca *êşi* “hanım” kelimesi örnek gösterilerek biçiminde okunmuştur. (Tekin, 1968: 331) Ergin, Tekin’in ve Karamanlıoğlu’nun görüşünü devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

bodunug: (𐰪𐰺𐰸𐰺, KT D25) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “milletinin” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 48-49) Çevirisinden anlaşıldığı üzere Ergin, *bodun* kelimesinden sonra gelen +g ekini genitif eki olarak kabul etmiş ve kelimeyi “milletinin” şeklinde tercüme etmiştir. Bu konuda farklı okumalar ve yorumlamalar mevcuttur. *Bodun* kelimesinden sonra gelen +g ekinin genitif eki olduğu ilk defa Talat Tekin tarafından öne sürülmüş ve kelime aynı şekilde yorumlanmıştır. (Tekin, 1968:

127) Ergin, Tekin'in bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi bu şekilde tercüme etmeyi tercih etmiştir. Yazıtlarda görülen “η~g nöbetleşmesi” hadisesinin bu kelime için de geçerli olduğu düşünülerek kelime aynı zamanda *budunuη* biçiminde de okunmuştur. Ergin, kelimeyi yazıldığı gibi okumayı tercih etmiştir.

biriki: (𐰆𐰏𐰕𐰏, KT D27) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “birikerek, katılarak, bütün ve arkasından sonra” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 50-51) Kelime *bir* isminden +*ik-* yapım eki ile yapılmış bir fiil olarak kabul edilmiştir. (EDPT, 363/a) Ergin de bu görüşü kabul ederek kelimeyi *birikerek* şeklinde zarf fiil eki ile anlamlandırmayı tercih etmiştir. Bunun yanı sıra kelimenin aynı zamanda *birki* biçiminde *bir+ki* aitlik eki ile beraber değerlendirildiği okumalar da mevcuttur. Ergin, kelimenin eski okunuş ve anlamlandırmasını tercih ederek bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

türgürü: (𐰆𐰏𐰕𐰏, KT D29) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “diriltip” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 50-51) Kelime, başlangıçta *tirigrü igitim* şeklinde okunmuş ve “dirilttim” şeklinde tercüme edilmiştir. Türkiye’de ilk defa Tekin tarafından *tir-gür-ü* şeklinde okunmuş ve “dirilterek” şeklinde anlam verilmiştir. (Thomsen, 1896: 108) (Tekin, 1968: 235) Ergin, Tekin’in bu okuma ve anlamlandırmasını kabul ederek aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

yalıng: (𐰆𐰏𐰕𐰏, KT D29) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yalın, çıplak” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 50-51) Kelimenin yazılmayan ikinci bağlama ünlüsü aynı zamanda *a* ile *yalan* biçiminde de okunuşu da mevcuttur.

kül tigin: (𐰆𐰏𐰕𐰏, KT D31) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve özel isim olarak değerlendirip “Kül Tigin” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 52-53) Bu ifadenin ilk kelimesi, yazıtlarda 𐰏 (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret bulunmadığı için araştırmacılar tarafından aynı zamanda *köl* biçiminde de okunmuş ve çok farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kelime, ilk olarak Thomsen tarafından bu şekilde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1896: 108) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ong tutuk: (𐰆𐰏𐰕𐰏, KT D31) Kelime, Ergin tarafından bu şekilde okunmuş ve “Ong Tutuk; Ong Vali, vali Ong” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Ergin, 2013: 52- 53) Bu ifadenin ikinci kelimesi, yazıtlarda 𐰏 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret bulunmadığı için araştırmacılar tarafından Çince **tou-touk*’ dan geldiği düşünülerek *totok*, *totuk* biçiminde de okunmuştur. (EDPT, 1972:

453/a) Kelime, ilk defa bu şekliyle Thomsen tarafından okunmuştur. (Thomsen, 1896:108) Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi “u” ile okumayı tercih etmiştir.

yurçin: (ᠶᠤᠷᠴᠢᠨ, KT D32) Kelime, Ergin tarafından bu şekilde okunmuş ve “küçük kayın biraderini” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 52- 53) Thomsen, Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapılmamıştır. (Thomsen, 1896: 109) Kelime, Talat Tekin tarafından *yurç* “kayın birader” kelimesi ile bağlantılı olarak *yurç+ı+n* şeklinde açıklanmıştır. (Tekin, 1968: 408) Ergin, Tekin’nin bu açıklama ve yorumlamasını kabul ederek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ançuladı: (ᠠᠨᠴᠤᠯᠠᠳᠢ, KT D32) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve *ançula-* fiilini “takdim etmek, arz etmek, sunmak” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 52- 53) Kelime, Thomsen tarafından *enç uladı* şeklinde okunmuştur. (Thomsen, 1896: 109) İlk okumalarda genel olarak bu okuma devam ettirilmiş, daha sonraki okumalarda *ançula-* “sunmak” < **ançu* “ödül” (Mong. *anğu* “fine, punishment (ceza), *anğula-* “ceza vermek”) kelimesi ile bağlantılı olarak *ançuladı* biçiminde de okunmuştur. (Tekin, 1968:109) Ergin, bu okunuş ve anlamlandırmayı kabul ederek kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

ang ilki: (ᠠᠩᠢᠯᠢᠬᠢ, KT D32) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “en önce” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 52- 53) Yazıtlarda ilk hecedeki ᠯ (=a, e) işaretinin yazımda gösterilmemiş olması dolayısıyla kelime, aynı zamanda *ey ilki* biçiminde de okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Ergin, kelimeyi “a” ile bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

yüz artuk okın urtu: (ᠶᠦᠵᠢᠷᠲᠤᠬᠤᠠᠷᠲᠤᠨᠤᠷᠲᠤ, KT D33) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yüzden fazla ok ile vurdular” şeklinde tercüme edilmiştir. (Ergin, 2013: 52- 53) Ergin, *ok* kelimesinin vasıta halinden önce gelen bağlama ünlüsünü -ı ile uyuma dahil etmeden okumayı tercih etmiştir.

yüzinge başinga bir oğ t[egürmedi...]: (ᠶᠦᠵᠢᠩᠭᠡᠪᠠᠰᠢᠩᠭᠠᠨᠠᠨᠢᠭᠦᠷᠮᠡᠳᠢᠶᠢᠨ, KT D33) Ergin, ifadeyi bu şekilde tamamlamış ve “yüzüne başına bir tane değdirmedi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 52- 53) Bu ifadenin ilk iki kelimesi başlangıçta farklı şekillerde okunmuştur. Kelime, *yüzinge* biçiminde Türkiye’de ilk olarak Tekin tarafından okunmuştur. (Tekin, 1968: 235) Ergin, bu ifadenin ilk kelimesinde Tekin’in

okuyuşunu benimsemiş ve kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. İfadedeki okunamayan kısmı ise *ok* kuvvetlendirme edatı ile tamamlamıştır.

anda yok kıldımız: (ᠠᠨᠳᠠᠶ᠋ᠠᠨ ᠶ᠋ᠣᠬᠤ ᠬᠢᠯᠳᠢᠮᠢᠵᠢ, KT D34) Bu ifadeyi Ergin, bu şekilde okumuş ve “orada yok ettik” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 52- 53) İfadenin üçüncü kelimesi, Ergin tarafından *kıl-* fiili ile okunmuştur. Kelimenin aynı zamanda kelimenin ᠬᠢᠯᠤ (=k¹is²) şeklinde yazılmış olmasından dolayı *kış-* fiili ile bağlantılı olarak *kışdımız* şeklinde de okunuşu mevcuttur. Bu ifade, KT D34’de bu şekilde yazılmış olmakla birlikte aynı ifade BK G4’de “ol süg anda yok kıldım” ve BK G4’de ᠳᠠᠬᠢᠯᠳᠢᠮᠢᠵᠢ “yok kıldım” şeklinde yazılmıştır. Bundan dolayı kelimenin aynı zamanda *kış-* ve *kıl-* olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. Ergin, kelimeyi *kıl-* şeklinde okumuş, kelimenin aynı zamanda *kış-* şeklinde yazıldığını da belirtmiştir.

yargün: (ᠶᠠᠷᠭᠦᠨ), KT D34) Ergin kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Yargun, Turgi Yargun gölü” biçiminde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 52- 53) Kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünün *u* ile kalın sıradan *yargun* biçiminde okunuşu da mevcuttur. Ergin, kelimeyi uyuma bağlı olmadan bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

udu aşuru sançdı: (ᠤᠳᠤ ᠠᠰᠤᠷᠤ ᠰᠠᠨᠴᠢᠳᠢ, KT D36) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kovalayıp takip ederek mızrakladı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 52- 53) Bu ifadenin ilk kelimesini *ud-* “takip etmek, kovalamak, ardından gitmek, uymak”, ikinci kelimesini ise *aşur-* “aşırarak, geçirmek, kovalamak, takip etmek” biçiminde iki kelimedenden oluşan bir ifade olarak değerlendirmiştir. (Ergin, 2013: 117, 147) Daha sonrasında 1972 yılında Clauson tarafından kelimenin **udşur-* “kovalamak, kaçışmak” fiilinin *-u* zarf fiilli şekli olduğu da öne sürülmüş ve *udşuru* şeklinde tek bir kelime olabileceği de ileri sürülmüştür. (EDPT, 1972: 73)

otça borça kelti: (ᠣᠲᠴᠠ ᠪᠣᠷᠴᠠ ᠬᠡᠯᠲᠢ, KT D37) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ateş gibi fırtına gibi geldi” biçiminde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 54-55) Bununla birlikte bu ifadenin “ateş ve su gibi, ateş ve şarap gibi”²⁵ şeklinde farklı tercüme de mevcuttur. Ergin, *borça* kelimesini “fırtına gibi” şeklinde tercüme etmeyi tercih etmiştir.

...] **tutuz[ı]. İkisın öze alduzdı:** (ᠲᠤᠲᠤᠵᠤ ᠶ᠋ᠢ ᠶ᠋ᠣᠵᠢ ᠶ᠋ᠣᠵᠢ ᠶ᠋ᠣᠵᠢ, KT D38) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “tutturdu. İkisini kendisi yakalattı” biçiminde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 54-55) Bu ifadenin okunamayan ilk kısmı ile ilgili farklı okuma

²⁵ *Bor* kelimesinin *şarap* anlamı için bkz.: EDPT: 357.

ve değerlendirmeler mevcuttur. Ergin, kelimeyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir.

antağ ödke ökünüp: (ᠠᠨᠲᠠᠭ ᠣᠳᠻᠡ ᠥᠬᠦᠨᠦᠫᠦᠮᠤᠯᠠᠭ, KT D40) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “öyle bir zamanda pişman olup” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 54-55) Bununla birlikte bu ifadenin son kelimesi ile ilgili farklı okuma ve yorumlamalar mevcuttur. Kelime, bu şekliyle ilk defa Tekin tarafından okunmuştur. (Tekin, 1968: 236) Ergin, Tekin’in okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

şalçı [ağ]ın binip: (ᠰᠠᠯᠴᠢ ᠠᠭᠢᠨ ᠪᠢᠨᠢᠫᠢᠯ, KT K2) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(alp) Şalçı ata binip” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 56-57) Bu ifadenin okunamayan ikinci kelimesini Ergin, *ak* şeklinde tamamlamayı tercih etmiştir. Kelimenin aynı zamanda *ak at* biçiminde tamamlanmış şekilleri de mevcuttur.

sü teğişinde: (ᠰᠦ ᠲᠡᠭᠢᠰᠢᠨᠢᠳᠠ, KT K5) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “askerlerin hücumunda” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 56-57) Kelime, “sü t^ägisindä” şeklinde ilk defa Thomsen tarafından okunmuş ve “askerler göğüs göğüse gelince” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1896: 112) Ergin de Thomsen’in bu okuyuş ve yorumlamasını devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

kuşalgukda: (ᠬᠤᠰᠠᠯᠭᠠᠭᠤᠬᠤᠳᠠ, KT K5) Ergin kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Kuşalguk, Kuşalgak, yer adı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 56-57) Kelime, araştırmacılar tarafından genellikle yer ismi olarak değerlendirilmiştir. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk okumalarda *kuşlıgak* şeklinde de okunmuştur. (Thomsen, 1896: 112) Kelime, aynı anlamda *kuşal-gak* biçiminde ilk defa Tekin tarafından yorumlanmıştır. (Tekin, 1968: 236, 348) Ergin, Tekin’in bu görüşünü benimseyerek kelimeyi aynı şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

adağ kamşatdı: (ᠠᠳᠠᠭ ᠬᠠᠮᠰᠠᠲᠢᠳᠢ, KT K7) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(millet) ayak titretti” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 58- 59) Bu ifadenin ikinci kelimesi, Thomsen tarafından “q^am^aštdy” şeklinde okunmuş ve “(Türk halkı) yorgunluktan bitkin ve moralsiz idi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1896: 161, Not: 56) Kelime, ilk kez Ergin’in de devam ettirdiği gibi *adağ kamşatdı* şeklinde Tekin tarafından okunmuş ve “Turkish people tottered (Türk halkı yıkıldı)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968:270)

ezginti kadızda: (𐎠𐎼𐎡𐎹𐎠: 𐎠𐎹𐎡𐎹𐎠, KT K7) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Ezginti Kadızda” şeklinde bir yer ismi olarak tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 58- 59) Bu ifadenin ikinci kelimesi yazılışından dolayı aynı zamanda *kadızde*, *kadazda* biçiminde de okunmuştur.

kül tigin ebig başlayu kıttımız: (𐎠𐎹𐎡𐎹𐎠: 𐎠𐎹𐎡𐎹𐎠: 𐎠𐎹𐎡𐎹𐎠, KT K8) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Kül Tigin’i evin başında bırakarak müdafaa tedbirini aldık” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 58- 59) Bu ifadenin üçüncü kelimesi, Thomsen ve Radloff tarafından yapılan ilk okuma çalışmalarında *beg* şeklinde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1896: 113) (Radloff, 1895:27) Bu ifade, Tekin tarafından *ebig* şeklinde okunmuş ve “karargâhı” olarak tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968:237) Ergin, bu kelimenin okunuşunda Tekin’in okuyuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi “ev” ile bağlantılı olarak tercüme etmeyi tercih etmiştir. Bu ifadenin son kelimesi ise yazıtlarda ilk hecedeki 𐎠 (=a, e) ünlüleri yazılmadığı için aynı zamanda *akittımız* biçiminde de okunmuş ve “akın ettik” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968: 207) Kelime, *kıttımız* şekliyle ilk olarak Thomsen tarafından okunmuştur. Ergin, kelimeyi *kıtd-* “kenar dikmek, kıyılmak, barındırmak, himaye etmek, melce vermek, müdafaa etmek” fiiliyle bağlantılı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 130)

b[alıkk]a b[as]ıkdı: (KT K8) Okunamayan bu kısım, Ergin tarafından bu şekilde tamamlanmış ve “çamura soktu” şeklinde tercüme edilmiştir. (Ergin, 2013: 58- 59) Bu ifade, Thomsen tarafından *b^a[...]a b^a[...]dy* şeklinde okunmuş ve tercüme edilmemiştir. (Thomsen, 1896: 113) Radloff, bu ifadeyi *balıkka barmadı* şeklinde okumuştur. (Radloff, 1895:27) Bu ifade, ilk defa Tekin tarafından bu şekilde tamamlanmış ve aynı şekilde yorumlanmıştır. (Tekin, 1968:237) Ergin, Tekin’in bu yorumunu kabul ederek aynı şekilde tamamlamayı ve tercüme etmeyi tercih etmiştir.

öd tengri yaşar: (𐎠𐎹𐎡𐎹𐎠: 𐎠𐎹𐎡, KT K10) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “zamanı tanrı yaşar” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 58- 59) Bu ifadenin üçüncü kelimesi yazılışından dolayı aynı zamanda *aysar*, *yasar* biçiminde de okunmuştur. Kelime, Ergin’in okuduğu gibi *yaşar* biçimiyle ilk defa Radloff tarafından okunmuş ve aynı şekilde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1985:29) Ergin, bu ifadenin yorumlanması ve okumasında Radloff’un okuyuşunu devam ettirerek ifadeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

közde yaş kelser tıda: (የጎረቤት፡ ወሃየሃየት፡ ከጎረቤት፡ KT K11) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “gözden yaş gelse mâni olarak” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 60- 61) Bu ifadenin son kelimesini Thomsen ^a*tida*; Radloff *tida* şeklinde okunmuştur. (Thomsen, 1896: 113) (Radloff, 1895:29) Kelime, ilk defa *tud-* “engel olmak, mâni olmak” fiili ile bağlantılı olarak Tekin tarafından okunmuştur. Tekin, kelimenin bir öndamaksillaşma örneği olarak *tida* şeklinde okunması gerektiğini düşünmüş, bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir (Tekin, 1968:237) Ergin de kelimeyi *tud-* “engel olmak, mâni olmak” fiili ile bağlantılı olarak okumuş ve aynı şekilde tercüme etmiştir.

soğd berçik er: (ሩጎሃጃ፡ ጸጎሊሃጎ፡ KT K12) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Soğd, İranlı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 60- 61) Bu ifadenin ikinci kelimesi, ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Kelime, bu şekliyle Türkiye’de ilk olarak Tekin tarafından okunmuş ve aynı şekilde yorumlanmıştır. (Tekin, 1968: 237) Ergin, Tekin’in bu görüşünü kabul ederek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

buçaraq uluş budunda enik sêngün oğul tarçan kelti: (ዕኑክዛዛጎጎ፡ ዕኑጃግጎ፡ ጎሃየሃየት፡ ጎሃየሃየት፡ ጎሃየሃየት፡ ጎሃየሃየት፡ ጎሃየሃየት፡ KT K12) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Buhara ülkesi halkından Enik general, Oğul Tarkan geldi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 60-61) Bu ifadenin ikinci kelimesi, ilk okumalarda *ulus* şeklinde okunmuştur. Kelime, l (=s²) ile yazıldığı için Ergin tarafından *ulus* olarak okunmuştur. *Enik* kelimesi yazıtlarda ilk hecedeki ጎ (=a, e) ünlüsü yazılmadığı için *nek*, *ney*, *enük* biçiminde de okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Bununla birlikte Ergin kelimeyi, bir özel isim olarak değerlendirip *enik* şeklinde okumayı tercih etmiştir.

kül tigin ö[zi?] kırk artuğ[ı y]iti yaşing[a] bulit bust[adı]: (የጎሃየሃየት፡ ጎ...ጎሃየሃየት፡ ጎጃጎ...ጎክጎሃየት፡ ዕኑጎጎጃ...፡ ጃሃ...ዕኑጎጎ፡ KT KD) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Kül Tigin kendisi kırk yedi yaşında bulut çöktürdü” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 60- 61) Bu ifade, farklı şekillerde de tamamlanmış olmakla birlikte Ergin, okunamayan kısımları bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir.

tuygut ilteber: (ጎሃየት፡ ጎክጎጎ፡ KT KD) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Tuygut vali” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 60-61) Bu ifadenin ilk kelimesi ile ilgili farklı okuma ve yorumlamalar mevcuttur ancak kelime ağırlıklı olarak *tuygun*, *toygun* şekillerinde okunmuş ve bir kişi adı olarak yorumlanmıştır. Ergin, kelimeyi asıl

yazıda ɔ (=n) ile göstermiş, kelimeyi okurken *tuygut* şeklinde *t* ile okumayı tercih etmiştir. Bu konuda herhangi bir açıklama yapmamış ancak kelimeyi yine bir kişi ismi olarak değerlendirmiştir.

taygununguzda: (ᠲᠠᠶᠭᠤᠨᠤᠩᠭᠤᠰᠤᠳᠠ, KT GD) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “evlâdınızdan” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 62-63) Kelime, ilk okumalarda bir unvan olarak değerlendirilmiştir. Tekin, kelimenin “tay gibi evlatlar” anlamında mecazî olarak kullanılmış olabileceğini öne sürmüş ve kelimeyi “evlat” kelimesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır. (Tekin, 1968:377) Ergin de Tekin’in bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi “evlâdınızdan” şeklinde tercüme etmiştir.

ayığma: (ᠠᠶᠢᠭᠦᠮᠠ, KT GB) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “idare eden” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 62-63) Thomsen, yaptığı ilk okumasında kelimeyi okumamış *yğma* (*jgma*) şeklinde yalnızca harf dizilimini vermiş ancak sonraki çalışmasında *ayağma* şeklinde okuyup “bakımını üstüne almak, kontrol etmek” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 120) Ergin, Thomsen’in bu yorumunu kabul ederek kelimeyi aynı şekilde okumayı ve yorumlamayı tercih etmiştir.

kül tigin... üçün öl[ü yitü?]: (ᠬᠦᠯᠲᠢᠭᠢᠨᠢᠨᠦᠨᠣᠯᠢᠶᠢᠲᠦ, KT B1) Ergin, okunmayan bu kısmı bu şekilde tamamlamış ve “Kül Tigin ... için, öle yite” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 62- 63)

ayukıqa: (ᠠᠶᠤᠬᠢᠴᠠ, KT B1) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “nezaret etmek üzere” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 62-63) Kelimedeki dördüncü işaret çok net seçilemediğinden dolayı kelimenin *ayukıqa* biçiminde de okunuşu mevcuttur. Ergin, kelimeyi bu şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir.

mançu: (ᠮᠠᠨᠴᠤ, KT B1) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “İnançu” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 62- 63) Bununla birlikte kelimenin bir öndamaksillaşma örneği olarak *inençu* okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1988: 93)

atıg: (ᠠᠲᠢᠭ, KT B1) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “adını” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 62-63) Kelime, aynı zamanda *ātig* biçiminde ilk hecesi birincil uzun ünlülü olarak da okunmuştur. Ergin, okumalarında uzun ünlüleri transkripsiyonda göstermemiştir.

2.2.3. Muharrem Ergin'in Bilge Kagan Yazıtı'nı Okuma Yöntemi

bödke: (𐰇𐰏𐰘𐰙, BK K1) Kelime, Ergin tarafından bu şekilde okunmuş ve “bu zamanda” şeklinde tercüme edilmiştir. (Ergin, 2013: 88-89) Kelime, ilk okumalarda farklı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Kelimenin *bödke* <*bu ödke* ifadesinin büzüşmüş şekli olabileceği görüşü ilk defa Tekin tarafından öne sürülmüştür. (Tekin, 1968: 320) Ergin, Tekin'in bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

[budunum biriye şadpıt begler yırıya tarķat buyruķ begler Otuz Tatar ... Toķuz OĞuz begleri budunı bu sabımın edĖüti eşid, ķatıĖdı tıngla: İlgerü kün]: (BK K1) Ergin okunamayan bu kısmı KT G1/2'deki bölümü kaynak alarak bu şekilde tamamlamıştır. (Ergin, 2013: 88-89)

taluyķa kiķig tegmedim: (BK K2) Ergin ifadeyi bu şekilde okumuş ve “denize ulaşmama az kaldı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 88-89) Bu ifadenin ilk kelimesi, Türk Runik alfabesinde 𐰚 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırıcı herhangi bir işaret bulunmadığı için aynı zamanda *taloyka* şeklinde de okunmuştur. Ergin, kelimeyi *u* ile okumayı tercih etmiştir. Bununla birlikte bu ifade “denize az kala durdum” gibi farklı şekillerde de yorumlanmıştır. (Tekin, 1988: 29) Ergin, ifadeyi bu şekilde tercüme etmiştir.

işgiti: (...BK K3) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ipeği” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 88-89) Bununla birlikte kelime aynı zamanda *işgiti* ve *eşgiti* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Ergin, yazıtlarda kapalı e (=è) ile de okunmuş kelimelerdeki, kapalı e (=è)'yi transkripsiyonda göstermemiştir.

ķırĖaĖlıĖ ķıtaym kinlig iőĖitiőin: (𐰇𐰏𐰘𐰙𐰚𐰛𐰜𐰝𐰞𐰟𐰠𐰡𐰢𐰣𐰤𐰥𐰦𐰧𐰨𐰩𐰪𐰫𐰬𐰭𐰮𐰯𐰰𐰱𐰲𐰳𐰴𐰵𐰶𐰷𐰸𐰹𐰺𐰻𐰼𐰽𐰾𐰿, BK K11) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kenarlı ipeğini, ipekli kumaőını” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 92, 93) Bu ifadenin ilk kelimesi, ilk okumalarda *ķırĖı*-fiil tabanından *ķırk*- “kırk-, makaslamak” fiilinden türetilmiş *ķırĖıĖ* “kesim, biķi” kelimesinden türetilmiş olan *ķırĖıĖlıĖ* “parķa parķa” anlamında bir kelime olarak okunmuş. (Thomsen, 1896: 186, Not: 115) Sonraki okumalarda kelimenin “kenar, kıyı” anlamındaki *ķırĖı* kelimesinden türemiş bir *ķırĖa*- fiilinden -*Ė* ile yapılmış bir isim olabileceği öne sürülmüştür. (Tekin, 1988: 98) Ergin, bu görüşü kabul ederek kelimeyi “kenarlı” şeklinde tercüme etmeyi tercih etmiştir. Bu ifadenin üçüncü kelimesi ise yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için baőlangıķta aynı

zamanda *ekinlig* biçiminde de okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Ergin, kelimeyi *işgiti* “ipek kumaş” kelimesi ile bağlantılı olarak *kinlig* biçiminde okumuştur.

bu beglerig[de ... su] bungd[a adrilmasar?] tü[rk budun]: (BK K13) Ergin, Thomsen ve Radloff tarafından boş bırakılan bu kısımları bu şekilde tamamlamış ve “bu beylerden ... suyundan ayrılmazsan, Türk milleti” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 92, 93) İfade bu şekliyle ilk defa Tekin tarafından tamamlanmıştır. (Tekin, 1968:247) Ergin, Tekin’in görüşünü kabul ederek bu ifadeyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir.

kirteçi sen: (ᠵᠢᠷᠲᠡᠴᠢ ᠰᠡᠨ, BK K14) Ergin ifadeyi bu şekilde okumuş ve “gireceksin” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 92, 93) Kelime, Thomsen tarafından *körteçi sen* şeklinde okunmuş ve “göreceksin” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 2011: 198) Radloff da kelimeyi Thomsen gibi *körteçi sen* şeklinde okumuştur. (Radloff,1895: 81) Tekin, bu ifadenin ilk kelimesinin *kirteçi sen* “gireceksin” şeklinde de okunabileceğini öne sürmüştür. (Tekin, 1968:247) Ergin Tekin’in bu okuyuş ve yorumlamasını kabul ederek ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

benggü taş [tokıtdım...] tokıtdım, bitid[d]im. [...] ol taş barkın [...]: (ᠪᠡᠩᠭᠦ ᠲᠠᠰ [ᠲᠣᠵᠢᠲᠢᠮ...] ᠲᠣᠵᠢᠲᠢᠮ, bitid[d]im. [...] ol ᠲᠠᠰ barkın [...]: (ᠪᠡᠩᠭᠦ ᠲᠠᠰ: ᠲᠣᠵᠢᠲᠢᠮ: ᠪᠢᠲᠢᠳᠢᠮ, BK K15) Ergin, ilk okumalarda okunamayan kısımları bu şekilde tamamlamıştır. (Ergin, 2013: 94, 95) İfade, bu şekliyle ilk defa Tekin tarafından tamamlanmış ve aynı şekilde yorumlanmıştır. (Tekin, 1968: 247) Ergin, Tekin’in yorumunu kabul ederek ifadeyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir.

iki ediz kerekülüg: (ᠶᠡᠵᠢ ᠡᠳᠢᠵᠢ ᠵᠡᠷᠡᠬᠦᠯᠦᠭ, BK D1) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “İki Ediz çadırı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 64, 65) Bu ifade, Thomsen tarafından *iki edizker külig* şeklinde okunmuş ve “(Dokuz Oğuzların) yiğit (beğleri)” biçiminde tercüme etmiştir. Thomsen, bu ifadenin okunuşundan tam olarak emin olmadığını da açıklamalar kısmında belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 122, 178) Tekin ise bu ifadeyi, Irk Bitig’de *k(e)rekü içi ne teg ol* “Çadırın içi nasıl olmalıdır?” şeklinde geçen *keregü* “çadır” kelimesi ile bağlantılı olarak “eki ediz çadırı” şeklinde yorumlamıştır. (Tekin, 1968:243) Ergin, Tekin’in bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

tongtamış: (ᠲᠣᠩᠲᠠᠮᠢᠰ, BK D2) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yere dikilmiş (gözü)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 64, 65) Kelime, ilk defa

Thomsen tarafından bu şekilde okunmuş ve “içleri rahat(?)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1896: 122) Sonraki okumalarda araştırmacılar tarafından kelimenin *toñutmış*, *toñutmuş* şekillerinde de okunabileceği ileri sürülmüştür. Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

istemi: (𐰽𐰺𐰸, BK D3) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “İstemi (Kağan)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 64, 65) Kelime, her iki yazıtta da (BK D3, KT D1) 𐰽 (=s²) ile yazıldığı için kelimenin aynı zamanda *iştemi* okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1988: 102) Ergin, kelimeyi eski okunuşu devam ettirerek bu s ile okumayı tercih etmiştir.

tüpüt: (𐰽𐰺𐰸, BK D5) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Tibet” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 66, 67) Kelimedeki 𐰽 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir durum olmadığı için kelime aynı zamanda *töpüt*, *töpöt* şeklinde de okunmuştur. İlk olarak Thomsen kelimeyi bu şekilde okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır. (Thomsen, 1896: 98) Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

apar purum: (𐰽𐰺𐰸, BK D5) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Avar, Bizans” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 66, 67) Bu ifade Thomsen, Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için *apar apurum* şeklinde okunmuştur. (Thomsen, 1896: 98) (Orkun, 1936/I:75) Kelimenin daha sonrasında *purum* şeklinde okunabileceği öne sürülmüş ve “Bizans” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1988: 38) Ergin de kelimenin bu anlam ve yorumlamasını kabul ederek aynı şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

kinşürtükin: (BK D6) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “birbirine düştüğü için” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 66, 67) Kelime ilk okumalarda çok farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Thomsen, kelimeyi *kinşürtükin* şeklinde okumuş ve “birbiri aleyhine gizlice düzen kurdukları (için)” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 99) Radloff, kelimeyi *kekşürtükin* şeklinde okumuştur. (Radloff, 1895: 47) Tekin, kelimeyi *kinşür-* şeklinde okumuş ve “arayı açmak, birbirine düşürmek” şeklinde yorumlamıştır. (Tekin, 1968: 233) Ergin, Tekin’in bu okuyuş ve yorumlamasını devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumuştur.

yongşurtuķin: (𐰽𐰺𐰸, BK D7) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “karşılıklı çekiştirttiği (için)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 66, 67) Kelime,

Thomsen tarafından *yoŋʷʂurtukyn* şeklinde okunmuştur. Radloff aynı kelimeyi *yoŋʂirtukin* şeklinde okumuştur. (Radloff, 1895: 47) Tekin ise *yoŋa-* “iftira etmek, gammazlık ertmek” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve *yoŋaʂurtukin* şeklinde okumuştur. (Tekin, 1968:117) Ergin, kelimenin eski okunuş ve anlamlandırılışını devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

birtükgerü: (ᠪᠢᠷᠲᠦᠭᠡᠷᠦ, BK D9) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “vermediğini” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 68, 69) Kelime, Thomsen tarafından *birtükrü* şeklinde okunmuş ve “(iş gücü) vermeyi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1896: 100) Thomsen, kelimeyi KT D10’da *birtükgerü* şeklinde okumuş, BK D9’da ise yazılışından dolayı bu şekilde göstermiştir. Daha sonraki okumalarda ise kelime KT D10’da da aynı yapıda mevcut olduğu için *birtükgerü* şeklinde tamamlanmıştır. Ergin, kelimeyi KT D10’daki şekilden yola çıkarak *birtükgerü* şeklinde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir.

tağıkmiş: (BK D10) Kelime, Ergin tarafından bu şekilde okunmuş ve “dağa çıkmış” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 68-69) Kelime, Thomsen tarafından okunmamış, boş bırakılmıştır. Ancak kelimenin KT D11’de ʷ (=g¹) ile yazıldığı belirtilmiştir. (Thomsen, 1896: 101) Ergin, kelimenin KT D11’deki yazımından yola çıkarak kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin *taşık-* “çıkmaq, sefere çıkmak” fiili ile bağlantılı olarak *taşıkmiş* okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1988: 40)

olurtuk[d]a: (ᠣᠯᠤᠷᠲᠦᠬᠡᠳᠠ, BK D14) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “oturduğunda” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 70, 71) Thomsen ise kelimeyi *olurtuk<d>a* şeklinde okumuş ve *olurtuk<k>a* şeklinin de mümkün olduğunu belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 103) Kelime, araştırmacılar tarafından *olurtuk(d)a* ve *olurtuk(k)a* olmak üzere iki farklı şekilde tamamlanmış, iki şeklinin de gramer bakımından uygun olduğu belirtilmiştir. Ergin, kelimeyi *-d-* ile tamamlamayı tercih etmiştir.

kim artatı udaçı [ert]i?: (ᠬᠢᠮᠠᠷᠲᠠᠲᠢᠤᠳᠠᠴᠢᠢᠷᠲᠢ, BK D19) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kim bozabilecekti?” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 72, 73) Bu ifade Thomsen, Radloff tarafından farklı şekillerde anlaşılmış ve yorumlanmıştır. Tekin, ifadeyi cümledeki *-sAr* eki ile bağlantılı olarak ilk kez bu şekilde tamamlamıştır. (Tekin, 1968: 185) Ergin, Tekin’in görüşünü devam ettirerek aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ķandın kelip yaña iltidi: (𐰠𐰪): 𐰆𐰏: 𐰃𐰏𐰆𐰏𐰏𐰏, BK D19) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “nereden gelerek sürüp gönderdi?” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 72, 73) Bu ifadenin ilk kısmı aynı zamanda *kandan*, *kantan* şekillerinde de okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Ergin, Thomsen ve diğer araştırmacılar tarafından yapılan kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek eki +*dIn* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 105) Bu ifadenin son kelimesi aynı zamanda *ilet-*, *élet-* fiilleriyle de okunmuştur. Tekin, bu ifadeyi *ilt-* fiili ile okumuş ve “göndermek” şeklinde anlamlandırmıştır. (Tekin, 1968:335) Ergin de Tekin’in görüşünü devam ederek kelimedede bağlayıcı ünlü olmadan *iltidi* şeklinde okumayı tercih etmiştir.

ķalınġ[m] ebirü kelürtüm: (𐰠𐰏...𐰏𐰏: 𐰆𐰏𐰏𐰏𐰏, BK D25) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “malını çevirip getirdim” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 76, 77) Bu ifadenin ikinci kelimesi, Thomsen tarafından *ebriü* şeklinde okunmuş, Thomsen ilk iki kelimededen emin olmadığını göstermek için de altına soru işareti (?) koymuştur. (Thomsen, 1896: 123) Radloff, aynı kelimeyi tam olarak okumamış, *brö* harfleri ile ifade etmiştir. (Radloff, 1985:59) Kelime, *ebirü* biçiminde Tekin tarafından okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1968: 243) Ergin, Tekin’in bu tamamlamasını devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

okıġalı: (𐰏𐰏𐰏𐰏, BK D28) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “çaġırmak için” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 76, 77) Kelimeyi, Thomsen *okıġlı*, Radloff *okġlı* şeklinde okumuştur. (Thomsen, 1896: 124) (Radloff, 1985: 61) Tekin ise sonrasında Beş Balık şehrinin Bilge Kagan’ı ve ordusunu “davet ettikleri için” kurtulduğu ifade edildiği için kelimenin *okugalı* şeklinde okunması gerektiğini ileri sürmüştür. (Tekin, 1968:244) Ergin, Tekin’in bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır.

yüzüti: (𐰏𐰏𐰏𐰏, BK D30) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yüzdürerek” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 78, 79) Kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsü araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuştur. Ergin, kelimenin bağlayıcı ünlüsünü uyuma baġlı olarak *ü* ile okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:244)

andırġuda: (𐰏𐰏𐰏𐰏𐰏, BK D30) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Andırġuda (savaştım)” şeklinde yer ismi olarak tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 78, 79) Kelime, Thomsen tarafından *urguda* şeklinde okunmuş, *andarguda* şeklinde de

okunabileceği kaydedilmiştir. (Thomsen, 1896: 124) Radloff, kelimeyi *andargoda* şeklinde okumuştur. (Radloff, 1985: 63) Kelime Orkun, tarafından da Thomsen ile aynı şekilde *urguda* şeklinde okunmuştur. (Orkun, 1936/I: 62) Kelimenin okunuşu ve anlamlandırılması ile ilgili başlangıçta farklı görüşler olmuştur. Kelimeyi Tekin, *antırguda* şeklinde okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır. (Tekin, 1968:244) Ergin, Tekin'in bu okuyuşunu devam ettirerek aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

kışladıkda: (𐎧𐎠𐎶𐎢𐎺𐎠𐎧𐎢𐎺𐎠, BK D31) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kışladıkta” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 78, 79) Kelime, Thomsen tarafından *kışladukda* şeklinde okunmuştur. (Thomsen, 1896: 125) Radloff, kelimeyi *kışladıkda* şeklinde okumuştur. (Radloff, 1985: 63) Tekin tarafından da Thomsen'in okuyuşu devam ettirilerek *kışladukda* şeklinde okunmuştur. (Tekin, 1968:244) Ergin, Radloff tarafından yapılan okumayı devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

yulğalı: (𐎶𐎠𐎶𐎢𐎺𐎠, BK D32) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yağma etmek için” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 78, 79) Kelime, Thomsen, Radloff, Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda +*glı* zarf fiil eki ile birlikte *yulğalı* şeklinde okunmuş, aradaki bağlayıcı ünlü ile beraber okunmamıştır. (Thomsen, 1896: 125) (Radloff, 1985: 63) (Orkun, 136/I: 64) Kelime, Tekin tarafından *yulğalı* şeklinde okunmuştur. (Tekin, 1968: 244) Ergin, kelimeyi aynı şekilde anlamlandırmış olmakla birlikte *ı* bağlayıcı ünlüsü ile *yulğalı* şeklinde okumayı tercih etmiştir.

iniligü: (𐎠𐎶𐎠𐎶𐎢𐎺𐎠, BK D33) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “küçük kardeşimle beraber” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 80, 81) Kelimeyi Thomsen, *iniligü* şeklinde okumuş emin olmadığını göstermek için altına soru işareti koymuştur. (Thomsen, 1896: 125) Kelime, Tekin tarafından “comitative suffix (birliktelik yapısı)” başlığı altında değerlendirilmiş, +*lyu*/*liyü* eki ile ilgili örneklerin arasında *iniligü* kelimesine de yer verilmiş ve “with my younger brother (küçük kardeşimle beraber)” şeklinde açıklanmıştır. (Tekin, 1968:137-138) Ergin, Tekin'in bu okuyuşunu ve yorumlamasını kabul ederek kelimeyi aynı şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir.

başlayı kazanm[asar]: (𐎠𐎶𐎠𐎶𐎢𐎺𐎠: 𐎠𐎶𐎠𐎶𐎢𐎺𐎠, BK D33) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “başa geçip kazanmasam” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 80, 81) Kelime, Thomsen tarafından aynı şekilde okunmuş “(ben) başlangıçta (küçük kardeşimle) uyum içinde çalışmamış (yapmamış) olsa idim” şeklinde tercüme edilmiş,

başlayu kelimesi “başlangıçta” şeklinde değerlendirilmiştir. (Thomsen, 1896: 125-126) Kelime, yazıtlarla ilgili yapılan ilk çalışmalarda genellikle bu şekilde tercüme edilmiştir. Tekin, bu ifadeyi aynı şekilde okumuş ve *başlayu* kelimesini *başla-* “liderlik etmek, önderlik etmek” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968:310) Ergin, Tekin’in bu görüşünü kabul ederek bu ifadeyi aynı şekilde okumuş ve *başlayu* kelimesini “başa geçip, liderlik edip” şeklinde tercüme etmiştir.

ödsig: (𐎠𐎫𐎡𐎹, BK D34) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “seçkin” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 80, 81) Kelime, Thomsen tarafından *ödsig* şeklinde okunmuş, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. (Thomsen, 1896: 126) Radloff da kelimeyi aynı şekilde okumuştur. (Radloff, 1985: 65) Kelimeyi Tekin, *ödsig* biçiminde okuyup “dear, beloved (değerli)” şeklinde tercüme etmiştir, emin olmadığını göstermek için kelimenin sonuna soru işareti koymuştur. (Tekin, 1968:362) Tekin, sonraki yayımında kelimeyi *üdsig* şeklinde okumuş kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Tekin, 1988: 48) Ergin, Tekin’in bu görüşünü ve yorumlamasını kabul ederek kelimeyi aynı şekilde okumayı ve yorumlamayı tercih etmiştir. Yazıtlarda 𐎠 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir durum olmadığı için kelime, aynı zamanda *üdsig* şeklinde de okunmuştur.

yigdi kazgantım: (𐎶...𐎫𐎡: 𐎶𐎠𐎫𐎡𐎹, BK D36) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “çok iyi kazandım” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 80, 81) Bu ifadenin ilk kelimesi, Thomsen tarafından *yigedi* şeklinde okunmuş ve kelimeyi *yiged-* “iyileştirmek” kelimesi ile bağlantılı olarak anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1896: 146-147, Not: 20) Kelime, ilk okumalarda genel olarak bu şekilde değerlendirilmiştir. Tekin ise kelimeyi “-TI” sifattan zarf yapan eklerin başlığı altında değerlendirmiş ve *yeg* “iyi” sıfatından *-di* ile türetilmiş bir zarf olarak yorumlamıştır. (Tekin, 1968:157) Ergin, Tekin’in bu görüşünü kabul ederek kelimeyi aynı şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir.

ķarġan ķısalta: (𐎶𐎠𐎫𐎡): 𐎶𐎠𐎫𐎡𐎹, BK D37) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Kargan vadisinde” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 82, 83) Bu ifade, Thomsen tarafından *karagin kusalata* şeklinde okunmuş ve “yağmacılıklarını(?) cezalandırmak için” şeklinde tercüme etmiştir. Thomsen, bu ifadenin ikinci kelimesinin *kusalta* şeklinde de okunabileceğini kaydetmiştir. (Thomsen, 1896: 127, 188-189) Radloff, kelimeyi *kusalta* şeklinde okumuştur. (Radloff, 1985: 65) Yazıtlarla ilgili yapılan ilk çalışmalarda bu ifade, farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır.

Tekin, bu ifadenin ilk kelimesini bir yer ismi olarak değerlendirmiş ve *Kargan* şeklinde okumuştur. İkinci kelimeyi ise *kırsıl* “dağ geçidi” kelimesinin lokatif hali olarak değerlendirmiş ve bu ifadeyi *kargan kırsalta* “Kargan dağ geçidinde” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968:278) Ergin, Tekin’in okuyuşunu ve anlamlandırmasını devam ettirerek aynı şekilde okuyup yorumlamıştır.

ög[di...]ka at birtim: (BK D41) Ergin bu ifadenin okunamayan kısımlarını bu şekilde tamamlamış ve “övdü... ad verdim” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 82, 83) Bu ifadenin üçüncü kelimesi, aynı zamanda *āt* şeklinde uzun ünlülü olarak da okunmuştur. (Tekin, 1968:305) Ergin, genel olarak okumalarında uzun ünlüleri göstermemiştir.

[...kök] öngüg yoğuru: (𐱃𐰆: 𐰃𐰆𐰇𐰈, BK GD) İfade, Ergin tarafından bu şekilde okunmuş ve “...Gök Öngü çiğneyerek” şeklinde tercüme edilmiştir. (Ergin, 2013: 84, 85) Bu ifadenin ilk iki kelimesi, genel olarak “Kök Öng” şeklinde yer ismi olarak değerlendirilmiş ve aynı şekilde tercüme edilmiştir. Üçüncü kelime, Thomsen tarafından *yogaru* şeklinde okunmuş “yukarı doğru” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1896: 128) Bu ifade, Tekin tarafından da aynı şekilde okunmuş ve “kneading the (bed of) Kök (Blue) Öñ (Kök Öñ’ü yoğurarak, çiğneyerek” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968: 278) Ergin, Tekin’in okuma ve yorumlamasını benimseyerek kelimeyi aynı şekilde okumayı ve yorumlamayı tercih etmiştir.

yuhğcı [eri]g: (𐰃𐰆𐰇𐰈..., BK GD) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yağmacı askeri” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 84, 85) Bu ifadenin ilk kelimesini Thomsen, *yoligça (?) [.]g* şeklinde okumuş ve tercüme etmemiştir. (Thomsen, 1896: 128) Kelime, Tekin tarafından *yulugçı erig* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1968:245) Ergin, kelimeyi *yulı-* “yağma yapmak” kelimesi ile bağlantılı olarak bu şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 152)

keçinke tegi: (𐱃𐰆𐰇𐰈: 𐰆𐰇𐰈, BK GD) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Keçin’e kadar” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 84, 85) Bu ifadenin ilk kelimesi, araştırmacılar tarafından genel olarak yer adı olarak değerlendirilmiştir. Kelime, araştırmacılar tarafından aynı zamanda *Keçenke* şeklinde de okunmuştur. Kelime, Türkiye’de yapılan çalışmalardan T. Tekin’in çalışmasında da aynı şekilde okunmuştur. (Tekin, 1968:245) Ergin, Tekin’in bu okuyuşunu ve yorumlayışını devam ettirmiştir.

töngkes: (ᠲᠦᠩᠭᠡᠰ, BK G8) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Töngkes dağı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 84, 85) Kelime, Thomsen tarafından da aynı şekilde okunmuş ve yorumlanmıştır. (Thomsen, 1896: 129) Kelimenin okunuşu üzerine *töngkeş*, *töngker* şeklinde farklı okunuşları da mevcuttur. Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

bukağ: (ᠪᠤᠬᠠᠭ, BK G10) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Bukağ (vali)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 86, 87) Kelime, Thomsen tarafından *buk²g* şeklinde okunmuş ve herhangi bir açıklama yapılmamıştır. (Thomsen, 1896: 130) Kelime, Tekin ve Orkun tarafından da *bukag* şeklinde okunmuştur. Ergin, kelimenin yaygın okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 70)

kaṅgı: (ᠬᠠᠩᠭᠢ, BK G11) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve *kaṅg* “baba” kelimesi ile bağlantılı olarak kelimeyi “babası” şeklinde tercüme etmeyi tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 86, 87) Kelime, Thomsen tarafından *maṅa* şeklinde okunmuş ve kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Thomsen, kelimenin *akaṅı* şeklinde de okunabileceğini kaydetmiştir. (Thomsen, 1896: 130) Thomsen’in bu okuyuşu, Orkun tarafından da benimsenmiş ve aynı şekilde okunmuştur. (Orkun, 1936/I: 70) Kelime, Tekin tarafından bu harf dizisinin aynı zamanda *kaṅı* şeklinde de okunabileceği belirtilerek aynı şekilde okunmuştur. (Tekin, 1968:246) Ergin de bu görüşü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

koṅuluk: (ᠬᠣᠭᠤᠯᠤᠬ, BK G11) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kokuluk” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 86, 87) Kelime, Thomsen tarafından *kokılık* şeklinde okunmuş “parfüm” şeklinde tercüme edilmiş, Orkun tarafından da *kokuluk* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1896: 130) (Orkun, 1936/I:70) Ergin, kelimeyi dudak uyumuna bağlı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

taman: (ᠲᠠᠮᠠᠨ, BK G14) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve unvan grubu olarak değerlendirmiş, “Taman (Tarkan)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 86, 87) Kelimenin aynı zamanda başında yazılmayan bir “a” ünlüsü ile *ataman* şeklinde okunuşu da mevcuttur.

ertingü ti umuḡ i[tdi?]: (ᠡᠷᠲᠢᠩᠭᠦ ᠲᠢ ᠤᠮᠤᠭᠢ ᠶᠡᠳᠢ, BK G15) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “fevkalâde çok iltica etti...”(Ergin, 2013: 86-87) Bu ifadeyi Thomsen, *erteṅü eti mag(?) itdi* şeklinde okumuş “(babam kağana) saygı gösterisinde

bulundular” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 131) Tekin, bu ifadeyi *ertiñü ti mag* şeklinde okumuş *ti* kelimesini *ertiñü* kelimesi ile eş anlamlı bir zarf olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968: 246) Ergin, bu ifadedeki *ti* kelimesini “daima, dâimi, devamlı, kesintisiz; sağlam, katı, pek çok” şeklinde açıklamış, *ertüngüti* kelimesini de fevkalade çok, pek çok şeklinde açıklamıştır. (Ergin, 2013: 124, 143) Buradaki ilk iki ifadeyi, Tekin gibi birbirini tamamlayan ve pekiştirme anlamı katan zarf olarak değerlendirmiştir. *Umuğ* kelimesini ise “ümit, destek, dayanak, mesnet, melce” şeklinde tercüme etmiş ve ifadeyi bu şekilde yorumlamıştır. (Ergin, 2013: 142)

köbürgesi: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰽, BK B4) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “davulu” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 94, 95) Thomsen, kelimeyi *köbrügesi* şeklinde okumuştur. (Thomsen, 1896: 133) Tekin ise kelimeyi Ergin ile aynı şekilde *köbürgesi* şeklinde okumuş ve “bridge (köprü)” olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968: 351) Buradaki *köprü*, ifadenin çevirisinden de anlaşılacağı üzere *gök köprüsü davulu* şeklinde değerlendirilmiştir. Ergin, Tekin’in bu görüşünü devam ettirerek ifadeyi bu şekilde yorumlamayı tercih etmiştir.

öterçe: (𐰽𐰺𐰽, BK B4) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “gürler gibi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 94, 95) Thomsen, kelimeyi *terçe* şeklinde okumuş ve tercüme etmemiştir. (Thomsen, 1896: 133) Bu kelime, Tekin tarafından *eterçe* şeklinde okunmuş ve *köbürgesi* kelimesi ile beraber “as if the bridge of heavens (gök köprüsü (davulu) gürler gibi)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968: 247,281) Ergin de bu ifadeyi *öt-* “ötmek, kükremek, gürlemek” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Ergin, 2013: 138)

ötser: (𐰽𐰺, BK B5) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “gürlese” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 94, 95) Kelime ile ilgili ilk okumalarda net bir açıklama yapılmamıştır. Kelime, Türkiye’de ilk olarak Tekin tarafından *etser* “gürlese” şeklinde okunmuştur. (Tekin, 1968: 247, 281) Ergin de kelimeyi aynı şekilde tercüme etmiş olmakla birlikte *öt-* “ötmek, kükremek, gürlemek” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve *ö* ile okumuştur.

2.2.4. Muharrem Ergin’in Tunyukuk Yazıtı’nı Okuma Yöntemi

tonyukuk: (𐰽𐰺𐰽𐰺, T1 B1 (1)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Tonyukuk (bir unvan)” olarak değerlendirmiştir. (Ergin, 2013: 145) Kelime, Thomsen, Radloff, Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda bu şekilde değerlendirilmiştir. Kelimenin

yaygın okunuşu bu şekildedir. Yazıtlarda ʎ (=o, u) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir işaret olmadığı için kelime, araştırmacılar tarafından *tunyukuk* şeklinde de okunmuştur. Ergin, kelimenin eski okuyuşunu ve yorumlayışını devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ölütmiş: (𐌚𐌚𐌗𐌚, T1 B3 (3)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “öldürmüş” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 96, 97) Kelime Thomsen, Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda bu şekilde okunmuştur. Sonraki yapılan çalışmalarda araştırmacılar tarafından Eski Türkçede *ölüt-* fiiline rastlanılmadığı için aynı zamanda *öl timiş* şeklinde de okunabileceği ileri sürülmüştür. Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

kalmış: (𐌚𐌚𐌗𐌚, T1 B4 (4)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kalmış olanı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 96, 97) Kelimenin yazılışında l (=s, ş) kullanıldığı için aynı zamanda *kalmış* okunuşu da mevcuttur. Ergin, okumalarda genellikle bu tür hususlara dikkat etmemiş ve dudak uyumuna uygun bir şekilde okumayı tercih etmiştir.

yağ gıl: (𐌚𐌚𐌗𐌚, T1 B5 (5)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “katıl” şeklinde tercüme edilmiştir. (Ergin, 2013: 96, 97) Yazıtlarda ilk hecedeki ʎ (=a, e) işareti yazılmadığı için kelime araştırmacılar tarafından *aygil*, *yagıl* şeklinde de okunmuştur. Kelime, Radloff tarafından *yağıl* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde tercüme etmiştir. (Radloff, 1899:5) İlk okumalarda ağırlıklı olarak bu şekilde okunmuş olan kelimenin Ergin, eski okunuşunu devam ettirerek aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

kağan mu kılayın: (𐌚𐌚𐌗𐌚, T1 B5 (5)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Kağan mı kılayım” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 96, 97) Bu ifadenin üçüncü kelimesinin aynı zamanda *kısayın* şeklinde de okunabileceğini kaydetmiştir. Kelimenin Ergin’in de belirttiği gibi yazılışından dolayı *kılayın*, *kısayın* ve *kışayın* olmak üzere farklı okunuşları mevcuttur. Ergin, kelimeyi *kıl-* fiili ile okumayı tercih etmiş, kelimenin aynı zamanda *kıs-* fiili ile de okunabileceğini belirtmiştir.

arkada: (𐌚𐌚𐌗𐌚, T1 B5 (5)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “arkada” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 96, 97) Bununla birlikte kelimenin *ırakta* şeklinde de okunabileceğini kaydetmiştir. Kelime bu şekilde ilk defa Radloff tarafından okunmuştur. (Radloff, 1899:5) Bu okuma, Orkun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde yorumlanmıştır. (Orkun, 1936/I: 100) Sonrasında bu

kelimenin ilk harfinin *a* değil *ı* olabileceği öne sürülmüş ve kelime *ırakda* şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1968: 249) Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir.

böngser: (𐌲𐌶𐌹𐌸, T1 B6 (6)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “tekme atsa” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98- 99) Kelimenin aynı zamanda “(veya) ırakda bünğser~arkada / ırakta bilser” şeklinde de okunabileceğini kaydetmiştir. Kelime, bu şekliyle Türkiye’de ilk olarak Tekin tarafından okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1968: 249,322) Ergin, Tekin’in bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir.

boluyın: (𐌲𐌶𐌹𐌸), T1 B7 (7)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “olunca” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98- 99) Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak bu şekilde okunmuştur. Tekin ise *bol-* fiilinin *-yIn* ekli zarf şekli olarak değerlendirmiş, ikinci satırdaki *bulmayin* “bulmayıp, bulmayarak, bulmayınca” yapısını da örnek gösterilmiştir. (Tekin, 1968: 183-184) Ergin, Tekin’in görüşünü devam ettirmiş, kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

bilgesi çabışı: (𐌲𐌶𐌹𐌸: 𐌰𐌲𐌹, T1 B7 (7)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bilicisi, yardımcısı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98- 99) Kelime, araştırmacılar tarafından ilk olarak *bilig eşi, çab eşi* şeklinde okunmuş ve “bilgide eşi, şöhrette eşi” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Orkun, 1936/I: 102) Bu ifade, Clauson tarafından Küli Çor Yazıtı Doğu yüzü 5. Satırda aynı şekilde geçtiği ve *e* ünlüsünün yazılmış olduğu gerekçesiyle *bilgesi, çabışı* şeklinde okumuş ve anlamlandırmıştır. (EDPT, 340/b) Ergin de bu okuyuşu devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

oçuk teg erti: (𐌲𐌶𐌹𐌸: 𐌲𐌶𐌹𐌸, T1 G1 (8)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ocak gibi idi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98- 99) Bu ifadenin ilk kelimesi, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve tercüme edilmiştir. Kelime, araştırmacılar tarafından yapılan ilk okumalarda genel olarak *uçuk* şeklinde okunmuştur. (Radloff, 1899:5) (Orkun, 1926/I:102) (Tekin, 1968:249) Ergin, ifadeyi *oçuk* “ocak” kelimesi ile bağlantılı olarak okumayı tercih etmiştir.

biz isig ertimiz: (𐌲𐌶𐌹𐌸: 𐌰𐌲𐌹, T1 G1 (8)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “biz ateş idik” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98- 99) Bu ifadenin ikinci kelimesi ile ilgili okuma ve yorumlama farklılıkları mevcuttur. Ergin kelimeyi “ısı,

sıcaklık, hararet, ateş” şeklinde açıklamış ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 127)

erkli: (ᠢᠷᠬᠢ, T1 G1 (8)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “iken” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98- 99) Kelime, yazıtlarla ilgili yapılan ilk çalışmalarda *erikli* biçiminde okunmuştur. Tekin ise kelimeyi *er-* fiilinin zarf şekli olarak kabul edilmiştir. (Tekin, 1968: 249) Ergin, kelimenin bağlayıcı ünlü olmadan *-GII* zarf eki ile yapılmış bir kelime olduğunu düşünmüş ve kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

oğuzdındın: (ᠣᠭᠤᠵᠢᠳᠢᠨᠳᠢᠨ), T1 G1 (8)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Oğuzdan” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98- 99) Kelime, ilk defa Giraud tarafından *oguzdıntın* şeklinde okunmuştur. (Giraud, 1961: 79) Ergin, Giraud’un okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

körüg: (ᠬᠣᠷᠦᠭ, T1 G1 (8)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “casus” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98- 99) Bununla birlikte kelime aynı zamanda *küreg* biçiminde de okunmuştur. Ergin, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

esimig: (ᠢᠰᠢᠮᠢᠭ, T1 G2 (9)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Esimi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98- 99) Bununla birlikte kelime, aynı zamanda yazıtlarda ilk hecedeki ᠰ (=a, e) işareti yazılmadığı için *eşimig* ve *semig* şeklinde de okunmuştur. Ergin sondaki *+(I)g* ekini teklik üçüncü şahıs iyelik eki olarak değerlendirmiş ve kelimeyi özel isim olarak yorumlamıştır.

ölürteçi ök: (ᠥᠯᠦᠷᠲᠡᠴᠢ ᠥᠬ, T1 G4 (11)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “... da öldürecek (derim)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98- 99) Kelimenin son hecesi ᠯᠦᠷ şeklinde yazıldığı için araştırmacılar tarafından büzüşme sonucunda *çi + ök* > *çik* şekline dönüşmüş olabileceği ileri sürülmüş ve *ölürteçik* şeklinde de okunmuştur. Ergin, kelimeyi kuvvetlendirme edatı ile okumayı tercih etmiştir.

biridin yan teg, öngdin yan teg, yırında yan tegeyin: (ᠪᠢᠷᠢᠳᠢᠨ ᠶ᠋ᠠᠨ ᠲᠡᠭ, ᠥᠨᠭᠳᠢᠨ ᠶ᠋ᠠᠨ ᠲᠡᠭ, ᠶᠢᠷᠢᠨᠳᠠ ᠶ᠋ᠠᠨ ᠲᠡᠭᠡᠶᠢᠨ: ᠪᠢᠷᠢᠳᠢᠨ ᠶ᠋ᠠᠨ ᠲᠡᠭ: ᠥᠨᠭᠳᠢᠨ ᠶ᠋ᠠᠨ ᠲᠡᠭ, T1 G4 (11)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “güney taraftan hücum et, ben kuzey taraftan hücum edeyim” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98- 99) Bu ifadenin ikinci kısımları araştırmacılar tarafından başlangıçta farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Radloff, ikinci kelimeyi *yan* “taraf” şeklinde okumuş ve araştırmacılar tarafından bu görüş yaygın bir şekilde kabul

edilmiştir. (Radloff, 1899: 7) Ergin de Radloff'un bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

bu üçegü: (ᠪᠤᠭᠡᠭᠦ, T1 G5 (12)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “bu üçü” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 100-101) Bu ifadenin büzülme hadisesi neticesinde oluşmuş bir kelime olarak değerlendirildiği *buçegü* şeklinde okunuşları da mevcuttur.²⁶(Tekin, 1968:74) Ergin, ifadenin eski okunuşunu devam ettirerek iki ayrı kelime olarak okumayı tercih etmiştir.

kabışsar: (ᠬᠠᠪᠢᠰᠢᠰᠠᠷ, T1 G5 (12)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “birleşirse” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 100-101) Kelime, ilk okumalarda *kabısır*, *kabsar* şeklinde farklı şekillerde okunmuştur. Kelime, bu şekliyle Türkiye’de ilk olarak T. Tekin tarafından okunmuştur. (Radloff, 1899:7) (Orkun, 1936/I:104) Tekin, kelimeyi söz içindeki iki ünsüzün ya da birbirine yakın iki ünsüzün tek harfle gösterilmiş olması dolayısıyla bu şekilde yazıldığını öne sürmüştür. (Tekin, 1968:47-48) Ergin de bu görüşü devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

topulguluk: (ᠲᠣᠫᠤᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠬ, T1 G6 (13)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “delinmesi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 100-101) Türk Runik alfabesinde ᠯ (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime, aynı zamanda *topulguluk* şeklinde de okunmuştur. Kelime, ilk okumalarda farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kelimenin bu okunuşu Semih Tezcan’a aittir. (Tezcan, 1975-76: 175-177) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ingek: (ᠢᠩᠭᠡᠬ, T1 G8 (15)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “inek” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 100-101) Kelime, ilk olarak Radloff tarafından bu şekilde okunmuş ve özel isim olarak anlamlandırmıştır. (Radloff, 1899:9) İfade, Thomsen tarafından da bu şekilde okunmuş ancak bu kelimedden sonraki *kölük* kelimesini “yük hayvanı” olarak anlamlandırmış, bu kelimeyi de “inek” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1924: 164) Kelime, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunup yorumlanmıştır. Ergin, Thomsen’in okuyuşunu ve yorumlayışını devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

[süsi üç bing]: (T1 G9 (16)) Ergin, okunamayan bu kısmı bu şekilde tamamlamış ve “Askeri üç bin imiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 100-101)

²⁶ T. Tekin, ifadeyi büzülme sonucunda meydana gelmiş bir kelime olarak değerlendirmiş ve BK D1 *böde* “bu zamanda” kelimesini de örnek göstermiştir. Talat Tekin. 1968. **a.g.e.** s.74.

Bununla birlikte bu ifadenin “süsi altı biş” şeklinde tamamlandığı okumalar da mevcuttur.

kopun: (↓1#̄, T1 G9 (16)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “tamamiyle” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 100-101) Kelimenin ilk hecesi ↓ (=ok/ko, uk/ku) işareti ile yazılmış olmasından dolayı aynı zamanda *okın*, *okun* okunuşu da mevcuttur. Ergin, kelimeyi *kop* “bütün, tamamiyle” kelimesi ile bağlantılı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

q[ılınğalı]: (T1 D1 (18)) Ergin, okunamayan bu kısmı bu şekilde tamamlamış ve “kılınalı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 102-103) Kelime, araştırmacılar tarafından ilk olarak farklı şekillerde tamamlanmış, bu şekliyle Türkiye’de ilk olarak T. Tekin tarafından okunmuştur. (Tekin, 1968: 250) Ergin, Tekin’in görüşünü devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı ve yorumlamayı tercih etmiştir.

sü iltidim: (İŦYkX#̄, T1 D1 (18)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ordu gönderdim” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 102-103) Kelimenin aynı zamanda ifadenin *sületdim* şeklinde tek bir kelime olarak değerlendirilip farklı şekillerde de okunduğu görülmektedir. (sü iltidimiz, T2 D3)

bunda itu: (δŦO#̄, T1 D2 (19)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “burada terk edip” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 102-103) Bu ifade, araştırmacılar tarafından yapılan ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Ergin bu ifadeyi iki farklı kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.

art[ukı kırkıız]: (T1 D3 (20)) Ergin, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “fazla olarak Kırgız’ın” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 102-103) Bu ifadenin ilk sözcüğü ilk olarak Thomsen tarafından “artuk” şeklinde tamamlanmış ve anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1916: 9) Kelimeyi Ergin’in okuduğu şekliyle ilk defa okuyan kişi ise Grønbech olmuştur. (Tekin, 1994: 38) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

kaçan [n]eng erser: (Hk#̄ŦŦŦ, T1 D3 (20)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ne zaman bir şey olsa” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 102-103) Bu ifadenin ilk iki kelimesi ile ilgili okuma farklılıkları mevcuttur. Kelime, yazılışından dolayı aynı zamanda *kaçınış*, *kaç neş* şeklinde de okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Bu ifadeyi ilk olarak Tekin bu şekilde okumuş ve

tarafından okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1968:357) Ergin, Tekin'in görüşünü devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercihe etmiştir.

birtüre: (ᠪᠢᠷᠲᠦᠷᠦ, T1 K1 (25)) Ergin kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bindirip” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 104-105) Kelime, araştırmacılar tarafından genellikle *bintüre* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır.²⁷

yuḡaru: (ᠶᠤᠭᠠᠷᠠ, T1 K1 (25)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yukarıya” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 104-105) Yazıtlarda ᠶ (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir durum olmadığı için kelime, aynı zamanda *yokaru* şeklinde de okunmuştur. Ergin, kelimeyi *u* ile okumayı tercih etmiştir.

yoḡuru [ıdıp] ı bar baş aṣdıımız: (ᠶᠤᠭᠠᠷᠠ ᠤᠳᠢᠫᠠ ᠶᠡᠷ ᠪᠠṢ ᠠṢᠳᠢᠢᠮᠠ, T1 K2 (26)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “çiğneyi verip, ağaç olan tepeyi aştık” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 104-105) Bu ifadenin ilk kelimesi, aynı zamanda *yogurça*, *yugurça* şeklinde de okunmuştur. Ergin, kelimeyi *yogur-* fiilinin zarf şekli olarak değerlendirmiş ve bu şekilde anlamlandırmıştır. Bu ifadenin *ı bar baş* kısmı ile ilgili okuma farklılıkları mevcuttur. İfade, bu şekliyle ilk defa Malov tarafından okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Malov, 1951: 62, 67) Ergin, bu okuyuş ve anlamlandırmayı devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

tuḡ ebirü: (ᠲᠤᠭ ᠡᠪᠢᠷᠦ, T1 K2 (26)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “engeli dolanıp (gittik)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 104-105) Yazıtlarda ᠲ (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için bu ifadenin ilk kelimesi aynı zamanda *tog* biçiminde de okunmuştur. (EDPT: 463) Ergin, kelimeyi *u* ile okumayı tercih etmiştir. Bu ifadenin ikinci kelimesi ise yazıtlarda ilk hecede *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için aynı zamanda *birü* şeklinde de okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Orkun, 1936/I: 108) Ergin, kelimeyi *ebir-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

anı subḡ[a] bardımız: (ᠠᠨᠢ ᠰᠤᠪᠢᠭᠠ ᠪᠠᠷᠳᠢᠮᠠ, T1 K3 (27)) Ergin, ifadeyi bu şekilde tamamlamış ve “Anı suyuna vardık” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 104-105) Bu ifade, aynı zamanda *anı subıḡ baralum* şeklinde de tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 110) Ergin, ifadeyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir.

²⁷ Ergin'in okuyuşunda kelime, bu şekilde kaydedilmiş olmakla birlikte sözlük kısmında *bintür-* “bindirmek” şeklinde açıklanmıştır. (Ergin, 2013: 104, 120)

aşangalı: (ᠰᠠᠨᠭᠠᠯᠠ, T1 K3 (27)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yemek yemek için” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 104-105) Kelime, başlangıçta farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmış, bu şekliyle ilk kez Aalto tarafından *asingalı* şeklinde okumuş ve “um abzukochen (= yemek pişirmek için)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Aalto, Ramstedt, Granö, 1958: 39) Daha sonrasında kelimeyi Tekin, *asangalı* şeklinde okumuş ve “yemek yedirilmek için” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968:251) Ergin de kelimeyi *aş* “yemek” kelimesi ile bağlantılı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ölürteçi kök: (ᠥᠯᠦᠷᠲᠡᠴᠢ, T1 K6 (30)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “öldürecektir” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 106-107) Kelime, araştırmacılar tarafından aynı zamanda yazılışından dolayı büzülme sonucunda meydana gelmiş olabileceği düşünülmüş ve *ölürteçik ök* şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1994:13) Ergin, okumalarında genel olarak büzülme sonucunda meydana gelmiş olabileceği düşünülen kelimeleri iki ayrı kelime olarak değerlendirmiştir.

kür ökülür: (ᠬᠦᠷ ᠥᠬᠦᠯᠦᠷ, T1 K8 (32)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “hile toparlanır” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 106-107) Bu ifade, çok farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Talat Tekin de tarafından aynı şekilde okunmuş ve “a trick can be planned (bir hile, pla düşünülür)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968: 251) Ergin, Tekin’in bu görüşünü kabul ederek ifadeyi bu şekilde okumayı ve yorumlamayı tercih etmiştir.

sabıg yana kelti: (ᠰᠠᠪᠢᠭ ᠶᠠᠨᠠ ᠬᠡᠯᠲᠢ, T1 K9-10 (33-34)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “söz dönüp geldi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 106-107) Bu ifadenin son kelimesi aynı zamanda *kelürti* şeklinde de tamamlanmış ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Ergin, kelimeye herhangi bir tamamlama yapmadan kelimeyi yazıldığı gibi okumayı tercih etmiştir.

ança yıdmiş: (ᠠᠨᠴᠠ ᠶᠢᠳᠮᠢᠰ, T1 K10 (34)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “böyle haber göndermiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 106-107) Bu ifadenin ikinci kelimesi, yazıtlarda ilk hecedeki “a,e” ünlüsü yazılmadığı için *ayıt-* fiili ile de okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. İfadeyi T. Tekin, *ıd-* “göndermek” fiili ile beraber *ıdmiş* şeklinde okumuş ve *anca* ile *ıdmiş* arasındaki boşluğu da /y/ ile tamamlamayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:251) Ergin, Tekin’in bu görüşünü kabul ederek aynı şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

üz ol: (𐰺𐰍𐰏𐰔, T1 K10 (34)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kindardır” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 106-107) Bu ifadenin birinci kısmı, araştırmacılar tarafından ilk olarak *öz* şeklinde okunmuştur. Ergin, kelimeyi Uygurca metinlerde de sık sık geçen *üz* “kötü kalpli, kalpsiz, kindar, menfur” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 148)

tün katdımız: (𐰺𐰍𐰏𐰔𐰚𐰏𐰔, T1 K11 (35)) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “geceyi gündüze kattık” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 106-107) Yazıtlarda ilk hecede *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için ikinci kelime, aynı zamanda *akittimiz* şeklinde de okunmuş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ergin, kelimeyi *kat* fiili ile bağlantılı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

tang öntürü: (𐰺𐰍𐰏𐰔𐰚𐰏𐰔, T1 K11 (35)) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “şafak sökerken” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 106-107) Bu ifadenin ikinci kelimesinin ilk hecesi, yazılışından dolayı aynı zamanda *üntürü* biçiminde de okunmuştur. Ergin, kelimeyi *öntür-* “çıkar-, yükselt-; göndermek, uzaklaştırmak, yöneltmek” fiilinin zarf şekli olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 138)

arığ ubutı yig tidi: (𐰺𐰍𐰏𐰔𐰚𐰏𐰔𐰚𐰏𐰔: 𐰺𐰍𐰏𐰔, T2 B2) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “temiz edepli olmak iyidir dedi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 108-109) Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tercüme edilmiştir. Ergin, kelimeyi *ubut* “ar, edep, hayâ, tevazu” kelimesi ile bağlantılı olarak okumayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 146)

tarduş şadra udı yañdımız: (𐰺𐰍𐰏𐰔𐰚𐰏𐰔: 𐰺𐰍𐰏𐰔: 𐰺𐰍𐰏𐰔, T2 B6) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Tarduş şadına kadar kovalayıp dağıttık” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 108-109) Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmış, bu şekliyle ilk defa Aalto tarafından okunmuştur. Aalto bu ifadeyi “Dem Tarduş-Şad folgend zerstreuten wir (Tarduş Şad’ın ardından dağıldık)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aalto, Ramstedt, Granö, 1958: 45) Ergin, bu görüşü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

anı ert[t]imiz: (𐰺𐰍𐰏𐰔𐰚𐰏𐰔, T2 B9) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Anıyı geçtik” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 110-111) Bu ifadenin ilk kelimesi, aynı zamanda teklik birinci şahıs iyelik ekinin yönelme hali olarak da

değerlendirilmiştir. Ergin, ilk kelimeyi yer adı olarak değerlendirip *ert-* “geçmek” fiili ile bağlantılı olarak anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 116,124)

tinsi oğlu ayıgma bēngilig ek tağıg ertü[rtüm]: (𐎠𐎢𐎡𐎢𐎢𐎢𐎢𐎢: 𐎠𐎢𐎢𐎢𐎢: 𐎠𐎢𐎢𐎢𐎢𐎢, T2 B9) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Tinsi Oğlu denilen mukaddes Ek dağını aşırdım” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 110-111) Bu ifadenin ilk kelimesi, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş, kelime bu şekliyle ilk olarak Aalto tarafından okunmuştur. (Aalto, Ramstedt, Granö, 1958: 45) Ergin de ifadeyi aynı şekilde değerlendirmiştir. Bu ifadenin üçüncü kelimesi ilk olarak Grønbech tarafından bu şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1994:47) “Ek tağıg” ifadesi ise Tekin tarafından öne sürülmüş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1968:252) Ergin, bu okuyuş ve anlamlandırmayı devam ettirerek aynı şekilde okuyup tercüme etmiştir.

[aņip ... t saka?]: (T2 G1) Ergin, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “(İnel Kağan’a) korkup ...” şeklinde tercüme edilmiştir. (Ergin, 2013: 110-111) İfade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde de tamamlanmıştır.

tezik toķar [s... in ...]: (𐎠𐎢𐎢: 𐎠𐎢𐎢𐎢𐎢, T2 G1) Ergin, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “Tezik Tokar ...” şeklinde tercüme etmiştir. İfade ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Ergin, 2013: 110-111)

anda berüki: (𐎠𐎢𐎢𐎢𐎢, T2 G2) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ondan beriki” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 110-111) Bu ifadenin ikinci kelimesi, araştırmacılar tarafından yapılan ilk okumalarda ilk harfi y olarak görülmüş ve *yerüki* şeklinde de okunmuştur. İfadeyi bu şekilde ilk defa okuyan Grønbech olmuştur. (Tekin, 1994:48) Daha sonrasında Tekin tarafından kabul edilen görüşü, Ergin de devam ettirerek aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:252)

suk başlıg soğdak budun: (𐎠𐎢𐎢𐎢𐎢𐎢𐎢, T2 G2) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Suk başlı Soğdak milleti” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 110-111) Bu ifadenin ilk kelimesi ile ilgili farklı okumalar mevcuttur. Ergin, kelimeyi *suk* “ihtiras, iştihak, heves, hasret, istek; kızgınlık, hiddet” kelimesi ile bağlantılı olarak okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 140)

ķız ķuduz: (𐎠𐎢𐎢𐎢𐎢, T2 G4) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kız, kadın” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 110-111) Bu ifade, araştırmacılar tarafından yaygın olarak bu şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır.

eğri tebi: (ᠡᠳᠢᠷᠢᠲᠦ, T2 G4) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “eğri deve” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 110-111) İfade, bu şekliyle ilk olarak Giraud tarafından okunmuştur. (Giraud, 1961: 57) Ergin, bu okuyuşu ve yorumlamayı devam ettirerek aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

yiti otuz yaşka [... anda ... erti]: (...T2 D1) Ergin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yirmi yedi yaşında ... orda... idi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 110-111) İfade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde de tamamlanmış olmakla birlikte Ergin okunamayan kısmı bu şekilde tamir etmiştir.

olurtı: (...T2 D1) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “oturdu” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 110-111) Bununla birlikte kelime, aynı zamanda *olurtdum* şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1968: 360) Ergin, kelimeyi yazıldığı gibi okuyup tercüme etmeyi tercih etmiştir.

ulğartdım: (ᠤᠯᠭᠠᠷᠲᠢᠮᠤ, T2 D3) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “büyüttüm” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 112-113) Kelime, araştırmacılar tarafından genel olarak bu şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde aynı şekilde okuyup yorumlamıştır. Sonraki okumasında ise böyle bir fiil tabanının yapı bakımından imkânsız olduğunu, kelimenin aynı zamanda *olgurt-* fiiliyle de okunabileceği belirtilmiştir. (Tekin, 1968:390) (EDPT: 1972:139) Ergin, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir.

tögünlüg: (ᠲᠥᠭᠦᠨᠯᠦᠭ, T2 D4) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “damgalı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 112-113) Araştırmacılar tarafından yaygın olarak bu şekilde okunmuştur. Kelime, Erdal tarafından sonrasında *tügünlü* şeklinde düzeltilmiştir. (Erdal, 1991/II: 308)

büntegi: (ᠪᠦᠨᠲᠡᠭᠢ, T2 D7) Ergin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “böylesi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 112-113) Kelime, başlangıçta farklı şekillerde okunmuş, sonrasında kelimenin *bunu tegi* şeklinde büzüşme sonucunda meydana gelmiş olabileceği öne sürülmüştür. (Tekin, 1963: 196-198) Ergin, bu görüşü kabul ederek aynı şekilde okumuş ve tercüme etmiştir.

(᠑) işaretini içerisinde Bilge Kagan ve Kül Tigin'in yer aldığı Orhon Yazıtları adlı eserinde “ń” ile göstermiş, Tunyukuk Yazıtı adlı eserinde ise “ny” ünsüz çiftini kullanmıştır. Çift ünsüz olduğunu belirtmek için de altına bir işaret koymuştur. (ᠲᠦᠨᠦᠵᠦᠵᠦ = tunyukuk, T B1; ᠶᠦᠳᠦ, (a)ń(1)g yok, KT G3)

(᠓) işaretini göstermek için “lt” ünsüz çiftini kullanmıştır. Çift ünsüz olduğunu belirtmek için de altına bir işaret koymuştur. (ᠲᠦᠨᠦᠵᠦᠵᠦ = (a)dr(1)ltı, T1 B2)

(᠒) işaretini “ük,kü” şeklinde göstermiştir. (ᠬᠦᠷᠦᠬᠦ = türük, KT G1)

(᠖) işaretini “ük,kü” şeklinde göstermiş, çift ünsüz olduğunu göstermek için de altına bir işaret koymuştur. (ᠤᠵᠦᠭᠦᠯᠦᠵᠦ = üzg(ü)lük (a)lp (ä)rm(i)ş, T G7)

(᠕) işaretini Tunyukuk Yazıtında yalnızca bir kez kullanıldığını belirtmiş ve “çi” şeklinde göstermiştir. Çift ünsüz olduğunu üzerine bir işaret ile göstermiştir. (ᠶᠡᠵᠢᠨᠦᠵᠦᠵᠦ = k(ä)lt(ä)çim(i)z, T G7)

(᠒) ve (᠓) işaretlerinin Orhon Yazıtlarında bulunmadığını belirtmiş, (Tekin, 1994: Giriş/IX) ve Tunyukuk Yazıtı'nda birer defa kullanılan bu işaretleri ᠒ (=aş), ᠓ (=baş) şeklinde göstermiş ve çift ünsüz olduğunu belirtmek için “aş” işaretinin üzerine, “baş” işaretinin ise altına bir işaret ile koyarak göstermiştir. (ᠶᠡᠵᠢᠨᠦᠵᠦᠵᠦ : ᠒ᠶᠦᠰᠦᠨᠦᠵᠦᠵᠦ = biz: aş <t>(ä)g: (ä)rt(i)m(i)z, T G1; ᠶᠡᠵᠢᠨᠦᠵᠦᠵᠦ = id(1)p ı b(a)r baş, T K2)

2.3.2. Talat Tekin'in Kül Tegin Yazıtı'nı Okuma Yöntemi

t(e)ñri t(e)g : t(e)ñride : bolm(1)ş: (ᠬᠦᠷᠦᠬᠦ : ᠬᠦᠷᠦᠬᠦᠰᠦ : ᠶᠡᠵᠢᠨᠦᠵᠦᠵᠦ, KT G1) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(Ben) Tanrı gibi (ve) Tanrıdan olmuş” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) Bu ifade, araştırmacılar tarafından yapılan ilk okumalarda farklı şekillerde çevrilmiştir. Tekin, ifadeyi Bilge Kağan'ın küçük oğlu Teñri Kağan'ın unvanı olarak değerlendirmiş ve “burada yazıtların İngilizce çevirisinden de açıkça anlaşılacağı gibi iki niteleme grubu karşısında olduğumuzu hatırlatmak isterim *teñri teg* ve *teñride bolmış*. Birinci ibare “Tanrı gibi, Tanrıca, ilahî” anlamındadır. İkinci ibare ise “gökte olmuş” şeklinde değil, fakat “Tanrı'dan olmuş” şeklinde anlaşılmalıdır. Bilindiği gibi Çin imparatorları *t'ien-tzī* (> Eski Türkçe *tensi*) yani “Göğ'ün oğlu, Tanrı'nın oğlu” unvanını taşırlardı. Göktürk hakanlarının da Çin

imparatorlarının bu inanancını benimsedikleri ve kendilerini “ilahî” veya “semavî” kökenli aydıkları anlaşılıyor. Bilge Kağan’ın küçük oğlu Teñri Kağan’ın unvanı da *teñri teg, teñri yaratmış* yani “Tanrı gibi, Tanrı yaratmış”tır.” şeklinde açıklamıştır. (Tekin, 1988: 61)

türük: (𐰽𐰺𐰍, KT G1) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Türk” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) Bu kelime de görüldüğü üzere çift ünsüz ile yazılan kelimelerdeki çift ünsüzleri yazımda göstermiştir. Bununla birlikte Tekin, kelimenin Kül Tegin ve Bilge Kagan Yazıtları’nda daima 𐰽 (=ʷK) ile yazılması dolayısıyla *türük* şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. Kelime, bu biçimiyle metin yayımlarında ilk olarak Giraud tarafından gösterilmiştir. (Giraud, 1961:66) Tekin, Giraud’un okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Tunyukuk Yazıtı’nda kelime, on defa 𐰽 (=k²) ile yazıldığı için kelimenin aynı zamanda *türk* okunuşu da mevcuttur. Tekin, kelimenin aslının *türük* şeklinde iki heceli olduğunu ancak 8. yy.’da tek heceli şeklinin de ortaya çıktığını belirtmiştir. (Tekin, 1988: 61) Bu konuyla ilgili olarak bir gazeteye yazdığı mektupta *Türk* adı ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: “Bildiğimiz en eski biçimi Türük ya da Törük olan bu etnik adın Macarcadaki biçimi Török, eski Rusçadaki biçimi Tork’tur. Bu veriler Türk etnik adının aslının iki heceli Törük ya da bunun kısaltmış biçimi Törk olduğu yolundaki görüşü desteklemektedir. Bu verilere göre Törük adı, büyük bir olasılıkla “doğmak, yaratılmak, türemek” anlamındaki eski Türkçe *törü-* eyleminden *-k* eki ile türetilmiş bir sözcüktür ve “halkedilmiş, yaratılmış, türemiş” anlamına gelir.” (Ölmez, 2015:17) Bu ifadeden de anlaşılabilceği üzere kelimenin iki heceden oluşan *Türük* olması gerektiğini belirtmiştir.

bu ödke: (𐰽𐰺𐰍𐰽, KT G1) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “bu devirde” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) Bu ifade, ilk olarak Thomsen tarafından bu şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1896: 166, Not: 67) Tekin, Kül Tegin Yazıtı’ndaki bu ifadenin eski okunuşunu devam ettirerek aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

iniygünüm: (𐰽𐰺𐰍𐰽𐰺, KT G1) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “erkek kardeşlerim” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) Kelime, Thomsen tarafından yapılan ilk okumada *ini* “erkek kardeş” kelimesine +*KUn* topluluk isminin eklenmesiyle oluşmuş bir kelime olarak açıklanmış ve kelime *iniygünim* şeklinde okunmuştur. (Thomsen, 1896: 165-166, Not: 59) Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde

kelimeyi *ini yegün* şeklinde okumuş ve “younger brother (küçük erkek kardeş)” olarak tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968:231) Sonraki yayımında ise *yegün* kelimesine ne eski ne de yeni hiçbir Türk dil ve lehçesinde rastlanmadığını, bundan dolayı kelimenin *ini* kelimesine +*KUn* topluluk isminin eklenmesiyle oluşmuş bir kelime olarak değerlendirmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir. Kelime içindeki *y* ünsüzünü ise *ini* kelimesinin sonundaki *i* ünlüsünün aslında uzun olması ile açıklanabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 63)

birki: (𐰽𐰺𐰸𐰺, KT G1) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “birleşik, müttehit” olarak tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) Kelimeyi, Orhon Türkçesi Grameri’nde *biriki* şeklinde okuyup ve “and” olarak tercüme etmiş (Tekin, 1968:315) ancak sonraki yayımında bu görüşünü “birleşik, müttefik” anlamında bir sıfat olarak düşünmüş ve değiştirmiştir. (Tekin, 1988:63) Tekin, kelimenin *birki* şeklindeki okunuşu ile ilgili ise Eski Türkçe *birik-* (<**birik-*) “birleşmek, bir araya gelmek” fiilinden *-i* zarf fiil eki ile türemiş olan bu kelimenin Türk dil ve lehçelerinde *birge* (Yak. *birge*) “birlikte, beraber” şeklinde yaşadığını da belirtmiştir. (Tekin, 1988: 63)

bod(u)n(u)m: (𐰽𐰺𐰸𐰺), KT G1) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “halkım” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) Yazıtlarda 𐰺 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırıcı herhangi bir işaret bulunmadığı için kelimenin *budun* ve *bodun* olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi, *bodun* şeklinde okumuş ve “tribes, people, nation” olarak tercüme etmiş, sonraki yayımında da bu okuyuşunu devam ettirmiştir. (Tekin, 1968: 317)

bir(i)ye: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰺, KT G1) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “güneyde” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) Kelime, Thomsen tarafından da aynı şekilde okunmuş ve “sağdaki” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1896: 115) Kelime, aynı zamanda *birye* şeklinde de okunmuştur. Tekin, kelimenin yaygın okuyuşunu devam ettirerek bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:315)

ş(a)d(a)pıt: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰺, KT G1) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve bir unvan olarak değerlendirip “şadapıt” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi, *şadpıt* şeklinde okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır. Sonraki okuyuşunda bu görüşünü değiştirmiş ve bağlayıcı ünlü ile birlikte bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:373)

s(a)b(ı)m(i)n: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰺, KT G2) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sözlerimi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) Kelime, 𐰺 (=n²) ile yazıldığı

için Tekin, kelimeyi bir öndamaksillaşma örneği olarak değerlendirmiş ve bağlama ünlüsünü “i” ile okumayı tercih etmiştir. Tekin, okumalarında bu tür hususlara dikkat etmiş ve aslında art ünlülü bir kelime ince sıradan bir ünsüz ile yazıldıysa bu durumu 8. yüzyıl Orhon Türkçesinde kök hecesindeki kalın ünlünün öndamaksillaşma ile bazı kelimelerde ince sıradan bir ünlüye değiştiğini öne sürmüş ve okumalarını da bu doğrultuda yapmıştır. (tiñla, KT G1; (a)gısı, KT G5; yimşak, KT G5; y(a)gutir, KT G5; koon(a)yin, KT G7; s(a)bin, KT G9; (a)lm(a)tin, KT G9; y(a)rl(i)k(a)dukin, KT G9; : t(a)şin, KT G12; (a)tısı, KT G13; k(a)ñin t(e)g, KT D5; (a)rm(a)kçısın : üçün, KT D6; yoñ(a)şurtukin : üçün, KT D6; urı oğlin, KT D7; ātin : it(t)ı, KT D7; ur(u)gs(i)r(a)t(a)yin, KT D10; y(a)gısı, KT D12; y(a)ñ(i)lukin, KT D19; yurçin, KT D32; (a)y(i)rkuun(i)ñ, KT D36; udl(i)kin, KT D36; k(a)g(a)nin, KT D36; yiş(i)g, KT D36; k(a)g(a)nin, KT D38; (a)k (a)tin, KT D40; (e)bin b(a)r(i)min, KT K1; (a)kin, KT K2; bulg(a)kin : üçün, KT K4; (a)z y(a)g(i)zin, KT K5; (a)z y(a)g(i)zin, KT K8; tida, KT K11; k(a)t(i)gdi, KT K8; b(a)rkin, KT KD; bit(i)g t(a)ş[in], KT KD; tör[t bın], KT GB)

ol a(m)tı : (a)ñ(i)g yok: (𐰽𐰺𐰭𐰆: 𐰺𐰆𐰽, KT G3) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “onlar şimdi (hiç de) kötü (durumda) değiller” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) Bu ifade daha öncesinde çalışmalarda bir cümle olarak değerlendirilmezken Tekin, bu *yok* ile kurulmuş olumsuz bir isim cümlesi olarak değerlendirmiş ve bu şekilde tercüme etmeyi tercih etmiştir.

işg(i)ti: (𐰽𐰆𐰽, KT G5) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ipeği” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) Kelime, ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuştur. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*'ndeki okumasını devam ettirerek aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:336)

y(a)gru: (𐰽𐰆𐰽, KT G5) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yaklaşıp” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 2-3) Kelime, *yagaru*, *yaguru* şeklinde de okunmuştur. (<yagu-r-u) Tekin, kelimeyi donmuş bir zarf fiil olup eski bir *yagur-* “yaklaşmak” (-r- orta çatı eki) fiilinden türemiş bir kelime olarak değerlendirmiştir. Kelimeyi iki heceli olarak kabul etmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 64)

bişükiñe: t(e)gi: k^udm(a)z: ermiş: (𐰽𐰆𐰽𐰆: 𐰆𐰽: 𐰆𐰽𐰆𐰽: 𐰽𐰆, KT G6) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(onun boyuna, halkına ve) hısım akrabasına kadar (herkesi) öldürmezler imiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Bu ifadenin

çevirisi ve ilk kelimesinin okunuşu ile ilgili farklı okumalar ve yorumlamalar mevcuttur. Tekin, ilk kelimeyi Uygurca metinlerde *tüñür* “dünür, hısım” kelimesi ile birlikte kullanılan *büşük* kelimesinin yuvarlaklaşmaya uğramamış daha eski şekli olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 64)

y(e)mşak: (𐰣𐰆𐰚𐰏, KT G6) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yumuşak” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Bunun yanı sıra kelimenin kapalı e (è) ünlüsünün farklı şekillerde değerlendirilmesine bağlı olarak *yımşak* ve *yemşak* okunuşları da mevcuttur. Tekin, kelimenin her iki yazıtta da 𐰣 (=y²) ile yazılmasından dolayı öndamaksillaşma örneği olarak kabul etmiş ve yazılmayan bağlayıcı ünlüsünün ince sıradan okunması gerektiğini belirtmiştir. Kelimenin Çuvaşça şeklinin *śemśe* olduğunu ve diğer Altay dillerindeki karşılıkları (Mo. *nimgen*, Evk. *nemkun*, *nemume* vb.) ilk hece ünlüsünün ön sıradan olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir. Böyle değilse, bu kelimedeki ilk hece ünlüsünün y (ve ş) komşuluğunda öndamaksillaşmış olabileceğini ileri sürmüştür. Yazıtlarda altı kez geçen bu kelimenin beş kez *y(e)mş(a)k* şeklinde yazılması dolayısıyla ilk hece ünlüsünün aslında e olduğunu ancak daha Orhon Türkçesinde y komşuluğunda daralma eğilimi gösterdiğinin düşünülebileceğini, kelimenin diğer Altay dillerindeki karşılıklarının da bu düşünceyi desteklediğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 64) Tekin, bu doğrultuda kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

üküş: (𐰆𐰏𐰚, KT G6) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “çok sayıda” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Kelimedeki 𐰆 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir durum bulunmamasından dolayı kelime, ilk okumalarda *öküş* şeklinde de okunmuştur. Gabain, Brahmi harfli Uygur metinlerinde kelimeyi *üküş* biçiminde tespit etmiştir. (Gabain, 2000:306) Brahmi alfabesinde o/u ve ö/ü ayrımı söz konusudur. Clauson da bu görüşü desteklemiş ve kelimenin *ü-, *yü- olabileceğini belirtmiştir. (EDPT:910/b) Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*'nde kelimeyi *üküş* şeklinde okumuş, sonrasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968:393)

tög(ü)lt(ü)n: (𐰣𐰆𐰚𐰏, KT G6) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve yer adı olarak değerlendirip “Tögültün” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Kelimedeki 𐰆 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir durum bulunmamasından dolayı kelime, ilk okumalarda *tügültün* şeklinde de okunmuştur. (Thomsen, 1896: 169) Tekin, önceki okumaların aksine kelimenin üç heceli bir yer (ova, bozkır) adı saymanın daha doğru olduğunu belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde

okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 65) Tekin, ilk yayımında kelimeyi *tögültün* şeklinde okumuş, sonraki yayımında ise *tügültün* biçiminde göstermeyi tercih etmiştir. (Tekin, 1968:384)

öls(i)k(i)g: (𐰣𐰆𐰏𐰇, KT G7) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “öleceksin” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Kelimede, “η~g nöbetleşmesi”ne bağlı olarak *ölsikiñ* okunuşu da mevcuttur. Tekin, kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

boşgurur ermiş: (𐰔𐰆𐰅𐰅𐰄𐰆𐰇𐰈: 𐰆𐰇𐰈, KT G7) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “akıl verirler imiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Yazıtlarda 𐰆 (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime, aynı zamanda “buşgurur ermiş” şeklinde de okunmuştur. Kelimeyi, Thomsen *buşgurur ermiş* şeklinde *u* ile okumuş, *buşgur-* ya da *boşgur-* fiilini Uyg. *buş-*, *boş-* “aufwallen, zürnen, hassen” (Vámbéry), Çağ. *boş-* “bozulmak, çürümek, kızmak, üzülme” (Pavet de Courteille) fiilinin geçişli hâli olarak kabul etmiş ve metnin gelişine göre bu geçişli biçim “kızdırmak, öfkendirmek” (“erzürnen”, Radloff) anlamında değil, “canlandırmak, alevlendirmek; kışkırtmak” anlamında kullanılmış olabileceğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 169) İlk okumalarda kelime, farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, *boşgur-* “öğretmek, akıl vermek, yapmak, düzene sokmak” kelimesi ile bağlantılı olarak bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ıs(a)r: (𐰆𐰇𐰈, KT G8) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “gönderse” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Thomsen, kelimenin *idsar* yerine bu şekilde yazılmış olabileceğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896:152) Tekin ise kelimenin açıklmasında bu görüşün kabul edilemeyeceğini Orhon Türkçesinde *ds/ts>ss* benzeşmesi için başka bir örneğin daha mevcut olmadığını aksine *ds* ünsüz çiftinin kendisini koruduğunu gösteren örneklerin mevcut olduğunu belirtmiş ve kelimeyi ilk okuyuşlardan farklı olarak bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 65)

tok (a)rk(u)k s(e)n: (𐰔𐰆𐰅𐰅𐰄𐰆𐰇𐰈: 𐰆𐰇𐰈, KT G8) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(sen) tok (gözlü ve) aksisin” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Bu ifade, ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Tekin, Orhon Türkçesi Grameri’nde ifadeyi *tokurkak* şeklinde okumuş ve *-rka/-rqa-* ekinden türetilmiş bir *tokurka-* “kendini tok saymak, tok addetmek” şeklinde değerlendirmiştir. (Tekin,

1968:109) Thomsen, kelimeyi *tokrakıka sen* şeklinde okumuş ve *tokrak* (<tok-rak) “daha tok” sıfatından *-ık* eki ile kurulmuş farazi bir fiilin *-a* gelecek zaman eki (?) ile yapılmış şekli saymıştır. (Thomsen, 1896: 170) Bu ifade, Clauson tarafından *tok arkuk* şeklinde okunmuş ve *tok arkuk sen* ifadesi “you are satiated and refractory” şeklinde tercüme etmiştir. (EDPT: 474) Tekin, *-rak/ -rek* ekli sıfatlardan *-ık/-ik-* eki ile fiil türetildiğine dair başka örneğin bulunmadığını ayrıca Eski Türkçede gelecek zaman kuran bir *-a/-e* ekinin de bulunmadığını bundan dolayı Thomsen’in açıklamasının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Tekin, kendisi tarafından daha önce yapılan okuma ile ilgili ise *tok* sıfatından *-rka-* eki ile bir fiil türetilmesinin mümkün ve doğal olduğunu ancak bir fiile henüz hiçbir kaynakta rastlamadığını belirtmiştir. Ayrıca *tokurkak* “kendini tok sayan” gibi bir sıfat, bundan sonra gelen cümlelerdeki anlamları da uyuşmadığını da eklemiştir. (Tekin, 1988:66) Bağlama en uygun okuyuşun ise Clauson’a ait olduğunu belirtmiştir. Kendisinin de daha öncesinde düşündüğü bu okuyuştan *(a)rk(u)k* kelimesinin ^{WK} işareti ile yazılmamış olması nedeniyle vazgeçtiğini, şimdi kelime sonundaki *uk* ses grubunun her zaman ^{WK} harfi ile gösterilmediğine tanıklık eden örneklere bakarak bu harf dizisinin Clauson’un önerdiği gibi *tok arkuk* şeklinde okunabileceğini açıklamıştır. (Tekin, 1988:66)

āçsık: (𐰃𐰆𐰏𐰏, KT G8) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “acıma, acıkacak olma” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Okumalarında genellikle uzun ünlülü olduğunu düşündüğü kelimeleri bu şekilde ayırt edici bir şekilde göstermiştir.

ömez sen: (𐰏𐰆𐰏𐰏, KT G8) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “düşünmezsin” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Kelimedeki ^ŋ (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir işaret bulunmamasından dolayı kelime, araştırmacılar tarafından aynı zamanda *ümez sen* şeklinde de okunmuştur. Tekin, kelimeyi “ö” ile okumayı tercih etmiştir.

toru: (𐰏𐰆𐰏𐰏, KT G9) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “zayıflayarak” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Yazıtlarda ^ŋ (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* işaretini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime, aynı zamanda ilk okumalarda *turu* şeklinde de okunmuş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Tekin, kelimenin “o” ile okunması gerektiğini hatta uzun o (*ō*) ile okunmasının daha uygun olduğunu belirtmiş ve Yak. *tour-* “zayıflamak” < **tōr-*, *torgon* “aç”, Tuv. *dor-a öl-* “açlıktan ölmek”, Alt. *torolo-* “aç kalmak, açlık çekmek”, *toro* “aç” (< **tor-a*), Kırg. *toruk* “zayıf” (arık’la birlikte kullanılır), Sarı Uyg. *tor* “aç”,

torla- “aç kalmak, açlık çekmek” şeklinde diğer Çağdaş Türk yazı dillerinden kelime örnekleri ile de görüşünü desteklemiştir. (Tekin, 1988: 67)

kuubr(a)td(i)m: (↓>δʏϕϑϑϑ, KT G10) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “derleyip topladım” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Yazıtlarda ↓ (=ok,ko/uk,ku) işaretindeki *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime, aynı zamanda ilk okumalarda *kobart-* fiiliyle de okunmuştur. (Thomsen, 1896: 118) Tekin, fiilin kök hecesindeki ünlünün *u* olduğunun Brāhmī yazılı metinlerden anlaşıldığını öne sürmüştür. Fiilin basit çatısı *kuvra-* (<**kubra-*)’ dan türemiş Uyg. *kuvrag* “dinî topluluk, cemaat” kelimesinin Tuvacada yaşadığını belirtmiştir. (Tuv. *huvurak, hūrak* “(Budist manastırında) mürit, rahip çömezi”) (Tekin, 1988: 67)

b(e)d(i)z(e)t(ti)m: (ʌX#kϑ, KT G11) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “süslettim” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 4-5) Kelime, ilk okumalarda yazımda gösterildiği gibi *bediztim* şeklinde okunmuş ve yorumlanmıştır. Tekin, bu okunuşun yanlış olduğunu ve Eski Türkçe *bediz* isminden yapılmış *bedize-* “süslemek” fiilinin *Eski Türk Şiiri*, s. 124’te (12,63) *bedize-geli umun-* “süslemeyi ummak” şeklinde geçtiğini öne sürmüştür. Bu fiilin daha sonra *bedze-> *bezze-* üzerinden *beze-* şekline dönüştüğünü belirtmiştir. (*MK, Kutadgu Bilig, vb. beze-, bezet-*) (Tekin, 1988:68) Bununla birlikte Tekin, yazıtlarda çift okunması gereken ünsüzlerin tek bir işaretle karşılandığını ileri sürmüş ve bu şekilde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir.

y[(a)g]uk (e)l: (KT G13) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(burası) yakın (bir) mevki (olduğundan)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 6-7) Bu ifadenin harf dizisinin okunuşu ve anlamlandırılması ile ilgili farklı yorumlar bulunmakla birlikte Tekin, Radloff metni doğru ise kelimenin *yaguk* biçiminde okunabileceğini, öte yandan dördüncü harf Fin Atlası’nda görüldüğü gibi L^2 ise bunun da *(e)l* okunabileceğini dolayısıyla bu ifadenin *yaguk el erser* “(burası) yakın (bir mevki) olduğundan” biçiminde çevrilebileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 68)

(a)nç(a) t(a)kır: (KT G13) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “böylece yine, ve yine, ayrıca” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988:6-7) Kelimenin okunuşu ve anlamlandırılmasında farklılıklar mevcuttur. Tekin, bu kelimedeki dört harflik dizinin Fin atlasında $N\check{C}T^lK^lA$ şeklinde, Radloff metninde ise MT^lK^lK şeklinde olduğunu belirtmiştir. Tekin’e göre ise kelimedeki ilk harf $N\check{C}$ son harf ise A değil I olmalıdır.

Ança takı ibaresi ise “böylece yine, ve yine” ve dolayısıyla “ayrıca” anlamlarında bir kelime olarak değerlendirilebileceğini öne sürmüştür. (Tekin, 1988: 68)

biti(t)d(i)m: (𐰃𐰆𐰏𐰔, KT G13) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yazdırtım” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 6-7) Kelime, ilk okumalarda yazıldığı gibi *bitidim* şeklinde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, bundan önceki fiil *tokıtd(i)m* olduğundan ve kitabeyi hükümdarın kendisinin yazdığı düşünölemeyeceğinden bu fiilin de *bitit-* olması gerektiğini belirtmiştir. *Bititdim* kelimesindeki *td* çift ünsüzünün tek harfle yazıldığını öne sürmüştür. Tekin ilk okumaların aksine kelimeyi önceki okuyuşunda da bu şekilde okumuştur. (Tekin, 1968: 232, 47)

yol(lu)g: (𐰃𐰆𐰏𐰔, KT G13) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Yollug (kişi adı “talihli”)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988:6-7) Kelime, ilk okumalarda tek “l” ile okunmuştur. Tekin, kelimenin KT GB’da çift *L^l* ile yazıldığını ve Türk dilerinde Tuv. *çoldug* “talihli, mutlu”, Kklp. *collı*, Nog. *yollı* “ay” şeklinde kullanıldığını bundan dolayı da çift “l” ile okunması gerektiğini öne sürmüştür. (Tekin, 1988: 69)

(e)kin (a)ra: (𐰃𐰆𐰏𐰔, KT D1) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ikisi arasında” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 8-9) Kelimenin ilk hecesi sayı adı olduğu için kelimenin ilk ünlüsüsü yazılmamıştır. Tekin, sayı adlarının ilk ünlüsünün yazılmadığını belirtmiş ve kelimenin (*e*)*ki* şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. Bu kelimenin ana şeklini *çift k* ile (*ekki*, *ekki* şeklinde) tasarlamının doğru olamayacağını, *k* ünsüzünün daha sonrasında ikizleşmiş olabileceğini belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 69)

bum(i)n: (𐰃𐰆𐰏𐰔), KT D1) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve kişi adı “Bumın Kağan” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 8-9) Kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünün farklı şekillerde okunmasından dolayı *Bumın* ve *Bumin* olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. Tekin, Thomsen tarafından öne sürülen kelimenin Göktürk Kağanlığı’nın kurucusu *T’u-min* (ölümü 552) ile oğlu Muhan (=Bukan “boğa”, ölümü 552) adının karıştırılması (contamination) sonucu meydana gelmiş olabileceği görüşünü kabul etmiş (Thomsen, 1916:18-19) ve kelimenin ikinci hecesindeki ünlüsünü de Taryat (Terhin) kitabesinden yola çıkarak *ı* ile tamamlayarak kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 70)

işt(e)mi: (𐰽𐰺𐰏𐰍, KT D1) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve kişi adı olarak değerlendirmiş, “iştemi kağan” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 8-9) Kelime, her iki yazıtta da l (=s²) ile yazıldığı için Tekin, kelimeyi *iştemi* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin Çin kaynaklarında *şe-tie-mi*, *şi-tien-mi* şeklinde Bizans kaynaklarında da *stembis-hağan* şeklinde geçtiğini ileri sürmüştür. (Tekin, 1988: 70) Kelimenin *İstemi*, *Estemi* okunuşları da mevcuttur. Thomsen, kelimeyi *İstemi* şeklinde okumuş, kelimenin *Eřtāmi* şeklinde de okunabileceğini öne sürmüştür. (Thomsen, 1916:17)

k(a)d(i)rk(a)n: (𐰽𐰺𐰏𐰍), KT D2) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve yer adı olarak “Kadırgan (Kingan dağları)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 8-9) Kelimenin *kadırgan* okunuşu da mevcuttur. Tekin, Thomsen’in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi “Mançurya’da kuzeyden güneye uzanan dağ silsilesi Khingan’ın Eski Türkçe adı” şeklinde açıklamıştır. (Thomsen, 2011:206) (Tekin, 1988: 70)

idi oks(u)z köök tūrük: (𐰽𐰺𐰏𐰍𐰏𐰍𐰏𐰍: 𐰽𐰺𐰏𐰍, KT D3) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “pek örgütsüz (ve düzensiz yaşayan) Gök Türk” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 8-9) Bu ifadenin okunuşu ve anlamlandırılması ile ilgili farklı yorumlar mevcuttur. Tekin 1968 yılında yaptığı ilk okuma denemesinde *idi* kelimesini ilk kez bu şekilde tespit etmiş ve tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 70) Daha önceki okumalarda kelime, *idi* “sahip” kelimesi ile okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, kelime eęer *idi* “sahip” ve *ok* “kabile” kelime koşması olsa idi *-sIz* ekinin her iki kelimeye de eklenmiş olması gerekeceğinden kelimenin bu kelimedenden farklı bir kelime olması gerektiğini öne sürmüş ve 1968 yılında bu şekilde okuyup tercüme etmiş, daha sonrasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1988: 70)

özi (a)nça k(e)rg(e)k bolm(i)ř: (𐰽𐰺𐰏𐰍𐰏𐰍: 𐰽𐰺𐰏𐰍, KT D3/4) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(sonra) kendileri öylece vefat etmişler” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 8-9) İfadenin ilk iki kelimesinin *özi* şeklinde okunuşu ve farklı anlamlandırmaları mevcuttur. Tekin, iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. *Kergek bol-* ifadesinin ise başlangıçta farklı okunuşlarının ve anlamlandırmalarının olduğunu *uç-* ve *uça bar-* gibi daha çok hükümdarlar ve hükümdar ailesinden prensler için kullanılan saygılı bir ifade şekli olduğunu ileri sürmüş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 71)

bükli çöl(lü)g (e)l: (ᠪᠦᠬᠢᠯᠢᠴᠦᠯᠢᠭᠡᠯᠢ, KT D4) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Bükli Çöl halkı” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 8-9) Kelimedeki ᠢ (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir işaret bulunmamasından dolayı kelime, aynı zamanda *bökli* şeklinde de okunmuştur. Bunun yanı sıra kelimenin *bük (e)li* “orman halkı” şeklinde okunabileceği de öne sürülmüştür. Tekin, böyle bir ifadenin doğru olamayacağını çünkü yazıtlarda bir coğrafi terimden önce daima bir özel isim geldiğini *Altun yış, Kadırkan yış, Çugay yış, Yarış yazı* vb. belirtmiştir. (Tekin, 1988:72) Bu ifade, bir yer adı olarak ilk defa Thomsen tarafından okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1924:145) Tekin, Thomsen’ın bu görüşünü kabul ederek aynı şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.

(a)p(a)r pur(u)m: (ᠠᠫᠤᠫᠤᠷᠠᠨᠠᠨᠢᠯᠠᠷ, KT D4) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Avarlar, Bizanslılar” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 8-9) Kelime, ilk defa Malov tarafından bu şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Malov, 1951:29) Tekin, Malov’un bu görüşünü devam ettirerek ifadeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

oghtı: (ᠣᠭᠢᠲᠢ, KT D5) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “oğulları” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 8-9) Kelime, başlangıçta farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, kelimenin *oght-ı* “oğulları” şeklinde izah edilebileceğini *ogul, ogıl* kelimesinin *-t*’li çokluk şeklinin Yakutçada *uolattar* “oğlanlar” <*uolatlar, uolat*<*uolan*+*-t* şeklinde devam ettiğini öne sürmüş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988:73)

kikşürtükün üçün: (ᠬᠢᠵᠢᠰᠦᠷᠲᠦᠬᠢᠨᠤᠭᠦᠨ, KT D6) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “birbirine düşürdüğü için” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 10-11) Bu ifadenin birinci kelimesi ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi, *kişür-* fiili ile okumuş ve *kiş+ü-şür* şeklinde açıklayarak “to create a rift between (arayı açtırmak)” şeklinde tercüme etmiştir.²⁹ (Tekin, 1968:110) Sonraki yayımında ise bu görüşünü devam ettirmediğini ve Clauson tarafından *kikçür-* “kışkırtmak” fiili ile bağlantılı olarak öne sürülen görüşe katıldığını belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (EDPT: 714) (Tekin, 1988: 73)

(e)şilik: (ᠢᠰᠢᠯᠢᠬᠢ, KT D7) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “hanım olmaya layık” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 10-11) Kelime, ilk hecesi yazımda

²⁹ *Kiḡ* “geniş”, *kiḡü-* “genişlemek”, *kiḡüşür-* “arayı açtırmak” fiilinin ayrıntılı açıklaması için bkz.: Talat Tekin. 1968. **a.g.e.** s. 110.

gösterilmediği için Thomsen, Radloff tarafından yapılan ilk okumalarda *silik* şeklinde okunmuş ve “saf, temiz” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1896: 106) (Radloff, 1895:15) Türkiye’de ilk olarak Karamanoğlu tarafından *eşilik* şeklinde okunmuş, 1968 yılında T. Tekin tarafından yapılan okumada da Uygurca *êşi* “hanım” kelimesi örnek gösterilerek *eşilik* biçiminde okunmuştur. (Tekin, 1968:31) Clauson da eski okunuşu devam ettirerek kelimeyi *sil-* fiili ile bağlantılı olarak *silik* şeklinde okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır. Tekin, bu okuyuşun kabul edilemeyeceğini çünkü “saf, temiz” anlamındaki Eski Türkçe kelimenin *-k* ile değil *-g* ile olduğunu ve Çağdaş Türk dillerindeki bugünkü şekillerin (Tuv. *silig* “temiz”, Hak. *silig* “güzel”, Kzk. *suluw* “güzel”, Kırg. *sulū* “güzel”) de bunu doğruladığını ileri sürmüştür. Ayrıca paralelizm gereği (*beglik urı ogul: eşilik kız ogul*) kelimenin *e-şi-lik* olmasının daha doğru ve mantıklı olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1988: 74)

it(i)nü y(a)r(a)tunu umaduk: (𐰃𐰆𐰪𐰫: 𐰔𐰆𐰇𐰈) >𐰉𐰊𐰋, KT D10) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(fakat) kendini düzene sokup (iyi) örgütlenememiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 10-11) Kelime, BK D10’da *yaratunu* şeklinde olmasından dolayı bağlayıcı ünlüsünün *ı* ile okunduğu okumalar da mevcuttur. Tekin, bu görüşe katılmadığını Eski ve Orta Türkçedeki *aşun-* (<*aş-u-n-*) “geçmek” fiilinin bağlama ünlüsünün de *ı* değil *u* olduğunu belirtmiştir. Türkçenin daha eski dönemlerinde yuvarlak *u*, *ü* ünlüsünün de bağlama ünlüsü olarak kullanılmış olmasının da mümkün olduğunu ve sonuç olarak *yaratun-*, *aşun-* fiillerindeki *u* bağlama ünlüsünü arkaik bir özellik olarak sayılabileceğini dile getirmiştir. Ayrıca *yaratunu* şeklinin *yaratunu*’dan gerileyici benzeşme ile de meydana gelmiş olabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1988:74)

biriye: (𐰃𐰆𐰇𐰈, KT D14) Tekin, kelimeyi üç heceli olarak bu şekilde okumuş ve “güneyde” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 12-13) Bununla birlikte kelimenin *birye*, *bèrye* şeklinde okunuşları da mevcuttur. Tekin, kelimenin kökünün iki heceli **biri* olması gerektiğini çünkü kelime, eski datif-lokatif eki *-e* ile kurulurken araya boşluk doldurucu *-y*’nin girdiğini belirtmiştir. (Tekin, 1988:75) Bundan dolayı kelime, iki heceli olarak bu şekilde okumuş ve anlamlandırmıştır.

yük(ü)ntü[rm(i)ş: k(a)ḡ(ı)m k(a)g(a)n: (a)nça il(i)g]: (𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊𐰋, KT D15) Tekin, okunamayan bu kısmı bu şekilde tamamlamış ve “baş eğdirmiş. Babam hakan, öylece devleti (kurup)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 12-13)

kuunç(u)yug: (↓ʏʒDʏʏ, KT D20) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “prensesi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 12-13) Kelimedeki ↓ (=ok/ko, uk/ku) işaretinin okunuşu ile ilgili bazı okuma farklılıkları mevcuttur. Kelime, Thomsen tarafından ilk olarak *qonc^ujuk* şeklinde “o” ile okunmuştur. (Thomsen, 1896: 104) Bununla birlikte aynı zamanda kelimenin Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi eserlerinde *u* ile yaşadığı gerekçesiyle sonrasında *u* ile de okunabileceği öne sürülmüştür. Tekin, kelimeyi *u* ile bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

k(e)m(a)rt(a)tı [ud(a)çı: (e)rti: türük: bod(u)n: (e)rt(i)n]: (ʒʏʏʒʏʏ, KT D22) Tekin, bu ifadenin okunamayan kısımlarını bu şekilde tamamlamış ve “kim yıkıp bozabilirdi? (Ey) Türk halkı, (kötü huyundan) vazgeç” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 14-15) Bu ifade, ilk okumalarda farklı şekillerde tamamlanmıştır. Tekin, buradaki *(a)rt(a)tı* şeklinin cümleyi tamamlamadığını ve *artat-* “bozmak, tahrip etmek” fiilinin *-ı* zarf şekli olabileceğini öne sürmüştür. Bu cümleye bağlı *üze t(e)ñri b(a)sm(a)s(a)r (a)sra yir t(e)l(i)nm(e)s(e)r* şart cümlesi mevcut olduğundan buradaki *artatı* şeklinin yüklem olamayacağını ana cümlenin yüklemine ancak *artatı udaçı erti* “tahrip edebilecek idi” şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir. (Tekin, 1988:76)

kür(e)güñ(i)n üç(ü)n: (ʒʏʏʒʏʏ: ʏʏʏʏ, KT D23) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “itaatsizliğin yüzünden” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 14-15) Buradaki *küregü* kelimesini *küre-* “kaçmak” fiilinden *-gü* ile yapılmış bir isim olarak değerlendirmiş ve bu ifadeyi “kaçak olduğun için, itaatkâr olmadığın için” şeklinde anlamlandırmıştır. (Tekin, 1988:76) Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde de kelimeyi bu şekilde okumuş ve anlamlandırmış, sonraki okumasında da bu okuyuşunu devam ettirmiştir. (Tekin, 1968:112)

(e)rm(i)ş b(a)rm(i)ş: (ʏʏʏʏʏʏ, KT D23) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ilerlemiş, bağımsız ve müreffeh” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 14-15) Bu ifade ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Tekin, Orhon Türkçesi Grameri’nde “free and independent (hür ve bağımsız)” şeklinde çevirmiş, sonraki okumasında ise bu deyim “ilerlemiş, kalkınmış, müreffeh” anlamına gelebileceğini belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:328) (Tekin, 1988: 77)

kantan: (ʏʏʏ), KT D23) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “nereden” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 14-15) Kelime, başlangıçta farklı şekillerde okunmuştur. Tekin, kelimeyi Orhon Türkçesi Grameri’nde *kantın* şeklinde okumuş,

sonrasında bu görüşünü devam ettirmeyerek bağlama ünlüsünü *ı* ile okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:234)

türük bod(u)n(u)g (a)tı küsi: (𐰽𐰺𐰍: 𐰇𐰏𐰔𐰚): 𐰇𐰺𐰍𐰏, KT D25) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Türk halkının adı sanı” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 14-15) Bu ifadenin ikinci kelimesindeki -g’yi Orhon Türkçesi Grameri’nde genetik eki olarak açıklamış ve bu doğrultuda anlamlandırmıştır. (Tekin, 1968:128) Kelime, BK D20’de -g eki olmadan *bod(u)n* şeklinde yazılmış olmasından dolayı Tekin, Hovdhaugen tarafından öne sürülen KT’deki -g’li şeklin yazım yanlışı olduğu ve bu yanlışın BK’da düzeltilmiş olabileceği görüşünde haklı olabileceğini ileri sürmüştür ve *ñ>ğ/g* değişmesinin yalnızca ikinci kişi iyelik ekinde görüldüğünü belirtmiştir. (Hovdhaugen, 1974: 68) (Tekin, 1988: 78)

yılsıg: (𐰽𐰺𐰍, KT D26) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “zengin ve müreffeh” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 14-15) Kelime, ilk okumalarda *yılsag* gibi farklı şekillerde okunmuştur. Tekin, Orhon Türkçesi Grameri’nde *yılsıg* kelimesinin farazî bir **yıl* isminden +*sıg* eki ile türetilmiş olabileceğini öne sürmüştür. Moğolca *yali* “önemli, mühim” sıfatı ile *yali-* “çok olmak, kaliteli olmak” fiilini de bu görüşüne kaynak göstermiştir. (Tekin, 1968:107) Tekin, sonraki yayımında bu görüşünü muhafaza ettiğini belirtmiş, *yılsıg* kelimesinin Tat. *yılmay-*, Kırg. *cılmay-*, Kzk. *jılmıy-*, Trkm. *yılgır-* “gülümsemek” fiilleriyle bu fiillerin kökü ile ilgili ve asıl anlamının “gülümser, güler yüzlü” olabileceği kanısına vardığını belirtmiştir. (Tekin, 1988: 78)

türg(ü)rü: (𐰽𐰺𐰍𐰏, KT D29) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “diriltip” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 16-17) Kelime, ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. *Orhon Türkçesi Grameri*’nde *türg(ü)rü* (*tir-gür-ü* “dirilterek”) şeklinde ikinci hecenin yuvarlak ünlüsü ilk hecedeki *i*’den sonra olacak şekilde okumuştur. (Tekin, 1968:235) Tekin, sonraki okuyuşunda da bu okuyuşunu devam ettirerek aynı şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

in(i)m kül tig(i)n (e)r (a)t bultı: (𐰽𐰺𐰍: 𐰺𐰍𐰏𐰺𐰍: 𐰽𐰏𐰔𐰚, KT D31) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kardeşim Kül Tigin erkeklik adını elde etti” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 16-17) Buradaki *er at* ifadesi Tekin tarafından “erlik adı, yiğitlik adı” şeklinde değerlendirilmiş ve bununla bağlantılı olarak sonraki ifadeyi *bul-* fiili ile okunmuştur. Bu durumu açıklarken Eski Türklerde erkek çocuğun genç

yaşta bir yiğitlik göstererek “erlik, yetişkinlik” adı alması geleneği ile bağlantı kurulabileceğini belirtilmiştir. (Tekin, 1988: 79-80)

yurçin: (ᠶᠤᠷᠴᠢᠨ, KT D32) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kayın biraderini” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 16-17) Kelime, ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde *yurç* kelimesi “brother-in-law, brother of the wife (kayın birader)” şeklinde açıklamıştır. (Tekin, 1968:408) Daha sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ançuladı: (ᠠᠨᠴᠤᠯᠠᠳᠢ, KT D32) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “takdim etti” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 16-17) Kelime, ilk okumalarda *enç uladı*, *enç ulıdı* şeklinde okunmuş birlikte bu şekliyle ilk kez Melioranskiy tarafından okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1988: 80) Tekin, *Orhun Yazıtları Grameri*’nde kelimeyi *ançula-* “to present, submit” < **ançu* “reward” (Uig. *ançu* id. , Mong. *anğu* “fine, punishment”, *anğula-* “to exact a fine”) şeklinde açıklamış ve sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirerek aynı şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 109)

yok kısd(ı)mız: (ᠶᠣᠬᠤ ᠬᠢᠰᠳᠤᠮᠢᠵᠢ, KT D32) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yok kıldık” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 16-17) *Kış-* fiilinin *kıl-* fiili ile eş anlamlı dolayısıyla ilgili olduğunu belirtmiştir. Türkçe *kıl-* fiilinin de Moğolca aynı anlamdaki *ki-* (< **kı-*) fiiline dayanılarak *kı-l-* şeklinde tahlil edilebileceğini öne sürmüştür. Bu şekilde de *kıl-* fiilindeki *-l-* foneminin Altayca sıklık (tekerrür) çatısı olarak izah edilebileceğini belirtmiştir. Bu durumda *kış-* fiilindeki *-ş-* morfemini de Ana Türkçe **kı-* fiilinin işteşlik çatısını kuran ek olarak açıklanabileceğini ve bunun yerini daha çok *kılış-* şeklinin aldığını öne sürmüştür. (Tekin, 1988: 80)

y(a)mt(a)r: (ᠶᠠᠮᠲᠤᠷ, KT D33) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yamtar” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 16-17) Kelime, ilk okumalarda *yamatar* şeklinde okunmuştur. Tekin, kelimeyi iki heceli olarak bir kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 109)

yüz (a)rtuk okun urtı: (ᠶᠦᠵᠢ ᠠᠷᠲᠤᠬᠤ ᠣᠬᠤᠨ ᠤᠷᠲᠢ, KT D33) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yüzden fazla okla vurdular” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 16-17) Bu ifade, başlangıçta farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, buradaki *ok* kelimesinden sonra gelen ekin ancak *ok* kelimesinin vasıta hali eki

olabileceğini öne sürmüş ve kelimeyi bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 81)

yüz[(i)ñe] b(a)şına bir t[(e)gm(e)di]: (𐰽𐰺𐰍𐰎: 𐰽𐰺𐰍𐰎: 𐰽𐰺𐰍, KT D33) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yüzüne (ve) başına bir (ok bile) değmedi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 16-17) Bu ifade, ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Orhon Türkçesi Grameri’nde ifadeyi *tegürmedi* şeklinde tamamlamıştır. (Tekin, 1968:235) Sonraki yayımında ise bu ifadenin her iki şekilde de tamamlanabileceğini ancak bundan sonraki satırın başında bulunan *tegdükin* kelimesini dikkate alarak bu fiilin *tegmedi* şeklinde tamamlanılmasının daha uygun olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1988: 81-82)

oplayu tegdi: (𐰽𐰺𐰍𐰎: 𐰽𐰺𐰍, KT D36) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(binip) süratle atılarak hücum etti” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 18-19) Bu ifadenin birinci kelimesinin **op* yansımasından *-la-* eki ile türetilmiş olabileceğini belirtmiştir. (Trk. *Hopla-*) Fiilin buradaki anlamının “yerinde durmamak, kendini tutamamak” olduğunu, Kırgızca’da aynı anlamdaki *opton-* fiilinin mevcut olduğunu ve bu fiilin **op-la-n-* şeklinden türemiş olabileceğini belirtmiştir. Tekin, bu yapının bazı araştırmacılar tarafından **op* “harman dövmek için koşulan öküzlerin ortasında bulunan öküz” + *layu* “gibi” olarak açıklandığını³⁰, böyle bir yapının kabul edilemeyeceğini çünkü harman döven öküzlerin hareketlerinin ağır, hatta çok ağır hareket ettiklerini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 82) Tekin, ifadeyi bu şekilde açıklamayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

udş(u)ru s(a)nçdı: (𐰽𐰺𐰍𐰎: 𐰽𐰺𐰍, KT D36) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kovalayıp mızrakladı” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 18-19) Bu ifadenin ilk kelimesini, Orhon Türkçesi Grameri’nde *ud (a)şru* şeklinde iki ayrı kelime şeklinde okumuş ve *udlık* “uyluk” kelimesinin **ud* şekli ile bağlantılı olarak “thigh (kalça aşırı)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 235,389) Sonraki yayımında ise Tekin, *udlık* “uyluk” kelimesinin **ud* şeklini tespit edemediğini ve dolayısıyla kelimeyi daha önce Clauson tarafından tespit edilen **udşur->*ud-uş-ur-* “kovalamak, kaçırtmak” fiilinin *-u*’lu zarf şekli olarak açıklamanın daha doğru olacağını belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (EDPT: 73) (Tekin, 1988: 82)

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Osman Fikri Sertkaya. 1983. Köl Tigin ve Köl-iç-Çor kitabelerinde geçen Oplayu Tegmek deyiimi üzerine. **Journal of Turkish Studies 3 Orhan Şaik Gökyay Armağanı**. C.2. Cambridge: Harvard UP: s.369-375.(Aynı yazı: **Göktürk Tarihinin Meseleleri**. 1995. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. s.153-159.)

otça borça kelti: (𐰽𐰺𐰠𐰢: 𐰽𐰺𐰠𐰢: 𐰺𐰺𐰢, KT D37) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ateş gibi, kasırga gibi (üzerimize) geldi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 18-19) Bu ifadenin ikinci kelimesi ile ilgili ilk okumalarda farklı anlamlandırmalar mevcuttur. Tekin, Thomsen tarafından ileri sürülen Doğu Türkçesi ve Kırgızca *bora-* “(hava) kar fırtınasına, tipiye çevirmek” fiilini dikkate alarak *borça* okuyuşunun en akla yakın olduğunu belirtmiş, Doğu Türkçesi *bora-* ve Kırgızca *boro-* (<*bor-a-) fiillerinin kökü olan *bor’un bugün Türk dil ve lehçelerinde bulunmamasının bu görüşü zayıflatmadığını çünkü hiçbir dil ve lehçede yaşamayan, unutulmuş başka kök kelimelerin de mevcut olduğunu öne sürmüş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1916:94) (Tekin, 1988: 83)

tut(u)zt[ı] (e)kisin özi (a)lt(ı)zdı: (𐰽𐰺𐰠𐰢: 𐰺𐰺𐰢: 𐰺𐰺𐰢𐰢𐰢, KT D38) Tekin, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “yakalattı, ikisini (de) kendisi (tutsak) aldı” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 18-19)

(a)nt(a)g ödke ök(ü)n(ü)p: (𐰽𐰺𐰠𐰢: 𐰺𐰺𐰢, KT D40) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “böyle bir zamana üzülop” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 18-19) Bu ifadeden önceki *alp er bizine tegmiş erti* cümlesi ile bağlantılı olarak Türklerin kötü bir hücumu uğradığını, ordunun atlarının da zayıf ve yiyeceksiz olduğunu belirtmiş ve bu durumda da ifadenin *ökün-* “üzülmek, hayıflanmak” kelimesi ile bağlantılı olarak tamamlanabileceğini ileri sürmüş ve bu şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir. Bu ifadenin Clauson tarafından *ük-* “yığmak” tarafından tamamlandığını ancak *yığmak* anlamındaki bu kelimenin *ük-* değil *üg-* olduğunu bu sebeple de bu görüşün kabul edilemeyeceğini de belirtmiştir. (Tekin, 1988: 84) (EDPT: 111)

(e)rür b(a)rur (e)rkli: (𐰽𐰺𐰠𐰢: 𐰺𐰺𐰢, KT K1) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(serbestçe) hareket eden (bir) düşman (oldu)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 20-21) Bu ifadenin son kelimesinin birçok yerde “iken” anlamında çevrildiğini ancak bu kelimenin *erkli* şeklinde *i* düşmesi ile *er-igli* şeklienden getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buradaki ifadenin “gelir gider olan” yani “kendi başına buyruk olan, serbestçe karar verip hareket eden” şeklinde çevirmenin daha doğru olacağını belirtmiştir. Kelimedeki *g* ünsüzünün ötümsüzleşmesi **erigli*’deki *i* ünlüsünün düşmesi sonucu meydana gelmiş olabileceğini öne sürmüş ve kelimeyi, *erigli*> **erigli*> *erkli* şeklinde açıklamıştır. (Tekin, 1988: 84)

(a)z bod(u)n y(a)gı boltı: (𐎠𐎠𐎠𐎠): 𐎠𐎠𐎠𐎠𐎠, KT K2) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(o sırada) Az halkı (da) düşman oldu” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 20-21) Bu ifadenin son kelimesi ilk okumalarda *kaltı* şeklinde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Tekin, kelimenin Radloff metninde *WLTI* şeklinde olduğunu bundan dolayı *boltı* şeklinde olduğuna şüphe olmadığını belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 85)

k(a)mş(a)g: (𐎠𐎠𐎠𐎠, KT K3) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sarsılmış, sarsıntılı” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 20-21) Kelime, ilk okumalarda *kamaşığ* şeklinde okunmuş ve farklı şekilde yorumlanmıştır. (Thomsen, 1896: 112) Tekin, *Irg Bitig*’deki *kamşa-* “sallanmak, hareket etmek” fiilinden hareketle kelimenin *kamşa-* fiilinden yapılmış bir sıfat olduğunu öne sürmüştür. Yazıtlarda bu kelimenin ayrıca *kamşa-* fiilinin ettirgen çatısı *adak kamşat-* “ayağı sarsılmak, sendelemek” (KT K7, BK D30) deyiminde de yer aldığını belirtmiş, kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 85)

bod(u)n il(i)g ik(e)gü boltukınta: (𐎠𐎠𐎠): 𐎠𐎠𐎠𐎠𐎠, KT K3) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “halk ve hükümdar ikiye ayrıldığında” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 20-21) Bu ifadenin ikinci ve üçüncü kelimesi, ilk okumalarda *ilgikgi*, *ilig-ik(li)g(i?)* olmak üzere farklı şekillerde de okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1896: 112) (Radloff, 1985:25) Tekin, ikinci ve üçüncü kelimenin Radloff Atlası’nda $W^2L^2G^2IK^2.G^2$, Fin Atlası’nda ise $IL^2G^2IK^2G^2I$ şeklinde mevcut olduğunu, Fin Atlası’ndaki şeklin sondaki işaret hariç doğru kabul edilebileceğini belirtmiştir. Sondaki işaretin de aslında W^2 olduğunu, bu durumda ifadenin *il(i)g ik(e)gü* şeklinde iki ayrı kelime olarak değerlendirileceğini ileri sürmüştür. (Tekin, 1988: 85)

koş(u)lg(a)kda: (𐎠𐎠𐎠𐎠𐎠, KT K5) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve bir yer ismi olarak değerlendirmiş “Koşulgak’da” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 20-21) *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi *kuş-algak* şeklinde okumuş ve yer ismi olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968:348) Sonraki okuyuşunda ise *koşulgak* şeklinde okumuş ve *koşul-* fiilinden *-gak* eki ile yapılmış “iki nehrin koşulduğu, birbirine kavuştuğu yer” anlamında bir kelime olarak değerlendirmeyi tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 86)

(e)zg(e)nti k(a)d(i)zde: (𐎠𐎠𐎠𐎠: 𐎠𐎠𐎠𐎠, KT K7) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Ezgenti Kadız’da” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1988: 22-23) Bu

ifadenin ikinci kelimesi, χ (=d²) ile yazıldığı için kelimeyi öndamaksillaşma örneği olarak değerlendirip yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *i* ile okumayı tercih etmiştir. Kelimenin bu husus dikkate alınmadan *Kadızza* şeklinde okunuşları da mevcuttur.

b(a)lık(k)a b(a)s(i)kdı: (ᠪᠠᠯᠢᠯᠠᠬᠤᠰᠢᠬᠠᠳᠢ, KT K8) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “çamura soktu, çamurlara kardı” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 22-23) İfade, bu şekliyle ilk defa harf dizisindeki ikinci harfin *S*² veya *S*¹ olduğu gerekçesiyle *Orhon Türkçesi Grameri*’nde Tekin tarafından okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1968:237) Tekin, bu görüşünü sonraki okuyuşunda da devam ettirmiştir.

kül tig(i)n (e)b(i)g b(a)şl(a)yu (a)kıt(tı)m(i)z: (ᠬᠦᠯᠲᠢᠭᠢᠨᠡᠪᠢᠭᠪᠠᠰᠢᠯᠠᠶᠤᠨᠠᠬᠢᠲᠤᠮᠢᠵᠢ, KT K8) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Kül Tigin’i karargâhın başında bıraktık” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1988: 22-23) Yazıtlarda ilk hecedeki *a* ünlüsü yazılmadığı için bu ifadenin ikinci kelimesi, ilk okumalarda “beg, beğ” şeklinde de okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “karargâh” şeklinde tercüme etmiştir. Bu yorumlamasını da “savaşta Kül Tegin savaşa katılmamış, *eb*’de yani karargâhta kalmıştır, bundan dolayı kelimeyi karargâh şeklinde tercüme etmek daha doğrudur” şeklinde açıklamıştır. (Tekin, 1988: 87)

öd t(e)ñri (a)ys(a)r: (ᠣᠳᠲᠡᠨᠡᠨᠢᠷᠢᠶᠰᠢᠷ, KT K10) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “zaman tanrısı buyurunca” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 22-23) Yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için bu ifadenin üçüncü kelimesi, ilk okumalarda *yasar*, *yaşar* şeklinde de okunmuş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. İfade, bu şekliyle ilk defa Clauson tarafından tespit edilmiş ve “when heaven prescribes the time (tanrı zamanı (ömrü) tayin edince...)” şeklinde tercüme edilmiştir. (EDPT: 974) Tekin, bu ifadenin hiç şüphesiz *ay-* fiili ile okunması gerektiğini ve ancak *ay-* fiilinin buradaki anlamının söylemek değil, “emretmek, buyurmak, hükmetmek, takdir etmek” şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir. Buradaki *-sAr* ekinin eylemin zamanını bildiren zarf fiil eki görevinde olduğunu dolayısıyla kelimenin bu şekilde okunup anlamlandırılması gerektiğini öne sürmüştür. (Tekin, 1988: 87)

b(e)rç(i)k(e)r: (ᠪᠡᠷᠴᠢᠬᠡᠷ, KT K12) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “İranlılar” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 22-23) *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi *berçik er* şeklinde iki kelime olarak okumuş ve “Persian” şeklinde tercüme etmiş, sonraki okumasında ise buradaki *berçik* kelimesinin Orta

Farsça **Parsig*, **Persig* gibi bir isimden bozulmuş bir şekil olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1968: 312) (Tekin, 1988: 88)

buk(a)r(a)k ul(u)ş: (𐭪𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮, KT K12) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Buhara şehri” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 22-23) Bu ifadenin ikinci kelimesi, l (=s²) ile yazıldığı için kelimeyi ince sıradan ş ile okumayı tercih etmiştir.

n(e)k s(e)ñün og(u)l t(a)rk(a)n: (𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮: 𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮), KT K12) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “General Nek (ve) Oğul Tarkan” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 22-23) Bu ifadenin Radloff Atlası’nda *N²NG*, Fin Atlası’nda *N²K²* şeklinde bulunmasından dolayı ilk okumalarda kelime farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, Fin Atlası’ndaki şekli esas alarak kelimeyi *nek* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Bu durumu Kül Tigin’in *yoğ* törenine Buhara şehri halkından iki temsilcinin geldiğini, bunlardan “general” rütbesini taşıyan birincisinin adı olan *N²K²* harf dizisinin *nek* şeklinde okunabileceği gibi *(e)n(e)k* veya *(e)n(i)k* şeklinde de okunabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 88)

t(a)bg(a)ç k(a)g(a)n çık(a)nı ç(a)ñ s(e)ñün: (𐭮𐭮𐭮𐭮: 𐭮𐭮𐭮: 𐭮𐭮𐭮: 𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮, KT K13) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Çin imparatorunun yeğeni General Çang” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 22-23) Buradaki *çañ* kelimesi, ilk okumalarda Çince bir unvan olarak anlaşılmış ve aynı şekilde tercüme edilmiştir. Tekin, bu kelimenin Çince bir unvan olmayıp Türkçe bir akrabalık adı olduğunu Kaşgarlı’nın kelimeyi *teyze oğlu* şeklinde tercüme ettiğini belirtmiştir. Bu ifadede adı geçen *ç(a)ñ s(e)ñün* “General Çang” Çin imparatorunun Kül Tegin’in *yoğ* töreni için Bilge Kagan nezdine gönderdiği Çin kaynaklarında zikredilen Çang K’ü-i ile aynı şahıs olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1988: 89) İfade, bu şekliyle ilk olarak Thomsen tarafından okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1896: 116, Not: 66) Tekin, Thomsen’in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

(a)lkd[(i)m](i)z: (𐭮𐭮𐭮𐭮𐭮, KT KD) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “bitirdik, tamamladık” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 24-25) Kelime, ilk okumalarda *alkadımız* şeklinde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1896: 120) Tekin, kelimenin *alk-* fiili ile okunması gerektiğini bu fiilin edilgen çatısının KT G9=BK K7’ de *(a)lk(i)n-* şeklinde mevcut olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1988: 89)

kül tig(i)n ö[zi] kırk (a)rtuk[ı y]iti y(a)şı[nā] boltı: (𐰽𐰺𐰽𐰾𐰿𐰸: 𐰺...𐰾𐰺𐰾: 𐰺𐰾𐰿...𐰺𐰾𐰿𐰺𐰾: 𐰾𐰺𐰾, KT KD) Tekin, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “Kül Tigin kendisi (?) kırk yedi yaşında (?) idi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 24-25) Bu ifadenin son iki kelimesi ile ilgili farklı okumalar mevcuttur. Tekin, Fin atlasında son kelimenin $B^1W^1L^1IT^2$ şeklinde mevcut olduğunu, bu harf dizisi doğru ise Yollug Tigin’in burada *I* harfini *T* harfinden önce yazarak bir yanlış yaptığının söylenebileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 90)

tuyg(u)n (e)lt(e)b(e)r: (𐰽𐰾𐰿𐰺): 𐰺𐰾𐰿, KT KD) Yazıtlarda λ (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için bu ifadenin birinci kelimesi, aynı zamanda *toygun* şeklinde de okunmuştur. Tekin, ilk kelimenin özel isim olması gerektiğini düşünerek kelimeyi Çin mimar, ressam ve heykeltıraşlarını getiren şahsın adı ve unvanı şeklinde açıklamış; Kırgızca *tuygun* “beyaz aladoğan” kelimesini de dikkate alarak kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 90)

t(a)ygun(u)n(i)zda: (𐰽𐰾𐰿𐰺)𐰾𐰿𐰺𐰾, KT GD) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “tay gibi oğullarınızdan” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 24-25) Kelime, ilk okumalarda unvan olarak değerlendirilmiştir. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde *ogl(a)n(i)n(i)zda* kelimesi ile birlikte kullanıldığı için kelimeyi *tay* kelimesinin *-gün* topluluk veya çokluk şekli saymış ve *Taygun* kelimesini burada mecazi olarak “tay gibi evlâtlar” anlamında kullanılmış olabileceğini ileri sürmüştür. (Tekin, 1968:377) Tekin, sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 91)

tir(i)gd(e)kiçe: (𐰾𐰿𐰺𐰾𐰿𐰺𐰾, KT GD) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “hayattaki gibi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 24-25) Kelime, ilk okumalarda iki ayrı kelime olarak değerlendirilmiş ve *tirig edkiçe* şeklinde okunmuştur. Tekin, kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

tör[t biñ] y(i)lk[ıs]ın: (KT GB) Tekin, okunamayan bu kısmı, bu şekilde tamamlamış ve “dört bin (attan oluşan) sürülerini” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 24-25)

(a)y(a)gma: (𐰾𐰿𐰺𐰾, KT GB) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “koruyan” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 24-25) Tekin, Eski Türkçe *aya-* fiilinin bir anlamının da “korumak, himaye etmek” olduğunu öne sürmüştür ve kelimeyi bununla bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için kelimenin aynı zamanda *yagma* okunuşu da mevcuttur.

tuygut: (ᠲᠦᠭᠦᠲᠦ, KT GB) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve bir kişi adı olarak tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 24-25) Kelime Fin Atlası'nda $T^lW^lY^lG^lT^l$, Radloff'ta ise $T^lW^lY^lG^lI$ şeklinde yer aldığı için kelimenin okunuşunda ve anlamlandırılışında farklılıklar mevcuttur. Tekin, kelimenin KD KD'de Çin'den sanatkârları getiren Tuygun Elteber'le aynı kişi olduğunu öne sürmüştür, kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 92)

[(a)y]ukı[ñ]a: (KT B1) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “mülküne (?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 24-25) Bununla birlikte Tekin, kelimenin son harfinin K^l değil NG olması gerektiğini belirtmiş ve kelimeyi *ay-* “söylemek, buyurmak, hükmetmek” kelimesi ile bağlantılı olarak *ayuk* “hükmolunan, hükmolunmuş (ülke)” şeklinde tamamlamıştır. (Tekin, 1988: 93)

in(e)nçü: (KT B2) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve bir unvan olarak değerlendirmiştir. Fin Atlası'nda $IN^2NÇW^l$ şeklinde bulunduğu için kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiş ve öndamaksillaşma örneği olarak değerlendirmiştir. Türkçe *inan-* fiilinin baştan beri bu şekilde olabileceğini ve *İnençü Apa Tarkan* yapısının Kül Tëgin'in bir unvanı olduğunu öne sürmüştür.

2.3.3. Talat Tekin'in Bilge Kagan Yazıtı Okuma Yöntemi

bödke: (ᠪᠦᠳᠻᠡ, BK K1) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bu zamanda” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 28-29) (=KT G1: *bu ödke*) Kelime, ilk okumalarda farklı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Kelimenin *bödke* <*bu ödke* ifadesinin büzüşmüş şekli olabileceği görüşü ilk defa Tekin tarafından öne sürülmüştür. (Tekin, 1968: 320) Tekin, sonraki okumasında da bu okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

yış: (ᠶᠢᠰ, BK K3) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “orman, ormanla kaplı dağ” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 28-29) (=KT G4) Kelimenin her iki yazıtta da Y^2 ile yazılmış olmasından dolayı kelimedeki art $ı$ ünlüsünün y ve $ş$ gibi inceltici ünsüzlerin arasında erken öndamaksillaşmaya uğramış olabileceğini öne sürmüştür, Alt. *yış*, Şor. *çış*, Hak. *çış* “sık orman” kelimelerini örnek göstermiş ve kelimenin Yakutçada i ile *sis* “dağ ormanı, dağlık yerdeki orman” < **yış* şeklinde mevcut olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1988: 97)

kuubr(a)t(t)m: (ᠬᠤᠠᠭᠢᠨᠲᠤᠮᠤ, BK K7) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “derleyip topladım” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 30-31) Bu kelimenin KT

G10'da *kuubr(a)td(i)m* şeklinde yazılmış olmasından dolayı kelime *tt<td* benzeşmesinin olabileceğini öne sürmüştür. (Tekin, 1988: 98)

kuurg(a)gl(i)g kuut(a)yin kinl(i)g (e)şg(i)tis]in: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺𐰽: 𐰺𐰽𐰺𐰽: 𐰺𐰽𐰺𐰽: 𐰺𐰽𐰺𐰽, BK K11) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kenarlı ipek kumaşlarını, kokulu ipeklerini” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 32-33) Bununla birlikte Tekin, ifadenin ilk kelimesini “kenar, kıyı” anlamındaki *kırıg* kelimesinden türemiş bir **kırğa-* “kenar yapmak” fiilinden -g ile isim olabileceğini öne sürmüştür. *Eşgirti* kelimesini ise Eski Uygurca'daki *eşgirti* “işlemeli ipek kumaş” kelimesi ile bir ve aynı olduğunu belirtmiş ve kelimeyi bununla bağlantılı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 98) *K(i)nl(i)g* kelimesi ise bu şekliyle ilk defa Clauson tarafından okunmuş ve *kin* “misk” kelimesi ile bağlantılı olarak okunmuştur. Tekin, Clauson'un bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (EDPT: 732)

bu b(e)gl(e)r(i)g [...] b(u)ñd[a...]: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺𐰽, BK K13) Tekin, okunmayan bu kısmı bu şekilde tamamlamıştır. *Orhon Yazıtları Grameri*'nde bu kısmı *beglerig[de ... su]buñd[a adrılmasar?]* şeklinde tamir etmiş, sonraki okumasında ise bu görüşünü değiştirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:247) (Tekin, 1988: 98)

y(a)r(a)t(it)d(i)m: (𐰽𐰺...𐰽𐰺, BK K14) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yaptırttım” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 32-33) Kelime, ilk okumalarda yazıldığı gibi *yaratdım* şeklinde okunmuştur. Tekin, kelimenin ettirgenlik anlamı vermesi gerektiğini düşünmüş ve Kül Tegin'in anıt kabrini Bilge Kagan inşa etmemiş fakat Çinli mimarlara inşa ettirmiş olabileceğini öne sürmüştür. *Yaratıt-* fiilinin Şine-Usu kitabesinde *y(a)r(a)t(i)td(i)m* şeklinde yer aldığını belirterek görüşünü desteklemiştir. (Tekin, 1988: 99)

b(e)ñgü taş tokıtd(i)m [...] tokıtd(i)m: (𐰽𐰺𐰽: 𐰽𐰺: 𐰽𐰺𐰽𐰽𐰽𐰽.... 𐰽𐰺𐰽𐰽𐰽, BK K15) Tekin, ifadeyi bu şekilde tamamlamış, ortadaki okunamayan kısmı boş bırakmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 34-35) Okunamayan bu kısmın *[erig yirte erser ança erig yirte bengü taş]* şeklinde tamamlandığı okumalar da mevcuttur.

(a)l]tı sir: (𐰽𐰺𐰽, BK D1) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Altı Sir” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 36-37) İfadenin birinci kelimesinin ilk hecesi tam olarak okunamadığı için bu kelimenin okunuşu ve anlamlandırılışı ile ilgili farklılıklar mevcuttur. Tekin, Köktürk konfederasyonuna bağlı boyların isimlerinin zikredildiği bu ibarede *[...]**T^lI* harf dizisinin *(a)ltı* kelimesinin son iki harfi, *S²IR²* harf

dizisinin ise İkinci Köktürk Kağanlığı'nın esas kitlesini oluşturan kabile federasyonunun adı olan *Sir* olabileceğini öne sürmüş ve okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 100, Not: 177)

(e)ki (e)d(i)z k(e)r(e)kül(ü)g: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚, BK D1) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “İki Ediz çadırı” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 36-37) Bu ifade, ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Tekin, Oğuz kabilelerinden birinin adı olan *Ediz* kelimesinin Kemçik Cırgak kitabesinde *(e)d(i)z (e)l ur(u)g(i)n... (a)rt(i)mga (a)lt(i)m* “Ediz halkı boylarını... ardıma aldım” şeklinde bulunduğunu belirtmiştir. “Çadır” anlamındaki *kerekü* kelimesinin ise Irk Bitig’de *k(e)rekü içi ne t(e)g ol* “Çadırın içi nasıldır?”, Uygur metinlerinde *evig barkıg kereküg* şeklinde daha çok “çadır” anlamında kullanıldığını, bugünkü dil ve lehçelerde *kerege* şeklinde ve daha çok “çadırın ağaç kafesi, çadır kafesi” anlamında yaşadığını ileri sürmüştür. (Kırg., Kzk., Kklp., Alt. *kerege*, Tat., Bşk., *kirege*, Trkm. *gerege* vb.) (Tekin, 1988: 101) Yazıtta kağanın adları geçen “göçebe” Türk boy ve beylerine “çadırı” anlamındaki *kerekülüg* sıfatını kullanarak hitap etmiş olabileceğini öne sürmüş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

[ö]g(i)r(i)p: (...𐰽𐰺1, BK D2) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sevinip” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 36-37) Kelime ilk okumalarda *egir-* “evirmek, çevirmek” fiili ile bağlantılı olarak *eğirip* şeklinde de okunmuştur. (Thomsen, 1896: 122) İlk olarak Thomsen tarafından bu kısım *ögirip* “sevinip” şeklinde düzeltilmiştir. (Thomsen, 1916:74-75) Tekin, Thomsen’in bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

toñ(i)tm(i)ş: (𐰽𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚, BK D2) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yere eğilmiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 36-37) Kelime, başlangıçta farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, Orhon Yazıtları Grameri’nde *toñtamış* “down- looking (aşağıya bakan)” şeklinde okumuştur. Sonraki okumasında ise kelimeyi, Clauson’un *töñit-* “eğilmek, aşağı inmek” fiilinin art ünlülü şeklinin *tonit-* olabileceği görüşünü devam ettirmiş ve kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (EDPT:517/b) Uygurca *toñtarıl-* “baş aşağı gelmek/getirilmek” fiilinin bu *tonit-* fiilinden gelmiş olabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1988:102)

sıgtam(i)ş yoglam(i)ş: (𐰽𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚: 𐰽𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚, BK D5) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ağlamışlar, yas tutmuşlar” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 38-39) Bu kelimelerin sonundaki *a* ünlüsü yazıldığı için Tekin, ilk okumasında söz

konusu ünlülerin uzun ünlü olduğunu öne sürmüştür. (Tekin, 1968:68) Sonraki okuyuşunda ise bu görüşünü devam ettirmemiş kelimenin son ünlüsünü kısa ünlülü olarak değerlendirmeyi tercih etmiştir.

yoñ(a)şurtukin için: (D>ƳƳ>H&↓Ƴ: Ƴλ#, BK D7) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “karşılıklı kışkırttığı için” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 38-39) Bu ifade, KT D6’da *yoñ(a)şurtukin için* şeklinde ikinci hecedeki *ü* ünlüsü yazıldığı için Tekin, bu kelimenin ikinci hecesindeki *ü* ünlüsünü Türkmencedeki *üçin* kelimesini de örnek göstererek uzun ünlülü olabileceğini öne sürmüştür. (Tekin, 1988: 103)

birtük(ke)rü: (ƳƳƳkƳƳƳ, BK D9) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “hizmet ettiği” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 38-39) Kelime, başlangıçta *birtükri* şeklinde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Tekin, kelimenin *k<k>* <*kğ* değişimine uğradığını çift ünsüzün tek harfle gösterildiğini öne sürmüş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988:103)

yiçe itdi yiçe ig(i)t(i)i: (ƳƳƳƳ: ƳkƳƳ: ƳƳƳƳ: ƳkƳƳ, BK D14) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(halkını) yeniden düzenledi (ve) yeniden besleyip doyurdu” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 40-41) Bu ifadedeki *yiçe* kelimesini, “tekrar, yeniden” anlamında bir zarf olarak değerlendirmiş ve Şine-Usu Yazıtı’nda kelimenin *udu k(e)l(i)ñ tid(i)m, kod(u)p b(a)rd(i)m, k(e)lm(e)di; yiçe irt(i)m* “(Bana) tabi olun dedim, bırakıp gittim, gelmediler ; tekrar vardım” (D 2-3) *y(a)na iç(i)k, ölm(e)çi y(i)tm(e)çi s(e)n tid(i)m; yiçe iş(i)g küç(ü)g birg(i)l tid(i)m* “Yine (bana) tabi ol, ölmeyecek (ve) yitmeyeceksin dedim; yeniden (bana) hizmet et dedim” (D5) şeklinde mevcut olduğunu ve buradan hareketle kelimenin “tekrar, yeniden” şeklinde anlamlandırılabilirliğini ileri sürmüştür. (Tekin, 1988:103)

k(e)ñü t(a)rb(a)nka: (ƳƳƳƳH&)&Ƴ, BK D18) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Kengü Tarban’a” şeklinde tercüme etmiştir. Bu ifadenin ikinci kelimesi *ð* (=b) ile yazıldığı için bu kelimenin aynı zamanda *tarmanka* şeklinde değerlendirilip okunduğu okumalar da mevcuttur.³¹ Tekin, kelimeyi *b* ünsüzü ile okumayı tercih etmiştir.

türük bod(u)n (e)rt(i)n ökün: (kƳƳƳ: ð>ƳƳ): ƳkƳƳ: ƳƳƳƳ, BK D19) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Türk halkı, (gel) vazgeç (ve) pişmanlık duy!” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 42-43) Orhon Yazıtları Grameri’nde *ertin* kelimesini

³¹ Söz içi ve söz sonu “b” harflerinin durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Ölmez. 2009. **a.g.m.** s. 212-213.

ökün- fiili ile eş anlamlı bir **ertin-* fiilinin emir şekli olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968:329) Sonraki okumasında ise kelimeyi “vazgeçmek” anlamındaki *ertin-* (*ert-i-n*) fiili ile okumuş ve Eski Türkçe *ert-* fiilinin eş anlamlısı *keç-* fiilinin Türk dillerinde “vazgeçmek” anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Bilge Kagan, burada Türk halkına kötü huylarından vazgeçmesini ve şimdiye kadar yaptıklarından pişmanlık duymasını istediğine göre “vazgeçmek” anlamındaki *ertin-* fiilinin metne ve bağlama daha uygun olduğunu öne sürmüştür. (Tekin, 1988: 104-105)

yu[t(u)z]in: (𐰽𐰺𐰠𐰸𐰢, BK D24) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “eşini, zevcenî, haremîni” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 44-45) Yazıtlarda 𐰽 (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime, aynı zamanda *yotuzin* şeklinde de okunmuştur. Tekin, kelime 𐰢 (=n²) ile yazıldığı için kelimeyi bir öndamaksillaşma örneği olarak değerlendirmiş yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü “i” ile okumayı tercih etmiştir.

k(a)l(i)ñ [...] (e)b(i)rü k(e)lürt(ü)m: (𐰠𐰢...𐰸𐰢: 𐰽𐰢𐰸𐰢𐰸, BK D25) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “bacımı haracım...çevirip getirdim” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 46-47) Kelime, ilk okumalarda *ebrü* şeklinde okunmuş ve *eb+rü* “eve doğru, eve” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1896: 123) Tekin, kelimenin bu okunuşunun ve anlamlandırılışının doğru olamayacağını çünkü Eski Türkçede bağımsız bir *-ru,-rü* yönelme ekinin olmadığını, bu ekin ancak datif ekine gelebileceğini belirtmiştir. Bu nedenle kelimenin *ebir-* “çevirmek” fiilinin zarf şekli olarak değerlendirilebileceğini öne sürmüştür. (Tekin, 1988: 105) Tekin, kelimeyi *Orhon Türkçesi Grameri*'nde bu şekilde okumuş ve anlamlandırmıştır. Sonraki okuyuşunda da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968:243)

ok(i)g(a)lı: (𐰽𐰢𐰸𐰢, BK D28) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “davet etmek için” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 46-47) Kelime, ilk okumalarda *ukgalı*, *okıgılı* şeklinde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Tekin, kelimenin *okı-galı* şeklinde okunması gerektiğini çünkü bundan sonraki cümlede Beş Balık şehrinin olduğunu ve Bilge Kagan'ı ve ordusunu “davet ettikleri için” (tahribattan) kurtulduklarını ifade ettiğini belirtmiş ve *-gAll* eki ile okumayı tercih etmiştir.

yüz(ü)ti: (𐰽𐰢𐰸𐰢, BK D30) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yüzdürerek” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 48-49) Kelime, ilk okumalarda *yüztî*, *yüz(?)ti*

zaman yazıldığını belirtmiştir. (Tekin, 1988: 107) Bundan dolayı kelimeyi şart eki ile okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

y(e)gdi k(a)zg(a)nt(i)m: (𐰽...𐰺𐰽: 𐰽𐰺𐰽𐰽, BK D36) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “daha iyi bir şekilde kazandım (elde ettim)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 50-51) Bu ifadenin birinci kelimesi, ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Tekin ise *Orhon Yazıtları Grameri*’nde kelimeyi *yeg* sıfatının *-di* ile yapılmış zarf şekli olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968:157) Sonraki okumasında da bu okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

k(a)r(a)g(a)n kus(i)lta: (𐰽𐰺𐰽: 𐰽𐰺𐰽𐰽, BK D37) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Karağan geçidinde” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 50-51) Orhon Yazıtları Grameri’nde ilk kelimeyi özel isim ikinci kelimeyi ise “dağ geçidi” anlamındaki *kısil* kelimesinin lokatif hali olduğunu belirtmiş ve sonraki okuyuşunda da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968: 245, 278) Tekin, önceki okuyuşunda *kargan* şeklinde okuduğu ilk kelimeyi, Taryat (Terhin) Kitabesi’ndeki ırmak adı *k(a)r(a)ga* (=Mo. *Kharaa*?) kelimesini de dikkate alarak *k(a)r(a)g(a)n* şeklinde değiştirmiştir. (Tekin, 1988: 108) İkinci kelimeyi ise Orhon Yazıtları Grameri’nde *kıs-* fiilinden *-l+* ile yapılmış bir isim olarak değerlendirmiş ve “dar dağ geçidi” olarak tercüme etmiş, sonraki okumasında da aynı şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir. Bu kelimenin Uygurcada *tag kısilinta* “dar dağ geçidinde” (U II, 26) şeklinde mevcut olduğunu ve Yakutçada da *kıtıl* (*örüs kıtıla* “nehir vadisi, nehir kenarı”) şeklinde yaşadığını belirtmiştir. (Tekin, 1988: 108)

[(a)r]k(i)şı k(e)lm(e)di: (𐰽𐰺𐰽: 𐰽𐰺𐰽𐰽, BK D41) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kervanı gelmedi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 50-51) Bu ifadenin ikinci kelimesi, Fin Atlası’nda $Y^2L^2MD^1I$ şeklinde bulunduğu için kelime aynı zamanda *yel-* “rahvan gitmek” kelimesi ile bağlantılı olarak *yelmedi* şeklinde de okunmuştur. (Thomsen, 1896: 128) Tekin, kelimenin Radloff metninde olduğu gibi *kelmedi* okuyuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

(a)nı (a)ń(i)t(a)y(i)n: (𐰽𐰺𐰽: 𐰽𐰺𐰽𐰽, BK D41) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “onu korkutayım” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 50-51) Orhon Türkçesi Grameri’nde kelimeyi, *ańıtayın* şeklinde okumuş ve aynı şekilde tercüme etmiştir. Sonraki okumasında da kelime 𐰽 (=n²) ile yazıldığı için öndamaksillaşma örneği

olarak değerlendirmiş *i* ile okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 245) Uygurca metinlerde geçen *ayınç* “korku”, *ayın-* “korkmak”, *ayman-* “korkmak” şekillerinin kökü olan **ay-* “korkmak” fiilinin de aslında *ń* fonemiyle olabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 109)

koor(i)gu (e)ki üç kiş(i)l(i)gü t(e)z(i)p b(a)rdı: (𐰇𐰣𐰆𐰏: 𐰆𐰏𐰣: 𐰆𐰏𐰣𐰆𐰏: 𐰇𐰏𐰆𐰏𐰣, BK D41) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(Kale) muhafızı iki üç kişi ile kaçıp gitti” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 50-51) Bu ifadenin ilk kelimesini Orhon Türkçesi Grameri’nde *korı-* fiilinden *-gu+* ile yapılmış bir isim olarak değerlendirmiş, sonraki okuyuşunda da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968:112,245) Buradaki *kor(i)gu* kelimesinin bundan sonraki *k(a)ra bod(u)n k(a)g(a)n(i)m k(e)lti tip ög[di]* cümlesindeki *k(a)ra bod(u)n*’un karşıtı olarak kullanılmış olabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1988:109)

[kök] öñ(ü)g yug(u)ru: (𐰏𐰆𐰏: 𐰇𐰏𐰆𐰏, BK GD) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(Gök) Öng (Nehrinin yatağı)nı (adetâ) yoğurarak” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 52-53) Bununla birlikte, ifadeyi Tunyukuk Yazıtı’ndaki *kök ön(ü)g yug(u)ru* ile bir ve aynı olarak değerlendirmiş, *kök* kelimesini de buna göre tamamlamış ve *Kök Öñ* yapısını “Mavi Öñ” şeklinde bir nehir ismi olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1988:110) *Yuguru* kelimesi ise yazıtlarda *ɣ* (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime aynı zamanda *yoguru* şeklinde de okunmuş ve *yogur-* “yoğur-, çiğnemek” fiili ile bağlantılı olarak anlamlandırılmıştır. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi *yogur-* fiili ile okuyup aynı şekilde anlamlandırmıştır. Sonraki okumasında *yuguru* şeklinde “u” ile okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 278)

yol(a)gçı [(e)r](i)g: (𐰇𐰏𐰆𐰏𐰣, BK GD) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “öncü askerleri” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 52-53) Bu ifadenin ilk kelimesini *Orhon Türkçesi Grameri*’nde *yul(u)gçı* şeklinde okumuş ve “plunderer (yağmacı)” olarak tercüme etmiştir. Sonraki okumasında bu bağlam içerisinde *yulugçı erig* “yağmacı askerleri” gibi bir ifadenin yersiz olacağını belirtmiş ve bu ifadeyi *yol(a)gçı* “yola giden, yola çıkan, yolcu” şeklinde değerlendirmiştir. *Yola-* “yola çıkmak, yürümek” fiilinden *-gçı* eki ile türemiş olan bu kelimenin aynı zamanda Türk dillerinde Türkm. *yōlagçı* “yolcu”, YUyg. *yolawçi*, Kzk. *jolawşı*, Kırg. *colōçu* şeklinde yaşadığını da belirtmiştir. (Tekin, 1968:407) (Tekin, 1988:110-111)

k(e)ç(e)nke: (ᠵᠠᠴᠢᠨᠬᠡ, BK GD) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve bir yer ismi olarak değerlendirerek “Keçen’e” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 52-53) Kelimenin *keçinke* şeklinde yazılmayan bağlayıcı ünlünün *i* ile okunduğu okumaları da mevcuttur.

töñk(e)r: (ᠲᠦᠨᠭᠢᠨ, BK G8) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve bir yer ismi olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1988: 52-53) Kelimenin yazılışından dolayı aynı zamanda *töñkes*, *töñkeş* okunuşları da mevcuttur. Tekin, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

k(a)ñı: (ᠬᠠᠨᠢ, BK G11) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “babası” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 54-55) Bununla birlikte kelimenin aynı zamanda *akanı* ve *maña* okunuşları da mevcuttur. Tekin, bu harf dizisinin ancak *kañı* şeklinde okunabileceğini belirtmiş ve kelimeyi, bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988:111)

kook(ı)l(ı)k: (ᠬᠣᠠᠯᠠᠯᠠᠬ, BK G11) Tekin, kelimeyi bu şekilde açıklamış ve “kokuluk” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 54-55) Kelime, ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi *koklık* şeklinde okumuş ve “scent, scenting material (koku, koku malzemesi)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968:346) Sonraki okumasında ise *kok-* “yanan şey” fiilinden *-ı* ile bir isim yapılmış olabileceğini ve kelimenin *kokuluk* “kokuluk” şeklinde olabileceğini öne sürmüştür ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988:111)

kül çor: (ᠬᠦᠯᠴᠣᠷ, BK G13) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve kişi adı olarak değerlendirip “Kül Çor” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 54-55) ᠯ (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir durum bulunmamasından dolayı bu ifadenin ilk kelimesi, aynı zamanda *köl* şeklinde de okunmuştur. Aynı şekilde yazıtlarda ᠯ (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir durum olmadığı için ikinci kelime de aynı zamanda *çur* şeklinde de okunmuştur. *Kül* ve *Köl* okunuşu ile ilgili çok farklı okumalar ve değerlendirmeler mevcuttur. Tekin, kelimeyi *ü* ile okumayı tercih etmiştir.

t(a)m(a)n: (ᠲᠠᠮᠠᠨ, BK G14) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve kişi adı olarak değerlendirip “taman” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988:54-55) Eserinin 1995 yılında yapılan bir sonraki baskısında ise kelimeyi *ataman* şeklinde göstermiştir.

(Tekin, 1995/2. Bsk. 1998: 80, 98) Yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için kelimenin aynı zamanda *taman* ve *ataman* olmak üzere iki farklı okunuşu da mevcuttur. (Thomsen, 1896: 131) Tekin, kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

tim(a)g: (𐰃𐰆𐰇𐰏, BK G15) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “takdir(?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 54-55) Orhon Türkçesi Grameri’nde kelimeyi *ti mag* şeklinde okunmuş ve *ti* “firm, hard, strong” kelimesini bu kelimedenden önce gelen *ertihü* kelimesi ile eş anlamlı olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968:380) *Mag* kelimesini ise “glory, honor (?), praise (övgü)” şeklinde açıklamıştır. (Tekin, 1968: 355) Sonraki okumasında ise *ti ertihü* yapısına başka bir yerde rastlamadığını *mag* kelimesinin ise Türkçe değil Moğolca olduğunu belirtmiş ve bu ifadeyi *timag* (<*tumag*) şeklinde tek bir kelime olarak okumayı tercih etmiştir. Bu ifadenin, Türkmence *tumaklı* “gordiy, vajniy, nadmenniy (mağrur, gururlu)” kelimesinden yola çıkarak *timag* (<**tumag*) “gurur, vekar, şeref” olarak anlaşılabilceğini öne sürmüştür. *Timag itdi*’yi izleyen *ögd[i]* “övgü” kelimesinin de bu yorumu desteklediğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 112)

köb(ü)rg(e)si: (𐰆𐰏𐰅𐰇𐰏𐰅, BK B4) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “davulu” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 56-57) Kelime, Mo. *kögerge*, *kögürge* “davul” kelimesinin 3. Kişi iyelik ekli +(s)I hali olarak değerlendirilmiştir. Tekin, yazıtlarda *G* ile *I* harfi arasında *S*² harfi bulunduğu için kelimenin başka türlü okunamayacağını belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988:112)

(e)t(e)rç(e): (𐰃𐰆𐰇𐰏, BK B4) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “böğürür gibi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 56-57) Yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için kelime, ilk okumalarda *terçe* şeklinde de okunmuştur. Bu kelime, Tekin tarafından *eterçe* şeklinde okunmuş ve *köbürgesi* kelimesi ile beraber *as if the bridge of heavens* “gök köprüsü (davulu) gürleri gibi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968: 247, 281) Sonraki okumasında bu okuyuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

(e)ts(e)r: (𐰃𐰆𐰇, BK B5) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “böğürse, böğürürse” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 56-57) Kelime, ilk kez Tekin tarafından bu şekilde okunmuş ve *tagda sıgun* kelimesi ile birlikte “as if a deer bellows at mountains (sanki dağdaki bir geyik böğürür gibi)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin,

1968: 247,281) Sonraki okuyuşunda da aynı okuyuşu devam ettirerek bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

2.3.4. Talat Tekin'in Tunyukuk Yazıtı Okuma Yöntemi

tunyukuk: (𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉, T1 B1 (1)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Tunyukuk” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:3) Kelime, ilk okumalarda genellikle *o* ile okunmuş, sonrasında yazıtlarda λ (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelimenin *tunyukuk* şeklinde de okunabileceği öne sürülmüştür. Tekin, kelimenin özel isimden çok bir unvana benzediğini belirtmiş ve *tun* ve *yukuk* biçiminde iki sözcükten oluşmuş bir birleşik isim olabileceğini söylemiştir. İlk sözcüğün Türk dillerinde “ilk doğmuş, ilk, birinci” anlamında yaşadığını belirtmiş *tun u:lum* “ilk oğlum”, *enem tunun kız töröptür* “annem ilk çocuğunu kız doğurdu”, *tun bala* “ilk çocuk” vb. şeklinde örneklendirmiştir. İkinci kelimeyi ise sesbilimsel olarak bazı güçlükler gösterse de Kâşgarlı Mahmut’un Dîvânu Lügâti’t-Türk adlı eserinde *yugruş* “vezir”³³ kelimesi ile bağlantılı olarak okunabileceğini belirtmiş ve kelimeyi *Tunyukuk* “ilk vezir” anlamında bir birleşik isim olarak açıklamıştır. (Tekin, 1994:25)

t(a)bg(a)ç il(i)ne: (𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊, T1 B1 (1)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Çin yönetimi sırasında” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:3) Bu ifade, ilk okumalarda “Çin ülkesine” şeklinde tercüme edilmiş, ilk olarak Giraud tarafından bu şekilde anlamlandırılmıştır. (Giraud, 1961: 59) Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde “(I myself, Bilge Tonyukuk) was born in China” şeklinde tercüme etmiştir. Sonraki okumasında Giraud’un tercümesini devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 283)

köörür (ä)rti: (𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊, T1 B1 (1)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bağımlı idi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:3) İlk hecedeki \mathfrak{B} (=kö, ök) işaretinden sonra bu işaretin ünlüsü de yazdığı için bu işareti \mathfrak{K} (=k²)’dan ayırt etmek için *kö* şeklinde yazmıştır. Tekin, okumalarında genellikle bu hususlara dikkat etmiş ve yazılan ünlüleri yazılmayan ünlülerden ayırt edilecek şekilde göstermiştir.

³³ **Yugruş:** Türklerce halktan vezirlik derecesine çıkan adamdır. Bir Farslıya yahut başkasına -geniş varlıklı olsa bile- bu lâkap verilmez. Yugruş, hakandan bir derece aşağıdır. Ona siyah ipekten bir çadır (şemsiye?) verilir. Yağmurda, karda, sıcakta başı üzerinde tutulur. Besim Atalay.1985. a.g.e. C. III, s.41.

k(a)nin: (𐰽𐰺𐰍, T1 B2 (2)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “hanını” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:3) Kelime, 𐰽 (=n²) ile yazıldığı için kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *i* ile okumuş ve Orhon Türkçesi’nde teklik üçüncü kişi iyelik ekinin henüz uyuma girmedini belirtmiştir. (Tekin, 1994:26) (k(a)n(i)𐰺(i)n, T1 B3; k(a)lm(i)𐰽i, T B4; (a)y(i)gm(a)si, T1 B5; bog(u)zi, T1 G1; s(a)bi, T1 G2; on ok k(a)g(a)ni, T1 D2; (a)yguçisi, T1 D4; og(u)zi, T1 D5; k(a)ni, T1 K4; k(a)nin, T1 K4; s(a)bı, T1 K5; k(a)g(a)nı, T1 K6; sü b(a)𐰽i, T1 K7; k(a)g(a)nin, T1 B6; y(a)bgusin, T1 B6; 𐰽(a)din, T1 B6; (a)lpin, T1 G5; nā bu𐰽i, T1 D7)

bulm(a)y(i)n: (𐰽𐰺𐰍𐰽𐰺, T1 B2 (2)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bulmayıp” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:3) Kelime 𐰽 (=n²) ile yazıldığı için kelimeyi bu şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir. Kelime, *bulmayın* şeklinde de okunmuştur. Tekin, bu okunuşun bağlama uymadığını ve bu şekilde okunmasının daha uygun olduğunu belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:249)

öl t(e)m(i)𐰽: (𐰽𐰺𐰍𐰽, T1 B3 (3)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “öl demiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:3) Kelime, aynı zamanda *ölütmiş* şeklinde de okunmuştur. *Ölüt-* fiilinin başka metinlerde geçmediği ve var olmadığı gerekçesiyle kelime *öl t(e)m(i)𐰽* şeklinde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Kelime, ilk olarak Giraud tarafından bu şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi, *ölüt-* fiili ile okumuş ancak sonraki yayımında Giraud’un görüşünü devam ettirerek kelimeyi, bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Giraud, 1961:54) (Tekin, 1968: 249)

y(e)ti: (𐰽𐰺𐰍, T1 B4 (4)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yedi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:3) Okumalarında ilk hecedeki 𐰽 (=ı, i) işareti yazıldıysa bu kelimeleri kapalı e (=e) ile³⁴, yazılmadıysa *ä* ile göstermiştir. ((e)ki, T1 B4)

(a)yg(i)l, (a)y(i)gm(a)si: (D𐰽𐰺, D𐰽𐰺, T1 B5 (5)) Tekin, kelimeleri bu şekilde okumuş ve “sözcüm ol, sözcüsü” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:3) Yazıtlarda ilk hecedeki “a,e” ünlüsü yazılmadığı için kelime, başlangıçta *yagıl* “iltihak et, katıl”, *yagmı𐰽i* “iltihak edeni, katılanı” şeklinde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Kelime, bu şekliyle ilk Giraud tarafından okunmuş ve yorumlanmıştır. (Giraud, 1961:70-71)

³⁴ Talat Tekin, “Tunyukuk Yazıtı”nda *kapalı e* ünlüsünü “e” ile göstermiş, *e* ünlüsünü de “ä” ile göstermiştir.

Tekin, Orhon Yazıtları Grameri'nde kelimeleri *yaggıl*, *yagmışı* şeklinde okumuş ve bu ifadeyi, **yag-* “katılmak, iltihak etmek” fiili ile bağlantılı okumuştur. Sonrasında eski ve yeni Türk dillerinde böyle bir eylemin bulunmadığını belirtmiş ve Giraud'un görüşünü kabul ederek bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 249) (Tekin, 1994:27) Bununla birlikte *ay-* “söylemek” fiilinin bu sözcüklerdeki anlamının “akıl vermek, ne yapılacağını söylemek” değil, “bir liderin sözcülüğünü yapmak, onun yerine emir vermek” şeklinde anlaşılması gerektiğini öne sürmüştü ve *aygıl* kelimesini “benim adıma emir ver! Benim sözcülüğümü yap!”, *ayigma* “lider adına konuşan, emir veren, liderlerin sözcüsü” anlamında yorumlanabileceğini de belirtmiştir. (Tekin, 1994:27)

kuş(a)y(i)n: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, T1 B5 (5)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yapayım” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:3) Kül Tegin ve Bilge Kagan Yazıtları'nda *kıl-* yerine kullanılan ŝ'li biçim Tunyukuk Yazıtı'nda da kullanılmıştır. Tekin, bu fiilin daha çok “yok etmek” anlamındaki *yok kış-* şeklinde geçen bu *kış-* eyleminin aslında *kıl-* fiilinin kökü olan **kı-* fiilinin işteşlik çatısı olabileceğini öne sürmüştür. (Tekin, 1994:28) Kelime, l (=s²) ile yazıldığı için Tekin, kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü ince sıradan okumayı ve bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.

toruk: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, T1 B5 (5)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “zayıf” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:3) Yazıtlarda ʎ (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir durum olmadığı için kelime, aynı zamanda *turuk* şeklinde de okunmuştur. Tekin, kelimenin “o” ile okunması gerektiğini çünkü kelimenin kökünün Yakutçada *tuor-* “zayıflamak” yaşadığını ve bunun daha eski ve birincil Ana Türkçe **to:r-* biçimine gittiğini belirtmiştir. (Tekin, 1994:28) *Orhon Türkçesi Grameri*'nde de kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmış, sonraki okuyuşunda da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968:249)

ır(a)kda: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, T1 B5 (5)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “uzaktan” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:3) İlk okumalarda kelime, ilk işareti 𐰽 (=a, e) ile *arkada* şeklinde de okunmuş olmakla birlikte kelime, ilk defa bu şekliyle Ramstedt, Granö, Aalto tarafından okunmuştur. (P. Aalto, G. J. Ramstedt, G. Granö, 1958: 31) Tekin, bu görüşü kabul ederek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

bils(ä)r: (𐰽𐰺𐰸𐰸, T1 B6 (6)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bilmek zorunda kalsa” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994: 5) *Orhon Türkçesi Grameri*’nde *bünser* şeklinde okumuştur. Sonraki okumasında kelimenin ikinci işaretinin daha çok 𐰸 (=u, ü)’ye benzediğini ancak bu benzerliğin 𐰸 (=ı, i) işaretinin sağ aşağı inen kısa çizgisinden sağ yukarı doğru giden bir çatlaktan ileri gelmiş olabileceğini ileri sürmüş ve önceki görüşünü değiştirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 249) (Tekin, 1994: 29)

bol(u)y(i)n: (𐰽𐰺𐰸), T1 B7 (7)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “olup, olarak” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:5) Kelimenin *bol-* fiilinin *-yIn* ekli zarf hali olduğunu belirtmiş ve Tunyukuk Yazıtı’nda geçen ve bu ekle türemiş olan *bulmayin* “bulmayıp, bulmayarak, bulmayınca” kelimesini de örnek göstermiştir. Yazıtlarda ve Uygurca metinlerde sık sık geçen *t(e)yin/tiyin* “diye” edatının da aynı ekle türetilmiş olduğunu da eklemiştir. (Tekin, 1994:29) Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde de kelimeyi aynı şekilde okumuş ve anlamlandırmış, sonraki okumasında da bu okuyuşunu devam ettirmiştir. Kelime aynı zamanda *boluyun, bolayın* şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1968:249)

b(i)lg(ä)si ç(a)b(i)şi: (𐰽𐰺𐰸: 𐰺𐰸𐰸, T1 B7 (7)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “danışmanı ve komutanı” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:5) Kelime, ilk okumalarda *b(i)l(i)g (e)şi, ç(a)b (e)şi* şeklinde okunup “bilgide eşi, şöhrette eşi” şeklinde de anlamlandırılmıştır. (Orkun, 1936/I: 100) Clauson, Küli Çor Yazıtı’nda da geçen bu ifadeyi ilk kez bu şekilde okumuştur.³⁵ Tekin, Clauson’un bu okuyuşundan yola çıkarak ilk olarak *Orhon Türkçesi Grameri*’nde ifadeyi bu şekilde okumuş ve anlamlandırmış, sonraki okuyuşunda da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968:249)

oçuk <t>(ä)g (ä)rti: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸, T1 G1 (8)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(düşmanlarımız çepeçevre) ocak gibi idi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:5) Bu ifadenin birinci kelimesi, ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi *uçuk* “dağ doruğu, zirve” sözcüğü ile aynı olarak düşünmüş ve bu şekilde okumuş, sonraki okuyuşunda bu görüşünü devam ettirmeyerek *oçuk* “ocak” kelimesi ile okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:249)

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: S. Gerard Clauson, Edward Tryjarski. 1971.The Inscription at Ikhe-Khushotu. *Rocznik Orientalistyczny*. S. 34/1, s. 7-33.

aş <t>eg (ä)rt(i)m(i)z: (□ϵ: ṽḥṽḥ, T1 G1 (8)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(ordaki) aş gibi idik” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:5) Bu ifadenin ilk kelimesi, yazılışından dolayı başlangıçta farklı şekillerde okunup anlamlandırılmış Tekin, bu kelimenin ilk harfinin *b* veya *nt* olmadığını, büyük bir olasılıkla Yenisey yazıtlarında da geçen ve orada da genellikle *aş/üş* değerinde olan kare biçiminde bir işaret olduğunu belirtmiştir. Bu harfle *aş* “yemek” sözcüğünü yazan yazıcı bu işaretten sonraki *t*’yi yazmayı unutmuş olabileceğini ve hemen *g*’yi yazmış olabileceğini belirtmiştir. Bundan önceki cümle ile koşutluk açısından da *oçuk t(ä)g* benzetmesine karşılık olmak üzere ifadeyi, bu şekilde tamamlamıştır. Orhon Türkçesi Grameri’nde bu ifadeyi *aşig (?) ärtimiz* şeklinde okumuş ve “our enemies were like peaks (?) around us and we were like a mountain pass (?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 249, 284) Sonraki okumasında bu okuyuşunu devam ettirmemiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

og(u)zd(u)nt(a)n: (ṽṽḥṽḥṽḥ), T1 G1 (8)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Oğuzlardan” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:5) *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi, Bayan Çor (Şine-Usu) Yazıtı, Güney Yüzü 4. Satırdaki *t(a)şd(i)nt(a)n* “dışarıdan” kelimesinden yola çıkarak *oguzduntan* şeklinde okumuş, sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiştir.

(ä)rkli: (ṽṽṽṽ, T1 G1 (8)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “iken” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:5) Kelime, başlangıçta *ärikli*, *ärkälî* şeklinde okunmuştur. Tekin, kelimeyi *Orhon Türkçesi Grameri*’nde bu şekilde okumuş ve sonraki okuyuşunda da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968:249)

kür(ä)g: (ṽṽṽṽ, T1 G1 (8)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kaçak” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994: 5) Kelimenin *kürä-* “kaçmak” kelimesi ile bağlantılı olarak bu şekilde okunması gerektiği ilk kez M. Erdal tarafından öne sürülmüştür. (Erdal, 1991:196) Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek *körüg* şeklinde okumuştur. Sonraki okumasında ise Erdal’ın görüşünü kabul etmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:249)

kuuni s(e)gün(ü)g: (ṽṽṽṽṽṽṽṽṽ, T1 G2 (9)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “General Ku’yu” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:5) Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından başlangıçta farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Tekin, kelimenin *Kuu* kişi adının *-ni* eki almış nesne durumu

olduğunu belirtmiş ve BK G8, BK G9'daki biçimlerini de örnek göstermiştir. (Tekin, 1994:32) Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*'nde de kelimeyi aynı şekilde okumuş, sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968: 249)

öl(ü)rt(e)çik: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, T1 G4 (11)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “öldürecektir” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:7) Kelime, *öbürteçi ök* şeklinde de okunmuş olmakla birlikte Tekin, kelimeyi bu şekilde Orhon Türkçesi Grameri'ndeki okuyuşunu devam ettirmiştir. (Tekin, 1968:249)

b(i)rd(i)n y(ä)n, önd(ü)n y(ä)n, yırd(i)nt(a) y(ä)n: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤), T1 G4 (11)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “güney taraftan, doğu taratan, kuzey taraftan” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994: 7) Bu ifadenin ikinci kelimelerinin okunuşu ve anlamlandırılması ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Tekin kelimeyi, Radloff tarafından öne sürülen *dın* “çıkma eki” ile *yan* “taraf” sözcüklerinden oluştuğu yönündeki görüşünü devam ettirerek ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Radloff, 1899: 3)

buç(ä)gü: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, T1 G5 (12)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bu üçü” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:7) Tekin, *bödkä* “bu zamanda” (BK D1) kelimesinde de görüldüğü gibi bir büzülme hadisesinin olduğunu düşünerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994: 33)

k(a)b(i)ş(sa)r: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, T1 G5 (12)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “birleşirlerse” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:7) Söz içinde iki ünsüzün ya da birbirine yakın iki ünsüzün tek harfle gösterildiğini ileri sürmüş kelimeyi, bu şekilde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:32)

öz (i)çi: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, T1 G6 (13)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kendi iç (kuvvetler)i” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:7) Bu ifadenin ikinci kelimesinin ilk harfi yazılmadığı için kelimenin aynı zaman *öz (e)çi* okunuşu da mevcuttur. Tekin, Orhon Türkçesi Grameri'nde kelimeyi bu şekilde okumuş, sonraki okuyuşunda da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968: 250)

top(u)lg(a)lı, top(u)lguluk: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, T1 G6 (13)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “delinmesi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:7) Kelime, ilk okunuşlarda farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu şekliyle ilk olarak Semih Tezcan

tarafından okunmuştur.³⁶ Tekin, Tezcan'ın görüşünü kabul ederek kelimeyi, bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

kök öñ(ü)g: (𐰆𐰺𐰍𐰏𐰤, T1 G8 (15)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Kök Öñ (ırmağı)nı” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:7) Kelime, başlangıçta *Kök Üñür* şeklinde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. (Radloff, 1899: 9) Kelimeyi, sondaki işareti 𐰤 (=g²) ile ilk kez okuyan Thomsen olmuştur. (Thomsen, 1916:81) *Kök Öñ* kelimesini bugünkü Orhon Irmağı olabileceği ise ilk kez Czeglédy tarafından öne sürülmüştür.³⁷ Tekin, bu görüşü kabul ederek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

yog(u)ru: (𐰃𐰺𐰍𐰏, T1 G8 (15)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “geçerek” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:7) Kelime, bu şekliyle ilk olarak Gabain tarafından okunup aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Gabain, 2000: 312) Tekin, Orhon Türkçesi Grameri’nde kelimeyi *yog(u)ru* şeklinde okumuş ve *yogur-* fiilinin zarf şekli olarak değerlendirip kelimeyi “having waded Kök Öñ (Kök Öñ (ırmağını) geçerek” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 250) Tekin, sonraki okumasında Gabain’in önerdiği gibi buradaki fiilin Genel Türkçe *yugur-* “yoğurmak” fiilinden farklı olarak “büyük bir ırmak, göl, kar fırtınası vb. gibi tehlikeli bir engeli aşmak, geçmek” anlamında *yogur-* fiili olması gerektiğini belirtmiştir. Kelimenin Uygurca metinlerde nadir de olsa bulunduğunu öne sürmüş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:35)

in(i)g(ä)k köl(ä)k(i)n togl(a)da og(u)z k(ä)lti: (𐰆𐰺𐰤𐰍𐰏𐰤: 𐰆𐰺𐰍𐰏𐰤: 𐰃𐰺𐰍𐰏𐰤, T1 G8 (15)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “İngek gölcüğü ile Tola (ırmağı)ndan Oğuzlar (üzerimize) geldi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:7) Bu ifadenin birinci kelimesinin aynı zamanda *ingek* “inek, yük hayvanı” şeklinde okunuşu da mevcuttur. Tekin, birinci kelimeyi üç heceden oluşan bir kelime olarak değerlendirmiştir. *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi aynı şekilde okumuş ve “with carts drawn by oxen (öküz arabaları ile)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968:250) Sonraki okuyuşunda ise bu yorumundan tümüyle farklı şekilde yorumlamış ve Oğuzların gelişinin bir göç değil saldırı olduğunu ve saldırıyı ineklerin, öküzlerin ve yük hayvanlarının yapamayacağını ve bu durumda *köÜlkn* harf dizisinin *kölük* “yük

³⁶Ayrıntılı bilgi için bkz.: Semih Tezcan.1975- 1976. Tonyukuk Yazıtında Birkaç Düzeltme. **TDAY-B**. C. 23-24. S.1975-1976: s.175-177.

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: K. Czeglédy. 1962. Cogay-Quzı, Qara-Qum, Kök-Öng. **Acta Orientalia Academiae scientiarum Hungaricae**. Vol 15: s. 55-69.

hayvani” ya da “araba” olamayacağını belirtmiştir. Bu sözcüğün araç durumundaki *köl(ä)k* “gölcük, bataklık” olabileceğini ve Togla Irmağı’nın uzun yatağı boyunca ona yakın bir yerde ya da ona bitişik *in(i)g(ä)k* adında bir gölcük yahut bataklığın mevcut olabileceğini ve Oğuzların bu yönden gelerek Türklere saldırmış olabileceğini öne sürmüştür. İlk görüşünden farklı olarak ilk üç kelimeyi “İnigek gölcüğü (ya da bataklığı) ile Toğla (ırmağının birbirine yakın olduğu ya da bitiştiği yer)den” şeklinde yorumlamayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:36)

kı[l(i)ng](a)lı: (𐰇𐰏...𐰏𐰏, T1 D1 (18)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yaratılalı” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:9) Okunamayan bu kısım farklı şekillerde tamir edilmiştir. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde de kelimeyi aynı şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. Sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiş ve bu kelimedenden sonra gelen *türk k(a)g(a)n ol(u)rg(a)lı* “Türk kağanı tahta oturalı” ifadesine en uygun onarımın bu şekilde yapılabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1994:37)

usun bunt(u)tu: (𐰇𐰏)𐰇𐰏𐰏𐰏, T1 D2 (19)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(önceleri) uykusu kaçarak” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:9) Üzerinde fazlaca tartışılan ve çok farklı okumalar ve yorumlamalar yapılan bu ifadeyi Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde *usin buntatu* şeklinde okumuş ve “having not been able to sleep enough (yeterince uyuyamamış olmak)” biçiminde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 250, 285) Bu yorumlamanın nedenin ise önceki cümlenin öznesinin “kağan, İleriş kağan” olmasıdır. Bundan sonraki cümlede Türklerin pek çok düşmanları olduğundan söz ettiğine göre böyle bir durumda İleriş Kağan’ın rahat uyku uyuyamaması, uykusunun kaçması ve yurttan hiçbir yapmadan “yata kalması”nın son derece doğal olduğunu belirtmiştir. Birinci kelimeyi *u-sı-n* “uykusunu” şeklinde açıklamış, ikinci kelimenin ise *buntat-* ya da *buntut-* biçiminde ve “şaşırtmak, saptırtmak, kaçtırtmak, azdırtmak” anlamlarında bir eylemin *-u*’lu ulaç biçimi olabileceğini öne sürmüştür. Kökeni ile ilgili ise Eski Türkçede “aklını kaçırmak, sapıtmak” anlamında bir *mun-* eyleminin var olduğunu ve Tunyukuk Yazıtı’ndaki *buntut-* biçiminin ise *bun-u-t-* ve bundan *bunt-u-t-* şeklinde açıklanabileceğini ileri sürmüştür. Ancak **bunut-/*munut-* fiiline tarihi metinlerde rastlanmadığını bu nedenle bu ifadeyi *usin buntutu* “uykusunu kaçırarak” ya da “uykusunu saptırarak, azıtarak” yani “uyumayarak” şeklinde açıklamayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:38)

(a)rt[(u)k] [kırk(i)z]: (𐰽𐰺𐰸: 𐰠𐰽𐰸, T1 D3 (20)) Tekin, ifadeyi bu şekilde tamamlamış ve “kalabalık kırgız” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:9) Bu ifade, ilk okumalarda farklı şekillerde tamamlanmış ve yorumlanmıştır. Tekin, ilk kelimenin *(a)rtuk* okunması gerektiğini ve *Kırkız* etnik adının sıfatı olduğunu belirtmiştir. Bu ifadeden sonraki kısmın *küçl(ü)g* sıfatı ile kurulmuş bir niteleme olmasından dolayı ifadenin bu şekilde okunması gerektiğini ileri sürmüştür. (Tekin, 1994:38)

k(a)ç n(ä)ŋ: (𐰽𐰺𐰸: 𐰠𐰽𐰸, T1 D3 (20)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ne zaman” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:9) Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde de okunmuş ve yorumlanmıştır. Tekin, ifadeyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir.

bulg(a)nç, t(a)rk(i)nç: (𐰽𐰺𐰸: 𐰠𐰽𐰸, T1 D5 (22)) Tekin, kelimeleri bu şekilde okumuş ve birinci kelimeyi “karışık”, ikinci kelimeyi “sıkıntılı, güç durumda, huzursuz, gayrimemnun” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:11) *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeleri yine bu şekilde okumuş, ikinci kelimeyi “displaced” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 250,286) Kelimeyi, *ta:r* “dar, sıkışık” kökünden türeyen *ta:rik-* “sıkışmak, sıkıntıda olmak” fiili ile bağlantılı olarak okuduğunu belirtmiş ve Türkmencedeki *da:rik-* fiilini de örnek göstermiştir. (Tekin, 1994:39) Sonraki okuyuşunda da bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir.

s(a)k(i)nt(i)m a: (𐰽𐰺𐰸: 𐰠𐰽𐰸, T1 D5 (22)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “düşündüm işte” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:11) Bu ifade, diğer araştırmacılar tarafından *sakıntima* şeklinde birleşik bir kelime olarak da okunmuştur. Tekin, sondaki *a*’nın “sürpriz, şaşma, şaşırma” bildiren bir edat olduğunu belirtmiş ve DLT’de geçen *ol m(ä)ni a kıldı* “o beni şaşırttı” cümlesini de örnek göstermiştir. (Tekin, 1994:39) (DLT/I: 39)

(e)ş(i)dt(i)m (a)z yir: (𐰽𐰺𐰸: 𐰠𐰽𐰸, T1 D7 (24)) Tekin, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “(ondan şöyle) işittim: Az ülkesi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:11) Bu ifadenin ilk kısmı, araştırmacılar tarafından *özüm* şeklinde de tamamlanmıştır.

(a)tl(a)t [t(e)d](i)m: (𐰽𐰺𐰸: 𐰠𐰽𐰸, T1 K1 (25)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(beylere) askerleri atlara bindirin!, dedim” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1994:11) *Orhon Türkçesi Grameri*’nde bu ifadeyi *t(a)l (a)t(i)n* “enter the water on horseback!” şeklinde tercüme etmiştir. Sonraki okumasında ise bu görüşünü

değiştirerek sadece ilk üç işaret dikkate alınarak bu ifadenin birinci kelimesinin (a)tl(a)t okunabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1968: 251,286) (Tekin, 1994:40)

ug(u)r k(a)l(i)td(i)m: (𐰉𐰺𐰽𐰾𐰿𐰺𐰽𐰾, T1 K1 (25)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “zaman kazandım” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:11) Orhon Türkçesi Grameri’nde bu ifadeyi, *ogurkalatdım* şeklinde okumuştur. (Tekin, 1968: 251,286) Sonraki okumasında ise bu görüşünü değiştirerek Eski Türkçe *ugur* “zaman, vakit” kelimesi ile bağlantılı olarak okumayı tercih etmiştir. Tunyukuk Kırgızlara giderken orduyu Ak Termel Irmağı’ndan geçirtmek suretiyle yolu kısaltmış, zaman artırmış ya da kazanmış olabileceğini ve doğrudan *ugur* “zaman” kelimesi ile bağlantı kurulabileceğini belirtmiştir. İkinci sözcüğü ise **ka-lit-* “kaldırmak, geriye bıraktırmak, artırmak” anlamında bir kelime olabileceğini öne sürmüştür. Tekin, aynı zamanda tarihî metinlerde bu gövdeye henüz rastlanmadığını ancak böyle bir ettirgen gövdenin var olabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1994:40)

yug(u)rça id(i)p: (𐰹𐰺𐰽𐰾𐰿𐰺𐰽𐰾, T1 K2 (26)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(karları) yoğururcasına yürütüp” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:13) Orhon Türkçesi Grameri’nde kelimeyi birincil **yogur-ur-ça* biçiminden gelişmiş bir yapı olarak değerlendirmiş ve bir hece yitimi (hapology) örneği olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968: 74,251) Sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ı b(a)r baş: (𐰉𐰺𐰽𐰾, T1 K2 (26)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ormanlı tepe(yi)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:13) Bu ifadenin son kelimesindeki 𐰾 (=baş) işaretinin harf değeri konusunda farklı yorumlamalar mevcuttur. Kelime, bu şekliyle ilk defa Malov tarafından okunmuştur. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde de ifadeyi bu şekilde okumuş ve yorumlamış, *ı* “orman” ve *b(a)r* sözcüklerinden oluşan *ı bar* ifadesinin *baş* “doruk, tepe” sözcüğünün belirticisi durumunda olduğunu ve gramer bakımından daha uygun olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1968: 251,286) (Tekin, 1994:41) 𐰾 (=baş) işaretinin Yenisey Yazıtları’nda da mevcut olduğunu belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir.

tug (ä)birü: (𐰹𐰺𐰽𐰾𐰿𐰺𐰽𐰾, T1 K2 (26)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(yandaki) engeli dolanarak (gittik)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:13) Bu ifadenin birinci kelimesini *tu-* “kapamak, tıkamak, engel olmak” fiilinden -g ile türetilmiş bir isim olarak değerlendirmiştir. Yazıtlarda 𐰽 (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir durum olmadığı için kelime, aynı zamanda *o* ile

“tahtın varisi, veliaht” anlamında bir sıfat olduğu görüşünün kabul edilebileceğini ve islam kaynaklarında geçen *inäl/ycinäl tegin* “veliaht prens” ve *inäl yabgu* “veliaht yabgu” unvanlarının mevcut olmasının Doerfer’in görüşünü desteklediğini belirtmiştir. (Tekin, 1994:43) Bu nedenlerden dolayı kelimeyi özel isim olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

köörü k(ä)lür: (𐰽𐰺𐰴𐰸𐰺𐰴, T1 K8 (32)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “görülüp gelir” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:15) Orhon Türkçesi Gramer’nde *kür ökülür* şeklinde okumuş ve “a trick can be planned (bir hile düşünülür)” şeklinde tercüme etmiştir. Sonraki okumasında ise **ökül-* “düşünmek, planlamak” eylemine herhangi bir tarihi metinde rastlayamadığını bundan dolayı bu ifadenin *kör-ü käl-ür* “göz göze gelir, görülerek gelir” şeklinde okunuşunun daha uygun olduğunu belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994: 43)

k(a)nt(a) y(a)n: (𐰽𐰺𐰴𐰸, T1 K9 (33)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Han’dan taraf, Han tarafından, Han’dan” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:15) Kelime, ilk okumalarda *k(a)nt(a)yın*, *k(a)nt(a)yin* şeklinde tek bir kelime olarak değerlendirilmiş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Tekin, Orhon Türkçesi Grameri’nde kelimeyi aynı şekilde okumuş ve “from the Khan” olarak tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 251, 287) Sonraki okumasında da bu okuyuşunu devam ettirmiş ve aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

s(a)b(ı)g y(a)na k(ä)l<ür>ti: (𐰽𐰺𐰴𐰸𐰺𐰴: 𐰽𐰺𐰴𐰸, T1 K9-10 (33-34)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yanıtı (şöyle) getirdiler” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:15) Bu ifadenin son kelimesi *kltl* harf dizisi ile yazıldığı için kelime, aynı zamanda *kelti* şeklinde de okunmuştur. Tekin, ilk sözcüğün nesne durumunda olmasından ve *yan-* fiili geçişsiz bir fiil olmasından dolayı yazarın *kelür-* fiili ile yazacağı kelimeyi, yanlışlıkla *kel-* fiili ile yazmış olabileceğini ileri sürmüş ve ifadeyi bu şekilde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:44)

(a)nça yıdm(i)ş: (𐰽𐰺𐰴𐰸𐰺𐰴, T1 K10 (34)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(bana) böyle (haber) göndermiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:15) Yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için bu ifadenin ikinci kelimesi aynı zamanda *ayıd-* fiili ile bağlantılı olarak *ayıdmış* şeklinde de okunmuş ve farklı şekillerde de anlamlandırılmıştır. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde de kelimeyi bu

şekilde okumuş, *ança* ve *idmiş* arasındaki dış boşluğun *y* ile doldurulduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1994:44)

üz ol: (𐰽𐰪𐰸, T1 K10 (34)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “öfkelidir” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:15) Yazıtlarda 𐰽 (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edebilecek herhangi bir işaret olmadığı için kelime, ilk okumalarda aynı zamanda *öz* biçiminde de okunmuştur. Tekin, *üz* kelimesinin Uygurca metinlerde sık sık geçen *üz buz* “kin, nefret” ikilemesinin birinci ögesi olabileceği gibi Kâşgarlı Mahmut’un sözlüğünde yer alan *üz* “sağır” kelimesiyle bir ve eş olabileceğini belirtmiştir. Tunyukuk Yazıtı’nda kelimenin “sağır, başkalarını dinlemeyen, başkalarının sözüne kulak asmayan, başına buyruk” anlamında bir sıfat olabileceğini öne sürmüştür ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:44)

(a)k(i)td(i)m(i)z: (𐰽𐰪𐰸𐰪𐰸, T1 K11 (35)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “akın ettik” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:15) Yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için kelimenin aynı zamanda *katdımız* okunuşu da mevcuttur. Tekin, *akıt-* fiilinin KT K9’da *kül t(e)g(i)n (ä)b(i)g b(a)şl(a)yu (a)kıt(d)i)m(i)z* “Prens Kül’ü karargahın başında bırakıp akın ettik” ve Kâşgarlı Mahmut’un sözlüğünde *bög akıncı akıttı* “bey (düşmana karşı) akıncı gönderdi” şeklinde geçtiğini belirtmiş ve ifadeyi bu kelimeyle tamamlamayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:45)

tağ ünt(ü)rü: (𐰽𐰪𐰸𐰪𐰸, T1 K11 (35)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “tan atarken” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:15) Bu ifadenin ikinci kelimesindeki 𐰽 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir durum bulunmamasından dolayı kelime, aynı zamanda *öntürü* şeklinde de okunmuş ve farklı şekilde yorumlanmıştır. Tekin, *üntür-* “(tan) atmak, (şafak) sökmek” kelimesi ile bağlantılı olarak ifadeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:70)

(a)rıg ubut y(e)g: (𐰽𐰪𐰸𐰪𐰸, T2 B2 (37)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “temizin (yani “savaşıp yenilmemişin”) utancı (savaşıp yenilenininden) daha iyidir” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:17) Orhon Türkçesi Grameri’nde bu ifadeyi *(a)rıgu b(a)tı y(e)g* “to become tired us, of course, better (yorulmak şüphesiz ki daha iyidir)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 252,288) Clauson, bu ifadeyi *arig uvutu yeg* biçiminde okumuş ve “modesty becomes the püre man” şeklinde tercüme etmiştir. (EDPT:213) Tekin, sonraki okumasında ilk okumasındaki görüşünü değiştirerek ifadeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

t(a)rduş ş(a)dra udi: (𐰽𐰺𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰸𐰸, T2 B6 (41)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Tarduş Şad’a doğru kovalayarak (bozguna uğrattık)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:15) İfade, bu şekliyle ilk defa Aalto tarafından okunmuş ve “Dem Tarduš-Šad folgend” şeklinde tercüme edilmiştir. (P. Aalto, G. J. Ramstedt, G. Granö, 1958:44) Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde bu okuyuş ve yorumlamayı kabul etmiş ve aynı şekilde yorumlamış, sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968: 252, 288)

(a)nı (ä)rt(di)m(i)z: (𐰽𐰺𐰸𐰸, T2 B9 (44)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “onları geçtik” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:19) Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından “Anı Irmağı” şeklinde özel isim olarak da yorumlanmıştır. Tekin, böyle bir yorumun kabul edilemeyeceğini ve Anı Irmağı’nın geride kaldığını belirtmiştir. (Tekin, 1994:46) Bununla birlikte bu ifadenin ikinci kelimesinin (*ä*)rt- “geçmek” olması gerektiğini ileri sürmüş ve Tunyukuk batıya doğru önce On Ok ordusunu gönderdiğini daha sonra da kendi ordusunu yola çıkarmış olabileceğini, yolda onlara yetişerek önlerine geçtiğini belirtmiştir. (Tekin, 1994:46)

t(ä)nsi oğlı (a)yt(i)gma b(ä)ŋl(i)g (ä)k t(a)g: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸, T2 B9 (44)) Tekin, ifadeyi bu şekilde tamamlamış ve “Tanrı oğlu” denilen (dorukları ak) benekli (yani karla kaplı) Ek dağı (aşarak)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:19) Bu ifadenin birinci kelimesini *t(ä)nsi* “göğün/tanrının oğlu” anlamındaki *t’ien-tzū* birleşigi olarak açıklamış, Irk Bitig’de *t(ä)nsi* olarak mevcut olduğunu belirtmiştir. Eski Türklerin bu Çince sözcüğün anlamını “tanrı” sandıklarını belirtmiş ve bunu bu kelimeye *oğlı* “oğlu” sözcüğünü ekleyerek kullanmalarından anlaşıldığını öne sürmüştür. (Tekin, 1994:47) Bu ifadenin üçüncü kelimesi, yazıtlarda ilk hecedeki “a,e” ünlüsü yazılmadığı için aynı zamanda *yatigma* şeklinde de okunmuş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. İfade, bu şekliyle ilk olarak okuyan Grønbech olmuştur. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde Grønbech’in okumasını devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumuş, sonrasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968: 252,288) Dördüncü ve beşinci kelimeleri ise Orhon Türkçesi Grameri’nde *b(ä)ŋl(i)g (ä)k t(a)g(i)g* şeklinde okumuş ve “the sacred Äk-Tag which is (also) called Son of Heaven” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 252, 289) Sonraki okumasında ise *b(ä)ŋl(i)g* sözcüğünü “benli, doruğunda (ak) ben, (yani kar) bulunan” şekilde yorumlamanın daha uygun olacağını belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde yorumlamıştır. (Tekin, 1994: 47)

(ä)rtü: (𐰽𐰺𐰍, T2 B9 (44)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “geçerek” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:19) Kelime, araştırmacılar tarafından aynı zamanda *ertür-* “eriştirmek” fiili ile bağlantılı olarak tamamlanmıştır. Kelime, bu şekilde ilk defa Radloff tarafından okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Tekin, satır sonundaki bu ifadenin *ärt-* “geçmek” fiilinin *-ü* ekli zarf şekli olarak değerlendirmiş ve Eski Türkçede dağları geçmeyi belirtmek için *a:ş-* fiilinin yanında *ärt-* fiilinin de kullanıldığını belirtmiştir. (Tekin, 1994:47) (Radloff, 1899: 21)

in(ä)l k(a)g(a)nka: [(a)nç(u)p m(a)nçud s(a)ka]: (𐰽𐰺𐰍𐰺𐰍𐰺𐰍, T2 G1 (45)) Tekin, okunamayan bu kısmı bu şekilde tamamlamış ve “İnel Kağan’a, [öylece Mançudlar,Sakalar], Farslar, Toharlar...” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:19) Bu ifadenin üçüncü kelimesindeki *nç* işareti aynı zamanda *ny* olarak da değerlendirilmiştir. Tekin, kelimenin bu şekilde de okunabileceğini ve “öylece” şeklinde anlaşılabilirliğini belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:48)

(a)nta b(ä)rüki: (𐰽𐰺𐰍𐰺𐰍, T2 G2 (46)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “onun berisindeki” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1994:19) Bu ifadenin ikinci kelimesi, ilk araştırmacılarca *y²* olarak görülmüş ve *y(ä)rüki* şeklinde de okunmuştur. (Orkun, 1936/I:116) Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde de aynı şekilde okunmuş, sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968: 252, 289)

(a)şok b(a)şl(i)g sogd(a)k bod(u)n: (𐰽𐰺𐰍𐰺𐰍𐰺𐰍𐰺𐰍: 𐰽𐰺𐰍), T2 G2 (46)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Aşok başlı Soğdak halkı” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:19) Bu ifadenin ilk kelimesi, yazıtlarda ilk hecesindeki *a, e* ünlüsü yazılmadığı için aynı zamanda *suk* şeklinde de okunmuştur. Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve özel isim olarak anlamlandırmayı tercih etmiştir.

koop k(ä)lti yükünti [ö]gti: (𐰽𐰺𐰍𐰺𐰍: 𐰽𐰺𐰍, T2 G2 (46)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(halkı) hep geldiler, boyun eğdiler ve (kağanı övdüler?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:19) Bu ifadenin okunamayan kısımları, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. İfadenin üçüncü kelime, ilk olarak Aalto tarafından bu şekilde okunmuştur. (P. Aalto, G. J. Ramstedt, G. Granö, 1958:45) Tekin, Aalto’nun okuyuşunu kabul etmiş, kelimenin ilk harfinin *Ü* olabileceğini de belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okumuştur. (Tekin, 1994: 48,49)

kuz kood(u)z: (𐰽𐰺𐰍𐰺𐰍, T2 G4 (48)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kızları, kadınları” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:19) Bu ifadenin ikinci

kelimesi ↓ (=ok/ko, uk/ku) işareti ile yazıldığı için ilk okumalarda kelime, aynı zamanda *kız kuduz* şeklinde de okunmuştur. Tekin, ↓ (=ok/ko, uk/ku) işaretinden sonra ʎ (=o, u) ünlüsü yazıldığı için kelimeyi latin harflerine aktarırken *kood(u)z* şeklinde kelimenin ünlüsünü de belirtecek şekilde göstermiş ve transkripsiyona uygun bir yöntem kullanmıştır. Bu ifade, Şine-Usu Yazıtı'nda yenilen düşmandan gasp edilen değerli eşyalar arasında *yilkısın barımın kızın koduzın kälürtüm* “Hayvanlarını ve mallarını, kızlarını ve kadınlarını (alıp) getirdim” (Şine-Usu D3) yer aldığı için Tekin, ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:49)

(ä)gri t(ä)bi: (𐎠𐎲𐎠𐎽𐎢, T2 G4 (48)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “hörgüçlü develeri” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:19) İfade, bu şekliyle ilk defa Giraud tarafından okunmuş “des chameaux bossus (hörgüçlü deve)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Giraud, 1961: 57, 64) Tekin, Giraud'un bu okuması ve yorumlamasını devam ettirerek ifadeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

kuz(ı)l k(a)n(ı)m tök(ü)ti k(a)ra t(ä)r(i)m yüg(ü)rti: (𐎠𐎲𐎠𐎽𐎢𐎺: 𐎠𐎲𐎠𐎽𐎢: 𐎠𐎲𐎠𐎽𐎢: 𐎠𐎲𐎠𐎽𐎢, T2 D2 (52)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kızıl kanımı döktürerek, kara terimi akıtarak...” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:21) Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri* 'nde ifadeyi *kızıl kanım töküti kara tärim yögürti...* şeklinde okumuş ve “letting my red blood pour and making nıy black sweat flow...” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 252, 289) Sonraki okumasında ise *yögürti* okuduğu kelimeyi, *yügürti* şeklinde tamamlamayı tercih etmiş ve bu ifadenin birinci kısmındaki *töküt-i* “töküterek, döktürerek” şeklinde mevcut olmasından dolayı kalıplaşmış deyimlerdeki koşutluk gereği ikinci kısımdaki kelimenin de *yügürt-i* şeklinde olması gerektiğini belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994: 50)

(i)ş(i)g küüç(ü)g b(e)rt(i)m ök: (𐎠𐎲𐎠𐎽𐎢𐎺: 𐎠𐎲𐎠𐎽𐎢, T2 D2 (52)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “hizmet ettim” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:21) Tekin, ifadeyi *işig küüçg ber-* “hizmet etmek” şeklinde okumayı tercih etmiş, Tunyukuk'da önseste *i* ünlüsünün yazılmadığı örneklerin mevcut olduğunu da belirtmiştir. (*öz (i)çi* TI 13) (Tekin, 1994: 50)

(a)rkuy k(a)rgug olg(u)rtd(u)n ok: (𐎠𐎲𐎠𐎽𐎢𐎺: 𐎠𐎲𐎠𐎽𐎢, T2 D3 (53)) Tekin, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “gözetleme kulelerini (yerli yerince) yücelttim”

şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:21) Bu ifadenin ikinci kelimesi, bu şekilde Kâşgarlı Mahmut'un *Dîvânu Lüğâti't-Türk* adlı eserindeki *kargu* “dağ doruklarında düşmanın gelişini haber vermek için ateş yakılan gözetleme kulesi” kelimesi ile bağlantılı olarak ilk defa Hüseyin Namık Orkun okunmuştur. (Orkun, 1936/I: 118) Tekin, *arkuy* kelimesi başka bir yerde geçmediği için bunun özel isim olarak değerlendirilmemesi gerektiğini bu kelimenin *kargu* kelimesi ile eş anlamlı olabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1994:51) Üçüncü kelime ise başlangıçta **ulgart-* “büyütmek, çoğaltmak” fiili ile bağlantılı olarak okunmuştur. Kelimenin, *olgurt-* “oturtmak” fiili ile de okunabileceği ilk defa Clauson tarafından öne sürülmüştür. (Tekin, 1968: 252, 289) EDPT:132) Tekin, Clauson'un bu görüşünü kabul ederek sonraki okumasında kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

tüg(ü)nl(ü)g: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚, T2 D4 (54)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(kuyruğu) düğümlü” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1994:21) Kelime, araştırmacılar tarafından genel olarak *tög(ü)nl(ü)g* şeklinde okunmuş ve “damgalı, (yabancı) damgalı” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu kelimenin *tüg(ü)nl(ü)g* “(kuyruğu) düğümlü” şeklinde yorumlanabileceği ilk defa Erdal tarafından öne sürülmüştür. (Erdal, 1991/II:308) Tekin, sefere çıkıldığında atların daha rahat koşmaları için kuyruklarının bağlandığı düşünülürse bu önerinin kabul edilebileceğini belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994: 51-52)

bünt(ä)gi: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚, T2 D7 (57)) Tekin, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “böylesi, bunun gibisi” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:23) Kelime, önceki çalışmalarda farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Tekin, kelimenin gerileyici ünlü benzeşmesi ve ünlü düşmesi ile (*antäg* “öyle” <*anı tæg*) daha eski ve birincil **bunı teg-i* yapısından büzüşme sonucunda meydana gelmiş olabileceği öne sürmüş ve kelimeyi bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.³⁸

2.4. Cengiz Alyılmaz Orhun Yazıtları Okuma Değerlendirmesi

Cengiz Alyılmaz, “Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu” adlı eserinde 1997-2002 yılları arasında Moğolistan Halk Cumhuriyeti’nde yazıtlar üzerine yapmış olduğu araştırma ve inceleme sonucunda elde ettiği veriler ışığında yazıtların epigrafik olarak belgelemesini gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda Orhun Yazıtları’nın bugünkü

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Talat Tekin. 1963. On Kök Türkic “Büntägi”. *Central Asiatic Journal*. Vol. 8. No. 3: s. 196- 198.

ᠮ (=ük, kü, ök, kö) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir işaret bulunmadığı için kelimenin sonraki çalışmalarda *üküş* şeklinde de okunabileceği öne sürülmüştür. Alyılmaz, kelimeyi eski okunuşu devam ettirerek *ö* ile okumayı tercih etmiştir.⁴⁰

türük: (ᠬᠦᠷᠦᠬ, KT G6) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Türk” şeklinde tercüme etmiştir. Araştırmacı, “türk, türük ve türkü” olmak üzere üç farklı okunuşu bulunan kelimeyi, “Türük” şeklinde okumayı tercih etmiştir.

açsık: (ᠠᠴᠰᠢᠬ, KT G8) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “açlık” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:10) Kelime, araştırmacılar tarafından *āçsık* şeklinde uzun ünlülü olarak da okunmuştur. Alyılmaz, okumasında uzun ünlüler için ayırt edici herhangi bir işaret kullanmamıştır.

tok arkuk sen: (ᠲᠣᠬᠤᠷᠠᠬᠤᠰᠡᠨ, KT G8) Alyılmaz, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(Türk milleti) tokluğa alışıksın” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:10) Bu ifade, ilk okumalarda farklı şekillerde değerlendirilmiş, ifadenin bu şekilde okunabileceği ilk defa Clauson tarafından öne sürülmüştür. (EDPT: 464) Alyılmaz, Clauson’un bu görüşünü kabul ederek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamdirmayı tercih etmiştir.

sabin almatın: (ᠰᠠᠪᠢᠨ ᠠᠯᠮᠠᠲᠢᠨ, KT G9) Alyılmaz, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “sözünü dinlemeden” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:10) Bu ifade l (=s²) ve ᠮ (=n²) ile yazıldığı için ifadenin aynı zamanda *sabin almatin* şeklinde okunuşu da mevcuttur. Alyılmaz, okumalarında bu duruma dikkat etmeden dudak uyuma bağlı olarak okumayı tercih etmiştir. (yarlıkadukın, KT G9; taşın, KT G12)

tokıtdım ...ser ... taka erig: (ᠲᠣᠬᠢᠲᠢᠳᠢᠮᠤᠰᠡᠷᠢᠲᠠᠬᠤᠷᠢᠭ, KT G13) Alyılmaz, okunamayan bu kısmı bu şekilde tamamlamış ve “(ebedî taş) hâkkettirdim. (Burası) ... (bir) mevki olduğundan” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:13)

ilingin törüngin: (ᠶᠢᠯᠢᠭᠢᠨ ᠲᠦᠷᠦᠩᠭᠢᠨ, KT D22) Alyılmaz, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(senin) ilini töreni (devletini, düzenini) şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:11) Bu ifadenin ikinci kelimesi *törö* şeklinde de okunmuş ve aynı şekilde

⁴⁰ Kelime, BK D24’de *üküş* şeklinde “ü” ile gösterilmiştir. Cengiz Alyılmaz. 2005. a.g.e. s. 105.

anlamlandırılmıştır. Alyılmaz, kelimenin yaygın okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

kim: (ᠬᠢᠮ, KT D22) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş “kim” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:10) Kelime, araştırmacılar tarafından aynı zamanda *kēm* şeklinde de okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır.

süngüküng: (ᠰᠦᠩᠭᠦᠬᠦᠩᠭᠦ, KT D24) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş “kemiklerin” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:10) Kelimenin farklı okunuşları da mevcuttur, genel olarak kabul gören bu görüş, ilk olarak Clauson tarafından Eski Türkçe **sūḡ-* fiil kökünden +(ü)k ile yapılmış bir isim olarak değerlendirilmiştir. (EDPT, 1972: 838/b) Alyılmaz bu görüşü devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

yurçın: (ᠶᠤᠷᠴᠢᠨ, KT D32) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kayınbiraderini” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:11) Kelime, Türkiye’de ilk olarak Talat Tekin tarafından *yurç* “kayın birader” kelimesi ile bağlantılı olarak *yurç+ı+n* şeklinde açıklanmıştır. (Tekin, 1968:408) Alyılmaz, bu görüşü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

köl tiginig: (ᠬᠥᠯᠲᠢᠭᠢᠨᠢᠭ, KT D40) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Költigin’i” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:12) Kelimedeki ᠯ (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir işaret bulunmamasından dolayı kelime, aynı zamanda *Kül Tigin* şeklinde de okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Alyılmaz, kelimeyi *ö* ile okumayı tercih etmiştir.

öd tengri yasar: (ᠥᠳᠤᠳᠡᠨᠦᠭᠦᠷᠢᠶᠠᠰᠠᠷ, KT K10) Alyılmaz, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “zamanı tanrı tayin eder” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:12) Bu ifadenin üçüncü kelimesi, yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için aynı zamanda *aysar* şeklinde de okunmuştur. Alyılmaz, ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

tıda: (ᠲᠢᠳᠠ, KT K11) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “engel olarak” şeklinde tercüme edilmiştir. (Alyılmaz, 2005:12) Kelime ᠲ (=t²) ile yazıldığı için kelimenin aynı zamanda *tida* okunuşu da mevcuttur. Alyılmaz, kelimeyi dudak uyumuna bağlı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ertürtimiz: (ᠡᠷᠲᠦᠷᠲᠦᠮᠢᠵᠢ, KT KD) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “tamamladık” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:13) Kelimenin aynı zamanda *ertürtümüz* okunuşu da mevcuttur. Alyılmaz, kelimenin yazılmayan bağlama ünlüsünü *i* ile okumayı tercih etmiştir.

2.4.3. Cengiz Alyılmaz’ın Bilge Kagan Yazıtı’nı Okuma Yöntemi

ögüz: (ᠨᠦᠭᠦᠵᠢ, BK D15) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “nehir, deniz” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:104) Bununla birlikte Türk Runik alfabesinde ᠨ (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edecek herhangi bir işaret bulunmadığı için kelimenin aynı zamanda *ügüz* biçiminde okunuşu da mevcuttur. Alyılmaz, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi *ö* ile okumayı tercih etmiştir.

süngüşdimiz: (ᠰᠦᠩᠭᠦᠰᠢᠳᠢᠮᠢᠵᠢ, BK D15) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “asker sevk ettik” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:104) Kelime, dudak uyumuna bağlı olarak *sünüşdümüz* şeklinde de okunmuştur. Alyılmaz, çokluk birinci şahıs görülen geçmiş zaman ekini *-Dimiz* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (süledimiz, BK D15; ilsiretdimiz, BK D15; kagansıratdımız, BK D15; sökürtimiz, BK D16; yüküntürtümüz, BK D16)

köbürgesi eterçe: (ᠬᠦᠪᠦᠷᠭᠦᠰᠢᠡᠲᠡᠷᠴᠡ, BK B4) Alyılmaz, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “davulu nasıl gümbürdüyorsa” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:106) Bu ifadenin ilk kelimesini, Thomsen *köbrügesi* şeklinde okumuştur. (Thomsen, 1896: 133) Kelime, araştırmacılar tarafından Moğolca *kögerge*, *kögürge* “davul” kelimesi ile bağlantılı olduğu düşünülerek bu şekilde okumuş ve “davulu” şeklinde tercüme edilmiştir. Kelimenin aynı zamanda *köbürgesi*, *köwürgesi*, *kövürgesi* şeklinde okunuşları da mevcuttur. Bu ifadenin ikinci kelimesi, yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için aynı zamanda *terçe* şeklinde okunmuştur. Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

tagda sıgun etser: (ᠲᠠᠭᠳᠠᠰᠢᠭᠤᠨᠡᠲᠰᠡᠷᠢ, BK B5) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “dağlarda geyikler nasıl böğürüyorsa” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:106) Bu ifadenin son kelimesi, aynı zamanda *ötser* şeklinde okunmuştur. Alyılmaz, kelimeyi *e* ile okumayı tercih etmiştir.

2.4.4. Cengiz Alyılmaz'ın Tunyukuk Yazıtı'nı Okuma Yöntemi

tonyukuk: (𐰇𐰏𐰚𐰚, T1 B1 (1)) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Tonyukuk” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:184) Türk Runik alfabesinde 𐰚 (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime, aynı zamanda *tunyukuk* biçiminde de okunmuştur. Alyılmaz da kelimenin ilk hecesini *o* ile okumayı tercih etmiştir.

bülser: (𐰇𐰏𐰚𐰚, T1 B6 (6)) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “uzaktan bilmek zorunda kalsa” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:184) Kelimedeki 𐰚 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir işaret bulunmamasından dolayı kelime, aynı zamanda araştırmacılar tarafından *böhser*, *bilser* olmak üzere farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Alyılmaz, kelimeyi *ü* ile okumayı tercih etmiştir.

boyla: (𐰇𐰏𐰚𐰚, T1 B6 (6)) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve unvan grubu olarak değerlendirip “Boyla” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:184) Türk Runik alfabesinde 𐰚 (=o, u) işaretini ayırt edecek herhangi bir işaret olmadığı için kelimenin aynı zamanda *buyla* okunuşu da mevcuttur. Alyılmaz, kelimenin yaygın okunuşunu takip ederek ilk hecesini *o* ile okumayı tercih etmiştir.

biriye: (𐰇𐰏𐰚𐰚, T1 B7 (7)) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “güneyde” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:184-185) Kelimenin aynı zamanda *birye*, *bérye* şeklinde okunuşları da mevcuttur. Tekin tarafından da kelime, aynı şekilde okunmuş, kelimenin kökünün iki heceli **biri* olması gerektiği çünkü kelime eski datif-lokatif eki *-e* ile kurulurken araya boşluk doldurucu *-y*'nin girmiş olabileceği öne sürülmüştür. (Tekin, 1988: 75) Alyılmaz da kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

yogan: (𐰇𐰏𐰚𐰚, T1 G7 (14)) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yoğun” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:186) Kelime, *yogun*, *yogın* şeklinde de okunmuştur. Alyılmaz, kelimenin yazılmayan ünlüsünü *a* ile okumuş ve kelimeyi bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.

taluy ögüzke: (𐰇𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚, T1 D1 (18)) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sarı ırmağa” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:185) Bu ifadenin ilk kelimesi Türk Runik alfabesinde 𐰚 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edecek herhangi bir işaret bulunmadığı için aynı zamanda *taloyka* şeklinde de okunmuştur. Alyılmaz,

kelimenin yaygın okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

tinsi oğlu ayıgma: (𐰇𐰏𐰕𐰙𐰚𐰏, T2 G2 (46)) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “göğün oğlu denilen” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:185) İfadedeki *tinsi* kelimesi aynı zamanda *tensi*, *tinesi*, *tensi* şeklinde de okunmuştur. Alyılmaz, ilk hecenin ünlüsünü *i* ile okumayı tercih etmiştir.

örüng: (𐰏𐰚𐰏, T1 G4 (48)) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “beyaz” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:185) Kelimedeki 𐰏 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir durum bulunmamasından dolayı kelime, aynı zamanda *ürün* şeklinde de okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Alyılmaz kelimenin ilk hecesini *ö* ile okumayı tercih etmiştir.

bintegi: (𐰇𐰏𐰕𐰙, T1 D7 (57)) Alyılmaz, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “benim gibi” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005:185) Kelime, ilk olarak Alyılmaz tarafından yapılan epigrafik çalışmada bu şekliyle gösterilmiş ve anlamlandırılmıştır. Bununla birlikte kelime, aynı zamanda *büntegi* şeklinde de okunmuş ve farklı şekillerde de yorumlanmıştır.

2.5. Erhan Aydın’ının Orhon Yazıtları’nı Okuma Değerlendirmesi

2.5.1. Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi

Yazıtlarda yazılmayan ünlüleri göstermek için herhangi bir yöntem kullanmıştır. (𐰇𐰏𐰕𐰙𐰚𐰏𐰕𐰙𐰚𐰏 = teñriteg teñride, KT G1; 𐰏𐰚𐰏 = oguz tapa; 𐰏𐰚𐰏𐰕𐰙 = ötüntüm, T 12)

(𐰏) işaretini (o) ve (𐰏) işaretinden ayırt etmek için, (𐰏)’yi “ñ” ile göstermiştir. (𐰇𐰏𐰕𐰙𐰚𐰏𐰕𐰙𐰚𐰏 = teñriteg teñride, KT G1; 𐰏𐰚𐰏 = bodun, KT G5; 𐰏𐰚𐰏 = antağın, KT G8⁴¹)

↓ ↑ (=ok/uk, ko/ku), 𐰏 (= ök/ük, kö/kü), 𐰏 𐰏 (=ık/kı), 𐰏 (=iç/çi), 𐰏 (=lt), 𐰏 (=nç), 𐰏 𐰏 𐰏 (= nt), 𐰏 (=aş), 𐰏 (=baş) ünsüz çiftlerini diğer ünlü harflerden ayırt etmek için

⁴¹ Özellikle bu örnekte de görüldüğü üzere Aydın; 𐰏 (= nt), 𐰏 (=ñ), 𐰏 (=n) işaretleri için ayrı işaretler kullanarak bu harflerin birbirinden farklı işaretler olduğunu belirtmiş ve transkripsiyona uygun bir kullanım yapmıştır.

altı çizgili olarak yazmıştır. (𐌰𐌹𐌸𐌹 = t \ddot{u} r \ddot{u} k, KT G1; 𐌶𐌺𐌳𐌳 = a \ddot{n} ıg y \ddot{o} k, KT G3; 𐌸𐌶𐌶𐌹 = bun \ddot{c} a, KT G2; 𐌸𐌳𐌹𐌹𐌹𐌹 = bay kıl \ddot{t} ım, KT G10; 𐌸𐌶𐌶𐌹 = bun \ddot{t} a, KT G10)

𐌹 (= \ddot{o} k/ \ddot{u} k, k \ddot{o} /k \ddot{u}), 𐌹 𐌳 (=ok/uk, ko/ku), 𐌳 𐌳 (=ik/kı), 𐌹 (=i \ddot{c} / \ddot{c} i) i \ddot{s} aretinden sonra kelimenin \ddot{u} nl \ddot{u} s \ddot{u} 𐌶 (=o, u), 𐌹 (= \ddot{u} , \ddot{o}), 𐌹 (=i, i) yazıldıysa bu i \ddot{s} areti g \ddot{o} sterirken sadece \ddot{u} ns \ddot{u} z harfin altını \ddot{c} izerek g \ddot{o} stermi \ddot{s} tir. (𐌳𐌶𐌶𐌹𐌹𐌹 = k \ddot{o} nturmi \ddot{s} , KT D2; 𐌳𐌹𐌶𐌶𐌹𐌹 = k \ddot{i} dmaz, KT G6)

Kapalı e (=e) ile yazılmış olabileceğini d \ddot{u} \ddot{s} ünd \ddot{u} g \ddot{u} kelimeleri “e” ile g \ddot{o} stermeyi tercih etmi \ddot{s} tir. (𐌹𐌶𐌶𐌹𐌹 = e \ddot{s} idgil, KT G1)

𐌹 = (y 2), 𐌰 = (t 2), 𐌹 = (s 2), 𐌹 = (n 2), 𐌹 = (s 2) ince sırada olan i \ddot{s} aretleri kalın seslerden ayırt etmek i \ddot{c} in bu \ddot{s} ekilde g \ddot{o} stermeyi tercih etmi \ddot{s} tir. (𐌹𐌹𐌹𐌹𐌹 = y 2 ırgaru, KT G2; 𐌰𐌹𐌹𐌹𐌹 = t 2 ı \ddot{n} la, KT G2; 𐌸𐌶𐌹𐌹𐌹𐌹 = bats 2 ı \ddot{k} ı \ddot{n} a, KT G2; 𐌳𐌶𐌶𐌹𐌹 = k \ddot{o} nayın 2 , KT G7, 𐌹𐌹𐌹𐌹 = k \ddot{u} m \ddot{u} \ddot{s} 2 , KT G5)

S \ddot{o} z i \ddot{c} i ve s \ddot{o} z sonu 𐌳 (=b 1) ve 𐌶 (=b 2) harflerini “w” ile g \ddot{o} stermeyi tercih etmi \ddot{s} tir.⁴² (𐌶𐌳𐌶) = sawımın 2 , KT G1)

2.5.2. Erhan Aydın’ın K \ddot{u} l T \ddot{e} gin Yazıtı’nı Okuma Y \ddot{o} ntemi

bo: (𐌸𐌶, KT G1) Aydın, kelimeyi bu \ddot{s} ekilde okumu \ddot{s} ve “bu” \ddot{s} eklinde terc \ddot{u} me etmi \ddot{s} tir. (Aydın, 2017/b: 47) T \ddot{u} r \ddot{u} k Runik alfabesinde 𐌶 (=o, u) i \ddot{s} areti i \ddot{c} in *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir i \ddot{s} aret olmadı $\ddot{g$ i i \ddot{c} in kelime yaygın olarak *bu* \ddot{s} eklinde okunmu \ddot{s} aynı \ddot{s} ekilde anlamlandırılmı \ddot{s} tir. Kelimenin bu \ddot{s} ekilde okunması gerekti $\ddot{g$ i ilk defa Gabain tarafından ileri s \ddot{u} r \ddot{u} lm \ddot{u} \ddot{s} t \ddot{u} r. Gabain, Genel Altaycadaki **mu* k \ddot{o} k \ddot{u} ile ilgili olarak, Br \ddot{a} hm \ddot{i} yazısında mevcut olan yalın haldeki *bo*’nun \ddot{s} ekillenmi \ddot{s} h \ddot{a} li olabileceğini belirtmi \ddot{s} tir. Dolaylı halin tesiriyle, bir \ddot{c} ok modern a \ddot{g} ızlarda da yalın halin *o*’sunun *u* oldu $\ddot{g$ unu bu durumda *bo*>*bu* \ddot{s} eklinde bir de \ddot{g} i \ddot{s} ime u \ddot{g} ramı \ddot{s} olabileceğini ileri s \ddot{u} rm \ddot{u} \ddot{s} t \ddot{u} r. Bu ses de \ddot{g} i $\ddot{s$ iminin b \ddot{u} t \ddot{u} n Eski T \ddot{u} r \ddot{u} k \ddot{c} e metinlerde de yani yazıda *o* ile *u*’yu ayırt etmeyenlerde de bulunup bulunmadı $\ddot{g$ ının tam olarak bilinemedi $\ddot{g$ ini dolayısıyla yalın haldeki bu zamirin Eski T \ddot{u} r \ddot{u} k \ddot{c} ede *bo* ve *po* olması

⁴² S \ddot{o} z i \ddot{c} i ve s \ddot{o} z sonu 𐌳 (=b 1) ve 𐌶 (=b 2) ile ilgili ayrıntılı bilgi i \ddot{c} in; \ddot{O} lmez, Mehmet. 2009. “Eski T \ddot{u} r \ddot{u} k Yazıtlarının Yeni Bir Yayımı Nasıl Olmalıdır?”, **I. Uluslararası Uzak Asya’dan \ddot{O} n Asya’ya Eski T \ddot{u} r \ddot{u} k \ddot{c} e Bilgi \ddot{S} oleni.** (Ayonkarahisar: Afyon Kocatepe \ddot{U} niversitesi, 2009): 211-219.

gerektiğini ileri sürmüştür.⁴³(Gabain, 1950: 585-588) Erdal ise Gabain'in görüşüne katılmış ve ilk hecesinde *o* ve *u* ile *ö* ve *ü* arasındaki ayrımı görünür kılan alfabelerdeki (Tibet alfabesi ve Brahmi alfabesi gibi) yazımlarından yola çıkarak kelimeleri “o” ile okumayı tercih etmiştir. (Erdal, 2004: 88) Kelimenin aynı zamanda arkaik özelliklerin en fazla korunduğu Halaçça ve Tuvacada *bo* şeklinde mevcut olması dolayısıyla Aydın, Gabain'in görüşünü devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (bonça, KT D10)

olortum: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺, KT G1) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “tahta oturdum” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 47) Kelimenin bağlayıcı ünlüsü yazılmadığı için kelime, yaygın olarak *olur-* fiili ile okunmuş ve aynı şekilde tercüme edilmiştir. Clauson, kelimenin Yakutçada *olor-* şeklinin mevcut olduğunu belirtmiştir. (EDPT:150/b) Gabain, “Brāhmī Yazmalarının Ağızları” başlığı altında bu yazmalarla ilgili olarak dudak uyumunun her ne kadar Uygur harfli *y* ağzı yazmalarda ortaya çıkmış olsa bile bu yazmalarda da açıkça görüldüğünü ifade etmiş, birinci hecenin dışında da *u/ü*'nün yerinde *o*, *ö*' nün de var olduğunu belirtmiş ve *olorop*, *oloror* kelimelerini de örnek göstermiştir. (Gabain, 2000: 3) Bu görüş doğrultusunda Aydın, kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *o* ile okumayı tercih etmiş ve okumalarında *-r-* fiilden fiil yapım ekinin bağlayıcı ünlüsünü *o* ile okumuştur.⁴⁴ (olorsar, KT G3; olorup, KT G4; olortaçı, KT G8; olormuş, KT D1; olorupan, KT D1; olorur, KT D3; olortokda, KT D17; olortı, KT D16; olortdı, KT D26; olormadım, KT D26; olortokıma, KT D27; olort[um], KT B; olortum, BK K1; olorsar, BK K2; olorup, BK K3; olorup, BK K6; olorsar, BK K6; olortaçı, BK K6; olortum, BK K7; olorup, BK K7; olortokınta, BK K9; olortokıma, BK K9; olortum, BK D2; olorup, BK D2; olormuş, BK D3; olorupan, BK D3; olorur ermiş, BK D4; olormuş, BK D6; olortı, BK D14; olorupan, BK D14; olortokda, BK D14; olortum, BK D15; olormadım, BK D21; olortum, BK D21; olortdı, BK D21; olormadım BK D22; olortukuma, BK D22; olortokum, BK D36; olortum, BK G9; olortokınta, BK G13; olorgalı TI D1; olormatı, TII D2; olortı, TI G2; olortumuz, TI K8; olortuñ, TI K7,10; olorur, TI B7, TI G1, TII K4; olorsıkım, TI G5)

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: A. V. Gabain.1950. Die Pronomina im Altürkischen. **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft: ZDMG/ Deutsche Morgenländischen Gesellschaft.** Hamburg. s.581-591.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Erdal. 1991. **Old Turkic Word Formation.** s.292,549,736.

sawımın²; (𐭪𐭮𐭫), KT G1) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sözlerimi” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: /b:47) Aydın, söz içi ve söz sonunda *b* ile de okunmuş bulunan kelimeleri *w* ile göstermeyi tercih etmiştir. (sawımın², KT G1; tawgaç, KT G4; yawlak, KT G7; tewligin, KT D6; suwı, KT D11; kuwratmış, KT D12; yawgug, KT D14; tatawı, KT D14; suw, KT D19; yawız, KT D26; ışwara, KT D33; tawarda, KT D33; ewin, KT K1; êltewer, KT KD; kuwratdım, BK K7; kuwratmış, BK D11; yawgug, BK D12; tarwanka, BK D18; çuw, BK D24; ewiri, BK D25; yawgusin, BK D28; yawrıtdım, BK D31; yalawaçı, BK D39; sewinti, BK D41; köwürgesi, BK B4; kuwrarıp, T B4; çawışı, T B7; tawışgan, T G1; kawı<ş>ar, T G5; ıwırbaş, T K2; yuwulu, T K2; ewirü, T K2; uwutu yeg, T B2; yawgus²m², T B2)

êşidgil: (𐭪𐭮𐭫𐭮, KT G1) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “işit” şeklinde tercüme etmiştir. Yazıtlarda kapalı e (=è)’nin varlığı ve gösterilip gösterilmemesi ile ilgili farklı görüşler⁴⁵ mevcuttur. Aydın, bu harfin kimi zaman yazılıp kimi zaman yazılmadığını, kimi zaman da ya *a/e* ünlülerini göstermede kullanılan işaretle (𐭮), veya *ı, i* ünlülerini göstermede kullanılan işaretle (𐭮) yazıldığını belirtmiştir. Yenisey yazıtlarının büyük bir bölümünde kapalı e (=è) sesini göstermek için (ø) işaretinin kullanıldığı ifade etmiş ve okumasında kapalı e (=è) ile okunması gerektiğini düşündüğü kelimeleri bu şekilde göstermeyi tercih etmiştir. (Aydın, 2017/b: 19) (bêrye, KT G1; êşid, KT G2; bêrgerü, KT G2; êtdim, KT G3; êlte, KT G3; yêncü, KT G3; yêr, KT G4; yêg, KT G4; êl, KT G4; bêrür, KT G5; kêsre, KT G5; têsere, KT G7; têt, KT G7; têtkiş, KT G8; êrig, KT G13; têtgin, KT G13; êkin, KT D1; êti bêrmış, KT D1; kêtü, KT D2; êçisin, KT D5; êlledök êlin, KT D6; êtinü, KT D10; bêrökgerü, KT D10; êltêriş, KT D11; êlbilge, KT D11; yêgirmi, KT D11; ênmiş, KT D12; têtirilip, KT D12; yêtmiş, KT D12; bêrtök, KT D12; bêş, KT D18; tûrgêş, KT D18; têtin, KT D19; êletdi, KT D23; êkinti, KT D33; yêgen, KT D33; êrkin, KT D34; êrtürü, KT D40; êltewerig, KT K3; êtgüçi, KT K13; êşid, BK K1; bêrgerü, BK K2; [êl]te, BK K2; yêncü, BK K3; yêriş, BK K3; yêg, BK K3; bêrür, BK K4; têt, BK K5; êl, BK K8; êçim, BK K9; êtmış, BK K9; tûrgêş, BK K9; êti bêrtim, BK K13; êki, BK D1; kêtü, BK D3; êlig, BK D4; êçisin, BK D5; êlledök, BK D7; êtinü, BK D9; êltêriş, BK D10; êlbilge, BK D10; yeti yêgirmi, BK D10; ênmiş, BK D11; têtirilip, BK D11; termış, BK

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Emine Yılmaz Ceylan.1991. Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü. **Türk Dilleri Araştırmaları**. s.151-165.

D11;  lsiretmiŐ, BK D13; b Ő, BK D15;  letdi, BK D19;  l b rigme, BK D21; k l t gin, BK D21;  kinti, BK D30;  ltewer, BK D37; t p, BK D41; yere?, BK G5;  rkin, BK G14;  tdi, BK G15; b rti, TI G8, TII B3; b rtim, TI B2, TII D2; b rt k, TI B6; b rdin, TI G4; b rye, TI B7, TI G7; berki, TI G10; b Ő, TII G5;  ki, TI B4; TI G3, TI D1, TII B5;  kinti, TII B4;  let- TI K8;  lt riŐ kaÇan, TI B7; TII G6;  ntimiz, TI K2;  rtimiz, TII G1;  Őidip, TI G5;  tip, TII B8)

birki: (     , KT G1) Aydın, kelimeyi bu Şekilde okumuş ve ‘‘birleşik (soyum)’’ Şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:47) Kelime, Clauson tarafından *biriki* Şeklinde  c heceli bir kelime olarak okunmuş, *bir+(i)k-i* Şeklinde açıklamıştır. (EDPT 363/a) Tekin ise kelimeyi *biriki* Şeklinde okumuŐbirki Şeklinde de okunabileceŐini ve ‘‘birleşik, m tتهit’’ Şeklinde sayılabileceŐini ileri sürmüş ve eski bir *birik*-<*b rik*- ‘‘birleşmek, bir araya gelmek’’ filinden *-i* zarf fiil eki ile türetilmiş olan bu kelimenin Yakutçada *b rge* ‘‘birlikte, beraber’’ anlamında yaŐadıŐını belirtmiştir. (Tekin, 1988: 63) Aydın da bu görüşü devam ettirerek kelimeyi aynı Şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

b rye: (     , KT G1); Aydın, kelimeyi bu Şekilde okumuş ve ‘‘güneydeki’’ Şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:47) Kelimenin aynı zamanda *biriye* okunuşu da mevcuttur. Aydın, kelimeyi bu Şekilde okumayı tercih etmiştir. (b rger , KT G2)

y²iryay: (KT G1) Aydın, kelimeyi bu Şekilde okumuş ve ‘‘kuzeydeki’’ Şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:47) Kelime, *yiryay* Şeklinde de okunmuştur. Aydın, kelimeyi iki hece ile olacak Şekilde okumayı tercih etmiştir. (y²irgaru, KT G2)

ortos²ımaru: (        , KT G2) Aydın, kelimeyi bu Şekilde okumuş ‘‘ortasına’’ Şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:47) Türk Runik alfabesinde   (=o, u) işaretini ayıracak herhangi bir işaret bulunmadıŐı için kelime aynı zamanda *ortusımaru* Şeklinde de okunmuş ve aynı Şekilde anlamlandıırılmıŐtır. Clauson, kelimeyi *ortu* maddesi altında açıklamış, kelimenin *orto* Şeklinde de okunabileceŐini parantez içinde yazarak belirtmiştir. (EDPT: 203/b, 204/a) İlk okumalarda kelime, *ortu* Şeklinde okunmuştur. Aydın, kelimeyi ‘‘o’’ ile okumayı tercih etmiştir. (ortosımaru, BK K2)

taloyka kiçig tegmedim: (       :     :      , KT G3) Aydın, ifadeyi bu Şekilde okumuş ve ‘‘(büyük) okyanusa ulaşmama az kaldı’’ Şeklinde tercüme etmiştir.

(Aydın, 2017/b:47) Bu ifadenin birinci kelimesi, Türk Runik alfabesinde ʎ (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırıcı herhangi bir işaret bulunmadığı için aynı zamanda *taluy* şeklinde de okunmuştur. Clauson, kelimeyi *taluy* madde başı altında Çince'den alıntı olduğunu, Çince *ta* “büyük” *lei* “su”, yine *lei* <Orta Çince'de *lywi*; Çin'deki bir nehrin adı olduğunu ifade etmiştir. (EDPT 500/a) Aydın, kelimeyi *o* ile okumayı tercih etmiş ve “Büyük Okyanus ya da Sarı Irmak'ın Büyük Okyanus'a karıştığı yerdeki büyük havuz?” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:19) İfadenin “denize az kala durdum” şeklinde de yorumlanmıştır.

töpötke: (ḱṛṛṛḱṛ, KT G3) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Tibet'e” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:47) Kelimedeki ṛ (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir durum olmadığı için kelime, aynı zamanda *töpütke* şeklinde de okunmuştur.

kotay: (ḱṛṛṛḱṛ, KT G5) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ipekli kumaş” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:48) Kelimedeki (ḱ) “ok, uk, ko, ku” işaretinin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünün okunuşu ile ilgili ayırıcı bir işaret bulunmamasından dolayı kelime, aynı zamanda *kutay* şeklinde de okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Aydın, kelimeyi Çince *gaodai* “ipekli kumaş” kelimesi ile bağlantılı olarak okumayı tercih etmiştir. (Aydın, 2017/b:160)

bodunı böşükiğe tegi kıdmaz ermiş: (ḱṛṛṛḱṛ: ḱṛṛṛḱṛ: ḱṛṛṛḱṛ: ḱṛṛṛḱṛ: ḱṛṛṛḱṛ, KT G6) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(soyu sopu) halkı (ve) akrabalarına varıncaya kadar sağ bırakmazmış” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:48) Bu cümledeki kelimeler, KT yazıtında tam olarak korunmuşken, BK yazıtında kuzey cephenin epey tahrip olması nedeniyle cümlede bazı kısımların okunuşu ve anlamlandırılması ile ilgili farklılıklar meydana gelmiştir. (BK K 4-5) Bu ifadenin okunuşunda ve anlamlandırılmasında bihassa ikinci ve dördüncü kelimeler üzerinde okuma ve yorumlama farklılıkları olduğu görülmektedir. Aydın, kelimeyi *böşük* şeklinde *ö* ile okumayı tercih etmiştir. Kelimenin bu şekliyle ilk olarak Gabain tarafından *böşük* “beşik, dost, akraba” ile ilgili olabileceği belirtilmiştir. (Gabain, 2000: 270) Osman Nedim Tuna, cümle hakkında en iyi izahın Nemeth tarafından yapıldığını belirtmiş ve *bişük* şeklinde de okunmuş olan kelimenin *bişük* > *beşük* >

böşük şeklinde gelişme göstermiş olabileceğini ileri sürmüştür.⁴⁶ (Tuna, 1957: 58-59) Ölmez, kelimeyi aynı şekilde okumuş ve “akraba, hısım akraba” kelimesi ile bağlantılı olarak okumayı tercih etmiştir. Aydın da kelimeyi *ö* ile okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ölsikiñ: (𐰽𐰺𐰸𐰺, KT G6) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “öleceksin” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:48) Kül Tegin ve Bilge Kagan yazıtlarında *ʏ* (=g¹) ve *€* (g²) işaretlerinin özellikle 2. kişi fiil çekiminde, 2. kişi iyelik eklerinde *ʏ* (=η) yerine kullanıldığı örnekler mevcuttur. Bu durum “η-g nöbetleşmesi” olarak adlandırılmakla birlikte bu kelimedede de aynı durumu görmek mümkündür. (Tekin, 1968: 87-88, 92-93) Kelimenin aynı zamanda *ölsikiğ* okunuşu da mevcuttur. Aydın, kelimeyi *ʏ* (=η) ile okumayı tercih etmiştir. (öltün, KT G7)

tokurkak sen: (𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺, KT G8) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(açlık ve) tokluğu (düşünmezsin)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:49) Kelime, ilk defa Tekin tarafından *tokurkak sen* biçiminde okunmuş ve *tok* “satiated, full” isminden +*urka-* yapım eki ile yapılmış bir *tokurka-* “to regard as satiated” fiiline bağlamıştır. (Tekin, 1968:109) Aydın, kelimenin bu okunuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

açs²ık: (𐰽𐰺𐰺, KT G8) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “açlık (ve tokluğu düşünmezsin)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:49) Kelimenin ilk hecesi uzun ünlülü olarak “āçsık” şeklinde de okunmuştur.

yarlıkadokın²: (𐰽𐰺𐰺𐰺𐰺𐰺, KT G9) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(Ebedî gök) lütfettiği için” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:49) Türk Runik alfabesinde *ʏ* (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için bu ek aynı zamanda -*Duk* şeklinde de okunmuştur. Aydın, eki *o* ile okumayı tercih etmiştir. Kelimenin bu şekilde de okunabileceği Türkiye’de ilk olarak Ölmez tarafından ileri sürülmüştür.⁴⁷ (kılıntokda, KT D1; kılınmadok, KT D5; kıkşürtökin, KT D6; yoñaşürtökin, KT D6; ëlledök, KT D6; kaganladok, KT D7; bërtökgerü, KT D10; bërtök, KT D12; yarlıkadok, KT D15; olortokda, KT D17; bilmedökin, KT D18; yañıltokın, KT D19; bardok, KT D24; bilmedök, KT D24; uçdokda, KT D30; ıdok,

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Osman Nedim Tuna.1957. Bazı İmlâ Gelenekleri, Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtlarında Birkaç Açıklama. **TDAY-B.** 41-81

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Ölmez. 2009. **a.g.e.** 211-219.

KT D31; tegdökin, KT D34; tegdökde, KT D36; boltokınta, KT K3; bardok, BK D20; bërtök, BK D11, 32; bërtökgerü, BK D9; bilmedökin, BK D16; bilmedökügün, BK D20; ëlledök, BK D7; bërtök, TI B6; içikdök, T B3)

bar gu: (ᠪᠠᠷᠭᠤ, KT G10) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “var mı” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:50) Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *bargu* şeklinde birleşik olarak okunmuştur. Aydın, ifadeyi iki ayrı kelime olarak yazmayı tercih etmiştir.

ı<d>tı: (ᠶᠠᠳᠤᠲᠤ, KT G12) Aydın, kelimeyi bu şekilde tamamlamış ve “gönderdi” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:50) Kelime, araştırmacılar tarafından *ıtı* şeklinde tamamlanmadan okunmuştur. Aydın, cümle geçişli bir cümle olmasından ve *dt<tt* şeklinde aynı ünsüzün bir kez yazılmış olabileceğinden dolayı kelimeyi bu şekilde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir. (bedizet<d>im, KT G11; ı<d>tı, KT D7; ı<d>tımız, KT D40; akıt<d>ımız, KT K8; bedizet<d>im, BK GB)

<.....> erser otka? èrig yèrte: (ᠶᠡᠷᠰᠡᠷᠣᠲᠻᠠᠭᠦᠷᠢᠭᠢᠶᠡᠷᠲᠡ, KT G13) Aydın, okunamayan kısmı bu şekilde okumuş ve “ise <...>ulaşılabilir yerde ise” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:51) Okunamayan kısım ile ilgili herhangi bir yorum yapmadan boş bırakmayı tercih etmiştir.

ëlin törösın: (ᠶᠡᠯᠢᠨᠲᠣᠷᠣᠰᠢᠨ, KT D1) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ülkesini ve yasalarını” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:51) Bu ifadenin ikinci kelimesindeki ᠮ (=ö, ü) işaretinin okunuşundan kaynaklanan okuma farklılıkları mevcuttur. Kelime, yaygın olarak *törü* şeklinde okunmuştur. Aydın, kelimeyi *ö* ile okumayı tercih etmiştir.

kadırkan: (ᠻᠠᠳᠢᠷᠻᠠᠩ), KT D2) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Moğolistan’ın doğu bölümüyle Çin’in kuzeydoğusunda yer alan Kingan Dağları” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:51) Kelimeyi Clauson, *kadır* sözcüğü ile bağlantılı olarak okumuş ve *kadırkan yış* “mountain forest which is tentatively identified with the Khingan mountains” şeklinde açıklamıştır. (EDPT: 603/b) Aydın, kelimedeki +*kAn* eki ile *ötüken*’dekinin aynı ek olabileceğini belirtmiştir. Harflerin yazımında ve okumasında herhangi bir farklılık olmadığı için bütün araştırmacıların okuma ve yer tespitinde birlik sağladığını ve *kadırkan yış*’ın Kingan Dağları olduğuna kuşku duyulmadığını belirtmiştir. (Aydın, 2016: 84-85)

töpöt par purum: (𐰽𐰺𐰍𐰏: 𐰺: 𐰺𐰺𐰏, KT D4) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Tibet, İran, Bizans” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:52) Bu ifadenin birinci kelimesinin açıklaması esnasında Aydın, Scharlipp’in görüşüne yer vermiş ve *töpö/töpü* kelimesinden *+t* çokluk eki ile yapılmış bir kelime olarak yapılan açıklamanın güçlü bir açıklama olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Kelimenin Kaşgarlı’da da mevcut olduğunu Kaşgarlı’nın Tibetlilerle ilgili verdiği bilgiler gerçek olsa bile, Tibetlilerin ortaya çıkışı ile ilgili verdiği bilgilerin hayâli olabileceğini belirtmiştir. Aydın, *töpüt, töpöt* okunuşundan *töpöt* okunuşunu tercih etmiştir. (Aydın, 2016: 149-151) *Par* ve *purum* kelimeleri de yer adı olarak değerlendirilmiştir. Aydın, *par* kelimesinin yazıtlarda ilk hecedeki *a, e* ünlüsü yazılmadığı için yaygın bir şekilde *apar* okunduğunu ve Avar sözcüğü ve Avarlarla bir ve aynı sayıldığını belirtmiştir. Ancak Türkçede *p>v* değişmesi ve gelişmesi örneklerinin olup olmadığı konusu üzerinde durulduğunda Hamilton tarafından öne sürülen *pahla~ pahra >pahra>* *Esk.T. par* “İran” biçimindeki açıklamasının dikkate değer bir açıklama olduğunu vurgulamıştır. *Par* adının bir halk adı mı yer adı mı olduğunun ise tartışılmaya açık bir konu olduğunu da belirtmiştir. (Aydın, 2016: 125) *Purum* yer adının ise bir kavim adı mı yoksa yer adı mı olduğunun tartışmalı olduğunu belirtmiştir. Kelime, *par* kelimesi ile birlikte yazıldığı için kelimenin aynı zamanda *aparum* şeklinde okunuşlarının da mevcut olduğunu belirtmiş kendisi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Aydın, 2016: 125-126)

köl tegin: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰺, KT D26) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve özel isim olarak değerlendirilerek “Köl Tegin” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:59) Bu ifadenin birinci kelimesi *tegin* kelimesinin niteleyicisi olarak değerlendirilmekle birlikte bu unvan niteleyicisindeki ünlünün *ö* mu *ü* mü olduğu sürekli tartışılmış, kelimenin okunuşu ile ilgili kesin bir sonuca ulaşmak mümkün olmamıştır. Kelimenin *köl* şeklinde okunmasının temelinde *Divânü Lügâti’t-Türk*’teki *köl irkin* “aklı göl gibi toplanmış, dolmuş” (DLT/I: 108) anlamı yatmaktadır. Kelimeyi Ahmet Temir, ateş kültüründen hareket ederek *kül* okur ve Mo. *otçigin* “ateş prens” (<**ot tigin*) sözcüğüyle ilişkilendirir. (Temir, 1981:194-200) S. Barutçu, Ahmet Temir’in Türkçe *kül tegin* ile Moğolca *otçigin* aynılığını etimolojik olarak destekler ve Türkçe *köny-* “yanmak” fiili ile ilişkilendirir. *Köny-* fiilinin **kö-* fiilinden yapılmış olabileceğini öne süren Barutçu, *köl* unvanını ise ön ünlülü *k* sesinin yuvarlak ünlüleri darlaştırıcı etkisine bağlar. (Barutçu, 1983:101-104) Erhan Aydın da kelimeyi *köl* şeklinde *ö* ile okumuştur.

Kelimeyi, *köl* okumasının temel gerekçesinin Moğolca *otçigin* “ateş prensi” kelimesinden hareketle Türkçe **kö-* fiili ile alakalı olması olduğunu belirtmiştir. (Aydın, 2011:16-17)

yurçin²: (ᠶᠢᠷᠴᠢᠨ, KT D32) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kaynını” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:61) Kelime, ᠨ (=n²) ile yazıldığı için aynı zamanda *yurçin* şeklinde de okunmuştur. Aydın, okumalarında genel olarak bu hususa dikkat etmeden dudak uyumuna bağlı olarak okumayı tercih etmiştir.

ançoladı: (ᠠᠨᠴᠣᠯᠠᠳᠢ, KT D32) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sundu, takdim etti” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:61) Kelime, araştırmacılar tarafından *enç uladı*, *ançoladı* şeklinde de okunmuş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Aydın, kelimeyi Çince *anchang* +*IA* şeklinde açıklamış (Aydın, 2017/b:142) Çince *anchang* kelimesi ile bağlantılı olarak okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

oṅ totok: (ᠣᠩᠲᠣᠲᠤᠬᠤ, KT D32) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Ong Totok” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:61) Türk Runik alfabesinde ᠬ (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime, aynı zamanda *totuk*, *tutuk* şeklinde de okunmuştur. Louis Bazin, kelimeyi “military governor” < Çin. Tou-tok [*dudu*] şeklinde açıklamıştır. (Bazin, 1995: 39) Aydın da bu görüşü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde açıklamayı tercih etmiştir. (Aydın, 2017/b:170) (Aydın, 2011: 21-22)

ışwara: (ᠶᠰᠠᠷᠠ, KT D33) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yüksek bir unvan” şeklinde tercüme etmiş ve <Skr. *īśvara* kelimesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır. (Aydın, 2017/b:153) Kelime, Mehmet Ölmez tarafından Sanskritçe olarak değerlendirilmiş ve Ölmez’in Wang’dan aktardığı bilgilere göre Toharca biçim TohA. Spār “serçe” olabilir. Wang, sözcüğü eski İngilizce *spearwa*, Klasik Moğolca şibagun “kuş”, Dogarca *soo /sogo* “kartal”, Mançuca *şibehu* “kırlangıç”, ile karşılaştırır. Ayrıca Çin kaynaklarına göre Türkler cesur ve güçlü kişileri *şbara* diye adlandırır. (Ölmez, 1997: 184-185) Bu görüşe dayanarak Aydın da kelimeyi aynı şekilde okumuş ve köken izahı yapmıştır.

ügüzüg: (ᠦᠭᠦᠵᠦᠭ, KT D37) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(İrtiş) Irmağı’ni” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:63) Kelimedeki ᠨ (=ö, ü)

işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici herhangi bir işaret bulunmamasından dolayı kelime, aynı zamanda *ögüz* şeklinde okunmuştur.

bulçuda: (𐰇𐰣𐰚𐰚𐰚𐰚, KT D37) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Bulçu’da” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:63) Kelime, önceki çalışmalarda araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Aydın, kaynaklardan edindiği bilgilere dayanarak Türkişlerle Üç Karlukların yaşadıkları yerlerden olan *bulçu*’nun hem ırmak adı hem de yerleşim birimine ad olabileceğini önermiştir. Bu bağlamda Şine Usu Yazıtı’nda geçen ve ırmak olduğu açık olan *Bulçu*’nun Ulungur (Urungu) ırmağı olduğunu; Ötüken kağanlık yazıtlarıyla Tonyukuk Yazıtı’nda geçen *Bulçu*’nun ise Ulungur (Urungu) Irmağı’nın döküldüğünü ve bugün Çinlilerin Fu-hai dedikleri gölün güney ucunun biraz doğusunda bulunan Buluntogoy Kasabası olabileceğini, bu kanıya ise bölgedeki ırmak ve göl adlarının aynı yerde kurulu yerleşim birimlerine ad olabileceği gerçeğinden hareket ederek vardığını belirtmiştir. Aynı zamanda Aydın, Eski Türk Yazıtları üzerinde çalışmaları bulunan bilim adamlarının bu ırmak ve yerleşim yerinin adını *bolçu* olarak da okuduklarını; V. Rybatzki’nin *bulçu* olarak okuduğunu, Á. Berta’nın ise *bwl^oçw* okuyarak ünlülerin belirlenmesinde kararsız kaldığı, kendisinin de *bulçu* şeklini tercih etmesinin sebebinin bugün bu yere Buluntogoy yani kelimenin “u” ile söyleniyor olmasından dolayı olduğunu belirtmiştir. (Aydın, 2010:183-184)

başgu (başgıl?): (𐰇𐰣𐰚𐰚, KT D37) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “alını akıtmalı (at)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:63) Kelime, *başgu* ve *başgıl* şeklinde iki farklı şekilde de okunmuştur. Aydın, kesin bir yargıya varmadan kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

alp salçı ak atın²: (𐰇𐰣𐰚𐰚: 𐰚𐰚𐰚𐰚, KT D40) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Alp Salçı’nın ak atına (binip) şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:64) *Alp salçı* ifadesini ise “Köl Tegin’in atını kullandığı kişi? veya atın adı” şeklinde açıklamıştır. (Aydın, 2017/b:142) *Şalçı* kelimesi, Aydın tarafından son harfi *i* ile olacak şekilde gösterilmiştir. Kelimenin aynı zamanda *şalçı* şeklinde de okunmuştur.

ewin bar[kın <...> k̲op kelürti: (𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚...: 𐰚𐰚: 𐰚𐰚𐰚𐰚, KT K1) Aydın, okunamayan bu kısmı bu şekilde tamamlamış ve “evini barkını <...> tamamen getirdi” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:64) Bu ifade, araştırmacılar tarafından aynı

zamanda yaygın olarak *ebin barımın* şeklinde tamamlanmış ve farklı şekilde anlamlandırılmıştır.

karlok: (𐰃𐰆𐰇𐰈, KT K1) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Karlok (bir boy)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:64) Türk Runik alfabesinde 𐰆 (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime, aynı zamanda yaygın olarak *karluk* biçiminde de okunmuştur.

bur[gu]da: (𐰃𐰆𐰇...𐰈𐰉, KT K6) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Burgu (Irmağı)’nda” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:66) Tekin’in *Orhon Türkçesi Grameri*’nde ileri sürdüğü görüşü ile birlikte kelimenin *bolçuda* şeklinde de şekilde okunduğu ve “Bolçu Irmağı” şeklinde yorumlandığı görülmektedir. Aydın, KT D37; BK D28; T 35; ŞU G1’de geçen ve genellikle Ulangur (Urungu) ırmağı ile birleştirilen *Bolçu*’nun Dokuz Oğuzların yaşadıkları yerlerle ilgisinin açık olmadığını, *Bolçu* yer adının Türgiş ve Üç Karluklarla yapılan savaşlar esnasında anıldığını, dolayısıyla *Bolçu* şeklinde bir tamamlamanın uygun olmadığını belirtmiştir. Aydın, *bolçuda* şeklinde de okunan kelimenin *burguda* şeklinde tamamlamayı önermiştir. Terhin B4, BK D37, Moğolların Gizli Tarihi’nden hareketle Burgu’nun Selenge veya Tula ile birleşen bir ırmak olabileceğini ileri sürmüştür (Aydın, 2007: 57,59) ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ordog: (𐰃𐰆𐰇𐰈, KT K8) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “karârgâhı” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:67) Türk Runik alfabesinde 𐰆 (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime aynı zamanda yaygın olarak *ordu* şeklinde de okunmuştur. Clauson, kelimeyi *ordu:* (*ordo:*) madde başı altında değerlendirmiş ve kelimenin başlangıçta Moğolcada *ordo* “palace, royal camp” anlamlarında mevcut olduğunu belirtmiştir. (EDPT, 1971: 203) Bu kelime ile ilgili *ordu* ve *ordo* olmak üzere iki farklı görüş mevcuttur. Aydın, kelimeyi *o* ile okumayı tercih etmiştir.

közedü: (𐰃𐰆𐰇𐰈, KT B) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “gözeterek” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:70) Kelimedeki 𐰈 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir durum olmadığı için kelime, aynı zamanda *küzedü* şeklinde de okunmuştur. Aydın, kelimeyi *közed-* “gözetlemek” fiili ile bağlantılı olarak bu şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Aydın, 2017/b:160)

mançu: (KT B) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bir unvan niteleyicisi” olarak değerlendirmiştir. (Aydın, 2017/b:70) Clauson, *mançu* sözcüğünü *inanç* maddesinde ele almış ve sözcüğün sonundaki *u* fonemi için *ögrünç/ögrünçü* ile karşılaştırmıştır. (EDPT, 1972: 187) M. Erdal’a göre sözcüğün kökünü *ina-* fiili ile bağlantılı olarak okumak mümkündür. (Erdal, 1991:290) Aydın ise Kaşgarlı’nın verdiği *inanç beg* “inanılan, güvenilen bey” örneğinden hareket edildiğinde sözcüğü unvandan çok unvan niteleyicisi olabileceğini öne sürmüştür. (Aydın, 2011:15) (DLT/I: 133, 206) Kelime, *inançu* biçiminde de okunmuştur.

2.5.3. Erhan Aydın’ın Bilge Kagan Yazıtı’nı Okuma Yöntemi

[bodunum berye şadapıt begler yırya tarkat buyruk begler otuz tatar <...> tokuz oguz begleri bodunı bo sawımın edgüti eşid katıgdı t²ıqla ilgerü kün]: (BK K1) Aydın, Bilge Kagan yazıtındaki okunamayan bu kısmı Kül Tegin Yazıtı ile bağlantılı olarak bu şekilde tamamlamıştır. (Aydın, 2017/b:74)

özlük: (𐰽𐰺𐰸, BK K11) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “has” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:78) Kelimenin *özlik* şeklinde *+ilk* eki ile okunuşu da mevcuttur. Aydın, kelimeyi *+luk* şeklinde dudak uyumuna bağlı olarak bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

işig küçüg bértök<g>erü: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸: 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸, BK D9) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “hizmet ettiğini” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:82) Kelime, yazılışından dolayı ilk okumalarda farklı şekillerde okunmuştur. Sonrasında araştırmacılar tarafından *kg<gg* şeklinde iki sesin tek bir işaretle karşılanmış olabileceği düşünülmüş ve tamamlanarak okunmuştur. Aydın da kelimeyi aynı şekilde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir.

tagıkmış: (BK D10) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “dağa çıkmış” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:82) Bu kelime, başka araştırmacılar tarafından (*balıktaki*) *taşıkmiş* şeklinde de tamamlanmış olmakla birlikte Aydın, kelimeyi bu şekilde tamamlayıp anlamlandırmayı tercih etmiştir.

küregünün: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸, BK D19) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “asi yaratılışlı olduğun (için)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:87) 𐰺 (=ŋ) ile 𐰽 (=n²) arasındaki yazılmayan bağlama ünlüsü *i* ile de okunmuştur. Aydın, uyuma bağlı olarak değerlendirmiş ve *ü* ile okumuştur.

okıglı (okıgahı?): (𐰽𐰺𐰸𐰸, BK D28) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “davet etmeye” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:90) Kelimeyi, Thomsen da *okıglı* şekilde okumuş ve “çağırmağa (?) geldi(ler)” şeklinde yorumlamıştır. (Thomsen, 1896: 124) Kelimenin aynı zamanda “davet ettikleri için” anlamını tamamlaması ve *a, e* ünlüsünün yazılmamış olmasından dolayıyla *okıgahı* okunuşu da mevcuttur. Aydın, kelimeyi kesin bir yargıya varmadan parantez içinde diğer okunuşunun da mümkün olduğunu göstererek okumayı tercih etmiştir.

tugla ügüzüg: (𐰽𐰺𐰸𐰸: 𐰺𐰸𐰸𐰸, BK D30) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Tula Irmağı’nı” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:91) Türk Runik alfabesinde *ɣ* (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için bu ifadenin ilk kelimesi, aynı zamanda *togla* şeklinde de okunmuştur. Aydın, kelimeyi “bugün Moğolistan’da bulunan Tula Irmağı” şeklinde açıklamış ve Moğolcadaki şekli *Tuul gol.* ile bağlantılı olarak *u* ile okumayı tercih etmiştir. Irmak adının Çincesinin *Tou-lu [Duluo]* eski telaffuzunun **d’uk-lâk* olduğu ve bunun da eski bir *toglag*’a gidebileceğini belirten James Hamilton, bu adın *toglag>togla>tola* biçiminde bir gelişimin olabileceğini öne sürmüştür. (Aydın, 2019/b:109) Ahmet Temir, kelimenin Moğolca adından hareketle kelimeyi *tugla* şeklinde okumuştur. (Temir, 1955:18) Aydın, ırmak adının Orta Moğolcada *tu’ula* ve *tugula* olarak tespitinin ırmak adının *tugla* veya Talat Tekin’in 1983 yılında Tariat Yazıtı’nı yayımladığı makalesinde de belirttiği gibi *tugula* okunmasına da imkân sağlamakla birlikte ırmak adını oluşturan sözcüğün morfolojik yapısı hakkında fikir yürütmenin gerçekten zor olduğunu belirtmiştir. Bilge Kagan ve Tariat Yazıtları’nda sözcüğün sonunda bulunan *A* ünlüsünün yazılmamış olmasını yazıtı taşı işleyen dikkatsizliği ile açıklamıştır. Günümüz Moğolcasında *tuul* (Hentel Dağları’ndan doğup başkent Ulan Batur’dan geçtikten sonra Orhon Irmağı ile birleşip daha sonra Orhon ile birlikte Selenge ırmağına karışan nehir) şeklinde mevcut olan ırmağın adını Moğolcadaki şeklinden hareketle *u* ile okumayı tercih etmiştir. (Aydın, 2019/b:109-110)

yulıgahı: (𐰽𐰺𐰸𐰸, BK D32) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yağmalamaya” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:92) Kelime Thomsen, Radloff, Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda *+gahı* zarf fiil eki ile birlikte *yulıgahı* şeklinde okunmuş, aradaki bağlayıcı ünlü ile beraber değerlendirilmemiştir. (Thomsen, 2011: 184) (Radloff, 1895:63) (Orkun, 1936/I: 64) Kelime, Tekin

tarafından *yulgalı* şeklinde okunmuştur. (Tekin, 1968:244) Aydın, kelimeyi +*gAll* eki ile bağlantılı olarak bu şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

küdi: (𐰇𐰣𐰚𐰏, BK D37) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “boyunca” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:94) Türk Runik alfabesinde 𐰚 (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime aynı zamanda *kodi*, *koodı* biçiminde de okunmuştur.

<...> bês? keçenke tegi: (𐰆𐰣𐰚𐰏: 𐰇𐰣𐰚, BK GD) Aydın, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “<...> Keçen’e kadar” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 96)

yère? kuncu[y <...>: (𐰆𐰣𐰚: 𐰇𐰣𐰚), BK G3) Aydın, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “topraklara prenses...” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 96)

yor<...>r¹m: (BK G5) Aydın, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve herhangi bir çeviri yapmamayı tercih etmiştir. (Aydın, 2017/b: 97)

sün[üşdüm] <...> için<...>: (BK G6) Aydın, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “savaştım <...> için” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 96)

kül<i> çor: (𐰆𐰣𐰚𐰏, BK G13) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Küli Çor (kişi adı ve unvanı)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 99) Kelime, *Kül Çor* ve *Küli Çor* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Kelimenin *kül*, *köl* okunuşu konusundaki okuma farklılıklarının yanı sıra kelime, *kül çor*, *köl çor*, *kül iç çor* olmak üzere farklı şekillerde de değerlendirilmiştir. Aydın, Küli Çor Yazıtı’nın her yerinde kelimenin *küli çor* (*wkŴllçWR*) biçiminde yazıldığını, *Küli Çor* unvan veya ad birliğinin ilk sözcüğünün sonundaki tanımlanamayan *i* sesinin yazıt üzerinde çalışanları ön tarafı tanıdık bir unvan olduğu için arka tarafında yani *çor* unvanının önünde bir *iç* sözcüğü tasarlamaya ittiğini belirtmiştir. Küli Çor Yazıtı’nın ilk kısmı ile Kül Tegin Yazıtı’nın ilk kısmının aynı kelime olduğu yönündeki görüş için ise Küli Çor Yazıtı’nın ikinci satırına göre bu unvan Küli Çor tarafından sonradan elde edildiğini, belki de elde edilen bu başarı veya doğuştan getirdiği bazı özellikler söz konusu olduğu için bu unvanın verildiğini açıklamıştır. Eğer *Köl* unvanı “göl” anlamıyla değil de Türkçe *köl tegin*, Moğolca *otçigin* ile karşılaştırıp ailedeki en küçük çocuğun doğuştan kazandığı bir unvan olarak değerlendirilirse *köl* unvanının sonradan elde edilen bir unvan olmasının mümkün olmadığını belirtmiş ve her ikisini

birbirinden farklı kelimeler olarak değerlendirip kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Aydın, 2017/b:130-131)

eterce: (𐰽𐰺𐰽, BK B4) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(davullarının) gümbürdemesi (misali)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 100) İlk okumalarda kelime *öterçe*, *terce* şeklinde de okunmuştur. Kelime Türkiye’de ilk olarak Tekin tarafından *eterçe* şeklinde okunmuş ve *köbürgesi* kelimesi ile beraber *as if the bridge of heavens* “gök köprüsü (davulu) gürleri gibi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1896: 133) (Tekin, 1968: 247,281) Aydın da bu görüşü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

2.5.4. Erhan Aydın’ın Tunyukuk Yazıtı’nı Okuma Yöntemi

toñukuk: (𐰽𐰺𐰽𐰺, T1 B1 (1)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Tonyukuk” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 104) Kelime, *tonyukuk* ve *tunyukuk* şeklinde iki farklı şekilde okunmuştur. Aydın, her iki okuyuşun da Türk Runik harflerinin ünlüleri okutma sistemi bakımından doğru olduğunu burada önemli olan şeyin kelimenin tek bir sözcükten mi yoksa iki sözcükten mi oluştuğunun tespit edilmesi olduğunu belirtmiştir. Kelime, yazıtlarda 12 kez 𐰽 (=ny) ile Bilge Kagan Yazıtı Güney Yüzü 14. Satırda bu şekilde değil de 𐰽 (=n) ve 𐰽 (=y) ile 𐰽𐰽𐰽𐰽 şeklinde yazılmış olması dolayısıyla kelimenin iki ayrı kelimedenden oluşmadığını, tek bir kelime olması gerektiğini belirtmiştir. Aydın, Tonyukuk adında bulunan 𐰽 (=n, ny) sesi yazıtlardan sonraki dönemlerde *n* veya *y* sesleri ile gelişimini sürdürdüğüne göre farazi bir *toñuk-* veya *tuñuk-* biçiminde bir fiil yapan -(X)K+ eki ile isim yapılmış bir kelime olabileceğini ancak *toñuk-* veya *tuñuk-* yapısının tespit edilemediğini belirtmiştir. Aynı ekle yapılmış bugün günümüz Türkçesinde de kullanılan *tutuk*, *yoluk*, *sönük*, *bölük* gibi birkaç isim örneğini göz önüne aldığımızda bu ekin etken değil edilgen fiiller yaptığı, bu açıdan kelimenin-(X)K+ ile türetilmiş bir isim olabileceğini belirtmiştir. Ancak Aydın, yazıtlar döneminde kullanılmamışsa bile Eski Uygur Türkçesi döneminde *tonuk~tunuk*, *toyuk~tuyuk* biçiminde devam etmesi beklenen fiili tespit edemediği için bu görüşün peşinden gitmediğini belirtmiş ve kelimeyi yaygın okuyuşu ile okumayı tercih etmiştir. (Aydın, 2019/b: 55-68)

öl temiş: (𐰽𐰺𐰽, T1 B3 (3)) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “öl demiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 104) Bu ifade, *ölüt-* fiili ile de okunmuştur.

Ölüt- fiiline herhangi bir tarihi metinde rastlanmadığı için Aydın, ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ayıgması: (𐌰𐌶𐌵𐌹𐌸, T1 B5 (5)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “danışmanı” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 105) Kelimenin ilk harfi, art ünlülü *y* olduğu için *yagmışı*, *yığmışı* biçiminde de okunmuş, (Orkun, 1936/I:100) (EDPT: 399/a) kelime, *ay-* fiili ile bağlantılı olarak *ayıgması* biçiminde ilk kez okuyan René Giraud olmuştur. (Giraud, 1961:53) Aydın da kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir.

böğüser?: (𐌸𐌹𐌺𐌹𐌸, T1 B6 (6)) Aydın, kelimeyi emin olmayarak bu şekilde okumuş ve “böğürse” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 105) *Toruk bukalı semiz bukalı irakda böğ<r>ser semiz buka temiz buka tēyin bilmez ermiş* cümlesini atasözü olarak değerlendirmiş ve “Tonyukuk’un dediğine göre çıkardıkları seslerle hayvanların semiz veya zayıf; güçlü veya güçsüz olduğunu anlamak mümkün değildir, yani Tonyukuk’un hedeflediği kağan tipi çok konuşan veya sesi gür çıkan, her işin içinden çıkan bir tip yerine, akıllı ve kahraman bir hanedan üyesi olmak zorundadır” şeklinde açıklamıştır. (Aydın, 2019/b:97) Aydın, kelimeyi *böğreser* şeklinde de okumuş ve ön ünlülü *r* harfinin yazımının unutulduğunu kelimenin *böğre-* “böğürmek” fiili ile bağlantılı olarak *böğ* yansıma sözcükten türemiş olabileceğini belirtmiştir. *Böğre-* “böğürmek” fiiline *böğre-* ve *möğre-* şeklinde tarihi dönem metinlerinde rastlandığını da eklemiştir⁴⁸ ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Aydın, 2008:79-81)

boyla бага tarkan: (𐌸𐌹𐌺𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸), T1 B6 (6)) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş, *Bilge Tonyukuk* bölümünden sonra sıralanan bu sözcükleri unvan olarak değerlendirmiş ve “Boyla бага tarkan” olarak tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 105) Bu ifadenin birinci kelimesi Türk Runik alfabesinde *𐌹* (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için aynı zamanda *buyla* şeklinde de okunmuştur. Kelime, Clauson tarafından “yüksek bir unvan” olarak açıklanmış, proto-Bulgarcada da bilinen bu unvanın, kağan unvanıyla birlikte kullanıldığını ve büyük olasılıkla Xiongnularca da bilindiğini ancak Çin kaynaklarında tespit edilemediğini belirtmiştir. (EDPT:385/b) Semih Tezcan, unvanı “göçebe boyların ve ordunun nereden nereye

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Erhan Aydın. 2008. Tonyukuk Yazıtının 6. Satırında Bir Düzeltme Denemesi: *Böğüsär* mi *böğreser* mi?. **Dil Araştırmaları** 2, s. 79-86.

götürülmesi gerektiğini belirlemek, devlet toprakları üzerinde boyların düzenli ve planlı biçimde hareketlerini sağlamak” şeklinde anlamlandırmıştır. Unvana “hayvanı yönetmek için burnuna takılan çubuk”, mecazen “orduyu yöneten komutan” anlamını vermiş⁴⁹ ve *buyla* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Aydın ise Tezcan’ın bu anlamlandırmasının epeyce bir mecazi düşünmek gerektirdiğini açıklamış ve unvanın yapısının Türkçe kurallarla açıklanabilmesinin güç olduğunu belirtmiştir. Uygur Kağanlığı döneminin en önemli yazıtlarından olan Tariat Yazıtı’nın kuzey yüzünün 2. Satırında geçen *bila* sözcüğünün *boyla* unvanının değişik bir söylenişi olduğunu da eklemiştir. (Aydın, 2019/b:72)

çugay: (𐰇𐰣𐰏𐰣, T1 B7 (7)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Sarı Irmak’ın büyük kıvrımının kuzey bölümünde bulunan Yinshan Dağları” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 105) Türk Runik alfabesinde 𐰇 (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime aynı zamanda *çogay* şeklinde de okunmuştur. Károly Czeplédy, *çogay-kuzı* adının Yinshan Dağları bölgesini değil Yinshan’ın kendisini ifade etmek suretiyle Çince *yin*’in *çugay* ile aynı anlamda olduğunu belirtir.⁵⁰ Aydın, *Çugay* adının Sarı Irmağın büyük dirseğinin kuzey bölümünde bulunan Yinshan Dağları olduğunu, *kuz* sözcüğüyle de kuzey yönünün karşılanmak istendiğini açıklamıştır. Kelimenin *çogay* ve *çugay* olmak üzere her iki okunuşunun da Türk Runik alfabe sistemine göre doğru olduğunu, alfabedeki ünlü okutma sisteminden bunu anlamının mümkün olmadığını belirtmiştir. (Aydın, 2019/b:72)

bogzi: (𐰇𐰣𐰏𐰣, KT G1 (8)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(halkın) karnı” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 105) Kelime, aynı zamanda *boguzı* şeklinde bağlama ünlüsü ile de okunmuştur.

yagımız tegre uçuk teg erti biz elbeg? ertimiz: (𐰇𐰣𐰏𐰣: k𐰇𐰏𐰣: 𐰇𐰣𐰏𐰣: 𐰇𐰣𐰏𐰣: 𐰇𐰣𐰏𐰣: 𐰇𐰣𐰏𐰣, T1 G1 (8)) Aydın, cümleyi bu şekilde okumuş ve “düşmanlarımız etrafta tahıl kabuğu, saman gibi (mec. yoksul, sefalet içinde) idi, biz zengin (bolluk içinde) idik.” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 105) Bu cümle, çok farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Aydın, temelde asıl anlatılmak istenilenin kendilerinin

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Semih Tezcan.1977. Eski Türkçe *buyla* ve *baga* Sanları Üzerine. **TDAY-B.** s.53-69.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Károly Czeplédy. 1995. *Çogay-Kuzı, Kara-Kum, Kök Öng.* Türkçeye Çev.: Eşref B. Özbilen, **Türk Dünyası Araştırmaları 97.** s.53, 61., Erhan Aydın. 2019. **a.g.e.** s. 99.

çok iyi bir durumda olduklarını düşmanlarının ise sefalet içinde olduklarını belirtmek olduğunu vurgulamıştır. □ işareti benzerinin Yenisey Yazıtları'nda *aş*, *eş* hecesini karşılamasından dolayı araştırmacıların bu cümleyi “düşmanlarımız etrafta ocak gibiydi, biz ise aş, yemek gibiydik.” şeklinde yorumlamasına sebep olduğunu belirtmiştir. Aydın, bu şekilde yapılan yorumlamanın Tonyukuk'un ifadeleri ile bağdaşmadığını, Yenisey Yazıtları'nın birkaçında görülen bu işaretin köşelerinin daha sivri, düz çizgilerinin ise biraz daha oval biçimli olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle düşmanların etrafta yoksul ve sefalet içinde, kendilerinin ise zengin bir durumda olduğunu ifade eden bir anlamlandırmaya ihtiyaç olduğunu belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Aydın, 2019/b:100-102)

oguzduntun: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚), T1 G1 (8)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Oğuzlardan” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 105) Kelime, Tekin tarafından Orhon Yazıtları Grameri'nde Bayan Çor (Şine-Ussu) Yazıtı, Güney Yüzü 4. Satırdaki *t(a)şd(i)nt(a)n* “dışarıdan” kelimesinden yola çıkarak *oguzduntan* şeklinde okunmuştur. Aydın, uyuma bağlı olarak kelimeyi bu şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

eşimig: (𐰽𐰺𐰍, T1 G2 (9)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Eşim'i” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 106) Yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için kelime aynı zamanda *semig*, *esimig* şeklinde de okunmuştur. Aydın, kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

bërdin yen: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚, T1 G4 (11)) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “güney taraftan” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 106) Bu ifadenin ikinci kelimesi *yan* şeklinde de okunmuştur. Aydın, kelimeyi “cephe, taraf” şeklinde açıklamış ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ötrö: (𐰽𐰺𐰍, T1 G5 (12)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(ondan) sonra” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 107) Türk Runik alfabesinde kelimedeki 𐰽 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir durum olmadığı için kelime, aynı zamanda yaygın olarak *ötrü* şeklinde de okunmuştur.

kawı<ş>sar: (𐰽𐰺𐰍, T1 G5 (12)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bir araya gelirse” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 107) Kelime *kabsar*, *kavsar*

şekillerinde de okunmuştur. Aydın, kelimeyi *kawış-* “kavuşmak” fiili ile bağlantılı olarak bu şekilde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir. (Aydın, 2017/b: 157)

özçe taşın tutmuş teg biz: (ᠨᠠᠵᠢᠨᠢ ᠲᠤᠰᠢᠨᠢ ᠲᠤᠳᠤᠮᠤᠰᠤ ᠲᠡᠭ ᠪᠢᠵᠢᠨᠢ, T1 G6 (13)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kendimizce dışarıyı tutmuş gibiyiz” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 107) Bu ifadenin ilk kelimesi, araştırmacılar tarafından *öz (i)çi* şeklinde de okunmuştur. Aydın, metnin bağlamından hareket ederek Oğuzların düşmanla ittifak etmesinin Tonyukuk’un derin düşüncelere dalmasına neden olduğunu dolayısıyla Tonyukuk’un içinde bulunduğu durumu anlatmakta zorlandığını hatta Oğuzları adeta kendinden sonra gelecek nesle şikâyet eder gibi bir tavır içerisinde olduğunu hissettirmeye çalıştığını belirtir. (Aydın, 2019/b:105) Bundan dolayı ifadeyi *özçe* kelimesiyle tamamlamayı tercih etmiştir.

kuriya kordanta: (ᠬᠣᠷᠢᠶ᠋ᠠ ᠬᠣᠷᠳᠠᠨᠲᠠ, T1 G7 (14)) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “batıda Hoten’den” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 107) Kelime, Clauson tarafından da aynı şekilde okunmuş ve “Batıda Hoten” olarak anlamlandırılmıştır. (Clauson, 1976: 143) Aydın, Hoten’in Orta Moğolistan’a göre tam olarak batıda olmadığını belirtmiş ve batıda *kordan* veya *kurdan* biçiminde bir halk adı bulamadıkça en iyi ihtimal olarak günümüz Hoten kenti olarak değerlendirmenin doğru olabileceğini vurgulamıştır ve *Kordan* kelimesini Hoten olarak tercüme etmeyi tercih etmiştir. (Aydın, 2016: 40-41)

ingek kölekin: (ᠢᠩᠭᠡᠬᠡ ᠬᠣᠯᠡᠬᠢᠨᠢ, T1 G8 (15)) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “İngek Gölcüğü” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 107) Bu ifade, araştırmacılar tarafından yer adı olarak değerlendirilmiş ve farklı şekillerde okunup anlamlandırılmıştır. Aydın, kelimeyi Tekin’den esinlenerek yer adı olarak değerlendirdiğini ancak bu durumdan emin olamadığını belirtmiştir. Tekin’in belirttiği *ingek kölek* biçimindeki *kölek* sözcüğüne metinlerden tanıklanamadığını, *kölekin* biçiminde yazılmış olan kelimedeki *+n*’nin araç durumu eki olabileceğini vurgulamıştır. (Aydın, 2016: 81-82) Aydın, kelimeyi Tekin’in okuyuşunu devam ettirerek bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

sületdim: (ᠰᠦᠯᠡᠲᠢᠮᠢ, T1 D1 (18)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sefer ettirdim” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 108) Bununla birlikte kelime, ilk hecedeki ünlünün yazılmamış olması sebebiyle *sü eltdim*, *sü iltdim* şeklinde iki ayrı

kelime olarak da değerlendirilmiştir. Aydın, kelimeyi bu şekilde tek bir kelime olarak okumuş ve anlamlandırmıştır.

sakıntıma: (ᠰᠠᠨᠢᠨᠲᠢᠮᠠ, T1 D5 (22)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(orada) şöyle düşündüm” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 109) Kelimenin sonundaki *a* harfi araştırmacılar tarafından “sürpriz, şaşma, şaşırma” bildiren bir edat olarak değerlendirilmiş ve ayrı yazılmıştır.

ıwırbaş: (ᠶᠢᠷᠪᠠᠰ, T1 K2 (26)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Iwırbaş” şeklinde tercüme etmiş ve “bugün Hakasya’da bulunan Ona Irmağı’nın güney veya güneydoğusunda bulunan bir dağ veya tepe?” şeklinde açıklamıştır. (Aydın, 2017/b: 154) Aydın, kelimenin araştırmacılar tarafından yaygın bir şekilde yer adı olarak değerlendirildiğini, bazı araştırmacılar tarafından *ı bar baş* şeklinde de değerlendirildiğini buradaki *ı* “ağaç” sözcüğünden hareketle böyle bir yargıya vardıklarını belirtmiştir. Eski Türk Yazıtları’nda *aş-* fiilinin dağ, tepe gibi arazi engelinin geçilmesi için kullanılan bir fiil olmasından dolayı Tonyukuk Yazıtı’nın 26. satırındaki *aşdımız* çekimli fiilinin bir arazi engelini işaret ettiğini vurgulamıştır. Kelimedeki **ᠮ** “baş” işaretinin harf değeri ile ilgili farklı yorumlamalar mevcuttur. Aydın, Butanayev tarafından belirtilen *ıbirbes* adlı kutsal dağ ile yine aynı civarlarda bulunan bölgenin Tonyukuk’un bahsettiği yer ile bir ve aynı olabileceğini belirtmiştir. Kögmen’deki dağ geçidinin kapalı olması nedeniyle Tannu Ola’nın güneyinden Sayan Dağları’na doğru hareket edildiği ve burada klavuzun yanılması sonucunda oldukça zaman kaybedildiğinin yazıttaki cümlelerden anlaşıldığını belirtmiştir. Aydın, sonunda Anı Irmağı’na ulaşıldığı düşünüldüğünde *ıwırbaş* olarak okumayı önerdiği yer adının Anı Irmağı’nın ya güneyinde ya da güneydoğusunda olması gerektiğini belirtmiştir. Kelimeyi, Hakasya’daki *ıbirbes* adlı kutsal dağ ile birleştirmeyi önermiş ve yer adındaki *-bes*’in genel Türkçedeki *-mAs* olumsuzluk eki olabileceğini, geniş zamanın olumsuzunun Sibiry Türk dillerinde *-bas/-bes* biçiminde olabileceğini, geriye kalan *ıwir-* fiili ile ilgili ise bir şey söylemenin zor olduğunu belki etrafını dolaşmanın mümkün olmadığı ancak aşmak zorunda kalınan bir dağa bu isim verilmiş olabileceğini belirtmiştir. Kelime, diğer araştırmacılar gibi *barlık* (*barık*) ırmağı olmuş olsaydı *aş-* değil *keç-* fiilinin kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. (Aydın, 2016: 76-80)

yuwulu: (𐰇𐰆𐰄𐰇, T1 K2 (26)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yuvarlanarak” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 110) Kelime *yubulu*, *yobalu* şeklinde de okunmuştur. Aydın, kelimeyi *yuwul-* “yuvarlanmak” fiili ile bağlantılı olarak bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

aşangalı?: (𐰆𐰄𐰆𐰇, T1 K3 (27)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yemek yemeleri için” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 111) Kelime ile ilgili yaptığı açıklamada kelimenin türlü şekillerde okunduğunu, Mehmet Ölmez tarafından yazıtlarda *aşa-* fiilinin bulunmadığı, bunun yerine *yé-* fiilinin kullanıldığının belirtildiğini açıklamıştır. (Aydın, 2019/b:120) Aydın da Ölmez’in görüşünü devam ettirerek kelimeyi emin olmayarak bu şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ölürteçi kök: (𐰆𐰄𐰆𐰇𐰆𐰇, T1 K6 (30)) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(bizi) öldürecektir (demiş)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 112) Bununla birlikte kelimenin büzülme sonucunda meydana gelmiş olabileceği düşünülen *ölürteçik ök* şeklinde okunuşu da mevcuttur. (Tekin, 1994:13) Aydın, kelimeyi bu şekilde okumuş ve *kök* kelimesini “kuvvetlendirme edatı” olarak değerlendirmiştir. (Aydın, 2017/b: 160)

yelme karagu: (𐰆𐰄𐰆𐰇: 𐰆𐰄𐰆𐰇, T1 K10 (34)) Aydın, kelimeleri bu şekilde okumuş ve “devriyeleri, karakolları” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 113) *Yelme* kelimesinin Tonyukuk Yazıtı’ndan başka Şine Usu ve Baga Hayrhan I Yazıtı’nda olmak üzere toplam 6 kez geçtiğini, Baga Hayrhan I Yazıtı’nın 2. satırında *yelmesi ben e* “öncüsü ben(dim)” cümlesinden kelimenin askerî bir görevi işaret eden bir kelime olabileceğini belirtmiştir. *Karagu* sözcüğünün ise ağırlıklı olarak *kargu* biçiminde okunduğunu ancak “bakmak” anlamındaki *kara-* fiilinden *-GU+* ile yapılmış bir isim olarak da düşünülebileceğini vurgulamıştır. Kelime *kargu* biçiminde okunacak olursa o zaman kelimenin muhtemel bir *kar-* köküne indirilmesi gerektiğini ancak Türk Runik harfli Eski Türk yazıtlarında böyle bir fiile rastlanılmadığını belirtmiştir. (Aydın, 2019/b: 125-126)

uwuti yêg tédi: (𐰆𐰄𐰆𐰇: 𐰆𐰄𐰆𐰇, T2 B2 (37)) Aydın, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(yenilmişin) utancından daha iyidir” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 113) Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından *ubuti*, *uvuti*, *ubuti* olmak üzere farklı şekillerde de okunmuştur.

2.6.2. Hatice Şirin User'in Kül Tëgin Yazıtı'nı Okuma Yöntemi

türk: (𐌹𐌸𐌹𐌸, KT G1) User, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Türk, bir hükümdarın yönetimindeki halk, teba, reaya” şeklinde tercüme etmiştir.⁵¹ (User, 2010: 445) Kelimenin araştırmacılar tarafından ileri sürülen “Türk ve Türuk” olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. User, okumalarında *türk* okunuşunu tercih etmiştir.

bödke: (𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸, KT G1) User, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “içinde bulunulan yaşanılan devir, bu çağ” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010: 445) Kelime, araştırmacılar tarafından KT G1'deki 𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸 yazımından dolayı *bu/bo ödke* şeklinde iki ayrı kelime olarak okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Öte yandan BK K1'deki 𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸 şeklinde yazılmış olmasından dolayı kelimenin *bödke* <*bu ödke* ifadesinin büzüşmüş şekli olabileceği ileri sürülmüştür. (Tekin, 1968: 320) User, kelimenin hem BK K1'de hem de KT G1'de büzülmeye uğramış olabileceğini düşünerek her iki yazıtta da aynı şekilde okumuş ve bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.

og(u)ş(u)m: (𐌸𐌹𐌸𐌹, KT G1) User, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “boyum, kabilem” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010: 445) Türk Runik alfabesinde 𐌸 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edecek herhangi bir işaret bulunmadığı için kelimenin aynı zamanda *uguş* okunuşu da mevcuttur. User, kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi “o”lu okumayı tercih etmiştir.

s(a)b(u)m(i)n: (𐌸𐌹𐌸𐌹, KT G2) User, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sözümü” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010: 445) Kelime, 𐌸 (=n²) ile yazılmış olmasından dolayı bir öndamaksillaşma örneği olabileceği düşünüldükçe aynı zamanda *sabimin* şeklinde de okunmuştur. User, okumalarında bu görüşü devam ettirmemiş ve uyua bağlı olarak kalın sıradan okumayı tercih etmiştir.

togs(i)k(k)a: (𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹, KT G2) User, kelimeyi tog- fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Türk Runik alfabesinde 𐌸 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edecek herhangi bir işaret bulunmadığı için kelimenin aynı zamanda *tugsikka* okunuşu da mevcuttur.

⁵¹ Türkiye Türkçesi çevirileri “Hatice Şirin User.2010. **Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları.** Konya: Kömen Yayınları.” adlı kitabın 517-538 sayfa aralığındaki sözlük kısmı kaynak alınarak hazırlanmıştır.

yımşak: (𐱃𐰆𐰽𐰀, KT G5) User, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yumuşak” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010: 445) Kelime, Kül Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarındaki aynı satırlarda ilk hece ünlüsü yazılarak ve yazılmayarak kaydedildiği için User, kelimenin aynı zamanda *yemşek* biçiminin de mevcut olduğunu belirtmiş ve bu yazımda *bitigçi* hatasının olabileceğini ya da bilinçli bir yazım olarak bu şekilde yazmış olabileceğini ileri sürmüştür. Özellikle ilk hecedeki *ı* ve *i* seslerinin ikili yazımına başka birçok sözcükte rastlanmış olmasından dolayı ikinci ihtimalin daha güçlü olabileceğini vurgulamıştır. (User, 2010: 41-42)

süçig s(a)bıña y(i)mş(a)k (a)gısıña (a)rtur(u)p: (𐱃𐰆𐰽𐰀: 𐰆𐰽𐰀𐰆: 𐱃𐰆𐰽𐰀: 𐰆𐰽𐰀𐰆: 𐰆𐰽𐰀𐰆: 𐰆𐰽𐰀𐰆, KT G6) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(Çin halkı) tatlı sözüyle, yumuşak ipeğiyle kandırıp (kandırdıktan sonra), (ey) Türk halkı (sen) öldün (mahvoldun, helak oldun)” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010: 42-43) Bununla birlikte User, bu ifadenin son kelimesi olan *artur-* fiilinin önceki araştırmacılar tarafından “kanmak, aldanmak; kapılmak” şeklinde yorumlandığını ancak kelime, ettirgen çatıda olmasından dolayı kelimenin “kanmak, aldanmak; kapılmak” anlamlarında karşılanamayacağını belirtmiştir. Kelime, *Ad+sI+(X)ηA+fiil+-p* kuruluşlu bir zarf öbeğinde *süçig sab, yımşak agı* sıfat tamlamasına gelen bulunma durumu eki ve cümlenin yüklemine oluşturan *öltüg* ögesi 2. teklik kişi ekiyle çekimlendiğinden ifadenin araştırmacılar tarafından bu şekilde yorumlanmak zorunda kaldığını ileri sürmüştür. KT G6-K5 ile KT G5-K4 arasındaki fark; *süçig sab ve yımşak agı* ögelerinin KT G5-K4’te araç durumu ekiyle, KT G6-K5’de bulunma durumu ekiyle karşılanmış olmasından dolayı olduğunu belirtmiştir. Bulunma durumunu sağlayan datif-lokatif ekinin araç durumu kuruluşlarında Türkçede eskiden beri görev yaptığını, dolayısıyla *süçig sabın yımşak agın arıp* ifadesiyle *süçig sabıña yımşak agısıña arturup* ifadesinin anlam bakımından birbirine denk olduğunu ve *Tabgaç bodun*’un bu ifadedeki *artur-* ve *ar-* fiillerinin kılıcı olduğunu öne sürmüştür. KT G5-K4’te özneyüklem uyumunun mevcut olduğunu ancak KT G6-K5’de uyumsuzluğun mevcut olduğunu belirtmiş ve Eski Türkçede 1. ve 2. kişi ekleriyle çekimlenen eylemlerin *nominal subject*lerinin olabileceğinin birçok belgede kanıtlanmış olduğunu ileri sürmüştür. Bu açıdan bu uyumsuzluğun temel sebebinin özneyi oluşturan söz veya söz öbeğinin hitap edilen kitle (Türk bodun, öküş kişi vb.) olmasından ve bu kitlenin de 2. kişi zamiri muamelesi görmesinden dolayı olduğunu ileri sürmüş ve bu ifadenin

bağlama en uygun olarak bu şekilde Türkiye Türkçesine çevrilebileceğini ifade etmiştir. (User, 2010: 42-43)

açsık tos(ı)k öm(ä)z s(ä)n: (𐰃𐰆𐰏𐰐: 𐰇𐰏𐰑𐰒𐰓𐰔𐰕, KT G8) User, cümleyi bu şekilde okumuş, cümlenin birinci ve ikinci kelimelerindeki *-sIk* ekinin hem yapım hem çekim işlevini yürütmesi hem de işletme eki özelliği taşımasından dolayı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirildiğini ileri sürmüştür. Bu kelimelerdeki *-sIk* ekinin eski Türkçede gelecek zaman çekiminde ve gelecek zaman ifade eden sıfat fiillerin oluşumunda kullanılmış olduğunu ve birçok sıfat fiil eki gibi kalıcı isimlerin oluşumuna katkı sağladığını belirtmiştir. Bu ifadedeki *açsık* ve *tosık* sözlerinin *eksiltim* (elips) yoluyla kısaltıldığını, bu sözlerin sıfat fiil durumunda olduğunu ya da kalıcı isime dönüştükleri konusunun tartışılmaya açık bir konu olduğunu ileri sürmüştür. Kelimeleri ihtiyatlı olmak kaydıyla *aç-* ve *to-* fiillerinin altında değerlendirmeyi tercih ettiğini açıklamıştır. (User, 2010: 43-44) *Açsık* kelimesi aynı zamanda *āçsık* şeklinde uzun ünlülü olarak okunmuş olmakla birlikte User, uzun ünlüleri göstermek için herhangi bir transkripsiyon yöntemi kullanmamıştır.

[ö]z(ü)m kut(u)m b(a)r için: (𐰃𐰆𐰏𐰐: 𐰇𐰏𐰑𐰒𐰓𐰔, KT G9) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “özüm ve kutum var olduğu için” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010: 44) Bu ifadedeki *öz* sözcüğü araştırmacılar tarafından yaygın olarak dönüşlülük zamiri olarak değerlendirilmiştir. User, bu ifadede kelimenin dönüşlülük zamiri görevinde değil Cluson’un da belirttiği gibi öncelikle “insanın maddi olmayan varlığı, ruh; esas, öz” anlamında olduğunu dönüşlülük zamiri “kendi”nin ise kelimenin ikinci anlamı olduğunu ileri sürmüştür. Bu durumda kelimenin var olduğu *t(ä)ŋri y(a)rl(ı)k(a)dukin için [ö]z(ü)m kut(u)m b(a)r için k(a)g(a)n ol(u)rt(u)m* cümlesinin “Tanrı ihsan ettiği için, özüm ve kutum var (olduğu) için kağan olarak tahta çıktım” şeklinde anlaşılması gerektiğini ve buradaki *öz* kelimesinin Türk kağanlığına *teŋri* tarafından bahşedilmiş bir özellik olan *kut* ile koşma (hendiadion) oluşturduğunu ileri sürmüştür. (User, 2010: 44-45)

ist(ä)mi k(a)g(a)n: (𐰃𐰆𐰏𐰐: 𐰇𐰏𐰑𐰒𐰓, KT D1) User, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Bumın Kagan’ın kardeşinin adı” şeklinde açıklamıştır. (User, 2010: 446) Kelimenin Çin yıllıklarında *shi-tien-mi* şeklinde yazılmış olması ve runik yazıda l (=s²,ş) sesini karşılıyor olmasından dolayı kelimenin aynı zamanda *iştemi* şeklinde okunuşunun da mümkün olduğunu belirtmiştir. User, kelimenin kökeni ile ilgili farklı görüşlerin mevcut olduğunu ancak I. Türk Kağanlığı kurucuları İstemi ve Bumın’ın adlarının

yabancı kökenli olmasının, bu adı taşıyan kişilerin Türkçenin dışında dil kimliklerinin var olduğunu söylemenin ispata yetmediğini belirtmiştir. Yakın dönem tarihine bakıldığında Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin yönetici adlarının Türkçeliği veya Farsça/Arapçalığı konusu değerlendirilmeye alındığında Türk toplumunda özel ad seçiminde bu seçimi yapanların ana dilleri arasında doğrudan ilişki olmadığını ileri sürmüştür. User, kelimenin açıklamasında Ercilasun tarafından 2008’de İstemi Kagan’ın adının çok yönlü müzakere edilerek *istemi<sir temir* şeklinde bir çözüm önerisi sunduğunu da eklemiştir. (User, 2010: 46-47)

kün togs(i)kda bök (e)li: (𐰇𐰏𐰔: 𐰇𐰏𐰔𐰕𐰏𐰔: 𐰇𐰏𐰔𐰕𐰏𐰔, KT D4) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve *bök (e)li*’ni bir ülke adı olarak değerlendirmiştir.⁵² *Bök (e)li* şeklinde okunmuş olan kelime, aynı zamanda Türk Runik alfabesinde 𐰏 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırt edici bir işaret bulunmamasından ve ilk hecedeki “a,e” ünlüsü yazılmamış olmasından dolayı aynı zamanda *bükli, bökli, bök eli, bük ili, bökküli, bökli* şeklinde de okunmuş, kelimenin *bük (e)li* “orman halkı” şeklinde anlaşılması gerektiği Osman Fikri Sertkaya tarafından öne sürülmüştür.⁵³User, bu okunuşu ve anlamlandırmayı devam ettirerek ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

iş(i)g küç(ü)g birtük(ä)rü s(a)k(i)nm(a)tı: (𐰏𐰇𐰏𐰔𐰕: 𐰏𐰇𐰏𐰔𐰕𐰏𐰔: 𐰏𐰇𐰏𐰔𐰕, KT D10) User, ifadeyi bu şekilde okumuş, bu ifadedeki *birtük(ä)rü* kelimesinde bulunan *-gArU* ekinin yer-yön bildirmeyen soyut bir kavram adına eklenişinin tek örneği olarak değerlendirmiştir. Buradaki *-gArU* ekinin özgün görevinde kullanılmamış olması dolayısıyla bu durumda ekin ya *-dUk+gArU* şeklinde kalıplaşmış bir zarf fiil eki olduğundan söz edilebileceğini ya da *b²r²t²ük²r²w* kelimesini tekrar okumak gerektiğini belirtmiştir. User, bu durumdan yola çıkarak bu ifadenin *iş(i)g küç(ü)g birtük (ä)g(i)rü s(a)k(i)nm(a)tı* “işçi gücü verdiği(ni) (hizmet ettiğini) etraflıca düşünmeden” biçiminde okuma ihtimalinin yüksek olduğunu ancak yazıtlarda *egir-* fiilinin zarf fiil kalıplaşmasının başka bir örneğine rastalayamadığı için ifadenin klasik

⁵² User, **bök (e)li** ifadesini kitabın arkasında bulunan ve yazıtların okumalarının yer aldığı bölümde (s.445-481) bu şekilde okumuş olmakla birlikte ifadeye 1.2.6.Ülkeler başlığı altında **bükli** şeklinde yer vermiştir.

Hatice Şirin User. 2010. **a.g.e.** s. 152., Hatice Şirin User. 2010. **a.g.e.** s. 446.

⁵³Osman Fikri Sertkaya.1980. Tonyukuk Abidesi Üzerine Üç Not: I. Tonyukuk Abidesinin İlk Satırı; II. Çölgi (A)z (e)ri mi?-Çöl(l)(ü)g iz (e)ri mi?; III. Tonyukuk Abidesindeki *kız koduz* Sıfat Tamlaması Üzerine. **Türkiyat Mecmuası**. S.19.: s.165-182.

olduğunu belirtmiştir. Kül Tigin ve Bilge Kagan Yazıtlarında “taş” temel anlamının “dış” kelimesi ile açıklanamayacağını *iç* sözcüğünün ise modern Türk lehçelerinde “karın; mide, kursak” anlamına geldiğini (Tat. *éç*, Başk. *és*, Kzk. *iş*, Kırg. *iç* vd.) dolayısıyla *içrâ aşsız* ibaresine dayanarak eski Türk yazıtlarında bu sözcüğün ikinci bir anlamının daha olduğunun söylenebileceğini ifade etmiştir. Aynı yargıya *taşra tonsuz* için de varılabileceğini, *taş* kelimesinin *dış* temel anlamının dışında “insan bedeninin dış yüzü, ten, sırt” gibi anlamlar yüklenebileceğini ileri sürmüştür. User, bu ifadede Tekin’in yorumlamasına katılarak ifadeyi, “karnı (midesi) aç, bedeni (sırtı) çıplak berbat (durumda bir) halka kağan oldum” olarak yorumlamayı tercih ettiğini ve Eski Türkçenin metin sözlükleriyle genel sözlüklerinde bu anlamların da kaydedilmesi gerektiğini vurgulamıştır. (User, 2010: 55)

oŋ tutuk: (𐰽𐰺𐰍𐰎𐰏𐰐, KT D31) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Kül Tigin’in savaştığı elli bin kişilik Çin ordusunun kumandanı” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010: 529) Kelimenin *oŋ totok* okunuşu da mevcuttur. User, kelimenin yaygın okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

k(ä)d(i)ml(i)g tor(u)g (a)t: (𐰽𐰺𐰍𐰎𐰏𐰐: 𐰽𐰺𐰍𐰎𐰏, KT D33) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve bu ifadenin ilk kelimesinin araştırmacılar tarafından yaygın olarak “giyimli” şeklinde açıklandığını belirtmiştir. Çin kaynakları, Yenisey Kırgızlarının ağaçtan yapılmış zırhlı elbiselerinin olduğunu ve atlarının da bu tip zırhlarla korunduğunu kaydetse de bu sözcüğün atın zırhını değil, koşum takımlarını, eğere takılan sadakı, kısaca at sahibinin her türlü savaş gerecini kapsadığını ileri sürmüş ve sözcük için “teçhizatlı, donanımlı, askerî açıdan tam teşekküllü” anlamını önermiştir. (User, 2010: 57-58) Dolayısıyla Kül Tigin Yazıtı’nda *at Şine Usu Yazıtı*’nda *yadag* “yaya, piyade” sözcüğünün niteleyicisi olarak kullanılmış olan kelimenin bu şekilde anlamlandırılması gerektiğini belirtmiş (User, 2010: 58) ve kelimeyi bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.

y(a)r(ı)kınta y(a)lm(a)sınta: (𐰽𐰺𐰍𐰎𐰏𐰐: 𐰽𐰺𐰍𐰎𐰏𐰐, KT D33) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve *yarık* ve *yalmanın* “özel giysi türü, koruyucu” anlamına geldiğini belirtmiştir. (User, 2010: 449) Bununla birlikte *yarık* kelimesinin “zırh” anlamının açık olduğunu, *yalma* kelimesine ise KT D33’den hareketle Kül Tigin’e düzinelerce ok isabet ettiği halde Kül Tigin hayatta kaldığı için kelimeye “pelerin, kaftan” gibi bir anlamın verilemeyeceğini, eski çağlarda zırhı tamamlayan en önemli koruyucu araç

kalkan olduğu için kelimeye “kalkan” anlamı vermeyi tercih ettiğini belirtmiştir. (User, 2010: 59)

türg(i)ş k(a)g(a)n süsi bolçuda otça borça k(ä)lti: (𐰽𐰺𐰸𐰸: 𐰽𐰸): 𐰽𐰺𐰸: 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰸: 𐰽𐰺𐰸: 𐰽𐰺𐰸, KT D37) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Türgiş Kağanlığı’nın ordusu Bolçu’da ateş gibi fırtına gibi geldi” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010: 60) Bu ifadedeki *borça* kelimesini kökü geçmediği halde türevi bulunan birçok sözden biri olarak değerlendirmiş, Tekin’in kaydettiği gibi *bor*’un bugünkü Türk lehçelerinde bulunmaması bu sözcüğün Eski Türkçede var olmadığı anlamına gelmediğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 83) (User, 2010: 60) Yazıtlardaki kimi sözlük birimlerinin tarihsel süreçte unutulmuş olduklarını, dolayısıyla günümüz Türk lehçelerindeki *bora-* fiilinin Tü. *bor* “fırtına” +A ile kurulmuş bir yapı olduğunu ileri sürmüştür ve Tekin’in görüşünü devam ettirerek ifadeyi bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir. (User, 2010: 60)

b(a)şgıl: (𐰽𐰺𐰸, KT D37) User, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Bu kelimenin *başgu* değil *başgıl* şeklinde okunması gerektiği Ölmez tarafından ileri sürülmüş, Ölmez sözcüğün yazımında 𐰽𐰺𐰸 değil 𐰽𐰺𐰸 olduğu dikkat çekmiştir.⁵⁴ (Ölmez, 2008: 229) Kelime, araştırmacılar tarafından *ata verilmiş özel ad* olarak değerlendirilmiştir. User, kelimenin atı niteleyen genel bir adın söz konuş olabileceğini ileri sürmüştür. Kelimeyi, *baş* “baş, kafa” + *gIl* biçiminde türemiş bir kelime olarak değerlendirmiş ve +*gIl* ekinin hayvan organ adlarına eklenerek bu organın beyaz olduğunu gösteren yeni biçimler türettiğini (*yalgıl* “yelesi ak, ak yelesi” DLT IV: 105) belirtmiş, kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

(a)mga korg(a)n kışl(a)p: (𐰽𐰺𐰸: 𐰽𐰺𐰸): 𐰽𐰺𐰸, KT K8) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve *(a)mga* kelimesini Moğ. *imagan* ile bağlantılı olarak Irg Bitig’de kelimenin “keçi” anlamıyla mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu ifadenin okunuşu ve anlamlandırılışı ile ilgili görüş farklılıkları mevcuttur. User, dağ keçilerinin tırmanabileceği kayalık yerlerin Türkler tarafından eskiden beri “Keçi Kalesi” anlamına gelen söz öbekleri ile anlamlandırılmış olabileceğini ileri sürmüştür. Bunun Türkiye’deki birkaç örneğinden birinin de İzmir-Selçuk’tan 9 km. uzakta antik kaynaklarda adı *Gallesion* olarak geçen Alaman dağlarının 300 m yüksekliğinde

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Ölmez. 2008. Alttürkische Etymologien (2). **Aspects of Research into Central Asian Buddhism in Memoriam Kogi Kudara** (ed. P. Zieme). Brepols: Silk Road Studies. s. 229-236.

konumlanmış “Keçi Kalesi” olduğunu ifade etmiştir. (User, 2010: 63) *Korgan* kelimesinde ise yaygın okunuşu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ögs(ü)z (a)kım: (𐰽𐰺𐰠𐰸𐰠𐰸, KT K8-9) User, ifadeyi bu şekilde okumuş, birinci kelimenin araştırmacılar tarafından “öksüz, annesiz” şeklinde veya özel ad olarak yorumlandığını ancak bir atın genel olarak da bir hayvanın “annesiz” olarak nitelendirilmesinin alışlagelmiş bir durum olmadığını, bu bağlamda *ög~ök* sözcüğünün DLT’de kayıtlı “orta yaşı bulup büyümüş hayvan” anlamının önemli olduğunu belirtmiştir. Burada bahsi geçen *ögsüz atın*, 2-3 yaşında genç ve zinde bir at olduğunu ve dolayısıyla *ögsüz akın* ifadesinin de “dört yaşını geçmemiş ak renkli atını” şeklinde tercüme edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (User, 2010: 63)

öl(ü)gi yurtda y(a)tu k(a)lt(a)çı (ä)rt(i)g(i)z: (𐰽𐰺𐰠𐰸: 𐰸𐰺𐰠𐰸𐰸𐰸: 𐰸𐰺𐰠𐰸: 𐰸𐰺𐰠𐰸𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰠𐰸𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰠𐰸, KT K9) User, cümleyi bu şekilde okumuş ve ifadenin ikinci kelimesinin araştırmacılar tarafından “yurt, kamp, karargâh, konaklama yeri” şeklinde değerlendirildiğini ancak bu kelimenin “cenaze çadırı” anlamının verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. VI. yy’a ait Çin kaynaklarında Türklerin ölüm törenleriyle ilgili “içlerinde biri ölünce cesedi çadırda muhafaza edilirdi” ifadesinde de görüldüğü üzere cenazenin beklediği mekânın çadır olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. User, kelimenin Irg Bitig’de *teyrilik kurtga yurtta kalmış* (IrkB: 19) şeklinde mevcut olmasından hareketle burada da “sekerât durumundaki yaşlı bir kadının ölümü beklediği bir mekân” olarak açıklanabileceğini ileri sürmüştür, kuşkusuz bu konunun kişinin sağlıklıyken yaşamını sürdürdüğü konut olduğu ve bu konut ölümünden sonra da çeşitli cenaze ritüellerinin gerçekleşeceği “cenaze çadırı”na dönüşmüş olabileceğini belirtmiştir. Bütün bu verilere dayanarak da bu cümlenin “ölü(ler)i(niz) (cesetleriniz), (cenaze) çadır(lar)ında ve yol(lar)da kalacak idi (gömülmeden kalacaktır)” şeklinde tercüme etmeyi tercih etmiştir. (User, 2010: 65)

(ä)n(ü)k s(ä)ñün: (𐰽𐰺𐰠𐰸𐰸𐰸, KT K12) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve bu unvan grubundaki ilk unsuru *hapax legomenon* öğelerinden biri olarak değerlendirmiş ve ifadenin KT K12’de 𐰽𐰺 (= n^2k^2) şeklinde yazılmış olmasından dolayı bazı okuma ve yorumlama farklılıklarının olduğunu belirtmiştir. Bu sözcüğün “aslan, kaplan, kurt, köpek gibi etle beslenen hayvanların yavruları” karşılığında Budist Uygur yazmalarından beri Türk dili tarihinde *änük* sözcüğü ile birlikte düşünülebileceğini

ileri sürmüştür. Bununla birlikte Eski Türklerde çoklukla töz sayılan bir canlının kendisinin yahut “oğul, teyze oğlu, kız kardeş oğlu” anlamlı sözlerin (ogul, yegän, çıkan) unvan veya unvan niteleyicisi oluşturabildiğini de eklemiş ve buradaki *(ä)n(ü)k s(ä)ñün* ifadesinin de aynı zamanda unvan grubu olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür. Bu ifadeye ek olarak, *(ä)n(ü)k s(ä)ñün, t(a)y s(ä)ñün, s(i)pa t(a)y s(ä)ñün* ile Ulu-kem Yazıtı’nda geçen *çocuk böri sağan* unvan gruplarının *hayvan yavrusu adı + unvan* şeklinde oluştuğunu; *og(u)l t(a)rk(a)n, yig(ä)n çor, (a)pa t(a)rk(a)n, çıkan toñukuk* unvan gruplarında ise *akrabalık adı+unvan* şeklinde bir kurulumu sahip olduğunu belirtmiş ve bu ifadeyi bir unvan grubu olarak değerlendirmiştir. (User, 2010: 65-66)

b(ä)rc(i)k(ä)r: (𐰆𐰣𐰆𐰣, KT K12) User, kelimeyi bu şekilde okumuş ve kelime ile ilgili farklı görüşlerin mevcut olduğunu, runik harfli Türk yazıtlarında *hapax legomenon* olarak geçen bu sözcüğün kavim adı mı yoksa kişi adı mı olduğunun açığa çıkarılabilmesi için kelimenin bağlı olduğu cümlenin önceki ve sonraki cümlelerle birlikte yeniden ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, kelimenin bağlı olduğu önceki ve sonraki cümlelerde Kül Tigin’in *yog* törenine katılan temsilciler ve bu temsilcilerin bağlı buldukları kağan ve bodunlara yer verildiğini belirtmiştir.

Tablo 2.1. Kül Tegin’in Yog Törenine Katılan Temsilciler

Kağan Temsilcileri	
t(a)bg(a)ç k(a)g(a)n →	iş(i)yi lik(ä)ñ (diplomatik katılımcı)
tüpüt k(a)g(a)n →	böl(ü)ñ (diplomatik katılımcı)
kırk(ı)z k(a)g(a)n →	t(a)rduş m(a)nçu çor (diplomatik katılımcı)
türg(i)ş k(a)g(a)n →	m(a)k(a)r(a)ç t(a)mg(a)çı ve og(u)z bilgä t(a)mg(a)çı (yazıt ve anıt mezar ustaları, mühürdarlar)
t(a)bg(a)ç k(a)g(a)n →	ç(a)ñ s(ä)ñün (mimar, nakkaş, yazıtın Çince yüzünün yazıcısı)
Bodun Temsilcileri	
kıt(a)ñ t(a)t(a)bı bod(u)n→	ud(a)r s(ä)ñün (diplomatik katılımcı)
buk(a)r(a)k ul(u)ş bod(u)n→	(ä)n(ü)k s(ä)ñün ve og(u)l t(a)rk(a)n (diplomatik katılımcı)

Vatansızların (Haymatlos) Temsilcisi	
sog(u)d→	b(ä)rç(i)k(ä)r

Hatice Şirin User, 2010, **Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemeleri**. Konya: Kömen Yayınları: 67-68.'den uyarlandı.

User, tören katılımcılarının adı anılırken *kavim/kağanlık adı + tA + kişi adı/unvanı + kelti* biçiminde bir kuruluşun hâkim olduğunu, Soğut kavmine sıra geldiğinde ise *kuriya kün batsıkdaki* niteleyicisine ihtiyaç duyulduğunu Soğut il örgütlenmesinin o dönemde (VII. yy) artık tamamıyla bitmiş olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu ifade, *sog(u)d [bod(u)nta] b(ä)rç(i)k(ä)r [k(ä)lti]* şeklinde kurulmuş olsaydı kelimenin kişi adı olarak kabul edilebileceğini belirtmiş ancak yazıtlarda eksiz isim tamlaması biçimindeki *kavim adı + kişi adı* tarzında kuruluşların da mümkün olduğunu ve Kül Tigin'in *yog* törenine Soğud halkını temsil eden Berçiker (Soğ. *Parsik* “İranlı” + GT *är* “kişi”) adlı kişinin geldiği noktada Gömeç tarafından ileri sürülen *b(ä)rç(i)k (ä)r*'in kişi adı olabileceği yönündeki görüşüne katıldığını belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde tercüme etmeyi tercih etmiştir. (User, 2010: 67-68)

yol(lu)g: (𐰣𐰆𐰏𐰇, KT GD) User, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Kül Tigin ve Bilge Kagan Yazıtları'nın bitigçisinin adı ve Taryat Yazıtı'nda Bumın'le yan yana anılan Türk kağanının adı” şeklinde tercüme etmiştir. Kelimenin *yolug* okunuşu da mevcuttur. User, Tekin'in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih ettiğini belirtmiş ve yazıtlarda açıkça bir unvan olduğu belli olan sözcüğün “mutlu, mesut” anlamlarında modern çağlarda Tuv. *çoldug* “talihli, mutlu”, Kklp. *collı*, Nog. *yollı* şeklinde devam ettiğini de eklemiş, kelimeyi Tekin'in görüşünü devam ettirerek bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (User, 2010: 69)

2.6.3. Hatice Şirin User'in Bilge Kagan Yazıtı'nı Okuma Yöntemi

kız(ı)m [kunç(u)yu]g: (𐰣𐰆𐰏𐰇, BK K9) User, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış (User, 2010: 454) ve aşınmış kısımdan sonra 𐰆 işaretinin mevcut

olduğunu, aşınmış kısımda dört beş harflik bir boşluk olduğunu belirtmiş⁵⁵ ve ifadeyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir.

köz(ü)n körm(ä)dük kulk(a)kı(n) (e)ş(i)dm(ä)dük bod(u)n: (𐰆𐰏𐰏𐰏: 𐰆𐰏𐰏𐰏𐰏: 𐰆𐰏𐰏𐰏𐰏: 𐰆𐰏𐰏𐰏𐰏), IX𐰏𐰏𐰏, BK K10-11) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve yazıtlar döneminde kullanılmış olan bir deyim olarak anlamlandırılabilceğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte bu ifadenin bağlı olduğu cümlelerden daha önce yapılan askerî ve politik hataların İleriş, Kapgan ve kendisi (Bilge Kagan) tarafından düzeltilmiş olduğunun anlaşıldığını, o zamana kadar başka etnik brimlerin aldırış etmediği, önemsemediği (*közün körmedük, kulkakın eşidmedük*) halk (Türk halkı), yine Bilge Kagan tarafından doğuda *gün doğusuna* güneyde *gün ortasına* batıda *gün batısına* ve kuzeyde *tün ortasına* kadar yerleştirilmiş iskân edilmiş olduğunun anlaşıldığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla *közün körmedük kulkakın eşidmedük* ibaresinin yazıtlar döneminde kullanılan bir deyim olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür. Bu deyim için de “başkaları tarafından önemsenmemek, fark edilmemek” anlamını önermiştir. İfadenin yer aldığı cümleyi ise “yukarıda gök (tanrısı) aşağıda yer (tanrısı) bahşettiği için (başka halkların) gözle görmediği, kulakla işitmediği (umursamadığı) halkımı, doğuda gün doğusuna güneyde gün ortasına batıda gün batısına kuzeyde gece ortasına kadar yurtlandırıdım (iskân ettim)” şeklinde anlamlandırmayı tercih ettiğini belirtmiştir. (User, 2010: 71-72)

tok(u)z og(u)z kid(i)z k(ä)r(ä)kül(ü)g b(ä)gl(ä)ri bod(u)nı: (𐰆𐰏𐰏𐰏𐰏𐰏: 𐰆𐰏𐰏𐰏𐰏𐰏: 𐰆𐰏𐰏𐰏𐰏𐰏: 𐰆𐰏𐰏𐰏𐰏𐰏) Bu ifadenin ilk iki ögesi yaygın olarak (*e*)*ki* (*ä*)*d(i)z* şeklinde okunup “İki Ediz boyu” şeklinde tercüme edilmiştir. (User, 2010: 454) User, ifadeyi *kid(i)z k(ä)r(ä)kül(ü)g* “keçe çadırı” şeklinde okumayı tercih etmiştir. İfadenin bu şekilde de okunabileceği ilk defa Açıköz tarafından önerilmiştir.⁵⁶ User, bu kelimenin okunuşunda Açıköz’ün önerisini kabul ettiğini ve *kid(i)z k(ä)r(ä)kül(ü)g* “keçe çadırı” şeklinde okumayı tercih ettiğini belirtmiştir. Keçenin çadır hammaddesi olarak eski Türk kültüründeki yerinin, Çinli komşularını da kuşatmış bir etkisiyle belirlenmesi, bu eşyanın adı olan *kidiz*in Bilge Kagan Yazıtı’nda *k(ä)r(ä)kül(ü)g* sözcüğünün niteleyicisi olarak kullanıldığı görüşünü

⁵⁵ Hatice Şirin User’ın *katun ve kunçuy* kelimeleri hakkındaki görüşleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Hatice Şirin User. 2011. Runik Türk Yazıtları Çerçevesinde *katun ve kunçuy*. **Ötüken’den İstanbul’a**. s.281-294.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Halil Açıköz. 1994. Bilge Kagan Yazıtı’nın Doğu Yüzünün İlk Satırında (İ)ki (E)d(i)z K(e)r(e)kül(ü)g mü Yoksa Kid(i)z K(e)r(e)kül(ü)g “Keçe Çadırı” mı Okunmalı. **TDAY-B**. s.1-10.

güçlendirdiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte User, Çin kaynaklarında *A-tie* biçiminde geçen kavmin Ediz kavmi olduğu bilgisine sahip olduğumuzu ve bu görüş zemininde *tok(u)z og(u)z kid(i)z k(ä)r(ä)kül(ü)g b(ä)gl(ä)ri bod(u)nı* cümlesini “tokuz Oğuz(ların) keçe çadırılı beyleri ve halkı” şeklinde tercüme etmeyi tercih ettiğini belirtmiştir. (User, 2010: 73-74)

b(a)lıkd(a)kı t(a)gıkm(i)ş: (BK D10) User, ifadeyi bu şekilde göstermeyi tercih etmiştir. İfadenin aynı zamanda “balıkdaki taşıkış” şeklinde okunuşu mevcuttur. User, ifadeyi “şehirdeki dağa çıkmış” şeklinde yorumlamayı tercih etmiştir. (User, 2010: 456)

türg(i)ş [k](a)g(a)n türk(ü)m bod(u)n(u)m (ä)rti: (𐰽𐰺𐰸: ...𐰺): 𐰽𐰺𐰸𐰺: 𐰽𐰺𐰸𐰺: 𐰽𐰺𐰸𐰺: 𐰽𐰺𐰸𐰺: 𐰽𐰺𐰸𐰺, BK D16) User, cümleyi bu şekilde okumuş ve bu cümlede geçen *Türk* sözcüğünün tıpkı *bodun* kelimesi gibi cins isim olarak tasarlanmış ve iyelik eki almış bir kelime olduğunu belirtmiştir. (User, 2010: 456) Kelimenin KT D18’de *türkümüz bodunumuz* şeklinde mevcut olması burada “koşma söz (hendiadyoin)” biçiminde bir yapı sergilediğini ve aynı yapının Bilge Kagan Yazıtı’nda iki kez kayıtlı olduğunu ileri sürmüştür ve bütün bu verilerden hareketle *Türk* kelimesi için literatürde verilen “miğfer, olgunluk çağı, güçlü, türemiş” gibi anlamların uyum sağlamadığını belirtmiştir. Bundan dolayı kelimeye ilk defa Doerfer tarafından ileri sürülen “staatavolk=devleti oluşturan halk kitlesi” anlamının daha uygun olduğunu belirtmiş ve “bir hükümdarın yönetimindeki halk, teba, reaya” şeklinde anlamın genişletilebileceğini ileri sürmüştür. (User, 2010: 74-75)

y(a)l(i)η: (𐰽𐰺𐰸, BK D23) User, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “çıplak, yoksul” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010: 457) Kelimenin yazılmayan bağlama ünlüsü *a* ile *y(a)l(a)η* şeklinde de okunmuştur. User, kelimenin bağlayıcı ünlüsünü *ı* ile göstermeyi tercih etmiştir.

yulğalı: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰺, BK D32) User, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “talan etmek için” şeklinde tercüme etmiştir. Kelime Thomsen, Radloff, Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda +*gli* zarf fiil eki ile birlikte *yulıgli* şeklinde okunmuş, aradaki bağlayıcı ünlü ile beraber okunmamıştır. (Radloff, 1895: 63) (Thomsen, 1896: 125) (Orkun, 1936/I: 63) Kelime, Ergin tarafından da aynı şekilde anlamlandırmıştır. User, Ergin’in okumasını devam ettirerek ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

tir(i)lip b(a)rdı: (...: 𐰽𐰺𐰸𐰺, BK G1) User, yazıtlardaki okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. (User, 2010: 460)

yok bol(u)ça kug s(ä)η(ü)g b(a)lb(a)l tikä birt(i)m: (D↓δ↓J↓L↓J: ↓Y↑F↑Y↑F#E: δ↓J↓J: k↑F↑F: X↑Y↑k↑, BK G9) User, cümleyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. İfadenin ikinci kelimesi araştırmacılar tarafından aynı zamanda *bolça* şeklinde de okunmuştur. *Kug s(ä)η(ü)g* ifadesi ise *kug s(ä)η(ü)g(ü)g* şeklinde de okunmuştur. User, *ku* ve *s(ä)η(ü)g* kelimelerinin her ikisine de yükleme hali eklendiğini belirtmiş ve bu tarz kullanımların unvan gruplarındaki kişi adlarının sık kullanılıyor olmasından kaynaklanabileceğini ileri sürmüştür.⁵⁷ Eski Türk ve Çin toplumunda *ku* ve *tadık* adlarının yaygın kullanım alanında olduğunu ve bundan dolayı *ku sänüg* ve *tadık çor* ‘u diğer *ku* ve *tadık* adlarını taşıyan kişilerden ayırmak ve onların farklılığını vurgulamak üzere böyle bir çareye başvurulmuş olabileceğini belirtmiştir. (User, 2010: 76)

s(a)çın kulk(a)kın y(a)η(a)[k(i)n b]ıçdı: (Y↑L↑F: ↓Y↓J↑H↑F: ...λX↑, BK G12) User, cümleyi bu şekilde tamamlayarak okumuştur. Cümle, Malov, Clauson, Berta tarafından da bu şekilde tamamlanılarak okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Malov, 1959: 18) (EDPT: 293/a) (Berta, 2010: 121) User, bu cümlenin Radloff Atlası’nda *s(a)çın kulk(a)kın* ifadesinden sonra D↑...λX↑ (y¹η...çd¹I) biçiminde bir yazımın mevcut olduğunu, bu boşluğun Malov, Clauson tarafından önerilen *y(a)η(a)[k(i)n* kelimesi ile doldurulmasının uygun olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Eski Türklerde mevcut olan ölen birinin ardından kanlı göz yaşı akıtma adedinin (Manas Destanı ve Dede Korkut Hikayeleri’nde *yüz yırt-*, *yanak yırt-*) günümüzdeki kan ağlamak, kanlı göz yaşı akıtmak deyimlerinin tarihsel arka planı olduğunu ileri sürmüştür. (User, 2010: 77-79) Bundan dolayı ifadenin bu kelime tamamlamayı uygun görmüş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.⁵⁸

yog(u)n ıg: (D>↑>↑F, BK G15) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve bu ifadenin geçtiği *k(a)η(i)m k(a)g(a)n [üç(ü)n] (a)g(i)r t(a)ş(i)g yog(u)n ıg türk b(ä)gl(ä)r bod(u)n [it(i)p y(a)r(a)t(i)p y(a)r(a)t(i)p k(ä)l]ürti* “babam kağan için ağır taşı (ve) kalın tomruğu, Türk beyleri (ve) halkı kurup yapılandırıp getirdi.” şeklinde tercüme

⁵⁷ User, **kug s(ä)η(ü)g** ifadesini yazıtların okunuşlarının bulunduğu (s.445-481) kısımda bu şekilde okumuş olmakla birlikte ifadeyi *Yorum ve İncelemeler* (s.40) madde başı altında 44. notta **kug s(ä)η(ü)n(ü)g** şeklinde okumuş ve ifadeyi bu başlık altında incelemiştir. Hatice Şirin User.2010. **a.g.e.** s.76.

⁵⁸User’in **kan ağla-** ve **baş bağla-** deyimleri hakkındaki görüşleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Hatice Şirin User. 2008. **Kan ağla- ve baş bağla- Deyimlerinin Bilge Kağan ve Suci Yazıtları Temelinde Açıklanması. Türkbilig Türkoloji Araştırmaları 16.** Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. s. 137-145.

etmiştir. (User, 2010: 79) Bu cümlede geçen *yog(u)n ı* ifadesinin Bilge Kagan'ın anıt mezarının inşasında kullanılan işlenmiş (itilmiş, yaratılmış) hammadde olduğunu ileri sürmüş ve bu bağlamda tercüme etmeyi tercih etmiştir. (User, 2010: 79)

2.6.4. Hatice Şirin User'in Tunyukuk Yazıtı'nı Okuma Yöntemi

toñukuk: (𐰇𐰺𐰏𐰚, T1 B1 (1)) User, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “İlteriş, Kapgan, İnel ve Bilge kağanların *ayguçısı* (Tonyukuk)” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010: 139) Türk Runik alfabesinde 𐰺 (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelime ile ilgili *Tonyukuk* ve *Tunyukuk* okuyuşlarından *Tonyukuk* okuyuşunu tercih etmiş, kelimenin 𐰇𐰺𐰏𐰚 şeklinde 𐰺 (=ń) işareti ile yazımını transkripsiyonunda bu şekilde göstermiştir.

t(ä)ñri öl(ü)tm(i)ş (ä)r(i)nç: (𐰇𐰺𐰏𐰚: 𐰺𐰺𐰏𐰚𐰚, T1 B3 (3)) User, cümleyi bu şekilde okumuştur. Bu cümlelerin ikinci kelimesi aynı zamanda *öl t(e)miş* şeklinde de okunmuştur. User, cümle bağlamına *öl t(e)miş* şeklinde bir okumanın da uygun olduğunu ancak bu cümlelerin yüklemine *öl-* fiilinin ettirgen çatılı biçimi olmasının daha olası olduğunu ileri sürmüştür. Yazıtlarda *teñrinin* özne olduğu diğer cümlelere bakıldığında (*yarat-*, *yarlıka-*, *et-*, *küç bir-*, *il bir-*, *il bir-*, *bilig bir-*, *kağan olurt-*, *kötür-*, *tapla-*) bu cümlelerin hepsinde hareketi yapanın doğrudan *teñri* olduğunu belirtmiş ve kelimeyi *öl-* fiilinin ettirgen çatılı biçimi ile okumayı tercih etmiştir. Aynı zamanda Eski Türkçede *-tir* ettirgenlik ekinden türemiş birçok fiilin aynı zamanda *-t-* eki ile oluşmuş ettirgen gövdelerinin de bulunması (*bas-t-t-/bas-tur-*; *çök-ü-t-/çök-tür-*; *kır-t-/kır-tır-*; *ag-t-t-*; *ag-tur-*) *öl-ü-t-/öl-tür-* fiili ile ilgili olarak Clauson'un *-tUr'*lu biçimlerin daha sonra ortaya çıktığını belirttiği bir görüşünü de eklemiş ve Ramstedt tarafından öne sürülen *-tUr'*lu biçimlerin *-t-* ve *-r-* eklerinin birleşmesi ile oluştuğu yönündeki görüşünü de belirtmiş (User, 2010: 80) ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ır¹k¹d¹a: (𐰺𐰺𐰏𐰚, T1 B5 (5)) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve kelime ile ilgili kesin bir yargıya varmadan göstermeyi tercih etmiştir. Kelime ile ilgili *ırakda* ve *arkada* olmak üzere iki farklı görüş mevcuttur. (User, 2010: 462)

b²w²l²s²r²: (𐰇𐰺𐰏𐰚, T1 B6 (6)) User, kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamış, *böñser* ve *bilser* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş olan kelimenin

harflerini bu şekilde göstermiş ve kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (User, 2010: 462)

k(a)g(a)n kışd(i)m: (𐰇𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚, T1 B6 (6)) User, cümleyi bu şekilde okumuştur. Bu cümlenin ikinci kelimesi araştırmacılar tarafından aynı zamanda *kıl-* *kıs-* şeklinde de okunmuştur. User, M. Stachowski tarafından ile sürülen *kıl-*, *kıs-*, *kış-* fiillerinden yola çıkarak *ş~s* ve *ş~l* seslerinin durumunun yalnızca bir imla sorunu olduğu ve *ş* harfinin aynı zamanda *l* harfini de karşıladığı, *kıs-* ve *kış-* biçimindeki okumaların doğrusunun *kıl-* olduğu yönündeki görüşünü⁵⁹ kaydetmiş ve bu yazım düzensizliklerini Altay dillerindeki *l~ş* denkleğinin tortuları olarak değerlendirmenin olanaklı olduğunu ancak bu tezi desteklemek için daha güçlü delillere ihtiyaç olduğunu belirtmiş, kelimeyi yazıldığı gibi *ş* ile okumayı tercih etmiştir. (User, 2010: 81)

og(u)zd(i)nt(a)n kür(ä)g k(ä)lti: (𐰇𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚): 𐰇𐰏𐰚: 𐰇𐰏𐰚, T1 G1 (8)) Bu cümlenin birinci kelimesi araştırmacılar tarafından *+Dan* şeklinde de gösterilmiştir. User, kelimedeki *+DIn* ekinin yer ve yön bildiren sözlere eklenerek bu sözlerin coğrafi konumlarını vurguladığını belirtmiş ve Şine Usu Yazıtı'nda geçen *t(a)şd(i)nt(a)n* kelimesini de örnek göstermiştir. (User, 2010: 83) Bu kelime ile de bağlantılı olarak ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

(ä)s(i)m(i)g: (𐰇𐰏𐰚, T1 G2 (9)) User, kelimeyi bu şekilde okumuştur. (User, 2010: 462) Kelime, yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmamasından dolayı aynı zamanada *eşimig* ve *semig* şeklinde de okunmuştur. Kelime Tekin, Ergin tarafından da bu şekilde okunmuştur. User, yaygın okunuyuşu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 249) (Ergin, 2013: 98)

büç(ä)gü: (𐰇𐰏𐰚𐰚, T1 G5 (12)) User, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelimenin *bu üçegü*, *bu üçügü*, *buçegü* okunuşları da mevcuttur. Tekin, kelimedede tıpkı *bödke* kelimesinde de olduğu gibi bir büzülme hadisesinin olduğunu düşünerek kelimeyi bu şekilde okumuş, User de Tekin'in görüşünü devam ettirerek tek bir kelime ile okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:33)

tup(u)lg(a)lı, tup(u)lguluk: (𐰇𐰏𐰚𐰚𐰚, 𐰇𐰏𐰚𐰚𐰚, T1 G6 (13)) User, kelimeleri bu şekilde okumuş ve *tupul-* “delinmek, (savaşta) safları yarararak düşman güçlerinin

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Stachowski.1998. Zwei alttürksche Konsonantenwechsel (*ş~s*, *ş~l*), die Runik und die Altaistik. **Bahşı Ögdisi Klaus Röhrborn Armağanı** (Yayımlayanlar: J.P. Laut, M. Ölmez), Freiburg-İstanbul: Simurg Yayınları. s.391-399.

arasına atılmak” kelimesi ile bağlantılı olarak anlamlandırmayı tercih etmiştir. (User, 2010: 463) Türk Runik alfabesinde λ (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelimenin aynı zamanda *topulguluk* okunuşu da mevcuttur. (Tezcan, 1975-1976: 175-177) User, kelimenin yaygın okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

ögrä kıt(a)nda b(i)r(i)ya t(a)bg(a)çda kur(i)ya kord(a)nta: (𐰽𐰺𐰸: 𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰸: 𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸: 𐰽𐰺𐰸: 𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸, T1 G7 (14)) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Doğuda Kıtay’dan, güneyde Çin’den, batıda Hoten’den” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010: 463) Bu ifadenin son kelimesi, araştırmacılar tarafından farklı şekilde yorumlanmış, kelime Clauson tarafından da aynı şekilde okunmuştur. (EDPT: 645/a) User, bu ifadede üç yön adından sonra kavim/yer adının gelmesinin, *kurı* “batı” adından sonra da bir kavim/yer adının gelmiş olabileceğini düşündüğünü belirtmiş ve şu şekilde açıklamıştır;

Tablo 2.2. Yön Adlarından Sonra Kavim/Yer Adının Gelmesi

<i>kurı</i> “batı” da	←TÜRK KAĞANLIĞI→	<i>öḡ</i> “doğu”da
<i>kordan</i> “Hoten”	↓	<i>kitañ</i> “Kıtay”
	<i>biri</i> “güney”de <i>tabgaç</i> “Çin”	

Hatice Şirin User, 2010, **Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemeleri**. Konya: Kömen Yayınları: 85.’ten uyarlandı.

User, Hoten ve çevresinde pratik olarak VI. yüzyıldan beri Türk gruplarının bulunduğu, bundan dolayı kelimenin okunuşunda ve anlamlandırılmasında Clauson ve Berta’ya katılarak bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih ettiğini belirtmiştir. (User, 2010: 85) (Berta, 2010: s.61, Not. 172)

sü (e)ltd(i)m: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸, T1 D1 (18)) User, ifadeyi iki ayrı kelime olarak okumayı tercih etmiştir. İfadenin *sületdim* şeklinde tek bir kelime olarak okunuşları da mevcuttur. (User, 2010: 463)

ug(u)r k(a)l(i)td(i)m: (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸, T1 K1 (25)) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yol(u) bıraktım” şeklinde tercüme etmeyi önermiştir. (User, 2010: 464) User, yazıtların 23-25. satırlarında uzun ve ayrıntılı yol tasvir yapıldığını, 23 ve 24. satırlarda üç kez yol, bir kez de “dar yol patika” anlamlı “oruk” sözcüğünün geçtiğini ve beraberinde gelen 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸 ifadesinin ilk üç harf değerinin Türkçenin *yol* anlamındaki sözlerinden biri olan *ugur* biçiminde okumaya olanak verdiğini

belirtmiştir.⁶⁰ Bununla birlikte ilk sözcüğü *yol* anlamındaki “ugur” olarak kabul ettiği ve Giraud’un Tonyukuk komutasındaki Türk birliğinin *ak tärmäl käçä* klasik güzergâhı terk ettiği saptamasını doğru bulduğu için bu ifadeyi en akla yatkın tamamlayan okuyuşun *kalıtdım* olabileceğini ileri sürmüştür. Sonuç olarak bu ifadeyi, *ugur kalıtdım* “yolu bıraktım” şeklinde anlamlandırmayı önermiştir. (User, 2010: 87-88)

yog(u)r(u)ça id(i)p ı b(a)r baş (a)şd(i)m(i)z: (ᠶᠣᠭᠤᠷᠤᠴᠠ ᠶᠡᠳᠢᠫᠤᠯᠤᠰᠢ ᠪᠠᠶᠢ ᠠᠰᠢᠳᠤᠮᠤᠵᠢ, T1 K2 (26)) Bu ifadenin birinci kelimesi *yogarça*, *yogurça*, *yuguru*, *yugurça*, **yogur-urça* şeklinde de okunmuştur. User, kelimenin M. Erdal’ın vokal gerindiumu+eşitlik eki (-U+çA) birleşiminden oluşmuş olduğu yönündeki görüşünü kabul ederek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (User, 2010: 88-89) (Erdal, 2004: 313) İkinci kelimenin ise *tegürüp* ve *ıdıp* şeklinde ik farklı okunuşunun olduğunu, *tegür-* fiilinin genellikle -kA datif- lokatif eki ile birlikte kullanıldığını bundan dolayı ifadeyi *ıdıp* kelimesi ile birlikte kullanmanın daha mantıklı olduğunu belirtmiş (User, 2010: 87-88) ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Sonraki kelimeyi ise Tekin’in de önerdiği gibi ᠮ, Runik Türk kökenli işaretlerde biri olarak değerlendirmiş ve “dağ, tepe” resminden stilize edilerek “tepe” anlamlı *baş* sözcüğü için kullanılmış olabileceğini belirtmiş, bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994: 40) (User, 2010: 89)

s¹n¹g¹ııı: (ᠰᠠᠨᠠᠭᠤᠢᠰᠢ, T1 K3 (27)) User, araştırmacılar tarafından *aşdımız* şeklinde okunan kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmadan sadece harf değerlerini vererek göstermeyi tercih etmiştir. (User, 2010: 464)

in(ä)l k(a)g(a)n: (ᠶᠨᠠᠯᠠᠭᠠᠨ, T1 K7 (31)) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve unvan olarak değerlendirmiştir. (User, 2010:464) Bu ifadenin birinci kelimesini, *ina-* fiilinden türemiş bir isim olarak değerlendirmiş ve *mançu* kelimesini de aynı kökten türemiş bir başka kelime olarak açıklamıştır. Bununla birlikte kelimenin Tekin tarafından öndamaksıllaşma örneği olarak değerlendirildiğini ve bundan dolayı *İn(ä)l* şeklinde okuduğunu, kendisinin de bu görüşe katıldığını belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (User, 2010: 90)

k(a)g(a)n sü t(a)şıkdi: (ᠬᠠᠭᠠᠨ ᠰᠦᠲᠤᠰᠢᠬᠢᠳᠢ, T1 K9 (33)) Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından aynı zamanda *kaganı*, *kagani* şeklinde de okunmuştur. (User,

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şirin User, Hatice. 2007. Tonyukuk Yazıtında Geçen (Ugur Kalıtdım) İbaresini Üzerine Yeni Bir Anlamlandırma Teklifi. *Erdem*.16/48: 157-168.

2010: 464) User, bu cümlelerin yüklemi olan *taşık-* fiili geçişsiz bir fiil olduğundan dolayı *kagan* ve *sü* kelimelerinin cümlelerin nesnesi olamayacağını ileri sürmüştü, “taşımak” fiilinin de “çıkarmak” değil “çıkılmak” anlamını taşıdığını belirtmiş, *kagan* ve *sü* kelimelerini Berta ile aynı görüşe katılarak ⁶¹ cümlelerin öznesi olarak değerlendirmiştir. (User, 2010: 91) Bu cümledeki *kagan sü* yapısını ise tıpkı *kagan at* “kağanlık unvanı”, *türk bodun* “Türk milleti” söz öbeğinde olduğu gibi bir yapıda bir tamlama olarak değerlendirilebileceğini belirtmiş ve cümleyi [*Türgeş*] *Kağanlık ordusu* (*sefere*)*çıktı* şeklinde yorumlamayı önermiştir. (User, 2010: 92-93)

t(ä)ñri um(a)y iduk y(e)r sub b(a)sa b(e)rti (ä)r(i)nç: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤: 𐰺𐰇𐰔: 𐰺𐰍𐰏𐰤: 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, T2 B3 (38)) User, cümleyi bu şekilde okumuş, cümledeki *bas-* fiilinin *teñri*, *umay*, *yer sub* kelimelerinin bu fiilin kılıcsı durumunda olduğunu belirtmiş ve fiili “durdurmak, zarara yol açacak bir olayı önlemek, tehlikeyi gidermek” anlamlarıyla değerlendirmiştir. (User, 2010: 95)

tinsi oğlu (a)yt(i)gma b(ä)ñl(i)g (ä)k t(a)g(i)g (ä)rti: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤: 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤: 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤: 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤, T2 B9-G1, 44-45) Bu cümlelerin üçüncü kelimesi, yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için aynı zamanda yatıgma “yatan” şeklinde okunmuş ve bu ifade “göğün oğlunun yattığı (gömülü olduğu) dağ” şeklinde de yorumlanmıştır. User, *+gmA* ekinin edilgen değil etken bir sıfat fiil olmasından dolayı ifadenin *yat-* “yatmak” *+gmA* (yatıgma) şeklinde bir yapıdan türemiş olamayacağını belirtmiştir. Kelimenin *(a)yt(i)gma* biçiminin, *te-* *+gmA* (*tegme*) şeklinde Budist Uygur yazmalarında çokça geçen bir yapının da mevcut olması dolayısıyla daha uygun olduğunu ileri sürmüştü ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (User, 2010: 96, 464-465)

(a)şok b(a)şl(i)g sogd(a)k bod(u)n: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤: 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤), T2 G2 46) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve MS. V. yüzyılda Soğudların siyasal birliği ve varlığı ortadan kalktığı için burada Soğut hükümdarından bahsedemeyeceğini ancak Yedisu bölgesinde Türklere iltihak etmiş dağınık gruplar durumunda ve Semerkant’ın da içinde bulunduğu bir dizi küçük kent devleti içinde yaşayan Soğut topluluklarından birinin “baş”ından söz edilmiş olabileceğini ileri sürmüştü. Bu ifadenin ilk kelimesi ile ilgili araştırmacılar tarafından farklı yorumlamalar yapılmıştır. User, Sertkaya

⁶¹ Berta, cümlelerin okunuşunda **kaganı sü taşıkdi** şeklinde okumuş, çevirisini ise “[Türgeş] kağanı ve ordu(su) harekete geçti” şeklinde tercüme etmiş, *kagan* ve *sü* kelimelerini cümlelerin öznesi olarak değerlendirmiştir. Berta.2010. a.g.e. s. 90. not 428.

tarafından ileri sürülen *(a)şok(a)* yahut *(a)şok* şeklinde okunabilecek olan Hintçe kökenli bir kelime olduğu görüşünü eklemiş ve kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Sertkaya, 2004: 367) (User, 2010: 97)

tüg(ü)nl(ü)g (a)t(ı)g: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚, T2 D4 (54)) User, ifadeyi bu şekilde okumuş ve bu ifadenin de içinde bulunduğu cümleyi “(kuyruğu) düğümlü (düşman) at(lar)ını koşturmadım” şeklinde tercüme etmiştir. (User, 2010:465) İfadede Erdal, Tekin, Berta tarafından ileri sürülen Eski Türklerde at kuyruğunu bağlama geleneği ile bağlantılı olarak ifadenin bu şekilde okunması gerektiği görüşünü benimsemiş ve aynı şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir. (Erdal, 1991: 308) (Tekin, 1994: 51-52) (Berta, 2010: 80-81, not. 628)

bint(ä)gi b(a)r (ä)rs(ä)r: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚: 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚, T2 D7 57) User, ifadeyi bu şekilde okumuş, bu ifade ile ilgili kesin bir yorum yapmamıştır. Alyılmaz tarafından ileri sürülen ilk hece ünlüsünün 𐰽 değil, 𐰺 olduğu ve bu kelimenin *bintegi* “benim gibi” olabileceği yönündeki görüşünü⁶² kabul etmiş ve ifadeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (User, 2010: 466)

2.7. Mehmet Ölmez’in Orhon Yazıtları’nı Okuma Değerlendirmesi

2.7.1. Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi

Yazıtlarda yazılmayan ünlüleri göstermek için herhangi bir yöntem kullanmamıştır. (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚 = tenri teg tenride, KT G1; 𐰽𐰺𐰍: 𐰽𐰺𐰍 = oguz tapa; 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚 = ötüntüm, T 12)

𐰽 (=η) işaretini 𐰽 (n¹) ve 𐰽 (=n²) işaretinden ayırt etmek için “η” ile göstermiştir. (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚 = tenri teg tenride, KT G1; 𐰽𐰺𐰚) = bodun, KT G5; 𐰽𐰺𐰚) = antağın, KT G8)

↓ ↑ (=ok/uk, ko/ku), 𐰽 (= ök/ük, kö/kü), 𐰽 𐰽 (=ık/kı), 𐰽 (=iç/çi) ünsüz çiftlerini diğer işaretlerden ayırt etmek için yazılmayan ünlüsünü üst yazı yöntemiyle üste göstererek çift ünsüz olduğunu belirtmiştir. Bu harflerle beraber harfin ünlü harfi de

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cengiz Alyılmaz. 2000. Bilge Tonyukuk Yazıtları Üzerine Birkaç Düzeltme. TDAY-B.s.13-18.

yazıldıysa üstte göstermemiştir. (𐌰𐌶𐌵 = tür^ük, KT G1; 𐌳𐌶𐌵=k^oop, KT G3; 𐌳𐌶𐌵𐌰=k^oırkız, KT D3; 𐌳𐌶𐌵𐌰𐌶𐌵=k^oörür erti, TI B1; 𐌳𐌶𐌵𐌰𐌶𐌵= buñ yok, KT G3)

Kapalı e (=è) ile yazılmış olabileceğini düşündüğü kelimeleri “è” ile okumayı tercih etmiştir. (𐌰𐌶𐌵𐌰 = eşidgil, KT G1, beriye, KT G1; eşid, KT G2; bèrigerü, KT G1; ètdim, KT G3; èlte, KT G3; yènçü, KT G3; yërke, KT G4; yèg, KT G4; èl, KT G4; yèr, KT G4; yerde, KT G4; eşgiti, KT G5; bèrür, KT G5; kesre, KT G5; beriye, KT G6; tèser, KT G7; tèp, KT G7; tèrip, KT G10; eşidin, KT G10; tèrip, KT G10; èrig yèrte erser, KT G13; èkin, KT D1; bèrmiş, KT D1; èti, KT D1; èlig, KT D3; kesre, KT D4; èçisin, KT D5; èçili, KT D6; èlledök èlin, KT D6; eşilik, KT D7; èlin törösün bèrmiş, KT D8; tèmiş èllig èlim èlig tèr bèrür, KT D9; ètinü, KT D10; bèrtökgerü, KT D10; tèr, KT D10; yèri, KT D10; ètmış, KT D11; tèyin, KT D11; èltèriş, KT D11; èlbilge, KT D11; yègirmi, KT D11; ètinü, KT D10; bèrtökgerü, KT D10; tèr, KT D10; yèri, KT D10; ètmış, KT D11; yègirmi, KT D11; tèyin, KT D12; eşidip, KT D12; ènmiş, KT D12; tèrilip, KT D12; yetmiş, KT D12; bèrtök, KT D12; yèti, KT D13; èlsiremiş, KT D13; ètmış, KT D13; beriye, KT D14; èlig, KT D15; èçim, KT D16; ètdi, KT D16; èçim, KT D17; yèriņe, KT D17; bèş, KT D18; türgèş, KT D18; yèr, KT D19; tèyin, KT D19; ètip, KT D19; bèrtimiz, KT D20; ètdimiz, KT D21; eşidin, KT D22; èliņe, KT D23; èl bèrigme, KT D25; tègin, KT D26; èki, KT D28; kèsre, KT D29; èlligde, KT D29; èlin törösün, KT D31; èkinti, KT D33; yègen, KT D33; èrkin, KT D34; türgèş, KT D36; èrtiş, KT D37; èteyin, KT D39; kül tègin, KT K2; èlteverig, KT K3; èçim, KT K3; èlig èkegü, KT K3; yètinç, KT K5; èkinti, KT K5; bèşinç, KT K7; èki, KT K11; ètgüçi, KT K13; ètgüçig, KT KD; yètinç, KT KD; èltever, KT KD; bèçin, KT KD; yègdi, KT GD; bèrtök, KT B)

Söz içi ve söz sonu 𐌳 (=b¹) ve 𐌶 (=b²) harflerini “v” ile göstermeyi tercih etmiştir. (𐌶𐌳𐌶)=savımin, KT G1)

(3) “ń (palatal n, ny)” işaretini göstermek için italik “ń” harfini kullanmıştır. (𐌳𐌶𐌵𐌰𐌶𐌵 = k^ooń teg ermiş, KT D12)

Ölmez, “ŋ~g nöbetleşmesi”nden dolayı gerçekte 𐌶 (=ŋ) olması gerektiğini düşündüğü ancak yazımda 𐌶 (=g²) ile gösterilmiş olan harfleri “gölgeli (shadow)” bir 𐌶 ile yazarak, bu durumu her iki şekilden hem g’den hem de 𐌶’den ayırt etmiştir. (öltü𐌶, KT G6; ölsiki𐌶, KT G7; öltü𐌶, KT G7; buñu𐌶, KT G8; bardı𐌶, KT G9; alkıntı𐌶,

KT G9; arılı η , KT G9; erti η , KT G9; yağılı η , KT D23; kigürtü η , KT D23; bardı η , KT D23; bardı η , KT D24; edgü η , KT D24; bodunu η , KT D25; erti η iz, KT K10; öltü η , BK K5; ölsiki η , BK K5; öltü η , BK K6; bardı η , BK K7; alkıntı η , BK K7; erti η , BK K7; begleri η de, BK K13; törö η in, BK K13; yağılı η , BK K13; kigürtü η , BK K13; bardı η , BK K13; bardı η , BK D20; süñükü η , BK D20; kıl η , BK D20)

2.7.2. Mehmet Ölmez'in Kül Tegin Yazıtı'nı Okuma Yöntemi

türük: (𐰽𐰺𐰸, KT G1) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Türk” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82,94) Kelime ile ilgili ise “o dönem Türklere Çin kaynaklarında verilen ad *tujue* idi (kimi kaynaklarda Latin harflerine *tukyu* şeklinde de çevrilir) Gerçekte *tujue* ile kastedilen *türk* ya da *türük*’ten başkası değildir. Çin yazısı *-rk* ünsüz çiftini ifadede yetersiz olduğu için bu ad kullanılmıştır.” açıklamalarını yapmıştır. (Ölmez, 2015: 16) Kelime ile ilgili çalışmalarının henüz tamamlanmadığını belirtmiş, okumalarında iki heceden oluşan *türük* okuyuşunu tercih etmiştir. Kelimedeki fi (= ök/ük, kö/kü) işaretini de yazılmayan ünlüyü üst yazı ile göstererek ayırt etmiştir. (Ölmez, 2015: 17)

bo: (𐰽𐰺, KT G1) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bu” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82,94) Türk Runik alfabesinde 𐰽 (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfini ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için kelimenin aynı zamanda *bu* okunuşu mevcuttur.⁶³ Ölmez, kelimeyi *o* ile okumayı tercih etmiştir.

olortum: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸, KT G1) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “tahta çıktım” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82,94) Kelimenin bağlama ünlüsü yazılmadığı için yaygın olarak *olur-* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde tercüme edilmiştir. Gabain, Clauson, Johanson, Erdal gibi araştırmacılar tarafından kabul edilen ve tarihî metinlerle de örnek gösterilerek açıklanmaya çalışılan yazılmayan bağlama ünlüsünün *o* ile gösterilmesi gerektiği görüşü,⁶⁴ Ölmez tarafından da kabul edilmiştir. Ölmez, kelimeyi *olor-* “tahta oturmak, tahta çıkmak, hüküm sürmek, yaşamak” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okuyup

⁶³ Kelimenin “bo, bu” okunuşu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Ayrıntılı bilgi için bkz.: A. V. Gabain.1950. Die Pronomina im Altürkischen. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft: ZDMG/ Deutsche Morgenländischen Gesellschaft*. Hamburg. s.581-591., Marcel Erdal. *A Grammar of Old Turkic*. Leide. Boston: Brill, s. 88., Marcel Erdal, C. Shönig. 1990. Frühürkisch bo oder bu?. *Ural- Altaische Jahrbücher*. N.F. 9 (1990): 71-76.

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Marcel Erdal. 2004. *a.g.e.* 88-90.

anlamlandırmıştır. (Ölmez, 2015: 318) (olorsar, KT G3; olurup, KT G4; olurup, KT G4; olormış, KT D1; olurupan, KT D1; olurur, KT D3; olormış, KT D5; olortı, KT D16; olurupan, KT D16; olortokda, KT D17; olortdı, KT D26; olormadın, KT D26; olortum, KT D26; olormadım, KT D27; olortukıma, KT D27; olurup, KT GD; olortum, KT B, olortum, BK K1; olorsar, BK K2; olurup, BK K6; olortaçı, BK K6; olortum, BK K7; olurup, BK K7; olortokında, BK K9; olortokuma, BK K9; olortum, BK D2; olortokuma, BK D2; olurup, BK D2; olormış, BK D3; olurupan, BK D3; olurur ermiş, BK D4; olormış, BK D6; ölöreyin, BK D9; olortı, BK D14; olurupan, BK D14; olortokka, BK D14; olortum, BK D15; olortı, BK D21; olormadım, BK D21; olortum, BK D21; olormadım, BK D22; olortukıma, BK D22; ölörtüm, BK D26; olortokum, BK D36; ölörtüm, BK G1; olortum, BK G9; ölörti, BK G9; olortokında, BK G13; olurup, BK GB; ölörti, T B7 (7); olurur, T B7 (7); olortı, T G2 (9); ölöртеçi, T G3 (10); ölöртеçik, T G4 (11); olorsıkım, T G5 (12); olorgalı, T D1 (18); ölöртеçi, T D4 (21); olorsıkım, T D5 (22); ölörtümüz, T K4 (28); ölöртеçi kök, T K6 (30); olurup, T K7 (31); olur, T K8 (32); olortumuz, T K8 (32); olurup, T K10 (34); ölörti<miz>, T B7 (42); olortdum, T D1 (51); olormatı, T D2 (52); olurur, T K4 (62))

savımın: (𐌺𐌔𐌹), KT G1) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sözlerimin (tamamını dinleyiniz)” şeklinde tercüme etmiştir. Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *sabımın* şeklinde okunmuştur. Ölmez, ünsüzler gösteren işaretler konusunda bir hayli zengin olan yazıtların dudak ünsüzlerini $\delta = b^1$, $\delta = b^2$, $1 = p$, $\delta = m$ harfleri ile sınırlandırdığını belirtmiştir. Bu harf dizisinden söz içinde *b* ünsüzü ile yazıtlarda karşılaştığımız kelime sayısının 33 (13’ü çeşitli unvanlar, yer adları ve özel adlar; geri kalan 20 sözcükten 5’i türeme) olduğunu ileri sürmüştür. Bu 33 sözcük içerisinde de söz içi ve söz sonu sözcük bulduran Türkçe kelime sayısının 15 olduğunu ve dolayısıyla yazıtlarda söz içinde ötümlü dudak ünsüzleriyle çok fazla karşılaşmadığımızı ileri sürmüştür. (Bunlar; *eb* “ev, çadır; karargâh”, *ebir-* “evirmek, döndürmek, dolandırmak”, *kabış-* “birleşmek, ittifak etmek”, *köbürge* “davul”, *sab* “söz haber”, *Sebig* “kişi adı”, *sebin-* “sebig ile aynı kökten *seb- eyleminden türeme”, *sub* “su, ırmak”, *tabışgan* “tavşan”, *tebe²* “deve”, *tebliğ* “hilekâr, aldatıcı”, *ubut* “utanç”, *yabız* “kötü, fena”, *yablak* “fena, kötü; kötülük, nifak”, *yabrit-* “bozguna uğratmak, hezmete uğratmak”, *yubul-* “yuvarlanmak”) Bununla birlikte yazıtlar sonrası tarihî metinlerle günümüz Türk dillerinde -v-, -v ile (türemeler dışında) az sayıda sözcük bulunduğunu ve günümüz Türk dillerindeki -b-, -v-, -v bulduran

sözcüklere bakıldığında bu sesleri bulunduran sözcüklerin az olduğunu, Türkçe sözcükler açısından bakıldığında ise *b/v* ünsüzlerinin *fonem* değil, *allophone* olduklarını vurgulamıştır. Sonuç olarak *b* ile *v* arasındaki bu tür ayırım, fonemik bir ayırım görülmemesinden dolayı ünsüz işaretleri konusunda zengin olan eski Türk yazısında *b* ile *v* seslerinin yazımında ayırım gözetilmediğini, söz içi ve söz sonu *v*'lerin yazımında yazımında da *b* işareti ($\delta = b^1$, $\delta = b^2$) kullanıldığını belirtmiştir. Bununla birlikte Soğud ve Mani yazılarını kullanan Uygurların metinlerinde söz içerisinde *b* yerine birden bire *v* kullandıklarını bunun nedeni ise her iki alfabede de *v* harfinin bulunması olduğunu, bundan dolayı da yazıtlarda söz içi ve söz sonunda *b* ile transkripsiyonu yapılan kelimeleri *v* ile gösterilmesi gerektiğini belirtmiş ve söz içi ve söz sonundaki *b* ile yazılan kelimeleri *v* ile göstermeyi tercih etmiştir. (Ölmez, 2009: 212-213) (tavgaç, KT G4; savın, KT G5; savı, KT G5; savıña, KT G6; savımda, KT G10; savım, KT G11; savımın, KT G11; tatavı, KT D4; yavlak, KT D5; tevligin, KT D6; suvı, KT D11; kuvratmış, KT D12; yavgug, KT D14; tatavı, KT D14; suv, KT D19; yavlak, KT D23; suvça, KT D24; yavız, yavlak, KT D26; ışvara, KT D33; evin barkın, KT K1; êlteverig, KT K3; savımın, BK K1; tavgaç, BK K3; savın, BK K4; savıña, BK K5; yavlak, BK K5; eviñe, BK K14; sevinip, BK D2; tatavı, BK D5; yavlak, BK D6; tevligin, BK D6; suvı, BK D10; kuvratmış, BK D11; yavız, BK D21; çuv, BK D24; eviri, BK D25; evde, BK D32; evig, BK D32; êlteverlig, BK D37; yalavaçı, BK D39; sevinti, BK D41; sevig, BK G14; kövürgesi, BK B4; tavgaçka, T B1; k^uuvranıp, T B4 (4); çavışi, T B7 (7); tavışgan, T G1 (8); savı, T G2 (9); kavsar, T G5 (12); kavışalım, T D3 (20); kavışıp, T D4 (21); savı, T K5 (29); evgerü, K6 (30); yavgusin, T B6 (41); teve, T G4 (48))

birki: (𐰽𐰺𐰽𐰺, KT G1) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “birleşik (soyum)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82, 94) Kelimeyi, *bir* “isim tabanı” + *ki* “aitlik eki”nin birleşiminden oluşmuş bir kelime olarak değerlendirmiş ve “birleşik” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2017: 79)

yırya: (𐰺𐰽𐰺𐰽, KT G1) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kuzeyde” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82, 94) Kelime, araştırmacılar tarafından aynı zamanda *yırıya* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, *yır* “isim tabanı, kuzey” + *ya* “yön gösterme durumu eki, +*ra*” (< **yır+ra*) şeklinde açıklamış ve kelimeyi bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2017: 80) Kelime, M. Erdal tarafından da içerisinde bir /r/ bulunan köklere yönelme-bulunma durumu eki +*rA*'nın

gelmesi, bunun sonucunda da bu ekin aykırılışması dolayısıyla ortaya çıkan şeklin +yA olması gerektiği belirtilmiş ve *yır̄ya <yır̄ra şeklinde açıklanmıştır. Ölmez, Erdal'ın görüşünü kabul ederek kelimeyi bu şekilde okumayı ve anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Erdal, 2004: 179, Not: 310) (Ölmez, 2018: 94)

savımın: (𐌺𐌸𐌹), KT G2) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sözümü” şeklinde tercüme etmiştir.⁶⁵ (Ölmez, 2015: 82, 94) Kelime, yaygın olarak *sabımın*, *savımın* şeklinde okunmuş, Ölmez, kelimeyi 𐌺 (=n²) ile yazıldığı için yazılmayan kelimenin bağlama ünlüsünü *i* ile okumayı tercih etmiştir. Kelime, Tekin tarafından da öndamaksillaşma örneği olarak kabul edilip aynı şekilde okunmuş olmakla birlikte Ölmez, Tekin'in görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okumuştur. (Tekin, 1988: 2) (yarlıkadokin, KT G9; savin, KT G9; kañin, KT D5; ogilin, KT D7; yañıltokin, KT D19; ati, KT D39; akin, KT K3; tinla, BK K1; yiş, BK K2; agin, BK K4; savin, BK K7; yarlıkodukin, BK K7; kotayin, BK K11; yoñaşurtokin, BK D7; yañıltokin, BK D16; yazıntokin, BK D16; kanin bulmayin, T B2; kañin, T B3; kalmişi, T B4)

ortosınaru: (𐌺𐌹𐌸𐌹𐌺𐌹𐌺), KT G2) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ortasına kadar” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82, 94) Türk Runik alfabesinde 𐌹 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edecek herhangi bir işaret olmadığı için kelime, yaygın olarak *ortosınaru* şeklinde *u* ile okunmuştur. Kelime, Erdal tarafından da aynı şekilde *o* ile okunmuştur. (Erdal, 2004: 162, Not: 281)

taloyka kiçig tegmedim: (𐌲𐌻𐌹𐌸𐌹𐌺: 𐌹𐌺𐌹: 𐌺𐌹𐌸𐌹𐌺, KT G3) Ölmez, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “denize bir kez bile varmadım” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82, 94) Bu ifadenin birinci kelimesini Ölmez, “deniz, büyük deniz, okyanus” şeklinde açıklamış ve kelimeyi *o* ile okumayı tercih etmiştir.⁶⁶ Kelimenin “Dalay Lama” unvanındaki *dalay* (Mo. Talai < ET taloy < ?) “deniz, umman, büyük deniz, okyanus” şeklinde bir gelişme göstermiş olabileceğini de belirtmiştir. (Ölmez, 2011: 632)

töpötke: (𐌺𐌹𐌺𐌹𐌺, KT G5) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Tibet'e” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82, 94) Türk Runik alfabesinde 𐌺 (=ö, ü)

⁶⁵Kelime, KT G1'de 𐌺𐌸𐌹 şeklinde yazıldığı için “savımın” şeklinde kalın sıradan okunmuştur. (Ölmez, 2015: 82)

⁶⁶Ayrıntılı bilgi için bkz.: Marcel Erdal. 2004. **a.g.e.** s. 327.

işaretinin okunuşunda ayırt edecek herhangi bir işaret olmadığı için kelime aynı zamanda *tüpüt*, *töpüt* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

k^ootay: (↓↳⌘D, KT G5) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “ipekli kumaş” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82, 94) Türk Runik alfabesinde ↳ (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edecek herhangi bir durum olmadığı için kelime, aynı zamanda *kutay* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, kelimeyi Çince *goa dai* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş⁶⁷ ve Çince *goa* dan dolayı *o* ile okumayı tercih etmiştir. (Ölmez, 1999:60)

k^oontokda: (↓↳⊕↓↳⌘↓, KT G5) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yerleştikten (sonra da)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82, 94) Türk Runik alfabesinde ↳ (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırt edilebilecek herhangi bir işaret olmadığı için kelimenin aldığı +*Dok* sıfat fiil eki aynı zamanda +*Duk* şeklinde de okunmuştur.⁶⁸ Tekin, ek ile ilgili olarak; Türkçedeki geçmiş zaman ekinin {-*(U)t*} şeklinden değil, {-*(I)d*} fiilden isim yapım ekinen türdüğünü, Orhon Türkçesinde “oq/ök” kuvvetlendirme edatının ise fiillerin sonuna kuvvetlendirme edatı olarak eklendiğini belirtmiş ve bu ekin, {-*d*} fiilden isim yapma eki ile kuvvetlendirme edatı “oq/ök” edatının birleşmesi ile oluştuğunu ileri sürmüştür ve **barıd oq>bardoq*, **kälid ök>kältök* kelimelerini de örnek vermiştir. (Tekin, 1997: 10-11) Ölmez de bu görüşü devam ettirmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (yarlıkadokin, KT G9; kılıntokda, KT D1; kılınmadok, KT D5; kıkşürtökin, KT D6; yoñaşurtökin, KT D6; êlledök, KT D6; kaganladok, KT D7; umadok, KT D10; bértökgerü, KT D10; ıdok, KT D10; bértök, KT D12; yarlıkadok, KT D15; olortokda, KT D17; bilmedökin, KT D18; yañıltökin, KT D19; bardok, KT D24; uçdokda, KT D30; tegdökin, KT D34; tegdökde, KT D36; boltokınta, KT K3; bértök, KT B; kontokda, BK K4; yarlıkadokin, BK K7; olortokuma, BK K9; körmedök, BK K11; eşidmedök, BK K11; olortokuma, BK B2; kılıntokda, BK D2; kılınmadok, BK D6;

⁶⁷Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Ölmez.1999. Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler (3). **Türk Dilleri Araştırmaları**, 9: 59-65., Mehmet Ölmez. 2011. Eski Uygur ve Çin Kaynakları Işığında Orhon Yazıtlarında Geçen Yer ve Kişi Adları, **Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu**. (26-29 Mayıs 2010. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü). C.II. s.629-640.

⁶⁸Talat Tekin. 1997. On the Old Turkic Verbal Noun Suffix {-dOk}. **TDA 7**: .5-12.

kikşürtökin, BK D6; yoñaşurtokin, BK D7; éllédök, BK D7; kaganladok, BK D7; umadok, BK D9; bërtökkerü, BK D9; ıdok, BK D10; yarlıkadok, BK D13; olortokka, BK D14; bilmedökin, BK D16; yañıltokin, BK D16; yazıntokin, BK D16; bardok, BK D20; tegdök, BK D30; kışladokda, BK D31; bërtök, BK D32; kazgantok, BK D33; yarlıkadok, BK D34; içikdök, T B3 (3); bërtök, T B6 (6); ötüntök, T G8 (15); yañdok, T G9 (16); ıdok, T B3 (38); yarlıkadok, B5 (40); tegürtök, T G3 (47); kazgantokin, T D5 (55); yorıdoki, T K3 (61))

böşükiçe: (𐰆𐰏𐰏𐰏𐰏, KT G6) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “akrabalarına (varıncaya kadar)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82, 95) Kelime ile ilgili farklı okuma ve yorumlamalar da mevcuttur. Ölmez, kelimenin ilk hecesini *ö* ile okumayı tercih etmiştir.

tokurkak sen: (𐰆𐰏𐰏𐰏𐰏, KT G8) Ölmez, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “toksun” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 82, 95) Kelime, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Ölmez, ilk olarak Tekin tarafından ileri sürülen *tok* “satiated, full” isminden *+urka-* yapım eki ile yapılmış bir *tokurka-* “to regard as satiated” fiili ile bağlantılı olarak yaptığı okuma önerisini kabul etmiş ve ifadeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:109)

ıdtı: (𐰏𐰏𐰏, KT G12) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yolladı, gönderdi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 83, 96) Kelime, yazılışından dolayı aynı zamanda *ıtı* şeklinde de okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Ölmez, Tekin tarafından ileri sürülen yazıtlarda üst üste iki kez yazılan seslerin tek bir işaretle karşılanmış olabileceği yönündeki görüşünü devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir.

érig yérte erser: (𐰏𐰏𐰏𐰏𐰏: 𐰏𐰏𐰏, KT G13) Ölmez, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “ulaşılabilir bir yerde” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 83, 96) Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde de tamamlanmıştır.

törösın: (𐰏𐰏𐰏𐰏𐰏, KT D1) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yasalarını” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 83, 96) Türk Runik alfabesinde 𐰏 (=ö, ü)

işaretinin okunuşunda ayırt edici herhangi bir durum olmadığı için kelime ,yaygın olarak *törüsün* şeklinde okunmuştur.⁶⁹

bökküli: (ᠪᠣᠵᠦᠯᠢ, KT D4) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Kore, Gaoli devleti/ hanedanı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 84, 347) Bu kelimeyi Ölmez, 2011’de yaptığı yayımında okunuşu konusunda tereddütler bulunan ve yapısında belki de *el* “ülke; halk” sözcüğü bulunduğu düşünülen kelimenin, bir Kore hanedanının adı olduğunu ve Çincenin o dönemdeki sesbilgisi çerçevesinde ele alınarak *bökküli* okunuşunun önerildiğini belirtmiş ancak soraki yayımında kelimenin ilk hecesini *ö* ile okumayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2011: 629)

tevligin körlüg(in): (ᠲᠡᠪᠯᠢᠭᠢᠨ ᠵᠥᠷᠯᠦᠭᠢᠨ, KT D6) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sahtekar ve hilekar olduğu için” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 85, 97) Bu ifadenin ikinci kelimesi Türk Runik alfabesinde ᠮ (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edici herhangi bir işaret olmadığı için aynı zamanda *kürlügin* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, Tunyukuk Yazıtı kuzey yüzü 8. satır için “hile” anlamında bir *kür* okuyuşuna yer verildiyse de araştırmacılar tarafından sonraki yayımlarda bu okuyuştan vazgeçildiğini ve söz konusu sözcüğün Eski Türkçe *kör-* fiili ile bağlantılı olarak *ö* ile okunduğunu belirtmiştir. (*körü kel-*) Yazıtlarda *kör* sözcüğünün her zaman *+lüg* eki ile türetilmiş olarak geçtiğini, sözcüğün eksiz biçiminin sonraki dönem metinlerinde Uygur metinlerinde *tev* ile birlikte ikileme olarak çokça karşımıza çıktığını belirtmiştir. Bununla birlikte kelimenin *ü* ile mi *ö* ile mi okunacağı konusunda kesin bir sonuca varmanın ne Runik yazısından ne de Uygur yazısından çıkartmanın mümkün olmadığını ileri sürmüş, kelime ile ilgili Tezcan tarafından ileri sürülen kelimenin Moğolca biçiminin *gör/göre* olduğu, bugünkü Moğol dillerinde de sözcüğün yaşadığı yönündeki görüşünü kabul etmiştir. Yazıtlar dışında bu sözcüğün tarihi dönem Türkçe metinlerin hiçbirisinde görülmeyip yalnızca Moğol dillerinde görülmesinin de sözcüğün Moğol kökenli olm ihtimalinin desteklediğini belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ölmez, 1999: 61-62)

artoki: (ᠠᠷᠲᠣᠵᠢ, KT D15) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “fazlası” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 85, 98) Türk Runik alfabesinde ᠠ (=o, u)

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Marcel Erdal. 2004. **a.g.e.** s.90.

işaretinin okunuşunda ayırt edici herhangi bir işaret olmadığı için kelime yaygın olarak *artuk* şeklinde okunmuştur. Ölmez, kelimenin ikinci hecesini *o* ile okumayı tercih etmiştir.

k^uunçuyug: (𐰇𐰺𐰏𐰍𐰏𐰚, KT D20) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “prensesi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 87,99) Kelime, ilk hecesi *o* ile *konçuy* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, kelimeyi Çince *gong zhu* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve *u* ile okumayı tercih etmiştir. (Ölmez, 1999: 59)

ançoladı: (𐰇𐰺𐰏𐰍𐰏𐰚, KT D32) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sundu” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 88, 101) Kelime, aynı zamanda *enç uladı*, *ançuladı* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, kelimeyi Tang dönemi Çincesinin sesbilgisi aracılığıyla Çince *an chang+la-* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve kelimenin ikinci hecesinin *o* ile okunması gerektiğini belirtmiştir. (Ölmez, 1995: 228) (Ölmez, 2011: 629)

kül tegin: (𐰇𐰺𐰏𐰍𐰏𐰚, KT D37) Ölmez, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Kül Tegin” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 89, 102) Bu ifadenin okunuşu ve anlamlandırılması ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Ölmez, bu ifadenin birinci kelimesinin 1990’lı yıllara kadar genellikle *kül* okunuşunun kabul edildiğini *köl* okunuşunun çok kullanılmadığını belirtmiştir. Bu ifadenin ilk hecesinin Çince karşılığı olan *què*’nin yalnızca bir “transkripsiyon kelimesi/karakteri” olduğunu ve *kül* adının anlamıyla ilgili herhangi bir şey ifade etmediğini ileri sürmüştür. Sözcüğün ünlü değerini, Eski Uygurcaya geçmiş Çince sözcükler üzerinden aradığımızda *què* sözcüğünün bugüne kadar yayımlanmış Eski Uygurca makalelerde yer almadığını, Eski Uygurca ile bağlantısı kurulamadığı için kelimenin kullanıldığı diğer Asya dillerine ve eski dönem Çincesinin ses tarihi üzerine yapılan diğer çalışmalara bakılması gerektiğini ifade etmiştir. Çince ile ilgisi çok eskiye giden ve bugün Mandarin Çincesinde söz sonunda kaybolmuş olan sesleri (örneğin *-g/-k*, *-l* gibi ünsüzleri) koruyan Koreceye baktığımızda sözcüğün bugün *gwel/kwel* olarak kullanıldığını ve Korece *-we-*’nin ise *-u-*’ya denk geldiğini belirtmiş ve sonuç olarak Korece ve Eski Çince örnekleri göz önünde bulundurarak 𐰇𐰺𐰏𐰍𐰏𐰚 şeklinde yazılan kelimeyi *kül tegin* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2011: 632, 633)

başgıl: (𐰇𐰺𐰏𐰍𐰏𐰚, KT D37) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “alnı akıtmalı at” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 89, 102) Kelimenin okunuşu ve

anlamlandırılışı ile ilgili *başgu* ve *başgıl* olmak üzere iki farklı görüş mevcuttur. Ölmez, kelimenin *başgu* şeklinde değil *başgıl* şeklinde okunması gerektiğini, *başgu* kelimesinin gerek İslamî dönem metinlerinde gerekse daha yakın döneme ait olan metinlerde görülmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte *+gıl* ve *+(X)l* ve *+sll* eklerinin isimden renk isimleri veya sıfatları türettiğini ve *+gU* şeklinde renk isimleri türeten bir eke rastlanmadığını belirtmiş ve yazıtlarda aranması gereken kelimenin *başgıl* olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁰ (Ölmez, 2008/a: 229-230)

korıgan: (𐰽𐰺𐰍𐰏), KT K8) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Korgan” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 91, 104) Kelime, yaygın olarak *korgan* şeklinde okunmuştur.

kül tegin biz: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰍𐰏𐰍𐰏: 𐰽𐰺𐰍, KT Kaplumbağa Altlık) Ölmez, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2015: 103)

2.7.3. Mehmet Ölmez’in Bilge Kagan Yazıtı’nı Okuma Yöntemi

bodunum bëriye şadapıt begler yırya tarkat buyruk begler otuz tatar ... tokuz oguz begleri bodumı bo savımın edgüti eşid katıgdı tiñla ilgerü kün: (BK K1) Ölmez, yazıttaki okunamayan bu kısmı Kül Tegin Yazıtı ile bağlantılı olarak bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2015: 133)

kidiz kerekülüg: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰍𐰏𐰍𐰏, BK D1) Ölmez, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “keçe(?) çadırı beyleri” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 136-150) Kelime, aynı zamanda *eki ediz kerekülüg* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, ifadenin ilk kelimesini “keçe” anlamındaki *kidiz* şeklinde okumayı tercih etmiştir.

töpösinte: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰍𐰏𐰍𐰏, BK D10) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “tepesinde” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 137-152) Kelimenin ikinci ünlüsünün okunuşu ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Ölmez, metinlerden takip edilebildiği kadarıyla kelimenin aslî şeklinin *töpö* olduğunu düşünerek kelimenin ikinci ünlüsünü *ö* ile okumayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2015: 362)

kuvratmış: (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰍𐰏𐰍𐰏, BK D11) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “toplamaş” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 138-152) Kelime, ilk okumalarda

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Ölmez. 2008/a. Alttürkische Etymologien (2). **Aspects of Research into Central Asian Buddhism in Memoriam Kogi Kudara** (ed. P. Zieme). Brepols: Silk Road Studies. s. 229-236.

kobartmış, kubratmış biçiminde farklı şekillerde de okunmuştur. Ölmez, kelimeyi *kuvura-* “toplamak” ve *kuvrat-* “toplatmak, toplanmasını sağlamak, bir araya getirmek” kelimesi ile bağlantılı olarak düşünmüş, bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2015: 355)

anta arguda: (ᠠᠨᠲᠤ ᠠᠷᠭᠤᠳᠤ, BK D30) Ölmez, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(ikinci olarak) Argu’da (savaştım)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 141- 156) Bu ifade, ilk okumalarda *antarguda, andırguda* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, ifadeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve “Argu” yer adı ile birlikte tercüme etmeyi tercih etmiştir.

amga korıgan: (ᠠᠮᠭᠠ ᠬᠣᠷᠢᠭᠠᠨ, BK D31) Ölmez, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Amgı kalesinde” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 142- 156) Bu ifadenin birinci kelimesi, KT K8’de kelimenin son harfi A, BK D31’de I ile yazıldığı için araştırmacılar tarafından aynı zamanda *amgı korgan* şeklinde de okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Kelime, yazıtlarla ilgili yapılan ilk okumalarda *magı* şeklinde okunmuş, ilk olarak Malov tarafından *amgı* şeklinde okunabileceği belirtilmiştir. (Radloff, 1895: 193) (Malov, 1951: 33) Talat Tekin, kelime ile ilgili Irk Bitig’de *amga* şeklinde yer aldığı ve Tü. *amga* ile Mo. *imagan* şekillerinin Altayca *a/i* nöbetleşmesini gösteren köktaş kelimeler olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1993:41, Not. 49.3) Ölmez ise kelimenin son hecesini A ile okumayı tercih ederek bu görüşe katılmış ve aynı şekilde okuyup yorumlamıştır.

yulgalı: (ᠶᠤᠯᠭᠠᠯᠢ, BK D32) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yağmalamaya” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 142- 157) Kelime, araştırmacılar tarafından başlangıçta *yulgalı, yuluglı* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, kelimeyi *yulı-* “yağmalamak” kelimesi ile bağlantılı olarak düşünmüş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2015: 367)

töliš: (ᠲᠥᠯᠢᠰ, BK G13) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Töliš” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 145-159) Kelime, l (=s, ş) işareti ile yazıldığı için araştırmacılar tarafından aynı zamanda *tölis* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, kelimeyi ş ile okumayı tercih etmiştir.

ve anlamlandırılışı ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Ölmez, cümleyi bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.

birle éltəriş kagan bolaym: (𐰽𐰺𐰸𐰺: 𐰺𐰺𐰸𐰺𐰺): 𐰽𐰺𐰸𐰺), T1 B7 (7)) Ölmez, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ve Éltəriş Kağan bir araya gelip (güneyde Çinlileri, doğuda Kıtanyaları, Kuzeyde Oğuzları epeyi öldürdüler)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 181-188) Bu ifadenin son kelimesi, araştırmacılar tarafından “boluyın” şeklinde yazılmayan bağlayıcı ünlüsü *u* ile de okunmuş ve “(sayesinde) ileriş Kagan olarak” şeklinde de yorumlanmıştır. (Tekin, 1994: 4) Ölmez, ifadeyi *birle* kelimesi ile birlikte düşünerek “bir araya gelip” şeklinde tercüme etmeyi tercih etmiştir.

çugay: (𐰺𐰺𐰸𐰺, T1 B7 (7)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve yer adı olarak değerlendirip “Çugay” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 181-188) Kelimenin ilk hecesi, araştırmacılar tarafından *o* ile *çogay* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, kelimeyi Çince *shi-hui* kelimesi ile bağlantılı olarak düşünmüş ve *u* ile okumayı tercih etmiştir. Kelime, Semih Tezcan tarafından Tuvaca *çuğay* “kireç”, Klasik Moğolca *sihuy*, *çohuy*, Halka Moğolcası *şohoy*, Buryatça *şohoy*, Kalmukça *şihū*, *sühū* ve *şühū* biçimlerinden hareket edilerek *-u-* ile *çugay* şeklinde okunmuş, Çince *shi-hui* “kireç, kireç taşı” kelimesi ile bağlantılı olarak açıklanmıştır. Ölmez, Tezcan’ın bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ölmez, 1997:184)

oguzduntun küreg kelti: (𐰽𐰺𐰸𐰺)𐰺𐰺: 𐰺𐰺𐰸𐰺: 𐰺𐰺𐰸𐰺, T1 G1 (8)) Ölmez, cümleyi bu şekilde okumuş ve “Oğuzlardan bir casus geldi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 181-188) Bu ifadenin ilk kelimesi araştırmacılar tarafından *oguzduntan*, *oguzdandan*, *oguzdındın*, *oguzdıntan*, *oguzdıntın* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, M. Erdal tarafından ileri sürülen yazıtlarda düzlük, yuvarlaklık uyumu olması gerektiği görüşüne katılarak kelimeyi düzlük yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak okuyup aynı şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.⁷¹ (Erdal, 2004: 174-175) Bu cümledeki ikinci kelimesi ise araştırmacılar tarafından *körüg*, *körüg* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, *küre-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve kelimeyi *küreg* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Erdal, 1991: 196) (EDPT:737)

⁷¹ Ölmez, “Uygur Hakanlığı Yazıtları” adlı kitabında aynı yapıya sahip olan ve MÇ G4’de bulunan “taşdıntan” kelimesini düzlük yuvarlaklık uyumuna dahil etmeden bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (M. Ölmez. 2019. a.g.e. s.118.)

semig: (𐌰𐌿𐍄, T1 G2 (9)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(Tongra) Sem’i” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 181-189) Yazıtlarda ilk hecedeki 𐌿 (=a, e) ünlüsü yazılmadığı için kelime, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde de okunmuştur. Ölmez, kelimenin yaygın okunuşunu devam ettirmiştir. (Radloff, 1899: 7) (Orkun, 1936/I: 102)

ölörteçik: (𐌺𐌶𐌵𐌹𐌸𐌺, T1 G4 (11)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “öldürecektir” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 181-189) Kelimenin *ölörteçi ök* okunuşu da mevcuttur. Ölmez, kelimeyi *çi+ök>çik* şeklinde birleşik olarak okumayı tercih etmiştir.

boçegü: (𐌸𐌶𐌺𐌹, T1 G5 (12)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bu üçü” şeklinde tercüme edilmiştir. (Ölmez, 2015: 181-189) Kelimenin ilk okumalarda iki ayrı kelime olarak değerlendirilip *bu üçegü* şeklinde de okunmuştur. Kelime, Tekin tarafından bir büzülme hadisesi sonucu *buçegü* şeklinde okunmuştur. (Tekin, 1994: 33) Ölmez de Tekin’in bu görüşünü devam ettirmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

kavsar: (𐌺𐌶𐌺𐌹, T1 G5 (12)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kuşatırlarsa” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 182-189) Kelime, araştırmacılar tarafından *kavişsar, kabışsar* şeklinde tamamlanılarak da okunmuştur. Ölmez, kelimeye herhangi bir ekleme yapmadan okumuş ve *kaviş-* “birleşmek, karşılaşmak, kavuşmak” kelimesi ile bağlantılı olarak anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2015: 352)

yuguru: (𐌶𐌿𐌸𐌹, T1 G8 (15)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “aşırıtp” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 182-189) Kelime, Türk Runik alfabesinde 𐌶 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayıracak herhangi bir işaret bulunmamasından dolayı aynı zamanda *yoguru* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, kelimeyi *yugur-* “geçirtmek, aşirtmek” kelimesi ile bağlantılı olarak bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2015: 367)

ingek kölökin (𐌺𐌶𐌺𐌹𐌸𐌹, T1 G8 (15)) Ölmez, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “inekleri ve yük hayvanlarını” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 182-190) Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından aynı zamanda yer adı olarak değerlendirilmiş ve “İngek Gölcüğü” şeklinde yorumlanmış; bu şekliyle Thomsen,

Orkun, Radloff tarafından da aynı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Thomsen, 1924:164) (Orkun, 1936/I: 104) (Radloff, 1899: 9) Ölmez, ifadenin yaygın okunuşunu devam ettirerek ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

sü éltidim: (𐌸𐌹𐌲𐌿𐌸𐌹, T D1 (18)) Ölmez, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “orduyu gönderdim” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 183-191) Kelime, araştırmacılar tarafından *sületdim* şeklinde tek bir kelime şeklinde de okunmuştur. Ölmez, iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

UGRKlatdım (?): (𐌸𐌹𐌲𐌿𐌸𐌹, T1 K1 (25)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumadan sadece harf dizilimini göstererek bırakmış ve “vakit kazandırdım (?)” şeklinde açıklamıştır. (Ölmez, 2015: 183-191) Kelime, araştırmacılar tarafından *ugur kalıtdım, oguz aklatdım, ogurkalatdım, ogruklatdım* biçiminde farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır.

yugur<ur>ça: (𐌸𐌹𐌲𐌿𐌸𐌹, T1 K2 (26)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde tamamlayarak okumuş ve *yugur-* “aşırtmak, geçirtmek” kelimesi ile bağlantılı olarak “güç bela ormanlık dağı aştık” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 184-191) Kelime *yugurça, yoguru aç, yogurça* şeklinde farklı şekillerde de okunmuştur.

aşangalı: (𐌸𐌹𐌲𐌿𐌸𐌹, T1 K3 (27)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yemek yemeleri için” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 184-191) Kelime, araştırmacılar tarafından *sanagalı, asıngalı* biçiminde farklı şekillerde de okunmuştur. İlk olarak Aalto kelimeyi, *asıngalı* şeklinde okumuş ve “um abzukochen (= yemek pişirmek için)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aalto, Ramstedt, Granö, 1958: 39) Daha sonrasında kelimeyi Tekin, *asangalı* şeklinde okumuş ve “yemek yedirilmek için” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968:251) Ölmez de kelimeyi *aş* “yemek” kelimesi ile bağlantılı olarak bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

karagu: (𐌸𐌹𐌲𐌿𐌸𐌹, T1 K10 (34)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “devriyeleri, karakolları” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 184, 192) Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *kargu* şeklinde okunmuştur. Sonraki okumalarda ise kelimenin *kara-* “bakmak, gözetlemek” kelimesi ile bağlantılı olarak *karagu* şeklinde de okunabileceği öne sürülmüştür. Ölmez de kelimeyi *kara-* fiili ile bağlantılı olarak bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

beñülüg: (𐰽𐰺𐰸, T2 B9 (44)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bengü, ebedî” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 185-193) Kelime, araştırmacılar tarafından *benlig*, *benilig* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, yazıtlarda ve bağlantılı olarak Orhon Türkçesi döneminde dudak uyumu olması gerektiğini düşünerek kelimeyi, bu şekilde uyuma bağlı olarak okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.⁷²

suk başlıg sogdak: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸𐰺𐰸𐰺𐰸: 𐰽𐰺𐰸), T2 G2 (46)) Ölmez, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “... başlı Soğut halkı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 189-195) bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsü yazılmadığı için aynı zamanda *aşok*, *aşuk* olabileceği ileri sürülmüş ve özel isim olarak değerlendirilmiştir. Ölmez, kelimenin eski okunuşunu devam ettirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiş, kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır.

k'ız k'oduz egri teve: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸𐰺𐰸: 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸, T2 G4 (48)) Ölmez, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kızları, dulları, hörgüçlü develeri” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 189-195) Bu ifadenin üçüncü kelimesi araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Ölmez, yazıtlarda tek bir kez geçen bu kelimeyi *tbA* şeklinde transliterasyonlayıp *teve* şeklinde okumanın daha doğru olacağını belirtmiş, bununla bağlantılı olarak *teve* sözcüğünün yazıtlardan Uygurcaya geçişte *+i> +e* şeklinde bir değişime uğradığını düşünmeye gerek kalmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca kelimenin ne günümüz Türk dillerinde ne de herhangi bir Tarihî Türk dili belgesinde *-i* ile sonlanmadığını, Uygurca metinlerde *+e* ile *t'v'* ve *tv'* şeklinde bulunduğunu ileri sürmüştür. Kelimenin açık bir şekilde *tbA* şeklinde Yenisey yazıtlarında ve İrk Bitig'de de mevcut olduğunu ileri sürmüş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.⁷³ (Ölmez, 2008: 337-338)

bintegi: (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸, T2 D7 (57)) Ölmez, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “benim gibi, bana benzer” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 189-196) Kelime, araştırmacılar tarafından *büntegi* şeklinde de okunmuştur. Ölmez, kelimeyi *ben+tegi*

⁷²Orhon Türkçesi dönemindeki düzlük yuvarlaklık uyumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Marcel Erdal. 2004. a.g.e. s. 174-175.

⁷³Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Ölmez. 2008/b. Eski Türk Yazıtlarındaki *eşük*, *kedimlig* ve *teve* Üzerine. **Türk Dilleri Araştırmaları**, 18: 333-340.

şeklinde bir birleşmeden meydana gelmiş olabileceğini düşünmüş ve kelimeyi “benim gibi, bana benzer” anlamlandırmayı tercih etmiştir.⁷⁴

2.8. Ahmet Bican Ercilasun’un Orhon Yazıtları’nı Okuma Değerlendirmesi

2.8.1. Runik Harflerin Okunuşu Esnasında Uyguladığı Transkripsiyon Yöntemi

Ercilasun okumasında, metnin daha açık ve anlaşılır olması için noktalama işaretleri kullanmış, özel isimlerden sonra büyük harfle başlamış ve günümüz Türkiye Türkçesi’nde kullandığımız imlâ kurallarına benzer bir yöntem izlemiştir. (Teñri teg Teñride bolmış Türk Bilge Kagan; bu ödke olurtum. KT G1)

Metinlerde ve aktarmalarda üç tür ayraç kullanmıştır. (): yay ayraç içindeki bölüm, metinde olmayan kısımları ifade eder. Metni tamamlamak üzere ya önceki araştırmacılar tarafından ya da Ercilasun tarafından eklenebilecek kısımları ifade etmek için kullanılmıştır. Yay ayraç içinde üç nokta (...) veya üç noktalar (... ...) varsa bu o kısmın taş üzerinde bozulmuş, okunamaz ve tamamlanamaz hale gelmiş olduğunu ifade eder. []: köşeli ayraç içindeki bölüm metinde silinmiş, bozulmuş, okunamaz hale gelmiş; fakat paralel metinde bulunan kısmı ifade etmek için kullanılmıştır. { }: dalgalı ayraç içindeki bölüm, metnin anlaşılabilmesi için Ercilasun tarafından yapılan açıklamalı kısımları ifade etmek için sadece aktarmalarda kullanılmıştır.⁷⁵ (Otuz (Tatar), Tokuz Oguz Begleri, (KT G1); idi oksuz kök Türk [iti] ança, KT D3; Türk Bilge Kağan{ım}, KT G1)

Okumasında kapalı e (=ê) işaretini göstermemiş, araştırmacılar tarafından aynı zamanda kapalı e (=ê) ile de okunmuş olan kelimeleri “i” ile göstermeyi tercih etmiştir. (Yırıgaru Yır Bayırku yiriñe tegi süledim., KT G4)

† işaretini “ñ” şeklinde göstermiştir. (k†††k†k†††X†: Teñri teg Teñride, KT G1)

‡ işaretini “ñ” şeklinde göstermiştir. (‡††††: ‡††††=ol amtı añıg yok, T1 G3)

⁷⁴ *Büntegi-bintegi* okunuşu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Talat Tekin. 1963. On Kök Türkic “Büntägi. CAJ. Vol 8. No. 3.Wiesbaden: Harrasovitz. s.196-198.Cengiz Alyılmaz. 2000. Bilge Tonyukuk Yazıtları Üzerine Birkaç Düzeltme. **TDAY-B**.s.13-18.

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Bican Ercilasun. 2015. **Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları**. İstanbul: Dergah Yayınları. s.497.

belirtmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 15, Söz başı)

oguşum: (𐌺𐌹𐌺𐌹𐌸, KT G1) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(birlik halindeki) soyum” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 500-501) Türk Runik alfabesinde 𐌺 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırıcı herhangi bir durum olmadığı için kelime, araştırmacılar tarafından ilk okumalarda yaygın olarak *uguşum* şeklinde de okunmuştur. (Radloff, 1895:73) (Tekin, 1968: 231, 261) (Malov, 1951:27) (Ergin, 2013: 36-37) Ercilasun, kelimenin yaygın okunuşunu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

şad, apıt begler: (𐌺𐌹𐌺𐌹𐌸, KT G1) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(Güneyde duran) şadlar, apa begler” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 500-501) Kelime, araştırmacılar tarafından *şadapıt*, *şadpıt* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, kelimeyi *şad apıt* şeklinde okumuş ve *apıt* kelimesini *apa* kelimesinin *+t* ile yapılmış çokluk şekli olarak değerlendirmiştir. *+t* çokluk ekinden önceki kısım olan *apı* kelimesini ise yazıtlardaki *a>ı* değişimine uğramış bir kelime olarak değerlendirmiş ve *apa* kelimesinin KT B’de *Inançtu Apa Yargan Tarkan*, T 34’de *Apa Tarkan* şeklinde bulunduğunu belirtmiş, *apa*’nın bir unvan veya makam belirten bir kelime olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür. Bununla bağlantılı olarak ifadeyi iki ayrı kelime olarak okumuş ve bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 633, Not:3)

togsık(k)a: (𐌺𐌹𐌺𐌹𐌸, KT G2) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(güneşin) doğduğu yere” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 500-501) Kelime, *togsıka* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, kelimeyi ikiz ünsüzün tek harfle yazılması ve imlâ özelliği olarak değerlendirmiş, bu şekilde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 633, Not:5)

taluyka kiçig tegmedim: (𐌺𐌹𐌺𐌹𐌸: 𐌹𐌺𐌹𐌸: 𐌺𐌹𐌺𐌹𐌸, KT G3) Ercilasun, cümleyi bu şekilde okumuş ve “okyanusa az ulaşmadım” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 500-501) Ercilasun, ifadenin bugüne kadar “ulaşmama az kaldı, neredeyse ulaşacaktım” şeklinde yorumlandığını ancak bu yorumlamanın Türkçenin cümle yapısını zorlayan bir aktarma olduğunu belirtmiştir. Bunun yerine *kiçig* yerine “az” kelimesi konularak cümlenin yapısı hiç değiştirilmeden “az ulaşmadım” yani “çok ulaştım” şeklinde bir anlam verilebileceğini ileri sürmüştür. Tunyukuk Yazıtı 18-19’da

Şantung şehirlerine ulaştığı ve 23 şehrin alındığını ifade etmesi ve Çin yıllıklarında da Türklerin Şantung şehirlerine saldırıp Çinlileri yendiği bilgisine yer verilmesi dolayısıyla bu şekilde bir anlam verilebileceğini belirtmiştir. (Ercilasun, 2015: 633, Not:10)

yaguru: (𐰽𐰺𐰍, KT G5) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yaklaşıp” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 500-501) Kelime, araştırmacılar tarafından *yagru* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, kelimeyi bağlayıcı ünlüsü ile bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

bir kişi yanıl sar oğu, bodunu, ebi eşükiğe tegi kıdmaz ermiş: (𐰽𐰺𐰍𐰽𐰺𐰍: 𐰽𐰺𐰍𐰽𐰺𐰍: 𐰽𐰺𐰍𐰽𐰺𐰍: 𐰽𐰺𐰍𐰽𐰺𐰍: 𐰽𐰺𐰍𐰽𐰺𐰍: 𐰽𐰺𐰍𐰽𐰺𐰍, KT G6) Ercilasun, cümleyi bu şekilde okumuş ve “bir kişi yanıl sar soyuna, halkına, evine, eşğine dek sınır tanımazmış {sınır tanımadan yok edermiş}” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 500-501) Bu cümle, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Ercilasun, cümleye farklı bir şekilde yaklaşmış, “bişükiğe” şeklinde de okunan kelimeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş, 𐰽𐰺𐰍𐰽𐰺𐰍 şeklinde yazılmış olan kelimenin 𐰽 ve l işaretlerinden önce yazılmayan bir *e* düşündüğümüzde bunun mümkün olabileceğini belirtmiştir. “Ev eşik” ikilemesinin Türkiye Türkçesinde çok yaygın bir şekilde kullanıldığını bu ifadenin de aynı şekilde değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür. *Kıdmaz* kelimesinin okunuşu ve anlamlandırılışı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yapılmış olmakla birlikte Ercilasun, kelimenin *kıd-* fiili dışında araştırmacılar tarafından *ıkıd-* ve *kud-* şeklinde de okunduğunu 𐰽𐰺𐰍𐰽𐰺𐰍 yazılışı itibarıyla *kıdmaz* okunuşuna daha müsait olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte yazıtlarda “yanılmak” fiilinin görüldüğü cümlelerin hepsinde “yanılmak”tan sonraki ifadenin genellikle “ölmek” olduğunu belirtmiş ve yazıtların geneline bakarak, “yok etmek, öldürmek” ifadeleriyle bağlantı kurulabileceğini ileri sürmüştür. Kelimenin şimdiye kadar araştırmacılar tarafından farklı şekillerde anlamlandırıldığını buradaki temel sebebin *kıd-* fiili ile *kıy-* fiili arasında münasebet kurulması olduğunu belirtmiştir. Türkiye Türkçesinde kullandığımız *y*’nin Eski Türkçede *d* ve *y* olmak üzere iki farklı kaynağı bulunduğunu; Kıpçak, Karluk ve Oğuz lehçelerinde bugün kullandığımız *y*’nin ya *y*’den ya da *d*’den gelebileceğini öne sürmüştür. *Kıy-* fiilinin DLT’de *y*’li olarak mevcut olması ve *kıyıl-*, *kıyış-*, *kıytur-*, *kıyma* gibi türevlerinin de mevcut olması dolayısıyla günümüzde

kullandığımız *kıy-* “öldürmek, kesmek, doğramak” fiilinin kaynağının *d*’li olamayacağını çünkü DLT’de kelimenin *kıd-* şeklinde olmadığını, DLT’de *kıdış-* “kenar dikmekte yardım etmek; değirmi bir şeyin kenarını dikmekte yardım etmek”, *kıdıt-* “kenar diktirmek, kıyılatmak” kelimelerine verilen anlamlamlardan yola çıkarak *kıd-* fiiline “herhangi bir şeye kıyı, kenar, sınır, hudut yapmak” anlamının verilebileceğini belirtmiş, *kıd-* fiilini ise sadece Köl Tigin’de bulunan *hapax legomenon* olarak değerlendirilmiştir.⁷⁶ (Ercilasun, 1993: 83-89) (Ercilasun, 2016: 634, Not:12,17)

tok, arkuk sen: (𐰣𐰆𐰖𐰆𐰖𐰆𐰖, KT G8) Ercilasun, cümleyi bu şekilde okumuş ve “tok {müstağni} ve inatçısın” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 504-505) Bu ifadenin ilk iki kelimesi, araştırmacılar tarafından tek bir kelime olarak da yorumlanmış ve *tokurkak* şeklinde okunmuştur. Ercilasun, burada Türklerin hem müstağni (açlık tokluk düşünmeyen) hem de inatçı (kağanın sözlerini dinlemeyen) olduklarını anlattığını, *arkuk* kelimesinin inatçı anlamında DLT’de mevcut olduğunu belirtmiş ve ifadeyi iki ayrı kelime olarak okumayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 634, not:18)

bedizet(t)im: (𐰣𐰆𐰖𐰆𐰖, KT G11) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bezettim” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 504-505) Kelime, 𐰣𐰆𐰖𐰆𐰖 şeklinde yazıldığı için araştırmacılar tarafından başlangıçta *bediztim* şeklinde okunmuştur. Ercilasun, Tekin tarafından ileri sürülen ikiz ünsüzlerin yazıtlara tek bir işaretle gösterildiği görüşünü kabul etmiş ve bu şekilde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 232) (Ercilasun, 2016: 634, not: 22)

bük ili: (𐰣𐰆𐰖𐰆𐰖, KT D4) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Orman ülkesi {Kore}” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 508-509) Bu ifade, araştırmacılar tarafından *bükli*, *bökli*, *bök eli*, *bökküli* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, ifadeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve Masao Mori’ya ait olan *bük ili* okuma teklifini kabul emiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.⁷⁷ (Ercilasun, 2016: 635, not:31)

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Bican Ercilasun. 1993. Bir Kişi Yañılsar Oguşı Bodunu Bişükiñe Tegi Kıdız Ermiş (KT G6= BK K4) İbaresine Üzerine. **TDAY-B.** C. 41. S.1993: 83-89.

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Osman Fikri Sertkaya.1980. Tonyukuk Abidesi Üzerine Üç Not: I. Tonyukuk Abidesinin İlk Satırı; II. Çölgi (A)z (e)ri mi?-Çöl(l)ü)g iz (e)ri mi?; III. Tonyukuk Abidesindeki *kız koduz* Sıfat Tamlaması Üzerine. **Türkiyat Mecmuası.** S.19.: s.165-182.

apar, apa urum: (ᠠᠫᠠᠷᠠᠭᠤᠨ, KT D4) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Sasani, Büyük Roma” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 508-509) Araştırmacılar tarafından *purım, purum, apurım* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, Sertkaya tarafından ileri sürülen okuma önerisini kabul etmiş ve ifadeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 635, Not:32) (Sertkaya, 1995: 143-152)

küregünün: (ᠬᠦᠷᠭᠦᠨᠠᠭᠤᠨ, KT D23) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “isyankarlığın (yüzünden)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 520-521) Kelime, araştırmacılar tarafından başlangıçta *körgünün* şeklinde okunmuştur. Ercilasun, DLT’de bulunan *küre-* “kaçmak” fiili ile bağlantılı olarak *küregü* “itaatsizlik” şeklinde okumuştur. (Tekin, 1968:112) (Ercilasun, 2016: 636, Not:49)

köl tigin: (ᠬᠦᠯᠲᠢᠭᠢᠨ, KT D26) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Köl Tigin” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 520-521) Bu kelimenin ilk hecesi araştırmacılar tarafından *kül* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, kelimeyi “ö” ile okumayı tercih etmiştir. Gök, dağ, deniz gibi tabiat isimlerinin Türk adlandırma sisteminde çok önemli bir yeri olduğunu, bunun ötesinde Kâşgarlı Mahmut tarafından kaydedilen “Karluk büyüklerine *köl irkin* lakabı verilir; onun akı birikmiş bir göle benzer” ifadesinden yola çıkarak kelimenin *köl* okunuşunun daha uygun olduğunu belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 14, söz başı)

yalaḡın: (ᠶᠠᠯᠠᠭᠢᠨ, KT D28) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yayan yapıldak” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 520-521) İlk okumalarda kelime, *yalaḡ* şeklinde okunmuştur. Ercilasun, Clauson tarafından yapılan düzeltme önerisini kabul etmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 636, Not: 56) (EDPT: 929)

udu aşuru: (ᠤᠳᠤᠶᠤᠰᠤᠷᠤ, KT D36) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “aşırtarak mızrakladı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 528-529) Bu ifade, araştırmacılar tarafından çok farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Bu şekliyle Türkiye’de Ergin tarafından okunmuş ve aynı şekilde yorumlanmıştır. Ercilasun, Ergin’in okumasını devam ettirerek ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 54-55) (Ercilasun, 2015: 637, Not: 67)

öd teŋri yaşar: (𐰣𐰆𐰖𐰆𐰏: 𐰃𐰆𐰏, KT K10) Ercilasun, cümleyi bu şekilde okumuş ve “zamanı {ebedî olarak} Tanrı yaşar” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 536-537) Bu ifadenin son kelimesi araştırmacılar tarafından *yasar*, *aysar* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, diğer araştırmacılar tarafından “zamanı tanrı düzenler, belirler” şeklinde anlaşılan bu ifadenin Radloff ve Ergin tarafından (*yasar/aysar* değil *yaşar*) okunarak bu şekilde anlaşıldığını belirtmiş ve kendisi de aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Radloff, 1985:29) (Ergin, 2013: 58-59) (Ercilasun, 2016:638, Not:84)

sogd(ak) berçek er: (𐰆𐰏𐰆𐰖𐰆: 𐰆𐰏𐰆𐰏, KT 12) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Soğdak Berçek Er” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 536-537) Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından tamamlanılmadan *sogd*, *sugd*, *sog(u)d* şeklinde de okunmuştur. İkinci kelime ise ilk olarak Thomsen tarafından bu şekilde okunmuş ve Orkun tarafından da devam ettirilmiştir. (Thomsen, 1896: 114) (Orkun, 1936/I: 52) Ercilasun da aynı okunuşu devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

biŋ: (KT GB) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “bin” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 540-541) Kelime, araştırmacılar tarafından bir öndamaksıllaşma örneği olarak kabul edilmiş ve *biŋ* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, okumalarında bu hususlara dikkat etmemiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

bilge kagan (ay)ukı(ka): (𐰆𐰏𐰆𐰖𐰆𐰏: ...𐰃𐰆𐰏..., KT B) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “bilge kağan (anmak ?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 540-541) Bu ifadenin üçüncü kelimesi, araştırmacılar tarafından *ayukıña*, *anuk ka*, *ayokıña* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun Ergin’in okumasını devam ettirerek kelimeyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 62-63)

2.8.3. Ahmet Bican Ercilasun’un Bilge Kagan Yazıtı’nı Okuma Yöntemi

çoğay: (𐰣𐰆𐰏, BK K5) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Çogay {Yiş}” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 544-545) Kelime, araştırmacılar tarafından *çugay* şeklinde de okunmuştur.⁷⁸

⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Czeglédy, Károly. 1962. Çogay-Kuzı, Kara-Kum, Kök Öng. **AOH.** 15: 55-69.

(kunçuyug): (BK K9) Ercilasun, cümleyi bu şekilde tamamlamış ve “kunçuyu” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 544-545) Yong Song Li tarafından ileri sürülen bu tamamlama önerisi Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve cümle bu şekilde tamamlanarak okunmuştur. (Li, 2008: 216-217) (Ercilasun, 2015: 639, Not: 93)

iki ediz kerekülüg: (ᠶᠢᠨᠡᠳᠢᠵᠢᠬᠡᠷᠡᠬᠦᠯᠦᠭ, BK D1) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “İki Ediz’in çadırılı beyleri” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 556-557) Bu ifade, ilk olarak Tekin tarafından bu şekilde okunmuştur. Ercilasun, Tekin’in okumasını ve anlamlandırmasını devam ettirerek kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968:243) (Ercilasun, 2016: 639, Not: 99)

tonutmuş: (ᠲᠣᠨᠤᠲᠤᠮᠤᠰᠤ, BK D2) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “kararsız ve sabit bir şekilde (bakan gözleri)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 556-557) Kelime, araştırmacılar tarafından *toñutmuş*, *toñtamış*, *töñitmiş* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, buradaki fiilin kalın ünlülü olduğunu, DLT’de bu fiile köktaş *toñuş-* “bir işi kabul emede ağırdan alıp tereddüt etmek ve işten nefret edip gözünü dikmek” fiilinin var olduğunu belirtmiş ve kelimeyi kalın sıradan bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 639, Not: 100)

altun yışığ [tog]a: (ᠠᠯᠲᠤᠨᠶᠢᠰᠢᠭᠠᠲᠣᠭᠠ, BK D27) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Altun {Altay} Dağlarını aşarak” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 572-573) Bu ifadenin üçüncü kelimesi, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde de tamamlanmıştır. Ercilasun, ifadeyi *tog-* “(dağ, tepe) aşmak” kelimesi ile bağlantılı olarak bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 716)

(anta) iç irkini kişi: (ᠢᠴᠢᠷᠬᠢᠨᠢᠬᠢᠰᠢ, BK D28) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(o zaman) {Beş Balık’ın} iç irkini kişi (?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 572-573) Bu ifade, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *içreki ne kişi* şeklinde okunmuştur. Ercilasun, Alyılmaz’da son harf *i* olduğu için tamamen farklı bir şekilde okuyup anlamlandırmıştır. *İç* kelimesinin unvandan önce kullanımının yaygın olduğunu ve *İrkin* kelimesinden önce de yön bildiren bir kelimenin kullanılmış olabileceğini ileri sürmüştür ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (iç buyruk başı, Terh B6; öñ irkin, Terh K6) (Ercilasun, 2015: 639, Not: 103)

yohgalı: (ᠶᠣᠬᠠᠯᠢ, BK D32) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “yağmalamaya” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 576- 577) Kelime,

araştırmacılar tarafından *yuluglı, yulgalı, yulıgalı* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, Karaçay-Malkar Türkçesindeki *coltugur* “yağmacılık, akıncılık” kelimesi ile bağlantılı olarak düşünmüş ve kelimeyi *o* ile okumayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 640, Not: 106)

[(b)u(l)gam(ış)]: (BK D33) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “{düşmanı} allak bullak etmiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 576- 577) Bu kısım, araştırmacılar tarafından genellikle *ança* şeklinde tamamlanmıştır. Ercilasun, bu kısımda Alyılmaz tarafından tespit edilen *o/u* ve *kalın l, g* harflerinden hareket ederek bu ifadenin *bulgamış* veya *tolgamış* kelimeleriyle doldurulabileceğini ileri sürmüş ve bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 640, Not:107)

ödseg ötüüg kiş(i): (𐰏𐰪𐰸𐰸: 𐰏𐰪𐰸𐰸, BK D34) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yaşlı ve geçkin insanlar” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 576- 577) Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *ödsig, üdsig* şeklinde okunmuştur. Ercilasun, *ödü kopmak* deyiminde de görüldüğü üzere *öd* kelimesinin insan huyu için kullanılan bir kelime olduğunu ileri sürmüş ve *teg-* fiilinin Eski Türkçedeki “ulaşmak” anlamından hareketle bu şekilde bir anlam vermeyi tercih etmiştir. Ercilasun, şen tarafından ileri sürülen *öd*'ün “huysuzluk, öfke” anlamlarının batı dillerine mahsus olduğu ve Eski Türkçe *öt*'ün o dönemde *öd* şekline dönüşemeyeceğı görüşüne katılmış ve bu ifade için “zamanında günü yettiğı için/ eceli geldiğı için” şeklinde verilen anlamdan hareket ederek, *ödseg* kelimesini *öd+se-g* “zaman isteyen, yaşlı” şeklinde, *ötüüg* kelimesini ise *öt-ül-üg* “geçilmiş olan, yaşlı” şeklinde yorumlamıştır. (Ercilasun, 2016: 640, Not. 109, 115, 116) (şen, 2013: 541- 547)

yoguru: (𐰏𐰪𐰸𐰸, BK GD) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(Kök Ön'ü) geçerek” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 584-585) Türk Runik alfabesinde 𐰪 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırıcı herhangi bir işaret olmadığı için araştırmacılar tarafından aynı zamanda *yuguru* şeklinde tamamlanmıştır. Ercilasun, kelimeyi *yogur-* “aşmak, geçmek” kelimesi ile bağlantılı olarak bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 640, Not: 121)

yolugeı (?): (𐰏𐰪𐰸𐰸, BK GD) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “baskıncıları(?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 584-585) Kelime,

araştırmacılar tarafından *yolıgçı*, *yolagçı* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, kelimeyi emin olmayarak bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

(...s)ürtüm: (BK G8) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “sürdüm” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 584-585) Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *sökdüm* şeklinde tamamlanmıştır. Ercilasun, kelimedeki *k* harfinin yanlış teşhis edildiğini; *k*’dan sonra *t* değil *d*’nin beklenebileceğini belirtmiş ve bağlama uygun olarak kelimenin bu şekilde tamamlanabileceğini ileri sürmüştür. (Ercilasun, 2016: 640-641, Not: 123)

kokuluk ö(ş...): (𐎧𐎺𐎠𐎧𐎺: 𐎱, BK G11) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “koku için dal ve boynuz içi (...)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 588-589) Bu ifadenin ikinci kelimesi, araştırmacılar tarafından tamamlanılmadan bırakılmış olmakla birlikte Ercilasun, DLT’deki öş “ağaç, dal ve boynuzların içi” kelimesinden yola çıkarak ifadeyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 641, Not: 126)

bilge kagan u(ça bardı. özüm sakınur men): (𐎧𐎺𐎠𐎧𐎺: 𐎱𐎺), BK B2) Ercilasun, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “Bilge Kagan u(çup gitti {vefat etti}. Ben düşünüyorum” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 592-593) Ercilasun, *sakınur men* yüklemine bakarak metnin Köl Tigin’in ölümü üzerine Bilge Kagan’ın ruh halini anlatan satırlara (KT K10-11) benzer şekilde olması gerektiğini düşündüğünü belirtmiş ve B2 satırını *özüm sakınur men* cümlesiyle; B4 ve B5 satırlarını *yigla-* ve *sığta-* fiilleriyle tamamlamayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 641, Not:129)

yay bolsar üze t(enri kübrügi?): (𐎧𐎺𐎠𐎧𐎺: 𐎱𐎺: k, BK B3) Ercilasun, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “yaz olunca üstte (gök davulları)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 592-593) Araştırmacılar tarafından yaygın olarak herhangi bir yorum yapılmayan ve boş bırakılan bu kısmı Ercilasun, bir sonraki satırda bulunan *köbürgesi* kelimesinden hareketle bir ikileme oluşturmuş olabileceğini ileri sürmüş ve bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2015: 641, Not:129)

kübürgesi öterçe anç(a yıglap): (𐎧𐎺𐎠𐎧𐎺: k𐎺𐎺: 𐎺, BK B4) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde tamamlamış ve “kösleri nasıl gümbürdüyorsa öylece (ağlayarak)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 592-593) Bu ifadenin ikinci kelimesi,

araştırmacılar tarafından *et-* “böğürmek” kelimesi ile bağlantılı olarak *eterce* şeklinde de tamamlanmıştır. Ercilasun, *et-* “böğürmek” fiilinin hiçbir yerde bulunmadığını buna karşılık 16. yy’a ait *Bâbüsu’l-Vâsıt* adlı Arapça-Farsça sözlükten naklen *öt-* fiilinin teke için “melemek” geyik için “böğürmek” anlamlarının mevcut olduğunu ileri sürmüş ve kelimenin *öt-* fiili ile tamamlanmasının daha uygun olduğunu düşünmüştür.

2.8.4. Ahmet Bican Ercilasun’un Tunyukuk Yazıtı’nı Okuma Yöntemi

tuñukuk: (𐰃𐰆𐰚𐰚, T1 B1 (1)) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “Tunyukuk” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 596-597) Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak “Tonyukuk” şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, Tunyukuk’un Çince kaynaklarında geçen ismi *yüan-cen* ile *tun yukuk* kelimelerinin anlamca paralel olduğu ve buna göre Çince *yüan* “ilk, baş”, *chên* ise “değerli, hazine” olduğu bilgisini aktarmış ve Türkçe *tun* kelimesinin “ilk” anlamına geldiğini, *yuk-uk* kelimesinin ise Uygur hukuk bilgilerinden bilinen *yok-/yuk-* “saklamak, korumak” fiilinden yapılmış bir isim olup “saklanan, korunan şey, kıymet, hazine, ziynet” anlamlarında olduğunu belirtmiştir. *Tun* sözünün bugün Altay, Tuva, Hakas gibi kuzeydoğu Türk lehçelerinde “ilk çocuk” anlamında yaşadığını, bundan dolayı kelimenin “ilk” anlamında, *u* ile okunması gerektiğini ileri sürmüştür. Kelime, Tunyukuk Yazıtı’nda daima *n* ile yazıldığı için kelimeyi okurken *Tuñukuk* şeklinde okumayı tercih ettiğini belirtmiş, Bilge Kagan Yazıtı’nın güney yüzünün 14. satırında *n* ve *y* harfleri ayrı yazılarak gösterilmesi ve bugünkü Türkiye Türkçesinde *n* harfinin bulunmaması dolayısıyla metnin aktarmasında ve eserin inceleme kısmında kelimeyi daima *Tunyukuk* şeklinde göstermeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. (Ercilasun, 2016: 15, Söz başı)

ölütmiş: (𐰃𐰆𐰚𐰚, T1 B3 (3)) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(seni) öldürdü” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 596-597) Kelime, Eski Türkçede *ölüt-* fiiline rastlanılmadığı için aynı zamanda *öl timiş* şeklinde okunmuştur. Ercilasun, kelimenin yaygın okunuşunu devam ettirerek bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.

ayıgması: (𐰃𐰆𐰚𐰚, T1 B5 (5)) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “söyleyeni” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 596-597) Kelime, ilk okumalarda *yagmışı*, *yıgmışı* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, *aya-* fiilinin DLT’de

bu üçegü kabsar: (ዕህሊደፍፍ፡ ብዕህዳ, T1 G5 (12)) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “bu üçü birleşirse” şeklinde tercüme etmiştir.(Ercilasun, 2016: 600-601) Kelimenin bazı araştırmacılar tarafından büzülme sonucunda *buçegü* şeklini almış olabileceği düşünülerek *buçegü* şeklinde de okunmuştur. (Tekin, 1994: 33) Ercilasun, iki ayrı kelime olarak okumayı tercih etmiştir. Üçüncü kelimenin ise araştırmacılar tarafından *kabışsar*, *kavişsar* olmak üzere farklı şekillerde okunmuştur. Ercilasun, kelimenin DLT’deki *kawuş*- “kavuşmak” <*kab-ış*- kelimesi ile ilgisinin olabileceğini ancak DLT’deki *kapsa*- “çevresini sarmak” kelimesi ile ilgisinin olamayacağını belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 642, Not: 143)

topulgalı: (ከጎገላገላ, T1 G6 (13)) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “delmek (kolay derler)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 600-601) Kelime, araştırmacılar tarafından başlangıçta *toplagalı* şeklinde okunmuştur. Kelime, bu şekliyle Tezcan tarafından düzeltilmiştir. Ercilasun, bu okuma ve anlamlandırma önerisini kabul ederek kelimeyi aynı şekilde okumuştur. (Tezcan, 1975-76: 175-177) (Ercilasun, 2016: 642, Not: 147)

bar mu ne: (ዕህዳጎጎጎጎ, T1 G7 (14)) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “vardır şüphesiz” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 600-601) Bu ifadedeki *mu* eki araştırmacılar tarafından soru eki olarak yorumlanmıştır. Ercilasun, bu ekin soru eki olarak değil pekiştirici bir enklitik olarak değerlendirmenin bağlama daha uygun olduğunu ileri sürmüştür,⁷⁹ *ne*’nin de aynı yapıda bir ek olabileceğini ileri sürmüştür ve ifadeyi bu şekilde yorumlamayı tercih etmiştir.⁸⁰ (Ercilasun, 2016: 643, Not: 152)

bunta (i)tu: (ዕህጐጐጐ, T1 D2 (19)) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “(askerlerimiz uykularını) burada terk ederek” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 600-601) Bu ifadenin okunuşu ve anlamlandırılışı ile ilgili farklı görüşler

⁷⁹ “mu” ve “ne” enklitik yapıları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Bican Ercilasun. 2008. La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi. **Dil Araştırmaları**. S. 2. s. 35-56.

⁸⁰ ዕህዳጎጎጎጎ şeklinde birleşik olarak yazılmış olan bu ifade, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *bar mu ne* şeklinde okunmuş olmakla birlikte M. Toker, ifadenin ...*bar. Muna* şeklinde de okunabileceğini ileri sürmüştür. Toker, # (=n²) ünsüzünün kalın ünlülü kelimelerle bir arada kullanılabileceğini burada da bu şekilde bir kullanımın mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu ifadenin aslında aynı cümleye ait olmayan *bar* kelimesinin ilk cümledeki yüklemi, *muna* kelimesinin ise takip eden cümledeki ilk kelimesi olduğunu ileri sürmüştür. Daha önceki yazıtlarda tespit edilmeyen *muna* kelimesinin ise abideler için *hapax legomenon* olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür.

Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Toker. 2018. Tunyukuk Bengü Taşında Geçen “Bar mu Ne?” (ዕህዳጎጎጎጎ) İbaresini Başka Ne Şekilde Okunabilir?. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. s.43: 13-24.

mevcuttur. Ercilasun, Ergin tarafından ileri sürülen okuma ve anlamlandırma önerisini kabul ederek bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 102-103) Bununla birlikte ifadeyi açıklarken Tekin tarafından ileri sürülen *u-sı-n* “uykusunu” açıklamasının doğru olabileceğini ancak *buntut-* “şaşırtmak, azdırmak” şeklinde bir fiil tasarlamasının zorlama olduğunu ileri sürmüştür. İfadeyi, *bunta itu* şeklinde okumayı önermiş ve *itu* <*i-t-u* şeklinde açıklamıştır. (Ercilasun, 2016: 643, Not:155)

kaç neğ erser: (𐎧𐎡𐎱𐎲𐎠, T1 D3 (20)) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “ne olursa olsun {eninde sonunda}” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 604-605) Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından aynı zamanda *kaçan neğ erser* şeklinde tamamlanarak da okunmuştur. Ercilasun, *kaç neğ* ifadesinin Eski Uygurcada var olduğunu ve mentinin bu şekilde tamamlanmasının gereksiz olduğunu belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 643, Not: 157)

az yir y(irçi ?) anı b(ilür? e)rmış: (𐎠𐎱𐎲𐎠...𐎠𐎲...𐎱𐎲, T1 D7 (24)) Ercilasun, okunamayan kısmı bu şekilde tamamlamış ve “Az ülkesinin (klavuzu) onu (biliyor)muş” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 604-605)

ogruklatdım: (𐎠𐎲𐎱𐎲𐎠𐎲𐎠, T1 K1 (25)) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “(dönemeçten) aşırıttım” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 608-609) Kelime, araştırmacılar tarafından çok farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Ercilasun, DLT’de bulunan *ogrug* “vadinin dönemeci, dağın kesintiye uğradığı yer” kelimesi ile bağlantısının olabileceğini düşünmüş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 644, Not: 164)

yogur(u) aç: (𐎠𐎲𐎱𐎲𐎠, T1 K2 (26)) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “geçip (yol açınca diğerlerini de gönderip ağaçlı dağ başını aştık)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 608-609) Bu ifade, araştırmacılar tarafından *yogururça* şeklinde tek bir kelime olarak okunmuştur. Ercilasun, bu ifadeyi *yogur-* “geçmek” fiili ile bağlantılı olduğunu düşünmüş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. İkinci kelimenin ise ek olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiş *aç-a* şeklinde açıklamıştır. (Ercilasun, 2016: 644, Not: 165)

yandaki tug ebirü bardımız: (𐎠𐎲𐎱𐎲𐎠: 𐎠𐎲𐎱𐎲𐎠, T1 K2 (26)) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yandaki engeli dolanarak gittik” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 608-609) Ercilasun, Tekin tarafından ileri sürülen Tuvaca

dun- “tıkanmak” ve Hakasça *tun-* “sağır olmak” verilerine dayanarak kelimeyi *tug* biçiminde okuduğu görüşünü kabul etmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994: 41) (Ercilasun, 2016: 644, Not: 166)

aşangalı tüşürtümüz: (ᠰᠣᠶᠢᠯᠠᠭᠠᠯᠤ ᠲᠦᠰᠦᠷᠲᠦᠮᠦᠵᠤ, T1 K3 (27)) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “yemek yemek üzere mola verdik” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 608-609) Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Ercilasun, Kısasü’l-Enbiya *tüş-* “konaklamak”; DLT *tüş* “mola”; Kutadgu Bilig *tüşün* “konak, durak” kelimelerinden hareket ederek buradaki *tüşürtümüz* kelimesinin “mola verdik” şeklinde tercüme edilebileceğini belirtmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 644, Not: 171)

ini il kagan: (ᠶᠨᠢ ᠶᠡᠯ ᠬᠠᠭᠠᠨ), T1 K7 (31)) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “İni İl Kağan” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 612-613) Bu ifade, araştırmacılar tarafından *Inel Kagan* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, Sertkaya tarafından ileri sürülen okuma önerisini kabul etmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 644, Not: 172)

bilge tuñukuk ańıg ol, öz ol: (ᠪᠢᠯᠭᠡ ᠲᠦᠨᠦᠬᠤᠬᠤ ᠠᠨᠢᠭ ᠣᠯ, ᠠᠵᠤ ᠣᠯ, T1 K10 (34)) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “Bilge Kagan kötüdür, başına buyruktur.” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 612-613) Bu ifadenin son kısmı *üz ol* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, Kırgızcadaki *ez* “sağır” kelimesinin, kelimenin “ö” ile okunma ihtimalini artırdığını çünkü Kırgızcada *ö>e* ihtimalinin *ü>e* ihtimalinden daha fazla olduğunu belirtmiş ve DLT’de bulunan *özne-* “isyan etmek, emre uymamak” fiilinin de buradaki kelime ile tam bir anlam birliği içinde olduğunu ileri sürmüş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 644, Not: 176)

tün katdımız: (ᠲᠦᠨ ᠬᠠᠲᠳᠢᠮᠠᠵᠢ, T2 K11 (35)) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “geceyi {gündüze} kattık” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 612-613) Bu ifadenin ikinci kelimesi, araştırmacılar tarafından *(a)kıtımız* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, *akıttımız* “akın ettirdik, sefer ettik” okuyuş ve anlamlandırmasının bağlama uygun olmadığını burada Bulçu’ya tan vakti ulaşabilmek için gece de orduya yürüdüğünün anlatıldığını belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup yorumlamayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 645, Not: 180)

yoldımız: (ᠳᠣᠯᠢᠮᠢᠵᠢ, T2 B4 (39)) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “baskın verdik” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 616-617) Kelime, araştırmacılar tarafından *yulidımız* şeklinde de okunmuştur. Ercilasun, Karaçay-Malkar Türkçesinde *coltugur* “yağmacılık, eşkıyacılık, akıncılık” ve DLT’de *yolu-* “baskın yapmak” şeklinde bulunduğu için kelimeyi *o* ile okumayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 645, Not: 182)

beḡ(i)lig: (ᠪᠡᠭᠢᠯᠢᠭ, T2 B9 (44)) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “huzurlu” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2015: 616-617) Kelime, araştırmacılar tarafından *beḡülüg* şeklinde okunmuştur. Ercilasun, kelimenin bu şekilde okunamayacağını çünkü anlamlarında *beḡü* biçiminde yazıldığını belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 645, Not: 182)

aşuk başlıḡ sogdak bodun: (ᠠᠰᠤᠬᠤ ᠪᠠᠰᠢᠯᠢᠭ ᠰᠣᠭᠳᠠᠬᠤ ᠪᠣᠳᠤᠨ, T2 G2 (46)) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “miğfer başlı Soḡdak halkı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 620-621) Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Ercilasun, “başkanlığında, yönetiminde” anlamı için anlamlarda *başlıḡ* değil *başadu* kullanıldığını belirtmiş, bu sebeple “Suk (Aşok) yönetiminde” anlamını vermenin zor olduğunu ileri sürmüştür. *Aşuk* kelimesinin ise DLT’de “demir tolga” anlamında mevcut olduğunu belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 646, Not: 194)

kız koduz egri tebi: (ᠬᠢᠵᠢ ᠬᠣᠳᠤᠵᠢ ᠡᠭᠢᠲᠡᠪᠢ, T2 G4 (48)) Ercilasun, ifadeyi bu şekilde okumuş ve “kız kadın, hörgüçlü deve” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 620-621) Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından “yaban öküzü” şeklinde de yorumlanmıştır. Ercilasun, ifadenin o şekilde anlamlandırılmayacağını çünkü kelimenin *kotuz* şeklinde değil *d* ile yazıldığını belirtmiştir. Bununla birlikte DLT’de “dul kadın” anlamında bir *koduz* kelimesinin mevcut olduğunu belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 646, Not: 193)

bintegi: (ᠪᠢᠨᠲᠡᠭᠢ, T2 D7 (57)) Ercilasun, kelimeyi bu şekilde okumuş ve “benim gibisi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 624-625) Kelime, ilk okumalarda *büntegi* şeklinde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Ercilasun, Alyılmaz’ın epigrafik belgelemesinde kelimenin *bintegi* şeklinde olduğunu belirtmiş

ve Alyılmaz'ın okuma önerisini kabul ederek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 646, Not: 199, 200) (Alyılmaz, 2005: 228)

3. TARTIŞMALI KELİMELERİN OKUMA VE YORUMLAMA BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Tezin bu bölümünde, yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımdan itibaren bugüne kadar yapılan çalışmalar üzerinden kelimeler esas alınarak karşılaştırmalı bir çalışma yapılmış, kelimenin ilk okumalardan itibaren nasıl okunduğu, anlamlandırıldığı ve yorumlandığı ile ilgili bilgi verilmiştir. Bu kısımda Kül Tegin, Bilge Kagan ve Tunyukuk Yazıtı için ayrı başlıklar açılmış ve bu yazıtlardaki okuma ve yorumlama farklılıkları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kül Tegin, Bilge Kagan ve Tunyukuk Yazıtları'nda mevcut olan ortak kelimeler ise yalnızca yazıtlardan birinde açıklanmış, diğer yazıtta da bu kelime ile alakalı yazımdan kaynaklanan bir okuma ve yorumlama farklılığı mevcut ise ilgili paragrafta belirtilmiştir. Bununla birlikte araştırmacıların okumalarını yaptığı kaynaklardaki veya makalelerindeki açıklamalarından elde edilen veriler ışığında hangi görüşten hareketle okumalarını gerçekleştirdikleri ve bu görüş ile birlikte sonrasında aynı görüşün hangi araştırmacılar tarafından devam ettirildiği tespit edilmiştir. Öncesinde kronolojik bir sıra ile verilen araştırmacıların okumalarının yer aldığı paragraftan elde edilen veriler ışığında ayrıntılı bir değerlendirme yapılmıştır. Kelimeler, söz konusu yazıttaki sırasına göre incelenmiştir.

3.1. Kül Tegin Yazıtı'ndaki Tartışmalı Kelimelerin Okuma ve Yorumlama Bakımından Karşılaştırılması

3.1.1. tür^ük (𐰽𐰺𐰍, KT G1) “Türk”

«türk» (Radloff, 1895: 5); «türk» (Thomsen, 1896: 20, Not: 2); «türk» (Radloff, 1897: 131); «tür^ük» (Thomsen, 1916: 19); «türk» (Orkun, 1936/I: 22); «türk» (Sprengling, 1939: 365); «türk» (Gabain, 2000: 229); «türk» (Malov, 1951: 27); «türk» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö.1958: 31); «türük» (Giraud, 1961:66, 154); «türük» (Tekin, 1968: 231); «türk» (DTS, 1969: 599/a); «türk» (Ergin, 2013: 34); «türkü» (Clouston, 1972: 542/b); «türük» (Tekin, 1988: 61); «türk» (Berta, 2010: 127);

«türük» (Erdal, 2004: 35); «türük» (Alyılmaz, 2005: 9); «türk» (Şirin User, 2010: 445); «türük» (Ölmez, 2015: 82, 94); «türük» (Aydın, 2017: 47); «türk» (Ercilasun, 2016: 633, Not:1)

Kelime, Kül Tegin ve Bilge Kagan Yazıtları'nda ƒ (=ük/kü, ök/kö), Tunyukuk Yazıtı'nda ise ʔ (=k²) ile yazılmış olması dolayısıyla araştırmacılar tarafından *türk*, *türük* ve *türkü* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuştur. Radloff ve Thomsen tarafından yapılan ilk yayımlarda *türk* şeklinde tek heceli bir kelime olarak okunmuştur. İlk olarak Thomsen, 1916'da yayımladığı makalesinde kelimeyi iki heceli *türük* şeklinde göstermiş ancak bu yayımında kelimeyi neden bu şekilde okumayı tercih ettiği ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Thomsen, 1916: 19) Orkun da kelimeyi tarihî bir zeminde değerlendirmiş ve kelimenin Çincedeki telaffuzundan hareketle *türk* şeklinde okunması gerektiğini ileri sürmüştür.⁸¹ Kelime, Sprengling, Gabain, Malov, Aalto ve Ergin tarafından da aynı şekilde okunmuştur. İlk olarak Giraud, eserinde kelimeyi iki heceli *türük* şeklinde göstermiş olmakla birlikte kelimenin her iki şeklinin de mevcut olduğunu ancak *türük* şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. (Giraud, 1961: 66, 154) Bu görüş, sonrasında Tekin tarafından da devam ettirilmiştir. Tekin, kelimenin aslında *türük* (veya *törük*?) tarzında yazılmış iki heceli bir kelime olduğunu ileri sürmüş, ƒ (=ük/kü, ök/kö) işaretinin kelime içinde ve kelime sonunda daima *ök/ük* değerinde olduğunu belirtmiştir. Tunyukuk Yazıtı'nda ʔ (=k²) ile yazılmış olmasından hareketle 8. yy'da tek heceli şeklinin ortaya çıkmış olabileceğini de eklemiştir. (Tekin, 1988: 61) Sonrasında bu görüş, Erdal, Alyılmaz, Ölmez⁸² ve Aydın tarafından da devam ettirilmiş ve *türük* şekliyle okunmuştur. Clauson ise kelimenin ƒ (=ük/kü, ök/kö) işareti ile yazımını dikkate alarak kelimeyi *türkü* şeklinde okumayı tercih etmiştir.⁸³ Berta, Şirin User ve Ercilasun tarafından

⁸¹ “Çin tarihleri milâttan önceki devirlerde *Hiungnu*’ları yani “Doğu Hunları”nı zikrederken *Cong* ve *Tik* adlı iki kavimden bahsetmektedir. Eski Çince *r* sesi olmadığı için Çinliler *r*’li kelimeleri dillerinde telâffuz ettiklerinde ya bu sesi atarlar veya bunun yerine *l* sesi koyarlardı. *Tik* özel adı da *Türk* kelimesinin Çince telâffuzundan başka bir şey değildir.” Hüseyin Namık Orkun. 2018. **Türk Adının Aslı**. Ankara: TDK Yayınları, s.17-28.

⁸² Ölmez, Çin kaynaklarındaki *tujue* biçiminden hareketle Çin yazısında *rk* ünsüz çiftinin kelimeyi ifadeye yetersiz olduğunu düşünmüş ve kelimenin aslı şeklinin *türük* olması gerektiğini ileri sürmüştür. Mehmet Ölmez. 2015. **a.g.e.** s.16.

⁸³ “Söz ortasındaki kısa ünlüler ünlü bir harf ile gösterilmezler. Aynı durum, iki nokta işaretleriyle kapatılmış iki sözcükten ilkinin sonunda bulunan kısa ünlüler için de geçerlidir, ancak kısa ünlüyle biten Eski Türkçe birkaç sözcük istisnadır. On birinci yüzyıla gelindiğinde söz sonundaki tüm ünlüler uzundu, dilin çok daha eski dönemlerinde kısa ünlüyle biten özellikle iki ünsüzü takip eden birkaç sözcük olmuş olabilir ancak 8. yüzyılın sonuna gelindiğinde bile bu sözcüklerin sayısının çok az olduğu görülür. Emin olduğumuz tek sözcük, bir kavim adı olan *Türkü*’dür.” Gerard Clauson (1962). **Turkish and**

yapılan okumalarda da yaygın okuyuş devam ettirilmiş ve kelime, tek heceli *türk* şeklinde okunmuştur. Kelimenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.1.2. bo (᠔ᠯ, KT G1) “bu, işaret zamiri”

«bu» (Radloff, 1895: 31); «bu» (Thomsen, 1896: 113); «bu» (Radloff, 1897: 150); «bu» (Thomsen, 1916: 45); «bu» (Orkun, 1936/I: 22); «bo» (Gabain, 2000: 229); «bu» (Malov, 1951: 27); «bu» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö.1958: 33); «bu» (Giraud, 1961: 12); «bu» (Tekin, 1968: 231); «bu» (DTS, 1969: 119/a); «bu» (Ergin, 2013: 34); «bu» (Clauson, 1972: 291/b); «bu» (Tekin, 1988: 2); «bo» (Berta, 2010: 127); «bo» (Erdal, 2004: 88); «bu» (Alyılmaz, 2005: 13); «bu» (Şirin User, 2010: 445); «bo» (Ölmez, 2015: 82, 94); «bo» (Aydın, 2017: 47); «bu» (Ercilasun, 2016: 500)

Türk Runik alfabesinde ᠯ (=o, u) işaretinin okunuşunda *o* ve *u* harfini ayırt edecek herhangi bir işaret olmamasından dolayı kelimenin *bo* ve *bu* olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. Kelime, Radloff, Thomsen ve Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda *bu* şeklinde okunmuş olmakla birlikte kelimenin aynı zamanda *bo* şeklinde de okunabileceği ilk olarak Gabain tarafından ileri sürülmüştür. Gabain, kelimenin Genel Altaycadaki **mu* kökü ile ilgili olarak değerlendirilebileceğini ve Brāhmī yazısında mevcut olan yalın haldeki *bo*'nun şekillenmiş hâli olabileceğini belirtmiştir. Dolaylı hâlin tesiriyle, birçok modern ağızlarda da yalın halin *o*'sunun *u* olduğunu bu durumda kelimenin aslî şeklinin *bo* olabileceğini ve *bo>bu* şeklinde bir değişime uğramış olabileceğini ileri sürmüştür. Bu ses değişiminin bütün Eski Türkçe metinlerde de yani yazıda *o* ile *u*'yu ayırt etmeyenlerde de bulunup bulunmadığının tam olarak bilinemediğini dolayısıyla yalın haldeki bu zamirin Eski Türkçede *bo* ve *po* olması gerektiğini ileri sürmüştür.⁸⁴ Erdal da Gabain'in görüşüne katılmış ve ilk hecesinde *o* ve *u* ile *ö* ve *ü* arasındaki ayrımı görünür kılan alfabelerdeki (Tibet alfabesi ve Brahmi alfabesi gibi) yazımlarından yola çıkarak kelimeleri *o*, *ö* ile okumayı tercih etmiştir. (Erdal, 2004: 88) Kelime, arkaik özelliklerin en fazla korunduğu Halaçça ve

Mongolian Studies. Türkçeye çev. Fatma Kömürçü.2017. **Türkçe-Moğolca Çalışmaları.** Ankara: TDK Yayınları. s. 79-82.

⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: A. V. Gabain.1950. Die Pronomina im Altürkischen. **Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft: ZDMG/ Deutsche Morgenländischen Gesellschaft.** Hamburg. s.581-591., A. V. Gabain. 1941. **Altürkische Grammatik.** Leipzig: Otto Harrassowitz. Türkçeye çev. Mehmet Akalın (2000), **Eski Türkçenin Grameri,** Ankara: TDK Yayınları. s. 128, Not: 29.

Tuvacada⁸⁵ da *bo* şeklinde yaşaması dolayısıyla Ölmez ve Aydın tarafından da *bo* şeklinde okunmuş ve Gabain'in görüşü devam ettirilmiştir. Bununla birlikte kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *bu* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır.

3.1.3. olortum (𐰽𐰺𐰸𐰴, KT G1) “tahta çıktım”

«olurtım» (Radloff, 1895: 31); «ol^urt^ym» (Thomsen, 1896: 114); «olurtum» (Radloff, 1897: 150); «ol^urt^m» (Orkun, 1936/I: 22); «olurtum» (Gabain, 2000: 229); «olurtım» (Malov, 1951: 27); «olurtimiz» (Giraud, 1961: 146); «olurtum» (Tekin, 1968: 231); «olurtum» (DTS, 1969: 366-367); «olurtum» (Ergin, 2013: 34); «olur-(?olor-)» (Clauson, 1972: 150/a); «ol(u)rt(u)m» (Tekin, 1988:2); «olor-» (OTWF/II: 549); «olortum» (Erdal, 2004: 89, 361); «olortum» (Berta, 2010: 127); «olurtdum» (Alyılmaz, 2005: 185); «ol(u)rt(u)m» (Şirin User, 2010: 445); «olortum» (Ölmez, 2015: 82,94); «olortum» (Aydın, 2017: 47); «olurtum» (Ercilasun, 2016:500)

Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *olur-* “tahta oturmak” fiili ile bağlantılı olarak okunmuştur. Kelimenin ikinci hecesindeki bağlayıcı ünlü yazılmadığı için kelime, aynı zamanda *olor-* şeklinde de okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *olur-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilen bu kelime, Radloff'tan sonra Thomsen, Orkun, Malov, Giraud, Tekin (1968), Ergin tarafından yapılan çalışmalarda da aynı şekilde okunmuştur. Gabain ise okumasında kelimeyi *olur-* şeklinde göstermiş olmakla birlikte “Brāhmī Yazmalarının Ağızları” başlığı altında Brāhmī harfli yazmaların imlâ özelliklerinden bahsederken dudak uyumunun her ne kadar Uygur harfli *y* ağız yazmalarında ortaya çıkmış olduğu bilinse de bu yazmalarda da açıkça görüldüğünü ifade etmiş, birinci hecenin dışında da *u/ü*'nün yerinde *o, ö*' nün var olduğunu ileri sürmüş ve *olorop, oloror* kelimelerini de örnek göstermiştir. (Gabain, 2000: 3) Clauson da kelimeyi *olur-* madde başı altında değerlendirmiş olmakla birlikte kelimenin aynı zamanda *olor-* şeklinde de okunabileceğini göstermek amacıyla parantez içinde *olor-* şekline de yer vermiş, açıklama kısmında da kelimenin Yakutçada *olor-* şeklinde mevcut olduğunu belirtmiştir. Gabain ve Clauson'un bu açıklamaları ile birlikte kelimenin aynı zamanda *olor-* şeklinde de okunabileceği ileri sürülmüştür. Gabain, Clauson, Erdal tarafından

⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Erdal, C. Schönig, 1990. Früh türkisch *bo* oder *bu*?. *Ural-Altäische Jahrbücher*, N.F. 9 (1990): 71-76.

kabul edilen ve tarihî metinlerle de desteklenerek açıklanmaya çalışılan görüş,⁸⁶ Türkiye’de ilk olarak Ölmez tarafından kabul edilmiş ve *olor-* “tahta oturmak, tahta çıkmak, hüküm sürmek, yaşamak” kelimesi ile bağlantılı okunup anlamlandırılmıştır. (Ölmez, 2015: 318) Aydın tarafından da kelime, *olor-* şeklinde okunmuştur. Kelimenin bağlayıcı ünlüsünün dudak uyumuna bağlı olarak *u* ile okunduğu *olur-* biçimi araştırmacılar tarafından yaygın olarak kabul görmektedir. Kelimedeki *-(X)m* teklik birinci şahıs eki Radloff, Thomsen, Orkun, Malov, Giraud tarafından yapılan ilk okumalarda dudak uyumuna bağlı olmadan yazılmayan bağlayıcı ünlüsü *ı* ile *olurtum* şeklinde okunmuştur. İlk olarak Gabain tarafından fiil şekil unsurlarından *-ŋ* (emir 2. şahıs çokluk); *-t^om*, *-d^om* (görülen geçmiş zaman) iyelik ekleri vasıtasıyla teşkil ettikleri için, 1. ve 2. şahısların ünlülerinin dudak uyumuna bağlı olarak yuvarlak olması gerektiği belirtilmiştir.⁸⁷ Yazıtlar döneminde de dudak uyumu olduğu, kelimelerin uyuma bağlı olarak okunması gerektiği ileri sürülmüş ve kelime, dudak uyumuna bağlı olarak *olurtum* biçiminde okunmuştur. Gabain'den sonra bu görüş Tekin, Ergin, Erdal, Alyılmaz, Şirin User, Ölmez, Aydın, Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde dudak uyumuna bağlı olarak okunmuştur.

3.1.4. savımın (𐰽𐰪𐰸), KT G1 “sözlerimi”

«sabımın» (Radloff, 1895: 31); «s^ab^ym^yn» (Thomsen, 1986: 114); «sabımın» (Radloff, 1897: 150); «s^ab^m'n» (Orkun, 1936/I: 22); «sabımın» (Gabain, 2000: 229); «sabımın» (Malov, 1951: 27); «sabimin» (Tekin, 1968: 231); «sab, sabimin» (DTS, 1969: 478/a, 210/b); «sabımın» (Ergin, 2013: 34); «savımın» (Clauson, 1972: 782/b); «s(a)b(ı)m(ı)n» (Tekin, 1988: 2); «sabimin; b>v» (Erdal, 2004: 351, 63); «saβımın» (Berta, 2010: 127); «sabımın» (Alyılmaz, 2005: 12); «s(a)b(ı)m(ı)n» (Şirin User, 2010: 445); «savımın» (Ölmez, 2015: 82,95); «sawımın» (Aydın, 2017: 47); «sabımın» (Ercilasun, 2016: 500)

Türk Runik alfabesinde *v/w* sesini karşılayacak herhangi bir işaret olmaması ve bu sesin dudak ünsüzleri δ (=b¹), \mathfrak{X} (=b²), 1 (=p), \mathfrak{H} (=m) işaretleri ile karşılanması

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Marcel Erdal. 2004. **a.g.e.** 88-90.

⁸⁷ “Fiil şekil unsurları *-ŋ* (emir 2. şahıs çokluk); *-t^om* vs., *-d^om* (görülen geçmiş zaman; iyelik ekleri vasıtasıyla teşkil edildiği için, bu zamanda, durum tamamıyla iyelik eklerinde olduğu gibidir, yani 1. ve 2. Şahısların ünlüleri yuvarlaklaşır, 3. şahıskı düzdür); kitabelerde görülen *-t^oğ* ve *-t^oğ^oz* hiçbir zaman ünlüleri ile yazılmazlar ve bundan dolayı da dudak uyumu olup olmadığı karanlıktır); *-s^oğ* (gereklilik y. ağızlarının *-ğuluk*’una karşılık); *-^op* (zarf fiil eki). Tabandaki yuvarlak ünlüden sonra gelen çift ünsüz bazen ekin dudak uyumuna girmesini önler: *bālgürt-ıp* “belirtip, gösterip” Gabain, A.V. 2000. **Eski Türkçenin Grameri.** çev. Mehmet Akalın. Ankara: TDK Yayınları.s. 36.

dolayısıyla söz içi ve söz sonu *b* ile yazılmış olan kelimelerin okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *sabımın* şeklinde söz sonunda *b* ile gösterilmiştir. Bu görüş Thomsen, Orkun, Gabain, Malov, Tekin, Ergin, Alyılmaz, Şirin User ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiştir. Sonrasında yapılan çalışmalarda, eski Türk yazısında *b* ile *v* seslerinin yazımında ayırım gözetilmediği, söz içi ve söz sonu *v*'lerin yazımında da *b* işareti ($\delta = b^1$, $\varkappa = b^2$) kullanıldığı düşünülmüştür. Soğud ve Mani yazılarını kullanan Uygurların metinlerinde söz içerisinde *b* yerine *v* kullanılması ve her iki alfabede de *v* harfinin bulunmasından dolayı bu kelimelerin aslî şekillerinin *v*'li olabileceği ileri sürülmüştür.⁸⁸ Clauson sözlüğünde ilk olarak söz içi ve söz sonu *b*'leri *v* ile göstermeyi tercih etmiştir. Sonrasında Berta da kelimeyi Clauson ile aynı şekilde düşünmüş ve *saßımın* şeklinde göstermiştir. Gabain de gramerinde Türk runik alfabesini anlatırken $\delta = b^1$ (¹w), $\varkappa = b^2$ (²w) şeklinde göstermiş ve okunuşu konusundaki bu tereddüdünü belirtmiştir. (Gabain, 2000: 6) Aynı görüş, sonrasında Erdal tarafından da kabul edilmiştir. Türk runik harflerinin açıklandığı bölümde bu durum ayrıntılı olarak değerlendirilmiş ve Gabain'in tereddütlü olarak yaklaştığı bu görüşü destekler şekilde ifade edilmiştir. (Erdal, 2004: 63) Türkiye'de ise bu görüş, Ölmez ve Aydın tarafından kabul edilmiş aynı şekilde gösterilmiştir. Ölmez, yazıtlarda ve Eski Uygur metinlerinde, türevleri dışında, *b*- ile başlayan *ba-*, *badruk*, *bagır*, *balık*, *baltuz*, *ban-* *bak-* *bakır-* *bar*, *bar-*, *bark*, *baş*, *bat-*, *bay*, *baz* vb. sözcüklerin mevcut olduğunu, hece sonunda yalnızca ilk hecenin sonunda *b*, daha doğrusu *v* bulunduğunu belirtmiştir. (Ölmez, 2009: 212-214) Kelimenin *sabımın* okunuşu, araştırmacılar tarafından yaygın olarak kabul görmektedir.

3.1.5. eşidgil (𐰽𐰪𐰸𐰺, KT G1) “işit, dinle”

«eşidgil» (Radloff, 1895: 31); «^āsidg^īl» (Thomsen, 1986: 114); «eşidgil» (Radloff, 1897: 150); «^eşidg^īl» (Orkun, 1936/I: 22); «^āşidgil» (Gabain, 2000: 229); «eşidgil» (Malov, 1951: 27); «^āsıdgil» (Tekin, 1968: 231); «eşitgil» (DTS, 1969: 185/b, 210/b); «eşidgil» (Ergin, 2013: 34); «^eşidgil» (Clauson, 1972: 257/b); «(e)şidg(i)l» (Tekin, 1988: 2); «^āşid-» (OTWF/II: 660); «^āşidgil» (Erdal, 2004: 351); «eşidgil» (Berta, 2010: 127); «eşiding» (Alyılmaz, 2005: 11); «(è)şidg(i)l» (Şirin User,

⁸⁸Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Ölmez. 2009. “Eski Türk Yazıtlarının Yeni Bir Yayımı Nasıl Olmalıdır?”, *I. Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Söleni*, (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009): 211-219.

2010: 445); «eşidgil» (Ölmez, 2015: 82,95); «eşidgil» (Aydın, 2017: 47); «eşidgil» (Ercilasun, 2016: 500)

Yazıtlarda kapalı e (=è) 'nin varlığı ve gösterilip gösterilmemesi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Radloff tarafından yapılan ilk yayımdan itibaren yazıtlarda 8 ünlü ve bu ünlüleri gösteren 4 işaret olduğu ileri sürülmüştür.⁸⁹ Bu görüş, Thomsen 'ın ilk yayımında da kabul edilmiş ve Malov, Ergin, Alyılmaz, Ercilasun tarafından da devam ettirilmiştir. Daha sonraki çalışmalarda ise Thomsen, Yenisey Yazıtları 'ndaki ø işaretinin kullanımından hareketle *e* ile *i* arasında kapalı bir *e* harfinin varlığını ispat etmesi ile birlikte araştırmacılar tarafından bu harfin varlığı kabul edilmiş ve kapalı e (=è) ile de okunmaya başlanmıştır. Bu konu, Gabain tarafından Brahmī alfabesiyle yazılı metinlerle desteklenmiş ve ilk defa *e/ é* ayrımı metinlerle ispat edilmiştir. (Gabain, 2000: 26-27) Ancak, bu işaretin yalnızca Yenisey Yazıtları 'nda kullanılmış olması ve KT, BK ve T yazıtlarında kullanılmamış olması dolayısıyla kapalı e (=è) ünlüsü ile okunması gerektiği düşünülen kelimeler, ʀ (=ı, i) işareti yazıldığı durumlarda *i, i* ile yazılmadığı durumlarda ise *e* ile okunmuştur. Türkiye 'de ise ilk defa Tekin tarafından kapalı e (=è) ünlüsünün varlığı kabul edilmiş ve bu doğrultuda okunmuştur. Sonrasında bu görüş Clauson, Erdal, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da devam ettirilmiştir.

3.1.6. iniygünüm (𐰽𐰺𐰸𐰾𐰺𐰽, KT G1) “küçük erkek kardeşlerim”

«inyikünim» (Radloff, 1895: 31); «inⁱyğünⁱm» (Thomsen, 1896: 115); «inyigünüm» (Radloff, 1897: 150); «inⁱyğünⁱm» (Orkun, 1936/I: 24); «iniygünüm» (Gabain, 2000: 229); «iniygünim (ini yigünim(?))» (Malov, 1951: 27); «iniyägünüm» (Tekin, 1968: 231); «ini jegün» (DTS, 1969: 210/b); «ini yigünüm» (Ergin, 2013: 34); «ini:gü:nim» (Clauson, 1972: 170/a); «in(i)yğün(ü)m» (Tekin, 1988: 2); «iniygünüm» (Berta, 2010: 127); «in(i)yğün(ü)m» (Şirin User, 2010: 445); «iniygünüm» (Ölmez, 2015: 83); «iniygünüm» (Aydın, 2017: 47); «iniygünüm» (Ercilasun, 2016: 500)

⁸⁹ “W. Radloff (1882) Ana Türkçe için yalnız e (ön geniş) ünlüsünü kabul etmiş ve bu ünlünün farklı diyalektlerde i,e, ie biçimlerinde geliştiğini veya e biçiminde korunduğunu öne sürmüştür.” Emine Yılmaz Ceylan.1991. Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü. **Türk Dilleri Araştırmaları**. s.151-165.

Kelimenin okunuşu ve anlamlandırılışı konusunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Radloff tarafından yapılan ilk okumada kelime, *inyikünim* şeklinde okunmuş ve “meine familie (ailem)” şeklinde tercüme edilmiştir. Radloff, kelimeye eserinin sözlük bölümünde yer vermemiştir. (Radloff, 1895: 31) Sonraki yayımında ise *inyigünüm* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. (Radloff, 1897: 150) Thomsen ise kelimeyi *inygünm* şeklinde göstermiş, harflendirmesinden emin olmadığını da not düşmüştür. Kelimeyi “küçük erkek kardeşim” şeklinde tercüme etmiştir. Kelimedeki, *-kün*, *-gün* ekinin topluluk ifade eden bir ek olduğunu ileri sürmüş ve *ini* “küçük kardeş” + *kün* “topluluk yapan isimden isim yapım eki” şeklinde yorumlamıştır. (Thomsen, 1896: 163-165. Not: 59,62) Sonraki okumada Orkun da Thomsen’in görüşünü devam ettirerek aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır. Gabain de Thomsen’in görüşünü kabul etmiş ve eserinin sözlük bölümünde kelimenin kökenini *ini*, *inyi*, yani **ini* “küçük erkek kardeş” şeklinde anlamlandırmıştır. (Gabain, 2000: 275) Malov ise kelimenin *inyigünim* ve *ini yigünim(?)* okunuşu konusunda tereddütte kalmış, kelimeyi eserinin sözlük bölümünde *inyigün* madde başı altında değerlendirmiş ve “младшие родственники (genç akrabalar)” şeklinde anlamlandırmıştır. Kelimeyi, kesin bir ifade kullanmasa da (<? *ini-yi-gün*) şeklinde açıklamıştır. (Malov, 1951: 381/a) Tekin ise ilk yayımında kelimeyi *ini-yägünüm* şeklinde iki kelimededen oluşan bir kelime olarak değerlendirmiş, eserin sözlük bölümünde de *yägün* kelimesini “younger brother (erkek kardeş)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Tekin, 1968: 399) Sonraki yayımında bu görüşünü değiştirmiş olan Tekin, ilk yayımında yapmış olduğu açıklamanın başlıca Moğolca *degüü* “erkek kardeş” ifadesine dayandığını, ancak ne eski ne de yeni hiçbir Türk dil ve lehçesinde *yegün* kelimesine rastlamadığını belirtmiş ve kelimeyi, *inyi-gün* şeklinde, yani *ini* kelimesinin *-gün* eki almış topluluk ismi olarak açıklamanın doğru olacağını ileri sürmüştür. Kelime içinde mevcut olan *y* ünsüzünün ise *ini* kelimesinin sonundaki *i* ünlüsünün aslında uzun olmasından kaynaklandığını belirtmiş ve Yakutçadaki *inī* kelimesini de örnek göstermiştir. (Tekin, 1988: 63) Ergin ise kelimeyi *ini yigünüm* şeklinde okumuş ve *ini* kelimesini “küçük kardeş, kardeş”, *yigün* kelimesini ise “yeğen, küçük kardeş” şeklinde anlamlandırmış ve Tekin’in ilk okumasında olduğu gibi kelimeyi iki ayrı kelime şeklinde değerlendirmiştir. Bu ifadenin olduğu kısmı ise “küçük kardeş yeğenim” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 35) Clauson ise kelimeyi *ini* “younger brother” madde başı altında değerlendirmiş ve “my younger brother” şeklinde anlamlandırmış ve Thomsen’in görüşünü devam ettirmiştir. (EDPT:

170/a) Sonrasında Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da ifade aynı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır.

3.1.7. şadapıt (𐰽𐰺𐰏𐰔, KT G1) “Şadlar”

«şadapıt» (Radloff, 1895: 31); «š^ad^a.pyt» (Thomsen, 1896: 115); «şadapıt» (Radloff, 1897: 150); «š^ad^ap't» (Orkun, 1936/I: 24); «şadapıt» (Gabain, 2000: 229); «şad-apıt» (Malov, 1951: 27); «şadpıt» (Tekin, 1968: 231); «šadapīt» (DTS, 1969: 519/a); «şadpıt» (Ergin, 2013: 34); «şadapı:t» (Clauson, 1972: 867/a); «ş(a)d(a)pıt» (Tekin, 1988: 2); «şadapıt» (Berta, 2010: 127); «ş(a)d(a)pıt» (Şirin User, 2010: 445); «şadapıt» (Ölmez, 2015: 83); «şadapıt» (Aydın, 2017: 47); «şad, apıt» (Ercilasun, 2016: 500)

Kelimeyi ilk olarak Radloff, ikinci hecesinde de yazılmayan bir ünlünün olabileceğini düşünerek *şadapıt* şeklinde okumuş ve “Şadapıt” şeklinde tercüme etmiştir. Açıklamalar kısmında ise kelimenin *şad+apa+t* şeklinde bir gelişim göstermiş olabileceğini kaydetmiştir. (Radloff, 1985: 216) Sonraki yayımlarda bu okuma ve yorumlama Orkun, Clauson, Tekin (1988), Berta, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da kabul edilmiştir. Thomsen, kelimenin yazılmayan ikinci ünlüsünün varlığı konusuna şüphe ile yaklaşmış ve harfin altına soru işareti koymuştur. Tekin ise ilk yayımında (1968) kelimeyi ikinci hecede ünlü harfi olmadan *şadpıt* şeklinde okumuş sonraki okumalarda bu okuma önerisi, Ergin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Malov ise kelimeyi *şad-apıt* şeklinde göstermiş ve aynı şekilde tercüme etmiştir. Ercilasun, kelimeyi *şad, apıt* şeklinde okumuş ve “(Güneyde duran) şadlar, apa begler” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2015: 500-501) Buradaki *apıt* kelimesini *apa* kelimesinin *+t* ile yapılmış çokluk şekli olarak değerlendirmiştir. *+t* çokluk ekinden önceki kısım olan *apı* kelimesini ise yazıtlardaki *a>ı* değişimine uğramış bir kelime olabileceğini ileri sürmüştür ve *Apa* kelimesinin KT B’de *Inançu Apa Yargan Tarkan*, T 34’de *Apa Tarkan* şeklinde bulunduğunu belirterek *apa*’nın bir unvan veya makam belirten bir kelime olabileceğini ileri sürmüştür. Bununla bağlantılı olarak kelimeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2015: 633, Not:3) Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *şadapıt* şeklinde okunmuş, kelimenin okunuşu ile ilgili görüş birliği sağlanamamıştır.

3.1.8. uğuşum (𐰽𐰺𐰸, KT G1) “soyum”

«uğışım» (Radloff, 1895: 31); «ug^{yş}m» (Thomsen, 1896: 114); «uğuşum» (Radloff, 1897: 150); «ug^{uş}m» (Orkun, 1936/I: 22); «uğuşum» (Gabain, 2000: 229); «oğuşım» (Malov, 1951: 27); «oğuşum» (Tekin, 1968: 231); «oğuşum» (Ergin, 2013: 34); «uğuşım» (Clouston, 1972: 96/a); «ug(u)ř(u)m» (Tekin, 1988: 2); «uğuşum» (Berta, 2010: 127); «oğuş» (Alyılmaz, 2005: 9); «og(u)ř(u)m» (şirin User, 2010: 445); «uğuşum» (Ölmez, 2015: 82); «uğuşum» (Aydın, 2017: 47); «oğuşum» (Ercilasun, 2016: 500)

Kelime, Orhon Yazıtları'nın okuma ve yorumlama farklılıklarının temel sebeplerinden biri olan 𐰽 (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *oğuş* ve *uğuş* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Kelimeyi Radloff, *uğuşım* şeklinde okumuş ve “meine weisen (akıllı adamlarım)” şeklinde tercüme etmiştir. Sözlük bölümünde ise kelimeyi “geschlecht, familie, Herkunft (cinsiyet, aile, köken)” şeklinde açıklamıştır. (Radloff, 1895: 31) Thomsen, böyle bir okumanın ve çevirinin doğru olamayacağını belirtmiş olmakla birlikte bu kelimedeki esas sorunlardan birinin kelimenin *uğuşum* şeklinde dudak uyumuna bağlı olarak mı yoksa *uğışım* şeklinde mi okunması gerektiği olduğunu belirtmiştir. Bu konuda ise Thomsen, kelimenin Altay ağızlarınınardaki “ırk, aile” anlamına gelen **uk*, *uq*'tan türemiş olabileceğini dolayısıyla *uğış* şeklinde okunması gereken kelimenin “aynı ırktan olan, ırkaş” şeklinde anlamlandırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte bu kelimenin özel bir kullanımdan dolayı Çağataycadaki *uğuş* “torun” kelimesi ile de özdeş olabileceğini de eklemiştir. (Thomsen, 1986: 164, Not: 57) Bu görüş, sonrasında Orkun tarafından da kabul edilmiş ve Orkun, Thomsen'in şüphe ile yaklaştığı ancak dudak uyumuna dahil etmeden okuduğu kelimeyi dudak uyumuna bağlı olarak *uğuş'm* şeklinde okumuş ve “bütün soyum” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 22) Gabain de kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiş, kelimenin teklik birinci şahıs iyelik ekinden önce gelen yazılmayan bağlayıcı ünlüyü de dudak uyumuna bağlı olarak *uğuşum* şeklinde okumuş ve *uğuş* kelimesini Brahmi alfabeli metinlerdeki *ukuz* ve *ühüş* şeklini de vererek “kabile, nesil, akrabalık” şeklinde anlamlandırmıştır. (Gabain, 2000: 304) Kelime, ilk olarak Malov tarafından *o* ile *oğuş* biçiminde okunmuştur. Sonrasında Tekin (1968), Ergin, Alyılmaz, şirin User ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da bu görüş devam ettirilmif ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Tekin,

sonraki okumasında bu görüşünü değiştirmiş ve kelimeyi *u* ile okumayı tercih etmiştir. Sonrasında Clauson, Berta, Ölmez ve Aydın tarafından yapılan okumalarda da *uguş* şeklinde gösterilmiş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır.

3.1.9. *yırya* (ᠶᠢᠷᠢᠶᠠ, KT G1) “kuzeyde”

«yıraya» (Radloff, 1895: 31); «yır'ya» (Thomsen, 1896: 115); «yıraya» (Radloff, 1897: 150); «yır'ya» (Orkun, 1936/I: 22); «yırıya» (Gabain, 2000: 229); «yıraya» (Malov, 1951: 27); «yırıya» (Tekin, 1968: 231); «yırıya» (Ergin, 2013: 34); «yırıya» (Clauson, 1972: 973/b); «yır(ı)ya» (Tekin, 1988: 4); «yırıya» (Erdal, 2004: 179); «yırıya» (Berta, 2010: 127); «yır(ı)ya» (Şirin User, 2010: 445); «yırıya» (Ölmez, 2015: 82); «y²ırya» (Aydın, 2017: 47); «yırıya» (Ercilasun, 2016: 500)

Kelime, araştırmacılar tarafından ilk ᠶ,ᠳ işaretlerinin arasında bir bağlayıcı ünlünün okunup okunmaması konusunda farklı şekillerde değerlendirilmiş ve *yıraya*, *yırıya*, *yırya* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk okumada kelime, *yıraya* şeklinde okunmuş ve eserin sözlük bölümünde “nach der entgegengesetzten Seite dorthin (orada, karşı tarafa)” şeklinde açıklanmıştır. (Radloff, 1985: 121) Radloff, kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *a* ile okumayı tercih etmiştir. Thomsen ise kelimeyi, *yırıya* şeklinde okumuş ve kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *ı* ile göstermiştir. Bununla birlikte Thomsen, yazıtlarda *b'ri'yä* – *yır'ya* şeklinde birbiri ardına geçen kelimeleri “beride- ötede; sağda-solda” şeklinde anlamlandırmıştır. Bununla bağlantılı olarak “beri”de anlamına gelen kelimenin *bäri* (*bärü*) şeklinde Türk dillerinin çoğunda iyi bilinen bir kelime olduğunu belirtmiştir. Bu kelimenin karşıtı olan ve “öte(de)” anlamını taşıyan kelimenin ise ağızların çoğunda *ary* şeklinde mevcut olduğunu, burada ise *jyr-* şeklinde bir fiil tabanının değişik biçimlerinin kullanıldığını ileri sürmüş ve *yırıya* şeklinde yazılmayan bağlama ünlüsünü *ı* ile okumuştur. (*jrak*, *jyrak* “ırak, uzak”) Thomsen’in bu açıklaması, sonrasında Orkun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırmıştır. Gabain de Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmiş ve *yir*, *ir*, *yır*, *yırı* “orada, solda, kuzey” şeklinde açıklamış, bu mânâların dağların güneyinde oturan bir halk için geçerli olduğunu, Kâşgârlı’nın bunun zıddına *ir* “güney yani güney tarafı” olarak açıkladığını da eklemiştir. (Gabain, 2000: 99, Not: 320, 325) Kelimeyi, DLT’deki şekilden hareketle bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Malov ise kelimeyi Radloff ile aynı şekilde göstermiş, “налево (sola)” şeklinde

tercüme etmiştir. (Malov, 1951: 391/b) Tekin de kelimeyi *yırı* şeklinde göstererek “kuzey” şeklinde açıklamıştır. (Tekin, 1968: 404) Clauson ise kelimeyi farklı bir şekilde göstermiş ve kelimenin bağlayıcı ünlüsü olmadan *yır* kökü ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Clauson, 1972: 973/b) Bu görüş sonraki çalışmalarda Erdal tarafından da kabul edilmiş ve Erdal, içerisinde bir /r/ bulunduran köklere yönelme-bulunma durumu eki +rA’nın gelmesi sonucunda, bu ekin aykırılışması dolayısıyla ortaya çıkan şeklin +yA olması gerektiğini belirtilmiş ve kelimenin *yırya <yırra şeklinde bir yapıdan meydana gelmiş olabileceğini ileri sürmüştür. (Erdal, 2004: 179, Not: 310) Sonraki okumalarda bu görüş, Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve Ölmez, *yır* “isim tabanı, kuzey” +ya “yön gösterme durumu eki, +ra (<*yır+ra) şeklinde açıklamış ve kelimeyi bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2017: 80) Sonraki okumalarda bu görüş, Berta ve Aydın tarafından da kabul edilmiş olmakla birlikte Ergin, Tekin, Şirin User ve Ercilasun yaygın okuyuş devam ettirilmiş ve *yırıya* şeklinde okumayı tercih etmişlerdir.

3.1.10. ortosiñaru (𐰽𐰺𐰸𐰾𐰏𐰚𐰚𐰚, KT G2) “ortasına”

«ortusiñaru» (Radloff, 1985: 31); «ortusyñ^aru» (Thomsen, 1896: 115); «ortusiñaru» (Radloff, 1897: 150); «ortusin^aru» (Orkun, 1936/I: 22); «ortusiñaru» (Gabain, 2000: 229); «ortus²iñaru» (Malov, 1951: 27); «ortusiñaru» (Tekin, 1968: 231); «ortu» (DTS, 1969: 371/b); «ortusingaru» (Ergin, 2013: 34); «ortu:siñaru» (Clauson, 1972: 204/a); «ortusiñaru» (Tekin, 1988: 2); «ortosiñaru» (Erdal, 2004: 162); «ortusiñaru» (Berta, 2010: 128); «ortusiñ(a)ru» (Şirin User, 2010: 445); «ortosiñaru» (Ölmez, 2015: 82); «ortos²iñaru» (Aydın, 2017: 47); «ortusiñaru» (Ercilasun, 2016: 500)

Kelime, Türk Runik alfabesinde 𐰽 (=o, u) işaretinin o mu u mu okunacağı ile ilgili ayırt edici bir durum bulunmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *orto* ve *ortu* şeklinde iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff, Thomsen, Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda kelime, *ortu* şeklinde okunmuştur. İlk defa Gabain, kelimeyi Brahmi harfli metinleri kaynak göstererek *ortu*, *orto* (*br.*) şeklinde okumuş ve “orta” şeklinde tercüme etmiştir. (Gabain, 2000: 229) Gabain, metnin okunuşu esnasında kelimeyi *ortu* şeklinde göstermiş olmakla birlikte sözlük kısmında, kelimenin her iki şekline de yer vermiştir. Clauson da kelimeyi *ortu:* (*orto:*) madde başı ile değerlendirmiş ve Uygurcadaki *ortosında* kelimesini de örnek göstermiştir. (EDPT:

204/b) Sonraki çalışmalarda Erdal tarafından da kelimenin *orto* şeklinde olduğu kabul edilmiş, *o* ve *u*, *ö* ve *ü* gibi harflerin arasındaki ayrımı görünür kılan alfabelerde (Brahmi, Tibet) ilk hecenin dışında *o* ve *ö* ünlülerinin de var olduğunu belirtmiş ve kelimeyi *orto* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Erdal, 2004: 89) Türkiye’de bu okuma ilk olarak Ölmez tarafından kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Sonrasında bu görüş, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde gösterilmiştir. DTS’de ve Tekin, Ergin, Berta, Şirin User, Ercilasun tarafından yapılan okumalarda ise yaygın okuyuş devam ettirilip *ortu* okunmuş ve “orta” şeklinde anlamlandırılmıştır.

3.1.11. kün tugsıkka (𐰃𐰆𐰪: 𐰇𐰏𐰣𐰩, KT G2) “güneşin doğduğu yere”

«kün togusıkıña» (Radloff, 1895: 31); «tog^us^y<q>qa» (Thomsen, 1896: 115); «kün togsıkıña» (Radloff, 1897: 150); «kün tog^us^lka» (Orkun, 1936/I: 22); «kün tuğsuğa» (Gabain, 2000: 229); «kün toksık(k)a» (Malov, 1951: 27); «kün toksiq(q)a» (Tekin, 1968: 231); «kün toğsık[k]a» (Ergin, 2013: 34); «kün tuğsık(k)a» (Clauson, 1972: 473/b); «kün tugs(ı)k(k)a» (Tekin: 1988: 2); «tog- /tug-» (Erdal, 1991/II: 865); «twg^oswq(q)a» (Berta, 2010: 128); «kün tugs(ı)k(k)a» (Şirin User, 2010: 445); «kün tugsıkka» (Ölmez, 2015: 82, 95); «kün togsık(k)a» (Ercilasun, 2016: 500)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, Türk Runik alfabesinde 𐰃 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırıcı herhangi bir işaret olmadığı için araştırmacılar tarafından *tug-* ve *tog-* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Kelime Radloff, Thomsen ve Orkun tarafından yapılan okumalarda *tog-* şeklinde *o* ile okunmuş olmakla birlikte ilk defa Gabain, kelimeyi *tug-* şeklinde *u* ile okumuştur. Gabain, kelimeyi *tuğ-*, *tuh-* madde başı ile “(br.) doğmak, doğurmak” şeklinde açıklamıştır. (Gabain, 2000: 302) Buradan da anlaşılacağı üzere, *o* ve *u* harfi için ayrı birer işaret kullanılarak yazılan Brahmi alfabesinde kelime *u* ile yazıldığı için kelimeyi bu şekilde göstermeyi tercih etmiştir. Gabain tarafından yapılan bu görüşün ardından kelime, Clauson, Şirin User ve Ölmez tarafından da aynı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, Latin harflerine *kön togska* şeklinde aktarılmış ve “күн тоғшыкыңа (kün togsıkıña)” şeklinde gösterilmiştir. (Radloff, 1895: 31) Thomsen ise kelimeyi *tog^us^y<q>qa* şeklinde tamamlayarak okumayı tercih etmiş, 𐰇 (=s²) işareti ile ilgili açıklama yaparken bu kelime ile ilgili diğer dillerin çoğunda görülen *toguş* ve *batış* kelimelerine karşılık, buradaki *togusık-* “güneşin doğuşu”, *togusıkda* “doğuda”, *togusıkka* “doğuya, yaklaşma hali” ve *batusık-* “güneşin

batışı”, *batısıkdaki* “batıdakiler” kelimelerinde verilen ʃ işaretinin š ile verilmesi gerektiğini, çünkü burada -š değil -sık ekiyle yapılmış oluşumların düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 38) Ekin, -sık şeklinde olması gerektiğini düşündüğü için kelimeyi bu şekilde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir. Thomsen tarafından ileri sürülen bu görüş, Thomsen’den sonra yapılan metin yayımlarında yaygın bir şekilde kabul edilmiş ve tamamlanarak okunmuştur. Gabain, kelimeyi tamamlamadan yazıldığı şekilde göstermeyi tercih etmiştir. Bununla birlikte kelime, Thomsen tarafından *togusık-* şeklinde *tog-* fiilinden sonra gelen ek ile arasında bir bağlayıcı ünlünün var olduğu düşünülerek okunmuştur. Bu görüş, sonrasında Orkun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.1.12. taloyka kiçig tegmedim (ᠲᠠᠯᠤᠬᠠ ᠬᠢᠴᠢᠭ ᠲᠡᠭᠮᠡᠳᠢᠮᠤ, KT G3) “denize bir kez bile varmadım”

«taluyka keçig tegmedim» (Radloff, 1895: 33); «^aluyka kiçig tegmedim» (Thomsen, 1896: 115); «taluyka kiçig tegmedim» (Radloff, 1897: 150); «^aluyka kiçig teğmedim» (Orkun, 1936/I: 22); «taluyka kiçig tægmedim» (Gabain, 2000: 229); «taluyka kiçig tegmedim» (Malov, 1951: 27); «taluyka kiçig tægmedim» (Tekin, 1968: 231); «talujqa kiçig tegmedim» (DTS, 1969: 529/b); «taluyka kiçig [teg]medim» (Ergin, 2013: 34); «taluyka kiçig tegmedim» (Clauson, 1972: 502/b); «t(a)luyka kiç(i)g t(e)gm(e)dim» (Tekin, 1988: 2); «taloy» (OTWF/II: 491); «taloyka kiçig tægmedim» (Erdal, 2004: 327); «taluyka kiçig tegmedim» (Berta, 2010: 129); «taluy» (Alyılmaz, 2005: 185); «t(a)luyka kiç(i)g t(e)gm(e)dim» (Şirin User, 2010: 445); «taloyka kiçig tegmedim» (Ölmez, 2015: 82); «taloyka kiçig tegmedim» (Aydın, 2017: 47); «taluyka kiçig tegmedim» (Ercilasun, 2016: 500)

Bu cümle, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde anlamlandırılmış ve yorumlanmıştır. Cümlenin birinci kelimesi, Türk Runik alfabesinde ʃ (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *taloy* ve *taluy* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Kelime Radloff, Thomsen, Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda *taluy* şeklinde *u* ile okunmuştur. Radloff, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamış ancak kelimeyi bir özel isim (yer ismi) olarak değerlendirmiştir. Thomsen ise kelimenin özel bir isim olabileceğine kuşku ile yaklaştığını belirtmiş ve Kuzey Türk ağzlarında (ve Moğolcada) rastlanan *talai* “deniz” kelimesinin bu kelime ile aynı kelime olabileceğini ileri sürmüştür.

Bununla birlikte Thomsen, Klaproth'un Uygurca-Çince sözlüğüne dayanarak *taloi* şeklinde yer verdiği okumayı da belirterek eğer bu okuma doğru ise kelimenin buradaki okuma ile tam olarak uyduğunu da eklemiştir. (Thomsen, 1896: 167, Not: 69) Gabain, kelimeyi *taluy*, *toluy* şeklinde göstermiş ve Çince *ta-liu* “deniz” kelimesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır. (Gabain, 2000: 296) Clauson ise kelimeyi *taluy* madde başında göstermiş ve Çince *ta* “büyük” *lei* “su”, yine *lei* <Orta Çince *lywi*; Çin'deki bir nehrin adı olduğunu ifade etmiştir. (EDPT 502/a) Gabain'den sonra Erdal da kelimeye farklı bir açıdan yaklaşmış ve kelimenin Brahmi harfli metinlerdeki durumundan hareketle kelimeyi *taloy* şeklinde okumayı tercih etmiştir.⁹⁰ Bu görüş, sonrasında Ölmez ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve *taloy* şeklinde okunmuştur. Ölmez, kelimeyi “deniz, büyük deniz, okyanus” şeklinde açıklamış ve kelimenin Dalay Lama unvanındaki *dalay* Mo. Talai <ET taloy<? “deniz, umman, büyük deniz, okyanus” şeklinde bir gelişme göstermiş olabileceğini de belirtmiştir. (Ölmez, 2011: 632) İfadenin ikinci kelimesi ise Radloff tarafından yapılan ilk okumada *keçig* şeklinde okunmuştur. Radloff, kelimeyi *keç-* “geçmek” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş kelimeye “Uebergang (über einen Fluss) (geçit, bir nehir üzerinden)” şeklinde bir anlam vermiştir. (Radloff, 1895: 32-33) Thomsen, Radloff'un bu görüşüne karşı çıkmış ve *keç-* fiilinin yazıtlarda daima \uparrow (=ı, i) olmadan yazıldığını ve *e* sesi verdiğini bu sebeple kelimenin *keç-* şeklinde okunamayacağını belirtmiştir. Aynı zamanda bu kelimedenden sonra gelen *teg-* fiilinin tümlecinin her zaman yaklaşıma halinde olduğunu, bu nedenle zorunlu olarak kelimenin *keçigke* şeklinde olması gerektiğini ve bu sebeplerden dolayı kelimenin *keçig* şeklinde okunamayacağını ileri sürmüştür. Yazıtlarda iki kez kullanılmış olan *kiçig tegmedim* ifadesinden hareketle *kiçig* kelimesinin Türkçede çok rastlanan “küçük” anlamına geldiğini düşündüğünü belirtmiş ve benzeri bir duruma rastlanmadığı için bu kelimenin, olumsuzluğu pekiştirmek için kullanıldığını ve “hiç” anlamına geldiğini ileri sürmüştür. (Thomsen, 1896: 167, Not: 69) Bu ifadenin ilk kelimesinde mevcut olan okuma farklılıklarının dışında aynı zamanda cümle ile ilgili çok farklı şekillerde yorumlamalar da yapılmıştır. Bu cümlenin mecazi bir ifade mi içerdiği yoksa gerçek anlamıyla mı çevirisinin yapılması gerektiği araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmış ve araştırmacılar, kendi görüşlerine uygun şekilde tarihî zeminde de değerlendirerek çeviri yapmışlardır. İlk okumayı yapan Radloff, bu cümlenin *tlojka kiçig tgmdm* şeklinde harf çevrimini

⁹⁰Ayrıntılı bilgi için bkz.: Marcel Erdal. 2004. **a.g.e.** s. 327.

yapmış, cümleyi *taluyka keçig tegmedim* şeklinde okumuş ve “bin aber nicht zum Talui hinübergegangen (Ama Talui’ya gitmedim)” şeklinde tercüme etmiştir. Thomsen ise Radloff’un okuması ve yorumlaması ile ilgili düzeltme önerilerinde bulunmuş ve ifadeyi “ama denize (?) hiç erişemedim” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 115) Bu yorumlama, Orkun tarafından da kabul edilmiş ve Orkun, ifadeyi Thomsen ile aynı şekilde çevirmeyi tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 23) Tekin ise ifadeyi farklı şekilde yorumlamış ve “I almost reached the ocean (neredeyse okyanusa ulaştım)” şeklinde tercüme etmiş ve buradaki *kiçig* kelimesine mecazi bir anlam yükleyerek, cümleye farklı bir açıdan yaklaşmıştır. (Tekin, 1968: 261) Ergin de ifadeye mecazi bir anlam yüklemiş ve “denize ulaşmama az kaldı” şeklinde tercüme etmeyi tercih etmiştir. (Ergin, 2013: 35) Clauson ise ifadeyi önceki ifade ile birlikte değerlendirmiş ve “I campaigned up to the Shantung plain and I just failed to reach the sea (Şantung ovasına doğru sefer yaptım, ancak sadece denize ulaşamadım)” şeklinde tercüme etmiş, cümleyi mecazi bir ifade ile tercüme etmeyi tercih etmiştir. (EDPT: 502/b) Tekin ise cümleyi sonraki yayımında ilk yayımından farklı şekilde değerlendirmiş ve “denize pek az kala durdum” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1988: 3) Bu ifade, Ölmez tarafından “denize bir kez bile varmadım” şeklinde tercüme edilmiştir. Aydın, Tekin’in ilk yayımındaki okumasını devam ettirerek “(büyük) okyanusa ulaşmama az kaldı” şeklinde tercüme etmeyi tercih etmiştir. (Ölmez, 2015: 82, 94) (Aydın, 2017/b:47) Aydın, *taloy* şeklinde okuduğu kelimeyi ise “Büyük Okyanus ya da Sarı Irmak’ın Büyük Okyanus’a karıştığı yerdeki büyük havuz?” şeklinde açıklamıştır. (Aydın, 2017/b:19) Ercilasun ise ifadeye farklı bir açıdan yaklaşmış ve “okyanusa az ulaşmadım” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2015: 500-501) Ercilasun, ifadenin bugüne kadar “ulaşmama az kaldı, neredeyse ulaşacaktım” şeklinde yorumlandığını ancak bu yorumlamanın Türkçenin cümle yapısını zorlayan bir aktarma olduğunu belirtmiştir. Bunun yerine *kiçig* yerine “az” kelimesi konularak cümlenin yapısı hiç değiştirilmeden “az ulaşmadım” yani “çok ulaştım” şeklinde bir anlam verilebileceğini ileri sürmüştür. Tunyukuk Yazıtı 18-19’da Şantung şehirlerine ulaştığı ve 23 şehrin alındığını ifade etmesi ve Çin yıllıklarında da Türklerin Şantung şehirlerine saldırıp Çinlileri yendiği bilgisine yer verilmesi dolayısıyla bu şekilde bir anlam verilebileceğini belirtmiştir. (Ercilasun, 2015: 633, Not:10) Bu cümlenin okunuşu ve yorumlanması ile ilgili araştırmacılar tarafından henüz görüş birliği sağlanamamış ancak bu konuda ciddi bir yol alınmıştır.

3.1.13. töpötke (𐰃𐰆𐰏𐰔, KT G 3) “Tibet’e”

«tüpütke» (Radloff, 1895: 33); «tüpütkä» (Thomsen, 1896: 115); «tüpütke» (Radloff, 1897: 150); «tüpütke» (Orkun, 1936/I: 24); «töpütke» (Gabain, 2000: 229); «tüpütke» (Malov, 1951: 27); «tüpütkä» (Tekin, 1968: 231); «tüpüt» (DTS, 1969: 598/b); «tüpütke» (Ergin, 2013: 34); «tüpütke» (Tekin, 1988: 2); «tüpütke» (Berta, 2010: 129); «tüpütkä» (Şirin User, 2010: 445); «töpötke» (Ölmez, 2015: 82); «töpötke» (Aydın, 2017: 47); «töpütke» (Ercilasun, 2016: 500)

Kelime, Türk Runik alfabesinde 𐰆 (=ö, ü) işaretinin ö mü ü mü okunacağı ile ilgili ayırıcı herhangi bir işaret olmadığı için araştırmacılar tarafından hem ö ile hem de ü ile okunmuş ve farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Radloff, Thomsen ve Orkun, Malov, Tekin (1968, 1988), Ergin, Berta, Şirin User tarafından yapılan okumalarda *tüpüt* şeklinde okunmuştur. İlk olarak Gabain kelimeyi *töpüt* şeklinde okumayı tercih etmiş, kelimenin okunuşundan emin olmadığını ve aynı zamanda *tüpüt* şeklinde de okunabileceğini parantez içerisinde eklemiştir. (Gabain, 2000: 301) Türkiye’de kelime ilk olarak Ölmez tarafından *töpöt* şeklinde okunmuş sonrasında bu okuma Aydın tarafından da devam ettirilmiştir. Aydın, kelimenin açıklaması esnasında Scharlipp’in görüşüne yer vermiş ve *töpö/töpü* kelimesinden +t çokluk eki ile yapılmış bir kelime olarak yapılan açıklamanın güçlü bir açıklama olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Kelimenin Kaşgarlı’da da mevcut olduğunu Kaşgarlı’nın Tibetlilerle ilgili verdiği bilgiler gerçek olsa bile, Tibetlilerin ortaya çıkışı ile ilgili verdiği bilgilerin hayâli olabileceğini ileri sürmüştür. Kendisi kesin bir yargıya varmamış ancak *töpüt*, *töpöt* okunuşundan *töpöt* okunuşunu tercih etmiştir. (Aydın, 2016: 149-151) Ercilasun da kelimeyi *töpüt* şeklinde okumuştur. Kelimenin okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.1.14. bodun (𐰃𐰆𐰏), KT G5) “boy, boylar, halk”

«budun» (Radloff, 1895: 33); «bud^un» (Thomsen, 1896: 116); «budun» (Radloff, 1897: 151); «budun» (Thomsen, 1916: 35); «bud^un» (Orkun, 1936/I: 24); «budun» (Sprengling, 1939: 365); «bodun» (Gabain, 2000: 229); «budun» (Malov, 1951:28); «budun» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö.1958: 31); «bodun» (Giraud, 1961: 142); «bodun» (Tekin, 1968: 231); «bodun» (DTS: 108/a); «budun» (Ergin, 2013: 34); «bodun» (Clauson, 1972: 306/a); «bodun» (Tekin, 1988: 2); «bodun» (Rybatzki, 1997: 43); «bodun» (Berta, 2010: 130); «bodun» (Erdal, 2004: 68);

«bodun» (Alyılmaz, 2005: 11); «bod(u)n» (Şirin User, 2010: 445); «bodun» (Ölmez, 2015: 82); «bodun» (Aydın, 2017: 48); «bodun» (Ercilasun, 2016: 500)

Türk Runik alfabesinde λ (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfini ayırt edecek herhangi bir işaret olmamasından dolayı kelimenin *bodun* ve *budun* olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. Kelime, Radloff, Thomsen, Orkun, Sprengling, Malov, Aalto, Ergin tarafından yapılan ilk okumalarda *u* ile *budun* şeklinde okunmuştur. Kelimenin *bodun* şeklinde de okunabileceği ilk olarak Gabain tarafından ileri sürülmüştür. Gabain *bod* “vücut, boy, halk” kelimesi ile bağlantılı olarak kelimeyi *bodun* “halk” şeklinde okumuştur. (Gabain, 2000: 259) Gabain tarafından ileri sürülen bu görüş daha sonrasında Giraud, Tekin, DTS, Clauson, Rybatzki, Erdal, Alyılmaz, Şirin User, Ölmez, Aydın, Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur.

3.1.15. λ (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfini ayırt edecek herhangi bir işaret olmamasından dolayı kelimenin *bodun* ve *budun* olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. Kelime, Radloff, Thomsen, Orkun, Sprengling, Malov, Aalto, Ergin tarafından yapılan ilk okumalarda *u* ile *budun* şeklinde okunmuştur. Kelimenin *bodun* şeklinde de okunabileceği ilk olarak Gabain tarafından ileri sürülmüştür. Gabain *bod* “vücut, boy, halk” kelimesi ile bağlantılı olarak kelimeyi *bodun* “halk” şeklinde okumuştur. (Gabain, 2000: 259) Gabain tarafından ileri sürülen bu görüş daha sonrasında Giraud, Tekin, DTS, Clauson, Rybatzki, Erdal, Alyılmaz, Şirin User, Ölmez, Aydın, Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur.

3.1.15. λ (=o, u) işareti için *o* ve *u* harfini ayırt edecek herhangi bir işaret olmamasından dolayı kelimenin *bodun* ve *budun* olmak üzere iki farklı okunuşu mevcuttur. Kelime, Radloff, Thomsen, Orkun, Sprengling, Malov, Aalto, Ergin tarafından yapılan ilk okumalarda *u* ile *budun* şeklinde okunmuştur. Kelimenin *bodun* şeklinde de okunabileceği ilk olarak Gabain tarafından ileri sürülmüştür. Gabain *bod* “vücut, boy, halk” kelimesi ile bağlantılı olarak kelimeyi *bodun* “halk” şeklinde okumuştur. (Gabain, 2000: 259) Gabain tarafından ileri sürülen bu görüş daha sonrasında Giraud, Tekin, DTS, Clauson, Rybatzki, Erdal, Alyılmaz, Şirin User, Ölmez, Aydın, Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur.

«çugay» (Radloff, 1895: 35); «çog^ay» (Thomsen, 1896: 117); «çugay» (Radloff, 1897: 151); «çog^ay» (Orkun, 1936/I: 24); «çuğay» (Gabain, 2000: 229); «çugay» (Malov, 1951: 28); «çogay» (Tekin, 1968: 231); «çugay» (DTS, 1969: 156/a); «çogay» (Ergin, 2013: 36); «çoğay» (Clauson, 1972: 412/b); «çug(a)y» (Tekin, 1988: 4); «çugay» (Berta, 2010: 131); «çog(a)y» (Şirin User, 2010: 445); «çugay» (Ölmez, 2015: 83); «çugay» (Aydın, 2017: 48); «çogay» (Ercilasun, 2016: 500) λ

Orhon Yazıtları'nın okunuşundaki farklılıkların temel sebeplerinden biri yazıtlardaki yer isimlerinin araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu ifadenin birinci kelimesi Türk Runik alfabesinde λ (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *çogay* ve *çugay* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Kelime, Radloff tarafından yapılan ilk yayımda *çugay* şeklinde okunmuştur. Thomsen ise kelimeyi *çogay* şeklinde *o* ile okumayı tercih etmiş, bu ifadeyi “karanlık orman” şeklinde tercüme etmiştir. *Çogay* kelimesini ise Çağataycada mevcut olan *çoğā* “gölge” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 169, Not: 73) Orkun da kelimeyi Thomsen'in görüşünü devam ettirerek *çogay* şeklinde okumuş, kelimeyi bir yer ismi olarak değerlendirmiş ve “Çugay ormanına” şeklinde tercüme etmiştir. Gabain de kelimeyi bir yer ismi olarak değerlendirmiş ve “Hangay dağlarının cenup kolları civarında bir yer” şeklinde açıklamıştır. (Gabain, 2000: 272) Sonraki okumalarda bu

görüş Malov, Tekin, Ergin, Clauson tarafından da kabul edilmiş ve yer adı olarak değerlendirilmiştir. Clauson, zayıf bir ihtimal dahilinde de olsa kelimenin *çoga/çogay* “shade, shady (gölge)” şeklinde açıklanabileceğini ileri sürmüştür. (EDPT: 412/b) Sonraki yapılan okumalarda da ifade yer adı olarak değerlendirilmiştir. Ölmez, kelimeyi Çince *shi-hui* kelimesi ile bağlantılı olarak düşünmüş ve *u* ile okumayı tercih etmiştir. Kelime, Semih Tezcan tarafından Tuvaca *çugay* “kireç”, Klasik Moğolca *sihuy*, *çohuy*, Halka Moğolcası *şohoy*, Buryatça *şohoy*, Kalmukça *şihū*, *sühū* ve *şühū* biçimlerinden hareketle *-u-* ile *çugay* şeklinde okunmuş, Çince *shi-hui* “kireç, kireç taşı” kelimesi ile bağlantılı olarak açıklanmıştır. Ölmez, Tezcan’ın bu görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ölmez, 1997:184) Kelimenin Tunyukuk Yazıtı Batı Yüzü 7. satırda *çugay-kuzı* şeklinde mevcut olmasından yola çıkarak bu ifadeyi Aydın, “Sarı Irmak’ın büyük kıvrımının kuzey bölümünde bulunan Yinshan Dağları” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b: 105) Károly Czeplédy ise *çogay-kuzı* adının Yinshan Dağları bölgesini değil Yinshan’ın kendisini ifade etmek suretiyle Çince *yin*’in *çugay* ile aynı anlamda olduğunu belirtmiştir.⁹¹ Aydın, *Çugay* adının Sarı Irmağın büyük dirseğinin kuzey bölümünde bulunan Yinshan Dağları olduğunu, *kuz* sözcüğüyle de kuzey yönünün karşılanmak istendiğini açıklamıştır. Kelimenin *çogay* ve *çugay* olmak üzere her iki okunuşunun da Türk Runik alfabe sistemine göre doğru olduğunu, alfabedeki ünlü okutma sisteminden bunu anlamının mümkün olmadığını belirtmiştir. (Aydın, 2019/b:72) Ercilasun da ifadeyi yer ismi olarak değerlendirmiş ve “Çogay {Yiş}” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2015: 544-545)

3.1.16. boşükiqe tegi k'ıdmaz ermiş (ᠪᠣᠰᠦᠬᠢᠬᠡ ᠲᠡᠭᠢ ᠬᠢᠳᠮᠠᠵ ᠡᠷᠮᠢᠰ, KT G6)

“(bütün kavmini, halkını) akrabalarına varıncaya kadar öldürmezlermiş”

«bisükiqe tegi kıdmaz ermiş» (Radloff, 1895: 33); «bisükiñä t'ägi qydmaz ärmış» (Thomsen, 1896: 116); «bisükiqe tegi kıdmaz ermiş» (Radloff, 1897: 151); «bis^ükine t'ägi kıdmaz ermiş» (Orkun, 1936/I: 24); «bişükiñä tägi kıdmaz ärmış» (Gabain, 2000: 230); «bisükiqe tegi kıdmaz ermiş» (Malov, 1951: 28); «bisükiqe tegi ıkıdmaz ermiş» (Tekin, 1968: 229); «bişükiñge tegi kıdmaz ermiş» (Ergin, 2013: 36); «beşükiqe tegi

⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Károly Czeplédy. 1995. Çogay-Kuzı, Kara-Kum, Kök Öng. Türkçeye Çev.: Eşref B. Özbilen, **Türk Dünyası Araştırmaları** 97. s.53, 61., Erhan Aydın. 2019. a.g.e. s. 99.

kıdmaz ermiş» (Clauson, 1972: 595/a); «bişükiñe t(e)gi kıdm(a)z (e)rm(i)ş» (Tekin, 1988: 4); «bişükiñe tegi qıdımaaz ermiş» (Berta, 2010: 130); «bişükiñä t(ä)gi kıd(i)m(a)z (ä)rm(i)ş» (Erdal, 1991: 192); «ebi eşükiñe tegi kıdmaz ermiş» (Ercilasun, 1995: 83-89); «bişükinge tegi kıdmaz ermiş» (Alyılmaz, 2005: 9); «bişükiñä t(ä)gi kıdm(a)z (ä)rm(i)ş» (Şirin User, 2010: 445); «böşükiñe tegi kıdmaz ermiş» (Ölmez, 2015: 82); «böşükiñe tegi kıdmaz ermiş» (Aydın, 2017: 48); «ebi eşükiñe tegi kıdmaz ermiş» (Ercilasun, 2016: 500)

Bu cümle, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmış olmakla cümledeki okuma farklılığı genel olarak **𐰀𐰃𐰆𐰇𐰈** ve **𐰀𐰃𐰆𐰇𐰈** şeklinde yazılmış olan kelimelerinden kaynaklanmıştır. Bu cümledeki kelimeler, KT yazıtında tam olarak korunmuşken, BK yazıtında kuzey cephenin epey tahrip olması nedeniyle cümlede bazı kısımların okunuşu ve anlamlandırılması ile ilgili farklılıklar meydana gelmiştir. (<...> **𐰀𐰃𐰆𐰇𐰈**: **𐰀𐰃𐰆𐰇𐰈**: **𐰀𐰃𐰆𐰇𐰈**<...>, BK K 4-5) Cümledeki birinci kelimesi Radloff, Thomsen, Orkun, Malov, Tekin tarafından yapılan ilk okumalarda *bisük* şeklinde okunmuştur. Türk Runik alfabesinde l (=s, ş) işaretinin okunuşunda ayırıcı herhangi bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *bisük* ve *bişük* olmak üzere her iki şekilde de değerlendirilmiştir. İlk defa Gabain tarafından kelimenin *bişük* şeklinde okunmuş; bu görüş sonrasında Ergin, Tekin, Berta, Erdal, Alyılmaz, Şirin User tarafından da devam ettirilmiştir. Bu cümledeki ilk kelimesini Radloff sözlük kısmında *besük* “der schmuck, glanz (süs, parıltı)” şeklinde açıklamış cümleyi “halkının şerefine (süsüne) dokunmaya cesaret etmezmiş”⁹² şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 139/b) Thomsen, kelimenin anlamının karanlık görüldüğünü, çeviride bu kelimeyi atlamak zorunda kaldığını belirtmiştir. Radloff tarafından ileri sürülen Uyg. “süslü, süs” anlamındaki *bezük*’e benzeterek Uyg. *bez-* “süslemek, bezemek” fiiliyle bağlantılı olarak yaptığı okuması ile ilgili ise kelimenin *z* ile değil *s* ile yazıldığını ve Eski Türçede çok açık bir şekilde *s* ile *z* ayrılarak genellikle sedalı seslerle soluklu sesler arasında ayırım yaptığını belirtmiş ve Radloff’un yorumunun gerçeğe aykırı olduğunu ifade etmiştir. Kelimenin yalnızca biçimine bakarak *bisük* = Uyg., Çağ., *bişük* “pişmiş, yumuşak, olgun”; *biş-* (*piş-*) “pişmek, pişirmek” fiil tabanı ile bağlantılı olarak özel ve mecazî bir kullanım olabileceğini ileri sürmüştür. (Thomsen, 1896: 169, Not: 72) Orkun da kelime ile ilgili herhangi bir çeviri yapmamış

⁹² “macht sich nicht an schmuck derselben” (Radloff, 1895: 139/b), “macht sich nicht an seine Ehre” (Radloff, 1895: 109/b)

ve kelimenin çevirisi ile ilgili şimdiye kadar yapılan izahların yeterli olmadığını ve Kaşgarlıdaki sözlerden biri ile kelimenin açıklanışının uygun olabileceğini belirtmiş ve bu kelimeyi *beşik* kelimesi ile ilişkilendirmiştir. (Orkun, 1936/I: 74) Gabain ise kelimeyi, *beşik* şeklinde okumuş ancak kelimenin *böşük* “beşik, dost, akraba” ile ilgili olabileceğini de belirtmiştir. (Gabain, 2000: 270) Sonraki okumalarda bu görüş Ölmez ve Aydın tarafından kabul edilmiş ve ilk hecesi “ö” ile *böşük* şeklinde okunmuştur. Osman Nedim Tuna, cümle hakkında en iyi izahın Nemeth tarafından yapıldığını belirtmiş ve *bişik* şeklinde de okunmuş olan kelimenin *bişik* > *beşik* > *böşük* şeklinde gelişme göstermiş olabileceğini ileri sürmüştür.⁹³ (Tuna, 1957: 58-59) Tekin ise ilk okumasında kelimeyi *bisük* şeklinde okumuş, sonraki yayımında ise Gabain’in okuyuşunu devam ettirerek kelimeyi *bişik* şeklinde düzeltmiştir. Bu cümlenin fiilini ise 1968’de *ıkıd-* “himaye etmek, barındırmak” şeklinde açıklamış, 1988’deki yayımında ise *kıd-* “öldürmek” şeklinde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Ercilasun ise cümleye farklı bir şekilde yaklaşmış ve daha önce Abdurrahmonov Rustamov tarafından ileri sürülen görüşü devam ettirerek “bişükiçe” şeklinde de okunan kelimeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiştir. 𐰽𐰺𐰸𐰺 şeklinde yazılmış olan kelimenin 𐰽 ve 𐰺 işaretlerinden önce yazılmayan bir *e* düşündüğümüzde bu görüşün mümkün olabileceğini belirtmiştir. “Ev eşik” ikilemesinin Türkiye Türkçesinde çok yaygın bir şekilde kullanıldığını bu ifadenin de aynı şekilde değerlendirilebileceğini ileri sürmüş, *kıdmaz* fiilinin ise *kıd-* dışında araştırmacılar tarafından *ıkıd-* ve *kıd-* şeklinde de okunduğunu 𐰽𐰺𐰸𐰺 yazılışı itibariyle *kıdmaz* okunuşuna daha müsait olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte yazıtlarda *yanılmak* fiilinin görüldüğü cümlelerin hepsinde “yanılmak”tan sonraki ifadenin genellikle “ölmek” olduğunu ve yazıtların geneline bakarak, “yok etmek, öldürmek” ifadeleriyle bağlantı kurulabileceğini ileri sürmüştür. Kelimenin şimdiye kadar araştırmacılar tarafından farklı şekillerde anlamlandırıldığını buradaki temel sebebin *kıd-* fiili ile *kıy-* fiili arasında münasebet kurulması olduğunu ifade etmiştir. Türkiye Türkçesinde kullandığımız *y*’nin Eski Türkçede *d* ve *y* olmak üzere iki farklı kaynağı bulunduğunu; Kıpçak, Karluk ve Oğuz lehçelerinde bugün kullandığımız *y*’nin ya *y*’den ya da *d*’den gelebileceğini belirtmiştir. *Kıy-* fiilinin DLT’de *y*’li olarak mevcut olması ve *kıyıl-*, *kıyış-*, *kıytur-*, *kıyma* gibi türevlerinin de mevcut olması dolayısıyla günümüzde

⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Osman Nedim Tuna.1957. Bazı İmlâ Gelenekleri, Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtlarında Birkaç Açıklama. **TDAY-B**. 41-81

kullandığımız *kıy-* “öldürmek, kesmek, doğramak” fiilinin kaynağının *d*’li olamayacağını çünkü DLT’de kelimenin *kıd-* şeklinde olmadığını ileri sürmüştür. Bununla birlikte Ercilasun, DLT’de *kıdış-* “kenar dikmekte yardım etmek; değirmi bir şeyin kenarını dikmekte yardım etmek”, *kıdıt-* “kenar diktirmek, kıyılatmak” kelimelerine verilen anlamlardan yola çıkarak *kıd-* fiiline “herhangi bir şeye kıyı, kenar, sınır, hudut yapmak” anlamının verilebileceğini öne sürmüş ve *kıd-* fiilini sadece Köl Tigin’de bulunan *hapax legomenon* olarak değerlendirilmiştir.⁹⁴ (Ercilasun, 1993: 83-89) (Ercilasun, 2015: 634, Not:12,17)

3.1.17. boşgurur ermiş (𐰇𐰺𐰸𐰸𐰺𐰽𐰺: 𐰺𐰸𐰺, KT G7) “akıl verirlermiş

«buşgurur ermiş» (Radloff, 1895: 35); «buşgurur ărmîş» (Thomsen, 1896: 117); «buşgurur ermiş» (Radloff, 1897: 151); «buşgurur  rmîş» (Orkun, 1936/I: 24); «boşgurur ermiş» (Gabain, 2000: 230); «boşgurur ermiş» (Malov, 1951: 28); «boşgurur ermiş» (Tekin, 1968: 231); «boşgurur ermiş» (DTS, 1969: 114); «boşgurur ermiş» (Ergin, 2013: 36); «boşğurmîş» (Clauson, 1972: 380/a); «boşgurur (e)rm(i)ş» (Tekin, 1988: 4); «boşgur-» (OTWF/II: 595); «boşgurur ermiş» (Erdal, 2004: 404); «boşgurur ermiş» (Berta, 2010: 131); «boşgurur (ä)rm(i)ş» (Şirin User, 2010: 445); «boşgurur ermiş» (Ölmez, 2015: 83); «boşgurur ermiş» (Aydın, 2017: 49); «boşgurur ermiş» (Ercilasun, 2016: 500)

Bu kelime, Türk Runik alfabesinde 𐰺 (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *boşgurur* ve *buşgurur* olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirilmiştir. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff, ifadeyi *buşgurur* şeklinde okumuş, *buşgur-* fiili ile bağlantılı olarak “erzürnen (öfkeye neden oldu)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 34) Thomsen da kelimeyi aynı şekilde okumuş olmakla birlikte “kışkırtmış” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1896: 117) Thomsen, *buşgur-* ya da *boşgur-* fiilinin Uyg. *buş-*, *boş-* “aufwallen, zürnen, hassen” (Vambéry), Çağ. *boş-* “bozulmak, çürümek, kızmak, üzme” (Paul de Certeille) fiilinin geçişli hâli olduğunu ileri sürmüş, metnin gelişine göre Radloff’un yaptığı gibi bu ifadeyi “kızdırmak, öfkelenmek” anlamında değil “canlandırmak, alevlendirmek, kışkırtmak” anlamında olduğunu belirtmiştir. Kelimenin *boş-*, *buş-* fiilinden türetilmiş bir *boşgur-*

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Bican Ercilasun. 1993. Bir Kişi Yañılsar Oğuşı Bodunu Bişükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş (KT G6= BK K4) İbaresı Üzerine. **TDAY-B**. C. 41. S.1993: 83-89.

, *buşgur*- fiili olabileceğini ileri sürmüştür. (Thomsen, 1896: 169-170, Not: 73) Thomsen tarafından ileri sürülen bu görüş, sonrasında Orkun tarafından da kabul edilmiş ve Orkun, ifadeyi “kışkırtır imiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 24) Bu ifade, ilk olarak Gabain tarafından *boşgurur ermiş* şeklinde *o* ile okunmuş ve *boşgur*- “öğretmek” fiili ile bağlantılı olarak açıklanmıştır. (Gabain, 2000: 269) Gabain’in okumasına kadar yapılan okumalarda kelime, *buşgurur* şeklinde *u* ile okunmuş ve farklı şekillerde tercüme edilmiştir. Gabain’in okumasının ardından yapılan okumalarda kelime, *boşgurur* şeklinde *o* ile okunmuş ve “akıl vermek, tavsiye vermek” ekseninde çeviriler yapılmıştır. Tekin ise kelimeyi aynı şekilde okumuş ve *boşgur*- “to teach, give advice, make suggestions (öğretmek, tavsiye vermek, öneride bulunmak)” fiili ile bağlantılı olarak açıklamıştır. (Tekin, 1968: 320) Kelime, Clauson tarafından da aynı şekilde okunmuştur. Clauson, kelimeyi **boşgu*- “to reach (öğretmek)” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır. (EDPT: 380/a) Erdal, Berta, Şirin User, Ölmez Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da kelime, aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.1.18. ölsikiŋ (ʎʎʎʎ, KT G7) “öleceksin”

«ölsikiŋ» (Radloff, 1897: 151); «ül^asⁱkⁱg» (Thomsen, 1896: 117); «ölsikiŋ» (Radloff, 1897: 151); «öl^esⁱkⁱg» (Orkun, 1936/I: 24); «üläsikiŋ» (Gabain, 2000: 229); «ülesikiŋ» (Malov, 1951: 28); «ölsikiŋ» (Tekin, 1968: 231); «ölsikiŋ» (Ergin, 2013: 36); «ölsikiŋ» (Clauson, 1972: 151/b); «öls(i)k(i)g» (Tekin, 1988: 4); «ölsikiŋ» (Berta, 2010: 131); «öls(i)k(i)g» (Şirin User, 2010: 445); «ölsikiŋ» (Ölmez, 2015: 83); «ölsikiŋ» (Aydın, 2017: 49); «ölsikiŋ» (Ercilasun, 2016: 500)

Yazıtlarda söz içinde ve söz sonunda ʎ (=ŋ) ile yazılmış olan kelimeler, aynı zamanda ʎ (=g²) ile gösterilmiş olması dolayısıyla, bu kelime araştırmacılar tarafından *ölsikiŋ* şeklinde de okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. İlgili seslerin birbirlerinin yerine kullanımının sebepleri farklı şekillerde değerlendirilirken Tekin, geniz ünsüzü /n/ nin söz içinde ve söz sonunda sık sık /g/ ile nöbetleştiğini ve bu ses değişmesinin tekil ve çoğul 2. kişi iyelik ekleri ile kişi eklerinde görüldüğünü ileri sürmüş ve *ölsikiŋ* (KT G7; BK K5) ~*ölsikiŋ* (KT G6; BK K5) kelimesini de örnek göstermiştir. (Tekin, 1968: 92, 93) Erdal, bu nöbetleşmenin fonetik bir hadiseden ziyade bir diyalet özelliği olabileceğini belirtmiştir. (Erdal, 2004: 80) Ölmez ise yazıtlardaki durumun söz konusu olan bir ses değişikliğinden, nöbetleşmesinden

ziyade imlâya ilişkin bir sorun olduğunu belirtmiş ve yazıtlarda görülen bu imlâ özelliğinin *ŋ* ve *g* seslerinin ayrı birer sestem ziyade o dönem *allaphone* olarak addedilmesi olduğunu ileri sürmüştür. Yazıtlarda karşılaşılan *ŋ*, boğumlama yeri olarak *g*'ye yakın bir ses olduğu için aynı ifade veya aynı sözcük için kimi zaman *g* kimi zaman da *ŋ* sesinin kullanıldığını belirtmiştir. Tunyukuk Yazıtı'nda böyle bir nöbetleşme görülmediği için bu nöbetleşmenin ya da değişimin yalnızca 2. kişi ile sınırlı olduğunu, sözcük kök ve gövdeleri veya başka eklerle ilgili olmadığını ileri sürmüştür. Ölmez, bu durumu bir imlâ özelliği olarak değerlendirmiş ve gerçekte *ŋ* ile olması gerektiği ancak yazımda *g* ile gösterilen kelimeleri *ŋ* “gölgeli (shadow) *ŋ*” ile göstermiştir. Bu konuda Ağca, bu ses değişiminin nöbetleşme veya imlâ sorunu olarak değerlendirilemeyeceğini bunun Kül Tegin ve Bilge Kagan Yazıtları ile Tunyukuk Yazıtı arasında diyalektikal bir ayrıma işaret eden bir özellik olabileceğini ifade etmiştir. (Ağca, 2012: 78)⁹⁵ Yazıtlardaki bu ikili kullanımdan dolayı kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *ölsikig* şeklinde okunmuştur. Bununla birlikte Thomsen, Gabain, Malov tarafından yapılan ilk okumalarda Türk Runik alfabesinde ʀ (=ö, ü) işareti için ayırıcı bir işaret olmadığı için ilk hecesi *ü* ile *ülesikig* şeklinde de okunmuştur. Bunda *öl-* fiilinin Başkurtçada *ül-*, Tatarcada *ülü-* şeklinde bulunması etkili olmuştur.⁹⁶

3.1.19. tokurkak sen (𐰇𐰏𐰚𐰛𐰜𐰝, KT G8) “toksun”

«tokrakkısın» (Radloff, 1895: 35); «toqr^aq^yq^as^än» (Thomsen, 1896: 117); «tok arık-ok-sen» (Radloff, 1897: 152); «t^okr^ak^ks^en» (Orkun, 1936/I: 26); «toqr()k() sän» (Gabain, 2000: 230); «tok. Arık ok sen» (Malov, 1951: 28); «tokurkak sän» (Tekin, 1968: 232); «tokurkak sen» (Ergin, 2013: 36); «tok arkuk sen» (Clouston, 1972: 474); «tok (a)rk(u)k sen» (Tekin, 1988: 4); «tok+urkak» (OTWF/II: 459); «tok arkuk sen» (Berta, 2010: 132); «tokurkak sen» (Erdal, 2004: 79); «tok arkuk sen» (Alyılmaz, 2005: 10); «tok (a)rk(u)k sen» (Şirin User, 2010: 445); «tokurkak sen» (Ölmez, 2015: 83); «tokurkak sen» (Aydın, 2017: 49); «tok, arkuk sen» (Ercilasun, 2016: 500)

⁹⁵ Korkmaz, bu ses değişiminin nöbetleşme olarak değerlendirilebileceğini ancak ilgi hali eklerinde *ŋ* ünsüzünün yerine *g* veya *n* ünsüzünün kullanımının fonetik bir hadiseden ziyade morfolojik bir mesele olduğunu belirtmiştir. Korkmaz, Feryal. 2013. Runik Harfli Türk Yazıtlarında ng Ünsüzü Üzerine. **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**. c.48 s.48: s. 158.

⁹⁶ Thomsen, kelimeyi *ül^äsⁱkⁱg* şeklinde okumuş ve “pay, parça, bölüm” anlamındaki ʀYIʀ kelimesi ile karşılaştırmıştır. Thomsen. 1896. **age**. s.38: Not.1; *ülä-* “üleştirmek, üleştirme” Gabain. 2000. **age**. 306. **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**. Ankara: Kültür Bakanlığı Başbakanlık Basımevi. s.676-677.

Thomsen, kelimeyi *toqraqyqasän* şeklinde okumuş ve kelimenin tabanının *toq* “tok, doymuş” olduğunu, *+raq* kuvvetlendirme edatı, *yq* ekinin ise isimden fiil yapan ek olduğunu ileri sürmüş ve kelimeye “daha çok doymak, daha tok olmak” anlamını vermiştir. Bu fiilden sonra gelen *-a*’nın gelecek zaman eki ile tamamlandığını belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamalandırmayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 170, Not: 74) Thomsen’in bu görüşü, daha sonra Orkun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Radloff ise kelimeyi ilk yayımında *tokrakkısın* şeklinde göstermiş, sonraki yayımında ise bu okuyuşunu *tok arık-ok-sen* şeklinde değiştirmiştir. (Radloff, 1897: 152) Malov, *tok* kelimesini diğer cümleye dâhil etmiş ve sonraki kısmı *arık ok sen* şeklinde ayrı bir ifade olarak değerlendirmiş, bu şekliyle ifadeyi Radloff’un sonraki yayımındaki okumasını devam ettirmiştir. Kelime, ilk olarak Tekin tarafından *tokurkak sen* biçiminde okunmuş ve *tok* “satiated, full” isminden *+urka-* yapım eki ile yapılmış bir *tokurka-* “to regard as satiated” fiili ile bağlantılı olarak açıklanmıştır. (Tekin, 1968:109) Bu görüş, daha sonraki okumalarda Ergin, Erdal, Ölmez, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Clauson, bu ifadenin *tok arkuk sen* şeklinde de okunabileceğini belirtmiş ve *tok arkuk sen* “you are satiated and refractory” şeklinde tercüme etmiştir. (EDPT: 474) Bu görüş, daha sonraki okumalarda Tekin, Berta, Alyılmaz, Şirin User tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Tekin 1988’de yaptığı yayımında *-rak/-rek* ekli sıfatlardan *-ik/-ik-* eki ile fiil türetildiğine dair başka örneğin bulunmadığını ayrıca Eski Türkçede gelecek zaman kuran bir *-a/-e* ekinin de bulunmadığını bundan dolayı Thomsen’in açıklamasının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Kendisi tarafından ilk olarak ileri sürülen *tokurkak sen* okuması ile ilgili ise *tok* sıfatından *-rka-* eki ile bir fiil türetilmesinin mümkün ve doğal olduğunu ancak böyle bir fiile henüz hiçbir kaynaktan rastlamadığını belirtmiş, *tokurkak* “kendini tok sayan” gibi bir sıfat, bundan sonra gelen cümlelerdeki anlamla da uyuşmadığını ifade etmiştir. Bağlama en uygun okuyuşun ise Clauson’a ait olduğunu belirtmiştir. Kendisinin de daha öncesinde düşündüğü bu okuyuştan *(a)rk(u)k* kelimesinin ^WK işareti ile yazılmamış olması nedeniyle vazgeçtiğini, şimdi kelime sonundaki *uk* ses grubunun her zaman ^WK işareti ile gösterilmediğine tanıklık eden örneklere bakarak bu harf dizisinin Clauson’un önerdiği gibi *tok arkuk* şeklinde okunabileceğini açıklamıştır. (Tekin, 1988: 66) Ercilasun ise burada Türklerin hem “müstağni (açlık tokluk düşünmeyen)” hem de “inatçı (kağanın sözlerini dinlemeyen)” olduklarını anlatması ve *arkuk* kelimesinin

“inatçı” anlamında DLT’de mevcut olması dolayısıyla ifadeyi iki ayrı kelime olarak okumayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2015: 634, not:18)

3.1.20. yarlıkadokin için (𐰽𐰺𐰸𐰾𐰿𐰺𐰽: 𐰺𐰸𐰾, KT G9) “lütfettiği için”

«yarlıkadukin için» (Radloff, 1895: 35); «y^arl^yq^adukqyn için» (Thomsen, 1896: 118); «yarlıkadukin için» (Radloff, 1897: 152); «y^arl^ka^dukⁱⁿ için» (Orkun, 1936/I: 26); «yarlıkaduqin için» (Gabain, 2000: 229); «yarlıkadukin²» (Malov, 1951: 28); «yarlıq(q)aduqin için» (Tekin, 1968: 232); «jarlıqaduqin için» (DTS, 1969: 242); «yarlıkaduqin için» (Ergin, 2013: 38); «yarlıkadukı:n üçü:n» (Clauson, 1972: 968/a); «y(a)rl(ı)k(a)dukⁱⁿ için» (Tekin, 1988: 4); «yarlıgka-» (OTWF/II: 462); «yarlıkadukin için» (Berta, 2010: 133); «y(a)rl(ı)k(a)dukⁱⁿ için» (Şirin User, 2010: 445); «yarlıkadokin için» (Ölmez, 2012/2. bsk. 2015: 83); «yarlıkadokⁱⁿ için» (Aydın, 2017: 49); «yarlıkadukin için» (Ercilasun, 2016: 502)

Bu ifadenin birinci kelimesi, 𐰽𐰺 şeklinde yazılmış olan ekin ↓ (=ok, ko, uk, ku) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir durum olmadığı için araştırmacılar tarafından *yarlıkadukin/yarlıkadukin* ve *yarlıkadokin/yarlıkadokin* olmak üzere farklı şekillerde okunmuştur. Radloff, Thomsen, Orkun, Gabain, Malov, Tekin (1968), Ergin, Clauson ve Tekin (1988) tarafından yapılan okumalarda *-dUk* şeklinde okunmuş olmakla birlikte Türkiye’de ilk olarak Tekin tarafından ekin *-dOk* şeklinde de okunabileceği ileri sürülmüştür. Tekin, metin yayımında kelimeyi *yarlıkadukin* şeklinde göstermiş, sonrasında yayımladığı bir makalesinde bu görüşünü değiştirmiş ve bu ekin **-d* eski, fiilden isim yapım eki ile kuvvetlendirme edatı “oq/ök” edatının birleşiminden meydana geldiğini ileri sürmüştür.⁹⁷ (Tekin, 1997: 11) Bu görüş, sonraki okumalarda Ölmez ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve *-dOk* şeklinde gösterilmiştir. Kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsü, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *ı* ile okunmuş olmakla birlikte Tekin, 𐰽 (=n²) ile yazıldığı için kelimeyi öndamaksillaşma örneği olarak değerlendirmiş ve kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *i* ile

⁹⁷ Tekin’e göre Benzing’in *-d* partisip eki ile *oq* kuvvetlendirme edatının ekleşmiş şekli “+uq/+ük”ün birleşiminden oluşmuş olduğu yönündeki görüşü, ikincil alternatif olarak görülebilir. Kendisi ise Kırım Tatarcasındaki “goq” ve Yakutçadaki “-uox” şekillerini de kaynak göstererek *-dOk* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir.

Ayrıntılı bilgi için bkz.: Talat Tekin. 1997. On the Old Turkic Verbal Noun Suffix {-dOk}. **TDA 7**. s.5-12.)

göstermeyi tercih etmiştir.⁹⁸ Bu görüş, sonrasında Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur.

3.1.21. toru (𐰇𐰏𐰔, KT G9) “güçsüz düşmek, ölecek gibi olmak”

«toru» (Radloff, 1895: 35); «toru» (Thomsen, 1896: 118); «toru» (Radloff, 1897: 152); «toru» (Orkun, 1936/I: 26); «toru» (Gabain, 2000: 230); «toru» (Malov, 1951: 28); «toru» (Tekin, 1968: 232); «toru» (DTS, 1969: 588); «toru» (Ergin, 2013: 38); «toru» (Clauson, 1972: 529/b); «toru» (Tekin, 1988: 4); «twru» (OTWF, 1991/I: 249); «toru» (Berta, 2010: 133); «toru» (Alyılmaz, 2005: 10); «toru» (Şirin User, 2010: 445); «toru» (Ölmez, 2015: 83); «toru» (Aydın, 2017: 49); «toru» (Ercilsun, 2016: 404)

Kelimenin ilk hecesi, Türk Runik alfabesinde 𐰏 (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmadığı için araştırmacılar tarafından *toru* ve *toru* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff, kelimeyi *toru* şeklinde okumuş ve kitabının sözlük kısmında *tur-* “sthen, leben, wohnen (yaşamak, durmak)” madde başı altında değerlendirmiştir. Bu kelimenin bulunduğu cümleyi ise “zum leben und sterben gingest (yaşamaya ve ölmeye gitti)” şeklinde açıklamış ve ifadeyi *tur-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Radloff, 1895: 129/b) Thomsen da ifadeyi Radloff ile aynı şekilde okumuş ve “ölü ya da bitap düştü” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 118) Orkun da Thomsen’in yorumlamasını kabul ederek “hep oralarda (harap ve bitkin oldun)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 25) Gabain ise kelimeyi *toru* şeklinde *u* ile okumayı tercih etmiş olmakla birlikte kitabının sözlük bölümünde *tur-* “zayıflamak” şeklinde bir fiilin varlığından da bahsetmiştir. (Gabain, 2000: 302/b) Malov da ifadeyi aynı şekilde okumuş ve yorumlamıştır. Kelime, *toru* şeklinde *o* ile ilk defa Tekin (1968) tarafından okunmuştur. Tekin, “zayıflamak, bitap düşmek” anlamındaki kelimenin *tur-* değil *tor-* olduğunu ileri sürmüş ve kelimeyi *toru* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 384/a) Tekin, bu kelimenin Yak. *tour-* “zayıflamak” < **tōr-*, *torgon* “aç”, Tuv. *dor-a öl-* “açlıktan ölmek”, Alt. *torolo-* “aç kalmak, açlık çekmek”, *toro* “aç” (<**tor-a*), Kırg. *toruk* “zayıf” (*arık*’la birlikte kullanılır), Sarı Uyg. *tor* “aç”, *torla-* “aç kalmak, açlık çekmek” şeklinde diğer çağdaş Türk yazı dillerinden kelime örnekleri ile de görüşünü desteklemiş, kelimenin *toru*

⁹⁸ Tekin’in öndamaksillaşma konusundaki görüşü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Tekin. 1988. **age**. 64. (KT G5 yımşak, BK K4 y(e)mş(a)k madde başı)

şeklinde okunması gerektiğini hatta kelimenin Yakutçadaki şeklinden hareketle uzun *o* ile de olabileceğini ileri sürmüştür. (Tekin, 1988: 67) Berta, kelimenin eski okunuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi *turu* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Tekin'den sonra Alyılmaz, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan çalışmalarda Tekin'in görüşü devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuş ve yorumlanmıştır.

3.1.22. k^uuvratdım (ᠠᠵᠢᠨᠠᠷᠠᠶ᠋ᠠᠳᠢᠮᠠ, KT G10) “bir araya getirdim”

«kobartım» (Radloff, 1895: 35); «kob^artd^ym» (Thomsen, 1896: 118); «kobartım» (Radloff, 1897: 152); «kubranıp» (Thomsen, 1916: 91); «kob^artd^m» (Orkun, 1936/I: 26); «kubratdım» (Gabain, 2000: 230); «kobartdım (veya kobratdım)» (Malov, 1951: 28); «kubratdım» (Tekin, 1968: 232); «kubratdım» (Ergin, 2013: 38); «kuvra-» (Clauson, 1972: 586/a); «kuubratdım» (Tekin, 1988: 4); «kuvra-» (OTWF/II: 196); «kubratdım» (Berta, 2010: 133); «kubr(a)tdım» (Şirin User, 2010: 446); «k^uuvratdım» (Ölmez, 2015: 83); «kuuvratdım» (Aydın, 2017: 50); «kubratdım» (Ercilasun, 2016: 500)

Kelime, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Radloff tarafından yapılan ilk okuma denemesinde kelime *kobartım* şeklinde okunmuş, sonrasında bu okuma Thomsen tarafından yapılan ilk okumada da devam ettirilmiştir. Bununla birlikte Thomsen, *kubranıp* kelimesinden hareketle kelimeyi Radloff'tan farklı şekilde yorumlamıştır. Thomsen, taştta bulunan yazı çizgilerinin iki yerde Radloff'un okuduklarıyla aynı olmadığı dikkate alındığında kelimenin ᠠᠵᠢᠨᠠᠷᠠᠶ᠋ᠠᠳᠢᠮᠠ (qub¹r¹up) şeklinde okunamayacağını ve net bir şekilde görülen ᠠᠵᠢᠨᠠᠷᠠᠶ᠋ᠠᠳᠢᠮᠠ (qub¹r¹n¹p) şeklinde olduğunu ileri sürmüştür. Kelime, bu şekilde düşünüldüğünde *kubran-* (ya da *kobran-*) “bir araya gelmek” şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir. (Thomsen, 1916: 91) Kelime, ilk olarak Thomsen tarafından *kubran-* (ya da *kobran-*) “bir araya gelmek” fiili ile bağlantılı olarak okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Orkun, Thomsen'in ilk çevirisini dikkate alarak aynı şekilde okumuş ve “toplattım” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 26-27) Gabain ise Thomsen tarafından yapılan düzeltme önerisini dikkate almış ve kelimeyi *kubratdım* okuyup *kuvrat-*, *kurat-*, *kubrat-* “toplamak” şeklinde açıklamıştır. Malov da kelimenin okunuşundan emin olmamakla birlikte kelimeyi *kobartım* (veya *kobratdım*) şeklinde iki farklı şekilde göstermiştir. (Malov, 1951: 28) Tekin de kelimeyi Thomsen'in düzeltmesini dikkate alarak aynı şekilde

okumuş ve “to gather (toplamak)” şeklinde açıklamıştır. (Tekin, 1968: 347) Clauson, kelimeyi *kuvra-* “to come together, assemble (bir araya getirmek, toplamak)” madde başı altında fr. **kuvur* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş, buradaki “u”nun kesin olduğunu ancak semantik bağlantıya rağmen fr. **kav-* fiili ile bağlantısının imkânsız olduğunu da eklemiştir. (EDPT: 586/a) Tekin, sonraki yayımında (1988) fiilin kök hecesindeki ünlünün *u* olduğu Brāhmī yazılı metinlerden anlaşıldığını öne sürmüştür. Fiilin basit çatısı *kuvra-* (<**kubra-*)’dan türemiş Uyg. *kuvrag* “dinî topluluk, cemaat” kelimesinin Tuvacada yaşadığını belirtmiştir. (Tuv. *huvurak, hūrak* “(Budist manastırında) mürit, rahip çömezi”) (Tekin, 1988: 67) Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da aynı görüş devam ettirilmiştir.

3.1.23. **üküş (𐰉𐰺, KT G10) “çok, çoğunluk”**

«öküş» (Radloff, 1895: 37); «öküş» (Thomsen, 1896: 118); «öküş» (Radloff, 1897: 152); «^öküş» (Orkun, 1936/I: 26); «üküş» (Gabain, 2000: 230); «üküş» (Malov, 1951: 28); «üküş» (Tekin, 1968: 232); «üküş» (DTS, 1969: 624/a); «öküş» (Ergin, 2013: 38); «üküş» (Clauson, 1972: 118/a); «üküş» (Tekin, 1988: 4); «üküş» (OTWF/II: 324); «üküş» (Berta, 2010: 133); «öküş» (Alyılmaz, 2005: 9); «öküş» (Şirin User, 2010: 446); «üküş» (Ölmez, 2015: 83); «üküş» (Aydın, 2017: 50); «üküş» (Ercilasun, 2016: 504)

Kelime, Türk Runik alfabesinde 𐰉 (=ük, ök, kü, kö) işaretinin okunuşunda ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı *öküş* ve *üküş* olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirilmiştir. Radloff, Thomsen ve Orkun tarafından yapılan ilk okumalarında *öküş* şeklinde okunmuştur. Radloff kelimeyi, *öküş* “sayısız” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 36) Thomsen ise Radloff’un okumasını devam ettirerek *öküş* şeklinde okumuş, “çoğattım (öküş kılıtım)” şeklinde tercüme etmiş, kelimeyi “çok” kelimesi ile bağlantılı olarak anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 118) Orkun tarafından da Thomsen’in bu görüşü devam ettirilerek aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. İlk olarak Gabain, kelimeyi *ü* ile *üküş* şeklinde okumuş, *üküş, üküş (br.): çok* şeklinde açıklamıştır. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere *ö* ve *ü* harfi için ayrı birer işaret bulunan Brahmi harfli metinler kaynak gösterilerek kelime, *üküş* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Gabain, 2000: 306) Ergin, Alyılmaz ve Şirin User tarafından yapılan okumalarda kelimenin eski okunuşu devam ettirilip *öküş*

şeklinde okunmuştur. Bununla birlikte Gabain'den sonra yapılan okumalarda yaygın olarak *üküş* okuması kabul edilmiş ve bu şekilde okunmuştur. Clauson ise kelimenin ilk dönemlerde sıkça kullanılan *ük-* “yığmak” fiilinden türemiş bir kelime olduğunu belirtmiştir. Gabain tarafından da *üküş* kelimesinin dışında bu kelimenin kökünden türemiş olabileceğine işaret eden *ükli-* “çoğalmak, büyümek”, *üklit-* “çoğaltmak, artırmak”, *ükün* “yıgın halinde” şekillerine de yer verilmiştir. (Gabain, 2000: 306) Bununla birlikte Arat, kelimenin Kâşgarî'nin neşrinde “yığmak, toplamak” anlamlarına gelen *ök-* ile bunun genişletilmiş şekilleri, *üg-* şeklinde değiştirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Çünkü bugünkü çağdaş Türk yazı dillerinde bu manâya gelen fiillerin asılları *üg-* fiili ile devam ettirildiğini belirmiş, ifadenin *üküş* şeklinde olması gerektiğini ileri sürmüştür. (Arat, 1992:102) Sonraki okumalarda yaygın olarak *üküş* şeklinde okunmuştur.

3.1.24. **bedizettim (𐰇𐰺𐰽𐰸𐰺, KT G11) “naksettirdim”**

«bediztim» (Radloff, 1985: 37); «b^ädiztⁱm» (Thomsen, 1896: 119); «bediztim» (Radloff, 1897: 152); «b^ädiztⁱm» (Orkun, 1936/I: 28); «bädiz(ä)tim» (Gabain, 2000: 229); «bediztim» (Malov, 1951: 28); «bädizät(t)im» (Tekin, 1968: 232); «bediztim» (DTS, 1969: 90/b); «bedizet[t]im» (Ergin, 2013: 38); «bedzettim» (Clauson, 1972: 310/a); «b(e)d(i)z(e)t(ti)m» (Tekin, 1988:4); «bädiz+ä-» (OTWF/II: 418); «bedzet(t)im» (Berta, 2010: 134); «b(ä)d(i)z(ä)t(ti)m» (Şirin User, 2010: 446); «bedizettim» (Ölmez, 2015: 83); «bedizet<d>im» (Aydın, 2017: 50); «bedizet(t)im» (Ercilasun, 2016: 504)

Kelime, Radloff, Thomsen, Orkun, Gabain, Malov tarafından yapılan ilk yayımlarda yazımda gösterildiği gibi *bediztim* şeklinde okunmuş olmakla birlikte ilk defa Tekin tarafından ikiz ünsüzlerin yazıtlarda tek bir işaretle gösterildiği ileri sürülmüş ve bu şekilde tamamlanarak okunmuştur. Tekin, kelimeyi açıklarken Eski Türkçe *bediz* isminden yapılmış *bedize-* “süslemek” fiilinin *Eski Türk Şiiri*, s. 124'te (12,63) *bedize-geli umun-* “süslemeyi ummak” şeklinde geçtiğini öne sürmüş, bu fiilin daha sonra *bedze-> *bezze-* üzerinden *beze-* şekline dönüştüğünü belirtmiştir. (*MK, Kutadgu Bilig, vb. beze-, bezet-*) (Tekin, 1988: 68) Tekin tarafından yapılan bu düzeltme önerisi ile birlikte Tekin'den sonra Ergin, Clauson, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan yayımlarda da bu şekilde tamamlanılarak okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır.

3.1.25. üze (𐰆𐰏𐰣, KT D1) “üzerine, üzerinde; gereğince”

«öze» (Radloff, 1895: 5); «özä» (Thomsen, 1896: 97); «öze» (Radloff, 1897: 131); «üzä» (Thomsen, 1916: 37); «üze» (Orkun, 1936/I: 28); «üzä» (Gabain, 2000: 230); «üze» (Malov, 1951: 28); «üze» (Giraud, 1961: 156); «üze» (Tekin, 1968: 232); «üzä» (DTS, 1969: 629/b); «üze» (Ergin, 2013: 40); «üze» (Clauson, 1972: 280/b); «üze» (Tekin, 1988: 8); «üzä» (Rybatzky, 1997: 47); «üzä» (Erdal, 2004: 179); «üze» (Berta, 2010: 106); «üze» (Şirin User, 2010: 446); «üze» (Ölmez, 2015: 84); «üze» (Aydın, 2017: 51); «üze» (Ercilsun, 2016: 508)

Kelime, runik alfabede 𐰆 (=ö, ü) işaretinin *ö* mü *ü* mü okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret bulunmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *öze* ve *üze* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime *öze* şeklinde okunmuştur. Sonrasında bu okuma, Thomsen’in ilk yayımında da devam ettirilmiştir. Radloff, eserinin sözlük bölümünde kelimeyi “über (üstünde, üzerine)” şeklinde tercüme etmiş, Thomsen ise “yukarıda” şeklinde anlamlandırmıştır. (Radloff, 1899: 90/b) (Thomsen, 1896: 97) Thomsen, sonraki yayımında kelimenin Osmanlıcadaki *üzre* “üzere, üstüne”, *üst* “üst, üstte” şekillerinden ve *üze teñri* “yukarıdaki (yukarıda olan) gök” ifadesinin zıddı olan *asra yer* “aşağıda (aşağıda olan) yer” yapısından hareketle *üze* şeklinde *ü* ile okunması gerektiğini ileri sürmüştür ve ilk yayımındaki görüşünü değiştirerek “yukarıda, üstte” şeklinde anlamlandırmıştır. (Thomsen, 1916: 74) Thomsen’in bu okumasından sonraki okumalarda kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak aynı şekilde okunmuştur. Orkun, Thomsen’in düzeltme yazısını dikkate alarak kelimeyi *üze* şeklinde okumuştur. Gabain de kelimeyi, Brahmi harfli metinlerdeki şekillerini de örnek göstererek aynı şekilde okumuş ve “üstünde” şeklinde anlamlandırmıştır. (Gabain, 2000: 306) Kelimenin kökeni ile ilgili araştırmacılar tarafından pek çok farklı görüş ileri sürülmüştür. Tezde kelimenin kökeninden ziyade kelime ile ilgili araştırmacılar tarafından yapılmış olan okuma ve yorumlama farklılıkları üzerinde durulacak olup bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için *Talat Tekin- Üze Zarfı Hakkında* isimli makaleye bakılabilir.⁹⁹ Makalede yer almayan ve okuma ve düzeltme önerisi olarak da kabul edilebilecek görüşlerden biri Erdal’a aittir. Erdal, kelimeye farklı bir açıdan yaklaşmış ve Eski Türkçede yönelme-bulunma hal eki +rA, eğer kökünde /r/ bulunan kelimelerden sonra gelmişse bunun

⁹⁹ Talat Tekin. “Üze Zarfı Hakkında” **Makaleler I**. (Yayıma Hazırlayanlar: Emine Yılmaz, Nurettin Demir). Ankara.

+yA şeklinde bir yapıya gelişmiş olabileceğini ileri sürmüştür; *beriya*<**berira*, *yirya*<*yirra*, *kuriya*<*kurira* kelimelerini de örnek göstermiş. Bununla birlikte aslında *üze* kelimesinin de böyle bir yapıdan gelişmiş olabileceğini belirtmiş ve Eski Türkçedeki /z/'nin Proto-Türkçede **ry*'ye denk geldiğini ve kelimenin Çuvaşçada *vir* “upper (üstte, yukarıda)” şeklinde olduğunu ileri sürmüştür. Kelimeyi, *ür* isminden +rA hal eki ile yapılmış bir kelime olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Erdal, 2004: 179) Sonrasında bu okuma ve yorumlama Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde yorumlanmıştır. Kelime, yaygın olarak Tekin tarafından ileri sürülen *üz* isminden +A yönelme-bulunma hal ekinin kalıplaşması ile oluşmuş bir kelime olarak kabul edilmiş ve *üze* şeklinde *ü* ile okunmuştur.

3.1.26. törösin (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺𐰽, KT D1) “yasalarımı”

«törösin» (Radloff, 1895: 5); «törösin» (Thomsen, 1896: 97); «törösin» (Radloff, 1897: 131); «törösin» (Orkun, 1936/I: 28); «törösin» (Gabain, 2000: 230); «tör(üs)in» (Malov, 1951: 28); «törösin» (Tekin, 1968: 232); «törü» (DTS, 1969: 581/b); «törösin» (Ergin, 2013: 40); «törösin» (Clauson, 1972: 531/b); «törösin» (Tekin, 1988: 8); «törösin» (Erdal, 2004: 262); «törösin» (Berta, 2010: 141); «töröde» (Alyılmaz, 2005: 103); «törösin» (Şirin User, 2010: 446); «törösin» (Ölmez, 2015: 84); «törösin» (Aydın, 2017: 51); «törösin» (Ercilasun, 2016: 508)

Kelime, Türk Runik alfabesinde 𐰽 (=ö, ü) işaretinin ö mü ü mü okunacağı ile ilgili ayırıcı bir durum olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *törü* ve *törö* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Yazıtlar ile ilgili Radloff, Thomsen, Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda kelime, *törü* şeklinde okunmuştur. İlk olarak Gabain metnin okunuşu esnasında kelimeyi *törü* şeklinde göstermiş olmakla birlikte ö ve ü harfinin ayırt edildiği Brahmi harfli metinlere dayanarak kelimenin *törö* şeklinde de okunabileceğini ileri sürmüştür. Eserinin sözlük bölümünde kelimenin *törö* şekline de yer vermiş, kelimeyi *törü*, *törö* (br.): *Skr. dharma kanun, merasim, hükümet, akide* şeklinde açıklamıştır. (Gabain, 2000: 301/b) Kelime, Clauson tarafından da *törü* şeklinde gösterilmiştir. Clauson da kelimenin *törö* biçiminde de okunabileceğini belirtmiş, parantez içinde *törö* biçimine de yer vermiştir. (EDPT: 531/b) Sonraki okumalarda bu görüş, Erdal, Ölmez, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve *törö*

biçiminde okunmuştur. Alyılmaz, Şirin User ve Ercilasun yaygın okunuşu devam ettirmiş ve *törü* şeklinde okumayı tercih etmişlerdir.

3.1.27. özi ança (𐱃𐰆𐰇𐰄, KT D3) “kendisi böylelikle”

«özinçe» (Radloff, 1895: 5); «özinçe» (Thomsen, 1896: 98); «özinçe» (Radloff, 1897: 131); «özinçe» (Orkun, 1936/I: 30); «özinçä» (Gabain, 2000: 230); «özinçe (?öz inçe, özi ança)» (Malov, 1951: 29); «özi ança» (Tekin, 1968: 232); «özi ança» (Ergin, 2013: 40); «özi (a)nça» (Tekin, 1988: 8); «özince» (Berta, 2010: 142); «özi (a)nça» (Şirin User, 2010: 446); «özi ança» (Ölmez, 2015: 84); «özi ança» (Aydın, 2017: 52); «özi ança» (Ercilasun, 2016: 508)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından *özinçe* şeklinde tek bir kelime ve *özi ança* şeklinde iki ayrı kelimededen oluşan bir ifade olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve yorumlanmıştır. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff, bu ifadeyi *özinçe* şeklinde okumuş ve *öz* madde başı altında değerlendirdiği bu kelimenin içinde bulunduğu *özinçe kergek bolmiş* cümlesini “er verschied (in bezug auf sich selbst trat das ende ein) [vefat etti (son kendisi ile bağlantılı olarak geldi)]” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 100/b) Thomsen da Radloff’un görüşüne katılmış ve *özinçe kergek bolmiş* ifadesini “sıraları gelince onlar da ölmüş” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 128) Orkun da ifadeyi aynı şekilde okumuş ve “vadesi gelince” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 30) Gabain de kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelime, ilk olarak Malov tarafından *özinçe* şeklinde okunmuş ancak parantez içinde *özi ança* şeklinde de okunabileceği belirtilmiştir. (Malov, 1951: 29) Bu görüş, sonraki okumalarda Tekin tarafından da kabul edilmiş ve iki ayrı kelime olarak değerlendirilmiş, “they thus passed away (onlar öylece vefat etti)” şeklinde tercüme etmiş, sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968: 264; 1988: 71) Berta, ifadeyi eski okumayı devam ettirip *özince* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Ergin, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından okumalarda kelime *özi ança* şeklinde okunmuş ve bu görüş devam ettirilmiştir.

3.1.28. yoglamış (𐱃𐰆𐰇𐰄𐰇, KT D4) “ağlayıp yas tutmuş”

«yoglamış» (Radloff, 1895: 7); «yuglam^ys» (Thomsen, 1896: 98); «yoglamış» (Radloff, 1897: 131); «yuglam^yş» (Orkun, 1936/I: 30); «yoglamış» (Gabain, 2000: 230); «yuglamış» (Malov, 1951: 29); «yoglamış» (Tekin, 1968: 232); «yogla-» (DTS:

270/a); «yoğlamış» (Ergin, 2013: 40); «yoğlamış» (Clauson, 1972: 807/a); «yoglam(ı)ş» (Tekin, 1988: 8); «yog+la-» (OTWF/II: 452); «yoglamış» (Berta, 2010: 143); «yoglam(ı)ş» (Şirin User, 2010: 446); «yoglamış» (Ölmez, 2015: 84); «yoglamış» (Aydın, 2017: 52); «yoglamış» (Ercilasun, 2016: 508)

Kelime, Türk Runik alfabesinde ʎ (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *yoglamış* ve *yuglamış* şeklinde iki farklı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk okumada kelime *o* ile *yoglamış* şeklinde okunmuştur. Sonraki okumada Thomsen kelimeyi, *yuglamış* şeklinde *u* ile okumayı tercih etmiştir. Orkun da Thomsen'in görüşünü devam ettirmiş ve kelimeyi *yuglamış* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Gabain, kelimeyi *yog* kelimesi ile bağlantılı olarak okumayı tercih etmiş, *yog* “cenaze merasimi, yas, yuğ” şeklinde açıklamıştır. (Gabain, 2000: 312/a) Kelime, Clauson tarafından da *yogla-* fiili ile bağlantılı olarak okunmuştur. Clauson, kelimenin Kırgızca *yokta-*; Kazakça *yokta-*; KKalp. *yokla-* biçiminde mevcut olduğunu belirtmiş ve çağdaş Türk yazı dillerindeki şekillerinden hareketle kelimeyi *o* ile *yoglamış* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (EDPT: 902/b) Sonraki okumalarda da bu görüş devam ettirilmiş ve kelime, *o* ile *yoglamış* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır.

3.1.29. bökküli çöllüg el (𐰇𐰏𐰕𐰏: 𐰇𐰏𐰕𐰏, KT D4) “bökli bozkırı halkı”

«bökli çölgi el» (Radloff, 1895: 5); «bökli çöl'g 'l» (Thomsen, 1896: 98); «bökli-çöllüg [bökli- äçülüg] äl» (Radloff, 1897: 131); «bükli çöl'g 'l» (Orkun, 1936/I: 30); «bökli çöl(i)g il» (Gabain, 2000: 230); «bökli çöl(l)ig il» (Malov, 1951: 29); «bükli çöl(l)üg el» (Tekin, 1968: 232); «bökli çöl[l]ig el» (DTS: 117/a, 155/b); «bökli çöl(l)üg il» (Ergin, 2013: 40); «bükli çülig el» (Clauson, 1972: 420/a); «bük (e)li çöl(l)üg il» (Sertkaya, 1979: 291-294); «bükli çöl(lü)g (e)l» (Tekin, 1988: 8); «bük'li çölgi» (Berta, 2010: 143); «bök (e)li çöl(lü)g (è)l» (Şirin User, 2010: 446); «bökküli çöllüg el» (Ölmez, 2015: 84); «bükli çöl<l>üg el» (Aydın, 2017: 52); «bük ili çöl(l)üg il» (Ercilasun, 2016: 508)

Bu ifade, Türk Runik alfabesinde 𐰏 (=ü, ö) işaretinin okunuşunda ayırıcı bir işaret olmadığı için araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Radloff ilk yayımında ifadeyi bu şekilde okumuştur. Sonraki yayımında ise ifadeyi, *bökli çöllüg äl* şeklinde düzeltmiş ve “die stämme der Bökli

Steppe (Bökli bozkırı halkı, kabileleri) şeklinde tercüme etmiş, parantez içinde aynı zamanda [*bökli- açülüg*] *äl* şeklinde de okunabileceğini belirtmiştir. (Radloff, 1897: 131) Thomen ise ilk okumasında ifadeyi, *bökli çölig il* şeklinde okumuş ve “güçlü çöl halkı” şeklinde tercüme etmiştir. Sonraki okumasında ise bu görüşünü değiştirmiş, “bökli halkı” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1924: 145) Bu ifadenin birinci kelimesi, Radloff ve Thomsen tarafından yapılan ilk okumalarda *bökli* şeklinde *ö* ile okunmuştur. Orkun, kelimeyi *bükli* şeklinde okumuş ve bunu şu şekilde açıklamıştır; “Bük kelimesi elyevm Anadolu’da yaşamakta olup Kâşgari’de de آءجلا diye tercüme edildiğine göre ben ibareyi “ormanlı, çöllü kavim” diye tercüme ettim. - Burada kelimenin bu manaya gelmesi için *bükli* değil *büklig* olması icab eder diye bir nokta hatıra gelebilir. Fakat yazıtlara dikkat edecek olursak *beğli budunlıg* [I Ş 6] sözlerinde olduğu gibi bu ek birbirini müteakiben iki kelimedede kullanıldığı vakit birincisinde hazfedilektedir. Herhalde bu ibarede zannedildiği gibi kelimenin has isim olmasına imkân yoktur. Zira *bükli çöliğ el* denildikten sonra bu kavimlerin isimleri birer birer sayılmaktadır. Binaenaleyh [I Ş C-II Ş 8] de de aynı kelime aynı manada geçmektedir. Birinci ibarede *kün togusıkta bükli çöliğ el* denildiği gibi diğer yerde de *kün togusıkta bükli kaganka teği* denilmektedir. Bu itibarla bu ibareyi de *kün tonusıkda bükli (-çöliğ) kaganka teği* diye anlamak lazımdır.” (Orkun, 1936/I: 75) Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Orkun kelimeyi *bükli* şeklinde okumuş ve bir kavim adı olarak değerlendirmiştir. Bu ifadenin ikinci kelimesi, Malov’un okuma önerisine kadar *çölig* şeklinde okunmuştur. Malov, kelimedede yazılmamış bir *l* nin daha bulunabileceğini öne sürmüştü ve kelimeyi ilk defa *çöllig* şeklinde okumuştur. Malov tarafından yapılan bu düzeltme önerisinden sonra kelime Tekin, DTS, Ergin, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Sertkaya ise ifadeye farklı bir açıdan yaklaşmış, bu ifadenin birinci kelimesinin *bük (e)li* “orman halkı” şeklinde okunabileceğini de öne sürmüştü ve kelimeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiştir. Tekin ise bu görüşün kabul edilemeyeceğini çünkü yazıtlarda bir coğrafi terimden önce daima bir özel isim geldiğini belirtmiş, *altın yış*, *kadırgan yış* ifadelerini de örnek göstermiştir. (Tekin, 1988: 72) Bununla birlikte Sertkaya tarafından ileri sürülen bu okuma önerisi sonrasında Şirin User ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiştir. User, *bök (e)li*’ni bir ülke adı olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁰ Ercilasun ise kelimeyi “Orman

¹⁰⁰ User, **bök (e)li** ifadesini kitabın arkasında bulunan ve yazıtların okumalarının yer aldığı bölümde (s.445-481) bu şekilde okumuş olmakla birlikte ifadeye 1.2.6.Ülkeler başlığı altında **bükli** şeklinde yer vermiştir.

ülkesi {Kore}” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 508-509) Ercilasun, ifadeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve Masao Mori’ya ait olan *bük ili* okuma teklifini kabul ettiğini ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih ettiğini belirtmiştir.¹⁰¹ (Ercilasun, 2015: 635, not:31)

3.1.30. apar purum (𐰆: 𐰆𐰏𐰏, KT D4)

«parpurım» (Radloff, 1985: 5); «^apar ^apur^ym» (Thomsen, 1895: 98); «par-purum» (Radloff, 1897: 131); «^apar ^apur^r'm» (Orkun, 1936/I: 30); «Apar, Purum» (Gabain, 2000: 230); «apar purım» (Malov, 1951: 29); «apar, purum» (Tekin, 1968: 232); «apar» (DTS: 47/b); «Apar Purum» (Ergin, 2013: 40); «par» (Hamilton, 1974: 116, dipnot:25); «(a)pa p(u)r(u)m» (Sertkaya, 1982: 129); «(a)p(a)r pur(u)m» (Tekin, 1988: 8); «porom~forom» (Clauson, 1999: 95); «apar purum» (Berta, 2010: 143); «(a)p(a)r pur(u)m» (Şirin User, 2010: 446); «apar purum» (Ölmez, 2015: 84); «par purum» (Aydın, 2017: 52); «Apar, Apa Urum» (Ercilasun, 2016: 508)

Bu ifade, Türk Runik alfabesinde ilk hecedeki 𐰆 (=a,e) ünlüsü yazılmadığı için araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Radloff, ilk olarak ifadeyi ilk hecesinde *a*, *e* ünlüsünün yazılmadığını düşünerek okumuş ve *parpurım* şeklinde okumuş, sonrasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. Thomsen ise her iki kelimenin de önünde yazılmayan bir *a* ünlüsünün olması gerektiğini çünkü 1 (=p) işaretinin Türk ve Moğol dillerinde kelime başında yer almadığını belirtmiş ve “Aparlar, Apurımlar” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 25) Sonrasında bu görüş, Orkun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Orkun, Apar ve Apurum kavimleri hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını ancak “Apar” adının Thomsen tarafından Avar kavmi adı olabileceğinin ileri sürüldüğünü belirtmiştir. (Orkun, 1936/I: 75) Gabain ise iki ayrı kavim olarak değerlendirmiş ve *apar*, *purum* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. Bu ifadenin ikinci kelimesi, Malov tarafından da *purım* şeklinde okunmuştur. Sonrasında bu görüş Tekin, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve ilk hecede yazılmayan bir *a* ünlüsü olmadan okunmuştur. Aydın, *par* ve *purum* kelimelerini bu şekilde okumuş ve yer adı olarak değerlendirmiştir. *Par* kelimesinin yazıtlarda ilk hecedeki *a*,

Hatice Şirin User. 2010. **a.g.e.** s. 152., Hatice Şirin User. 2010. **a.g.e.** s. 446.

¹⁰¹Ayrıntılı bilgi için bkz.: Osman Fikri Sertkaya.1980. Tonyukuk Abidesi Üzerine Üç Not: I. Tonyukuk Abidesinin İlk Satırı; II. Çölgi (A)z (e)ri mi?-Çöl(l)ü)g iz (e)ri mi?; III. Tonyukuk Abidesindeki *kız koduz* Sıfat Tamlaması Üzerine. **Türkiyat Mecmuası**. S.19.: s.165-182.

e ünlüsü yazılmadığı için yaygın bir şekilde *apar* okunduğunu ve Avar sözcüğü ve Avarlarla bir ve aynı sayıldığını belirtmiştir. Ancak Türkçede *p>v* değişmesi ve gelişmesi örneklerinin olup olmadığı konusu üzerinde durulduğunda Hamilton tarafından öne sürülen *pahla~ pahra >pahra> Esk.T. par* “İran” biçimindeki açıklamasının dikkate değer bir açıklama olduğunu vurgulamıştır. (Hamilton, 1974: 116, dipnot:25) *Par* adının bir halk adı mı yer adı mı olduğunun ise tartışılmaya açık bir konu olduğunu da eklemiştir. (Aydın, 2016: 125) *Purum* yer adının ise bir kavim adı mı yoksa yer adı mı olduğunun tartışmalı olduğunu belirtmiştir. Kelime, *par* kelimesi ile birlikte yazıldığı için kelimenin aynı zamanda *aparum* şeklinde okunuşlarının da mevcut olduğunu, kendisinin iki ayrı kelime olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir. (Aydın, 2016: 125-126)¹⁰² Bununla birlikte bu ifade Sertkaya tarafından farklı bir şekilde yorumlanmış ve *(a)pa p(u)r(u)m* şeklinde okunmuştur. (Sertkaya, 1982: 129) Sertkaya, *apa urum, urum <Soğd. Urom~urom* “büyük Roma İmparatorluğu, Bizans” şeklinde bir yapıya sahip olabileceğini ileri sürmüştür. Sertkaya tarafından ileri sürülen bu görüşü sonrasında Ercilasun da kabul etmiş ve ifadeyi aynı şekilde okuyup “Sasani, Büyük Roma” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2015: 508-509) Bu kelimelerin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından henüz bir görüş birliği sağlanamamıştır.

3.1.31. eşilik k'ız oglin (𐰽𐰺𐰍: 𐰽𐰺𐰍𐰺𐰍𐰺𐰍, KT D7) “hanımefendiliğe yakışır kız evlatları”

«silik» (Radloff, 1985: 7); «sⁱlⁱk q^yz og^ly(n)» (Thomsen, 1896: 99); «silik kız oglin» (Radloff, 1897: 132); «silⁱk kⁱz oglin» (Orkun, 1936/I: 32); «silik kız oglin» (Gabain, 2000: 231); «silik kız oglin²» (Malov, 1951: 29); «işilik» (Karamanlıoğlu, 1966); «esilik qız oglin» (Tekin, 1968: 233); «işilik kız oglin» (Ergin, 2013: 42); «silik kız oglin» (Clauson, 1972: 826/b); «(e)şil(i)k kⁱz og(ı)lin» (Tekin, 1988: 10); «esilik» (Erdal, 2004: 158); «eşilik qız oylın» (Berta, 2010: 145); «(ä)şilik kız oglin» (Şirin User, 2010: 447); «eşilik k'ız oglin» (Ölmez, 2015: 85); «eşilik kⁱz oglin²» (Aydın, 2017: 53); «işilik kız oglin» (Ercilasun, 2016: 508)

Bu ifade, yazıtlarda ilk hecedeki *↓* (=a, e) ünlüsü yazılmadığı için araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Radloff, bu ifadenin birinci

¹⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Aydın.2016. **Eski Türk Yer Adları**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, s.125-126.

kelimesini *silik* şeklinde okumuş; ifadeyi, “ihre reinen Töchter (onların saf kızları)” şeklinde tercüme etmiştir. Buradaki *silik* kelimesini *sil-* fiili ile bağlantılı olarak düşünmüştür. (Radloff, 1895: 7) Thomson da kelimeyi aynı şekilde okumuş ve ifadeyi “öz kızları” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 130) Orkun da Thomsen ve Radloff’un görüşüne katılarak kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. Kitabının sözlük kısmında “temiz, tatlı dilli, yakışıklı, Pakize” şeklinde tercüme etmiş ve DLT’de geçen “*siliğ*: siliğ er = temiz, ince, yakışıklı, tatlı dilli kimse” kelimesini de kaynak göstermiştir. (Atalay, 1985/I: 390) (Orkun, 1941/IV: 98) Gabain de kelimeyi *silik* şeklinde okumuş, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Kelime, ilk olarak Karamanlıoğlu tarafından yayımlanan bir makalede bu kelimenin bulunduğu cümledeki *beglik urı ogul* ibaresinden hareketle *işilik* “bey hanımı olmaya layık” şeklinde anlamlandırılmıştır.¹⁰³ Tekin (1968) tarafından da bu görüş kabul edilmiş ve Uygurca *eşi* “hanım” kelimesi örnek gösterilerek *eşilik* biçiminde okunmuştur. (Tekin, 1968:31) Clauson, eski okunuşu devam ettirerek kelimeyi *sil-* fiili ile bağlantılı olarak *silik* şeklinde okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır. Tekin, bu okuyuşun kabul edilemeyeceğini çünkü “saf, temiz” anlamındaki Eski Türkçe kelimenin *-k* ile değil *-g* ile olduğunu ve çağdaş Türk dillerindeki bugünkü şekillerin (Tuv. *silig* “temiz”, Hak. *silig* “güzel”, Kzk. *suluw* “güzel”, Kırg. *sulū* “güzel”) de bunu doğruladığını ileri sürmüştür. Ayrıca paralelizm gereği (*beglik urı ogul: eşilik kız ogul*) kelimenin *e-şi-lik* olmasının daha doğru ve mantıklı olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1988: 74) (EDPT: 826/b) Tekin’in bu okuma önerisinden sonra yapılan okumalarda, yaygın olarak bu görüş kabul edilmiş ve Ergin, Erdal, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın, Ercilasun da kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır.¹⁰⁴

¹⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Fehmi Karamanlıoğlu. 1966. “Silik” Sözü Üzerine. **Reşit Rahmeti Arat İçin**. Ankara. s.320-322.

¹⁰⁴ Bu ifadenin birinci kelimesi, yazıtlarda l (=s, ş) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir işaret olmadığı için araştırmacılar tarafından *isi/işi* olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirilmiştir. Ceval Kaya ise bu ifadenin sonrasında geçen *kisi/kişi* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Eski Türkçede *kişi* “insan” ve *kisi* “hanım, zevce, eş” olmak üzere iki farklı kelimenin mevcut olduğunu, bu iki kelimenin yazımında ayırıcı herhangi bir durum olmadığı için birbirine karışmış olabileceğini ileri sürmüştür. Türkçede az da olsa önseste *k-* düşmesinin mevcut olduğunu belirtmiştir. *İsi/işi* ve *kişi/kişi* kelimeleri için de aynı durumun söz konusu olabileceğini ileri sürmüş ve *kişi/isi* kelimelerini aynı anlama gelen tek bir kelime olarak değerlendirmiştir.

Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ceval Kaya. 2020. Köktürkçe İsi/İşi~Kisi/Kişi Üzerine. **Belgü**. s.5: 19-26.

3.1.32. k'irk artokı yëti (𐌆𐌹𐌺𐌰: 𐌶𐌵𐌹: 𐌺𐌹𐌸, KT D15) “kırk yedi”

«kırk artukı yeti» (Radloff, 1895: 11); «qyrq ʳrtuqy yʳti» (Thomsen, 1896: 102); «kırk arukı yeti» (Radloff, 1897: 133); «kırk ʳrtʳkı yʳti» (Orkun, 1936/I: 36); «kırk artukı yiti» (Gabain, 2000: 231); «kırk artuk(ı yit)i» (Malov, 1951: 30); «qırq artuqı yeti» (Tekin, 1968: 233); «qırq artuqı yeti» (DTS: 57/b); «kırk artukı yiti» (Ergin, 2013: 44); «kırk artukı yeti» (Clauson, 1972: 204/b); «kırk (a)rtukı y(e)ti» (Tekin, 1988: 12); «artok» (Erdal, 2004: 334); «qırq artuqı yëti» (Berta, 2010: 150); «kırk (a)rtukı y(ë)ti» (Şirin User, 2010: 447); «k'irk artokı yëti» (Ölmez, 2015: 86); «kırk artukı yëti» (Aydın, 2017: 56); «kırk artukı yiti» (Ercilasun, 2015: 516)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, Türk Runik alfabesinde ↓ (=ok, uk, ku, ko) işaretinin *u* mu *o* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *artuk* ve *artok* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Kelime, Radloff, Thomsen, Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda *artuk* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Bu görüş, sonrasında Gabain, Tekin, Berta, Şirin User, Aydın, Ercilasun tarafından da devam ettirilmiştir. Clauson, kelimeyi *artuk* şeklinde göstermiş, kelimenin parantez içinde *artok* şekline de yer vererek ifadenin her iki türlü de okunabileceğini belirtmiştir. Kelimeyi *art-* fiili ile bağlantılı olarak açıklamış olmakla birlikte *artok*, *arttok*, *a:rttok* şeklinin yaygın bir şekilde kullanıldığını da ifade etmiştir. (EDPT: 205/b) Clauson'un bu görüşünden sonra Erdal da kelimeyi aynı şekilde okumuş, *art-* fiilinden *-(O)k* eki ile türetilmiş bir kelime olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüş, Türkiye'de yapılan çalışmalarda Ölmez tarafından kabul edilmiş, *artok* şeklinde okunmuştur. Kelimenin yaygın okunuşu *artuk* şeklindedir.

3.1.33. kamagı (𐌆𐌶𐌹𐌸, KT D18) “tamamı”

«kamıgı» (Radloff, 1895: 13); «q^am^ygy» (Thomsen, 1986: 103); «kamıgı» (Radloff, 1897: 134); «k^am^ugı» (Orkun, 1936/I: 35); «kamagı» (Gabain, 2000: 231); «kamugı» (Malov, 1951: 30); «kamag» (DTS: 414/a); «kamağı» (Clauson, 1972: 627/a); «k(a)m(a)gı» (Tekin, 1988: 12); «kamag» (Erdal, 2004: 124); «kamagı» (Berta, 2010: 151); «k(a)m(a)gı» (Şirin User, 2010: 448); «kamagı» (Ölmez, 2015: 86); «kamagı» (Aydın, 2017: 57); «kamagı» (Ercilasun, 2016: 516)

Bu kelimedeki yazılmayan bağlayıcı ünlülerinden dolayı kelime, araştırmacılar tarafından *kamag*, *kamıg* ve *kamug* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuştur. Radloff,

kelimeyi *kamug* şeklinde okumuştur. Kitabının sözlük bölümünde kelimeyi, *kamug* madde başı altında değerlendirmiş ve kelimenin her iki şekilde de okunabileceğini belirtmiştir. Kelimeyi “viele Mal (birçok kez)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 273) Thomsen da kelimeyi Radloff ile aynı şekilde okumuş ve “toplam” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 103) Orkun ise *kamug* şeklinde okumuş ve “avam” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Kelimenin ikinci hecesindeki yazılmayan ünlüyü *u* ünlüsü ile okumuştur. Eserinin sözlük kısmında ise “hep, bütün, tamamen” şeklinde tercüme etmiş, kelimenin *kamug*, *kamag*, *kamug* şekillerine de yer vermiştir. (Orkun, 1941/IV: 83) Gabain ise kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü “a” ile okumayı tercih etmiştir. Bununla birlikte eserinin sözlük kısmında kelimenin *kamag*, *kamug*, *kamug* şekillerine de yer vermiştir. Turfan yazmalarına göre Orta Farsçada *hamag* (*hm'g*) “hepsi, kamu” anlamında olduğunu belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Gabain, 2000: 277/a) Bu görüş, sonrasında aynı şekliyle DTS’de de yer almış ve aynı madde başı ile Uygur metinleri de kaynak gösterilerek okunmuştur. (DTS: 414/a) Malov ise kelimeyi *kamug* şeklinde okumayı tercih etmiş, ilk olarak Radloff tarafından emin olmadan yaklaşılan sonradan Orkun tarafından da devam ettirilen görüşü kabul etmiş ve aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Gabain’in görüşü sonrasında Clauson tarafından da kabul edilmiştir. Clauson, Gabain ile aynı açıklamayı yapmış ve kelimenin Orta Farsçadaki şeklinden hareketle kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır. (EDPT: 627/a) Gabain ve Clauson’un bu açıklamalarından sonra Tekin, Erdal, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda kelime *kamag* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır.

3.1.34. yüküntürtümüz (𐰽𐰺𐰽𐰾𐰸𐰽𐰾𐰽, KT D18) “diz çöktürdük”

«yükündürtümüz» (Radloff, 1895: 13); «yükündürtümüz» (Thomsen, 1896: 104); «yükündürtümüz» (Radloff, 1897: 135); «yükündürtümüz» (Orkun, 1936/I: 38); «yükündürtümüz» (Gabain, 2000: 231); «yüküntürtümüz» (Malov, 1951: 30); «yüküntürtümüz» (Tekin, 1968: 234); «yüküntürtümüz» (DTS: 285/b); «yükündür-» (Clauson, 1972: 914/a); «yükünt(ü)rt(ü)m(i)z» (Tekin, 1988: 12); «yükün-tür-» (OTWF/II: 697-698); «yükündür-» (Erdal, 2004: 38); «yükündürtümüz» (Berta, 2010: 152); «yükünt(ü)rt(ü)m(i)z» (Şirin User, 2010: 449); «yüküntürtümüz» (Ölmez, 2015: 86); «yüküntürtümüz» (Aydın, 2017: 57); «yüküntürtümüz» (Ercilasun, 2016: 516)

Kelime, araştırmacılar tarafından *yükündürtümüz*, *yüküntürtümüz*, *yükündürtümüz*, *yükündürtümüz* olmak üzere farklı şekillerde okunmuş ve yaygın olarak aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Kelimedeki okuma farklılığı -*TimIz/TUmUz* ekinin dudak uyumuna bağlı olarak araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmasından ve ☺ (=nt/nd) ünsüz çiftinin hem *nd* hem de *nt* şeklinde gösterilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Radloff, Thomsen, Orkun, Malov tarafından yapılan ilk okumalarda kelimeye gelen ek, dudak uyumuna dahil edilmemiş ve *yüküntürtümüz* şeklinde okunmuştur. İlk olarak Gabain tarafından kelime dudak uyumuna bağlı olarak *yüküntürtümüz* şeklinde okunmuştur. Gabain, fiil şekil unsurlarından -*ŋ* (emir 2. şahıs çokluk); « -*l^om* vs., -*d^om* (görülen geçmiş zaman ekleri) iyelik ekleri vasıtasıyla teşkil ettiği için bu zamanlarda durumun tamamen iyelik eklerinde olduğu gibi olduğunu ve 1. ve 2. şahsın ünlülerinin yuvarlaştığını 3. şahısların ise ünlülerinin düz olduğunu belirtmiştir. Bu görüşü ile bağlantılı olarak da kelimeyi *yüküntürtümüz* şeklinde okumayı tercih etmiş, *ı*, *i* bağlama ünlüsünün kendisinden önceki bir yuvarlak ünlüden sonra *u*, *ü* şeklinde yuvarlaklaştırdığını ileri sürmüştür. (Gabain, 2000: 36, Not: 19) Gabain tarafından ileri sürülen bu görüş, sonraki okumalarda Berta, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve dudak uyumuna dahil edilerek okunmuştur. Tekin ise kelimeyi *yüküntürtümüz* şeklinde okumuş, Orhon Türkçesinde dudak ya da düzlük-yuvarlaklık uyumunun henüz ilk gelişme safhasında olduğunu ve yalnız bağlama ünlüleri ve CVC (consonant, vokal, consonant) türünde eklerde dudak uyumunun olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵ Birinci ve ikinci kesin geçmiş zaman (görülen geçmiş zaman) eklerinin de dudak uyumuna dahil edildiğini belirtmiş ve kelimenin geçmiş zaman ekini dudak uyumuna bağlı olarak okumuş, çokluk 1. şahıs ekini dudak uyumuna dahil etmeyerek eki -*tümüz* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 2003: 54, Not: 67-70) Tekin, sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. Bu görüş, sonrasında Şirin User ve Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur.

Bu kelime ile ilgili bir diğer okuma farklılığı ise ☺ (=nt/nd) ünsüz çiftinin hem *nd* hem de *nt* şeklinde okunmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Radloff, bu işareti kelimenin *jcöndr̄tmz* şeklinde harf çevrimini yapmış, kelimeyi *yükündürtümüz* şeklinde

¹⁰⁵ Yuvarlak ünlü gövde veya eklerden sonra gelen bağlama ünlülerinin Orhon Türkçesinde dudak uyumuna girdiğini bunun dışında dudak uyumuna giren CVC türündeki eklerin ise “olumlu sıfat eki +*IXG*, +*IXK*, 1.ve 2. Tekil ve çoğul kesin geçmiş zaman ekleri ve yer yön zarfları eki +*DXn*” olduğunu belirtmiştir.

okumuştur. (Radloff, 1895: 13) Alfabelerin açıklamasını yaparken de kelimeyi *nd* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. (Radloff, 1895: 2) Sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiştir. Thomsen ise işaretleri okumalarında *nd* şeklinde göstermeyi tercih ettiğini, bunun diğer bir çift sesli harf olan \mathbb{M} (=ld/lr) işaretini *ld* okuması ile aynı sebepten kaynaklandığını belirtmiştir. \mathbb{M} (=ld/lr) işaretini *ld* şeklinde okumasını ise Orhon Yazıtları'nda yalnız az sayıdaki fiil tabanında ve yalnızca \mathbb{J} (=lt), \mathbb{M} (=ld)'nin akraba dillerde (*l* fiil tabanına, *d* eke ait olmak üzere) bulunduğu hallerde kullanıldığını, buna karşılık söz konusu işaretin Türk dillerine gelindiğinde \mathbb{J} 'nin \mathbb{M} yerine hiçbir zaman kullanılmadığını (örneğin \mathbb{J} † “altı” kelimesi ve benzerlerinin her zaman tek bir yazılışa sahip olması gibi) bundan dolayı söz konusu işaretlerin transkripsiyonda birbirlerinden ayrılabilmesi için \mathbb{M} işaretini (=ld) şeklinde göstermeyi tercih ettiğini belirtmiştir. Aynı durum \mathbb{O} (=nt/nd) ünsüz çifti için de geçerli olmuş ve bu işareti de *nd* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. Thomsen'in bu görüşü sonrasında Orkun tarafından da kabul edilmiş ve kelimeyi Orkun da aynı şekilde göstermeyi tercih etmiştir. Runik harflerin ayrımı noktasında Thomsen tarafından ileri sürülen bu transkripsiyon yöntemi, Gabain, Clauson, Erdal, Berta tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde gösterilmiştir. Malov ise *-dl/-tl* (görülen geçmiş zaman eki), *-dAçl/-tAçl* (gelecek zaman eki), *+tA/+dA* (bulunma-ayırılma hali eki), *-DUk/-tUK* (sıfat fiil eki), *-dUr/-tUr-* (ettirgen çatı eki)'nin yazıtlarda *l, n, r* ile biten tabanlardan sonra *t* ile, diğer seslerle biten tabanlardan sonra *d* ile kullanıldığını belirtmiştir. Örnek olarak da *olurtum* ve *bartug* örneklerini göstermiştir. Eserinin giriş kısmında ise *altın, alt, anta* gibi örneklerle *rt, lt, nt* ünsüz çiftlerinin yazıtlarda bir arada bulunduğunu ve Yakutçada da bu duruma paralel bir durum olduğunu ileri sürmüştür. (Malov, 1951: 6, 45-46) Tekin de Malov ile aynı görüşü paylaşmış ve *l, n, r* harflerinden sonra *t* ile başladığını belirtmiş ve *nt* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 110,180,188) Ercilasun da Malov'un bu görüşüne katılmış ve yazıtlarda bağımsız harflerle yazılan örneklerde de *l* ve *n*'den sonra gelen harfin her zaman *t¹* veya *t²* olduğunu; dolayısıyla da \mathbb{O} ve \mathbb{M} ünsüz çiftlerinin *lt* ve *nt* seslerini gösterdiğini belirtmiştir.¹⁰⁶ (Ercilasun, 2000: 192) Bu harflerin okunuşu ve harf çevrimi ile ilgili de iki farklı görüş mevcuttur. Bu işaret, Radloff (1895), Radloff (1897), Thomsen (1896),

¹⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Bican Ercilasun. 2000. L,N,R'den Sonra Niçin T?. **TDAY-B**. c. 48. s.2000: 191-194.

Orkun, Gabain, Clauson, Erdal (2004), Berta tarafından ilk okumalarda olduğu gibi *nd* şeklinde gösterilmiş, Malov tarafından ileri sürülen görüş ile birlikte Tekin (1968), DTS, Tekin (1988), Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okuma çalışmalarında *nt* şeklinde gösterilmiştir. Bu işaretin nasıl gösterilmesi gerektiği ile ilgili henüz araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamıştır.

3.1.35. k^uunçuyug (𐰇𐰪𐰸𐰸𐰺𐰽, KT D20) “prensesi”

«kunçayug» (Radloff, 1895: 13); «konç^uyug» (Thomsen, 1896: 104); «kunçuyug» (Radloff, 1897: 135); «konç^uyug» (Orkun, 1936/I: 38); «kunçuyug» (Gabain, 2000: 231); «kunçuyug» (Malov, 1951: 30); «kunçuyug» (Tekin, 1968: 234); «kunçuy» (DTS: 466/a); «kunçuyug» (Ergin, 2013: 46); «kunçuyug» (Clauson, 1972: 635/a); «kuunç(u)yug» (Tekin, 1988: 12); «kunçuy» (Erdal, 2004: 4, dipnot:6); «kunçuyug» (Berta 2010: 153); «kunç(u)yug» (Şirin User, 2010: 448); «k^uunçuyug» (Ölmez, 2015: 87); «kunçuyug» (Aydın, 2017: 57); «kunçuyug» (Ercilasun, 2016: 516)

Kelime, Türk Runik alfabesinde ↓ (ok, ko, uk, ku) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *konçuy* ve *kunçuy* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Bu iki okumanın dışında yazıtlarla ilgili ilk yayımı yapan Radloff, kelimeyi *kunçayug* şeklinde okumuş ve cümlenin gidişatı dolayısıyla akrabalıkla ilgili bir terim olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁷ Sonraki okumasında bu görüşünü değiştirmiş ve kelimeyi *kunçuyug* şeklinde düzeltmiştir. (Radloff, 1897: 135) Thomsen ise kelimenin Radloff’un transkripsiyonunda gösterdiği gibi *kunçay* şeklinde olmaması gerektiğini ileri sürmüş ve Yenisey Yazıtları’ndaki 𐰇𐰪𐰸𐰸𐰺𐰽 şeklinden hareketle, *konçuyug* şeklinde okunmayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 14, Not:1) Bununla birlikte kelimenin Çince “soydan prenses” anlamına gelen *koung-tchou* kelimesinden gelip gelemeyeceğini sorgulamış, bu görüşünden emin olmadığını da belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 150-151, Not: 26) Thomsen’in bu okuma önerisi sonrasında Orkun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Orkun, eserinin sözlük bölümünde ise kelimeyi Çince *kung-çu* kelimesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır. (Orkun, 1941/IV: 91) Kelime, Gabain tarafından *kunçuy* şeklinde

¹⁰⁷ **Kunçay:** [allen Dial. unbekannt] ein weiblicher Verwandtschaftsgrad (aus dem Zusammenhange ersieht man, dass hier nur die jüngeren Schwestern oder Nichten gemeint sein können, denn die Mütter [örä], die Tanten [äKä], angeheiratheten Verwandtwn: Frauen und Schwagerinnen kelingün sind vorher aufgeführt.

okunmuştur. Gabain, *kunçuy* kelimesini Çince *kung-chu* “prenses” kelimesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır. (Gabain, 2000: 284/b) Gabain’den sonra Malov, Tekin, Ergin, Clauson, Erdal, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okuma çalışmalarında da bu görüş devam ettirilmiş ve kelime aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.1.36. *kantan* (𐰽𐰺), KT D23) “nereden”

«kandan» (Radloff, 1895: 15); «k^and^yn» (Thomsen, 1896: 105); «kandin» (Radloff, 1897: 136); «k^and^an» (Orkun, 1936/I: 40); «kandin» (Gabain, 2000: 232); «kantan» (Malov, 1951: 30); «kantın» (Tekin, 1968: 234); «kandin» (Ergin, 2013: 48); «kantan» (Clauson, 1972: 633/a); «k(a)nt(a)n» (Tekin, 1988: 14); «kandan» (Erdal, 2004: 316); «kandan» (Berta, 2010: 155); «kantan» (Alyılmaz, 2005: 10); «k(a)nt(a)n» (Şirin User, 2010: 448); «kantan» (Ölmez, 2015: 87); «kantan» (Aydın, 2017: 58); «kantan» (Ercilasun, 2016: 520)

Kelimenin aldığı ekin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünün farklı şekillerde okunmuş olmasından kaynaklanan okuma ve yorumlama farklılıkları mevcuttur. Kelime, Radloff tarafından yapılan ilk okumada hâl ekinin yazılmayan bağlayıcı ünlüsü *a* ile *kandan* şeklinde okunmuştur. Radloff, kelmeyi *kan+dan* “nereden” şeklinde açıklamış, ek ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Radloff, 1895: 106/b) Sonraki yayımında ise bu görüşünü *kandin* şeklinde değiştirmiştir. (Radloff, 1897: 136) Thomsen ise eki *+dIn* şeklinde göstermeyi tercih etmiş, kelimenin dipnotunda aynı zamanda *+dAn* okunabileceğini de eklemiştir. Bununla birlikte yazıtlarda ayrılma hali eki *+dyn*, *+din* ile yapılmış örneğin bu kelime olduğunu, bu ekin Uygurcada *dyn*, *-din*, Çağatayca ve Tarançi ağzında *-din*, Osmanlıca ve başka dillerde de *+dan*, *+den* şeklinde olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, ekin Uygurcadaki şeklinden hareketle kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 153, Not: 31) Sonrasında bu görüş, Orkun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Gabain ise kelimeyi *kantın* şeklinde *ı* ile okumuş, *+tan* şeklinin ayrılma halini sık sık bulunma hali ile ifade eden *n* ağzına ait olduğunu belirtmiş ve kelimeyi eki *+tin* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. (Gabain, 2000: 64, Not: 183) Bu ek, Tekin tarafından da ek *+tIn* şeklinde gösterilmiştir. (Tekin, 1968: 341) Kelime, Malov, Clauson, Tekin (1988), Erdal, Berta, Alyılmaz, Şirin User, Ölmez ve Ercilasun tarafından *kantan* şeklinde okunmuş olmakla birlikte Gabain,

Tekin (1968) ve Ergin kelimenin *kandın/kantın* okunuşunu tercih etmişlerdir. Yazıtlar döneminde mevcut olan *ı~a* değişkenliği dolayısıyla araştırmacılar tarafından kelime her iki şekilde de gösterilmiş, kelimenin okunuşu ile ilgili bir görüş birliği sağlanamamıştır.

3.1.37. sünüglüg (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸, KT D23) “mızraklı, mızraklı süvari”

«sünüglig» (Radloff, 1895: 15); «sün^üglⁱg» (Thomsen, 1896: 105); «sönüglüg» (Radloff, 1897: 136); «sün^üglⁱğ» (Orkun, 1936/I: 40); «sünüglüg» (Gabain, 2000: 232); «sünüglig» (Malov, 1951: 30); «sünüglüg» (Tekin, 1968: 234); «sünüg» (DTS: 517/b); «süngüglüg» (Ergin, 2013: 48); «sünüglüg» (Clauson, 1972: 839/a); «sün(ü)gl(ü)g» (Tekin, 1988: 14); «sünğülüg» (Erdal, 2004: 316); «sünüglüg» (Berta, 2010: 155); «süngüglüg» (Alyılmaz, 2005: 10); «sün(ü)gl(ü)g» (Şirin User, 2010: 448); «sünüglüg» (Ölmez, 2015: 87); «sünüglüg» (Aydın, 2017: 58); «sünüglüg» (Ercilasun, 2016: 520)

Kelime, araştırmacılar tarafından *sünüglig*, *sünüglüg* ve *sünğülüg* şeklinde üç farklı şekilde okunmuştur. Radloff, Thomsen, Orkun, Malov tarafından yapılan ilk okumalarda kelimeye gelen ekin bağlama ünlüsü dudak uyumuna dahil edilmeden *i* ile okunmuştur. İlk olarak Gabain tarafından kelime, dudak uyumuna dahil edilerek *sünüglüg* şeklinde okunmuştur. (Gabain, 2000: 232) Gabain'in bu görüşünden sonra Tekin, Ergin, Clauson, Berta, Alyılmaz, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda ek, aynı şekilde değerlendirilmiş ve dudak uyumuna bağlı olarak okunmuştur. Radloff ilk yayımında kelimeyi *sünüglig* şeklinde okumuş ve “das Wesen der Geseblechter, die Geseblechts-Eintheilung (cinsiyet doğası, cinsiyet sınıflandırması)” şeklinde anlamlandırılmıştır. Sonraki yayımında ise bu görüşünü değiştirmiş ve kelimeyi *sönüglüg* şeklinde göstererek “Kamplust (mücadele ruhu)” şeklinde tercüme ederek *sönüg* “Kampf, Waffe (silah)” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Radloff, 1895: 135/a) (Radloff, 1897: 178/a) Thomsen ise Radloff'un ilk yayımında yaptığı anlamlandırmasında *sünüg* ve *sönük* kelimelerini karıştırdığını belirtmiş, kelimenin Uygurcadaki süngük (*sünüg?*) “mızrak”, Çağatayca *süngü*, *sünü* “uzun ve ince mızrak küçük mızrak, süngü”, Osmanlıcada *süngü* şeklinde yaşadığını ve aynı köke dayanan *sünüş* “savaş” kelimesine de sıkça rastlandığını ve bu kelimenin de esas anlamının “birbirine mızrakla saldırma, savaşma” olduğunu belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 153, Not: 31) Thomsen'ın bu görüşü, araştırmacılar

tarafından yaygın olarak kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Erdal ise kelimeyi farklı bir şekilde değerlendirmiş ve *süngülig* şeklinde okumayı tercih etmiştir.

3.1.38. süñükün (𐰽𐰺𐰸𐰸, KT D24) “kemikleriniz”

«söñükün» (Radloff, 1895: 15); «sönükün» (Thomsen, 1896: 106); «söñükün» (Radloff, 1897: 136); «sönükün» (Orkun, 1936/I: 40); «süñükün» (Gabain, 2000: 232); «söñükün» (Malov, 1951: 31); «süñükün» (Tekin, 1968: 234); «söñük» (DTS: 511/a); «süngüküng» (Ergin, 2013: 48); «süñükün» (Clauson, 1972: 838/a); «süñükün» (Tekin, 1988: 14); «süñükün» (Berta, 2010: 155); «süngüküng» (Alyılmaz, 2005: 10); «süñükün» (Şirin User, 2010: 448); «süñükün» (Ölmez, 2015: 87); «süñükün» (Aydın, 2017: 59); «süñükün» (Ercilasun, 2016: 520)

Kelime, Türk Runik alfabesinde 𐰽 (=ö, ü) işaretinin okunuşunda ayırt edici bir işaret olmamasından dolayı *söñük* ve *süñük* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff, Thomsen, Orkun ve Malov tarafından yapılan ilk okumalarda kelime, *söñük* şeklinde okunmuştur. İlk olarak Gabain kelimeyi, *süñük* şeklinde okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır. Gabain, eserinde, “u/ı, ü/i değişmesi” başlığı altında değerlendirdiği kelimenin *siñük* > *süñük* şeklinde bir değişime uğradığını ve bu değişimin kısmen ağız özellikleriyle yahut çevresindeki harflerle ilgili olabileceğini belirtmiş ve kelimeyi *süñük* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Gabain, 2000: 37, Not:21) Gabain tarafından ileri sürülen bu görüşten sonra kelime, Tekin, Ergin, Clauson, Berta, Alyılmaz, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.1.39. küül tegin (KT D26) “𐰽𐰺𐰸𐰸, Küül Tegin”

«kül tegin» (Radloff, 1895: 17); «kül tegin» (Thomsen, 1896: 107); «kül tegin» (Radloff, 1897: 137); «kül tiğ'n» (Orkun, 1936/I: 42); «kül tegin» (Gabain, 2000: 232); «kül tegin» (Malov, 1951: 31); «kül tegin» (Doerfer, TMEN III: 647); «kül tegin» (Tekin, 1968: 235); «kül tegin» (DTS: 325/a); «Kül Tegin» (Ergin, 2013: 50); «Kül Tegin» (Clauson, 1972: 715/a); «köl tegin» (Temir, 1981: 194-200); «köl tegin» (Barutçu Özönder, 1983: 101, 104); «küül tig(i)n» (Tekin, 1988: 14); «köl tegin» (Berta, 2010: 159); «köl tegin» (Alyılmaz, 2004: 11); «kül tig(i)n» (Şirin User, 2010:

449); «k^ül t^ëgin» (Ölmez, 2015: 88); «k^öl t^ëgin» (Aydın, 2017: 59); «Köl Tigin» (Ercilasun, 2016: 520)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *tigin/tëgin* kelimesi unvan ve *kül/köl* kelimesi ise bu unvanın niteleyicisi olarak değerlendirilmiştir. *Kül t^ëgin* unvanı sonrasında bir kişinin özel adı yerine geçmiş ve bu şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, Türk Runik alfabesinde Ɔ (=ü, ö) işaretinin okunuşunda ayırıcı bir işaret olmadığı için bu ifadenin birinci kelimesi araştırmacılar tarafından *kül* ve *köl* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Kelime, ilk olarak Radloff tarafından *kül* şeklinde okunmuş ve *külig* “cesur, kahraman” kelimesi ile bağlantılı olarak açıklanmıştır. (Radloff, 1895: 115) Thomsen ise kelimenin *gül* “çiçek” anlamındaki kelime ile bağlantısını tartışmış ancak böyle bir etimolojinin kabul edilemeyeceğini belirtmiş, kelimeyi Radloff tarafından ileri sürülen görüşü devam ettirerek *külig* “cesur, kahraman” kelimesi ile bağlantılı olarak okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 73) Ancak her iki görüşte de *külig* (*kü+lig* “şanlı”) kelimesi ile *kül* arasındaki morfolojik bağlantı verilmemiştir. Bu görüş, sonrasında Orkun tarafından da kabul edilmiştir. (Orkun, 1941: 159) Clauson ve Doerfer tarafından da aynı şekilde okunmuş ve “kül, köz” anlamı verilmiştir. (Dorfer, TMEN III: 647- 651) (EDPT: 715) Ahmet Temir ise Altaylar arasındaki ateş kültünden hareketle kelimeyi *kül* ile bağlantılı olarak düşünmüş ve kelimenin *ü* ile okunması gerektiğini ileri sürmüştür. Moğolcadaki **otçigin* “ateş prens” (<**ot tigin*) yapısını kaynak göstermiş ve kelimenin *ateş* kelimesi ile ilintili olarak *kül* şeklinde okunabileceğini ileri sürmüştür. (Temir, 1981: 194-200) Barutçu da aynı şekilde kelimeyi, ateş kültü ile ilişkilendirmiş ancak **kön-* “yanmak” fiili ile bağlantılı olarak *köl* şeklinde okumuştur. (Barutçu, 1983: 101-104) Bu görüş, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve Aydın, Moğolca *otçigin* “ateş prensi” kelimesinden hareketle Türkçe **kö-* fiili ile bağlantılı olarak kelimeyi *ö* ile okumayı tercih ettiğini belirtmiştir. (Aydın, 2011:16-17) Clauson ise kelimenin Çincedeki transkripsiyonundan hareketle *ü* ile okumuş, bu görüş sonrasında Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Ölmez, bu ifadenin birinci kelimesinin 1990’lı yıllara kadar genellikle *kül* okunuşunun kabul edildiğini *köl* okunuşunun çok kullanılmadığını belirtmiştir. İlk hecesinin Çince karşılığı olan *què* ’nin yalnızca bir “transkripsiyon kelimesi/karakteri” olduğunu ve *kül* adının anlamıyla ilgili herhangi bir şey ifade etmediğini ileri sürmüştür. Sözcüğün ünlü değerini Eski Uygurcaya geçmiş Çince sözcükler üzerinden aradığımızda *què*

sözcüğünün bugüne kadar yayımlanmış Eski Uygurca makalelerde yer almadığını belirtmiştir. Eski Uygurca ile bağlantısı kurulamadığı için kelimenin kullanıldığı diğer Asya dillerine ve eski dönem Çincesinin ses tarihi üzerine yapılan diğer çalışmalara bakılması gerektiğini ifade etmiştir. Çince ile ilgisi çok eskiye giden ve bugün Mandarin Çincesinde söz sonunda kaybolmuş olan sesleri (örneğin *-g/-k, -l* gibi ünsüzleri) koruyan Koreceye baktığımızda sözcüğün bugün *gwel/kwel* olarak kullanıldığını ve Korece *-we-* ‘nin ise *-u*’ya denk geldiğini ifade etmiş ve sonuç olarak Korece ve Eski Çince örnekleri göz önünde bulundurarak 𐰉𐰺𐰽𐰸𐰾𐰸𐰽𐰾𐰽 şeklinde yazılan kelimeyi *kül tegin* şeklinde okumuştur. (Ölmez, 2011: 632, 633) Ercilasun da kelimeyi *köl* şeklinde okumuş ve “gök, dağ, deniz” gibi tabiat isimlerinin Türk adlandırma sisteminde çok önemli bir yeri olduğunu, bunun ötesinde Kâşgarlı Mahmut tarafından kaydedilen “Karluk büyüklerine *köl irkin* lakabı verilir; onun akli birikmiş bir göle benzer” ifadesinden yola çıkarak kelimenin *köl* okunuşunun daha uygun olduğunu belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmyı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2015: 14, söz başı) Kelimenin *kül* mü *köl* mü okunacağı konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.1.40. biriki (𐰉𐰺𐰽𐰸, KT D27) “birleşik olan”

«bälki» (Radloff, 1895: 17); «birⁱki» (Thomsen, 1986: 107); «bireki» (Radloff, 1897: 137); «birⁱki» (Orkun, 1936/I: 42); «bir(i)ki» (Gabain, 2000: 232); «biriki» (Malov, 1951: 31); «biriki» (Tekin, 1968: 235); «biriki» (DTS: 102/a); «biriki» (Ergin, 2013: 50); «biriki» (Clauson, 1972: 364/a); «bir(i)ki» (Tekin, 1988: 14); «biriki» (Berta, 2010: 155); «bir(i)ki» (Şirin User, 2010: 448); «biriki» (Ölmez, 2015: 88); «birki» (Aydın, 2017: 60); «biriki» (Ercilasun, 2016: 520)

Kelime, araştırmacılar tarafından *birki* şeklinde iki heceden oluşan bir kelime olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra aynı zamanda 𐰹 (=r) ve 𐰺 (=k²) işaretleri arasında yazılmayan bağlayıcı ünlünün var olduğu düşünülerek *biriki* şeklinde üç heceden oluşan bir kelime olarak da okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk okuma denemesinde kelime, 𐰹 (=r²) işareti farklı bir şekilde değerlendirilerek *bälki* şeklinde gösterilip “die bekannten Völker (bilinen tanınan)” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu görüş, diğer araştırmacılar tarafından devam ettirilmemiştir. Kelime, *biriki* şekliyle ilk olarak Thomsen tarafından okunmuştur. Thomsen, *biriki* kelimesinin her iki yazıtta da çok net bir şekilde 𐰹 (=r²) ile yazıldığını, bu açıdan Radloff’un *bälki* okuyuşunun kabul

edilemeyeceğini belirtmiştir. Kelimeyi *biriki* şeklinde okumayı tercih ettiğini ve Uygurca, Çağatayca, Osmanlıcada mevcut olan *birik-* fiilinin zarf fiili olarak değerlendirdiğini ifade etmiş, cümleyi “(halklar) birikerek” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1986: 154, Not: 35) Radloff, sonraki yayımında ilk okumadaki görüşünü değiştirmiş, ikinci hecedeki ʈ (=ı, i) işareti yazılmadığı için bağlayıcı ünlüsünü *e* ile göstermeyi tercih etmiştir. (Radloff, 1897: 137) Thomsen’den sonra Orkun da ifadeyi aynı şekilde okumuş ve anlamlandırmıştır. Gabain de kelimeyi aynı şekilde okumuş, *birik-* “birikmek” fiili ile bağlantılı olarak “birleşik” şeklinde anlamlandırmıştır. (Gabain, 2000: 268) Tekin ise ilk yayımında *biriki* şeklinde okumuş ve “and” olarak tercüme etmiş (Tekin, 1968:315) ancak sonraki yayımında “birleşik, müttefik” anlamında bir sıfat olarak kabul etmiştir. (Tekin, 1988: 63) Tekin, kelimenin *birki* şeklindeki okunuşu ile ilgili ise Eski Türkçe *birik-* (<**birik-*) “birleşmek, bir araya gelmek” fiilinden *-i* zarf fiil eki ile türemiş olan bu kelimenin Türk dil ve lehçelerinde *birge* (Yak. *birge*) “birlikte, beraber” şeklinde yaşadığını da belirtmiştir. (Tekin, 1988: 63) Bu açıklamasından da anlaşılacağı üzere Thomsen’in görüşüne katılarak kelimeyi aynı şekilde yorumlamıştır. Ergin de kelimeyi aynı şekilde okumuş ve “birikerek, katılarak, bütün ve arkasından sonra” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 50-51) Kelime, Clauson tarafından da aynı şekilde okunmuş olmakla birlikte Clauson, *bir* isminden *+ik-* yapım eki ile yapılmış bir fiil olarak değerlendirmiştir. (EDPT: 363/a) Bu görüş, sonraki okumalarda Berta, Şirin User, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiştir. Ölmez, kelimeyi *birki* şeklinde okumuş ve *bir* “isim tabanı” + *ki* “aitlik eki”nin birleşiminden oluşmuş bir kelime olarak değerlendirmiş ve “birleşik” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2017: 79) Kelimenin okunuşu ve köken izahı konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.1.41. *tirgürü* (𐰽𐰺𐰸𐰸, KT D29) “diriltip”

«tirigrü» (Radloff, 1895: 19); «tirⁱgrü» (Thomsen, 1896: 108); «tirgerü [tirig(g)erü]» (Radloff, 1897: 137); «tirⁱgrü» (Orkun, 1936/I: 42); «tirg(ü)rü» (Gabain, 2000: 232); «tirigrü» (Malov, 1951: 31); «tirgürü» (Tekin, 1968: 234); «tirgürü» (Ergin, 2013: 50); «tirgürü» (Clauson, 1972: 545); «tirg(ü)rü» (Tekin, 1988: 16); «tirgürü» (Berta, 2010: 158); «tirgürü» (Erdal, 2004: 289); «tirg(ü)rü» (Şirin User, 2010: 449); «tirgürü» (Ölmez, 2015: 88); «tirgürü» (Aydın, 2017: 60); «tirgürü» (Ercilasun, 2016: 524)

Kelime, Radloff, Thomsen, Orkun ve Malov tarafından yapılan ilk okumada *tirigrü* şeklinde okunmuştur. İlk olarak Gabain kelimenin *tirgürü* şeklinde okunması gerektiğini belirtmiş ve kelimeyi *tir-gür-ü* “dirilterek” şeklinde anlamlandırmıştır. (Gabain, 2000: 59, Not: 155) Thomsen, kelimeyi *tirigrü* şeklinde okumuş, kelimenin kelimeye gelen ekin *-gArU* olabileceğini de eklemiştir. Kelimenin, *tirig<g>erü* şeklinde bir yapıdan gelişmiş olabileceğini ileri sürmüş ve “dirilttim” şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 179, Not: 88) Radloff, ilk yayımında kelimeyi *tirigrü* şeklinde göstermiş olmakla birlikte sonraki yayımında Thomsen’in bu görüşünü devam ettirmiş ve aynı şekilde okumuştur. (Radloff, 1897: 137) İlk okumalarda kelime farklı şekillerde değerlendirilmiş, Gabain’in görüşünden sonra Tekin, Ergin, Clauson, Berta, Erdal, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okuma çalışmalarında Gabain’in görüşü kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.1.42. yalaŋ (𐎧𐎡𐎧, KT D29) “yalın”

«yalaŋ» (Radloff, 1895: 19); «y^al^añ» (Thomsen, 1896: 108); «yalaŋ» (Radloff, 1897: 137); «y^al^an» (Orkun, 1936/I: 42); «yal(i)ŋ» (Gabain, 2000: 232); «yalaŋ» (Malov, 1951: 31); «yalıŋ» (Tekin, 1968: 235); «yalaŋ» (DTS: 227/b); «yaling» (Ergin, 2013: 50); «yalıŋ» (Clauson, 1972: 929); «y(a)l(a)ñ» (Tekin, 1988: 16); «yalın» (Berta, 2010: 158); «y(a)l(i)ŋ» (Şirin User, 2010: 449); «yalaŋ» (Ölmez, 2015: 88); «yalaŋ» (Aydın, 2017: 60); «yalıŋ» (Ercilasun, 2016: 524)

Kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünün okunuşu konusunda okuma ve yorumlama farklılıkları mevcuttur. Kelime, Radloff, Thomsen, Orkun tarafından yapılan ilk okumada *yalaŋ* şeklinde okunmuş, ilk olarak Gabain tarafından *yalıŋ* şeklinde okunmuştur. Gabain, eserinin Uygurcanın ses özelliklerini açıkladığı kısmında “seyrek görülen a/ı, ä/i ünlü değişmesi” başlığı altında *yalıŋ*, *yalaŋ* “yalın, çıplak” kelimelerine de yer vermiştir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Gabain, kelimenin Uygurcadaki yapısında hareketle *a/ı* değişimine uğradığını ileri sürmüş ve yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü “ı” ile okumayı tercih etmiştir. Sonraki okumalarda bu görüş Tekin (1988) ve Ergin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Kelime, Clauson tarafından da *yalıŋ* şeklinde okunmuş olmakla birlikte Clauson, kelimeyi **yal-* “naked (çıplak)” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Kelimenin Azeri Türkçesinde *yalıŋ*, Osmanlı Türkçesinde *yalıŋ* şeklinde mevcut

olduğunu, fonetik bir değişiklikle Türkçenede *yalaŋ* bulunduğunu belirtmiştir. Kelimenin çağdaş Türk yazı dillerindeki şekillerinden de hareketle kelimeyi, *yaliŋ* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (EDPT: 929/b) Bu görüş, Şirin User ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Tekin (1988) sonrasında ilk okumasındaki görüşünü değiştirmiş ve kelimeyi *y(a)l(a)ñ* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Kelime, Ölmez ve Aydın tarafından da *yalaŋ* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünün okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamış ve her iki şekilde de okunmuştur.

3.1.43. *buzdumız* (𐰇𐰺𐰽𐰾𐰿𐰺𐰽𐰾𐰿, KT D31) “(onları) bozguna uğrattık”

«buzdımız» (Radloff, 1895: 19); «buzd'm'z» (Thomsen, 1896: 108); «buzdımız» (Radloff, 1897: 138); «bozd'm'z» (Orkun, 1936/I: 44); «buzdumuz» (Gabain, 2000: 232); «buzdımız» (Malov, 1951: 31); « - » (Tekin, 1968: 235); «buzdımız» (DTS: 130/a); «bozdumuz» (Ergin, 2013: 52); «buzdımız» (Clauson, 1972: 389/b); «buzd(u)m(ı)z» (Tekin, 1988: 16); «buzdumuz» (Berta, 2010: 159); «bozd(u)m(ı)z» (Şirin User, 2010: 449); «buzdımız» (Ölmez, 2015: 88); «buzdumuz» (Aydın, 2017: 61); «buzdumuz» (Ercilasun, 2016: 524)

Kelime, Türk Runik alfabesinde λ (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *boz-* ve *buz-* fiili ile bağlantılı olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk yayımda kelime, *buz-* fiili ile bağlantılı olarak okunmuş ve “zerstören, vernichten (yok etmek)” şeklinde terüme edilmiştir. Thomsen, kelimeyi “(onları) kırıp geçirdik” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 144-145) (Thomsen, 1896: 108) Sonraki okumalarda Orkun, kelimeyi *boz-* fiili ile bağlantılı olarak okumuş ve “bozduk” şeklinde tercüme etmiştir. Bu görüş, sonrasında Ergin ve Şirin User tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Clauson tarafından da kelime *buz-* “to destroy, damage (yok etmek, zarar vermek)” şeklinde okunmuştur. Clauson, kelimenin Osmanlıcada ve Türkçenede *o* ile kullanıldığını da eklemiştir. (EDPT: 389/b) Kelime Gabain, Malov, Tekin (1988), Berta, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da *buz-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiş ve bu şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.1.44. oŋ totok (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰴, KT D32) “Çinli askerî vali Ong”

«uŋtutuk» (Radloff, 1895: 19); «oŋ tutuk» (Thomsen, 1896: 108); «uŋtutuk» (Radloff, 1897: 138); «on tut^uk» (Orkun, 1936/I: 44); «oŋ tutuḡ» (Gabain, 2000: 232); «oŋ tutuk» (Malov, 1951: 31); «oŋ tutuk» (Tekin, 1968: 235); «oŋ tutuk» (DTS: 367/b); «ong tutuḡ» (Ergin, 2013: 52); «oŋ totok» (Clauson, 1972: 453); «oŋ totok» (Tekin, 1988: 16); «uŋ tutuk» (Berta, 2010: 159); «totok» (Erdal, 2004: 403); «oŋ tutuk» (Şirin User, 2010: 449); «oŋ totok» (Ölmez, 2015: 88); «oŋ totok» (Aydın, 2017: 61); «oŋ tutuk» (Ercilasun, 2016: 524)

Bu ifade, Türk Runik alfabesinde 𐰽 (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *oŋ/uŋ* ve *totok/tutuk* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff kelimeyi, *uŋtutuk* şeklinde birleşik bir kelime olarak değerlendirmiş ve emin olmayarak “ungtutuk (aufrührer?) (asi)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 19, 479) Sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiştir. Thomsen ise kelimenin tam olarak neyi ifade ettiğinden emin olamamış, *tut-* fiilinden gelen Türkçe bir kelime yahut Karlukların genel valisi için kullanılan Çince unvan *tou-tou* ile eşdeğer bir kelime olup olmadığını tartışmıştır. Aynı zamanda ilk kelimenin *oŋ* ve *uŋ* okunuşunun her ikisinin de mümkün olduğunu belirtmiş, bu ifade eğer bir kişiyi işaret ediyorsa o zaman bu ifadeyi “Çinli ong-tutuk elli bin kişilik bir ordu ile geldi” şeklinde tercüme etmek gerektiğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 155, Not: 38) Orkun da ifadeyi Thomsen ile aynı şekilde okumayı tercih etmiş, “on tutukun...” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 44) Gabain ise bu ifadenin birinci kelimesini Çince “wang, hükümdar, şahıs adı” şeklinde değerlendirmiş ve Thomsen’in görüşünü devam ettirmiştir. İkinci kelimenin ise *o* ile ve son harfi *g* ile mi okunacağı konusunda kararsız kalmış olmakla birlikte kelimeyi *tutuk* şeklinde okumuş, Çince *tu-tu* <*tou-touk* “askeri vali” şeklinde anlamlandırılmıştır. Sonraki okumalarda Tekin tarafından da aynı şekilde okunmuş ve yorumlanmıştır. (Tekin, 1968: 386) İfade, Clauson tarafından da aynı şekilde açıklanmış, ifadenin ikinci kelimesi *totok* şeklinde okunmuştur. Clauson, kelimenin yaygın olarak *tutuk* şeklinde gösterildiğini ancak kelimenin *totok* şeklinde gösterilmesi gerektiğini ifade etmiş, Çince isimlerin transkripsyonlanmasında bu tür durumların meydana geldiğini belirtmiştir. (EDPT: 453/a) Sonraki okumalarda bu görüş, Tekin (1988), Erdal, Ölmez, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde gösterilmiştir. Aydın, kelimeyi Bazin tarafından ileri sürülen “military governor”

<Çin. *Tou-tok* [dudu] görüşünü kabul ettiğini belirtmiş ve aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Bazin, 1995: 39) (Aydın, 2017/b:170) (Aydın, 2011: 21-22) Berta ise kelimeyi *uñ tutuk* şeklinde okumuş, bu kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Berta, 2010: 159) Kelimenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından henüz bir görüş birliği sağlanamamış ve farklı şekillerde köken izahı yapılmıştır.

3.1.45. *yurçin* (𐰽𐰺𐰠𐰸, KT D32) “kaynını”

«yorçin» (Radloff, 1895: 19); «yor^yçyn» (Thomsen, 1896: 109); «yoraçin» (Radloff, 1897: 138); «yorçin» (Orkun, 1936/I: 44); «yurçin» (Gabain, 2000: 232); «yorçin²» (Malov, 1951: 31); «yurçin» (Tekin, 1968: 235); «yurç» (DTS: 282/a); «yorçin» (DTS: 44/a “ançula- maddesi”); «yurçin» (Ergin, 2013: 52); «yurç» (Clauson, 1972: 958/a); «yurçin» (Tekin, 1988: 16); «yurçin» (Berta, 2010: 159); «yurč» (Erdal, 2004: 109); «yurçin» (Şirin User, 2010: 449); «yurçin» (Ölmez, 2015: 88); «yurçin²» (Aydın, 2017: 61); «yurçin» (Ercilasun, 2016: 524)

Kelime, yazıtlarda 𐰽 (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili herhangi bir ayırıcı işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *yurçin*, *yorçin* ve *yurçin* şeklinde okunmuştur. Radloff, kelimenin okunuşundan olamamış ancak kelimeyi *yorçin* şeklinde Latin harflerine aktarmayı tercih etmiştir. (Radloff, 1895: 19) Sonraki okumasında ise bu görüşünü değiştirmiş ve kelimeyi *yoraçin* şeklinde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir. Bununla birlikte kelimenin okunuşunda kararsız kalmıştır. (Radloff, 1897: 138) Kelimeyi, *yoraç(?)* madde başı altında “den Joratsch (?) des Ungtutuk (Ungtutuk’un yoraç’ı (?))” şeklinde açıklamış ve kesin bir yargı belirtmemiştir. (Radloff, 1897: 173/a) Thomsen ise kelimeyi emin olmamakla birlikte *yor^yçyn* şeklinde göstermiş, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamış, ancak kelimenin *on totok* kelimesi ile bağlantılı bir kelime olması gerektiğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 155, Not: 38) Orkun da kelimeyi *yorçin* şeklinde okumuş, kelimenin açıklama kısmını boş bırakmıştır. (Orkun, 1936/I: 45) Kelime, ilk olarak Gabain tarafından *yurçin* şeklinde yazılmayan bağlayıcı ünlüsü *u* ile okunmuş, *yurç* “kayınbirader” kelimesi ile bağlantılı olarak açıklanmıştır. (Gabain, 2000: 313) Gabain’in bu görüşü, bu kelimenin okunuşunda dönüm noktası görevi görmüş ve Gabain’den sonraki yapılan çalışmalarda da yaygın olarak kabul görmüştür. Kelime, *yurç+ı+n* şeklinde açıklanmış, 𐰸 (=n²) ile yazıldığı için Tekin tarafından yazılmayan

bağlayıcı ünlü *i* ile *yurçin* şeklinde okunmuştur. Bu görüş, sonrasında Ölmez tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.1.46. ançoladı (ᠠᠨᠴᠣᠯᠠᠳᠢ, KT D32) “sundu, takdim etti”

«ança ulıdı» (Radloff, 1895: 19); «^ānç(?) ul^ady» (Thomsen, 1986: 109); «enç ulıdı» (Radloff, 1897: 139); «^enç ul^adı» (Orkun, 1936/I: 44); «ançula-» (Orkun, 1941: 9); «(a)nçuladı» (Gabain, 2000: 232); «ançuladı» (Malov, 1951: 31); «ançuladı» (Tekin, 1968: 235); «ançuladı» (DTS: 44/a); «ançuladı» (Ergin, 2013: 52); «ançula-» (Clauson, 1972: 173/a); «(a)nçul(a)dı» (Tekin, 1988: 16); «ançuladı» (Berta, 2010: 159); «ançula-» (Erdal, 2004: 92); «ançuladı» (Alyılmaz, 2005: 11); «(a)nçul(a)dı» (Şirin User, 2010: 449); «ançoladı» (Ölmez, 2015: 88); «ançoladı» (Aydın, 2017: 61); «ançuladı» (Ercilasun, 2016: 524)

Kelime, ilk okumalarda araştırmacılar tarafından *ança* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiş ve bu doğrultuda yazı çevrimi yapılmıştır. Radloff, kelimeyi *ança ulıdı* şeklinde okumuş, kelimenin *ança* kelimesi ile bağlantılı olabileceğini belirtmiştir. Thomsen’in görüşünden sonraki yayımında ise bu okuma önerisini *enç ulıdı* şeklinde düzeltmiştir. (Radloff, 1897: 139) Thomsen ise kelimeyi farklı bir şekilde yorumlamış ve ^ānç(?) ul^ady biçiminde okuyarak “silah gücüyle barış sağladı (?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1986: 110) Thomsen’in takipçilerinden olan Orkun da kelimeyi aynı şekilde okumuş ve “(silahlı olarak hakana) getirdi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 44) Orkun, 1941 yılında yayımlanan eserinin sözlük bölümünde kelimeyi, *ançula-* “arzı hörmet etmek, ta’zim etmek” şeklinde değiştirmiştir. (Orkun, 1941: 9) Gabain de kelimeyi *ançula-* fiili ile bağlantılı olarak okumuş kelime ile ilgili etimolojik bir açıklama yapmamıştır. Tekin, 1968’de kelimeyi *ançula-* “to present, submit” <* *ançu* “revard” (cf. Uig. *ançu* id., Mong. *anğu* “fine, punishment”, *anğula-* “to exact a fine”) şeklinde açıklamış, *ançu* “ödül” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968: 109) Clauson da Tekin’in bu görüşüne katılarak kelimeyi, *ançu* “ödül, hediye” kelimesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır. (EDPT: 173/a) Tekin, 1988’deki yayımında da aynı görüşü devam ettirmiş ve kelimeyi “takdim etti” şeklinde tercüme etmiştir. Kelimenin ilk olarak Melioranskiy tarafından bu şekilde okunup anlamlandırıldığını belirtmiş ve kendisi de bu görüşü devam ettirerek aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 80) Sonraki okumalarda bu görüş, Berta, Erdal, Alyılmaz, Şirin User ve

Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Yazıtlarda ೀ (=o, u) işaretinin okunuşunda ayırıcı herhangi bir işaret olmadığı için bu kelime, araştırmacılar tarafından aynı zamanda *ançoladı* şeklinde de okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. DTS’da kelime, *ançula-* madde başı altında açıklanmış olmakla birlikte kelimenin her iki şekli de gösterilmiş ve *ançola-* şeklinde madde başı yapılan kelime, *ançula-* kelimesine yönlendirilmiştir. (DTS: 44/a) Ölmez de kelimeyi *ançoladı* şeklinde o ile okumuş, kelimenin Tang dönemi Çincesinin sesbilgisi aracılığıyla Çince *an chang+la-* kelimesi ile bağlantılı olarak ikinci hecesinin o ile okunması gerektiğini belirtmiştir. (Ölmez, 1995: 228) (Ölmez, 2011: 629) Sonrasında bu görüş, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve Aydın kelimeyi, Çince *anchang* kelimesi ile bağlantılı olarak okumuştur. (Aydın, 2017/b:142)

3.1.47. ışvara yamtar (𑖦𑖜𑖛𑖞𑖟𑖠𑖡𑖢, KT D33) “Işvara Yamtar”

«ışbara yamtar» (Radloff, 1895: 19); «ışb^ara y^am^at^ar» (Thomsen, 1896: 109); «ışbara yamtar» (Radloff, 1897: 139); «ışb^ara y^am^at^ar» (Orkun, 1936/I: 44); «ışbara y(a)mt(a)r» (Gabain, 2000: 232); «ışbara yamtar» (Malov, 1951: 31); «ışbara yamtar» (Tekin, 1968: 235); «ışbara yamtar» (DTS: 231/a); «ışbara yamtar» (Ergin, 2013: 52); «ışvara yamtar» (Clauson, 1972: 257); «ışb(a)ra y(a)mt(a)r» (Tekin, 1988: 16); «ışbara yamtar» (Berta, 2010: 160); «ışb(a)ra y(a)mt(a)r» (Şirin User, 2010: 449); «ışvara yamtar» (Ölmez, 2015: 89); «ışwara yamtar» (Aydın, 2017: 62); «ışbara yamtar» (Ercilasun, 2016: 524)

Bu ifadenin ikinci kelimesinin okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler öne sürülmüştür. Kelime, yazıtlarla ilgili ilk metin yayımını hazırlayan Radloff tarafından *yamtar* şeklinde gösterilmiş, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Radloff, sonraki okumasında da bu okuyuşunu devam ettirmiş, kelimeyi “özel isim” şeklinde anlamlandırmıştır. (Radloff, 1895: 19) (Radloff, 1897: 172/b) Thomsen ise kelimeyi *y^am^at^ar* şeklinde göstermiş, kelimedeki yazılmayan bir bağlayıcı ünlüsünün olup olmadığı konusunda emin olmadığını da belirtmiştir. Orkun da Thomsen’in görüşünü devam ettirmiş ve aynı şekilde göstermeyi tercih etmiştir. (Orkun, 1936/ I: 44) Radloff, Thomsen ve Orkun tarafından yapılan okumalarda bu ifade ile ilgili kesin bir yargıya varılmadan okunmuştur. Bu ifadenin ikinci kelimesi, Gabain tarafından da *yamtar* şeklinde bağlayıcı ünlü olmadan okunmuş ve özel isim olarak değerlendirmiş, birinci kelimesi ise Sanskritçe *īśvara* kelimesi ile bağlantılı

olarak açıklanmıştır. (Gabain, 2000: 273) Sonrasında bu görüş Malov, Tekin, DTS, Ergin, Clauson, Tekin, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Bu ifadenin birinci kelimesinde de görülen araştırmacıların *b>v* konusundaki görüş farklılıklarına başka bir kelime üzerinden değerlendirildiği için burada o konuda açıklama yapılmamıştır. (bkz: 3.1.4)

3.1.48. *yüziḡe başiḡa bir tegmedi* (𐎶𐎢𐎡𐎢𐎠: 𐎠𐎶𐎢𐎠: 𐎶𐎢𐎠, KT D33) “*yüzüne ve başına birisi bile değmedi*”

«yeriḡe başiḡa bir tümen aḡın altı» (Radloff, 1985: 21); «y^{üz}kä[?][...]» (Thomsen, 1896: 109); «yeriḡe başiḡa bir t...» (Radloff, 1897: 139); «yizke b^aşına bir t[^eḡm^edi?]» (Orkun, 1836/I: 44); «yüziḡä başiḡa bir tägürmädi» (Gabain, 2000: 232); «yizäk(?) başiḡa bir (tegürmedi...)» (Malov, 1951: 31); «yüziḡä başiḡa bir t[ägürmädi]» (Tekin, 1968: 235); «yüziḡe başiḡa bir ok t[egürmedi...]» (Ergin, 2013: 52); «yüz[(i)ḡe] b(a)şıḡa bir t[(e)gm(e)di]» (Tekin, 1988: 16); «yüzüḡe başiḡa bir t[egürmedi...]» (Berta, 2010: 160); «yüz[(i)ḡe] b(a)şıḡa bir t²...» (Şirin User, 2010: 449); «yüziḡe başiḡa bir tegmedi» (Ölmez, 2015: 89); «yüziḡe başiḡa bir t[egmedi]» (Aydın, 2017: 62); «yüziḡe başiḡa bir t(egürmedi)» (Ercilasun, 2016: 524)

Bu cümlelerin yazıtlardaki kırıklıklardan dolayı okunamayan kısımları araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tamamlanmış ve yorumlanmıştır. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk metin yayımında Radloff, bu cümleyi *yeriḡe başiḡa bir tümen aḡın altı* şeklinde tamamlamış, sonraki çalışmalarda bu yorum araştırmacılar tarafından devam ettirilmemiştir. (Radloff, 1985: 21) Thomsen ise bu cümle ile ilgili herhangi bir yorum yapmamayı ve boş bırakmayı tercih etmiştir. Bu ifade, ilk olarak Orkun tarafından *yizke b^aşına bir t[^eḡm^edi?]* şeklinde tamamlanarak okunmuş ve “(yüzden fazla ok vurdu, fakat hiçbirisi yüzüne başına isabet etmedi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 45) Bu ifadenin ilk kelimesinin *yizke* şeklinde yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *i* ile tamamlamayı tercih etmiş, “yüzüne” şeklinde “yüz” kelimesi ile bağlantılı olarak açıklamıştır. Gabain ise bu ifadenin ilk kısmını Orkun’un görüşüne katılarak aynı şekilde tamamlamıştır. Kırık olan kısmı ise *tegürmedi* şeklinde tamamlamayı tercih etmiş, eserinin sözlük bölümünde ise *tegür-* fiilini “getirmek” şeklinde açıklamıştır. (Gabain, 2000: 298/b) Bu tamamlama, sonrasında Malov tarafından da kabul edilmiştir. Malov, bu cümlelerin ilk kelimesini emin olmamakla

(Ölmez, 2015: 89); «ëki erig udşuru» (Aydın, 2017: 63); «iki erig udu aşuru» (Ercilasun, 2016: 528)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından iki kelimededen oluşan bir kelime mi yoksa üç kelimededen oluşan bir kelime mi olduğu konusunda farklı şekillerde yorumlanmıştır. İfadenin üçüncü kelimesi, Radloff tarafından *udışru* şeklinde okunmuştur. Radloff, bu kelimeyi eserinin sözlük bölümünde “wieder zurück (?) (tekrar, geri, karşılıklı)” şeklinde göstermiş, bu kelimenin içinde bulunduğu cümleyi ise “Beide mit einem Stosse (Her ikisini de birbirine iterek mızrakladı)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 167/a) Radloff, *udışru* şeklinde okuduğu kelimenin son harfini zarf fiil eki olarak değerlendirmiş, bu şekilde tercüme etmeyi tercih etmiştir. Birinci kelimeyi ise ilk yayımında *kerü* şeklinde okumuş olmakla birlikte Thomsen’den sonra hazırladığı yayımında kelimenin [*äki ärig?*] şeklinde de okunabileceğini ileri sürmüştür. (Radloff, 1897: 140) Thomsen ise ifadenin ikinci kelimesini, Radloff ile aynı şekilde okumuştur. Bu cümledeki *sançdı* yükleminden hareketle bu yüklem *udışru* şeklinde bir zarf almış olabileceğini belirtmiş ve bu kelimeyi de “karşısında” anlamına gelen Uygurca *udru*, Çağatayca *utru*, Altayca *uduru* vb. biçimindeki bir kelimeyle ilişkili olabileceğini ileri sürmüştür. Bu kelimedeki tek farkın zarf ekinin *ud-* tabanına doğrudan doğruya değil, *-ş-* iştelik eki ile bağlanmış olmasından kaynaklandığını ileri sürmüş ve kelimeyi ordunun düşmanına saldırdığı ve düşmanla çarpıştığı bir anla ilgili bularak “karşılaşınca” şeklinde tercüme etmeyi tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 156, Not: 43) Orkun da Thomsen’in okumasını ve yorumlamasını kabul ederek ifadeyi aynı şekilde okumuş ve “(iki eri) birbirinden sonra mızrakladı” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 46) Gabain ise kelimeyi, ilk okumalardan farklı şekilde değerlendirmiş ve *ud(u)şru* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Eserinin sözlük bölümünde ise kelimeyi “takip ederek” şeklinde anlamlandırmıştır. (Gabain, 2000: 304/a) Malov da Radloff, Thomsen ve Orkun tarafından yapılan okumayı devam ettirerek *udışru* şeklinde okumuştur. Clauson ise kelimeyi *uduşuru* şeklinde okumuş ve **udşur->*ud-uş-ur-* “kovalamak, kaçıştırmak” fiilinin *-u*’lu zarf şekli olarak değerlendirmiş, bu görüşünü tarihi dönemlerdeki şekilleriyle de desteklemiştir. (EDPT: 73) Tekin ise kelimeyi ilk yayımında *ud (a)şru* şeklinde okumuş ve *udluk* “uyluk” kelimesinin **ud* şekli ile bağlantılı olarak “thigh (kalça aşırı)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 235,389) Sonraki yayımında ise Tekin, *udluk* “uyluk” kelimesinin **ud* şeklini tespit edemediğini ve dolayısıyla kelimeyi daha önce Clauson

tarafından tespit edilen *udşur->*ud-uş-ur- “kovalamak, kaçırtmak” fiilinin -u’lu zarf şekli olarak açıklamanın daha doğru olacağını belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (EDPT: 73) (Tekin, 1988: 82) Ergin ise ifadeyi *udu aşuru* şeklinde okumuş ve “kovalayıp takip ederek (mızrakladı)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 54-55) Bu ifadenin ilk kelimesini, *ud-* “takip etmek, kovalamak, ardından gitmek, uymak”, ikinci kelimesini ise *aşur-* “aşırarak, geçirmek, kovalamak, takip etmek” biçiminde iki kelimededen oluşan bir ifade olarak değerlendirmiştir. (Ergin, 2013: 117,147) Sonraki okumalarda Ercilasun da Ergin’in bu görüşünü kabul ederek ifadeyi, aynı şekilde okumuş ve “aşırarak mızrakladı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 528-529) (Ercilasun, 2016: 637, Not: 67) Sonraki okumalarda, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da Clauson’un görüşü devam ettirerek aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.1.50. bolçuda (𐌲𐌿𐌺𐌸𐌸𐌹𐌺𐌹, KT D37) “Bolçu’da”

«bolçuda» (Radloff, 1895: 23); «bolçuda» (Thomsen, 1896: 110); «bolçuda» (Radloff, 1897: 141); «bolçuda» (Orkun, 1936/I: 46); «bolçuda» (Gabain, 2000: 233); «bolçuda» (Malov, 1951: 32); «bolçuda» (Tekin, 1968: 236); «bolçu» (DTS: 112/a); «bolçuda» (Ergin, 2013: 54); «bolçuda» (Tekin, 1988: 18); «bulçu» (Rybatzki, 1997: 113, Not: 294); «bwl^oçwda» (Berta, 2010: 162); «bolçuda» (Şirin User, 2010: 450); «bolçuda» (Ölmez, 2015: 89); «bulçuda» (Aydın, 2017: 63); «bulçuda» (Ercilasun, 2016: 528)

Kelime, runik alfabede 𐌿 (=o, u) işaretinin *o* mu yoksa *u* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *bolçu* ve *bulçu* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve genel olarak bir yer ismi olarak değerlendirilmiştir. Kelime Radloff, Thomsen, Orkun, Gabain, Malov, Tekin, DTS, Ergin, Tekin (1988) tarafından yapılan ilk okumalarda *bolçu* şeklinde okunmuştur. Kelimenin *bulçu* şeklinde de okunabileceği ilk olarak Rybatzki tarafından ileri sürülmüş ve aynı şekilde yer adı olarak değerlendirilmiştir. (Rybatzki, 1997: 113, Not: 294) Berta ise kelimenin okunuşundan emin olamamış ve sadece *bwl^oçwda* şeklinde harf dizilimini vermiştir. Türkiye’deki araştırmacılar tarafından yapılan okumalarda kelime, yaygın olarak *bolçu* şeklinde okunmuş, ilk olarak Aydın tarafından kelimenin *bulçu* şeklinde de okunabileceği ileri sürülmüş ve kaynaklardan edindiği bilgilere dayanarak Türgişlerle Üç Karlukların yaşadıkları yerlerden olan *bulçu*’nun hem ırmak adı hem de yerleşim

birimine ad olabileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda Aydın, Şine Usu Yazıtı'nda geçen ve ırmak olduğu açık olan *Bulçu*'nun Ulungur (Urungu) Irmağı olduğunu; Ötügen kağanlık yazıtlarıyla Tonyukuk Yazıtı'nda geçen *Bulçu*'nun ise Ulungur (Urungu) Irmağı'nın döküldüğü ve bugün Çinlilerin “Fu-hai” dedikleri gölün güney ucunun biraz doğusunda bulunan Buluntogoy kasabası olabileceğini, bu kanıya ise bölgedeki ırmak ve göl adlarının aynı yerde kurulu yerleşim birimlerine ad olabileceği gerçeğinden hareket ederek vardığını belirtmiştir. Kendisinin *bulçu* şeklinde okumasının sebebinin ise bugün bu yere “Buluntogoy” denilmesi yani kelimenin *u* okunması olduğunu ifade etmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Aydın, 2010:183-184) Bu görüş, sonrasında Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okumuş, “Bulçu'da (Bolun-Toğoy'da)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Ercilasun, 2016: 529)

3.1.51. otça borça (𐰽𐰺𐰍𐰏: 𐰽𐰺𐰍𐰏, KT D37) “ateş gibi şimşek gibi”

«otaça buraça» (Radloff, 1895: 23); «otça bur^aça» (Thomsen, 1896: 110); «otaça buraça» (Radloff, 1897: 141); «otça borça» (Thomsen, 1916: 94); «otça borça» (Orkun, 1936/I: 46); «otça boraca» (Gabain, 2000: 233); «otça borça» (Malov, 1951: 32); «otça borça» (Tekin, 1968: 236); «otça borça» (Ergin, 2013: 54); «otça borça» (Clauson, 1972: 357/a); «otça borça» (Tekin, 1988: 18); «otça bor^oça» (Berta, 2010: 162); «otça borça» (Şirin User, 2010: 450); «otça borça» (Ölmez, 2015: 89); «otça borça» (Aydın, 2017: 63); «otça borça» (Ercilasun, 2016: 528)

Bu ifadenin okunuşu ve anlamlandırılması konusunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler mevcuttur. Radloff tarafından yapılan ilk okumada bu ifade *otaça boraça* şeklinde gösterilmiş, “von allen Seiten (her taraftan)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1897: 141) Bu görüş, sonrasında araştırmacılar tarafından eleştirilmiş ve devam ettirilmemiştir. İfade, Thomsen tarafından yapılan ilk yayımda *otça bur^aça* şeklinde gösterilmiş ve “ateş gibi, kasırga gibi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1896:110) Thomsen, sonraki okumasında bu görüşünü değiştirmiş ve bu ifadenin *buraça* ya da *boraça* şeklinde değil *otça borça* şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. *Bor* ya da *bur* kelimesinin daha yeni dillerde kaybolmuş olan ve *bora* “kar fırtınası” anlamına gelen bir kelime olabileceğini belirtmiştir. Doğu Türkçesi ve Kırgızcada “stürmen, stühmen (fırtına)” anlamında kullanılan *bora-* fiilinin temelinde de Çağatayca *boragan*, Teleüt. *porogon*, Doğu Türkçesi Kırgızca ve Osmanlıcada *boran*, Kazan ağzında *buran*, Koybalca *poran* vb.

kelimelerinin kökeninin *bor* kelimesi olabileceğini ileri sürmüş ve Kazan ağzındaki *burana-* = *bora-* fiilinin de buradan türemiş olabileceğini belirtmiştir. Bu tahminlerinden dolayı ifadeyi *otça borça* şeklinde okumuş ve “ateş gibi fırtına gibi” şeklinde anlamlandırmıştır. (Thomsen, 1916: 94, Not:2) Sonrasında bu görüş Orkun tarafından da kabul edilmiş ve “ateş gibi su gibi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 46) Gabain ise ifadeyi *otça boraça* şeklinde okumuş ve *boraça* kelimesini emin olmamakla birlikte Grekçedeki *bora* “fırtına” kelimesi ile bağlantılı olarak anlamlandırmıştır. (Gabain, 2000: 269) Malov da ifadeyi Thomsen’in görüşünü devam ettirerek *otça borça* şeklinde okumuş ve “огню и вину (ateş ve şarap gibi)” şeklinde tercüme etmiştir. (Malov, 1951: 41) Tekin ise ilk yayımında ifadeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmış, “like fire and storm (ateş gibi fırtına gibi)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 269) Sonraki yayımında ise Orkun ve Malov tarafından ileri sürülen görüşlerin kabul edilemeyeceğini çünkü Türkçede “su” anlamına gelen bir *bor* kelimesi olmadığı gibi düşman ordusunun “şarap gibi” gelmesinin anlamsız ve saçma olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Tekin, açıklamalar içerisinde akla en yakın olanın Thomsen tarafından yapılan açıklama olduğunu belirtmiş, Doğu Türkçesi *bora-* ve Kırgızca *boro* (<**bor-a-*) fiillerinin kökü olan *bor* kelimesinin Türk dil ve lehçelerinde bulunmamasının Thomsen’in görüşünü zayıflatmayacağını çünkü hiçbir dil ve lehçede yaşamayan unutulmuş başka köklerin de mevcut olduğunu ileri sürmüş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 83) Clauson ise *bora-* “fırtına olmak” kelimesi ile bağlantılı olarak kelimenin *bor* “fırtına” şeklinde anlamlandırıldığını ancak bunun mümkün olmadığını belirtmiş ve kelimeyi *bor* “wine (şarap)” kelimesi ile bağlantılı olarak anlamlandırmıştır. (EDPT: 357/a) Berta ise ifadenin ikinci kelimesinin okunuşundan emin olamamış ve ifadeyi, *otça bor^oça* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Berta, 2010: 162) Şirin User de Thomsen’in ve Tekin’in görüşüne katılarak ifadeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Bu ifadedeki *borça* kelimesini kökü geçmediği halde türevi bulunan birçok sözden biri olarak değerlendirmiş, Tekin’in kaydettiği gibi *bor*’un bugünkü Türk lehçelerinde bulunmaması bu sözcüğün Eski Türkçede var olmadığı anlamına gelmediğini ileri sürmüştür. (Tekin, 1988: 83) (User, 2010: 60) Yazıtlardaki kimi sözlük birimlerinin tarihsel süreçte unutulmuş olduklarını, dolayısıyla günümüz Türk lehçelerindeki *bora-* fiilinin Tü. *bor* “fırtına” +A ile kurulmuş bir yapı olduğunu belirtmiştir. (User, 2010: 60) Ölmez de ifadeyi *otça borça* şeklinde okumayı tercih etmiş, *bor* kelimesini “şimşek” şeklinde anlamlandırmıştır. (Ölmez, 2015: 346) Aydın

da ifadeyi aynı şekilde okumuş, *ot* ve *bor* kelimelerini eş anlamlı kelime olarak değerlendirmiş ve bu ifadeyi “ateş gibi” şeklinde değerlendirmiştir. (Aydın, 2017: 63) Bu görüş, daha öncesinde Milan Adamoviç tarafından ileri sürülmüş ve *bor* kelimesi tarihi metinlerde kök haliyle rastlanılmamış, Toharcadaki *por* “ateş” kelimesi ile Eski Türkçedeki *bor* kelimesi birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁹ (Adamoviç, 1996: 171) Aydın da aynı görüşü devam ettirerek ifadeyi bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir. Ercilasun da ifadeyi aynı şekilde okumuş, Thomsen’in görüşünü devam ettirerek “ateş gibi fırtına gibi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 529) Son olarak O. Ünal bu ifadenin en muhtemel okuma ve anlamlandırmasının “ateş ve toz bulutu gibi” şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir. *Ot* kelimesini ise Tunyukuk Yazıtı’nda geçen *örtçe* “ateş gibi” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir.¹¹⁰ Bu ifadenin nasıl yorumlanması gerektiği ile ilgili araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.1.52. başgıl (𐰇𐰆𐰏), KT D37) “alını akıtmalı at”

«başgu» (Radloff, 1895: 23); «b^aşgu» (Thomsen, 1896: 110); «başgu» (Radloff, 1897: 141); «b^aşgu» (Orkun, 1936/I: 46); «b(a)şgu» (Gabain, 2000: 233); «başgu» (Malov, 1951: 32); «başgu» (Tekin, 1968: 236); «başgu» (DTS: 87/b); «başgu» (Ergin, 2013: 54); «b(a)şgu» (Tekin, 1988: 18); «başgu» (Erdal, 2004: 80); «başgu» (Berta, 2010: 162); «başgıl» (Ölmez, 2008: 229); «b(a)şg(ı)l» (Şirin User, 2010: 450); «başgıl» (Ölmez, 2015: 89); «başgu (başgıl?)» (Aydın, 2017: 63); «başgu» (Ercilasun, 2016: 528)

Kelime, KT D37’de 𐰇𐰆𐰏 şeklinde yazılmış olması dolayısıyla araştırmacılar tarafından yaygın olarak *başgu* şeklinde okunmuş, sonrasında bu kelimenin aynı zamanda *başgıl* şeklinde de okunabileceği ileri sürülmüştür. Kelime, Radloff tarafından yapılan ilk okumada *başgu* şeklinde okunmuş ve “pferdename (at adı)” şeklinde anlamlandırılmıştır. Thomsen da kelimeyi Radloff ile aynı şekilde okumuş, özel isim olarak değerlendirmiş ve bu ifadeyi “boz atı Boşgu’ya” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 110) Orkun da aynı şekilde okumayı tercih etmiş, bu kelimenin bulunduğu cümleyi “başı boz olan at(a binip)” şeklinde tercüme etmiştir.

¹⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adamoviç, M. 1996. Otça Borça, *CAJ*. S.40: s.168-172. (Türkçeye çev. Erhan Aydın. 2004. Otça Borça. *Türk Dili*. Ankara: TDK Yayınları. S. 633: 261-264)

¹¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Orçun Ünal. 2020. Kül Tegin ve Bilge Kağan Yazıtları’nda Geçen otça buwırça İfadesi Üzerine. *Gazi Türkiyat*. S.26: 127-143.

(Orkun, 1936/I: 46) Eserinin sözlük bölümünde ise *baş* madde başı altında açıklamış ve buradan anlaşılacağı üzere *baş+gu* şeklinde değerlendirmiştir. (Orkun, 1941/IV: 19) Gabain de kelimeyi aynı şekilde okumuş ve Thomsen'in görüşüne katılarak özel isim olarak değerlendirmiştir. (Gabain, 2000: 266/b) Malov da kelimeyi aynı şekilde okumuş ve *цмя коня* (benim atım) şeklinde tercüme etmiştir. (Malov, 1951: 369/a) Bu ifade, Tekin tarafından da aynı şekilde okunmuştur. Tekin, ilk yayımında (1968) "White-headed horse (ak başlı at)" şeklinde tercüme etmiş, sonraki okumasında da "alnı akıtmalı beyaz at" şeklinde tercüme ederek bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968: 269, 309) (Tekin, 1988: 19) Sonraki okumalarda Ergin ve Berta tarafından da aynı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Bu kelimenin *başgıl* şeklinde de okunabileceği ilk olarak Ölmez tarafından ileri sürülmüştür. Daha öncesinde Clauson, sözlüğünde *başgıl* isminden bahsetmiş olmakla birlikte söz konusu cümle ile herhangi bir bağ kurmamıştır. (EDPT: 379/B) Ölmez, kelimenin *başgu* şeklinde değil *başgıl* şeklinde okunması gerektiğini, sözcüğün yazımının $\delta\chi\upsilon$ değil $\delta\chi\upsilon\downarrow$ olduğunu ve *başgu* kelimesinin gerek İslamî dönem metinlerinde gerekse daha yakın döneme ait olan metinlerde görülmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte *+gil* ve *+(X)l* ve *+sll* eklerinin isimden renk isimleri veya sıfatları türettiğini ve *+gU* şeklinde renk isimleri türeten bir eke rastlanmadığını belirtmiş, yazıtlarda aranması gereken kelimenin *başgıl* olduğunu ileri sürmüş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.¹¹¹ (Ölmez, 2008/a: 229-230) Bu görüş, sonraki okumalarda User tarafından da kabul edilmiştir. User, kelimenin atı niteleyen genel bir isim olabileceğini ileri sürmüştür. Kelimeyi, *baş* "baş, kafa" + *gll* biçiminde türemiş bir kelime olarak değerlendirmiş ve *+gll* ekinin hayvan organ adlarına eklenerek bu organın beyaz olduğunu gösteren yeni biçimler türettiğini (*yalgıl* "yelesi ak, ak yelesi" DLT IV: 105) belirtmiş, kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Aydın, kelimenin okunuşundan emin olmamakla birlikte *başgu* (*başgıl?*) şeklinde göstermiş ve "alnı akıtmalı (at)" şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017/b:63) Ercilasun ise kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi *başgu* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Kelime, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiş, kelimenin okunuşunda henüz bir görüş birliği sağlanamamıştır.

¹¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Ölmez. 2008/a. *Alttürkische Etymologien* (2). **Aspects of Research into Central Asian Buddhism in Memoriam Kogi Kudara** (ed. P. Zieme). Brepols: Silk Road Studies. s. 229-236.

3.1.53. sogdak (𐰽𐰺𐰸𐰾, KT D39) “Soğdlar”

«sogdak» (Radloff, 1895: 23); «sogd^ak» (Thomsen, 1896: 110); «sogdak» (Radloff, 1897: 142); «sugd^ak» (Orkun, 1936/I: 46); «sogd(1)k» (Gabain, 2000: 233); «sogdak» (Malov, 1951: 32); «sogdak» (Tekin, 1968: 236); «sogdak» (DTS: 507/a); «sogdak» (Ergin, 2013: 54); «sogd(a)k» (Tekin, 1988: 18); «sogdak» (Erdal, 2004: 187, Not:377); «sogdak» (Berta, 2010: 163); «sogd(a)k» (Şirin User, 2010: 450); «sogdak» (Ölmez, 2015: 89); «sogdak» (Aydın, 2017: 64); «sogdak» (Ercilasun, 2016: 528)

Kelime, yazıtlarda 𐰽 (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili herhangi bir ayırıcı işaret bulunmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *sogdak* ve *sugdak* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff, Thomsen ve Malov tarafından yapılan ilk okumalarda kelime, *sogdak* şeklinde okunmuştur. Orkun, *u* ile *sugdak* şeklinde okumuş ve “Soğd kavmi” şeklinde açıklamıştır. Okumasında DLT’yi kaynak göstermiş, DLT’deki şekilden hareketle ilk okumalardan farklı olarak kelimeyi “u” ile okumayı tercih etmiştir. (Orkun, 1941/IV: 165) Gabain ise yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *ı* ile *sogdik* şeklinde okumayı tercih etmiş, “*swğd* ve *swğdyk* halk ve memleket adı” şeklinde açıklamıştır. (Gabain, 2000: 294/b) Tekin (1968), DTS, Ergin, Tekin (1988), Erdal, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da kelimenin yaygın okunuşu devam ettirilmiştir ve kelime, “sogdak” şeklinde okunmuştur.

3.1.54. toruk (𐰽𐰺𐰸𐰾, KT D39) “zayıf, güçsüz”

«turıkı» (Radloff, 1895: 23); «turuk» (Thomsen, 1896: 110); «turuk» (Radloff, 1897: 142); «tur^ak» (Orkun, 1936/I: 46); «turuk» (Gabain, 2000: 233); «turuk» (Malov, 1951: 32); «toruk» (Tekin, 1968: 236); «turuk» (DTS: 589/b); «toruk» (Ergin, 2013: 54); «toruk» (Tekin, 1988: 18); «turuk» (Berta, 2010: 163); «toruk» (Şirin User, 2010: 450); «toruk» (Ölmez, 2015: 89); «toruk» (Aydın, 2017: 64); «toruk» (Ercilasun, 2016: 528)

Kelime, yazıtlarda 𐰽 (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili herhangi bir ayırıcı işaret bulunmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *toruk* ve *turuk* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Yazıtlarla ilgili ilk okuma çalışmasını yapan Radloff, bu kelimeyi *turuki* şeklinde okumuş ve *tur-* fiili ile bağlantılı olarak

tur-(i)k şeklinde değerlendirmiş ve “der Standort, ein Platz, wo man ste (yer, durduğumuz yer)” şeklinde açıklamıştır. Bu kelimenin içinde bulunduğu cümleyi *sü atı turuki, azuki yok erti* şeklinde okumuş ve “für das Heer und seine Pferde gab es keinen Standort und keine Nahrung (ordu ve atları için yer ve yiyecek yoktu)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 130/a) Sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiş ve kelimeyi *turuk* şeklinde okumuş, “Standort (durak, yer)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1897: 142, 176/b) Thomsen da kelimeyi, *turuk* şeklinde okumuş ve Radloff ile aynı şekilde değerlendirerek “durulacak yer, karargâh” şeklinde tercüme etmeyi tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 110) Orkun da kelimeyi Thomsen ile aynı şekilde okumuş fakat Thomsen ve Radloff tarafından yapılan tercümelerin uygun olmadığını belirtmiş ve DLT’yi kaynak göstererek “zayıf” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1941/IV: 118) (Orkun, 1936/I: 77, Not: 25) Sonrasında bu okuma ve anlamlandırma Gabain tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde yorumlanmıştır. (Gabain, 2000: 302/b) Malov da Orkun’un çevirisini kabul ederek kelimeyi “тощий (zayıf, sıksa) “şeklinde tercüme etmiştir. (Malov, 1951: 434/a) Kelime, *toruk* şekliyle ilk hecesi “o” ile ilk olarak Tekin tarafından okunmuştur. Tekin, kelimeyi “lean, emaciated (zayıf, güçsüz)” şeklinde tercüme etmiştir. Kelimeyi *tor-* “zayıflamak, bitap düşmek” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve bu kelimenin ilk hecesinin de uzun ünlülü *tōr* şeklinde olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1968/Türkçeye çev. 2003: 91) Sonraki yayımında da aynı görüşünü devam ettirmiştir. *Tunyukuk Yazıtı* Batı yüzü 5. satırda da geçen bu kelimeyi, *Tunyukuk Yazıtı* adlı eserinde de aynı şekilde okumuş ve kelimenin *o* ile okunması gerektiğini çünkü kökünün Yakutçada *tuor-* “zayıflamak” yaşadığını ve bunun daha eski ve birincil Ana Türkçe **to:r-* biçimine gittiğini belirtmiştir. (Tekin, 1994:28) Bununla bağlantılı olarak kelimenin ilk hecesini “o” ile okumuştur. Berta, kelimenin eski okunuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi *turuk* şeklinde okumuştur. DTS, Ergin, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da bu görüş kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.1.55. **karluk** (ᠵᠠᠷᠯᠤᠯᠤᠰ, KT K1) “karluklar”

«karluk» (Radloff, 1895: 25); «k^arluk» (Thomsen, 1896: 111); «karluk» (Radloff, 1897: 143); «k^arl^uk» (Orkun, 1936/I: 48); «karluk» (Gabain, 2000: 233); «karluk» (Malov, 1951: 32); «karluk» (Tekin, 1968: 236); «karluk» (DTS: 428/b); «karluk» (Ergin, 2013: 56); «karl(u)k» (Tekin, 1988: 29); «karlok» (Erdal, 2004: 472);

«karluk» (Berta, 2010: 179); «k(a)rluk» (Şirin User, 2010: 450); «karluk» (Ölmez, 2015: 90); «karlok» (Aydın, 2017: 64); «karluk» (Ercilasun, 2016: 532)

Kelime, yazıtlarda ʎ (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili herhangi bir ayırıcı işaret bulunmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *karluk* ve *karlok* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff kelimeyi *karluk* şeklinde *u* ile okumuş ve “die Karluk, ein grosser türkischer Volksstamm (Karluk, büyük bir Türk kabilesi)” şeklinde anlamlandırmış olmakla birlikte sonrasında bu okuma önerisi Thomsen, Orkun, Gabain, Malov, Tekin (1968), DTS, Ergin, Tekin (1988), Berta, Şirin User, Ölmez ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da bu görüş kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Bununla birlikte kelime, Erdal ve Aydın tarafından *karlok* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Aydın, 2017: 64) (Radloff, 1895: 106/b)

3.1.56. kamşag (𐰪𐰆𐰍𐰎, KT K3) “sarsıntı, sarsılma”

«kamaşig» (Radloff, 1895: 25); «k^am^aşⁱg» (Thomsen, 1896: 111-112); «kamaşig» (Radloff, 1897: 144); «k^am^aşⁱg» (Orkun, 1936/I: 48); «kamşag» (Gabain, 2000: 233); «kamaşig (kamşag?)» (Malov, 1951: 32); «kamşag» (Tekin, 1968: 236); «kamaşig» (DTS: 414/b); «kamşag» (Ergin, 2013: 56); «k(a)mş(a)g» (Tekin, 1988: 28); «kamşag» (Erdal, 2004: 318); «kam^oşag» (Berta, 2010: 180); «k(a)mş(a)g» (Şirin User, 2010: 450); «kamşag» (Ölmez, 2015: 90); «kamşag» (Aydın, 2017: 65); «kamşag» (Ercilasun, 2016: 532)

Kelime, araştırmacılar tarafından *kamaşig* ve *kamşag* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk okumada kelime *kamaşig* şeklinde okunmuş ve Radloff, kelimeyi eserinin sözlük bölümünde *kamışig* madde başı altında değerlendirmiş ve *kamış-* =*kamış-* kelimesi ile bağlantılı olarak açıklayarak “aneinander geraten (çatış-)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 108/a) Sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiş ve aynı şekilde okumuştur. (Radloff, 1897: 144) Thomsen da kelimeyi Radloff ile aynı şekilde okumuş, “tükenmiş, bitkin düşmüş” şeklinde tercüme etmiştir. Bununla birlikte bu kelimenin KT D6’ daki *kamaştı* şeklinde okuduğu kelime ile de akraba olabileceğini ileri sürmüştür. (Thomsen, 1896: 160, Not: 52) Orkun da Radloff ve Thomsen’in okumalarını devam ettirmiş ve “asi, kıyam eden, harekete getirilen” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 48) Eserinin sözlük bölümünde *kamaş-* “sarsılmak,

burkulmak”, *kamşa-* “kımıldamak, hareket etmek” fiillerine yer vermiş olmakla birlikte bu kelime ile olan herhangi bir bağlantısından söz etmemiştir. (Orkun, 1941/IV: 83) Kelime, *kamşag* şeklinde iki heceden oluşan bir kelime şeklinde ilk olarak Gabain tarafından okunmuştur. Gabain, *kamşa-*, *kabşa-* “sallanmak, deprenmek, yerinden oynamak” fiili ile bağlantılı olarak *kamşag* “sarsılmış” şeklinde okumuştur. (Gabain, 2000: 277/a) Daha sonraki okumalarda Gabain’in görüşü kabul edilmiş ve kelime aynı şekilde okunmuştur. Bununla birlikte Tekin, *Irg Bitig*’deki *kamşa-* “sallanmak, hareket etmek” fiilinden hareketle kelimenin *kamşa-* fiilinden yapılmış bir sıfat olabileceğini belirtmiş, yazıtlarda bu kelimenin ayrıca *kamşa-* fiilinin ettirgen çatısı *adak kamşat-* “ayağı sarsılmak, sendelemek” (KT K7, BK D30) deyiminde yer aldığını da eklemiştir. (Tekin, 1988: 85)

3.1.57. êlig êkegü (𐱃𐱆𐱃𐱆𐱃, KT K3) “devleti iki parça (olduktan sonra)”

«ölüg iklig» (Radloff, 1985: 25); «ilgikgi» (Thomsen, 1896: 111-112); «ölüg-ik(li)g[i?]» (Radloff, 1897: 144); «ilğikği» (Orkun, 1936/I: 48); «ilig ik(ä)gü» (Gabain, 2000: 233); «iligi kegi» (Malov, 1951: 32); «ilig ikegü» (Tekin, 1968: 236); «ilig ikegü» (Ergin, 2013: 56); «il(i)g ik(e)gü» (Tekin, 1988: 28); «Wlgk...g» (Berta, 2010: 180); «il(i)g ik(ä)gü» (Şirin User, 2010: 450); «êlig êkegü» (Ölmez, 2015: 90); «êlig êkegü» (Aydın, 2017: 65); «ilig ikegü» (Ercilasun, 2016: 532)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tamamlanmıştır. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff, *ölüg iklig* şeklinde okumuş ve “da das Volk gestorben und umgekommen war (insanlar öldüğünden beri)” şeklinde tercüme etmiş, *iklig* kelimesini “hasta” şeklinde yorumlamıştır. (Radloff, 1895: 24-25) Bu yorumlama araştırmacılar tarafından takip edilmemiştir. Thomsen, bu ifadeyi *ilgikgi boltukında* “bölündüğünde” şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 112) Bu ifadenin okunuşundan emin olmadığını ve “her ikisi” anlamında *ikegü* şeklinde de okunabileceğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 161, Not: 51) Orkun, Thomsen’ın okuyuşunu devam ettirmiş ve *budⁿ ilğikği boltⁿkında* şeklinde okumuş, “kavim ona kin (?) beslediğinde” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 48-49) Eserinin sözlük bölümünde *ilgik* şeklinde bir kelimeye yer vermiş olmakla birlikte kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Orkun, 1941/IV: 52) Bu ifade, ilk olarak Gabain tarafından *ilig ik(ä)gü* şeklinde okunmuş ve *ikegü bol-* şeklinde bir birleşik fiil grubu olarak değerlendirilip “tezatlı olmak” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Gabain,

2000: 274) Gabain'den sonraki yapılan okumalarda ifade aynı şekilde okunmuştur. Tekin, bu ifadeyi “split into two parts (iki parçaya bölündüğünde)” şeklinde yorumlamıştır. (Tekin, 1968: 236) Sonraki okumalarda yaygın olarak bu yorumlama kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Berta, kelimenin okunuşundan ve yorumlanışından emin olmamış ve bu ifadeyi boş bırakmayı tercih etmiştir. (Berta, 2010: 180)

3.1.58. koşulgakda (ᠬᠣᠰᠢᠯᠠᠭᠠᠬᠠᠳᠤ, KT K5) “Koşulgak'ta”

«kuşlagakda» (Radloff, 1895: 27); «kuşl'g^akda» (Thomsen, 1896: 112); «kuşlagakda» (Radloff, 1897: 145); «kuşl'g^akda» (Orkun, 1936/I: 48); «kuslagakda» (Gabain, 2000: 233); «kuşlagakda» (Malov, 1951: 32); «kus-algakda» (Tekin, 1968: 236); «kuşlagak» (DTS: 471/a); «kuşalgukda» (Ergin, 2013: 56); «koş(u)lg(a)kda» (Tekin, 1988: 28); «kuş^olag^kda» (Berta, 2010: 181); «koş(u)lg(a)kda» (Şirin User, 2010: 451); «koşulgakda» (Ölmez, 2015: 90); «koşulgakda» (Aydın, 2017: 66); «koşulgakda» (Ercilasun, 2016: 532)

Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak bir yer ismi olarak değerlendirilmiştir. Yazıtlarda ᠯ (=o, u) işaretinin o mu u mu okunacağı ile ilgili herhangi bir ayırıcı işaret bulunmamasından dolayı *koşulgak*, *kuşlagak* şeklinde farklı şekillerde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk okumada *kuşlagakta* şeklinde okunmuş, “Kuşlagak'da” şeklinde yer adı olarak değerlendirilmiştir. Thomsen ise kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *ı* ile *kuşl'g^akda* şeklinde okumayı tercih etmiş, Radloff ile aynı şekilde bir yer adı olarak değerlendirmiştir. Sonraki okumalarda bu görüş Orkun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Gabain ise kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü *a* ile okumuş ve kelimeyi *kuslagakda* şeklinde göstermiştir. Kelimenin *o* ile de okunabileceğini belirtmiştir. (Gabain, 2000: 384/b) Sonrasında bu okuma ve yorumlama Malov tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. (Malov, 1951: 32) Tekin, ilk yayımında kelimeyi *kuş-algak* şeklinde okumuş ve yer ismi olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968:348) Sonraki okuyuşunda ise kelimeyi *koşulgak* şeklinde okumuş ve *koşul-* fiilinden *-gak* eki ile yapılmış “iki nehrin koşulduğu, birbirine kavuştuğu yer” anlamında bir kelime olarak değerlendirmeyi tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 86) Tekin'in ilk yayımındaki okuma önerisi sonrasında Ergin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Şirin User, Ölmez, Aydın

ve Ercilasun tarafından yapılan sonraki okumalarda ise Tekin'in *koşulgakta* şeklindeki okuma önerisi kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Berta, kelimenin okunuşundan emin olamamış ve kelimeyi *kuş^olag^ok^oda* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. Kelimenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamış ve farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

3.1.59. ezgenti kadizde (𐰽𐰺𐰸𐰾𐰿: 𐰽𐰺𐰸𐰾𐰿, KT K7) “Ezgenti Kadiz’de”

«ezgenti kadında» (Radloff, 1895: 27); «^äzg^änti k^ad^az^{dä}» (Thomsen, 1896: 112); «ezgenti kadizde» (Radloff, 1897: 146); «^ezg^enti k^ad^azda» (Orkun, 1936/I: 50); «(Ä)zg(ä)nti kadazda» (Gabain, 2000: 233); «äzgänti kadazda» (Malov, 1951: 33); «äzgänti kadizdä» (Tekin, 1968: 237); «ezgänti kadaz» (DTS: 192/a); «ezginti kadızda» (Ergin, 2013: 58); «(e)zg(e)nti k(a)d(i)zde» (Tekin, 1988: 22); «ezgindi KdzdA» (Berta, 2010: 181); «(e)zg(e)nti k(a)d(ı)zda» (Şirin User, 2010: 451); «ezgenti kadizde» (Ölmez, 2015: 91); «ezgenti kadızd²a» (Aydın, 2017: 66); «ezgenti kadazda» (Ercilasun, 2016: 536)

İfade, yazılmayan bağlayıcı ünlüsünün farklı şekillerde tamamlanmasından dolayı araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde okunup anlamlandırılmıştır. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff, ifadeyi *ezgenti kadında* şeklinde göstermiştir. Sonrasında Thomsen burada çok belirgin bir *z* harfinin olduğunu belirtmiş ve *^äzg^änti k^ad^az^{dä}* şeklinde düzeltmiştir. Ancak, Thomsen da ikinci kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlülerinden emin olamamış ve soru işareti ile göstermiş ve “Ezgenti-Kadaz’da” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 112) Burada geçen ismin ikinci ögesi durumundaki *kadız* ya da *kadaz*’ın vadi veya benzeri bir şeyi belirten cins isim olduğunu belirtmiş ve söz konusu kelimenin ne anlama geldiğini bilmediği için kelimeyi Türkçe çeviride aynı şekilde kullanmayı tercih ettiğini belirtmiştir. Radloff tarafından kelimenin Uygurca *qadyn* kelimesi ile bağlantılı olarak düşünüp *qadynda* okuması ve “unterhalb des Äzgänti (Äzgänti’nin altında)” şeklinde tercüme etmesi konusunda ise bu kelimedeki *z* işaretinin *n* işareti ile karıştırılmayacak kadar net bir şekilde burada yer aldığını bununla birlikte yazıtlarda *n* harfinden sonra *d* harfinin hiçbir şekilde yazılmadığını belirtmiş ve Radloff’un okuyuşunu doğru bulmamıştır. (Thomsen, 1986: 164, Not: 58) Radloff ise Thomsen’in yayımından sonra yaptığı çalışmasında bu görüşü kabul etmiş ve kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Radloff, 1897: 146) Sonrasında Thomsen’in bu görüşü, Orkun, Gabain ve Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuş,

kelimeye gelen +DA hal eki Thomsen'in aksine kalın sıradan +da şeklinde gösterilmiş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Orkun, 1936/I: 50) (Gabain, 2000: 265) (Malov, 1951: 33) Tekin ise ilk yayımında ifadeyi *özgänti kadizdä* şeklinde göstermiştir. Kelime, ⚡ (=d²) ile yazıldığı için kelimenin ince sıradan *kadiz* şeklinde okunması gerektiğini ileri sürmüştür ve bununla bağlantılı olarak da kelimeye gelen eki ince sıradan +de şeklinde göstermiştir. (Tekin, 1968: 237) Sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiş ve aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır. (Tekin, 1988: 86, Not: 114) Ergin de ifadeyi *ezginti kadızda* şeklinde okumuş ve “ezginti kadız” şeklinde bir yer ismi olarak değerlendirmiştir. (Ergin, 2013: 124) Berta ise ifadenin ikinci kelimesinin okunuşundan emin olamamış ve ikelimiyi “KdzdA” şeklinde yalnızca harf çevrimini vererek göstermiştir. (Berta, 2010: 181) Şirin User ve Aydın da kelimeyi *kadız* şeklinde okumuş ve Thomsen'in görüşüne katılmıştır. Ölmez, kelimeyi *kadiz* şeklinde göstermiş ve Tekin'in okumasını devam ettirmiştir. Ercilasun ise kelimeyi *kadazda* şeklinde göstererek Thomsen'in ilk okumasını kabul etmiş ve yer adı olarak anlamlandırmayı tercih etmiştir. Kelimenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamış ve farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

3.1.60. amga korıgan (𐰣𐰆𐰇: 𐰇𐰆𐰇), KT K8) “Amga Korgan”

«magıkurgan» (Radloff, 1895: 145); «^amg^a kurg^an» (Thomsen, 1896: 113); «magı kurn» (Radloff, 1897: 146); «amgı korıgan» (DTS: 41/a, 458/b); «^amg^a kurg^an» (Orkun, 1936/I: 50); «(a)mga kurgan» (Gabain, 2000: 234); «magı (amgı) kurgan» (Malov, 1951: 33); «amga korgan» (Tekin, 1968: 237); «amga korgan» (Ergin, 2013: 58); «amğa kurğan» (Clauson, 1972: 158/a); «(a)mga korg(a)n» (Tekin, 1988: 22); «amga korgan» (Erdal, 1991: 194); «amga» (Tekin, 1993: 41, Not: 49.3); «amga korugun» (Erdal, 2004: 164); «öldi korgan» (Berta, 2010: 182); «(a)mga korg(a)n» (Şirin User, 2010: 451); «amga korıgan» (Ölmez, 2015: 91); «amga korgan» (Aydın, 2017: 67); «amga korgan» (Ercilasun, 2016: 536)

Bu ifadenin ilk kelimesi, KT K8'de 𐰣𐰆𐰇 (=amga), BK D 31'de 𐰣𐰆𐰇 (=amgı) olmak üzere iki farklı şekilde gösterildiği için araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Diğer sözcüğün ise her iki satırda da yazımı aynı olmakla birlikte yazıtlarda 𐰇 (=o, u) işaretinin o mu u mu okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *kurgan*, *korgan* ve *korıgan* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuştur. Bu ifadenin birinci kelimesi,

Radloff tarafından *magıkurgan* şeklinde okunmuş ve “eine Befestigung (bir ek)” şeklinde anlamlandırmış ve *magı+kurgan* şeklinde iki ayrı kelime olarak değerlendirmiştir. (Radloff, 1985: 145) Thomsen ise bu ifadenin birinci kelimesini *amga* kurgan şeklinde göstermiş olmakla birlikte *amgı*, *maga* ya da *magı* şeklinde de okunabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte bu ifadeyi, yer ismi olarak değerlendirmiş ve “Amga-kurgan kalesi” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1986: 113) Bu görüş, sonrasında Orkun ve Gabain tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. (Gabain, 2000: 284/b) Malov ise ifadenin *amgı* ve *magı* okunuşu konusunda kesin bir yargıya varmamış ve her iki şeklini de göstermiş, “магы (~амгы весной)” şeklinde tercüme etmiştir. (Malov, 1951: 33, 42) Tekin ise ilk yayımında ifadeyi *amga korgan* şeklinde göstermiş ve yer adı olarak değerlendirmiştir. Sonraki okumasında ise bu ifadenin *amga* ve *amgı* olmak üzere iki ayrı yerde iki farklı şekilde yazıldığını ancak *amgı* şeklindeki yazımda *I* harfinin *A* yerine bir yanlış okuma da olabileceğini belirtmiş ve ifadeyi ilk yayımındaki görüşünü devam ettirerek aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır. (Tekin, 1968: 237; 1988: 87) İfadeyi, Ergin de *Amga korgan* şeklinde göstermiş ve “yer ismi” olarak değerlendirmiş, eserinin sözlük bölümünde kelimenin her iki şekline de yer vermiştir. (Ergin, 2013: 116) Clauson ise kelimeyi *ımğa* madde başı altında değerlendirmiş ve “wild mountain goat (yabani dağ keçisi)” şeklinde açıklamıştır. Bu kelimenin içinde bulunduğu cümleleri ise “*amğa kurğan kışlap* and *amği* (error for Amğa; the stone is clipped here) *kurğan kışladukda* “after spending the winter at Amğa Kurğan” şeklinde açıklamıştır. (EDPT: 158/a) Erdal ise Clauson tarafından ileri sürülen bu görüşün anlam bakımından uygun olmayacağını belirtmiş ve bu ifadenin ikinci kelimesinin *kori-* fiilinden yapılmış *korgan* şeklinde bir fiil mi yoksa Ongi Yazıtı 12. Satırda olduğu gibi *kora-* (<*kor+a*) fiilinden gelip gelmediği konusunda kesin bir yargıya varmamış ancak sonraki yayımında bu ifadenin geçtiği cümleyi *Amga koruğun kışlap yazıña oguzgaru sü taşıkdımız* şeklinde okumuş ve “we spent winter at the Goat reserve and, that summer, drew out with our army against the oguz” şeklinde tercüme etmiştir. (Erdal, 2004: 164) Tekin, sonrasında yayımladığı “İrk Bitig -The Book of Omens” adlı eserde de geçen kelimeye eserin açıklamalar bölümünde (*a)mga* “wild goat (yaban keçisi)” şeklinde yer vermiş ve Clauson’a kadar bu kelimesinin doğru bir şekilde okunmadığını ilk olarak Clauson tarafından kelimenin (*a)mga* “yaban keçisi” şeklinde doğru şekilde anlamlandırıldığını belirtmiştir. Kelimenin KT ve BK’da iki ayrı şekilde yazılması ile ilgili ise Karahanlı Türkçesinden başlayarak kelimenin ilk olarak *i*’li şekillerinin

görüldüğünü belirtmiş ve Türkçede *amga*, Moğolca *imagan* ve Moğolların Gizli Tarihi'ndeki *imagan* şekillerinin, Altaycadaki *a/t* değişiminin göstergesi olabileceğini belirtmiş ve kelimeyi Clauson ile aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1993: 41, Not: 49.3) Bununla birlikte Tekin, “Türk Dillerinde Ökseste *y-* Türemesi” adlı makalesinde *imga* kelimesi ve bu kelimenin keçi anlamı ile ilgili *yimga* (KB) “dağ keçisi” < **imga*, EAT *ima*, *ima*, Altayca *imga~yumga* , Tuvaca *çuŋga* < **yunŋa* < **yun-ma* < **yimga* < *imga* (=Mo. *imagan*, *nimagan*, Hlh. *yama*) ifadelerine yer vermiş ve kelimeyi *amga* “dağ keçisi” anlamıyla bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1994: 57) Berta, kelimenin okunuşu konusunda kesin bir görüş ileri sürmemiştir. Şirin User, ifadeyi (*a*)*mga korg(a)n* şeklinde okumuş ve dağ keçilerinin tırmanabileceği kayalık yerlerin Türkler tarafından eskiden beri “Keçi Kalesi” anlamına gelen söz öbekleri ile anlamlandırılmış olabileceğini ileri sürmüştür. Bunun Türkiye'deki birkaç örneğinden birinin de İzmir-Selçuk'tan 9 km. uzakta antik kaynaklarda adı *Gallesion* olarak geçen Alaman dağlarının 300 m yüksekliğinde konumlanmış “Keçi Kalesi” olduğunu ifade etmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (User, 2010: 63) Ölmez de yaygın okuyuşu devam ettirmiş ve *amga korgan* şeklinde okumuş, ifadeyi bir yer ismi olarak değerlendirmiştir. Aydın ise *Amga Korgan* şeklinde gösterdiği kelimeyi “Yenisey ile Tuna ırmakları arasında bir kale” şeklinde anlamlandırmıştır. Bununla birlikte KT ve BK yazıtlarındaki farklı yazımlardan KT'deki yazımın daha doğru olabileceğini, buradaki temel dayanağın ise KT Yazıtı'nın Bilge Kagan tarafından yazdırılmış ve diktirilmiş olması olduğunu belirtmiştir. Bu ifadenin birinci kelimesi ile ilgili Clauson tarafından ileri sürülen açıklamanın uygun olduğunu ve runik metinlerde hayvan adları ile kurulmuş olan yer adlarının bulunmasının Clauson'nun bu görüşünü desteklediğini belirtmiş ve Şine Usu Yazıtı'ndaki *arkar başı* “*arkar*: boynuzundan bıçak yapılan dişi dağ keçisi”, *sukak yulu* “ceylan pınarı” gibi kelimeleri de örnek göstermiştir. Bununla birlikte bu ifadenin ikinci kelimesinin nasıl okunacağı ile ilgili net bir açıklama yapılamayacağını belirtmiş, sözcüğü *korgan* şeklinde okumanın yanı sıra Erdal tarafından ileri sürülen Ongi Yazıtı 12. satırda geçen *kora-* fiili ile bağlantılı olabileceğini de ifade etmiştir. Sözcüğün bugün Türkiye'nin ordu ilinin *Korgan* ilçesinin adında da mevcut olduğunu ve ilçe adındaki “o” ünlüsü bulunmasının sözcüğün okunuşu konusunda yol gösterici olabileceğini belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Aydın, 2016/a: 34-37) İfade,

Ercilasun tarafından da *amga korgan* şeklinde okunmuş ve “Amga kalesi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Ercilasun, 2016: 536- 537)

3.1.61. akıttımız (𐰀𐰃𐰆𐰇𐰏, KT K8) “gönderdik, akın ettirdik”

«akıttımız» (Radloff, 1895: 27); «kıt^ym^z» (Thomsen, 1896: 113); «akıttımız» (Radloff, 1897: 147); «kıt^tm^z» (Orkun, 1936/I: 50); «kıtımız» (Gabain, 2000: 234); «kıtımız» (Malov, 1951: 33); «akıt(t)ımız» (Tekin, 1968: 237); «kıt(t)ımız» (Ergin, 2013: 58); «(a)kıt(t)m(i)z» (Tekin, 1988: 22); «akıt(t)ımız» (Berta, 2010: 183); «(a)kıt(t)ımız» (Şirin User, 2010: 451); «akıttımız» (Ölmez, 2015: 91); «akıt<d>ımız» (Aydın, 2017: 67); «akıt(t)ımız» (Ercilasun, 2016: 536)

Bu ifade, yazıtlarda ilk hecedeki ↓ (=a,e) ünlüsü yazılmamasından dolayı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff, kelimeyi *akıttımız* “fliessen lassen, loslassen (akmasına izin vermek)” şeklinde okumuş, *ak-it-* şeklinde göstererek “akmak” fiili ile bağlantılı olarak anlamlandırmış ve bu ifadenin bulunduğu cümleyi “wir liessen Kül-Tegin an der Spitze der Fürsten (auf den feind) los. (Kül Tegin’i beglerin başında (düşman üzerinde) bıraktık)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 85/b) Sonraki okumasında da aynı görüşü devam ettirmiştir. Thomsen ise kelimeyi *kıtımız* şeklinde okumuş ve “ilerledik” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 113) Orkun da Thomsen tarafından ileri sürülen bu görüşü devam ettirmiş ve aynı şekilde okumuştur. Kelime, sonraki okumalarda Gabain ve Malov tarafından da aynı şekilde okunmuş ve Thomsen’in görüşü devam ettirilerek benzer şekillerde tercüme edilmiştir. (Gabain, 2000: 234) (Malov, 1951: 33) Tekin, ilk yayımında kelimenin başında yazılmayan bir ↓ (=a,e) ünlüsünün var olduğunu düşünerek kelimeyi *akıt(t)ımız* şeklinde okumuş ve kelimeyi *akıt-* “to order to march, let raid (yürüyüş emri vermek)” fiili ile bağlantılı olarak anlamlandırmıştır. (Tekin, 1968: 300/b) Sonraki yayımında da bu okumasını devam ettirmiştir. Thomsen ve Radloff tarafından yapılan yorumlamaların kabul edilemeyeceğini, bu cümlenin “Kül Tigin’i karargâh kumandanı tayin edip akın ettik” şeklinde tercüme edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 87, Not: 117) Ergin ise kelimeyi ilk okumaları devam ettirerek *kıttımız* şeklinde okumuş, “(Kül Tigin’i evin başında) bırakarak” şeklinde tercüme etmiştir. Eserinin sözlük bölümünde kelimeyi, *kıt-* madde başı altında değerlendirmiş ve *kıd-* fiiline yönlendirmiştir. *Kıd-* fiilini ise “kenar dikmek,

kıyılmak, barındırmak, himaye etmek, melce vermek, müdafaa etmek” şeklinde anlamlandırmıştır. (Ergin, 2013: 130) Bu ifade, Şirin User, Ölmez, Ercilasun tarafından da Tekin’in görüşü kabul edilerek *akıt*- “akın etmek” fiili ile bağlantılı olarak açıklanmıştır. Aydın da kelimeyi aynı şekilde okumuş ve “gönderdik” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017: 67)

3.1.62. *ordog* (𐰽𐰺𐰸𐰺), KT K8 “ordugâhi”

«ordugu» (Radloff, 1895: 27); «ordug» (Thomsen, 1896: 113); «ordug» (Radloff, 1897: 147); «ordug» (Orkun, 1936/I: 50); «ordug» (Gabain, 2000: 234); «ordug» (Malov, 1951: 33); «ordug» (Tekin, 1968: 237); «ordu» (DTS: 370/b); «ordug» (Ergin, 2013: 58); «ordug (ordo)» (Clauson, 1972: 203/a); «ordug» (Tekin, 1988: 22); «ordog» (Erdal, 2004: 89); «ordug» (Berta, 2010: 183); «ordug» (Şirin User, 2010: 451); «ordog» (Ölmez, 2015: 91); «ordog» (Aydın, 2017: 67); «ordug» (Ercilasun, 2016: 536)

Kelime, runik alfabede 𐰽 (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili ayırıcı herhangi bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *ordu* ve *ordo* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından kelime, *ordu* şeklinde gösterilmiş olmakla birlikte sonrasında bu okuma önerisi araştırmacılar tarafından yaygın olarak kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Kelimenin *ordo* şeklinde de okunabileceği ilk olarak Clauson tarafından ileri sürülmüş ve Clauson, *ordu* madde başı altında değerlendirdiği kelimenin parantez içinde *ordo* şekline de yer vermiştir. Kelimenin, Moğolcada *ordo* şeklinde olduğunu belirtmiş ve Çağdaş Türk yazı dillerindeki şekillerinden hareketle kelimenin *ordo* şeklinde de okunabileceğini ileri sürmüştür. (EDPT: 1972: 203/a) Sonrasında bu okuma yöntemi Erdal tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. *O* ve *ö*, *u* ve *ü* gibi harflerin arasındaki ayrımı görünür kılan alfabelerde (Brahmi, Tibet) ilk hecenin dışında *o* ve *ö* ünlülerinin de var olduğunu belirtmiş ve kelimeyi *ordo* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Erdal, 2004: 89)¹¹² Kelimenin Türkçedeki *orta* şeklinden hareketle daha eski dönemlerde

¹¹² If we were to propose taking these vowels to be members of archphonemes, we would have to state to which ones they belong: They may be instances of the lowering of /U/ or the rounding of /A/. Comparative evidence speaks for the latter in the case of Turkish *orta*, *toka*, *tepe*, *gövde*, *boa-*, *boya-*, Chuvash *lar-* ‘to sit’ which correspond to Old Turkic *orto*, *toko*, *töpö*, *kövdö* and *olor-*, but for the former in the case of Turkish *ordu*, *gönül*, *söüt*, *dokuz*, *youn*, *oul*, which correspond to *ordo*, *kööl*, *sögöt*,

yuvarlaklaşma neticesinde *ortu* ve *orto* şeklinde mevcut olabileceğini belirtmiştir. (Erdal, 2004: 89) Türkiye’de bu okuma yöntemi ilk olarak Ölmez tarafından kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Sonrasında bu görüş, Aydın tarafından da kabul edilmiştir. Tekin, Ergin, Berta, Şirin User, Ercilasun tarafından yapılan okumalarda yaygın okuyuş devam ettirilip *ordu* şeklinde okunmuştur. Araştırmacılar tarafından kelimenin okunu ile ilgili herhangi bir görüş birliği sağlanamamıştır.

3.1.63. öd teñri aysar (𐰣𐰆𐰏𐰏: 𐰃𐰆, KT K10) “felek emrettiğinde”

«öd teñri yaşar» (Radloff, 1895: 29); «öd t^ânri y^as^ar» (Thomsen, 1896: 113); «öd teñri yaşar» (Radloff, 1897: 148); «t^ēnri y^as^ar» (Orkun, 1936/I: 52); «öd t^ānri yasar» (Gabain, 2000: 234); «öd t^ānri yasar» (Malov, 1951: 33); «öd t^ānri yasar» (Tekin, 1968: 237); «öd tengri yaşar» (Ergin, 2013: 58); «öd teñri aysar» (Clauson, 1972: 974); «öd t(e)nri (a)ys(a)r» (Tekin, 1988: 22); «öd teñri aysar» (Berta, 2010: 184); «öd tengri yasar» (Alyılmaz, 2005: 12); «öd t(e)nri (a)ys(a)r» (Şirin User, 2010: 451); «öd teñri aysar» (Ölmez, 2015: 91); «öd teñri aysar» (Aydın, 2017: 67); «öd teñri yaşar» (Ercilasun, 2016: 536)

Yazıtlarda ilk hecedeki hecedeki 𐰃 (=a,e) ünlüsü yazılmadığı için bu ifadenin üçüncü kelimesi, araştırmacılar tarafından *aysar*, *yasar* ve *yaşar* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuş ve yorumlanmıştır. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff, *öd teñri yaşar* şeklinde okumuş ve “ewig lebt nur der Himmel (Ebediyen ancak Tanrı yaşar)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 28) Bu cümledeki *öd* kelimesini “zaman”, *yaşar* kelimesini de *yaşa-* fiili ile bağlantılı olarak “yaşar” şeklinde anlamlandırmıştır. Thomsen da cümleyi *öd teñri yasar* şeklinde okumuş, “Tanrı zamanı düzenler” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 113) Yazıtlarda l (=s, ş) işaretinin s mi ş mi okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret bulunmamasından dolayı Radloff tarafından *yaşar* şeklinde okunmuş olan kelimeyi, Thomsen *yasar* şeklinde okumayı tercih etmiş, Çağataycada mevcut olan *yasa-* “düzenlemek” fiilinden hareketle kelimeyi “düzenler” şeklinde tercüme etmiştir. Orkun da cümleyi Thomsen ile aynı şekilde okumuş ve “zamanı tanrı takdir eder” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 52) Gabain de ifadeyi Thomsen ile aynı şekilde okumuş, eserinin

tokoz, *yogon* and *ogol*; but then one would have to investigate the matter in a way taking other Turkic languages as well into consideration.

sözlük bölümünde yer verdiği *yasa-* “*tayin etmek, karar vermek*” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Gabain, 2000: 309/b) Ergin de ifadeyi *öd tengri yaşar* şeklinde okumuş Radloff’un görüşünü devam ettirerek “*zamanı tanrı yaşar*” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 58-59) Bu ifade, Malov ve Tekin’in ilk yayımında da aynı şekilde yorumlanmıştır. Bu cümlelerin son kelimesinin *yasa-* fiili ile yahut *yaşa-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmemesi gerektiği ve kelimenin *aysar* şeklinde *ay-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmesi gerektiği ilk olarak Clauson tarafından ileri sürülmüştür. Clauson, *yasa-* madde başı altında değerlendirdiği ve aslının başka şekilde olması gerektiğini belirttiği bu cümlede, *yasa-* fiilinin 13. ve 14. yüzyıllardan önce bu kelimenin Türkçe metinlerde görülmediğini bundan dolayı *yasar* değil *aysar* şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. Fakat buradaki anlamının *ay-* “*söylemek*” fiilinden ziyade anlam olarak “*emretmek, buyurmak*” anlamındadır ve Clauson bununla bağlantılı olarak ifadeyi “*when heaven prescribes the time (tanrı zamanı tayin edince)*” şeklinde yorumlamıştır. (EDPT, 1972: 974) Clauson’un bu görüşünden sonra Tekin de ilk yayımındaki görüşünü değiştirmiş ve aynı şekilde okuyup anlamlandırmış, buradaki *-sAr* ekinin eylemin zamanını bildiren zarf fiil eki görevinde olduğunu dolayısıyla kelimenin bu şekilde okunup anlamlandırılması gerektiğini öne sürmüştür. (Tekin, 1988: 87) Sonraki okumalarda Berta, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da bu görüş devam ettirilerek aynı şekilde okunmuştur. Alyılmaz, Thomsen’in görüşünü devam ettirerek ifadeyi *öd tengri yasars* şeklinde okunmuş ve “*zamanı tanrı tayin eder*” şeklinde tercüme etmiştir. (Alyılmaz, 2005: 12) Ercilasun da ifadeyi *öd teŋri yaşars* şeklinde okumuş ve “*zamanı {ebedî olarak} Tanrı yaşar*” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 536-537) Ercilasun, diğer araştırmacılar tarafından “*zamanı tanrı düzenler, belirler*” şeklinde anlaşılan bu ifadenin Radloff ve Ergin tarafından (*yasars/ayarsar* değil *yaşars*) okunarak bu şekilde anlaşıldığını belirtmiş ve kendisi de aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Radloff, 1985:29) (Ergin, 2013: 58-59) (Ercilasun, 2015:638, Not:84) Bu cümlelerin okunuşu ve anlamlandırılışı konusunda henüz bir görüş birliğine varılamamıştır.

3.1.64. ölgeli (𐰣𐰆𐰏𐰏, KT K10) “ölümlü”

«ölügli» (Radloff, 1895: 29); «öl^ügli» (Thomsen, 1896: 113); «ölgeli» (Radloff, 1897: 148); «öl^ügli» (Orkun, 1936/I: 52); «ölügli» (Gabain, 2000: 234); «ölgeli (ölügli?)» (Malov, 1951: 33); «ölgäli» (Tekin, 1968: 237); «ölgeli» (Ergin, 2013: 58); «ölg(e)li» (Tekin, 1988: 22); «ölgeli» (Berta, 2010: 184); «ölg(ä)li» (Şirin User, 2010:

451); «ölgeli» (Ölmez, 2015: 91); «ölgeli» (Aydın, 2017: 67); «ölgeli» (Ercilasun, 2016: 536)

Bu kelimenin okunuşundaki temel farklılık, *öl-* fiilinden sonra gelen ekin okunuşundan kaynaklanmaktadır. Kelimeye gelen ekin ilk okumalarda -GII olduğu düşünülmüş ve kelime, Radloff, Thomsen, Orkun, Gabain tarafından yapılan ilk okumalarda *ölügli* şeklinde okunmuştur. Radloff ilk okumasında kelimeyi *ölügli* şeklinde okumuş, sonraki yayımında bu görüşünü değiştirmiş ve *ölgeli* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. (Radloff, 1897: 148) Radloff'tan sonra Malov tarafından da kelime, *ölgeli* şeklinde okunmuş ve emin olmamakla birlikte kelimenin parantez içinde *ölügli* şekline de yer verilmiştir. (Malov, 1951: 33) Radloff kelimeyi, “sterbend, sterblich (ölmek üzere olan)” şeklinde tercüme etmiştir. Thomsen da “ölümlü” şeklinde anlamlandırmıştır. (Radloff, 1895: 99) (Thomsen, 1896: 113) İlk okumalarda kelime, -GII sıfat fiil ekini almış bir kelime olarak değerlendirilmiş ve bununla bağlantılı olarak anlamlandırılmıştır. Tekin ve Malov'un okumalarından sonra Ergin, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da Tekin ve Malov'un okumaları devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur.

3.1.65. közde yaş kelser tida (ᠵᠣᠵᠢᠳᠡ ᠶᠠᠰ ᠻᠡᠰᠢᠷ ᠲᠢᠳᠠ, KT K11) “gözümden yaş geldiğinde (gözyaşlarımı) durdurdum”

«közde yaş kelser etide» (Radloff, 1895: 29); «közdä y^aᠰ k^äls^är ätida» (Thomsen, 1896: 113); «közde yaş kelser ette (?)» (Radloff, 1897: 148); «közdä y^aᠰ k^els^er ^etide» (Orkun, 1936/I: 52); «közdä yaş kälsär (ä)tida(?)» (Gabain, 2000: 234); «közde yaş kelser eti de» (Malov, 1951: 33); «közdä yaş kälsär tida» (Tekin, 1968: 237); «közde yaş kelser tıda» (Ergin, 2013: 60); «közde y(a)ᠰ k(e)ls(e)r tida» (Tekin, 1988: 22); «közde yaş kelser tılda» (Berta, 2010: 184); «közdä y(a)ᠰ k(ä)ls(ä)r tida» (Şirin User, 2010: 451); «közde yaş kelser tida» (Ölmez, 2015: 91); «közde yaş kelser t²ıda» (Aydın, 2017: 68); «közde yaş kelser tıda» (Ercilasun, 2016: 536)

Bu ifadenin son kelimesi, runik alfabede ilk hecedeki ᠳ (=a,e) ünlüsü yazılmadığı için araştırmacılar tarafından *etide*, *etida* ve *tida* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff, ifadeyi *közde yaş kelser etide* şeklinde okumuş ve “von seinem Körper und von seinem Sinne kommen Schmerzen (acı vücudundan ve duyularından gelir)” şeklinde tercüme etmiş, bununla birlikte Kagan'ın burada kendinden

bahsettiğini ve burada bir yazım hatası yapılmış olabileceğini belirtmiştir. Bu ifadenin son kelimesi olan *etide* kelimesini ise *et* “das Fleisch, der Körper (et, beden)” madde başı altında değerlendirmiş ve “erwartet werden (beklenen)?” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 94/b) Thomsen da ifadeyi Radloff’un okumasına yakın bir biçimde *közdä y^aş k^äls^är ätida* şeklinde okumuş ve “gözlerimden yaş akarken, yüreğimden pek çok feryat gelirken” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 113) Bununla birlikte *etide* kelimesinin anlamı ne olursa olsun, *t* ve *d* için kullanılan işaretler bağdaşmadığından doğru bir biçim olamayacağını belirtmiştir. Yanlış bir yazım da olmuş olabileceğini düşünmüş, yine de bu kelimeyi bu şekilde okumayı ve *äti* biçimini düşünerek “pek çok” şeklinde anlamlandırmayı tercih etmiştir. Radloff’un okumasının ve anlamlandırmasının kabul edilemeyeceğini de belirtmiştir. Radloff sonraki yayımında ifadeyi, *közde yaş kelser ette (?)* şeklinde göstermiş ve son kelime ile ilgili kesin bir yargıya varmamıştır. (Radloff, 1897: 148) Bu ifade, Orkun tarafından da Thomsen ile aynı şekilde okunmuş, “gözden yaş gelerek, etten (?), gönülden feryat gelerek (yanıp yakıldım)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 52) *Etide* kelimesini emin olmamakla birlikte “etten” şeklinde tercüme etmiş ve kelimeyi *et* madde başı altında değerlendirerek “beden” şeklinde anlamlandıran Radloff’un görüşünü devam ettirmiş ve benzer şekilde tercüme etmiştir. İfade, Gabain tarafından da *közdä y^aş k^äls^är (ä)tida(?)* şeklinde okunmuştur. Eserinin sözlük bölümünde *(ä)ti* (?) şeklinde bir kelimeye yer vermiş, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Gabain, 2000: 265/b) İfade, Malov tarafından da aynı şekilde değerlendirilmiş ve benzer şekilde yorumlanmıştır. Bu ifade, ilk olarak Tekin tarafından *etide* kelimesi ile bağlantılı olarak değil, yazıtlarda ilk hecedeki hecedeki \downarrow (=a,e) ünlüsünün yazılmadığını hesaba katarak *t^{id}-* “engel olmak” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiş ve “when tears came (down) from the eyes, I mourned holding them back (gözlerden yaş geldiğinde onlara engel oldum)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 271) Kelime, ⌘ (=d²) ile yazıldığı için kelimeyi dudak uyumuna dahil etmeden *tida* şeklinde göstermiş ve bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir. Tekin sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiştir. Tekin’den sonra Ergin, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da aynı görüş kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Tekin tarafından ileri sürülen öndamaksillaşma örneği olduğu görüşü de Türkiye’de yalnızca Ölmez tarafından devam ettirilmiş ve *tida* şeklinde, yazılamayan bağlayıcı ünlüsü *i* ile okunmuştur.

3.1.66. bölün (མཉུན, KT K12) “bölün (unvan ismi)”

«bölen» (Radloff, 1895: 29); «böl^än» (Thomsen, 1896: 114); «bölen» (Radloff, 1897: 149); «böl^en» (Orkun, 1936/I: 52); «böl(ö)n» (Gabain, 2000: 234); «bölön» (Malov, 1951: 33); «bölün» (Tekin, 1968: 237); «bölön» (DTS: 117/b); «bölün» (Ergin, 2013: 60); «böl(ü)n» (Tekin, 1988: 22); «bwlwn» (Berta, 2010: 185); «böl(ü)n» (Şirin User, 2010: 451); «bölün» (Ölmez, 2015: 91); «bölün» (Aydın, 2017: 68); «bölün» (Ercilasun, 2016: 536)

Kelime, Radloff, Thomsen ve Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda *bölen* şeklinde okunmuş, kelimenin özel isim yahut unvan ismi olması dışında kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. (Radloff, 1895: 140/b) (Thomsen, 1896: 114) (Orkun, 1941/IV: 154) Kelime, *bölön* şekliyle ilk olarak Gabain tarafından okunmuş ve Gabain, kelimeyi *böl(ö)n* (yazıtlar) < Tib. *bodblon*> Sak. *buluna-* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve “vekil, nazır” şeklinde anlamlandırmıştır. (Gabain, 2000: 269) Sonraki okumalarda Malov da Gabain’in görüşüne katılmış ve kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. DTS’de de kelime aynı şekilde gösterilmiştir. (DTS: 117/b) Kelime, *bölün* şekliyle ilk olarak Tekin tarafından okunmuştur. Tekin, kelimeyi Gabain ile aynı şekilde düşünmüş, Tibetçe *blon* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve “minister, high official (bakan, üs düzey yetkili)” şeklinde anlamlandırmıştır. Sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiştir. Tekin tarafından ileri sürülen bu görüş, Ergin, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Berta ise kelimenin okunuşundan emin olamamış ve yalnızca kelimenin harf çevrimini vermiş, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Berta, 2010: 185)

3.1.67. berçiker (མཉུན, KT K12) “berçiker, kişi adı”

«berçiler» (Radloff, 1895: 29); «b^ärç^äk^är» (Thomsen, 1896: 114); «bereçiler» (Radloff, 1897: 149); «b^erç^ek^er» (Orkun, 1936/I: 52); «b(ä)rç(i)k(ä)r» (Gabain, 2000: 234); «bärçäkär» (Malov, 1951: 33); «bärçik är» (Tekin, 1968: 237); «berçäkär» (DTS: 95/a); «berçik er» (Ergin, 2013: 60); «b(e)rç(i)k(e)r» (Tekin, 1988: 22); «brçlr» (Berta, 2010: 185); «b(ä)rç(i)k(ä)r» (Şirin User, 2010: 451); «berçiker» (Ölmez, 2015: 91); «berçiker» (Aydın, 2017: 68); «berçek er» (Ercilasun, 2016: 536)

Kelime, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmış olmakla birlikte yazıtlarla ilgili ilk yapılan yayımda Radloff, kelimeyi *berçiler*

şeklinde göstermiştir. (Radloff, 1895: 29) Sonraki okumalarda Radloff tarafından L² olarak gösterilen harf ilk olarak Thomsen tarafından K² şeklinde gösterilmiştir. Thomsen, *b^ārç^āk^ār* şeklinde okuduğu kelimeyi “Persler” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1986: 114) Thomsen’in bu okuma ve anlamlandırması sonrasında Orkun ve Malov tarafından da kabul edilmiş ve Thomsen ile aynı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Orkun, 1936/I: 52) (Malov, 1951: 33) Gabain ise kelimeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve *b(ā)rç(i)k (ā)r* şeklinde göstermiş, *b(ā)rç(i)k* kelimesini “bir halk adı, İranlılar?” şeklinde anlamlandırmıştır. (Gabain, 2000: 267/b) Sonrasında Tekin de ilk yayımında Gabain’in görüşünü doğru kabul etmiş, iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve “Persian (Fars)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Tekin, 1968: 312) Sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiş, iki ayrı kelime olarak okuduğu kelimeyi tek bir kelime olarak göstermeyi tercih etmiştir. Buradaki *berçik* kelimesinin ise Orta Farsça **Parsig*, **Persig* gibi bir isimden bozulmuş bir şekil olabileceğini de eklemiştir. (Tekin, 1988: 88) Bu görüş, sonrasında Ergin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Ergin, 2013: 60-61) Berta ise kelimenin okunuşundan emin olamamış ve bir kelime tahmini bulunmak yerine yalnızca *brçlr* şeklinde harf dizilimini göstermiştir. Gösterilen bu harf diziliminden de anlaşılacağı üzere Radloff atlasında gösterilen L²’li şekli daha doğru kabul etmiş ve kelimenin harflerini bu şekilde göstermeyi tercih etmiştir. (Berta, 2010: 185) Şirin User ise kelimeyi Tekin ile aynı şekilde göstermiş olmakla birlikte bu kelimenin kişi adı mı kavim adı mı olduğu konusunda düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Kül Tigin’in *yog* törenine Soğud halkını temsil eden *Berçiker* (Soğ. *Parsik* “İranlı” + GT *ār* “kişi”) adlı kişinin geldiği noktada Gömeç tarafından ileri sürülen *b(ā)rç(i)k (ā)r*’in kişi adı olabileceği yönündeki görüşüne katıldığını belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde tercüme etmeyi tercih etmiştir. (User, 2010: 67-68) Sonrasında Ölmez de kelimeyi kavim isminden ziyade kişi adı olarak değerlendirmiş ve “berçiker, kişi adı” şeklinde anlamlandırmıştır. (Ölmez, 2015: 346) Kelime, Aydın tarafından da aynı şekilde okunmuştur. Aydın kelimeyi emin olmamakla birlikte kavim adı olarak değerlendirmiş ve “İranlılar?” şeklinde anlamlandırmıştır. (Aydın, 2017: 146) Ercilasun ise Gabain ve Tekin’in ilk görüşünü devam ettirmiş ve kelimeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirip *berçek er* şeklinde okumuş, “kişi adı, Soğdak temsilcisi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2016: 659) Kelimenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.1.68. nek seŋün (𐰽𐰺𐰸𐰺, KT K12) “nek sengün (askerî bir unvan, general)”

«neŋseŋün» (Radloff, 1895: 29); «n^än s^änün» (Thomsen, 1896: 114); «neŋseŋün» (Radloff, 1897: 149); «n^en s^enün» (Orkun, 1936/I: 52); «n(ä)ŋ säŋün» (Gabain, 2000: 234); «näŋ säŋün» (Malov, 1951: 33); «änik säŋün» (Tekin, 1968: 237); «enik sengün» (Ergin, 2013: 60); «n(e)k s(e)nün» (Tekin, 1988: 22); «neñ señwñ» (Berta, 2010: 185); «(ä)n(ü)k s(ä)ŋün» (Şirin User, 2010: 451); «nek seŋün» (Ölmez, 2015: 91); «nek seŋün» (Aydın, 2017: 68); «nek seŋün» (Ercilasun, 2016: 536)

Bu ifade, yazıtlarda ilk hecedeki 𐰽 (=a,e) ünlüsü yazılmaması ve ilk kelimenin Radloff Atlası’nda 𐰽𐰺 (=N²NG), Fin Atlası’nda ise 𐰽𐰺 (=N²K²) işaretleri ile gösterilmesinden dolayı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff bu ifadeyi, *neŋseŋün* şeklinde birleşik olarak okumuş ve kişi adı olarak anlamlandırmıştır. (Radloff, 1895: 29) Thomsen ise ifadeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve ilk kelimenin okunuşundan emin olmadığını da belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 114) Sonraki okumalarda bu görüş, Orkun, Gabain ve Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Gabain, bu ifadenin ilk kelimesini “kişi adı” şeklinde açıklamıştır. İkinci kelimeyi ise Çince *tsiang-kün* “general” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Gabain, 2000: 287, 293) Bu ifadenin ilk kelimesi, kelimenin başında yazılmayan bir 𐰽 (=a,e) ünlüsü ile birlikte ilk olarak Tekin tarafından okunmuştur. Tekin, ilk yayımında kelimeyi Fin Atlası’nda gösterilen harf dizisinin doğru olduğunu kabul ederek *änik säŋün* şeklinde göstermiş, ilk kelimeyi “pers” şeklinde anlamlandırmıştır. (Tekin, 1968: 325) Sonraki yayımında bu görüşünü değiştirmiş ve kelimeyi *n(e)k s(e)nün* şeklinde göstermiştir. Bununla birlikte Kül Tigin’in yoğ törenine Buhara şehri halkından iki temsilcinin geldiğinin kesin olduğunu, bunlardan “general” rütbesini taşıyan birincisinin adının N²K² harf dizisinin Nek okunabileceği gibi, (E)n(E)k veya (E)n(i)k şeklinde de okunabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 88) Berta ise ifadeyi *neñ señwñ* şeklinde göstermiş ve bu ifadenin Radloff Atlası’ndaki harf dizisini ve Thomsen’in okuyuşunu devam ettirmiş ve aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Berta, 2010: 185) Şirin User ise kelimeyi *(ä)n(ü)k s(ä)ŋün* şeklinde okumuş, bu unvan grubundaki ilk unsuru *hapax legomenon* ögelerinden biri olarak değerlendirmiş “aslan, kaplan, kurt, köpek gibi etle beslenen hayvanların yavruları” karşılığında Budist Uygur yazmalarından beri Türk

dili tarihinde *änük* sözcüğü ile birlikte düşünülebileceğini ileri sürmüştür. (User, 2010: 65-66) Bu ifadenin birinci kelimesini *enük* kelimesi ile bağlantılı olarak düşünmüş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Ölmez, Aydın ve Ercilasun da Thomsen ve Tekin'in görüşlerini kabul ederek kelimeyi, *nek seḡün* şeklinde okumayı tercih etmişlerdir. Kelimenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından görüşbirliği sağlanamamış ve kelime, farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

3.1.69. inançu çor (ᠨᠠᠨᠴᠢ ᠴᠣᠷ, KT K13) “İnançu Çor”

«inançmur» (Radloff, 1895: 31); «ynanču čur» (Thomsen, 1896: 114); «inançmur [inançu çur?]» (Radloff, 1897: 149); «in^ançu çur» (Orkun, 1936/I: 52); «inançu çor» (Gabain, 2000: 234); «inançu çur» (Malov, 1951: 33); «inanču čor» (Tekin, 1968: 237); «inanç uçur» (DTS: 219/a); «inançu çor» (Ergin, 2013: 60); «in(a)nçu çor» (Tekin, 1988: 22); «inançu» (OTWF/I: 287); «inancw çwr» (Berta, 2010: 185); «in(a)nçu çor» (Şirin User, 2010: 451); «inançu çor» (Ölmez, 2015: 91); «inançu çor» (Aydın, 2017: 68); «inançu çor» (Ercilasun, 2016: 536)

Bu ifadenin ilk kelimesi araştırmacılar tarafından yaygın olarak unvan grubu olarak değerlendirilmiştir. Yazıtlarda ᠯ (=o, u) ve ᠮ (=ı, i) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir durum olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuştur. Bu ifade, Radloff tarafından yapılan ilk okumada birleşik bir kelime olarak değerlendirilmiş ve *inançmur* şeklinde gösterilmiştir. Thomsen, sonrasında bu okuyuşu *ynanču čur* şeklinde düzeltmiş ve “İnançu-çur” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 31) (Thomsen, 1896: 114) Thomsen'in bu önerisinden sonra Radloff tarafından yayımlanan çalışmada da kelimenin aynı şekilde okunabileceği belirtilmiş ve bu okuma önerisine şüphe ile yaklaşılmıştır. (Radloff, 1897: 149) Thomsen'in bu okuma önerisi, sonrasında Orkun ve Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuş ve yorumlanmıştır. (Orkun, 1936/I: 52) (Malov, 1951: 33) Gabain'in okuyuşuna kadar *çur* şeklinde okunmuş olan ikinci kelime, ilk olarak Gabain tarafından *çor* şeklinde düzeltilmiştir. Gabain, kelimenin kökeni ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamış, kelimeyi “büyük bir unvan” şeklinde açıklamıştır. (Gabain, 2000: 272) Gabain'in bu görüşü, Berta dışında Gabain'den sonra yapılan okumalarda olarak kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Berta ise kelimenin okunuşundan emin olamamış ve kelimeyi *çwr* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. (Berta, 2010: 185)

3.1.70. alkdımız (𐱃𐰆𐰇𐰏𐰐, KT KD) “bitirdik, yok ettik”

«alq^ad[ymy]z» (Thomsen, 1896: 119); «alk^ad'[m']z» (Orkun, 1936/I: 52); «alkdımız» (Gabain, 2000: 234); «alqadimiz» (Malov, 1951: 357/a); «alqd[im]z» (Tekin, 1968: 237); «alkadımız» (DTS: 38/a); «alk[im]z» (Ergin, 2013: 60); «alkdımız» (Clauson, 1972: 135/a); «(a)lkd[im](i)z» (Tekin, 1988: 24); «alkıdımız» (Berta, 2010: 186); «(a)lkd[im](i)z» (Şirin User, 2010: 452); «alkdımız» (Ölmez, 2015: 92); «alkdımız» (Aydın, 2017: 69); «alkdımız» (Ercilasun, 2016: 540)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından yazılmayan 𐱃 işaretlerinden sonra gelen ve yazılmayan bir bağlayıcı ünlünün var olduğu kabul edilerek araştırmacılar tarafından *alkadımız* ve *alkdımız* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Thomsen, kelimeyi *alkadımız* şeklinde okumuş, *kop alkadımız* cümlesini “büyük törenle açtık” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 119) Sonrasında bu okuma, Orkun ve Malov tarafından da kabul edilmiştir. Orkun, kelimeyi “takdis ettik” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 52) Malov ise *alka-* fiilini “благословлять святить (kutsa-)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Malov, 1951: 357/a) Thomsen, Orkun ve Malov tarafından yapılan ilk okumalarda kelime *alka-* fiili ile bağlantılı olarak okunmuştur. Kelimenin *alktımız* şeklinde de okunabileceği ilk olarak Gabain tarafından ileri sürülmüştür. Gabain, kelimeyi *alkdımız* şeklinde okumuş, *alk-* “bitirmek, sona erdirmek, mahvetmek” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Gabain, 2000: 260) Bununla birlikte Gabain’den sonra Tekin, Ergin, Clauson, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da kelime bu şekilde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Berta ise kelimeyi *alkıdımız* şeklinde okumuş, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Berta, 2010: 186) Kelimenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüş ve görüş birliği sağlanamamıştır.

3.1.71. özi kırk artokı yēti yaşına bolıtı (𐰏...𐰆𐰇𐰏𐰐: 𐰆𐰇𐰏...𐰆𐰇𐰏𐰐...𐰆𐰇𐰏, KT KD) “(Kül Tegin) kendisi kırk yedi yaşına gelmişti”

«ö[lⁱp?] qyrq ^artuq[y j]iti j^aşyk bulıtıt» (Thomsen, 1896: 120); «ö[lⁱp] kırk ^art^uk[1 y]iti y^aşık bulıtıt» (Orkun, 1936/I: 52); «öl/ kırk artokı yēti yaşık bolıt (bolıt yerine)» (Gabain, 2000: 234); «ö[zi?] qırq artuq[ⁱ y]iti yaşık bulıt büst[adⁱ?]» (Tekin, 1968: 237); «ö[zi?] kırk artuk [1 y]iti yaşing[a] bulıt bust[adı]» (Ergin, 2013: 60); «ö[zi] kırk (a)rtuk[1 y]iti y(a)ş[ı]ña bolıtı» (Tekin, 1988: 24); «özi qırq artuqı yēti yaşına BWlⁱt»

(Berta, 2010: 186); «ö[zi] kırk (a)rtuk[ı y]iti y(a)ş[ı]ña boltı» (Şirin User, 2010: 452); «özi k'ırk artokı yėti yaşıña boltı» (Ölmez, 2015: 92); «ö[zi] kırk artuk[ı y]yeti yaşıñ[a] bolıı» (Aydın, 2017: 69); «ö(z) kırk artuk(ı y)iti yaşıñ(a kergek) boltı» (Ercilasun, 2016: 540)

Bu cümle, yazıtlardaki kırık olan kısımları araştırmacıların farklı şekillerde onarmış olmalarından dolayı farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Thomsen tarafından yapılan okumada bu ifadenin ilk kısmı *ö[l'p?]* şeklinde tamamlanmıştır. Sonrasında bu görüş, Orkun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde tamamlanmıştır. Gabain ise *öl-* fiilinden sonraki kısımdan emin olamamış ve boş bırakmıştır. Bu kelime, *özi* şeklinde ilk olarak Tekin tarafından tamamlanmış ve Tekin, kelimenin okunuşundan emin olmadığını da belirtmiştir. Daha öncesinde Radloff tarafından da bu şekilde gösterilmiş, tam bir cümle halinde ilk olarak Tekin tarafından tamamlanmıştır. Sonraki okumalarda da bu görüş devam ettirilmiş ve araştırmacılar tarafından aynı şekilde tamamlanmıştır. Bu cümlenin en tartışmalı kısmı son iki kelimesinden kaynaklanmaktadır. Bu kelimeler, Thomsen tarafından yapılan ilk okumada *j'şyk bul'yt'* şeklinde gösterilmiş, kelimelerin herhangi bir çevirisi yapılmamış ve boş bırakılmıştır. (Thomsen, 1896: 120) Bu okuma, Orkun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. (Orkun, 1936/I: 52) Gabain ise ilk kelimeyi Thomsen ile aynı şekilde okumuş ve *yaşık* şeklinde göstermiş, sonraki kelimeyi ise *bolı* kelimesinin yerine *bolıt* şeklinde yazılmış olabileceğini düşünmüş ve bu şekilde değerlendirmiştir. Tekin tarafından da bu iki kelime aynı şekilde okunmuştur. Tekin, okunamayan kısmı *büst[adi?]* şeklinde tamamlamıştır. (Tekin, 1968: 237) Bu tamamlama, sonrasında Ergin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Tekin sonraki okumasında, Yollug Tigin'in I harfini T¹ harfinden önce yazarak bir yazım yanlışı yaptığı belirtmiş ve bu cümleyi *ö[zi] kırk (a)rtuk[ı y]iti y(a)ş[ı]ñ[a] boltı* şeklinde tamamlamıştır. (Tekin, 1988: 90) Sonrasında Tekin tarafından ileri sürülen bu tamamlama önerisi Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde tamamlanmıştır. Ercilasun, bu cümlenin son kısmının *kergek boltı* ifadesi ile tamamlanabileceğini ileri sürmüş ve bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. Berta ise cümlenin ilk kısmını Tekin'in görüşünü kabul ederek aynı şekilde tamamlamış, cümlenin son kelimesinden emin olamamış ve *BWltT* şeklinde yalnızca harf dizisine yer vermiş, kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Berta, 2010: 186) Bu ifadenin okunuşu ile ilgili

araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamış olmakla birlikte Tekin'in çalışması Tekin'den sonra yapılan çalışmalarda büyük oranda belirleyici olmuştur.

3.1.72. **tuygun êltever** (𐰉𐰺𐰽𐰾): 𐰉𐰺𐰽, KT KD) “Tuygun Êltever”

«toyg^un ˆltˆbˆr» (Thomsen, 1896: 120); «toygun ˆltˆbˆr» (Orkun, 1936/I: 52); «toyg(u)n (i)lt(ä)b(i)r» (Gabain, 2000: 234); «tuygun el-täbär» (Tekin, 1968: 237); «tuygun ilteber» (Ergin, 2013: 60); «toyğun elteber» (Clauson, 1972: 568/b); «tuyg(u)n (e)lt(e)b(e)r» (Tekin, 1988: 24); «twygnw ˆlˆteβer» (Berta, 2010: 186); «tuyg(u)n (e)lt(ä)b(ä)r» (Şirin User, 2010: 452); «tuygun êltever» (Ölmez, 2015: 92); «toygun êltewer» (Aydın, 2017: 69); «tuygun ilteber» (Ercilasun, 2016: 540)

Bu ifadenin ilk kelimesi, runik alfabede 𐰽 (=o, u) işaretinin *o* mu *u* mu okunacağı ile ilgili herhangi bir işaret olmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *toygun* ve *tuygun* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Thomsen, kelimeyi *toygun* şeklinde okumuş, *elteber* kelimesi ile birlikte iki ayrı isim olarak değerlendirmiş ve “Toygunlar ve İlteberler” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 120) Bu ifadenin ilk kelimesinin *Taygun* kelimesinin ilk hecesindeki Çince “büyük” anlamına gelen *tai* kelimesine benzediğini sonrasındaki *-gun* ekinin de aslında *-gün* olması gerektiğini ve ünlü uyumu gereği bu biçime dönüşmüş olabileceğini ileri sürmüştür. Bu şekliyle de kelimenin anlamının “büyükler” olması gerektiğini ifade etmiştir. (Thomsen, 1896: 178, Not: 84) Sonrasında bu okuma ve anlamlandırma önerisi, Orkun ve Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Gabain ise kelimeyi *toyg(u)n (i)lt(ä)b(i)r* şeklinde okumuştur. Bu ifadenin birinci kelimesini *taygun*, *toygun* madde başı ile değerlendirmiş ve “yüksek bir rütbe” şeklinde anlamlandırmıştır. (Gabain, 2000: 298/b) Bu ifadenin birinci kelimesinin *tuygun* şeklinde “u” ile de okunabileceği ilk olarak Tekin tarafından ileri sürülmüştür. Tekin, yazıtlarla ilgili yaptığı ilk okumasında ifadeyi *tuygun el-täbär* şeklinde göstermiş ve “pers” şeklinde anlamlandırmıştır. Kelimenin özel isim olması gerektiğinden hareketle Kırgızca *tuygun* “beyaz aladoğan” kelimesini de dikkate alarak kelimeyi, *tuygun* şeklinde okumuş, sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1968: 386) (Tekin, 1988: 90, Not: 133) Clauson ise kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi *toygun* şeklinde *o* ile okumuştur. Kelimeyi, KT GD’da bulunan *Taygun* kelimesi ile birlikte düşünmüş ve bu kelimenin ilk hecesini Çince *t’ay* “büyük” kelimesi ile açıklamıştır. Kelimeyi *tayğun/toyğun* madde başı altında değerlendirmiş,

t'ay “büyük” şeklinde açıkladığı kelimenin devamındaki *-ğun* eki ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (EDPT: 568/b) Tekin, Clauson’un bu görüşünün kabul edilemeyeceğini, bu kelimedenden sonra gelen kelime *elteber* bir unvan olduğuna göre ondan önce gelen kelimenin bir isim olması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Çince *t'ay* kelimesinin *o* ile değil *a* ile olduğunu, *t'ay* eğer büyük anlamında bir kelime ise sonrasında gelen *-ğun* hecesinin ne olduğu ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmadan kelimenin Çince bir rütbe veya unvan olduğu görüşünün kabul edilemeyeceğini ileri sürmüştür. (Tekin, 1988: 90) Tekin tarafından yapılan okuma önerisi sonrasında Berta, Şirin User, Ölmez ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Aydın ise kelimeyi *toygun* şeklinde okumayı tercih etmiş, *toygun* kelimesini “kişi adı” şeklinde açıklamıştır. (Aydın, 2017: 170)

3.1.73. *teñride tirigdekiçe* (𐰽𐰺𐰽... 𐰽𐰺𐰽𐰺𐰽𐰺, KT GD)

«*tänr[i...?] tirⁱgd^äkičä*» (Thomsen, 1896: 120); «*t^enr[i]... tirⁱğ^edkiçe*» (Orkun, 1936/I: 54); «*täñridä tirigdəkičä*» (Gabain, 2000: 234); «*täñr[idä?] tirigdəkičä*» (Tekin, 1968: 237); «*tengr[ide] tirigdekiçe*» (Ergin, 2013: 62); «*t(e)ñr[ide] tir(i)gd(e)kiçe*» (Tekin, 1988: 24); «*teñri tırgdkıçI*» (Berta, 2010: 187); «*t(e)ñr[ide] tir(i)gd(ä)kiçe*» (Şirin User, 2010: 452); «*teñride tirigdekiçe*» (Ölmez, 2015: 92); «*t(e)ñri[de] tir(i)gdekiçe*» (Aydın, 2017: 69); «*teñri(de) tirigdekiçe*» (Ercilasun, 2016: 540)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, araştırmacılar tarafından iki kelime ve tek bir kelime olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirilmiş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Thomsen, bu ifadeyi, *tänr[i...?] tirⁱgd^äkičä* şeklinde okumuş, ikinci kelimenin aynı zamanda *tirig ätküči* şeklinde de okunabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte bu ifadeyi “Tanrı diriler arasında gibi[dir?] (ya da siz gökte diri gibi[siniz]” şeklinde tercüme etmiş, kelimenin okunuşundan ve tercümesinden emin olamamıştır. (Thomsen, 1896: 120) Orkun ise Thomsen tarafından ileri sürülen bir diğer okuma önerisini kabul etmiş ve ifadenin ikinci kelimesini iki ayrı kelime olarak düşünmüş, “*t^enr[i]... tirⁱğ^edkiçe*” şeklinde okumuş, “Tanrı ... diriltici” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 54) Gabain de Thomsen’in okuma önerisine katılmış ve ifadeyi *tirigdəkičä* şeklinde okumuş, bu kelimedenden önceki kelimeyi de *täñridä* sonraki kelimeyi ise *boltaçı siz* şeklinde tamir etmiş ve *täñridä tirigdəkičä boltaçı siz* şeklinde okuduğu cümleyi “gökde yaşadığımız zamanlardaki gibi olacaksınız” şeklinde tercüme etmiştir. (Gabain, 2000: 123) Tekin de ilk yayımında Gabain’in bu tamamlama önerisini kabul etmiş, *täñr[idä?] tirigdəkičä* şeklinde göstermiş ve “In

Haaven (may you be?) just as you were in this life” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 272) *Tirigdekiçe* kelimesini ise +çA eşitlik eki madde başı altında *tirigdeki+çe* “hayattaki gibi” şeklinde açıklamıştır. (Tekin, 1968/ Türkçeye çev. 2003: 116) Tekin, sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiş ve aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır. Sonraki okumalarda Şirin User, Ölmez, Aydın, Ercilasun tarafından da aynı şekilde tamamlanmış ve yorumlanmıştır. Bununla birlikte Ölmez, ifadenin anlamlandırılışı ile ilgili herhangi bir yorum yapmamış ve boş bırakmayı tercih etmiştir. Berta ise ifadenin ikinci kelimesinin okunuşundan emin olamamış ve *teñri tlrđkIçl* şeklinde göstermiş, ifade ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Berta, 2010: 187)

3.1.74. ayagma (ᠳᠢᠶᠠᠭᠮᠠ, KT GB) “koruyan”

«yigma» (Thomsen, 1896: 120); «y^aigma» (Orkun, 1936/I: 54); «y(ı)igma» (Gabain, 2000: 234); «yigma» (Giraud, 1960:) «ayigma» (Tekin, 1968: 238); «ayigma» (Ergin, 2013: 62); «(a)y(a)igma» (Tekin, 1988: 24); «ayigma» (Berta, 2010: 187); «(a)y(a)igma» (Şirin User, 2010: 452); «ayagma» (Ölmez, 2015: 92); «ayigma» (Aydın, 2017: 70); «ayagma» (Ercilasun, 2016: 540)

Bu kelime, yazıtlarda ilk hecedeki ᠳ (=a,e) ünlüsü yazılmamasından dolayı *yagma*, *ayagma* ve *ayigma* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Kelime, Thomsen tarafından yapılan ilk okumada *yigma* şeklinde harf dizi gösterilmiş, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Orkun da Thomsen’in bu harf dizisinden hareketle kelimeyi, *y^aigma* şeklinde göstermiş, “yağma toygunlar” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 54) Eserinin sözlük bölümünde ise kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Gabain ise kelimeyi *yigma* şekilde okumuş ve eserinin sözlük bölümünde *yig-* “yığmak” fiiline yer vermiş, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Gabain, 2000: 310/b) Sonrasında bu okuma önerisi, Giraud tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Kelime, başında yazılmayan bir ᠳ (=a,e) ünlüsünün var olduğu düşünülerek ilk defa Tekin tarafından *ayigma* şeklinde okunmuş ancak Tekin, metnin tercüme kısmında kelimeyi çevirmemiş ve boş bırakmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 272) Sonrasında Ergin tarafından da bu okuma önerisi kabul edilmiş ve Ergin, kelimeyi “idare eden” şeklinde tercüme etmiştir. Eserinin sözlük bölümünde ise kelimeye yer vermemiştir. Kelime, *ayagma* şekliyle ise ilk olarak Tekin tarafından okunmuştur. Tekin önceki

yayımında kelimeyi *ayıgma* şeklinde okumuş ve kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. Sonraki yayımında ise kelimenin (*a*)y(*a*)gma şeklinde okunabileceğini ve Eski Türkçe *aya-* fiilinin bir anlamının da “korumak, kollamak” olduğunu belirtmiş ve kelimeyi “koruyan, himaye eden” şeklinde anlamlandırmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte Thomsen tarafından yapılan ikinci çeviride kelimenin “beaufsichtigen (nezaket etmek, kontrol etmek)” şeklinde anlamlandırıldığını ve kelimenin bu şeklinin kabul edilebileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 92, Not: 141) Sonrasında bu okuma ve anlamlandırma önerisi Şirin User, Ölmez ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Berta ve Aydın ise kelimeyi *ayıgma* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Berta, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Aydın ise *ay-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve “söyleyen (anlatan)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017: 70)

3.2. Bilge Kagan Yazıtı’ndaki Tartışmalı Kelimelerin Okuma ve Yorumlama Bakımından Karşılaştırılması

3.2.1. ürüŋ (𐰆𐰪, BK K11) “beyaz, ak”

«ör...» (Radloff, 1895: 79); «ör^ün» (Thomsen, 1896: 132); «ör^ün» (Orkun, 1936/I: 56); «ürüŋ» (Gabain, 2000: 306/b); «örüŋ» (Malov, 1951: 407); «ürüŋ» (Giraud, 1961: 155); «ürüŋ» (Tekin, 1968: 247); «ürüŋ» (DTS: 627/b); «ürüŋg» (Ergin, 2013: 92); «ürüŋ» (Clouston, 1972: 233/b); «ür(ü)ñ» (Tekin, 1988: 32); «ürüŋ» (Rybatzki, 1997: 71); «ürüŋ» (Erdal, 2004: 352); «ürwñ» (Berta, 2010: 137); «örüŋg» (Alyılmaz, 2005: 185); «ür(ü)ŋ» (Şirin User, 2010: 454); «ürüŋ» (Ölmez, 2015: 135); «ürüŋ» (Aydın, 2017: 78); «ürüŋ» (Ercilasun, 2016: 552)

Kelime, runik alfabede 𐰆 (ö,ü) işaretinin *ö* mü *ü* mü okunacağı ile ilgili ayırıcı bir durum bulunmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *örüŋ* ve *ürüŋ* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff, kelime ile ilgili herhangi bir okuma önerisinde bulunmamış ve kelimeyi *ör...* şeklinde göstermiş ve tamamlamadan bırakmıştır. Thomsen ise kelimeyi *örüŋ* şeklinde okumuş ve “beyaz” şeklinde anlamlandırmıştır. (Thomsen, 1896: 132) Thomsen, “kümüş” isminin sıfatı olarak bu kelimenin çok uygun olduğunu, okunuşu konusunda herhangi bir tereddüt bulunmadığını belirtmiş ve Uygurca ve Çağataycadaki *örüŋ* şekillerini örnek göstermiştir. (Thomsen, 1896: 186, Not: 115) Sonrasında bu görüş, Orkun ve Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Kelime, *ürüŋ*

şekliyle ilk olarak Gabain tarafından gösterilmiştir. Gabain, *ürüñ, ürüg, yürüñ, yrüñ* madde başı altında değerlendirdiği kelimeyi, Brahmi harfli metinlerden hareketle “ü” ile okumuş ve “açık renkli, ak” şeklinde tercüme etmiştir. (Gabain, 2000: 306/b) Gabain tarafından yapılan bu okuma önerisi Gabain’den sonra Giraud, Tekin (1968), DTS, Ergin, Clauson, Tekin (1988), Rybatzki, Erdal, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da kabul edilmiş ve *ürüñ* şeklinde okunup “beyaz, ak” şeklinde tercüme edilmiştir. Bununla birlikte Alyılmaz, kelimenin Thomsen tarafından ileri sürülen ve sonrasında Orkun ve Malov tarafından devam ettirilen *örüng* okuyuşunu devam ettirmiş ve bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Alyılmaz, 2005: 185)

3.2.2. adrılmasar (... , BK K13) “ayrılmazsanız”

«...» (Radloff, 1895: 81); «...» (Thomsen, 1896: 132); «[^ud^rl^m^as^ar]» (Orkun, 1936/I: 56); «adırılmasar» (Malov, 1959: 19); «adrılmasar?» (Tekin, 1968: 247); «adrılmasar?» (Ergin, 2013: 92); «[(a)dr(ı)lm(a)s(a)r]» (Tekin, 1988: 32); «adırılmasar» (Berta, 2010: 138); «[(a)dr(ı)lm(a)s(a)r]» (Şirin User, 2010: 454); «adırılmasar» (Ölmez, 2015: 135); «...» (Aydın, 2017: 78); «adırılmasar» (Ercilasun, 2016: 552)

Bilge Kagan Yazıtı’ndaki bir cümleye ait kısmın kırık tarafının araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tamir edilmesinden dolayı kelime farklı şekillerde yorumlanmıştır. Radloff ve Thomsen tarafından yapılan ilk okuma denemelerinde cümlenin bu kısmı ile ilgili herhangi bir yorum yapılmamış ve boş bırakılmıştır. Orkun, bu kısmı [^ud^rl^m^as^ar] şeklinde tamamlamış, kelimeyi cümle içerisinde tercüme etmemiş ve boş bırakmıştır. (Orkun, 1936/I: 58) Bu ifade, *adırılmasar* şekliyle ilk olarak Malov tarafından tamamlanmıştır. Malov’un bu tamamlama önerisinden sonra yapılan çalışmalarda bu görüş devam ettirilmiş ve aynı şekilde tamamlanıp anlamlandırılmıştır.

3.2.3. kidiz kerekülüg (𐎧𐎺𐎠𐎧𐎺𐎠𐎧, BK D1) “keçe (?) çadırılı”

«ödüzki er külüg» (Radloff, 1895: 43); «ⁱki ^ädⁱzk^är külⁱg» (Thomsen, 1896: 122); «^eki ^ediz^er kül^üğ» (Orkun, 1936/I: 58); «yidiniker, külüg» (Malov, 1959: 16); «eki ädiz käräkülüg» (Tekin, 1968: 243); «İki Ediz kerekülüg» (Ergin, 2013: 64); «(e)ki (e)d(i)z k(e)r(e)kül(ü)g» (Tekin, 1988: 36); «kid(i)z k(e)r(e)külüg» (Açıkgöz, 1994: 1-10); «yIdn kerekülüg» (Berta, 2010: 140); «kid(i)z k(ä)r(ä)kül(ü)g» (Şirin User, 2010:

454); «kidiz kerekülüg» (Ölmez, 2015: 136); «eki ediz kerekülüg» (Aydın, 2017: 79); «İki Ediz kerekülüg» (Ercilasun, 2016: 556-557)

Bu ifadenin ilk kısmı, *iki ediz* ve *kidiz* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Thomsen, ifadeyi üç kelimededen oluşan *'ki ä d'z k'ä r kü l'g* şeklinde okumuş ve “les vailants nobles (cesurlar ve soylular)” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 122) İfadenin açıklamalar kısmında bu okumasından emin olmadığını, buradaki *ädiz* kelimesinin “Ediz” kelimesi ile bağlantısının olabileceğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 178, Not: 85, Ediz kelimesi, Not: 54, 64) Orkun, Thomsen’in okumasını devam ettirmiş ve kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır. Sonraki okumalarda Tekin, Thomsen’in açıklamasını dikkate alarak ifadeyi *eki ädiz k'äräkülüg* şekilde okumuş ve “Eki- Ädiz...” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 275) Ergin de ifadeyi aynı şekilde okumuş ve “İki Ediz çadırılı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 64-65) Tekin ise Oğuz kabilelerinden birinin adı olan *Ediz* kelimesinin Kemçik Cırgak kitabesinde *(e)d(i)z (e)l ur(u)g(i)n... (a)rt(i)mga (a)lt(i)m* “Ediz halkı boylarını... ardıma aldım” şeklinde bulunduğunu belirtmiştir. “Çadır” anlamındaki *kerekü* kelimesinin ise Irk Bitig’de *k(e)rekü içi ne t(e)g ol* “Çadırın içi nasıldır?”, Uygur metinlerinde *evig barkıg kereküg* şeklinde daha çok “çadır” anlamında kullanıldığını, bugünkü dil ve lehçelerde *kerege* şeklinde ve daha çok “çadırın ağaç kafesi, çadır kafesi” anlamında yaşadığını belirtmiştir. (Kırg., Kzk., Kklp., Alt. *kerege*, Tat., Bşk., *kirege*, Trkm. *gerege* vb.) (Tekin, 1988: 101) Yazıtta kağanın adları geçen “göçebe” Türk boy ve beylerine “çadırılı” anlamındaki *kerekülüg* sıfatını kullanarak hitap etmiş olabileceğini öne sürmüş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Bu ifadenin *kid(i)z k(ä)r(ä)kül(ü)g* “keçe çadırılı” şeklinde de okunabileceği ilk defa Açıkgöz tarafından önerilmiştir.¹¹³ Sonrasında bu okuma ve anlamlandırma Şirin User ve Ölmez tarafından da kabul edilmiştir. Şirin User, keçenin çadır hammaddesi olarak eski Türk kültüründeki yerinin, Çinli komşularını da kuşatmış bir etkisiyle belirlenmesi, bu eşyanın adı olan *kidizin* Bilge Kagan Yazıtı’nda *k(ä)r(ä)kül(ü)g* sözcüğünün niteleyicisi olarak kullanıldığı görüşünü güçlendirdiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte User, Çin kaynaklarında *A-tie* biçiminde geçen kavmin Ediz kavmi olduğu bilgisine sahip olduğumuzu ve bu görüş zemininde *Tok(u)z og(u)z kid(i)z k(ä)r(ä)kül(ü)g b(ä)gl(ä)ri*

¹¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Halil Açıkgöz. 1994. Bilge Kagan Yazıtı’nın Doğu Yüzünün İlk Satırında (İ)ki (E)d(i)z K(e)r(e)kül(ü)g mü Yoksa Kid(i)z K(e)r(e)kül(ü)g “Keçe Çadırılı” mı Okunmalı. **TDAY-B**. s.1-10.

bod(u)ni cümlesini “tokuz Oğuz(ların) keçe çadırı beyleri ve halkı” şeklinde tercüme etmeyi tercih ettiğini belirtmiştir. (User, 2010: 73-74)

3.2.4. toñtamiş (ᠲᠣᠨᠲᠠᠮᠢᠰ, BK D2) “yere bakan, yere bakmış”

«tostamış» (Radloff, 1895: 43); «toñtamiş» (Thomsen, 1896: 122); «tostamış» (Radloff, 1897: 130); «toqtamiş» (Thomsen, 1916: 75-76, Not: 2); «tont^am'ış» (Orkun, 1936/I: 60); «toktamış» (Malov, 1959: 16); «toñtamiş» (Tekin, 1968: 243); «tongtamış» (Ergin, 2013: 64); «toñtamiş» (Clauson, 1972: 518); «toñ(ı)tm(ı)ş» (Tekin, 1988: 36); «toñutmuş» (OTWF/II: 738); «toñwt^omıwş» (Berta, 2010: 140); «toñ(ı)tm(ı)ş» (Şirin User, 2010: 454); «toñtamiş» (Ölmez, 2015: 136); «toñtamiş» (Aydın, 2017: 80); «toñutmuş» (Ercilasun, 2016: 556)

Bu kelime, Radloff Atlası'nda ᠲᠣᠨᠲᠠᠮᠢᠰ, Fin Atlası'nda ise ᠲᠣᠨᠲᠠᠮᠢᠰ şeklinde bulunmasından dolayı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff, kelimeyi gördüğü harflerden hareketle *tostamış* şeklinde okumuştur. (Radloff, 1895: 43) Eserinin sözlük bölümünde kelimeyi *tosta-* madde başı altında değerlendirmiş ve Teleütçedeki *tostok* (*tostoi*) kelimesi ile ilgili düşünmüş ve kelimeyi “hervortreten (kaldırmak, direnmek)” şeklinde tercüme etmiştir. Kelimenin içinde bulunduğu cümleyi ise “mit hervortreten Augen (gözlerini kaldırdı)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 128/a) Thomsen ise kelimeyi Fin Atlası'ndan hareketle *toñtamış* şeklinde okumuş, kelimenin *toktamış* şeklinde de okunabileceğini kaydetmiştir. (Thomsen, 1896: 122) Kelimeyi, “gözlerini kaldırdılar” şeklinde tercüme etmiştir. ᠲ (=η) işareti ile yazılmış olan kelimenin *toñtamış* ya da *toñatmış* şeklinde okunması gerektiğini, bu durumda kelimenin *ton-* “donmak” fiilinden türemiş olamayacağını belirtmiştir. Radloff tarafından yapılan *tostamış* okuma önerisinin yazıttaki anlatıma ve yazım kurallarına uygun olmadığını, kendisinin bu kelimeyi Çağataycadaki *toktamış* “rahatlamış, dinlenmiş” kelimesi ile bağlantılı olarak kelimenin içinde bulunduğu cümleyi “onların güvenli gözleri yukarı baktı” şeklinde tercüme ettiğini belirtmiştir. (Thomsen, 1986: 178, Not: 85) Thomsen, sonraki düzeltme yazısında *toñtamış* şeklinde okuduğu kelimeye dair doyurucu bir yorum bulamadığını, burada tamamen rastlantıya dayalı bir yazım hatası sonucu taş oymacısının *toktamış* yazacakken ᠲ (=k¹) işaretinin sol tarafını yazmayı unutmuş olabileceğini kabul ettiğini belirtmiştir. (Thomsen, 1916: 75-76, Not: 2) Orkun, Thomsen'in ilk okumasını devam ettirmiş ve “tont^am'ış” şeklinde okumuş,

“aşağıya eğilmiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 60-61) Malov ise Thomsen’in yapmış olduğu düzeltme önerisini dikkate alarak kelimeyi *toktamış* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Malov, 1959: 16) Tekin, ilk yayımında kelimeyi Thomsen’in ilk okuma önerisini devam ettirerek *toñtamış* şeklinde okumuş, “down-looking (aşağıya bakan)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 275) Bu okuma önerisi sonrasında Ergin tarafından da devam ettirilmiş, “yere dikilmiş gözü (yukarı baktı)” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Ergin, 2013: 65) Clauson’un okuma önerisine kadar kelime *toñtamış* şeklinde okunmuş olmakla birlikte ilk defa Clauson kelimeyi, *töñit-* “eğilmek” fiilinin art ünlülü şekli olarak değerlendirmiş ve *toñıtmış* şeklinde okumuştur. Clauson, diğer araştırmacılar tarafından yapılan okuma önerilerinin mümkün olmadığını belirtmiş ve kelimeyi *töñit-* fiilinin bir alternetifi olarak *toñıt-* fiili ile okumayı tercih etmiş, bu kelimenin bulunduğu cümleyi de “rejoicing and being glad raised their downcast eyes and looked up (sevinçli ve mahzun gözlerini kaldırdı ve baktı)” şeklinde tercüme etmiştir. (EDPT: 518/a) Clauson’un bu okuma önerisinden sonra Tekin (1988), Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda bu görüş kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Bununla birlikte Tekin, Uygurcadaki *toñtarıl-* “baş aşağı gelmek/getirilmek” fiilinin bu *toñıt-* fiilinden gelmiş olabileceğini de eklemiştir. (Tekin, 1988: 102, Not: 180)

3.2.5. körlüğün (𐰆𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚, BK D6) “hilekâr”

«körlüğün» (Radloff, 1895: 47); «körl’igin» (Thomsen, 1896: 99); «küreleg<in>» (Radloff, 1897: 132); «körl’in» (Orkun, 1936/I: 60); «kürlüg(in)» (Gabain, 2000: 230); «kürlig» (Orkun, 1941/IV: 65); «kürlig» (Malov, 1951: 397/b); «kürlüg» (Tekin, 1968: 233); «kürlüg» (DTS: 329/a); «kürlüğün» (Ergin, 2013: 66); «kürlüğün» (Clauson, 1972: 735/b); «kürlüg(i)n» (Tekin, 1988: 38); «kürlw̄g (Berta, 2010: 144); «kürl(ü)gin» (Şirin User, 2010: 455); «körlüğün» (Ölmez, 2015: 137); «kürlüğün» (Aydın, 2017: 81); «kürlüğün» (Ercilasun, 2016: 556)

Kelime, runik alfabede 𐰆 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir işaret bulunmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *körlüğün* ve *kürlüğün* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Bununla birlikte kelime, KT D6’da 𐰆𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚: 𐰆𐰏𐰚𐰚 şeklinde de mevcuttur. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff, kelimeyi *körlüğün* şeklinde okumuş, eserinin sözlük bölümünde kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamış ve boş bırakmayı tercih etmiştir. (Radloff, 1895: 133/b) Thomsen da

kelimeyi Radloff ile aynı şekilde okumuş, emin olmadan “kurnaz?” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 99) Thomsen, kelime ile ilgili parantez içinde verdiği anlamların tahminden öteye gitmediğini belirtmiş bununla birlikte aynı kökten türemiş olabileceğini düşündüğü Çağataycadaki *körlük* “güvenilen şey”, Yakutça *kör* “eğlence”, *kördög* “eğlendirici” kelimelerine de yer vermiştir. (Thomsen, 1896: 142, Not: 11) Orkun da kelimeyi Thomsen’ın okuyuşunu devam ettirerek aynı şekilde okumuş ve “kurnaz” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) Eserinin sözlük bölümünde ise bu görüşünü değiştirmiş ve kelimeyi *kürlig* şeklinde göstermiş, *kör* “görmek: itaat etmek, tâbi olmak” madde başı altında yer verdiği kelimenin izâhı için *kür* “müdhiş, sarsılmaz” madde başına yönlendirmiştir. *Kür* kelimesi için de Kaşgarlı Mahmut’un *Dîvânu Lügâti’t-Türk* adlı eserinde geçen “*kür*: kür er= yiğit, sarsılmaz, pek” kelimesini kaynak göstermiştir.¹¹⁴ Kelime, Gabain tarafından *kürlüğün* şeklinde *ü* ile okunmuş, eserinin sözlük bölümünde yer verdiği *kür* kelimesine “kandırma, hile” anlamlarını vermiştir. Gabain, kelimenin okunuşundan emin olamamış, “ö” ile de okunabileceğini belirtmiş (Gabain, 2000: 285/b) Sonrasında bu görüş Malov tarafından da kabul edilmiş ve “хитротъб обольшение (kurnaz, baştan çıkarıcı)” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Malov, 1951: 397/b) Gabain, Orkun ve Malov’dan sonra Tekin, Ergin, Clauson, Berta, Şirin User, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan metin yayımlarında bu görüş devam ettirilmiş ve KT D6’daki *tevligin* kelimesi ile beraber düşünülüp “sahtekâr, hileci” şeklinde anlamlandırılmıştır. Kelime, Ölmez tarafından da *körlüğün* şeklinde *ö* ile okunmuştur. Ölmez, kelimenin *ü* ile mi *ö* ile mi okunacağı konusunda kesin bir sonuca varmanın ne Runik yazısından ne de Uygur yazısından mümkün olmadığını belirtmiş, kelime ile ilgili Tezcan tarafından ileri sürülen “Moğolca biçiminin *gör/göre* olduğu, bugünkü Moğol dillerinde de yaşadığı” yönündeki görüşünü kabul etmiştir. Yazıtlar dışında, bu sözcüğün tarihi dönem Türkçe metinlerin hiçbirisinde görülmeyip yalnızca Moğol dillerinde görülmesinin de sözcüğün Moğol kökenli olma ihtimalini desteklediğini ileri sürmüştür. (Ölmez, 1999: 61-62) Kelimenin okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

¹¹⁴ DLT’deki *kür* kelimesi için bkz.: Besim Atalay. 1985. *Dîvânü Lügat-it-Türk Tercümesi I*. Ankara: TDK Yayınları. s. 324.

3.2.6. yoŋařurtokin üçün (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰾𐰸𐰺, BK D7) “kışkırttığı için”

«yoŋřurtukın üçün» (Radloff, 1895: 43); «joŋřurtuqyn üçün» (Thomsen, 1896: 122); «yoŋřurtukın üçün» (Radloff, 1897: 132); «yoŋřurt^ukın üç^ün» (Orkun, 1936/I: 60); «yoŋřurtukın üçün» (Gabain, 2000: 230); «yoŋřutukın² üçün» (Malov, 1951: 29); «yoŋřurtuqin üçün» (Tekin, 1968: 233); «yoŋařurtukın üçün» (DTS: 272/b); «yoŋřurtukın üçün» (Ergin, 2013: 64); «yoŋ(a)şurtukın üç(ü)n» (Tekin, 1988: 38); «yoŋřur-» (OTWF/II: 725); «yoŋřwrtwqın üçwŋ» (Berta, 2010: 144); «yoŋ(a)şurtukın üçün» (şirin User, 2010: 455); «yoŋařurtokin üçün» (Ölmez, 2015: 137); «yoŋařurtokın² üçün» (Aydın, 2017: 82); «yoŋařurtukın üçün» (Ercilasun, 2016: 560)

Kelimenin okunuğu ve anlamlandırılığu konusunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler mevcuttur. Yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımda Radloff, kelimeyi *yoŋřurtukın* şeklinde okumuğu ve eserinin sözlük bölümünde *yoŋřur-* madde bağu altında değerlendirdiği kelimeyi Uygurca *yoŋ-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve “verleumden (iftira atmak)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Radloff, 1985: 120/b) Sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiştir. Bu anlamlandırma önerisi, Thomsen tarafından da kabul edilmiştir. Thomsen, kelimeyi “karalamak” anlamındaki Uygurca *yoŋ-* fiilinin işteş şekli olan *yoŋıř-* veya *yoŋuř-* fiilinin geçişli hali olarak değerlendirmiş ve “birbirine düşürmek, birbiriyle kavga ettirmek” şeklinde yorumlamıştır. (Thomsen, 1986: 143, Not: 11) Radloff ve Thomsen tarafından ileri sürölen bu okuma ve anlamlandırma önerisi, sonrasında Orkun, Gabain, Malov, Tekin (1968) ve Ergin tarafından da kabul edilerek aynı şekilde okunmuğu ve anlamlandırılmıştır. Tekin, okuma ve sözlük bölümünde *yoŋřur-* şeklinde yer verdiği kelimenin *yoŋařur-* şeklinde bir kelimedenden meydana gelmiş olabileceğini belirtmiş ve kelimeyi “*yoŋřur- (“to cause to slander (iftiraya sebep olmak, iftira atmak)”) < *yoŋařur-<*yoŋař- (cf. Kaç. *yoŋa-* “to slander (iftira atmak)”)” şeklinde açıklamıştır. (Tekin, 1968: 117) Tekin, sonraki yayımında kelimeyi *yoŋ(a)şurtukın üç(ü)n* şeklinde tamamlayarak okumayı tercih etmiştir. Kelimenin en basit şeklinin *yoŋa-* “iftira etmek, gammazlık etmek” fiili olduğunu, buradaki fiilin ise *yoŋa-ř-ur-* “karşılıklı iftira ettirmek” şeklinde anlamlandırılabilceğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 74, Not: 47) Tekin’in bu görüşünden sonra DTS, şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda bu görüş devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Berta ise kelimenin okunuşundan emin olamamış ve yalnızca *yoŋřwrtwqın üçwŋ* şeklinde harf dizilimini vermiştir. (Berta, 2010: 144) Bununla

birlikte Berta, eski okunuşu devam ettirerek kelimeyi *yoñ-* fiili ile bağlantılı olarak harflendirmiştir. Kelimenin *yoñsur-* ve *yoñaşur-* şekillerinden hangisi ile bağlantılı olarak okunması gerektiği konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.2.7.yaratınu umadok (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺𐰽: 𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺𐰽, BK D9) “örgütlenemediğinden”

«yaratınu umduk» (Radloff, 1895: 49); «j^ar^at^unu umduq» (Thomsen, 1896: 100); «yaratınu umduk» (Radloff, 1897: 133); «y^ar^at^unu umd^uk» (Orkun, 1936/I: 32); «yaratınu umaduk» (Gabain, 2000: 231); «yaratınu umaduk» (Malov, 1951: 29); «yaratınu umaduk» (Tekin, 1968: 233); «yaratınu umaduk» (Ergin, 2013: 68); «y(a)r(a)t(ı)nu um(a)duk» (Tekin, 1988: 38); «yaratınu umaduk» (Berta, 2010: 146); «y(a)r(a)t(ı)nu um(a)duk» (Şirin User, 2010: 455); «yaratınu umadok» (Ölmez, 2015: 137); «yaratınu umadok» (Aydın, 2017: 82); «yaratınu umaduk» (Ercilasun, 2016: 560)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, araştırmacılar tarafından *umaduk* ve *umduk* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Kelime, Radloff tarafından yapılan ilk okumada *umduk* şeklinde okunmuştur. Radloff, kelimeyi eserinin sözlük bölümünde Uygurcadaki *um-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve “hoffen, sehnen (umut etmek)” kelimesi ile bağlantılı olarak anlamlandırmıştır. (Radloff, 1985: 104/b) Thomsen da *j^ar^at^unu umduq* şeklinde okuduğu bu ifadeyi “örgütlenmek için yeniden ümitlenmişler” şeklinde tercüme etmiştir. *Umduk* kelimesinin ise yer bildirme eki olmadan tümleç gibi düşünülmüş olabileceğini belirtmiştir. (Thomsen, 1986: 143, Not: 14) Sonrasında bu okuma önerisi Orkun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuş, “(nizam ve intizam) yapmadıklarından” şeklinde tercüme edilmiş, kelime *u-* “muktedir olmak” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. (Orkun, 1936/I: 32) (Orkun, 1941/IV: 121) Orkun, kelimeyi kendisinden önce Radloff ve Thomsen tarafından yapılan okumayı devam ettirerek *umduk* şeklinde okumuş, “yapamadıklarından” şeklinde tercüme etmiştir. Kelime, ilk olarak Gabain ve Malov tarafından yapılan okumalarda *uma-* fiili ile bağlantılı bir şekilde tamamlanarak okunmuş ve Orkun ile aynı şekilde değerlendirilerek *u-* fiilinin olumsuzu şeklinde değerlendirilmiştir. Gabain ve Malov’dan sonraki okumalarda da bu görüş devam ettirilmiştir. Bu ifadedeki bir diğer okuma farklılığı da *yaratınu/yaratınu* kelimesinin okunuşundan kaynaklanmaktadır. Kelime, Talat Tekin’in 1988’deki yayımına kadar

yaratunu şeklinde dudak uyumuna dahil edilerek okunmuştur. İlk olarak T. Tekin, KT D10'da *yaratunu* şeklinde yazılan, BK D9'da bağlama ünlüsü yazılmayan kelime ile ilgili Türkçenin daha eski döneminde yuvarlak *u*, *ü* ünlülerinin de bağlama ünlüsü olarak kullanılmış olmasının mümkün olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte Moğolcada bağlama ünlüsünün *u*, *ü* olduğunu ve Poppe'ye göre Ana Altay dillerinde bağlama ünlülerinin *-u-*, *-ü-* ve *-ı-*, *-i-* olduğunu ifade etmiş ve KT D10'da bağlama ünlüsü "u" ile yazılan kelimeyi arkaizm olarak değerlendirmiştir. *Yaratunu* kelimesinin ise *yaratını* şeklinden gelişmiş olabileceğini ileri sürmüştür. Bundan dolayı kelimenin daha eskicil şekli olan *yaratını* şeklinde tamamlamayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 74, Not: 52) Tekin'in bu görüşünden sonra Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da kelime, aynı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Berta ve Ercilasun ise kelimenin eski okunuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi *yaratunu* şeklinde dudak uyumuna dahil ederek okumayı tercih etmişlerdir.

3.2.8. balıkdaki taşıkmış (... , BK D10) "şehirdekiler (de) isyan etmişler"

«balıktaki taşıkmış» (Radloff, 1895: 49); « ... » (Thomsen, 1896: 101); «balıktaki taşıkmış» (Radloff, 1897: 133); «...» (Orkun, 1936/I: 34); «balıkdaki taşıkmış» (Malov, 1951: 29); «balıkdaki taşıkmış» (Tekin, 1968: 233); «balıkdaki taşıkmış» (Ergin, 2013: 68); «b(a)lıkd(a)k(ı)t(a)gıkm(ı)ş» (Tekin, 1988: 40); «balıqdağı taşıq^omış» (Berta, 2010: 148); «b(a)lıkd(a)k(ı)t(a)gıkm(ı)ş» (Şirin User, 2010: 4567); «balıktaki taşıkmış» (Ölmez, 2015: 137); «balıkdaki taşıkmış» (Aydın, 2017: 83); «balıkdaki taşıkmış» (Ercilasun, 2016: 560)

BK D10 satırdaki okunamayan bu kısım araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tamamlanmış ve yorumlanmıştır. Bu kısım, Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında KT Yazıtı kaynak gösterilerek *balıktaki taşıkmış* şeklinde tamamlanmıştır. Sonrasında bu tamamlama önerisi Berta, Ölmez ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde tamamlanmıştır. Thomsen ve Orkun tarafından tamamlanılmayan ve boş bırakılan bu kısım ilk olarak Malov tarafından *balıkdaki taşıkmış* şeklinde tamamlanmıştır. Malov'un bu tamamlama önerisi sonrasında Tekin, Ergin, Şirin User ve Aydın tarafından da devam ettirilmiş ve aynı

şekilde okunup anlamlandırılmıştır.¹¹⁵ Bu ifadenin nasıl tamamlanılması gerektiği ile ilgili henüz bir görüş birliği sağlanılamamıştır.

3.2.9. keñü tarbanka (ᠬᠡᠩᠦᠲᠠᠷᠪᠠᠨᠬᠠ, BK D18) “Kengü Tarban’a”

«keñü tarbanka» (Radloff, 1895: 53); «k^änü t^arm^ank^a» (Thomsen, 1896: 104-105); «keñü tarman [tarban]ka» (Radloff, 1897: 135); «k^enü t^arm^anka» (Orkun, 1936/I: 38); «keñü tarmanka» (Malov, 1951: 30); «keñü tarmanka» (Tekin, 1968: 234); «Kengü Tarbanka» (Ergin, 2013: 72); «k(e)nü t(a)rb(a)nka» (Tekin, 1988: 42); «keñw tarmanqa» (Berta, 2010: 153); «k(ä)nü t(a)rb(a)nka» (Şirin User, 2010: 457); «keñü tarbanka» (Ölmez, 2015: 139); «keñü tarwanka» (Aydın, 2017: 86); «keñü tarbanka» (Ercilasun, 2016: 564)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, KT D21’de ᠬᠡᠩᠦᠲᠠᠷᠪᠠᠨ şeklinde ᠬ ile BK D18’de ᠬᠡᠩᠦᠲᠠᠷᠪᠠᠨ şeklinde ᠳ ile yazılmış olmasından dolayı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Yazıtlarla ilgili yapılmış olan ilk yayımda Radloff, bu ifadeyi Bilge Kagan Yazıtı’ndaki yazılmış şekli ile birlikte vermiş göstermiş ve *keñü tarbanka* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Bununla birlikte eserinin sözlük kısmında kelimenin her iki şeklini de vermiş, kelimeyi “eine Oertlichkeit (bir yer adı)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Radloff, 1895: 111/b) Thomsen ise kelimeyi KT D21’deki yazılışından hareketle *k^änü t^arm^ank^a* şeklinde göstermiş, *kengü-tarban* ya da *tarman* adının bilinen bir isim olmadığını ancak ancak Türklerin eski sınırlarının batısındaki bir uç noktayı belirtiyor olabileceğini dile getirmiştir. Thomsen, aynı zamanda *Tarban* kelimesinin bugünkü “Tarbagatay” yer adı arasında bir bağlantılı kurulup kurulamayacağını da sorgulamıştır. (Thomsen, 1986: 151, Not: 27) Bu kelime, Thomsen’in okumasından sonra Orkun, Tekin, Malov, Tekin (1968) ve Berta tarafından yapılan okumalarda da KT D21’e benzetilerek aynı şekilde okunmuş ve “yer adı” olarak anlamlandırılmıştır. Bununla birlikte Tekin, sonraki yayımında kelimenin *men < ben, meniñ < beniñ* kelimelerinde de olduğu gibi *b*’li şeklinin daha doğru ve aslı olması gerektiğini ileri sürmüş, kelimeyi *tarbanka* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 76, Not: 68) Tekin’in bu görüşünden sonra Şirin User,

¹¹⁵ Tekin, yayımladığı makalesinde bu ifadeyi deyim olarak değerlendirmiş ve “balıkdaki tagıkmak tagdaki inmek “şehirdeki dağa çıkmak, dağdaki (şehir) inmek, mecazi olarak: köşedeki bucaktaki derlenip toplanmak)” şeklinde açıklamıştır. Talat Tekin. 1957. Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine 1. *Türk Dili*. 6 (67): 372-374.

Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da bu görüş devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.2.10. *artatı udaçı erti* (ᠠᠷᠲᠠᠳᠢ ᠤᠳᠠᠴᠢ ᠡᠷᠲᠢ...ᠲ, BK D19) “bozabilecekti?”

«arttı? uttaçısı» (Radloff, 1895: 55); «^art^aty? udčy[...]y²» (Thomsen, 1896: 105); «arttı? [artattı?] udç(ad)ı?» (Radloff, 1897: 136); «^art^atı? udçı ...ᠲ» (Orkun, 1936/I: 40); «artatı [udaçı ärti?]» (Gabain, 2000: 232); «artatı? (udaçı erti)» (Malov, 1951: 30); «artatı [udaçı ärti?]» (Tekin, 1968: 234); «artatı udaçı [ert]i?» (Ergin, 2013: 72); «artat(t)ı» (Clouston, 1972: 208/b); «(a)rt(a)tı ud(a)çı [(e)rt]i» (Tekin, 1988: 42); «artadı udaçı erti» (Berta, 2010: 154); «(a)rt(a)tı ud(a)çı [(e)rt]i» (Şirin User, 2010: 457); «artatı udaçı erti» (Ölmez, 2015: 139); «artatı udaçı erti» (Aydın, 2017: 87); «artatı udaçı erti» (Ercilasun, 2016: 568)

Bu ifadenin BK Yazıtı’ndaki kırık ve okunamayan kısmı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tamamlanmıştır. Radloff, bu ifadenin birinci kelimesini eserinin sözlük bölümünde *art-* madde başı altında değerlendirmiş olmakla birlikte bu kelimenin bulunduğu cümleyi “wer hat dein Volk und deine Geserze vergrössert?” şeklinde tercüme etmiş, kelimeyi *art-* “büyümek” fiili ile bağlantılı olarak açıklamıştır. (Radloff, 1895: 87/b) İkinci kelime ile ilgili ise herhangi bir açıklama yapmamış olmakla birlikte *uttaçısı* şeklinde okumayı tercih etmiş, kelimeyi *ud-* “yenmek” fiilinden “siegreich (galip)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 55) (Radloff, 1895: 104/a) Thomsen, bu ifadeyi “^art^aty? udčy[...]y²” şeklinde göstermiş olmakla birlikte bu ifadenin birinci kelimesini anlamı “yıkma” olan *artad-* fiilinin görülen geçmiş zamanı şeklinde açıklamıştır. Uygurcası *artat-*, *ardat-*; Teleütçesi *artat-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte Radloff’un keyfi olarak kelimeyi *art-* “artmak” fiilinin geçişli hali olarak “büyüme” anlamında *arttı* şeklinde okuduğunu eğer öyle olsaydı *artdy* şeklinde yazılması gerektiğini belirtmiştir. Bu kelimedenden sonra gelen kelimenin ise karanlıkta kaldığını, Radloff tarafından yapılan açıklamanın yeterli olmadığını belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 152, Not: 29) Orkun da Thomsen’in bu okuma önerisini kabul etmiş ve aynı şekilde okumuş olmakla birlikte ifadeyi “(Türk milleti ülkeni, töreni) kim bozar?” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 40-41) Bu ifade, ilk olarak Gabain tarafından *artatı [udaçı ärti?]* şeklinde tamamlanmıştır. Eserinin sözlük bölümünde ise *arta-* “mahvolmak, mahvetmek”, *artat-* “mahvetmek, bozmak” kelimeleri ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir.

(Gabain, 2000: 261) *Udaçı* kelimesi ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamış olmakla birlikte ifadeyi “mahvetmek, bozmak” anlamıyla bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Gabain’in bu tamamlama önerisi sonraki okumalarda Malov, Tekin, Ergin, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde tamamlanmıştır. Tekin, bu ifadedeki *artatı* ve *udaçı* kelimelerini ikileme olarak değerlendirmiş ve bu ifadenin bulunduğu cümleyi “Türkish people who would be able to destroy your state and your institutions?” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 185) Sonraki okumasında da temel ve ana cümlenin yüklemine ancak *artat-ı u-daçı erti* “tahrip edebilecek idi” veya “tahrip edebilir idi” şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 76-77) Sonrasında da bu okuma devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Clauson ise bu ifadeyi farklı bir şekilde değerlendirmiş, cümleyi *eliğin törö:ñin kim artat(t)ı* şeklinde okumuş “who would have disrupted your realm and customary law?” şeklinde tercüme etmiş, buradaki *artatı* kelimesini fiil olarak kabul etmiş ve bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir. (EDPT: 208/b)

3.2.11. küregiñin (ᠬᠦᠷᠭᠦᠨᠢᠨ, BK D19) “asi yaratılışlı olduğun için”

«körügünin» (Radloff, 1895: 55); «körgün¹n» (Thomsen, 1896: 105); «körügünin» (Radloff, 1897: 136); «körgün¹n» (Orkun, 1936/I: 40); «körgünñin» (Gabain, 2000: 232); «körgünin» (Malov, 1951: 30); «kürägünin» (Tekin, 1968: 234); «küregüngün» (Ergin, 2013: 72); «kür(e)güñ(i)n» (Tekin, 1988: 42); «küräg» (OTWF/I: 196); «körgwñwn» (Berta, 2010: 154); «kür(ä)gün(i)n» (Şirin User, 2010: 457); «küregiñin» (Ölmez, 2015: 139); «küregünün» (Aydın, 2017: 87); «küregünün» (Ercilasun, 2016: 568)

Kelime, araştırmacılar tarafından *körügünin*, *körgünin*, *küregünin* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuş ve farklı köken izahları yapılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk okumada *körügünin* şeklinde okunmuş olmakla birlikte Radloff, kelimeyi *körügünin* şeklinde okumuş, kelimeyi *kör-* fiili ile bağlantılı olarak “das Schauen, Schen, das auf Jemand Sehen, die anhänglichkeit, die, Treue (birine bağlı olmak, bakmak)” şeklinde anlamlandırmıştır. Bu kelimenin içinde bulunduğu cümleyi ise “die du durch deine Treue erhoben hast (bağlılığınız sayesinde yükselmişsiniz)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 113/b) Radloff’un bu okuma önerisi sonraki okumalarda Thomsen, Orkun, Gabain ve Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı

şekilde okunup *kör-* “bağlı olmak, itaat etmek” fiili ile bağlantılı olarak yorumlanmıştır. Kelime, ilk olarak Tekin tarafından *küregü* kelimesi ile bağlantılı olarak okunmuştur. Tekin, ilk yayımında *küregü* “unruliness (düzene karşı, düzen eksikliği)” <*küre- “to be unruly (asi olmak)” (cf. Kâş. *kür* “bold, unruly, shout-hearted (asi, kural tanımaz)”) şeklinde anlamlandırmış, kelimeyi Kâşgarlı Mahmut’un eserindeki *kür* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968: 112) Tekin’in bu okuma önerisi sonraki okumalarda Ergin, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup yorumlanmıştır. Berta ise ilk okuyuşu devam ettirmiş ve kelimeyi *körgwñwn* şeklinde göstermiş olmakla birlikte kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Berta, 2010: 154)

3.2.12. *yaraklıg* (𐰽𐰺𐰸𐰺, BK D19) “silahlı”

«yaraklıg» (Radloff, 1895: 55); «yaraqlıg» (Thomsen, 1896: 105); «yaraklıg» (Radloff, 1897: 136); «y^ar'k'l'g» (Orkun, 1936/I: 40); «yarıklıg» (Gabain, 2000: 232); «yarıklıg» (Malov, 1951: 30); «yaraklıq» (Tekin, 1968: 234); «yaraklıg» (DTS: 239/b); «yaraqlıg» (Ergin, 2013: 72); «y(a)r(a)kl(ı)g» (Tekin, 1988: 42); «yaraklıg» (Berta, 2010: 155); «y(a)r(a)kl(ı)g» (Şirin User, 2010: 457); «yaraklıg» (Ölmez, 2015: 139); «yaraklıg» (Aydın, 2017: 87); «yaraklıg» (Ercilasun, 2016: 568)

Kelime, araştırmacılar tarafından *yaraklıg* ve *yarıklıg* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş, kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsü *a* ve *ı* ile farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Radloff tarafından yapılan ilk okumada *yaraklıg* şeklinde okunmuş, Radloff kelimeyi, “1) bewaffnet (silahlı); « 2) das Passendsein (bağlantı parçası)” şeklinde anlamlandırmış, bu kelimenin olduğu kısmı ise ikinci madde başı altında değerlendirmiştir. (Radloff, 1895: 117/a) Radloff tarafından yapılan bu okuma önerisi sonrasında Thomsen, Tekin, Ergin, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Kelime, bağlayıcı ünlüsü “ı” ile *yarıklıg* şeklinde ilk olarak Orkun tarafından okunmuş olmakla birlikte Orkun, eserinin sözlük bölümünde kelimeyi *yaraklıg* şeklinde göstermiş ve “silahlı” olarak anlamlandırmıştır. (Orkun, 1941/IV: 133) Sonrasında bu okuma önerisi Gabain tarafından da kabul edilmiştir. Gabain, kelimenin Brahmi harfli metinlerdeki yazılışından hareketle kelimeyi, *yarıklıg* şeklinde göstermiş ve *yarık*, *yāriḳ* “zırh, askerî rütbe” şeklinde açıklamıştır. (Gabain, 2000: 309/a) Sonrasında bu okuma

önerisi Malov tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Kelimenin yaygın okunuşu, bağlayıcı ünlüsü “a” ile okunduğu *yaraklıg* şeklindedir.

3.2.13. içreki ne kişi tin (𐱃𐰆𐰇𐰏𐰐: 𐰇𐰏𐰐𐰑𐰒, BK D28) “içeride kalan ne kadar insan”

«içrekini kişiti» (Radloff, 1895: 61); «içr^äki nā kişi tin(i?)» (Thomsen, 1896: 124); «içreki ne kişi etin» (Radloff, 1897: 140); «içr^eki ne kişi tin» (Orkun, 1936/I: 62); «içreki ne kişi?atin» (Malov, 1959: 17); «içr^äki nā kişi tin» (Tekin, 1968: 244); «içreki ne kişi tin [...]» (Ergin, 2013: 76); «içr(e)ki ne kişi tin (...)» (Tekin, 1988: 46); «iç^oreki ne kişi tin...» (Berta, 2010: 166); «içr(ä)ki nā kişi [...]» (Şirin User, 2010: 458); «içreki ne kişi tin» (Ölmez, 2015: 141); «içreki ne kişⁱ tin...» (Aydın, 2017: 90); «(anta) iç irkini kişi itin(ü...)» (Ercilasun, 2016: 572)

Bu ifadenin okunuşu ve anlamlandırılması konusunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüş ve görüş birliği sağlanamamıştır. Bu ifade, Radloff tarafından yapılan ilk okumada *içrekini kişiti* şeklinde okunmuş, *içre* ve *kişi* kelimeleri ile bağlantılı olarak yorumlanmıştır. (Radloff, 1895: 60) (Radloff, 1895: 102/b) Radloff, sonraki okumasında bu görüşünü devam ettirmemiş ve Thomsen’da gösterildiği gibi *içreki ne kişi etin* şeklinde okumuştur. (Radloff, 1897: 140) Thomsen ise ifadeyi *içr^äki nā kişi tin(i?)* şeklinde göstermiş ve “içeridekiler nasıl insanlar” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 124) Thomsen, bu ifadeyi *tin(i?)* şeklinde tamamlamış, bunu da *tin* (demek, söylemek anlamındaki *ti*’nin dönüşlü hali olan) *tin- = dän-* “denmek, söylenmek” fiilinin bir biçimi olabileceğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 180, Not: 91) Sonrasında bu okuma önerisi Orkun, Tekin, Ergin, Berta, Ölmez, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Malov ise bu ifadenin son kelimesinin okunuşundan emin olamamış, ifadeyi *içreki ne kişi?atin* şeklinde göstermiştir. (Malov, 1959: 17) Bu ifade, Ercilasun tarafından *(anta) iç irkini kişi itin(ü...)* şeklinde tamamlanmış, Alyılmaz tarafından yapılan epigrafik çalışmada kelimenin son harfinin i olması ve yazıtlarda yaygın olarak *iç* kelimesinin unvandan önce kullanılması dolayısıyla ifadeyi bu şekilde tamamlamıştır. (Ercilasun, 2016: 639, Not: 103)

3.2.14. togla ügüzüg (ᠲᠣᠭᠯᠠ ᠤᠭᠦᠵᠦᠭᠦ, BK D30) “Togla Nehri”

«togla ügüzüg» (Radloff, 1895: 61); «togla üg^üzⁱg» (Thomsen, 1896: 124); «togla ügüzüg» (Radloff, 1897: 140); «togla üg^üzⁱg» (Orkun, 1936/I: 62); «tugla» (Temir, 1955: 18); «togla ügüzüg» (Malov, 1959: 17); «togla ögüzüg» (Tekin, 1968: 244); «togla» (DTS: 571/a); «toḡla ögüzüg» (Ergin, 2013: 78); «togla üg(ü)z(ü)g» (Tekin, 1988: 48); «twgla öḡwzḡg» (Berta, 2010: 166); «togla ög(ü)z(ü)g» (Şirin User, 2010: 458); «togla ügüzüg» (Ölmez, 2015: 141); «tugla ügüzüg» (Aydın, 2017: 91); «togla ögüzüg» (Ercilasun, 2016: 572)

Bu ifade, runik alfabede ᠯ (=o, u) ve ᠮ (= ö,ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı herhangi bir işaret bulunmamasından dolayı araştırmacılar tarafından togla/tugla, ögüz/ügüz olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk okumada *togla ügüz* şeklinde okunmuş, “der Fluss Tola (ein Nebenfluss des Orchon) (Tola Nehri (Orhon’un bir kolu))” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Radloff, 1895: 127/b) Thomsen da ifadeyi aynı şekilde okumuş olmakla birlikte ifadenin birinci kelimesinin bugünkü adı *Tola* olması dolayısıyla “o” ile göstermeyi tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 180, Not: 95) Sonrasında bu okuma önerisi Orkun, Malov, Tekin, Ergin, Tekin, Şirin User, Ölmez ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Bu ifadenin ilk kelimesi, Ahmet Temir tarafından *Tuul gol* şeklindeki Moğolca yer adından hareketle *tugla* şeklinde okunmuştur. (Temir, 1955: 18) Aydın da kelimeyi *tugla* şeklinde okumuş ve Orta Moğolcada *tu’ula* ve *tugula* yer adından hareketle bu şekilde okunabileceğini belirtmiştir. Günümüz Moğolcasında *tuul* (Hentel Dağları’ndan doğup başkent Ulan Batur’dan geçtikten sonra Orhon Irmağı ile birleşip daha sonra Orhon ile birlikte Selenge ırmağına karışan nehir) şeklinde mevcut olan ırmağın adını Moğolcadaki şeklinden hareketle Temir’in görüşünü devam ettirerek “u” ile okumayı tercih etmiştir. (Aydın, 2019/b:109-110) Kelimenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.2.15. anta arguda (ᠠᠨᠲᠠ ᠠᠷᠭᠦᠳᠠ, BK D30) “(ikinci) olarak Argu’da”

«andarguda» (Radloff, 1895: 63); «ⁱkind(i) u:rguda» (Thomsen, 1896: 124); «ⁱkind(i) urguda» (Orkun, 1936/I: 62); «antarguda» (Malov, 1959: 17); «antirguda» (Tekin, 1968: 244); « andırguda (Ergin, 2013: 78); « (a)nt(a)rguda (Tekin, 1988: 48); «anda argwda» (Berta, 2010: 167); «(a)nt(a)rguda» (Şirin User, 2010: 458); «anta

arguda» (Ölmez, 2015: 141); «antarguda» (Aydın, 2017: 91); «antarguda» (Ercilasun, 2016: 572)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından *andarguda*, *urguda*, *antırguda* olmak üzere şeklinde farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Radloff tarafından yapılan ilk okumada bu ifade, *andarguda* şeklinde okunmuş ve “Andargu” yer adı ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. (Radloff, 1895: 61) Thomsen ise bu ifadeyi *kind(i) u:rguda* şeklinde tamamlamış ve “ikinci olarak Uргу(?) (ya da Andargu?)’da” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1896: 124) Burada anlatılan savaşın, KT K 5-6’da anlatılan savaşlardan ikincisine ya da büyük bir olasılıkla üçüncüsüne denk geldiğini, bu ifadenin yazılı olduğu kısmın yıpranmış olmasına rağmen Uргу okunuşunun Andargu okunuşuna göre daha makul olduğunu belirtmiş, eğer bu okunuş doğru ise bu kelimenin Tola Nehri üzerindeki bugünkü Uрга (Ourga) şehri olabileceğini ileri sürmüştür. (Thomsen, 1896: 181, Not: 96) Sonrasında bu okuma önerisi, Orkun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Sonraki okumalarda Radloff’un okuma önerisi Malov, Tekin, Şirin User, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Kelime, ilk olarak Tekin tarafından *antırguda* şeklinde bağlayıcı ünlüsü “i” ile okunmuş ve yer adı olarak değerlendirmiş olmakla birlikte Tekin, kelimenin *andarguda* şeklinde de okunabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1968: 302/b) Tekin’in bu okuma önerisi sonraki okumalarda Ergin tarafından da kabul edilmiş, “andırguda (savaştım)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Ergin, 2013: 78-79) Bu ifade, ilk olarak Berta tarafından *anda argwda* şeklinde iki farklı kelime olarak değerlendirilmiş olmakla birlikte sonrasında bu okuma önerisi Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve “anta arguda” şeklinde okunmuştur. (Ölmez, 2015: 141) Kelimenin okunuşu ile ilgili henüz bir görüş birliğine varılamamış, genellikle bir yer ismi olarak anlamlandırılmıştır.

3.2.16. iniligü (ᠶᠢᠨᠢᠯᠢᠭᠦ, BK D33) “küçük kardeşimle birlikte”

«...» (Radloff, 1895: 63); «in¹l¹gü» (Thomsen, 1896: 125); «eniligü» (Radloff, 1897: 142); «in¹l¹gü» (Orkun, 1936/I: 64); «iniligü» (Malov, 1959: 17); «iniligü» (Tekin, 1968: 244); «iniligü» (Ergin, 2013: 80); «ini ölgü» (Clason, 1972: 186); «in(i)l(i)gü» (Tekin, 1988: 48); «ini ölgw» (Berta, 2010: 154); «iniligü» (Erdal, 2004: 380); «in(i)l(i)gü» (Şirin User, 2010: 459); «iniligü» (Ölmez, 2015: 142); «iniligü» (Aydın, 2017: 92); «iniligü» (Ercilasun, 2016: 576)

Kelime, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tamamlanmış olmakla birlikte Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime ile ilgili herhangi bir okuma önerisi yapılmamış ve boş bırakılmıştır. (Radloff, 1895: 63) Radloff, sonraki okumasında *enlig-* “streben, wünschen (çalışmak, arzu etmek)” fiilinin zarf şekli olarak değerlendirmiştir. (Radloff, 1897: 142, 162) Thomsen ise bu ifadeyi *iniligü* şeklinde tamamlamış, “bir küçük erkek kardeşi olan, kardeşli” anlamındaki *inilig* (*ini+lig*) kelimesinin zarf gibi kullanılmış bir şekli olabileceğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 181, Not: 98) Orkun ise kelimeyi *inilęü* şeklinde göstermiş ve emin olmamakla birlikte “küçük kardeşli” şeklinde tercüme etmiş, Thomsen’in okumasını da kaynak göstermiştir. (Orkun, 1936/I: 64) (Orkun, 1987/ 2. Bsk. 1994: 805) Kelime, Malov tarafından da aynı şekilde okunmuş olmakla birlikte Malov, kelimeyi *in(i)lig-* madde başı altında değerlendirmiş ve Radloff’un görüşünü devam ettirerek “çalışmak, arzu etmek” kelimesi ile bağlantılı olarak anlamlandırmıştır. (Malov, 1959: 94/b) Kelime, Tekin tarafından da *iniligü* şeklinde okunmuş olmakla birlikte Tekin, kelimeyi *ini* “younger brother (küçük erkek kardeşi)” madde başı altında değerlendirmiş ve “with my younger brother (küçük erkek kardeşimle)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 336, 277) Sonrasında bu okuma ve anlamlandırma önerisi Ergin, Tekin, Erdal, şirin User, Ölmez Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Clauson ise kelimeyi iki ayrı kelimedenden oluşan *ini ölgü* şeklinde göstermiş, bu kelimenin bulunduğu cümleyi ise “because heaven was gracious and because I gained (victories) the Turku people gained. If my younger brother when he died had not gained so much by his leadership the Turku people would have died” şeklinde, *ini ölgü* yapısını ise *öl-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve “küçük erkek kardeşim öldüğü zaman” şeklinde tercüme etmiştir. Kelimenin Fin Atlasında net bir şekilde *men inilęü* şeklinde görüldüğünü belirtmiş olmakla birlikte *inilęü* kelimesinin Yenisey Yazıtları’ndaki yazılışından hareketle kelimeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirerek bu şekilde okumanın daha akla yatkın olduğunu ileri sürmüş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.¹¹⁶

¹¹⁶ **İnilęü:** this word has been read in two inscriptions and translated in various ways. It does not exist: 'because heaven was gracious and because I gained (victories) the Turku people gained. If my younger brother when he died had not gained so much by his leadership the Turku people would have died' I 1 E 33 (**İni: ölgü:** is reasonably clear in the Finnish photo- graph, but has been read men inilęü with m for the first i and n for the ö). Clauson. 1972. **a.g.e.** s. 186.

(EDPT: 186/b) Bu okuma önerisi sonrasında Tekin tarafından eleştirilmiş ve Tekin, bu ibareyi yanlış okuyup bütünüyle yanlış tercüme ettiği ileri sürülmüştür. (Tekin, 1988: 106) Clauson tarafından ileri sürülen bu okuma ve anlamlandırma önerisi, sonrasında Berta tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. (Berta, 2010: 154) Araştırmacılar tarafından yaygın olarak ini “küçük erkek kardeş” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir.

3.2.17. başlayu kazganmasar (ᠪᠠᠰᠢᠯᠠᠶᠤ ᠵᠠᠵᠠᠩᠮᠠᠰᠠᠷ, BK D33) “başa geçip kazanmasaydım”

«başlayu kazganmadım» (Radloff, 1895: 63); «b^aᠰᠢᠯᠠᠶᠤ q^azḡ^anm[^atı]n» (Thomsen, 1896: 125- 126); «başlayu kazganmadım» (Radloff, 1897: 142); «b^aᠰᠢᠯᠠᠶᠤ k^azḡ^anm[^atı]n» (Orkun, 1936/I: 64); «başlayu kazganmasar» (Malov, 1959: 17); «başlayu qazganma[sar]» (Tekin, 1968: 244); «başlayu qazganm[asa]r» (Ergin, 2013: 80); «başlayu kazganmatın» (Clauson, 1972: 186/b); «b(a)ᠰᠢᠯᠠᠶᠤ k(a)zḡ(a)nm[(a)s(a)r]» (Tekin, 1988: 48); «baş^olayw qazganmadım» (Berta, 2010: 168); «b(a)ᠰᠢᠯᠠᠶᠤ k(a)zḡ(a)nm[(a)s(a)r]» (Şirin User, 2010: 459); «başlayu kazganmasar» (Ölmez, 2015: 142); «başlayu kazganmasar» (Aydın, 2017: 92); «başlayu kazganmasar» (Ercilasun, 2016: 568)

Yazıttaki bu okunamayan kısmın ikinci kelimesi, araştırmacılar tarafından *kazganmadım* ve *kazganmasar* olmak üzere iki farklı şekilde tamamlanmıştır. Kelimenin Fin Atlası’nda $K^1ZG^1N^1M. N^2$; Radloff metninde ve atlasında ise $K^1ZG^1N^1MD^1M$ şeklinde harflendirilmiş olması dolayısıyla kelimenin içinde bulunduğu cümleden yola çıkarak bu ifade, farklı şekillerde tamamlanmış ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk yayımda kelime, *kazganmadım* şeklinde okunmuş olmakla birlikte bu tamamlama önerisi sonrasında Berta tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Radloff sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiştir. Bu ifade, ilk olarak Thomsen tarafından $q^a zḡ^a nm[^atı]n$ şeklinde tamir edilmiş, kelimenin son harfinin ᠰ ya da ᠱ olup olamayacağı ve dolayısıyla da boşluğun *kazganmatın* ya da *kazganmasar* biçiminde doldurulup doldurulamayacağı belli olmadığını ancak ikinci seçeneğin metne daha uygun olabileceğini belirtmiştir. Bu parçanın Kül Tëgin’in ölümünden sonraki olayları konu almadığını, yalnızca onun hayatta olduğu dönemler hakkında genel bilgi verdiğini ifade etmiş ve bu şekilde tamir etmeyi tercih etmiştir. Sonrasında bu görüş,

Orkun ve Clauson tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde tamamlanmıştır. (Thomsen, 1896: 182, Not: 98) (Orkun, 1936/I: 64) (EDPT: 186/b) Thomsen tarafından ileri sürülen bir diğer seçenek olan *kazganmasar* okuma önerisi ise ilk olarak Malov tarafından kabul edilmiştir. Sonrasında Tekin (19689, Ergin, Tekin (1988), Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da bu görüş devam ettirilmiş ve *kazganmasar* şeklinde tamamlanmıştır.

3.2.18. élig törög yègdi (...1, BK D36) “ülkeyi, kanunları en iyi şekilde (düzenledim)”

«öze teñri asra yerde» (Radloff, 1895: 65); «[l'ig?] törüg y'g^ädi» (Thomsen, 1896: 127); «[l'ig?] törüg y^eg^ädi» (Orkun, 1936/I: 66); «ilig törüg yegedi» (Malov, 1959: 17); «[ilig] törüg yeğdi» (Tekin, 1968: 245); «[ilig] törüg yigdi» (Ergin, 2013: 80); «[il(i)g t]örüg y(e)gdi» (Tekin, 1988: 50); «élig törwğ yegedi» (Berta, 2010: 170); «[il(i)g t]örüg y(e)gdi» (Şirin User, 2010: 459); «élig törög yègdi» (Ölmez, 2015: 142- 143); «[élig törög] y[èg]di» (Aydın, 2017: 94); «(ilig törüg) y(ig)di» (Ercilasun, 2016: 576)

Bu ifadenin üçüncü kelimesi, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tamamlanmış ve yorumlanmış olmakla birlikte Radloff tarafından *öze teñri asra yerde* (?) şeklinde şekilde gösterilmiş ancak araştırmacılar tarafından bu okuma önerisi kabul edilmemiş ve devam ettirilmemiştir. (Radloff, 1895: 65) Sonraki yayımında ise bu kısmı boş bırakmıştır. (Radloff, 1897: 143) Bu ifade, ilk olarak Thomsen tarafından [l'ig?] törüg y'g^ädi şeklinde tamamlanmıştır. Thomsen, bu ifadenin üçüncü kelimesi ile ilgili kesin bir açıklama yapmamış olmakla birlikte *yiged-* “iyilik etmek” kelimesinden türetilmiş bir kelime olarak değerlendirmiştir. (Thomsen, 1896: 146-147) Orkun ise bu kelimeyi *y^eg^ädi* şeklinde göstermiş, eserinin sözlük kısmında *yegäd-* “yükseltmek, yüceltmek” şeklinde anlamlandırmıştır. (Orkun, 1941/IV: 138) Sonrasında bu okuma önerisi Malov tarafından da kabul edilmiş olmakla birlikte Malov, kelimeyi “улучшаться (geliştirmek)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Malov, 1959: 96) Tekin ise ilk yayımında kelimeyi *y(e)gdi* şeklinde okumuş ve *yeg* “iyi” sıfatının *-di* ile türetilmiş zarf şekli olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968:157) Sonrasında bu okuma ve anlamlandırma önerisi Ergin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup “çok iyi kazandım” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Ergin, 2013: 80-81) Tekin, sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiş olmakla birlikte buradaki *yegdi* kelimesinin zarf fiil olmayıp yüklem fiilini niteleyen bir zarf olması

gerektiğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 108) Tekin tarafından ileri sürülen bu okuma ve anlamlandırma önerisi sonrasında Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Berta ise kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi *yegedi* şeklinde okumuş olmakla birlikte kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Berta, 2010: 170)

3.2.19. karagan k'ısalta (𐰽𐰺𐰸): 𐰽𐰺𐰸𐰺, BK D37)

«karagin kısılta» (Radloff, 1895: 65); «q^ar^ag^yn qys^al^ata» (Thomsen, 1896: 127); «kurgan [karagin?] kısılta» (Radloff, 1897: 143); «k^ar^agⁿ kⁱs^al^ata» (Orkun, 1936/I: 66); «karagin kısıdılata» (Malov, 1959: 18); «qargan qışilta» (Tekin, 1968: 245); «qargan kısılta» (Ergin, 2013: 82); «k(a)r(a)g(a)n kⁱs(ı)lta» (Tekin, 1988: 50); «KRGN qısıltı» (Berta, 2010: 170); «k(a)r(a)g(a)n kⁱs(ı)lta» (Şirin User, 2010: 459); «karagan k'ısalta» (Ölmez, 2015: 143); «karagan kısilta» (Aydın, 2017: 94); «karagan kısılta» (Ercilasun, 2016: 580)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından yaygın olarak bir yer adı olarak değerlendirilmiştir. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *karagin kısılta* şeklinde okunmuş ve “räuber vernichtend (soyguncu, yırtıcı)” şeklinde tercüme edilmiştir. *Kısılta* kelimesini ise *kısılt-* madde başı ile değerlendirmiş ve “*kis* (Uig) zusammendrücken (sıkıştırmak, kısmak)” fiilinden *kis-l-t* (?) şeklinde türetilmiş olabileceğini belirtmiştir. Bu kelimeye ise “vernichten (yıkma, tahrip etmek)” anlamını vermiştir. (Radloff, 1985: 109/b) Sonraki yayımında bu görüşünü değiştirmiş ve ifadeyi, *kurgan [karagin?] kısılta* şeklinde göstermiştir. (Radloff, 1897: 143) Thomsen ise *q^ar^ag^yn qys^al^ata* şeklinde okuduğu bu ifadenin çok belirgin olmadığını belirtmiş ve Radloff gibi birinci kelimeyi *q^ar^ag^yn* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Bunu da *qarag* (Çağ. *qaraq, qarag*) “yağma, çapulculuk” kelimesinin iyelik eki almış ve yükleme halindeki biçimi olarak değerlendirmiştir. Kelime, † (=i,i) olmaksızın › (=n) ile yazıldığı için (yağmayla, çapulculukla anlamını verecek şekilde) bir vasıta halini düşünmenin uygun olduğunu ileri sürmüştür. *Qys^al^ata* kelimesi için ise Osmanlıcadaki *qysalat-* “kısaltmak, kısalatırmak” fiilini kaynak göstermiş ve bununla bağlantılı olarak anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Thomsen, 1896: 182, Not: 101) İfade, Orkun tarafından da *k^ar^agⁿ kⁱs^al^ata* şeklinde okunmuş ve “Karagin kısılta (?)” şeklinde yorumlamıştır. (Orkun, 1936/I: 66) Orkun, ikinci kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamış ve soru işareti koymuştur. Malov da birinci kelimeyi

aynı şekilde okumayı tercih etmiş, ikinci kelimeyi ise *kısdılata* şeklinde göstermiştir. Eserinin sözlük bölümünde ise kelimeyi *кыс(ы)лат-* (*kıs(i)lat-*) madde başı altında değerlendirmiş ve kelimenin “сдавить, укоротить (sıkma, kısaltma)” kelimesi ile bağlantılı olabileceğini belirtmiştir. (Malov, 1959: 90/a) Tekin ise ilk yayımında kelimeyi, *qargan qisilta* şeklinde göstermiş, birinci kelimesini *qargan* (? *qaragan*) “yer adı” olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968: 342) İkinci kelimesini ise *qisil* “glen, mountain- cleft (dağ geçidi)” kelimesi ile bağlantılı olarak anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 345) Sonraki yayımında ise daha öncesinde *k(a)rg(a)n* şeklinde okuduğu birinci kelimeyi, Taryat (Tehin) Yazıtı’ndaki ırmak adı *k(a)r(a)gu* (=Mo. *Kharaa*?) adını da dikkate alarak *k(a)r(a)g(a)n* şeklinde düzeltmeyi uygun gördüğünü belirtmiştir. İkinci kelimeyi ise ilk yayımındaki görüşünü devam ettirerek aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. Bu kelimenin Uygurca metinlerde *tag kısilnta* “dağ geçidinde” şeklinde mevcut olduğunu bugün yalnız Yakutçada düzenli olarak *kıtl* şeklinde yaşadığını ileri sürmüştür. (Tekin, 1988: 108) Ergin, Tekin’in ilk yayımındaki okuma önerisini devam ettirmiş ve ifadeyi “Kargan vadisinde” şeklinde terüme etmiştir. (Ergin, 2013: 82- 83) Tekin tarafından ileri sürülen *k(a)r(a)g(a)n kıs(i)lta* okuma önerisi sonrasında Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Berta ise bu ifadenin ikinci kelimesini aynı şekilde okumayı tercih etmiş, ilk kelimesinin okunuşu ile ilgili herhangi bir öneride bulunmamış ve *KRGN qisiltı* şeklinde sadece harf dizilimine yer vermiştir. (Berta, 2010: 170)

3.2.20. **yalavaçı** (ᠶ᠋ᠯᠠᠪᠠᠴᠢ, BK D39) “elçi”

«yalbaçı» (Radloff, 1895: 67); «y^{al}bčy» (Thomsen, 1896: 127); «yalbaçı» (Radloff, 1897: 144); «y^{al}bčı» (Orkun, 1936/I: 66); «yalabaçı» (Malov, 1959: 18); «yalabaçı» (Tekin, 1968: 245); «yalabaçı» (Ergin, 2013: 72); «yalavaçı» (Clouston, 1972: 921/a); «y(a)l(a)b(a)çı» (Tekin, 1988: 50); «yalaþaçı» (Berta, 2010: 171); «y(a)l(a)b(a)çı» (Şirin User, 2010: 459); «yalavaçı» (Ölmez, 2015: 143); «yalawaçı» (Aydın, 2017: 95); «yalabaçı» (Ercilasun, 2016: 580)

Bu kelime, Radloff, Thomsen ve Orkun tarafından yapılan ilk okumalarda *yalbaçı* ve *yalabçı* şeklinde bağlayıcı ünlüsü olmadan okunmuştur. Thomsen, kelimeyi *yalabčy* ya da *yalabač* kelimesinin iyelik eki almış hali olarak değerlendirmiş ve kelimenin bağlayıcı ünlüsü olmadan vermeyi tercih etmiştir. (Thomsen, 1986: 183)

Orkun da Thomsen'in görüşünü devam ettirerek kelimeyi aynı şekilde göstermiştir. (Orkun, 1936/I: 66) Kelime, ilk olarak Malov tarafından *yalabaçı* şeklinde tamamlanarak okunmuştur. Malov'un okumasından sonraki Tekin, Ergin, Clauson, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da bu görüş devam ettirilmiş ve aynı şekilde tamamlanılarak okunmuş ve anlamlandırılmıştır. (Malov, 1959: 18)

3.2.21. arkışı kelmedi (𐰽𐰺𐰸: 𐰺𐰸𐰺, BK D41) “kervanları gelmedi”

«arkaşı yelmedi» (Radloff, 1895: 67); «^ar]q^yšy y^älm^ädi» (Thomsen, 1896: 128); «arkışı kelmedi» (Radloff, 1987: 145); «[^ar]k^lšı y^elm^edi» (Orkun, 1936/I: 68); «arkışı kelmedi» (Malov, 1959: 18); «ar]qišı yälmädi» (Tekin, 1968: 245); «ar]kışı kelmedi» (Ergin, 2013: 82); «(a)r]k(i)šı k(e)lm(e)di» (Tekin, 1988: 50); «ar^oqışı kelmedi» (Berta, 2010: 172); «(a)r]k(i)šı k(ä)lm(ä)di» (Şirin User, 2010: 460); «arkışı kelmedi» (Ölmez, 2015: 143); «arkışı kelmedi» (Aydın, 2017: 95); «arkışı kelmedi» (Ercilasun, 2016: 580)

Bu ifadenin ikinci kelimesi Radloff Atlası'nda 𐰺𐰸𐰺 (=k²l²md²I), Fin Atlası'nda 𐰺𐰸𐰺 (=y²l²md²I) şeklinde mevcut olduğu için araştırmacılar tarafından *kelmedi* ve *yelmedi* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff, ilk yaptığı yayımda kelimeyi *yelmedi* şeklinde göstermiş ve “Arkasch trabte nicht (arkış rahvan gitti)” şeklinde tercüme etmiştir. Buradaki kelimeyi, *yel-* “tırıs gitmek, rahvan gitmek” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Radloff, 1895: 67) Sonrasında bu okuma ve anlamlandırma önerisi ilk okumalardan Thomsen, Orkun ve Tekin (1968) tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Radloff, sonraki yayımında ifadeyi *kelmedi* kelimesi ile tamamlamayı tercih etmiştir. Araştırmacılar tarafından *yel-* fiilinden ziyade bu şekilde tamamlamanın daha uygun olacağı belirtilmiş ve “arkışı gelmedi” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu tamamlama önerisi Malov, Ergin, Tekin (1988), Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiştir.

3.2.22. ögirip sevinti (𐰽𐰺..., BK D41) “sevinip mutlu oldu”

«ög...» (Radloff, 1895: 67); «ög[di?...» (Thomsen, 1896: 128); «ög...» (Radloff, 1897: 145); «ög[di?...» (Orkun, 1936/I: 68); «ög(di...)» (Malov, 1959: 18); «ög[di?...» (Tekin, 1968: 245); «ög[di...» (Ergin, 2013: 82); «ög[(i)r(i)p s(e)b(i)nti»

(Tekin, 1988: 50); «ög(di...» (Berta, 2010: 172); «ög[(i)r(i)p s(ä)b(i)nti» (Şirin User, 2010: 460); «ögirip sevinti» (Ölmez, 2015: 143); «ög[irip sewinti]» (Aydın, 2017: 95); «ög (...» (Ercilasun, 2016: 580)

Bu ifade, kırık yerlerin farklı şekillerde tamamlanmasından dolayı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. İfadenin birinci kelimesi Radloff, Thomsen, Orkun, Malov, Tekin (1968) ve Ergin tarafından yapılan ilk yayımlarda *ögdi* şeklinde tamamlanmış, Radloff ise sadece *ög* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. İfade, ilk olarak Tekin tarafından *ög[(i)r(i)p s(e)b(i)nti* şeklinde tamamlanmış ve “kıvanıp sevindi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1988: 50) Sonrasında bu tamamlama önerisi Şirin User, Ölmez, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde tamir edilmiştir. Berta ise yazıtın bu okunamayan kısmı ile ilgili herhangi bir yorum yapmamış, ilk okumaları devam ettirerek *ög (di...)* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. (Berta, 2010: 172) Ercilasun ise Radloff ile aynı şekilde herhangi bir yorum yapmadan *ög...* şeklinde göstermiş, okunamayan kısım ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Ercilasun, 2016: 580)

3.2.23. yolagçı (𐤎𐤍𐤏𐤍, BK GD) “öncü birlikleri”

«(çorakka tegi) yollig teginni» (Radloff, 1895: 83); «yol^ygça» (Thomsen, 1896: 128); «yol^gça» (Orkun, 1936/I: 68); «yolugça (?)» (Malov, 1959: 19); «yulugçi» (Tekin, 1968: 234); «yulugçı» (Ergin, 2013: 84); «yol(a)gçı» (Tekin, 1988: 52); «yo(l)lwg» (Berta, 2010: 173); «yol(a)gçı» (Şirin User, 2010: 480); «yolagçı» (Ölmez, 2015: 145); «yolagçı» (Aydın, 2017: 95); «yolugçı?» (Ercilasun, 2016: 584)

Kelime, araştırmacılar tarafından *yolagçı*, *yol^ygça*, *yolugça (?)* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuş ve bağlama ünlüsü farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Radloff, kelimeyi farklı şekilde değerlendirmiş, araştırmacılar tarafından bu görüş devam ettirilmemiştir. (Radloff, 1895: 83) Kelime, Fin Atlası’nda 𐤎𐤍𐤏𐤍 şeklinde bulunduğu için Thomsen, kelimeyi *yol^ygça* şeklinde okumuş ve kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamış, bununla birlikte kelimenin son hecesinin aynı zamanda *çI* ile de okunabileceğini not etmiştir. (Thomsen, 1896: 128) Thomsen tarafından Fin Atlası’ndaki şekil kaynak gösterilerek yapılan bu okuma önerisi, sonrasında Orkun ve Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Kelime, ilk olarak Tekin tarafından yazıtlarda 𐤎 (=a,e) ve 𐤍 (=ı,i) işaretinin sık sık birbiri ile karıştırılmış olunabileceği dikkate alınarak *yulugçı* “yağmacı” şeklinde

okunmuştur. (Tekin, 1968: 234) Sonrasında bu okuma önerisi, Ergin tarafından da kabul edilmiş ve *yulıgçı* “yağmacı” şeklinde okunmuştur. (Ergin, 2013: 85) Tekin, bu okuma önerisini sonrasında değiştirmiş ve bu bağlam içerisinde *yulugçı erig* “yağmacı askerleri” gibi bir ibarenin yersiz olduğunu düşünerek kelimeyi *yol(a)gçı* “yola giden, yola çıkan, yolcu” okumanın daha doğru olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte *yola-* “yola çıkmak, yürümek” fiilinden *-gçı* eki ile türemiş olan bu kelimenin Türk dillerinden Türkmencede *yōlagçı* “yolcu”, Yeni Uygurcada *yolawçı*, Kazakçada *jolawşı*, Kırgızcada *colōçu* şeklinde mevcut olduğunu belirtmiş bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 110) Tekin’in bu görüşü sonrasında Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Berta ise kelimeyi *yo(l)lwg* şeklinde göstermiş, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ercilasun ise emin olmamakla birlikte kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek *yolugçı?* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. (Ercilasun, 2016: 58)

3.2.24. keçenke tegi (𐰽𐰺𐰸𐰸: 𐰽𐰺, BK GD) “keçen’e kadar”

«keçenke tegi» (Radloff, 1895: 83); «k^äç^änkä t^ägi» (Thomsen, 1896: 128); «k^eçⁱnke t^egi» (Orkun, 1936/I: 68); «keçenke tegi» (Malov, 1959: 19); «kächinkä tägi» (Tekin, 1968: 245); «keçinke tegi» (Ergin, 2013: 84); «k(e)ç(e)nke t(e)gi» (Tekin, 1988: 52); «keçinke tegi» (Berta, 2010: 154); «k(ä)ç(ä)nke t(ä)gi» (Şirin User, 2010: 460); «keçenke tegi» (Ölmez, 2015: 145); «keçenke tegi» (Aydın, 2017: 95); «keçenke tegi» (Ercilasun, 2016: 584)

Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından *keçenke* ve *keçinke* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Kelime, Radloff, Thomsen tarafından yapılan ilk okumalarda *keçenke* şeklinde okunmuş, ilk olarak Orkun tarafından *keçinke* şeklinde tamamlanmıştır. Sonrasında bu tamamlama önerisi Tekin, Ergin ve Berta tarafından da devam ettirilmiş ve bağlayıcı ünlüsü “i” ile okunmuştur. Tekin, sonraki okumasında James Homilton’u kaynak göstererek kelimeyi *keçen* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Kelime, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da aynı şekilde değerlendirilmiş ve *keçenke* şeklinde okunmuştur.

3.2.25. tönker (𐰽𐰺𐰸, BK G8) “Tönker, yer adı”

«tönkeş» (Radloff, 1895: 69); «tönk^äs» (Thomsen, 1896: 105); «tünker» (Radloff, 1897: 146); «tönkeş» (Radloff, 1897: 176/a); «tönk^eş» (Orkun, 1936/I: 70);

«töñkeş» (Orkun, 1941/IV: 169); «(tüñ)ker» (Malov, 1959: 18); «töñkäs~ töñker» (Tekin, 1968: 246, 385); «tönkes» (Ergin, 2013: 84); «töñk(e)r» (Tekin, 1988: 52); «tWñkr» (Berta, 2010: 174); «töñk(ä)r» (Şirin User, 2010: 460); «töñker» (Ölmez, 2015: 144); «töñker» (Aydın, 2017: 97); «töñker» (Ercilasun, 2016: 584)

Kelime, araştırmacılar tarafından *töñker*, *töñkeş* ve *töñkes* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuş, kelimenin son harfinin okunuşu konusunda görüş birliği sağlanamamıştır. Kelime, Radloff ve Orkun tarafından *töñkeş* şeklinde, Thomsen, Tekin (1968), Ergin tarafından yapılan okumlarda ise *tönkes* şeklinde okunmuş ve bir “yer adı” olarak değerlendirilmiştir. Malov tarafından da kelime, *(tüñ)ker* şeklinde tamamlanmıştır. Tekin, kelimenin aslında *töñk(e)r* şeklinde okunması gerektiği ileri sürülmüş ve yer adı olarak değerlendirilmiştir. Tekin’den sonra Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da bu görüş devam ettirilmiş ve son harfi *r* ile okunmuştur. Aydın, kelimenin Fin Atlası’nda BK G7’deki için $\Upsilon (=r^2)$, BK G8’deki şekil için $\text{I} (=s^2)$ harfi belirlendiği için araştırmacılar tarafından kelimenin farklı şekillerde değerlendirildiğini, ancak yazıttaki bu kısım taşıdaki tam kopma yerinde olduğu için kelimenin tam olarak tespit edilmesinin zor olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte gerçekte r^2 ve s^2 işaretlerinin ancak bu işaretin sol üst ve sağ üst köşelerindeki çengelin olup olmaması ile ayırt edilebildiği için hangi harf olduğunu belirlemenin güç olduğunu ve bu kelimenin *töñker*, *töñkeş* ve *töñkes* olmak üzere üç şekilde de okunmaya uygun olduğunu ileri sürmüştür. (Aydın, 2016: 149) Kelimenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.2.26. kañı lisün (𐰪𐰆𐰽: 𐰆𐰆𐰽𐰆, BK G11) “kañı lisün”

«maña lisün» (Radloff, 1895: 71); «m^aña lisün» (Thomsen, 1896: 130); «akañı lisün» (Radloff, 1897: 147); «m^ana lisün» (Orkun, 1936/I: 70); «maña lisün» (Malov, 1959: 18); «kañı lisün» (Tekin, 1968: 246); «kangı Lisün» (Ergin, 2013: 72); «k(a)ñı lisün» (Tekin, 1988: 54); «qañı li swn» (Berta, 2010: 175); «k(a)ñı lisün» (Şirin User, 2010: 461); «kañı lisün» (Ölmez, 2015: 144); «kañı lisün» (Aydın, 2017: 87); «kañı lisün» (Ercilasun, 2016: 588)

Bu ifadenin birinci kelimesi araştırmacılar tarafından *maña*, *akañı*, *kañı* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuştur. Yazıtlarla ilgili Radloff tarafından yapılan ilk yayımında *maña* şeklinde okunmuştur. Sonrasında bu okuma önerisi Thomsen, Orkun

ve Malov tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Bununla birlikte Thomsen, bu ifadenin ilk kelimesi *maņa* “bana, bende” anlamında bir kelime değil de *aqaņy* şeklinde okunabilecek bir kelime ise o zaman kelimenin çevirisini “[falancanın] babası Lisün” şeklinde tercüme edilmesi gerektiğini belirtmiş, okumasında ise kelimeyi *maņa* şeklinde göstermiştir. (Thomsen, 1896: 185, Not: 110) Radloff, sonraki yayımında bu görüşünü değiştirmiş ve kelimeyi *akaņı* “sein Vater (babası)” şeklinde göstermiştir. Bu görüş, araştırmacılar tarafından kabul görmemiş ve devam ettirilmemiştir. (Radloff, 1897: 147) Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*’nde kelimeyi ilk hecede yazılmayan bir *a* ünlüsü olmadan *kaņı* şeklinde okumuş, özel isim olarak değerlendirmiş ve söz konusu harf dizisinin ancak *k(a)ņı* şeklinde okunabileceğini belirtmiştir. (Tekin, 1968: 246, 279) Tekin’in bu okuma önerisinden sonra Ergin, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Bununla birlikte Ergin, kelimeyi *kaņg* “baba” kelimesi ile bağlantılı olarak “babası” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 86-87) Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *lisün* kelimesi ile birlikte özel isim olarak değerlendirilmiştir. Berta, “lisün” şeklinde de okunan kelimeyi *li swn* şeklinde iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Berta, 2010: 175)

3.2.27. **taman tarkan (ᠲᠠᠮᠠᠨ ᠲᠠᠷᠠᠨ), BK G14 “Taman Tarkan”**

«taman tarkan» (Radloff, 1895:71); «t^am^an t^arq^an» (Thomsen, 1896: 131); «t^am^an t^ark^a[n]» (Orkun, 1936/I: 40); «taman tarkan» (Malov, 1959: 19); «taman tarkan» (Tekin, 1968: 246); «taman tarkan» (Ergin, 2013: 86); «t(a)m(a)n t(a)rk(a)n» (Tekin, 1988: 54); «ataman tarkan» (Tekin, 1995/2. Bsk. 1998: 80, 98); «...taman tar^oqan» (Berta, 2010: 177); «(a)t(a)m(a)n» (Şirin User, 2010: 461); «taman tarkan» (Ölmez, 2015: 145); «ataman tarkan» (Aydın, 2017: 99); «taman tarkan» (Ercilasun, 2016: 588)

Bu ifadenin birinci kelimesi, yazıtlarda ilk hecedeki *a*, *e* ünlüsünün yazılmaması nedeniye *ataman* ve *taman* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve unvan grubu niteleyicisi olarak değerlendirilmiştir. Kelime, Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *taman* şeklinde okunmuştur. Bu okuma önerisi, sonrasında Thomsen, Orkun, Malov, Tekin (1968), Ergin, Tekin (1988) tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Kelime, Orhon Yazıtları ile ilgili Türkiye’de yapılan metin yayımlarından ilk olarak Tekin’in 1995 yılında gerçekleştirdiği eserde

olarak açıklamış, Çin kaynaklarında kelimenin *İ-kin* ve yanlış heceleme ile *Ssukin* şeklinde kaydedildiğini belirtmiştir. Clauson Kâşgarlı tarafından yapılan *Köl İrkin* açıklamasının ikna edici olmadığını ileri sürmüş ve *köl/kül* kelimelerinin birbiriyle aynı olmadığını kesin olduğunu ifade edip Kutadgu Bilg’de geçen *Kül İrkin, İla İrkini* şeklinde başka unvan gruplarını da örnek göstermiştir. Bununla birlikte kelimenin *Kül/Köl İrkin* okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından bir görüş birliği sağlanamamıştır.¹¹⁷

3.2.29. buyla бага tarkan (𐰇𐰺𐰠𐰢𐰣𐰤𐰥𐰦𐰧𐰨), BK G14) “Buyla Baga Tarkan”

«boyla бага tarkan» (Radloff, 1895: 71); «buylab^aга tarkan» (Thomsen, 1896: 131); «boyla бага tarkan» (Radloff, 1897: 149); «boyla b^aга t^{rk}aⁿ» (Orkun, 1936/I: 72); «boyla бага tarkan» (Malov, 1959: 19); «boyla бага tarkan» (Tekin, 1968: 246); «boyla бага tarkan» (Ergin, 2013: 86); «boyla bağa tarkan» (Clauson, 1972: 385/b); «buyla b(a)g(a) t(a)rk(a)n» (Tekin, 1988: 54); «boyla бага тарқан» (Berta, 2010: 177); «buyla b(a)g(a) t(a)rk(a)n» (Şirin User, 2010: 461); «buyla бага tarkan» (Ölmez, 2015: 145); «boyla бага tarkan» (Aydın, 2017: 99); «boyla бага tarkan» (Ercilasun, 2016: 588)

Bu ifadenin birinci kelimesi, Türk Runik alfabede 𐰇 (=o, u) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir durum bulunmamasından dolayı *buyla* ve *boyla* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime *boyla* şeklinde okunmuştur. Radloff, sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiş ve kelimeyi *o* ile okumuştur. (Radloff, 1895: 71) (Radloff, 1897: 149) Kelime, Thomsen tarafından *buyla* şeklinde *u* ile okunmuş olmakla birlikte Thomsen, kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Thomsen, 1896: 131) Sonrasında bu okuma, Tekin (1988), Şirin User ve Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve *buyla* şeklinde *u* ile okunmuştur. Radloff tarafından yapılan bu okuma önerisi ise sonrasında Orkun, Malov, Tekin, Ergin, Clauson, Berta, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve kelime, *boyla* şeklinde okunmuş ve yaygın olarak “baga tarkan ile birlikte kullanılan yüksek bir unvan” olarak anlamlandırılmıştır. Tunyukuk Yazıtı batı yüzü 6. satırda da aynı şekilde kullanılmış olan bu ifade ile ilgili Semih Tezcan ise farklı bir açıdan yaklaşmış ve “göçebe boyların ve ordunun nereden nereye götürülmesi

¹¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bilge Özkan Nalbant. 2018. Kür/Kül “Cesur, Kahraman” Sözcüğü Üzerine. *Türk Bilig*. S. 35: 155-164.

gerektiğini belirlemek, devlet toprakları üzerinde boyların düzenli ve planlı biçimde hareketlerini sağlamak” şeklinde anlamlandırmıştır. Unvana “hayvanı yönetmek için burnuna takılan çubuk”, mecazen “orduyu yöneten komutan” anlamını vermiş¹¹⁸ ve *buyla* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Aydın ise Tezcan’ın bu anlamlandırmasının epeyce bir mecazi düşünmek gerektirdiğini açıklamış ve unvanın yapısının Türkçe kurallarla açıklanabilmesinin güç olduğunu belirtmiştir. Uygur kağanlığı döneminin en önemli yazıtlarından olan Tariat Yazıtı’nın kuzey yüzünün 2. satırında geçen *bila* sözcüğünün *boyla* unvanının değişik bir söylenişi olduğunu da eklemiştir. (Aydın, 2019/b:72) Bu ifadenin kökeni ile ilgili araştırmacılar tarafından çok farklı görüşler öne sürülmüştür.¹¹⁹ Bununla birlikte ifadenin okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından kesin bir görüş birliği sağlanamamış ve farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

3.2.30. ertinü (𐰽𐰺𐰍, BK G15) “pek, pek çok”

«erteñü» (Radloff, 1895: 73); «rtñü» (Thomsen, 1896: 131); «erteñü» (Radloff, 1897: 149); «rtñü» (Orkun, 1936/I: 72); «erteñü» (Malov, 1959: 19); «ärtinü» (Tekin, 1968: 246); «ärtinü» (DTS: 182/a); «ertingü» (Ergin, 2013: 72); «(e)rt(i)ñü» (Tekin, 1988: 42); «ertiñü» (Berta, 2010: 177); «(ä)rt(i)ñü» (Şirin User, 2010: 461); «ertinü» (Ölmez, 2015: 145); «ertinü» (Aydın, 2017: 99); «ertinü» (Ercilasun, 2016: 568)

Kelime, araştırmacılar tarafından bağlayıcı ünlüsünün okunuşunun farklı şekillerde değerlendirilmiş olmasından dolayı *ertinü* ve *erteñü* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk okumada *erteñü* şeklinde gösterilmiştir. Radloff, sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiş ve aynı şekilde okumuştur. (Radloff, 1897: 149) Radloff, eserinin sözlük bölümünde kelimeyi,

¹¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Semih Tezcan.1977. Eski Türkçe *buyla* ve *baga* Sanları Üzerine. **TDAY-B.** s.53-69.

¹¹⁹ “Ramstedt, bu unvanı kökeni bilinmeyen sözcüklerden sayarak Slav dillerindeki biçimler üzerinde durur ve *begile* sözcüğünden benzeşme yoluyla *boyla* biçimine dönüşmüş veya **boy/ *buy* sözcüğünden **-la/*le* eki ile yapılmış olabileceğini ifade eder. Ramstedt’in ayrıca Mançuca *bō* “ev” sözcüğü ile de ilişkilendirmek niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. *Baga* sözcüğünün kökeni ve yapısı ile ilgili de farklı görüşler mevcuttur. Ramstedt, Moğolca *bagatur* “kahraman” sözcüğündeki *-tur* eki çıkarıldığında geriye kalan *baga* sözcüğü ile bir ve aynı olduğunu öne sürmüş olsa da kökenini bilmenin güç olduğunu belirtmiştir. Giraud’a göre de bu unvan İranî kökenlidir ve büyük bir olasılıkla *beg* sözcüğü ile akrabadır. Doerfer, *baga* sözcüğünün unvan değil, özel ad olduğunu ileri sürmüştür. Semih Tezcan ise Oğuz grubu Türk yazı dillerinde *baga*, öteki Türk yazı dillerinde *baka* olarak yaşayan “kaplumbağa” anlamındaki sözcük ile birleştirme taraftarıdır. Yong Song Li, *baka* sözcüğünü yansıma ile oluşmuş bir sözcük olarak değerlendirmiş ve **baka < *bakka < *bakga < bak* “vaklamak” + *ga* “yansıma sözcüklerini yapan ek” şeklinde açıklamıştır.

Ayrıntılı bilgi için bkz.: Erhan Aydın. 2019. **Türklerin Bilge Atası Tonyukuk**. İstanbul: Kronik Kitap. s. 71- 74.

(vergl. *Ärdäm* (Uig.)) şeklinde açıklamış ve kelimenin bulunduğu cümleyi ise “sie brächten die Huldigung dar (saygılarını sundular)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1895: 92/b) Buradan da anlaşılacağı üzere kelimeyi Uygurca *erdem* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Thomsen da kelimeyi Radloff ile aynı şekilde okumuş, *ärräñü* (*ärräñü?*) kelimesinin karanlık görüldüğünü ancak biçim olarak daha çok zarfı andırdığını belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 185, Not: 113) Orkun da Thomsen ve Radloff tarafından ileri sürülen bu okuma önerisini devam ettirmiş, kelimeyi “fevkalâde, son derece” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1941/IV: 45) Sonrasında kelimeyi Malov da aynı şekilde okumuş ve eserinin sözlük bölümünde *erteñ-* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve “очень* (çok)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Malov, 1959: 91/b) Kelime, daha öncesinde kesin olmamakla birlikte ilk olarak Thomsen tarafından *ertiñü* şeklinde değerlendirilmiştir. Metin yayımında ise ilk olarak Tekin tarafından kelime *ertiñü* şeklinde bağlayıcı ünlüsü *i* ile gösterilmiştir. Tekin, bu ifadeyi, *ertiñü ti mag* şeklinde okumuş *ti* kelimesini *ertiñü* kelimesi ile eş anlamlı bir zarf olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968: 246) Kelimeyi eserinin sözlük bölümünde, *ertiñü* “very (çok)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Tekin, 1968: 329/b) Sonrasında Ergin tarafından da bu görüş kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Ergin, bu kelimedden sonra gelen *ti* kelimesi ile bu kelimeyi birlikte düşünmüş ve *ti* kelimesini “dâima, dâimi, devamlı, kesintisiz; sağlam, katı, pek çok” şeklinde, *ertüñgüti* kelimesini de “fevkalade çok, pek çok” şeklinde açıklamıştır. (Ergin, 2013: 124,143) Buradaki ilk iki ifadeyi Tekin gibi birbirini tamamlayan ve pekiştirme anlamı katan zarf olarak değerlendirmiştir. Tekin’in bu okuma ve anlamlandırma önerisi Tekin’den sonra yapılan okumalarda yaygın olarak kabul edilmiş ve Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da kelime aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.2.31. timag kılı (...kɪʁʁ, BK G15) “saygıda (?) bulundular”

«timag šd» (Radloff, 1895: 73); «äti mag(?)» (Thomsen, 1896: 131); «eti mag» (Radloff, 1897: 149); «tim g (?)» (Orkun, 1936/I: 72); «eti mag» (Malov, 1959: 19); «ti mag» (Tekin, 1968: 246); «ti umug itdi» (Ergin, 2013: 86); «timag» (Tekin, 1988: 54); «tImG» (Berta, 2010: 177); «tim(a)g» (Şirin User, 2010: 461); «timag» (Ölmez, 2015: 145); «timag?» (Aydın, 2017: 99); «timag» (Ercilasun, 2016: 588)

Araştırmacılar tarafından çözülmesi en zor kelimelerden biri olarak değerlendirilen bu ifadenin birinci kelimesi *timag*, *äti mag* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kelime, Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında öncelikle *timag* şeklinde gösterilmiş ve kendisinden önce gelen *ertenju* kelimesi ile beraber “die Ehrenbezeigun, Huldigung (?) (şeref, saygı göstermek)” şeklinde tercüme edilmiştir. Bununla birlikte kelime ile ilgili “die Schreibweise ist auffallend, da k nur mit palatalen Vocalen, ʃ nur mit gutturalen Vocalen steht” şeklinde bir açıklama yapmış ve hecelemenin dikkat çekici olduğunu ve k işaretinin sadece palatal seslerle ʃ işaretinin ise gırtlak sesleri ile beraber kullanıldığını belirtmiştir. (Radloff, 1895: 129/b) Sonraki yayımında ise bu görüşünü değiştirerek kelimeyi *eti mag* iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve *eti* kelimesini “bedeutend, tüchtig; sehr (önemli, verimli; çok)” şeklinde, *mag* kelimesini ise “das Lob (övgü)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1897: 163/b, 181/b) Buradan da anlaşılacağı üzere Radloff *eti* kelimesini kendisinden önce gelen *ertenju* kelimesi ile eş anlamlı bir kelime olarak değerlendirmiştir. Kelime, Thomsen tarafından da kesin olmamakla birlikte *äti mag(?)* şeklinde okunmuştur. Thomsen, *ertenju* kelimesinden sonra gelen ve *timg* şeklinde harflenen kelimenin iki ayrı kelimedenden oluşmuş olması gerektiğini çünkü k işareti ile ʃ işaretinin aynı kelimedede yer alamayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte iki ayrı kelime olarak okuduğu bu ifadedeki *mag* kelimesini Vambery’i kaynak göstererek “hoch; höhe, Auszeichnung, Lob (yüksek, yükseklik, ödül, övgü)” şeklinde anlamlandırmıştır. Kelimenin Uyg. *magu* (Çag. *mag*) kelimesi ile ilintili olabileceğini, *äti mag (it-)* kelimelerinin “birine büyük saygı göstermek” şeklinde bir anlamda kullanılmış olmasının imkân dahilinde olduğunu ileri sürmüştür. Radloff sonraki yayımında bu görüşü devam ettirerek ifadeyi yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı şekilde *eti mag* olmak üzere iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve Thomsen ile aynı şekilde anlamlandırmıştır. Orkun ise kelimenin okunuşu ile ilgili herhangi bir öneride bulunmamış ve kelimeyi *tim g (?)* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. Tekin ise Orhon Türkçesi Grameri’nde kelimeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş *ti mag* şeklinde okumuş ve *ti* “firm, hard, strong” kelimesini bu kelimedenden önce gelen *ertiju* kelimesi ile eş anlamlı olarak değerlendirmiştir. (Tekin,1968:380) *Mag* kelimesini ise “glory, honor (?), praise (övgü)” şeklinde açıklamıştır. (Tekin, 1968: 355) Sonraki okumasında ise *ti ertiju* yapısına başka bir yerde rastlamadığını *mag* kelimesinin ise Türkçe değil Moğolca

olduğunu belirtmiş ve bu ifadeyi *timag* (<*tumag*) şeklinde tek bir kelime olarak okumayı tercih etmiştir. Bu ifadenin, Türkmençe *tumaklı* “gordıy, vajnıy, nadmennıy (mağrur, gururlu)” kelimesinden yola çıkarak *timag* (<**timag*) “gurur, vekar, şeref” olarak anlaşılabilirliğini öne sürmüştür. *Timag itdi*’yi izleyen *ögd[i]* “övgü” kelimesinin de bu yorumu desteklediğini belirtmiştir. (Tekin, 1988: 112) Ergin ise ifadeyi farklı bir şekilde değerlendirmiş, *ertingü ti umuğ i[tdi?]* şeklinde okumuş, “fevkalâde çok iltica etti...” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 86-87) Bu okuyuşundaki *ertingü ti* kelimelerini eş anlamlı bir zarf olarak değerlendirmiş, *ti* kelimesini “dâima, dâimi, devamlı, kesintisiz; sağlam, katı, pek çok” şeklinde açıklamış, *ertingüti* kelimesini de “fevkalade çok, pek çok” şeklinde açıklamıştır. (Ergin, 2013: 124,143) *Umuğ* kelimesini ise “ümit, destek, dayanak, mesnet, melce” şeklinde tercüme etmiş ve ifadeyi bu şekilde yorumlamıştır. (Ergin, 2013: 142) Berta ise kelimenin okunuşu ile ilgili bir okuma önerisinde bulunmamış ve yalnızca *tImG* şeklinde harf dizilimine yer vermiştir. (Berta, 2010: 177) Sonrasında Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da kelime, *timag* şeklinde okunmuş ve “saygı, övgü” kelimeleri ile bağlantılı olarak anlamlandırılmıştır.

3.2.32. ağır taşığ yogan ıg (𐰽𐰺: 𐰽𐰺𐰽: 𐰽𐰺𐰽𐰺, BK G15) “ağır taşları, kalın ağaçları”

«...» (Radloff, 1895: 73); «^ag^yr t^aş^yg[...]_g yugn[.]_g» (Thomsen, 1896: 131); «ağır taşığ yogın(mı)ş» (Radloff, 1897: 149); «^ag^rt^aş^g yugⁿ. g» (Orkun, 1936/I: 72); «(ağır taşığ) yogın(mı)ş» (Malov, 1959: 19); «agar taşığ yoğun ig» (Tekin, 1968: 246); «agar taşığ yogun ig» (Ergin, 2013: 86); «(a)g(ı)r t(a)ş(ı)g yog(a)n ıg» (Tekin, 1988: 54); «ağır taşığ yogwn .ş» (Berta, 2010: 177); «(a)g(ı)r t(a)ş(ı)g yog(u)n ıg» (Şirin User, 2010: 461); «ağır taşığ yogan ıg» (Ölmez, 2015: 139145); «ağır taşığ yogun ıg» (Aydın, 2017: 99); «ağır taşığ yoğun ıg» (Ercilasun, 2016: 588)

Yazıttaki bu okunamayan kısım araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tamamlanmış ve anlamlandırılmıştır. Radloff yazıtlarla ilgili ilk yaptığı yayımda bu ifade ile ilgili herhangi bir okuma önerisinde bulunmamış, boş bırakmıştır. (Radloff, 1895: 73) Thomsen ise *^ag^yr t^aş^yg[...]_g yugn[.]_g* şeklinde göstermiş, ifade ile ilgili herhangi bir yorumda bulunmamıştır. (Thomsen, 1896: 131) Thomsen tarafından yapılan bu okuma önerisi sonrasında Orkun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Orkun da ifade ile ilgili herhangi bir yorumda bulunmamış ve boş

bırakmıştır. (Orkun, 1936/I: 72) Radloff, sonraki yayımında ifadeyi *agir taşıg yogin(mi)ş* şeklinde tamamlamış ve “die mächtigen Stein verehrt haberden (?) (kudretli taş saygı duymuş)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1897: 149) Bu tamamlama önerisi sonrasında Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde tamamlanmıştır. (Malov, 1959: 19) Bu ifade ilk olarak Tekin tarafından *agar taşıg yoğun ig* şeklinde tamamlanmış ve “heavy Stones and thick wood (ağır taşlar ve kalın odunlar)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968: 280) Tekin, sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiş ve *ig* kelimesini *ı* “ağaç” kelimesinin yükleme (belirli nesne) hâli olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1988: 112) Tekin tarafından ileri sürülen bu okuma ve yorumlama önerisi sonrasında Ergin, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde tamamlanıp anlamlandırılmıştır. Berta ise bu ifadenin ikinci kısmının tamamlanışından emin olamamış, *yogwn .ş* şeklinde göstermiş ve ifade ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. (Berta, 2010: 177)

3.2.33. uzug (𐌵𐌹𐌸, BK GB) “sanat işini”

«...» (Radloff, 1895: 83); «uz^yg» (Thomsen, 1896: 134); «uz^lg» (Orkun, 1936/I: 40); «uzıg» (Malov, 1959: 19); «uzug» (Tekin, 1968: 247); «uzug» (Ergin, 2013: 94); «uz(u)g» (Tekin, 1988: 54); «wzwwg» (Berta, 2010: 178); «oz(ı)g» (Şirin User, 2010: 461); «uzug» (Ölmez, 2015: 145); «uzug» (Aydın, 2017: 100); «uzug» (Ercilasun, 2016: 588)

Yazıttaki okunamayan bu kısım, araştırmacılar tarafından kelimenin bağlayıcı ünlüsünün farklı şekillerde tamamlanmasından dolayı *uzug* ve *uzig* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Kelime, Radloff tarafından yapılan ilk yayımda tamamlanmamış ve boş bırakılmıştır. Thomsen, *bedizig*'ten sonra gelen bu kelimeyi *uzig* şeklinde tamamlamış ve “resmini” şeklinde tercüme etmiş, *uz* ismi ile +g ekinin bağlayıcı ünlüsünü uyuma bağlı olmadan *ı* ile okumuştur. Thomsen, okumalarında genellikle kelimeye gelen eklerin bağlayıcı ünlüsünü dudak uyumuna bağlı olmadan okumuştur. Thomsen'dan sonra Orkun ve Malov tarafından yapılan okumalarda da dudak uyumuna dahil edilmeden bağlayıcı ünlüsü *ı* ile okunmuştur. Kelime, Türkiye’de yazıtlarla ilgili yapılan metin yayımlarında ilk olarak Tekin tarafından dudak uyumuna bağlı olarak *uzug* şeklinde okunmuştur. Tekin’den sonra Ergin, Berta, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da kelime dudak uyumu kuralına uyularak *uzug* şeklinde okunmuştur. Yazıtlarda *𐌵* (=o, u) işaretinin okunuşu

ile ilgili ayırıcı bir işaret bulunmamasından dolayı kelime Şirin User tarafından *oz(t)g* şeklinde okunmuş ve *ozıg* “kişi adı” olarak değerlendirilmiştir. (Şirin User, 2010: 529)

3.2.34. *yollug tegin* (𐎶𐎵𐎶𐎠, BK GB) “Yollug Tegin”

«yolıg tegin» (Radloff, 1895: 83); «yol^yg tigin» (Thomsen, 1896: 134); «yol^ug tiğ’in» (Orkun, 1936/I: 72); «yolıg tigin» (Malov, 1959: 19); «yol(l)ug tigin» (Tekin, 1968: 247); «yol(l)ug tigin» (Ergin, 2013: 94); «yol(lu)g tig(i)n» (Tekin, 1988: 54); «yol(l)wg tegin» (Berta, 2010: 178); «yol(lu)g tig(i)n» (Şirin User, 2010: 461); «yollug tegin» (Ölmez, 2015: 145); «yol<l>ug tegin» (Aydın, 2017: 100); «yol(l)ug tigin» (Ercilasun, 2016: 588)

Kelime, BK GB yüzünde 𐎶𐎵𐎶𐎠 şeklinde tek 𐎶 ile, KD GB1’de 𐎶𐎵𐎶𐎠 şeklinde iki 𐎶 ile yazılmış olmasından dolayı Radloff, Thomsen, Orkun, Malov tarafından yapılan ilk okumalarda kelime *yolıg* şeklinde tek *l* ile okunmuş ve özel isim olarak değerlendirilmiştir. Türkiye’de yapılan metin yayımlarından ilk olarak Tekin (1968) tarafından iki *l* ile *yollug* şeklinde okunmuş ve “fortunate, happy, lucky (şans, mutluluk, talih)” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1968: 406) Tekin’den sonra Ergin, Tekin (1988), Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda kelime, Bilge Kagan’daki şekil, Kül Tigin’e benzetilerek “çift l” ile *yollug* şeklinde okunmuştur.

3.2.35. kövürgesi eterçe (𐎶𐎠𐎶𐎠𐎶𐎠: 𐎶𐎠𐎶𐎠, BK B4) “davullarının gümbürdercesine”

«köbrgisi trča» (Radloff, 1895: 83); «köbr^üg^äsi t^ärčä» (Thomsen, 1896: 133); «kü bergüsi terce» (Radloff, 1897: 156); «köbr^üg^esi t^erçe» (Orkun, 1936/I: 72); «köbrügesi terçe» (Malov, 1959: 20); «köbürgäsi ätärčä» (Tekin, 1968: 247); «köbürgesi öterçe» (Ergin, 2013: 94); «köb(ü)rg(e)si (e)t(e)rçe» (Tekin, 1988: 56); «kößürgesi eter^oçe» (Berta, 2010: 178); «köbürgesi eterce» (Alyılmaz, 2005: 106); «köb(ü)rg(ä)si (ä)t(ä)rčä» (Şirin User, 2010: 461); «kövürgesi eterçe» (Ölmez, 2015: 146); «köwürgesi eterce» (Aydın, 2017: 100); «köbürgesi öterçe» (Ercilasun, 2016: 592)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk yayımda kelime, *köbrgisi trča* şeklinde gösterilmiş ve kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. (Radloff, 1895: 83) Thomsen ise ifadeyi *köbr^üg^äsi t^ärčä* şeklinde okumuş ve “gök (kubbe)... olunca” şeklinde tercüme

etmiştir. Birinci kelime ile ilgili ise almış olduğu *-si* ekinden de anlaşıldığı gibi sonunun bir ünlü ile bitmesi biraz şaşırtıcı olsa da *köbürge* kelimesini Çağataycadaki *köbrük* kelimesine benzeterek “köprü (kubbe)” şeklinde tercüme ettiğini belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 187, Not: 117) İfade, Orkun tarafından da aynı şekilde gösterilmiştir. Orkun, birinci kelimeyi “davulu” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 72) Eserinin sözlük bölümünde ise kelimeyi *köbrügä* şeklinde göstermiş ve “davul” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1941/IV: 61) Malov tarafından da aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Bu kelime, *köbürgesi* şeklinde ilk olarak Tekin tarafından okunmuş ve “bridge (köprü)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968: 351) Buradaki “köprü” anlamlandırmasının “gök köprüsü (davulu)” şeklinde bir anlamlandırma olduğunu sonraki okumasında da belirtmiştir. Kelime, Moğolcadaki *kögerge*, *kögürge* “davul” kelimesi ile bağlantılı olduğunu düşünerek bu şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Sonrasında Ergin, Tekin, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın tarafından yapılan okumalarda da bu görüş devam ettirilerek kelime, *köbürgesi/kövürgesi/köwürgesi* şeklinde okunmuş ve Moğolca *kögerge* kelimesi ile bağlantılı olarak “davulu” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu ifadenin ikinci kelimesi ise araştırmacılar tarafından *terçe*, *öterçe* ve *eterçe* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuş ve bir önceki kelime ile bağlantılı olarak farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Kelime, Thomsen, Radloff, Orkun ve Malov tarafından yapılan ilk okumalarda *terçe* şeklinde okunmuştur. Radloff, Thomsen ve Orkun tarafından kelime ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Kelimenin ilk hecesinde yazılmayan bir *e* ünlüsünün var olduğu düşünülerek *eterçe* şekliyle ilk olarak Tekin tarafından okunmuş ve kendisinden önceki kelime ile birlikte *as if the bridge of heavens* “gök köprüsü (davulu) gürler gibi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968: 247, 281) Tekin, sonraki okumasında da bu okuyuşunu devam ettirmiş ve kelimeyi aynı şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1988: 112-113) Tekin tarafından ileri sürülen bu okuma anlamlandırma önerisi Berta, Alyılmaz, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Ergin ise kelimeyi *öterçe* şeklinde okumuş ve “gürler gibi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 94-95) Eserinin sözlük bölümünde kelimeyi *öt-* “ötmek, kükremek, gürlmek” kelimesi ile bağlantılı olarak düşünmüş ve bu şekilde anlamlandırmıştır. (Ergin, 2013: 138) Sonrasında bu okuma önerisi, Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Ercilasun, *et-* “böğürmek” fiilinin hiçbir yerde bulunmadığını buna karşılık 16. yy’a ait *Bâbüsu’l-Vâsıt* adlı Arapça-Farsça sözlükten

naklen *öt-* fiilinin teke için “melemek” geyik için “böğürmek” anlamlarının mevcut olduğunu ileri sürmüş ve kelimenin *öt-* fiili ile tamamlanmasının daha uygun olduğunu belirtmiştir. (Ercilasun, 2016: 641, Not: 129)

3.2.36. tagda sıgun etser (ᠲᠠᠭᠳᠠ ᠰᠢᠭᠤᠨ ᠡᠲᠰᠡᠷ: ᠯᠢᠲ, BK B5) “dağlarda geyikler böğürdüğü vakitki”

«tagda ... teser» (Radloff, 1895: 83); «^agda sıgun tsr» (Thomsen, 1896: 133); «^agda sıgun tsr» (Orkun, 1936/I: 73); «tagda sıgun tezser» (Malov, 1959: 20); «tagda sıgun ätsär» (Tekin, 1968: 247); «tagda sıgun ötsr» (Ergin, 2013: 94); «t(a)gda sıgun (e)ts(e)r» (Tekin, 1988: 56); «tagda sıgun etser» (Berta, 2010: 178); «t(a)gda sıgun (ä)ts(ä)r» (Şirin User, 2010: 461); «tagda sıgun etser» (Ölmez, 2015: 146); «tagda s²ıgun etser» (Aydın, 2017: 100); «tagda sıgun ötsr (ança sıgtap)» (Ercilasun, 2016: 592)

Bu ifadenin üçüncü kelimesi, araştırmacılar tarafından *etser*, *ötsr* ve *tezser* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Kelime ile ilgili Thomsen ve Orkun tarafından yapılan okumalarda herhangi bir yorum yapılmamış ve yalnızca *tsr* şeklinde harf dizilimine yer verilmiştir. Bununla birlikte kelimenin *tez-ser* şeklinde okunabileceğini ancak bunun şüpheli olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda kelimenin “yapsa, etse” anlamındaki *itser* biçiminde de olabileceğini de belirtmiştir. (Thomsen, 1896: 187, Not: 117) Sonrasında bu *tez-ser* okuma önerisi Malov tarafından da kabul edilmiş ve bu şekilde okunmuştur. (Malov, 1959: 20) Kelime, *etser* şekliyle ilk olarak Tekin tarafından okunmuş ve *tagda sıgun* kelimeleriyle birlikte “as if a deer bellows at mountains (sanki dağdaki bir geyik böğürür gibi)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968: 247,281) Tekin’in bu okuma ve anlamlandırma önerisi sonrasında Berta, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Bununla birlikte kelime, Ergin tarafından *ötsr* şeklinde okunmuş ve “gürlese” şeklinde tercüme edilmiştir. (Ergin, 2013: 94-95) Kelimeyi önceki kelimedede de olduğu gibi *öt-* “ötmek, kükremek, gürlmek” kelimesi ile bağlantılı olarak düşünmüş ve “ö” ile okumayı tercih etmiştir. Sonrasında bu okuma önerisi Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3. Tunyukuk Yazıtı'ndaki Tartışmalı Kelimelerin Okuma ve Yorumlama Bakımından Karşılaştırılması

3.3.1.tunyukuk (𐰇𐰣𐰚𐰚, T1 B1 (1); « 𐰇𐰣𐰚𐰚, BK G14) “özel isim, Tunyukuk”

«tonyukuk» (Radloff, 1899: 3); «tonyuquq» (Thomsen, 1924: 127); «toy^uk^uk» (Orkun, 1936/I: 100); «toñ(u)q(u)q» (Sprengling, 1939: 365); «tonyuquq» (Gabain, 1950: 15); «toñuquq» (Malov, 1951: 61); «toñuquq» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö.1958: 31); «toñuquq» (Giraud, 1961: 53); «toñuquq» (Tekin, 1968: 249); «tonyukuk» (Ergin, 2013: 34); «tunyukuk» (Tekin, 1994: 3); «twñ^wq^wq» (Rybatzki, 1997: 29); «twnywqwq» (Berta, 2010: 320); «tuñukuk» (Alyılmaz, 2005: 11); «tonyukuk» (Şirin User, 2010: 462); «tuñukuk» (Ölmez, 2015: 181); «toñukuk» (Aydın, 2017: 104); «tuñukuk» (Ercilasun, 2016: 596)

Kelime, T1 B1'de 𐰇𐰣𐰚𐰚; BK G14'de 𐰇𐰣𐰚𐰚 şeklinde yazıldığı için bu kelimenin okunuşu ve anlamlandırılışı ile ilgili araştırmacılar tarafından farklı görüşleri sürülmüş ve etimolojik izahlar yapılmıştır. Yazıtlarda 𐰣 (=o, u) işaretinin okunuşunda ayıracak herhangi bir işaret olmadığı için bu kelimenin ilk hecesi *tun* ve *ton* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk okumada kelime *o* ile okunmuştur. Sonrasında bu okuma önerisi Thomsen, Orkun, Sprengling, Gabain, Malov, Aalto, Giraud, Tekin (1968), Şirin User, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve *o* ile okunmuştur. Araştırmacıların bir kısmı kelimenin kökeni ile ilgili herhangi bir açıklama yapmadan yalnızca yazı çevrimini vermiştir. Bu kelimenin kökeni ile ilgili açıklama yapan ilk araştırmacılardan biri Giraud'dur. Giraud, kelimeyi *toñuquq* (*toñukuk*) biçiminde okumuş olmakla birlikte *toni yuquq* şeklinde bir yapı ile bağlantılı olarak açıklamıştır. *Ton* kelimesini “vêtement (giysi)”, sonrasında kelimeye eklenen bir + *i* “teklik üçüncü şahıs iyelik eki” ile birlikte değerlendirmiş, *yuquq* kelimesini ise *yuq-* “(Kaşgarî) être oint (de graisse) (DLT'de bulaştırmak (yağ ile)”, Kırgızcada *juq-* “se coller, être collant (yapışmak, yapışkan olmak)” kökleri ile bağlantılı olarak düşünmüş ve nihaî olarak “dont le vêtement est oint de graisse (giysisi yağlanmış, giysisi gresle yağlanmış) şeklinde anlamlandırmıştır. Yani sonuç olarak Giraud, kelimeyi *toni yukuk* “giysisi yağlanmış” şeklinde açıklamış ve iyelik ekinin düşmesi ve iki kelimenin birleşmesi ile böyle bir ismin meydana gelmiş olabileceğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte, bu açıklamasına *Abasıyanık* kelimesini de örnek

göstermiş ve benzer yapıya sahip olduğunu belirtmiştir. (Giraud, 1961: 65-66) Kelime, araştırmacılar tarafından *tunyukuk* biçiminde de okunmuş olmakla birlikte Türkiye’de bu okuma ilk olarak Tekin tarafından kabul edilmiştir. Tekin, kelimenin özel isimden çok bir unvana benzediğini, *tun* ve *yukuk* biçiminde iki sözcükten oluşmuş bir birleşik isim olabileceğini ileri sürmüştür. İlk sözcüğün Türk dillerinde “ilk doğmuş, ilk, birinci” anlamında yaşadığını ileri sürmüş, *tun u:lum* “ilk oğlum”, *enem tunun kız töröptür* “annem ilk çocuğunu kız doğurdu”, *tun bala* “ilk çocuk” vb. şeklinde de örneklendirmiştir. İkinci kelimeyi ise sesbilimsel olarak bazı güçlükler gösterse de Kâşgarlı Mahmut’un *Dîvânu Lügâti’t-Türk* adlı eserinde *yugruş* “vezir”¹²⁰ kelimesi ile bağlantılı olarak okunabileceğini belirtmiş ve kelimeyi *Tunyukuk* “ilk vezir” anlamında bir birleşik isim olarak açıklamıştır. (Tekin, 1994:25) Sonrasında bu görüş Alyılmaz, Ölmez ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Ölmez, kelimenin *tun ve yukuk* (*yokuk, yokok, yukok?*) şeklinde iki ayrı kelimedenden oluşmuş bir kelime olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. *Tun/dun* kelimesi günümüz Türk dillerinde (Kırgızca, Tuvaca, Çağdaş Uygurca) “ilk, birinci” anlamında yaşadığı için kelimenin birinci hecesinin “ilk, birinci” anlamında “u” ile okunabileceğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte kelimeye yazıtlarda *Tun Bilge, Tun Yegen Êrkin* vb. şeklinde rastlandığı için tek başına bir *tun* kelimesinin var olabileceğini ileri sürmüştür. Kelimenin Tunyukuk Yazıtı’nda 𐰽 (=n, ny) işareti ile, Küli Çor Yazıtı’nda ise 𐰽 (=n¹) ve 𐰽 (=y¹) ile yazılmasından dolayı tek başına kullanılmış bir *tun* kelimesinin de var olduğunu ileri sürmüş ve kelimeyi *tun* ve *yukuk* şeklinde iki ayrı kelime olarak değerlendirmiştir. (Ölmez, 2015: 179) İkinci sözcük hakkında kesin bir şey söylenemeyeceğini de eklemiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Ercilasun ise Tunyukuk’un Çince kaynaklarında geçen ismi *yüan-cen* ile *tun yukuk* kelimelerinin anlamca paralel olduğu ve buna göre Çince *yüan* “ilk, baş”, *chên* ise “değerli, hazine” olduğu bilgisini aktarmış ve Türkçe *tun* kelimesinin “ilk” anlamına geldiğini, *yuk-uk* kelimesinin ise Uygur hukuk bilgilerinden bilinen *yok-/yuk-* “saklamak, korumak” fiilinden yapılmış bir isim olup “saklanan, korunan şey, kıymet, hazine, ziynet” anlamlarında olduğunu belirtmiştir. *Tun* sözünün bugün Altay, Tuva, Hakas gibi kuzeydoğu Türk lehçelerinde “ilk çocuk”

¹²⁰ **Yugruş:** Türklerce halktan vezirlik derecesine çıkan adamdır. Bir Farşlıya yahut başkasına -geniş varlıklı olsa bile- bu lâkap verilmez. Yugruş, hakandan bir derece aşağıdır. Ona siyah ipekten bir çadır (şemsiye?) verilir. Yağmurda, karda, sıcakta başı üzerinde tutulur. Besim Atalay.1985. **a.g.e.** c. III, s.41.

anlamında yaşadığını, bundan dolayı kelimenin “ilk” anlamında, “u” ile okunması gerektiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte kelime, Tunyukuk yazıtında daima *n* ile yazıldığı için kelimeyi okurken *Tuñukuk* şeklinde okumayı tercih ettiğini belirtmiş, Bilge Kagan Yazıtı’nın güney yüzünün 14. satırında *n* ve *y* harfleri ayrı yazılarak gösterilmesi ve bugünkü Türkiye Türkçesinde *n* harfinin bulunmaması dolayısıyla metnin aktarmasında ve eserin inceleme kısmında kelimeyi daima *Tunyukuk* şeklinde göstermeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. (Ercilasun, 2016: 15, Söz başı) Türkiye’de yazıtlarla ilgili yayım yapan Aydın ve Şirin User de kelimeyi *o* ile okumayı tercih etmiştir. Aydın, her iki okuyuşun da Türk Runik harflerinin ünlüleri okutma sistemi bakımından doğru olduğunu burada önemli olan şeyin kelimenin tek bir sözcükten mi yoksa iki sözcükten mi oluştuğunun tespit edilmesi olduğunu belirtmiştir. Kelime, yazıtlarda 12 kez ᠨ (=ny) ile Bilge Kagan Yazıtı Güney Yüzü 14. Satırda bu şekilde değil de ᠨ (=n) ve ᠨ (=y) ile ᠨᠨᠨᠨ şeklinde yazılmış olması dolayısıyla kelimenin iki ayrı kelimedenden oluşmadığını, tek bir kelime olması gerektiğini ileri sürmüştür. Tonyukuk adında bulunan ᠨ (=n, ny) sesi yazıtlardan sonraki dönemlerde *n* veya *y* sesleri ile gelişimini sürdürdüğüne göre farazi bir *toñuk-* veya *tuñuk-* biçiminde bir fiil yapan $-(X)K+$ eki ile isim yapılmış bir kelime olabileceğini ancak *toñuk-* veya *tuñuk-* yapısının tespit edilemediğini ifade etmiştir. Aynı ekle yapılmış bugün günümüz Türkçesinde de kullanılan *tutuk*, *yoluk*, *sönük*, *bölük* gibi birkaç isim örneğini göz önüne aldığımızda bu ekin etken değil edilgen fiiller yaptığını, bu açıdan kelimenin $-(X)K+$ ile türetilmiş bir isim olabileceğini belirtmiştir. Ancak Aydın, yazıtlar döneminde kullanılmamışsa bile Eski Uygur Türkçesi döneminde *tonuk~tunuk*, *toyuk~tuyuk* biçiminde devam etmesi beklenen fiili tespit edemediği için bu görüşün peşinden gitmediğini belirtmiş (Aydın, 2019/b: 55-68) ve kelimeyi yaygın okuyuşu ile okumayı tercih etmiştir. User ise kelimeyi “İlteriş, Kapgan, İnel ve Bilge kağanların *ayguçısı* (Tonyukuk)” şeklinde tercüme etmiş ve yaygın okuyuşu devam ettirerek kelimeyi *o* ile okumayı tercih etmiştir. (Şirin User, 2010: 139) Kelimenin hangi şekilde okunması gerektiği konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamış ve her iki şekilde de okunmuştur.

3.3.2. öl tēmiş (ᠨᠶᠬᠦᠯ, T1 B3 (3)) “öl demiş”

«ötmiş» (Radloff, 1899: 3); «ö[l^ü]tmⁱş» (Thomsen, 1916: 34); «ö[l^ü]tmⁱş» (Orkun, 1936: I: 100); «öl(ü)tm(i)ś [öt(ä)m(i)ś]» (Sprengling, 1939: 365); «ölütmiş»

(Malov, 1951: 61); «ül^âtmış» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 31); «“öl!”
temiş» (Giraud, 1961: 53); «ölütmiş» (Tekin, 1968: 249); «ölütmiş» (Ergin, 2013: 96);
«ötmüş» (Clauson, 1972: 133/a); «öl temiş» (Tekin, 1994: 3); «wltmš» (Rybatzki,
1997: 29); «öl temiş» (Berta, 2010: 53); «öl(ü)tmış» (Şirin User, 2010: 462); «öl
temiş» (Ölmez, 2015: 181); «öl temiş» (Aydın, 2017: 104); «ölütmiş» (Ercilasun,
2016: 596)

Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *ölitmiş/ölütmiş* ve *öl timiş/temiş* biçiminde iki farklı şekilde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Radloff, kelimeyi *٠٠٠٠٠* şeklinde göstermiş ve *ötmšrnč* şeklinde aktarmıştır. Bununla birlikte kelimenin temiş erinç gibi tercüme edilebileceğini ve buradaki yapının “öfkeyle konuşmak” şeklinde değerlendirilebileceğini belirtmiştir. (Radloff, 1899: 31, Not: 3.6)¹²¹ Kelime ilk olarak Thomsen tarafından *ölit-* fiili ile bağlantılı olarak ölitmiş şeklinde okunmuştur. Thomsen, kelimedeki *ölüt-* fiiline hiçbir yerde rastlamadığını yalnızca Çağataycada ve Osmanlıcada *ölüt*, *ölet* ismine “bulaşıcı, salgın hastalık” anlamında rastladığını belirtmiştir. Yine de *ölür-* “öldürmek” fiilinden biraz farklı olsa da “öldürmek” anlamında böyle geçişli bir kelimenin olabileceğini ve bundan dolayı kelimenin bu şekilde de okunabileceğini açıklamıştır. (Thomsen, 1916: 34) Orkun da kelimeyi bu şekilde tamamlamış ve “ölüm vermiş” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 100) Kelimenin altına Thomsen’in bu okuyuşunu haklı bulduğunu kaydetmiştir. Sprengling ise kelime ile ilgili kesin bir yorum yapmamış ve *ölüt-* “ölümüne sebep olmak” fiili ile bağlantılı olarak okunabileceğini ileri sürmüştür. Bunun yanı sıra kelimenin *-l-* olmadan Radloff’un gösterdiği şekilde değil, Thomsen’in gösterdiği biçimde de okunabileceğini belirtmiştir. Bunun neticesinde *ötämäk*, Osmanlıca *ödemek*, “to pay (a dept), indemnify, render service due (to Got)” şeklinde de okunabileceğini ileri sürmüştür. (Sprengling, 1939: 370) Sprengling’in bu önerisi araştırmacılar tarafından devam ettirilmemiştir. Thomsen’in okuma önerisi sonrasında Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Aalto ise kelimeye farklı bir açıdan yaklaşmış ve kelimeyi *ületmiş* şeklinde okumuş, Thomsen’in *ölitmiş* okuyuşuna da şüphe ile yaklaşmıştır. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 50-51) Clauson ise yazıtların net olarak okunabildiği fotoğrafta

¹²¹ “ötmüş erinç ist ebenso wie temiş erinç zu übersetzen. Der Zusammenhang fordert hier für öt Bedeutung "zornig sein" oder "zornig reden", die sonst unbekannt ist.” (ötmüş erinç, tıpkı temiş erinç gibi tercüme edilebilir. Buradaki bağlam "öfkeli olmak anlamına gelir" veya "öfkeyle konuşmak" anlamına gelir, aksi halde bilinmez.)

kelimenin *ötmüş* şeklinde seçildiğini, ancak *ö* ile *t* arasında *l* harfi konulabilecek kadar boşluk olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte kelimenin bulunduğu cümleyi, *teñri: ötmüş erinç* “heaven, no doubt, abandoned you ((cennet) Tanrı? şüphesiz seni terk etti)” şeklinde tercüme etmiştir. (EDPT: 133/a) Kelime, “öl!” *temiş* şekliyle ilk defa Giraud tarafından okunmuştur. Giraud, bu kelimenin bir parçasının *demış* olabileceğini belirtmiş ve iki ayrı kelime olarak değerlendirmiştir. (Giraud, 1961: 68) Tekin ise kelimeyi ilk yayımında *ölütmiş* (1968) şeklinde okumuştur. Sonraki yayımında ise Giraud’un görüşünü devam ettirerek kelimeyi *öl temiş* (1994) şeklinde okumayı tercih etmiştir. *Ölütmiş* okuyuşu sonrasında Ergin, Rybatzki, Şirin User, Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Şirin User, cümle bağlamına *öl t(e)müş* şeklinde bir okumanın da uygun olduğunu ancak bu cümlenin yüklemine *öl-* fiilinin ettirgen çatılı biçimi olmasının daha olası olduğunu ileri sürmüştür. Yazıtlarda *teñrinin* özne olduğu diğer cümlelere bakıldığında (*yarat-, yarlıka-, et-, küç bir-, il bir-, il bir-, bilig bir-, kağan olurt-, kötür-, tapla-*) bu cümlelerin hepsinde hareketi yapanın doğrudan *teñri* olduğunu belirtmiş ve kelimeyi *öl-* fiilinin ettirgen çatılı biçimi ile okumayı tercih etmiştir. Aynı zamanda Eski Türkçede *-tIr* ettirgenlik ekinden türemiş birçok fiilin aynı zamanda *-t-* eki ile oluşmuş ettirgen gövdelerinin de bulması (*bas-t-t/bas-tur-; çök-ü-t/çök-tür-; kır-t-/kır-tur-; ag-t-t-; ag-tur-*) *öl-ü-t/öl-tür-* fiili ile ilgili olarak Clauson’un *-tUr*’lu biçimlerin daha sonra ortaya çıktığını belirttiği bir görüşünü de eklemiş ve Ramstedt tarafından öne sürülen *-tUr*’lu biçimlerin *-t-* ve *-r-* eklerinin birleşmesi ile oluştuğu yönündeki görüşünü de dikkate alarak ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (User, 2010: 80)

3.3.3. aygıl, ayıgması (DŸĬ, DŸĤİİ, T1 B5 (5)) “söyle, danışmanı”

«yagıl, yagmışı» (Radloff, 1899: 5); «y^ag^l, y^agm^ışı» (Orkun, 1936: I: 100); «(a)y(a)g(ı)l, (a)y(a)g(a)m(ı)şı» (Sprengling, 1939: 365); «yagıl, yagmı²ı» (Malov, 1951: 61); «y^ag^l, y^agm^ışı» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 31); «aygıl, ayıgması» (Giraud, 1961: 53); «yag(g)ıl, yagmı²ı» (Tekin, 1968: 249); «yağ[ğ]ıl, yagmışı» (Ergin, 2013: 96); «(a)y(ı)l, (a)y(ı)gm(a)si» (Tekin, 1994: 3); «ygl, ygmşl» (Rybatzki, 1997: 29); «aygıl, ayıgması» (Berta, 2010: 54); «(a)y(ı)l, (a)y(ı)gm(a)si» (Şirin User, 2010: 462); «aygıl, ayıgması» (Ölmez, 2015: 181); «aygıl, ayıgmas²ı» (Aydın, 2017: 105); «aygıl, ayıgması» (Ercilasun, 2016: 596)

Bu kelimeler, yazıtlarda ilk hecedeki ↓ (=a,e) ünlüsü yazılmadığı için araştırmacılar tarafından *aygıl/yagıl/yag gıl* ve *yagmışı/ayıgması* olmak üzere farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *yagıl*, *yagmışı* şeklinde gösterilmiş ve *yag-* “bağlamak, katılmak” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiş, *yagıl* “katıl, bağlan, iltihak et”, *yagmışı* “katılanı, iltihak edeni” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Radloff, 1899: 95/b) Sonrasında bu okuma ve anlamlandırma önerisi Orkun, Malov, Aalto, Tekin (1968) ve Ergin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Kelime, *aygıl* ve *ayıgması* şeklinde ilk olarak Giraud tarafından okunmuş ve *ay-* “dire (söylemek)” fiili ile bağlantılı olarak anlamlandırılmıştır. (Giraud, 1961: 70-71) Tekin ise Orhon Yazıtları Grameri’nde kelimeleri *yaggıl*, *yagmışı* şeklinde okumuş ve bu ifadeyi **yag-* “katılmak, iltihak etmek” fiili ile bağlantılı değerlendirmiştir. (Tekin, 1968: 249) Sonrasında eski ve yeni Türk dillerinde böyle bir eylemin bulunmadığını belirtmiş (Tekin, 1994:27) ve Giraud’un görüşünü kabul ederek bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte *ay-* “söylemek” eyleminin bu sözcüklerdeki anlamının “akıl vermek, ne yapılacağını söylemek” değil, “bir liderin sözcülüğünü yapmak, onun yerine emir vermek” şeklinde anlaşılması gerektiğini öne sürmüş ve *aygıl* kelimesini “benim adıma emir ver! Benim sözcülüğümü yap!”, *ayıgma* “lider adına konuşan, emir veren, liderlerin sözcüsü” anlamında yorumlanabileceğini de belirtmiştir. (Tekin, 1994:27) Giraud’un bu okuma ve anlamlandırma önerisi sonrasında Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabule dilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Spengling ise kelimeleri *(a)y(a)g(i)l*, *(a)y(a)g(a)m(i)şi* şeklinde okumuş, daha öncesinde ileri sürülen *yagıl* okuma önerisinden farklı olarak *(a)y(a)g(i)l* (with ayag “epithet, title (sıfat, başlıkta adı geçen, unvan) “you choose the proper title or let the proper title be chosen (uygun unvanı seçiyorsunuz ya da uygun unvan seçilsin)” şeklinde tercüme etmiştir. Devamındaki kelimeyi ise *(a)y(a)g(a)m(i)şi bän ärtim* “his adviser designate to choose the proper title was I, Bilge Tonyukuk (onun danışmanı uygun unvanı seçmek için görevlendirildim)” şeklinde tercüme etmiş ve kelimelere farklı bir açıdan yaklaşmıştır. (Spengling, 1939: 374-375) Bu görüş, sonrasında araştırmacılar tarafından devam ettirilmemiştir.

3.3.4. toruk bu^ukalı semiz bu^ukalı (ᠲᠣᠷᠤᠬᠤᠪᠤᠬᠠᠯᠢ ᠰᠡᠮᠢᠵᠢ ᠪᠤᠬᠠᠯᠢ, T1 B5 (5)) “Zayıf bir boğayla semiz bir boğa”

«turuk bukalı semiz bukalı» (Radloff, 1899: 3); tur^uk bu^alı s^emⁱz bu^alı» (Orkun, 1936: I: 100); «tur(u)q buq(a)lı s(ä)m(i)z buq(a)lı» (Sprengling, 1939: 366); «turuq buqaly, sämiz buqaly» (Malov, 1951: 61); «turuq buuq^ali s^ämⁱz buuq^ali» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 31); «turuq buqalⁱ sämiz buqalⁱ» (Giraud, 1961: 53); «toruq buqalⁱ sämiz buqalⁱ» (Tekin, 1968: 249); «toruk bukalı semiz bukalı» (Ergin, 2013: 96); «turuk bukalı semiz bukalı» (Clauson, 1972: 214/a); «toruk buuk(a)lı s(ä)m(i)z buuk(a)lı» (Tekin, 1994: 3); «twr^wqb^wqII» (Rybatzki, 1997: 29); «twr^wq buqalı semiz buqalı» (Berta, 2010: 54); «toruk bu(a)lı s(ä)m(i)z bu(a)lı» (Şirin User, 2010: 462); «toruk bu^ukalı semiz bu^ukalı» (Ölmez, 2015: 181); «toruk bu^ukalı semiz bu^ukalı» (Aydın, 2017: 105); «toruk b^ukalı semiz b^ukalı» (Ercilasun, 2016: 596)

Bu ifadenin birinci kelimesi, yazıtlarda ᠬ (=o, u) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir durum bulunmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *toruk* ve *turuk* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Kelime, Radloff, Orkun, Sprengling, Malov, Aalto tarafından yapılan ilk okumalarda *turuk* şeklinde okunmuştur. Kelimenin *toruk* şeklinde de okunabileceği ilk olarak Tekin tarafından ileri sürülmüştür. Tekin, kelimeyi Yakutçadaki *tour-* “zayıflamak” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve kelimenin daha eski ve birincil Ana Türkçedeki **to:r-* biçimine gidebileceğini belirtmiştir. Bununla bağlantılı olarak kelimeyi *toruk* biçiminde okumuş “zayıf” şeklinde anlamlandırmıştır. Tekin’in bu okuma önerisinden sonra Ergin, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da bu görüş devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Clauson, Berta ve Rybatzky tarafından yapılan okumalarda ise kelime eski şekli ile gösterilmiş ve *turuk* şeklinde okunmuştur.¹²²

3.3.5. irakda bilser (ᠢᠷᠠᠬᠠᠳᠠ ᠪᠢᠰᠡᠷ ᠶᠢᠵᠢᠰᠢᠷ, T1 B5-6 (5-6)) “uzakta (bir yerlerde) kapıssalar”

«arkada bilser» (Radloff, 1899: 5); «ark^ada bils^er» (Orkun, 1936: I: 100-102); «ark(a)da bi(?)ls(ä)r» (Sprengling, 1939: 366); «arqada bilsär» (Malov, 1951: 61);

¹²² *Toruk/turuk* kelimesi KT G9’daki *toru/turu* ve KT D39 *toruk/turuk* kelimelerinin okunuşu, anlamlandırılışı ve yorumlanışında da ayrıntılı olarak açıklanmıştır. (bkz.: toru “KT G9; toruk KT D39)

«ir^aqda büñs^är» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 31); «arqada bilsär» (Giraud, 1961: 53); «ıraqda büñsär» (Tekin, 1968: 249); «arkada böngser» (Ergin, 2013: 98); «ıraqta bölser» (Clauson, 1972: 214/b); «ır(a)kda bils(ä)r» (Tekin, 1994: 3-5); «İrqa bwlsr» (Rybatzki, 1997: 29); «ıraqda» (Berta, 2010:324/b); «Ir¹k¹d¹a b²wl²s²r²» (Şirin User, 2010:54-55); «ıraqda bilser» (Ölmez, 2015: 181); «ıraqda böñüser?» (Aydın, 2017: 105); «ıraqda bilser» (Ercilasun, 2016: 596)

Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından *ıraqda* ve *arkada* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff, kelimeyi 𐱃𐱄𐱅𐱆 şeklinde göstermiş ve tespit ettiği bu işaretler ile bağlantılı olarak *arkada* şeklinde okumuştur. Radloff'un bu görüşü sonrasında Orkun, Sprengling, Malov, Giraud ve Ergin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Kelimenin ilk işaretinin 𐱃 (=a,e) değil, 𐱄 (=ı,i) olması gerektiği ilk olarak Aalto tarafından ileri sürülmüş ve bu harflendirme ile bağlantılı olarak da kelime, *ir^aqda* şeklinde okunmuştur. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 31) Sonrasında bu okuma önerisi, yazıtlarda ilk hecedeki 𐱃 (=a,e) ünlüsünün yazılmıyor olması ve kelimenin doğru harflendirilişinin bu şekilde olması gerektiği düşüncesiyle Tekin, Clauson, Rybatzky, Berta, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Şirin User ise kelimenin okunuşundan emin olamamış, *Ir¹k¹d¹a* şeklinde yalnızca harf dizisini vermiştir. (Şirin User, 2010:54-55) Bu ifadenin ikinci kelimesi ise araştırmacılar tarafından *bilser*, *büñsär*, *böngser*, *bölser* olmak üzere farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk yayımda kelime, *bilser* şeklinde gösterilmiş, “bilse, düşünse” şeklinde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1899: 4) Radloff'un bu ifade ile ilgili okuma önerisi, Orkun ve Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Sprengling de emin olmamakla birlikte ifadeyi aynı şekilde göstermiştir. İfade, *ir^aqda büñs^är* şekliyle ilk olarak Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö tarafından okunmuştur. Aalto, *ir^aqda* okuyuşu ile ilgili Thomsen'in “aus weite Entfernung (uzak bi mesafeden)” anlamlandırmasını kaynak göstermiş, *büñs^är* kelimesini ise “wenn zu erkennen (tanısa, bilse)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 51) (Thomsen, 1924: 163) Kelime, Tekin tarafından da aynı şekilde okunmuş, *büñ-* “to kick (tekmeklemek)” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Bu kelimenin de Yeni Uygurcada *möñ-* “çifte atmak, tepişmek” fiili ile bağlantılı olarak anlamlandırıldığını belirtmiştir. (Tekin, 1994:

29) Kelime, Ergin tarafından da “tekme atsa” şeklinde tercüme edilmiş, *böngser* şeklinde okunmuştur. (Ergin, 2013: 98-99) Clauson ise kelimeyi *bölser* şeklinde okumuş ve bu kelimenin bulunduğu ifadeyi “if one tries to distinguish between a lean ox and a fat ox from afar off (eğer uzaktan biri yalın biri de yağlı öküz arasında ayırım yapılmaya çalışılsa)” şeklinde tercüme etmiş ve kelimeyi *böl-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (EDPT: 214/b) Sonrasında bu okuma önerisi Rybatzky tarafından da devam ettiriliş ve *bwlsr* şeklinde gösterilmiştir. (Rybatzky, 1997: 29) Tekin, ilk okumasında kelimeyi *büñsär/böñsär* şeklinde göstermiş, sonraki okumasında ikinci harfin yazıtın fotoğraflarında daha çok *Ü*’ye benzediğini ancak buradaki benzerliğin *†* (=ı,i) işaretinin sağ aşağı inen kısa çizgisinden sağ yukarıya doğru giden bir çatlaktan ileri geliyor olabileceğini belirtmiş ve kelimeyi ilk okumalardaki görüşü devam ettirerek *bilser* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. Tekin’in bu yorumlaması sonrasında Ölmez ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Aydın ise kelimeyi, *böñüser?* şeklinde göstermiş, kelimenin aslında *böñreser* olması gerektiğini, ön ünlülü *r* harfinin yazımının unutulduğunu ve *böñre-* “böğürmek” fiili ile bağlantılı olarak *böñ* yansıma sözcükten türemiş olabileceğini belirtmiştir. *Böñre-* “böğürmek” fiiline *böñre-* ve *möñre-* şeklinde tarihi dönem metinlerinde rastlandığını da açıklamıştır.¹²³ (Aydın, 2008:79-81) Şirin User ise bu ifadenin okunuşu ile ilgili kesin bir görüş öne sürmemiş ve yalnızca *Ir¹k¹d¹a b²wl²s²r²* şeklinde harf dizilimine yer vermiştir. (Şirin User, 2010:54-55) Bu ifadenin okunuşu ve anlamlandırılışı ile ilgili araştırmacılar tarafından bir görüş birliği sağlanamamıştır.

3.3.6. bilgisi çavışi ben ök ertim (𐰽𐰺𐰍𐰏: 𐰺𐰏𐰕: 𐰽𐰏𐰽𐰏𐰕, T1 B7 (7)) “bilgeleri ve çavış’ı bendim”

«bilig eşi çab eşi ben körtüm» (Radloff, 1899: 5); «bilⁱğ eşi, ç^{ab} eşi b^en k^örtⁱm» (Orkun, 1936/I: 102); «b(i)l(i)g (i)şi ç(a)b (i)şi b(ä)n (ö)k (ä)rt(i)m» (Sprengling, 1939: 366); «bılıg äsi çab äsi bän körtüm» (Malov, 1951: 61); «bⁱlⁱg äşi: ç^{ab} äşi: b^än ök ärtim» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 33); «bilig eşi çab eşi bän ök ärtim» (Giraud, 1961: 53); «bilgäsi çabisi bän ök ärtim» (Tekin, 1968: 249); «bilgesi çabışı ben ök ertim» (Ergin, 2013: 98); «bilgäsi çabisi» (Clauson- Tryjarski, 1971: 7-33); «bilgesi çavuşı ben ök ertim» (Clauson, 1972: 340/a); «b(i)lg(ä)si ç(a)b(i)şi b(ä)n ök (ä)rt(i)m»

¹²³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Erhan Aydın. 2008. Tonyukuk Yazıtının 6. Satırında Bir Düzeltme Denemesi: *Böñsär* mi *böñreser* mi?. **Dil Araştırmaları** 2, s. 79-86.

(Tekin, 1994: 5); «blgsI čbšI bn^wkrtm» (Rybatzki, 1997: 29); «bilgesi çabışı ben ök ertim» (Berta, 2010: 56, 323/a, 323/b, 326/b); «b(i)lg(ä)si çab(ı)şı b(ä)n ök (ä)rtim» (Şirin User, 2010: 462); «bilgesi çavışı ben ök ertim» (Ölmez, 2015: 181); «bilgesi çavış²ı ben ök ertim» (Aydın, 2017: 105); «bilgesi, çabışı ben ök ertim» (Ercilasun, 2016:596)

Bu ifade, Radloff tarafından yapılan ilk okumada *bilig eşi çab eşi ben körtüm* şeklinde okunmuş ve “ich, der Gefährte seiner Weisheit, der Gefährte seines Ruhmes war ihm treu ergeben (ben, bilgeliğin arkadaşı, görkeminin arkadaşı, ona sadıktım)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1899: 5) Bu ifadedeki ᲑᲚᲗᲚ şeklinde runik harflere aktarılan kısmı *körtüm* şeklinde okumuş ve kelimeyi *kör-* “bağlı olmak” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Yazıtlarda l (=s, ş) işaretinin s mi yoksa ş mi okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret olmadığı için bu ifadenin ilk kelimesini Radloff, ş harfi ile göstermeyi tercih etmiş ve iki ayrı kelime olarak değerlendirip *bilig eşi çab eşi* şeklinde okumuştur. Sonrasında bu okuma önerisi Orkun ve Malov tarafından da kabul edilmiş aynı şekilde okunup yorumlanmıştır. Araştırmacılar tarafından yapılan ilk okumalarda *körtüm* şeklinde okunan kelime ilk olarak Sprengling tarafından *ök ertim* şeklinde de okunabileceği ileri sürülmüştür. (Sprengling, 1939: 366) Giraud da kelimeyi aynı şekilde okumuş, kelimenin *ben körtüm* şeklinde okunduğunu ancak buradaki ifadenin *ben idim* şeklinde tamamlanması gerektiğini belirtmiştir. (Giraud, 1961: 74) Giraud’dan sonra yapılan yayımlarda yaygın olarak bu görüş kabul edilmiş ve araştırmacılar tarafından aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Küli Çor Yazıtı D5’te de aynı şekilde geçen bu ifade ilk olarak Clauson tarafından iki ayrı kelime şeklinde değil, *bilgesi çabışı* şeklinde okunmuş ve “akıllı (danışmanı) ve kumandanı” şeklinde tercüme edilmiştir.¹²⁴ Clauson tarafından ileri sürülen bu okuma önerisi sonrasında Tekin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuş, “danışmanı ve komutanı” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1994:5) Sonraki okumalarda Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da bu okuma önerisi devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuş ve yorumlanmıştır.

¹²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ayrıntılı bilgi için bkz.: S. Gerard Clauson, Edward Tryjarski. 1971. The Inscription at Ikhe- Khushotu. **Rocznik Orientalistyczny**. S. 34/1, s. 7-33.

3.3.7. oçuk teg erti (ᠯᠠᠵᠢᠬᠤᠲᠡᠭᠡᠷᠲᠢ, T1 G1 (8) “(düşmanımız çevremizde) ocak gibi idi”

«uçuq teg erti» (Radloff, 1899: 5); «...» (Thomsen, 1924: 163); «uçu^uk t^g erti» (Orkun, 1936: I: 102); «uçuq t(ä)g (ä)rti» (Sprengling, 1939: 366); «uçuq täg ärti» (Malov, 1951: 61); «uçuq t^äg ärti» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 33); «uçuqtäg ärti» (Giraud, 1961: 54); «uçuq täg ärti» (Tekin, 1968: 249); «oçuk teg erti» (Ergin, 2013: 98); «uçuq teg erti» (Clauson, 1972: 23/a); «oçuk t(ä)g (ä)rti» (Tekin, 1994: 5); «wč^wqtgrtI» (Rybatzki, 1997: 30); «wçwq» (Berta, 2010: 57, 329/a); «oçuk t(ä)g (ä)rti» (Şirin User, 2010: 462); «oçuk teg erti» (Ölmez, 2015: 181); «uçu^k teg erti» (Aydın, 2017: 104); «uçuq teg erti» (Ercilasun, 2016: 600)

Bu ifadenin birinci kelimesi, yazıtlarda ᠯ (=o, u) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir durum bulunmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *uçuk* ve *oçuk* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Kelime, Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *uçuk* şeklinde okunmuş ve *uç-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. (Radloff, 1899: 4-5) Thomsen tarafından yapılan çeviride de kelime, *uç-* fiili ile bağlantılı olarak düşünülmüş ve “yırtıcı kuş” olarak tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1924: 163) Kelime, Orkun tarafından da aynı şekilde değerlendirilmiş ve “düşmanımız etrafta kuş gibi idi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 102) Bununla birlikte Sprengling, Malov, Aalto, Giraud tarafından da *uçuk* şeklinde okunmuş olan bu kelimeyi Tekin, Orhon Türkçesi Grameri’nde *uçuk* “dağ doruğu, zirve” sözcüğü ile aynı olarak düşünmüş ve bu şekilde anlamlandırılmıştır. (Tekin, 1968: 249) Sonrasında bu okuma önerisi, Clauson, Rybatzky, Berta, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve *uçuk* şeklinde okunmuştur. Ergin ise kelimeyi *oçuk teg erti* şeklinde okumuş ve “ocak gibi idi” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 98-99) Kelimeyi *oçuk* “ocak” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Ergin, 2013: 136) Sonrasında bu okuma önerisi Tekin, Şirin User, Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve *oçuk* “ocak” kelimesi ile bağlantılı olarak okunup anlamlandırılmıştır. Kelimenin okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından henüz bir görüş birliği sağlanamamıştır.

3.3.8.biz aş <t>eg ertimiz (𐰽𐰺𐰸: 𐰺𐰸: 𐰽𐰺𐰸, T1 G1 (8)) “biz de (o ocağın ortasındaki) aş (kazanı) gibiydik”

«biz beg ertimiz» (Radloff, 1899: 5); «andäg» (Thomsen, 1916: 95); «biz s^eğ^ertⁱmⁱz» (Orkun, 1936: I: 102); «biz (ä)ss(i)g (ä)rt(i)m(i)z» (Sprengling, 1939: 366); «biz šäg ertimiz» (Malov, 1951: 61); «biz säg ä^rtⁱmⁱz» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 33); «biz aṅtäg ärtimiz» (Giraud, 1961: 54); «biz ašig (?) ärtimiz» (Tekin, 1968: 249); «biz isig ertimiz» (Ergin, 2013: 98); «biz aş <t>(ä)g (ä)rt(i)m(i)z» (Tekin, 1994: 5); «bIz ṅ/stg rtmz» (Rybatzki, 1997: 30); «biz ?.g ertimiz» (Berta, 2010: 57); «biz aş <t>(ä)g (ä)rt(i)m(i)z» (Şirin User, 2010: 462); «biz aş <t>eg ertimiz» (Ölmez, 2015: 181); «biz elbeg? ertimiz» (Aydın, 2017: 105); «biz es (t)eg ertimiz» (Ercilasun, 2016: 600)

Bu ifade, araştıracılar tarafından 𐰺𐰸 işaretinin farklı şekillerde yorumlanmasından dolayı 𐰺𐰸 harf dizisi *beg, seg, aṅtäg, isig, ašig (?), (ä)ss(i)g* olmak üzere pek çok farklı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında bu ifade *biz beg ertimiz* şeklinde gösterilmiş ve “wir aber waren die Bege (biz beg idik)” şeklinde tercüme etmiştir. Radloff’un eserinde bu ifadenin harf dizisi 𐰽𐰺𐰸: 𐰺𐰸: 𐰽𐰺𐰸 şeklinde gösterilmiştir. (Radloff, 1899: 4-5) Thomsen ikinci kelimenin ilk işaretini 𐰽 (=nt) ünsüz çifti olarak görmüş ve kelimeyi *andäg* şeklinde okumuştur. (Thomsen, 1916: 95, Not: 2)) Orkun ise bu ifadeyi *biz s^eğ^ertⁱmⁱz* şeklinde okumuş, “biz müteyakkız (uyanık, tetikte) (?) idik” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936: I: 102) Orkun, okunuş itibarıyla Thomsen’in görüşünün de kabul edilebilir bir görüş olduğunu ve Kâşgarlı’da da buna benzer bir ifadenin mevcut olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte iki kelimenin arasında bulunan “:” işaretinin şaşırtıcı olduğunu ve yazıtlarda bulunan bu ifadenin 𐰺𐰸 şeklinde değil, 𐰺𐰸 şeklinde yazıldığını bundan dolayı kelimenin Thomsen’in ileri sürdüğü gibi *anteg* şeklinde okunamayacağını ileri sürmüştür. Bu ifadenin, yazıtlardaki “babam hakanın ordusu kurt gibi imiş; düşmanı koyun gibi imiş” cümlesi ile benzer bir şekilde düşman bir şeye benzetilince kendisi de bir şeye benzetildiği nazarı dikkate alınınca bu sözcüğün bir vasıf olması gerektiğini ileri sürmüş ve Kâşgarlı tarafından “ebleh” şeklinde tercüme edilen *seğ* kelimesi ile bağlantılı olarak okumayı tercih etmiş, Türk milletinin mes’ut bir şekilde yaşadığını ve milletin boğazının tok olduğunu söyledikten sonra düşmanları kuşlara, kendilerini de aptallara benzetmenin mantıklı bir görüş olduğunu

ileri sürmüştür. (Orkun, 1936/I: 122, Not: 4) Sprengling ise *(ä)ss(i)g* şeklinde tamamlayarak okumayı tercih ettiği kelime ile ilgili daha öncesinde yapılan yorumlara dikkatle yaklaşılması gerektiğini belirtmiş ve daha öncesinde geçen kelime ile birlikte “the enemies are round about like birds of prey; we are like the prey (düşmanlar etrafımızda yırtıcı kuş gibi idi biz av gibiydik)” şeklinde tercüme etmiş, *ässig* kelimesini ise *äs* “prey (av)” + *sig* “like (gibi)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Sprengling, 1939: 378) Sonrasında Malov ve Aalto tarafından yapılan okumalarda Orkun’un görüşü devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Giraud ise Thomsen’in okumasını kabul etmiş ve ifadeyi *biz antäg ärtimiz* şeklinde tamamlamıştır. (Giraud, 1961: 54) Ergin, bu kelimenin ilk hecesinde yazılmayan bir “i” harfi olduğunu düşünerek kelimeyi *isig* şeklinde göstermiştir. *Biz isig ertimiz* şeklinde okuduğu bu ifadeyi “biz ateş idik” şeklinde tercüme etmiş, daha öncesinde geçen *oçuk* “ocak” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Ergin, 2013: 98-99) Tekin ise ilk okumasında *aşg* şeklinde harf dizini verdiği kelimeyi *aşig (?)* şeklinde okumuş ve “mountain pass (dağ geçidi)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 304) Sonraki yayımında bu görüşünü tamamen değiştirmiş ve ifadeyi *biz aş <t>(ä)g (ä)rt(i)m(i)z* şeklinde göstermiştir. Daha öncesinde yapılan *seğ*, *antag*, *anteg* şeklinde yapılan okumaların kabul edilmeyeceğini çünkü ilk harfin *b* yada *nt* olmadığını ileri sürmüştür. Bu kelimedeki kare biçimindeki harfin Yenisey Yazıtlarında *aş/eş* değerinde kullanılan harf ile bir ve aynı olduğunu belirtmiş ve bu harfle *aş* “yemek” sözcüğünü yazan yazıcının bu işaretten sonra ince *t* harfini yazmayı unuttuğunu ve hemen arkasından *g* harfini yazmış olabileceğini ileri sürmüştür. Bundan önceki cümle ile koşutluk oluşturması açısından da *oçuk teg* benzetmesine karşılık olmak üzere bu cümlede de *teg* “gibi” ile kurulmuş bir söz öbeğinin olmasının gerektiğini ileri sürmüş ve ifadeyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994: 30-31, Not: 8.1) Tekin’in bu okuma önerisi sonrasında Şirin User ve Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Rybatzki ise kelimenin harflendirilişinden emin olamamış ve kelimeyi yalnız *blz η/stg rtmz* biçiminde göstermeyi tercih etmiştir. (Rybatzki, 1997: 30) Berta da kelimenin okunuşundan emin olamamış ve *biz ?.g ertimiz* şeklinde kelimenin olduğu kısmı boş bırakmış ve kelime ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Berta, 2010: 57) Aydın ise kelimeye farklı bir açıdan yaklaşmış ve ifadeyi *biz elbeg? ertimiz* “biz zengin (bolluk içinde) idik.” şeklinde yorumlamıştır. (Aydın, 2017/b: 105) Bununla birlikte Aydın, □ işaretin benzerinin Yenisey Yazıtları’nda *aş*, *eş* hecesini karşılamaşının araştırmacıların bu cümleyi

“düşmanlarımız etrafta ocak gibiydi, biz ise aş, yemek gibiydik.” şeklinde yorumlamasına sebep olduğunu ancak bu şekilde yapılacak olan bir yorumlamanın Tonyukuk’un ifadeleri ile bağdaşmadığını, Yenisey Yazıtları’nın birkaçında görülen bu işaretin köşelerinin daha sivri, düz çizgilerinin ise biraz daha oval biçimli olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle düşmanların etrafta yoksul ve sefalet içinde, kendilerinin ise zengin bir durumda olduğunu ifade eden bir anlamlandırmaya ihtiyaç olduğunu belirtmiş ve ifadeyi kesin bir görüş öne sürmeden bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Aydın, 2019/b:100-102) Ercilasun, DLT’de bulunan *es* “yırtıcı hayvanın avını parçalayarak aldığı pay” kelimesinden hareketle *biz es teg ertimiz* şeklinde okuduğu bu ifadeyi “(biz) parçalanacak gibi (idik)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2015: 600-601, 642, Not: 140) Bu ifadenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamış ve ifade, farklı şekillerde değerlendirilmiştir.

3.3.9. oguzduntun (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚), T1 G1 (8) “Oğuzlardan”

«oguzdandan» (Radloff, 1899: 5); «og^uz^dand^an» (Orkun, 1936: I: 102); «og(u)z(?)d(?)nd(?)n» (Sprengling, 1939: 366); «oguzdantan» (Malov, 1951: 61); «og^uz^dant^an» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 33); «oguzdintin» (Giraud, 1961: 54); «oguzduntan» (Tekin, 1968: 249); «oguzdındın» (Ergin, 2013: 98); «oğuzdantan» (Clauson, 1972: 741/b); «og(u)zd(u)nt(a)n» (Tekin, 1994: 5); «wgzdntn» (Rybatzki, 1997: 30); «ogwzdwndwn» (Berta, 2010: 57, 326/a); «og(u)zd(i)nt(a)n» (Şirin User, 2010: 462); «oguzduntun» (Ölmez, 2015: 181); «oguzduntun» (Aydın, 2017: 105); «oguzdintin» (Ercilasun, 2016: 600)

Bu kelime, üst üste iki kez tekrar edilen ekin bağlayıcı ünlüsünün dudak uyumuna bağlı olarak farklı şekilde değerlendirilmiş olmasından dolayı araştırmacılar tarafından *oguzdandan*, *oguzdintin*, *oguzduntan*, *oguzduntun* *oguzdintan* olmak üzere farklı şekillerde okunmuş ve yaygın olarak “Oğuzlardan” şeklinde tercüme edilmiştir. Kelime, Radloff tarafından yapılan ilk yayımda *oguzdandan* şeklinde okunmuştur. Sonrasında bu okuma önerisi, Orkun, Malov, Aalto ve Clauson tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Giraud ise kelimeyi ekin bağlayıcı ünlüsünü *i* ile *oguzdintin* şeklinde göstermiş, kelimenin *oguzdantan* şeklinde de okunduğunu ancak buradaki ekin *-dan* değil *-dın* şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. (Giraud, 1961: 79) Sonrasında bu okuma önerisi Ergin ve Ercilasun tarafından da kabule edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. (Ergin, 2013: 98) (Ercilasun, 2015: 642, Not:141) Sprengling ise kelimeyi *og(u)z(?)d(?)nd(?)n*

şeklinde göstermiştir. Kelimenin *oguz+(a)d(i)n+d(a)n* şeklinde bir yapıya sahip olmuş olabileceğini belirtmiş ve kelimeyi “away from the Oguz returning, returning from the Oguz (Oğuzlardan uzaklaşan, Oğuzlara dönen)” şeklinde tercüme etmiştir. (Sprengling, 1939: 379) Sprengling, Bang tarafından ileri sürülen ve kelimenin *-dn-* değil *-adin-* “other, away from, out from” kelimesi ile tamamlanması gerektiğini ileri sürmüştü ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Sprengling, 1939: 379) Sonrasında bu okuma önerisi araştırmacılar tarafından devam ettirilmemiştir. Tekin ise Orhon Türkçesi Grameri’nde kelimeyi Bayan Çor (Şine-Usu) Yazıtı, Güney Yüzü 4. satırdaki *t(a)şd(i)nt(a)n* “dışarıdan” kelimesinden yola çıkarak *oguzduntan* şeklinde okumuş, sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. (Tekin, 1994:5) Sonrasında Berta, Erdal, Ölmez ve Aydın tarafından yapılan okumalarda da dudak uyumu olması gerektiği düşünülerek tarafından *oguzduntun* şeklinde gösterilmiş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. (Erdal, 2004: 174-175) (Erdal, 1991: 196) (EDPT:737) Bununla birlikte Ölmez, *Uygur Hakanlığı Yazıtları* adlı kitabında aynı yapıya sahip olan ve MÇ G4’de bulunan *taşdıntan* kelimesini düzlük yuvarlaklık uyumuna dahil etmeden bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Ölmez, 2019: 118)

3.3.10. küreg (ᠬᠦᠷᠭᠡ, T1 G1 (8)) “casus”

«körüg» (Radloff, 1899: 5); «kör^üg» (Orkun, 1936: I: 102); «kör(ü)g» (Sprengling, 1939: 366); «körüg» (Malov, 1951: 61); «kör^üg» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 31); «köril» (Giraud, 1961: 54); «körüg» (Tekin, 1968: 249); «körüg» (Ergin, 2013: 98); «körüg» (Clauson, 1972: 741/b); «kür(e)g» (Erdal, 1991: 196); «kür(ä)g» (Tekin, 1994: 5); «k^wrg» (Rybatzki, 1997: 30); «küreg» (Berta, 2010: 58, 325/a); «kür(ä)g» (Şirin User, 2010: 462); «küreg» (Ölmez, 2015: 181); «küreg» (Aydın, 2017: 105); «küreg» (Ercilasun, 2016: 600)

Kelime, araştırmacılar tarafından *körüg*, *köril* ve *küreg* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuştur. Radloff, Orkun, Sprengling, Malov ve Aalto tarafından yapılan ilk okumalarda *körüg* şeklinde okunmuş ve “casus” şeklinde tercüme edilmiştir. Sonrasında bu okuma ve anlamlandırma önerisi, Tekin, Ergin ve Clauson tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Kelime, bağlayıcı ünlüsü “e” ile *küreg* biçiminde ilk olarak Erdal tarafından değerlendirilmiş ve *küre-* “kaçmak” fiilinden türetilen *küreg* şeklinde bir kelime olabileceği ileri sürülmüştür. Sonrasında bu okuma önerisi, Tekin, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur.

3.3.11. toņra semig (ᠲᠣᠨᠷᠠᠰᠢᠮᠢᠭ, T1 G2 (9)) “Tongra Sem’i”

«toņra- sämig» (Radloff, 1899: 7); «tonra s^emⁱġ» (Orkun, 1936: I: 102); «toņra s(ä)m(i)g» (Sprengling, 1939: 366); «toņra sämig» (Malov, 1951: 61); «toņra s^ämig» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 33); «toņra sämig» (Giraud, 1961: 54); «toņra äsimig» (Tekin, 1968: 249); «tongra esimig» (Ergin, 2013: 98); «toņra» (Clauson, 1972: 524); «toņra (e)ş(i)m(i)g» (Tekin, 1994: 5); «twņrAsmg» (Rybatzki, 1997: 30); «twņra semig» (Berta, 2010: 58, 328/b); «toņra (ä)s(i)m(i)g» (Şirin User, 2010: 462); «toņra semig» (Ölmez, 2015: 182); «toņra eşimig» (Aydın, 2017: 105); «toņra semig» (Ercilasun, 2016: 600)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, yazıtlarda ilk hecedeki ᠰ (=a,e) ünlüsü yazılmadığı için araştırmacılar tarafından *semig* ve *esimig* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Kelime, Radloff, Orkun, Sprengling, Malov, Aalto ve Giraud tarafından yapılan ilk okumalarda *semig* şeklinde okunmuş ve *Tongra Sem’i* şeklinde tercüme edilmiştir. Kelimenin ilk hecesinde yazılmayan bir bağlayıcı ünlüsünün olduğu ve *esimig* şeklinde de okunabileceği ilk olarak Tekin tarafından ileri sürülmüştür. Tekin, bu ifadeyi *toņra äsimig* şeklinde okumuş ve “and toņra äsim to Qıtany” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 149) (Tekin, 1968: 284) Sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiştir. Tekin tarafından ileri sürülen bu görüş, sonrasında Ergin, Rybatzky, Şirin User ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Berta, Ölmez ve Ercilasun ise kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi, *semig* şeklinde okumuş ve “Sem’i” şeklinde tercüme etmişlerdir.

3.3.12. ölüртеçik (ᠥᠯᠦᠷᠲᠡᠴᠢᠬᠢ, T1 G4 (11)) “öldürecek tir”

«ölürteçi-ök» (Radloff, 1899: 7); «öl^ürt^eçi ök» (Orkun, 1936: I: 104); «öl(ü)rt(ä)çi (ö?)k» (Sprengling, 1939: 366); «ölürtäçi ök» (Malov, 1951: 61); «öl^ürt^äçi ök» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 33); «ölürtäçik’» (Giraud, 1961: 54); «ölürtäçik» (Tekin, 1968: 249); «ölürteçi ök» (Ergin, 2013: 98); «öl(ü)rt(ä)çik» (Tekin, 1994: 7); «włrtčIk» (Rybatzki, 1997: 30); «ölwrteçik» (Berta, 2010: 59, 326/b); «öl(ü)rt(ä)çik» (Şirin User, 2010: 462); «ölürteçik» (Ölmez, 2015: 182); «ölürteçik» (Aydın, 2017: 106); «ölürteçik» (Ercilasun, 2016: 600)

Kelime, araştırmacılar tarafından *ölürteçi ök* ve *ölürteçik* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Yazıtlarda kelimenin son işareti,

ı (=ük, ök, kö, kü) ile gösterildiği için Radloff, Orkun, Sprengling, Malov, Aalto ve Ergin tarafından yapılan ilk okumalarda, kelimenin *ölürteçi-ök* şeklinde kuvvetlendirme edatı ayrı olacak şekilde gösterilmiştir. Kelimenin yazılışından dolayı büzüşme sonucunda *çi + ök > çik* şekline dönüşmüş olabileceği düşüncesiyle *ölürteçik* şeklinde okunması gerektiği ilk olarak Giraud tarafından ileri sürülmüştür. Giraud, kelimenin T K6 (30)'da *ölürteçikök* şeklinde mevcut olduğunu ve bu yapının da *ölürteçi-k-ök* şeklinde meydana gelmiş olabileceğini belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Giraud, 1961: 54, 80) Giraud'un bu görüşünden sonra Tekin (1968), Rybatzki, Tekin (1994), Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da bu görüş kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.13. öñdün yen (𐌴𐌹𐌸𐌹𐌺𐌹, T1 G4 (11)) “güney cephesinden”

«öñdenyen» (Radloff, 1899: 3); «öñd^eny^en» (Orkun, 1936: I: 104); «öñ- (ä)d(i)n-y(ä)n» (Sprengling, 1939: 366); «öñdänyän» (Malov, 1951: 61); «öñdin y^än» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 33); «öñdiniyin» (Giraud, 1961: 54); «öñdün yän» (Tekin, 1968: 250); «öñgdin yan» (Ergin, 2013: 98); «öñd(ü)n y(ä)n» (Tekin, 1994: 7); «wñdnyntg» (Rybatzki, 1997: 30); «öñdwn yan» (Berta, 2010: 59, 326/b, 329/a); «öñd(ü)n y(ä)n» (Şirin User, 2010: 462); «öñdün yen» (Ölmez, 2015: 182); «öñdün yen» (Aydın, 2017: 106); «öñdin yan» (Ercilasun, 2016: 600)

Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından *öñden*, *öñdin* ve *öñdün* olmak üzere üç farkı şekilde okunmuş ve ekin yazılmayan bağlayıcı ünlüsü üç farklı şekilde değerlendirilmiştir. Kelime, Radloff, Orkun ve Malov tarafından yapılan ilk okumalarda ekin bağlayıcı ünlüsü “e” ile *öñden* şeklinde okunmuştur. Bununla birlikte Radloff, bu kelimeye gelen ekin *-dan* eki ile *yan* “taraf” sözcüğünün birleşiminden oluşmuş olabileceğini düşünmüş ve kelimeyi *öñdenyen* şeklinde birleşik olarak göstermiştir. Sonrasında bu görüş Orkun ve Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. (Radloff, 1899: 40, Not: 11.4) Sprengling ise daha öncesinde başka bir sözcükte de görüldüğü üzere kelimeye gelen eki *(ä)d(i)n* şeklinde değerlendirmiş ve kelimeyi *öñ-(ä)d(i)n-y(ä)n* şeklinde okumuştur. (Sprengling, 1939: 366) Sonrasında bu okuma önerisi araştırmacılar tarafından devam ettirilmemiştir. Gabain ise bu ifadenin ikinci sözcüğünün Radloff'un görüşü ile zıt olarak *yan* şeklinde okunmaması gerektiğini bu sözcüğün aslında Uygurcada bulunan *iyin/eyin* “takip

ederek, izleyerek” anlamlarına gelen bir kelime olduğunu belirtmiştir. (Gabain, 2000: 276) Sonrasında bu görüş, Giraud tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. (Giraud, 1961: 80) Bununla birlikte ekin bağlayıcı ünlüsü Aalto, Ergin ve Ercilasun tarafından da “i” ile okunmuş ve bu kelime *öjdin* şeklinde gösterilmiştir. Ergin kelimenin okunuşunda *öjdin* şeklinde, eserinin sözlük bölümünde ise dudak uyumuna bağlı olarak *öjdüin* şeklinde göstermiştir. (Ergin, 2013: 98) Kelime, Tekin tarafından da dudak uyumuna bağlı olarak *öjdüin yän* şeklinde gösterilmiştir. Tekin, Radloff tarafından ileri sürülen *-dan* çıkma durumu eki ve *yan* “taraf” anlamındaki sözcüğün birleşiminden oluşturduğu yönündeki görüşünü kabul ettiğini ve kelimeyi aynı şekilde değerlendirdiğini belirtmiştir. Gabain tarafından ileri sürülen görüşün ise *iyin/eyin* isimlerin yalın ya da verme durumlarını yönetmesi ve Uygurca *iyin/eyin* sontakısının anlamı “yönünden, tarafından” değil, “takip ederek, izleyerek, -a göre, nedeniyle” anlamlarında olduğu ve Tunyukuk’daki örneklerle uyuşmadığı gerekçesiyle kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. (Tekin, 1994: 33) Tekin’in bu okuma önerisi sonrasında Berta, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.14. boçegü (᠔ᠯᠡᠭᠦ, T1 G5 (12) “bu üçü”

«bu üçegü» (Radloff, 1899: 7); «bu üçügü» (Orkun, 1936: I: 104); «bu ü?ç(ü)gü» (Sprengling, 1939: 366); «bu üçägü» (Malov, 1951: 61); «bu üçügü» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 33); «bu üçägü» (Giraud, 1961: 53); «buçägü» (Tekin, 1968: 250); «bu üçegü» (Ergin, 2013: 98); «buç(ä)gü» (Tekin, 1994: 7); «bwçgw» (Rybatzki, 1997: 30); «bo üçegü» (Berta, 2010: 60, 323/b, 329/a); «büç(ä)gü» (Şirin User, 2010: 462); «boçegü» (Ölmez, 2015: 182); «buçegü» (Aydın, 2017: 107); «bu (ü)çegü» (Ercilasun, 2016:600)

Bu kelime, ᠔ᠯᠡᠭᠦ şeklinde yazılmış olmasından dolayı araştırmacılar tarafından *bu üçegü*, *buçegü* ve *boçegü* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuştur. Radloff, Orkun, Malov, Giraud tarafından yapılan ilk okumalarda *bu üçegü* şeklinde iki ayrı kelime olarak değerlendirilmiş olan bu kelime, ilk olarak Tekin tarafından *bu üçegü* > *buçegü* şeklinde okunması gerektiği ve benzer bir büzülmenin *bu ödke* > *bödke* “bu zamanda” kelimesinde de mevcut olduğu ileri sürülmüştür. (Tekin, 1968: 250) (Tekin, 1994: 33-34) Tekin’in bu okuma önerisinden sonra Rybatzki, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından yapılan okumalarda da bu görüş devam ettirilmiş ve aynı şekilde

okunup anlamlandırılmıştır. Ergin, Berta ve Ercilasun ise kelimenin eski okunuşunu devam ettiriş ve iki ayrı kelime olarak *bu üçegü* şeklinde okuyup aynı şekilde anlamlandırmışlardır. Sprengling ise kelimeyi *bu ü?ç(ü)gü* şeklinde iki ayrı kelime olarak göstermiş, kelimenin yazılmayan bağlama ünlüsünü “ü” ile tamamlamıştır. Sprengling tarafından ileri sürülen bu okuma önerisi sonrasında Aalto tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur.

3.3.15. **kavsar (𐱀𐱃𐱄𐱀, T1 G5 (12)) “(bizi) kuşatırlarsa”**

«kabısır» (Radloff, 1899: 7); «k^abs^ar» (Orkun, 1936/ I: 104); «k(a)bs(a)r» (Sprengling, 1939: 366); «qabysyr» (Malov, 1951: 61); «q^abⁱs^ar» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 33); «qabsar» (Giraud, 1961: 53); «qabīs(s)ar» (Tekin, 1968: 250); «kabış(s)ar» (Ergin, 2013: 98); «kavişsar» (Clauson, 1972: 588/a); «k(a)b(i)ş(sa)r» (Tekin, 1994: 7); «qbsr» (Rybatzki, 1997: 31); «qaβ^osar» (Berta, 2010: 60, 325/a); «k(a)b(i)şs(a)r» (Şirin User, 2010: 462); «kavsar» (Ölmez, 2015: 182); «kawı<ı>şsar» (Aydın, 2017: 107); «kabsar» (Ercilasun, 2016: 596)

Kelime, araştırmacılar tarafından *kabısır*, *kabsar/kavsar*, *kabişsar/kavişsar* olmak üzere farklı şekillerde tamamlanmış ve yorumlanmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk okumada kelime, *kabısır* şeklinde gösterilmiştir. Radloff, kelimelerin açıklamalarını yaptığı kısımda kelimenin *kab-sar* ve *kabiş- ar* şeklinde de okunabileceğini ancak ilk okumanın bağlama daha uygun olabileceğini belirtmiştir. (Radloff, 1899: 41) Radloff’un bu okuma önerisi sonrasında Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. (Malov, 1951: 61) Orkun da kelimeyi *k^abs^ar* şeklinde göstermiş, “birleşirler ise” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/ I: 104) Sonrasında bu görüş, Sprengling ve Giraud tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. (Giraud, 1961: 53) (Sprengling, 1939: 366) Kelime, yazıtlarda söz içindeki ikiz ünsüzün ya da birbirine yakın iki ünsüzün tek harfle gösterildiği düşüncesiyle ilk olarak Tekin tarafından *qabīs(s)ar* şeklinde okunmuş ve *qabīs-* “to come together, meet, join (bir araya gelmek, katılmak)” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Tekin, sonraki okumasında da bu görüşü devam ettirmiştir. Sonrasında bu görüş, Ergin, Clauson, Şirin User ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Rybatzky, Berta, Ölmez ve Ercilasun ise kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek *kabsar/kavsar* şeklinde okumayı tercih etmişlerdir. Kelimenin okunuşunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamış ve kelime, farklı şekillerde okunmuştur.

3.3.16. kaltaçı biz (ԿԱԼՏԱՉԻ ԲԻԶ, T1 G6 (13)) “ (biz arada) kalacağız”

«kaltaçı biz» (Radloff, 1899: 7); «k^elt^eçi bⁱz» (Orkun, 1936: I: 104); «kaldacı biz» (Sprengling, 1939: 366); «qaltaçy biz» (Malov, 1951: 62); «q^alt^açi bⁱz» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 35); «qaltaçibiz» (Giraud, 1961: 53); «qaltaçi biz» (Tekin, 1968: 250); «kaltaçı biz» (Ergin, 2013: 98); «k(a)lt(a)çı b(i)z» (Tekin, 1994: 3); «qłtčİbz» (Rybatzki, 1997: 31); «qaldaçı biz» (Berta, 2010: 60, 325/a); «k(a)lt(a)çı b(i)z» (Şirin User, 2010: 463); «kaltaçı biz» (Ölmez, 2015: 182); «kaltaçı biz» (Aydın, 2017: 107); «kaltaçı biz» (Ercilasun, 2016: 600)

Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *kaltaçı biz* şeklinde okunmuştur. Orkun, kelimeyi ince sıradan *kelteçi biz* şeklinde okumuş ve “(taşla tutulmuş gibi tehlikede) olacağız” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Radloff tarafından yapılan ilk okumada kelime, *kaltaçı biz* şeklinde okunmuş, “bu şekilde kalıyoruz” şeklinde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1899: 41, Not: 13.1) Radloff’un bu görüşü yaygın olarak araştırmacılar tarafından kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Orkun’un görüşü ise araştırmacılar tarafından devam ettirilmemiştir.

3.3.17. öz içi taşın tutmuş teg biz (ՕՅԻՉԻ ԹԱՏԻՆ ԿԱԼՏԱՉԻ ԲԻԶ, T1 G6 (13)) “biz kendi kendimizi kapana kısırmış gibiyiz”

«özeçi(?) taşın tutmuş teg biz» (Radloff, 1899: 3); «öz^eçi t^aşⁱn tutmⁱş t^eğ biz» (Orkun, 1936: I: 104); «öz(ä)çi t(u?)ş(i)n tutm(i)ş t(ä)g biz» (Sprengling, 1939: 366); «öz içi tasyn tutmys² tæg biz» (Malov, 1951: 62); «özčä t^aşⁱn tutmⁱş t^ag biz» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 35); «üzçi taşın tutmuş tæg-biz» (Giraud, 1961: 54); «öz (i)çi taşın tutmuş tæg biz» (Tekin, 1968: 250); «öz içi taşın tutmuş teg biz» (Ergin, 2013: 98); «öz (i)çi t(a)ş(i)n tutm(i)ş t(ä)g biz» (Tekin, 1994: 7); «wzčAtšn twtmštgbİz» (Rybatzki, 1997: 31); «öz^oçi taşın tutmuş teg biz» (Berta, 2010: 60, 327/a, 327/b, 327/b); «öz (i)çi t(a)ş(i)n tutm(i)ş t(ä)g biz» (Şirin User, 2010: 463); «öz içi taşın tutmuş teg biz» (Ölmez, 2015: 182); «özçe taşın tutmuş teg biz» (Aydın, 2017: 107); «öz (i)çi taşın tutmuş teg biz» (Ercilasun, 2016: 596); «öz äçi atışın tutmuş tæg biz» (Yıldız, 2018: 375); «üz (öz?) eçi atasın tutmuş teg biz» (Aydın, 2020: 78)

Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından *özeçi*, *öz içi*, *üzçi* olmak üzere farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Radloff, kelimeyi emin olmamakla birlikte *özeçi* şeklinde okumuş ve her durumda kelimenin bilinmeyen bir kelime olduğunu ancak sonraki kelimedenden hareketle bir çeşit taş olarak

değerlendirilebileceğini belirtmiştir. (Radloff, 1899: 41, Not: 13.2) Sonrasında bu okuma önerisi, Orkun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuş, “taşla tutulmuş gibi tehlikede olacağız” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/1: 104) Sprengling de kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. Kelime, *öz içi* şekliyle ilk olarak Malov tarafından okunmuş ve Malov, bu kelimenin bulunduğu cümleyi “то мы пожалуй отанемся как бы предоставленные самим себе (muhtemelen kendimizi kendimize bırakmışız gibi kalacağız)” şeklinde tercüme etmiş, kelimeyi *öz içi* “kendi içimiz” şeklinde yorumlamıştır. (Malov, 1951: 66) Malov’un bu tamamlama ve okuma önerisi, sonrasında Tekin, Ergin, Berta, Şirin User, Ölmez ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup yorumlanmıştır. Aalto ise kelimeyi farklı bir şekilde yorumlamış ve *özçä t^ašⁱn tutmⁱš t^äg biz* şeklinde okuyup “Bis ins Innere werden wir von aussen her gefasst (?) (içeriden yakalandık)” şeklinde tercüme etmiştir. (Malov, 1951: 53, Not: 13) İfade, Thomsen tarafından da aynı şekilde tercüme edilmiştir. Malov, Thomsen’i kaynak göstererek bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih ettiğini belirtmiştir. (Thomsen, 1924: 164) Bu okuma önerisi, sonrasında Aydın tarafından da kabul edilmiş ve “kendimizce dışarıyı tutmuş gibiyiz” şeklinde tercüme edilmiştir. (Aydın, 2017/b: 107) Aydın, metnin bağlamından hareket ederek, Oğuzların düşmanla ittifak etmesinin Tonyukuk’un derin düşüncelere dalmasına neden olduğunu dolayısıyla Tonyukuk’un içinde bulunduğu durumu anlatmakta zorlandığını hatta Oğuzları adeta kendinden sonra gelecek nesle şikâyet eder gibi bir tavır içerisinde olduğunu hissettirmeye çalıştığını belirtmiştir. (Aydın, 2019/b:105) Bundan dolayı ifadeyi *özçe* kelimesiyle tamamlamayı tercih etmiştir. Bununla birlikte sonrasında yayımladığı bir makalede bu ifadeyi, *üz (öz?) eçi atasın tutmuş teg biz* şeklinde okumayı önermiş ve “aksi, kötü ağabey(in), babasını tutmuş (ele geçirmiş) bir haldeyiz” şeklinde tercüme etmiştir. Aydın, Tunyukuk tarafından “kötü, aksi ağabey” olarak nitelendirilenin Oğuzlar olabileceğini çünkü Oğuzların ortak ataları olan Köktürlere karşı hem Çin hem de Kitanlılarla yani düşmanla iş birliği yaptığını belirtmiştir. Bu ifadedeki ilk kelimenin *üz* ve *öz* olmak üzere her iki şekilde de okunduğunu ancak bu ifadenin *üz* kelimesi ile tamamlanması gerektiğini ileri sürmüş, Tunyukuk’un Çinli, Kitanlı ve Oğuzların iş birliği sonucunda zor duruma düşmelerinin nedeninin Oğuzlar olduğunu anlatmak ve bunu da bir deyimle ifade etmek istemiş olabilmesinden hareketle ifadeyi bu şekilde okumayı önermiştir.¹²⁵

¹²⁵ Aydın, bu okuma önerisindeki tek tereddütünün *atasın* kelimesindeki *ata* sözcüğünde ikinci ünlü a’nın yazılmamış olmasından kaynaklandığı belirtmiştir. Ancak yazıtların geneli üzerine bir

(Aydın, 2020: 78) Aydın'ın bu düzeltme önerisinin öncesinde Hülya Yıldız tarafından yayımlanan makalede bu ifadenin *öz äci atisin tutmiş tæg biz* şeklinde de okunabileceği ileri sürülmüştür.¹²⁶ Giraud ise ifadeyi *üzçe* kelimesi ile tamamlamış ve *üz-* “kırmak” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Giraud, 1961: 82) Giraud'un bu okuma önerisi araştırmacılar tarafından devam ettirilmemiştir. İfadenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.3.18. **topulgalı, topulguluk** (𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸, 𐰽𐰺𐰸𐰺𐰸, T1 G6 (13)) “delmek, delmesi”

«toplagalı, toplaguluk» (Radloff, 1899: 7); «topl^ag^alı, topl^agul^uk» (Orkun, 1936: I: 104); «tup(u)lg(a)lı [or topl(a)g(a)lı]» (Sprengling, 1939: 366); «toplagalı, toplaguluq» (Malov, 1951: 62); «topl^ag^alı, topl^aguluk» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 35); «toplagalı, toplaguluq» (Giraud, 1961: 54); «toplagalı, toplaguluq» (Tekin, 1968: 250); «tupulgalı, tupulguluk» (Tezcan, 1975- 1976: 175); «tupulgalı, tupulguluk» (Ergin, 2013: 100); «top(u)lg(a)lı, top(u)lguluk» (Tekin, 1994: 7); «twplgII, twplgwI^wq» (Rybatzki, 1997: 31); «topolgalı, topolgwlwq» (Berta, 2010: 60, 328/a); «tup(u)lg(a)lı, tup(u)lguluk» (Şirin User, 2010: 463); «topulgalı, topulguluk» (Ölmez, 2015: 182); «t²opulgalı, topulguluk» (Aydın, 2017: 107); «topulgalı, topulguluk» (Ercilasun, 2016: 600)

Aynı kökten türetilen bu iki kelime, araştırmacılar tarafından *toplagalı, toplaguluk* ve *topulgalı, topulguluk* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve yorumlanmıştır. Kelime, Radloff, Orkun, Malov, Aalto, Giraud ve Tekin tarafından yapılan ilk okumalarda *toplagalı, toplaguluk* şeklinde okunmuş ve “toplamak, bükme” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Semih Tezcan, kelimenin *topla-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilemeyeceğini çünkü bu fiilin buradaki cümlenin dışında Köktürkçede ve Uygurcada geçmediğini belirtmiş ve *tupul-* fiili ile tamamlamayı önermiştir. Eski Türkçedeki *topul-* fiilinin Moğolcada *topol-* şeklinde bulunduğunu ve bütün bu sözcüklerin eski metinlerde henüz bulunmamış olan ve

değerlendirme yapıldığında bu türden yazım eksikleri olduğunu ve burada Talat Tekin tarafından ifade edilen “VIII. Yüzyılın ilk yarısında Moğolistan bozkırlarında Tunyukuk yazıtını yazan kişiden runik yazının kurallarına istisnasız uymuş olmasını da bekleyemeyiz.” tespitinden hareketle bu durumun normal olduğunu da eklemiştir.

Ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Aydın. 2020. Tonyukuk Yazıtının 13. Satırındaki Deyim Üzerinde Yeni bir Okuma ve Anlamlandırma Önerisi. *Türk Bilig*. 39: 71-79.

¹²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hülya yıldız. 2018. Proposal for a new Reading of a line in the Tunuquq Inscription. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 71/4: 375-384.

değerlendirmişlerdir. Tekin ise Orhon Türkçesi Grameri’nde ifadeyi *kök öñüg yoguru* şeklinde okumuş ve “having waded Kök Öñ (Kök Öñ ırmağını çiğneyerek)” şeklinde tercüme etmiş, sonraki yayımında bu görüşünü devam ettirmeyip Gabain’in görüşünü devam ettirerek buradaki fiilin Genel Türkçedeki *yugur-* “yoğurmak” fiilinden tümüyle farklı “büyük bir ırmak, göl, kar fırtınası vb. gibi tehlikeli bir engeli aşmak, geçmek” anlamındaki *yogur-* fiili olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu fiile seyrek de olsa Hsüan- Tsang biyografisi VI. Bölüm’de rastlandığını belirtmiştir. (Tekin, 1994: 35) Bu görüş, sonrasında araştırmacılar tarafından yaygın olarak kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırmıştır.

3.3.21. ingek kölökin (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚, T1 G8 (15)) “inekleri ve yük hayvanlarını”

«ingek- kölge (?)» (Radloff, 1899: 9); «ing^gk k^ölke» (Orkun, 1936: I: 104); «ing(ä)k k(ö)l(ü)k(i)n» (Sprengling, 1939: 367); «ingäk kölükin» (Malov, 1951: 62); «in^gäkköl^ükⁱn» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 35); «inigäk kölkä» (Giraud, 1961: 54); «in(i)gäk kölikin» (Tekin, 1968: 250); «ingek kölükin» (Ergin, 2013: 98); «ingek kölükin» (Clauson, 1972: 184/a); «in(i)g(ä)k köl(ä)k(i)n» (Tekin, 1994: 7); «Ingkkw^lkn» (Rybatzki, 1997: 31); «ingek köl^wk^wn» (Berta, 2010: 61, 325/a); «ing(ä)k köl(ä)k(i)n» (Şirin User, 2010: 463); «ingek kölökin» (Ölmez, 2015: 182); «ingek köl^ekin» (Aydın, 2017: 107); «ingek kölükin» (Ercilasun, 2016: 600)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk yayımda bu ifade, 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚 şeklinde son harfi 𐰚 (=a,e) şeklinde gösterilmiş ve emin olmamakla birlikte *ingek- kölge (?)* şeklinde okunup “die Oguz kamen zum Ingek Köl von der Togla her (Oguz Togla’dan Ingek-Köl’e geldi)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1899: 8) Thomsen, Tunyukuk Yazıtı’nın çevirisinin yer aldığı makalesinde bu ifadenin yer aldığı cümleyi “mit kühen und Lastieren kamen die Oguzen die Togla entlang (Oğuzlar Togla’ya inekler ve yüklerle geldi)” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1924: 164) Thomsen’in bu ifadeyi bu çeviriden anlaşıldığı üzere ifadeyi “inekler ve yükler ile” şeklinde tercüme ettiği görülmektedir. Orkun da ifadeyi Radloff ile aynı şekilde göstermiş, “inekler ve yük hayvanları ile” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 104) Buradan Orkun’un Thomsen’in çevirisinden haberdar olduğu ve Thomsen’in çevirisini kaynak alarak benzer şekilde bir çeviri yapmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu ifade, ilk olarak

Sprengling tarafından *ingäk kölükin* şeklinde okunmuş ve “along the Togla (River) with cattle and beasts of burden came the Oguz (Togla Nehri boyunca sığır ve yük hayvanlarıyla Oğuz geldi)” şeklinde tercüme etmiştir. Buradaki *ingäk* kelimesini “cattle”, kölük kelimesini “beasts of burden” şeklinde anlamlandırmıştır. (Sprengling, 1939: 382, Not: 25) Sonrasında bu okuma önerisi, Malov, Aalto, Ergin, Clauson, Berta, Ölmez ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup yorumlanmıştır. Tekin ise Orhon Türkçesi Grameri’nde bu ifadeyi, *in(i)gäk kölikin* şeklinde göstermiş ve “with carts drawn by oxen (öküzler tarafından sürülen arabalar ile)” şeklinde tercüme etmiş, sonraki yayımında ise bu görüşünü büyük oranda değiştirmiştir. (Tekin, 1968: 285) Tekin, Oğuzların bu gelişinin bir göç değil, saldırı olduğunu ve saldırının da inekler, öküzler ve yük hayvanları ile yapılamayacağını belirtmiştir. Bu durumda *kölük* ismini “yük hayvanı” yahut “araba” şeklinde yorumlamaktan ziyade bu sözcüğü araç durumundaki *köl(e)k* “gölcük, bataklık” şeklinde yorumlamanın daha akla yatkın olduğunu ileri sürmüştür. Togla ırmağının uzun yatağı boyunca ona yakın bir yerde ya da ona bitişik *in(i)g(e)k* isminde bir gölcüğün yahut bataklığın olduğunu ve bu kelimenin Oğuzların bu yönden gelerek saldırdığı yerin ismi olabileceği ihtimali üzerinde durmuş ve “İnigek gölcüğü (ya da bataklığı) ile Toğla (ırmağının birbirine yakın olduğu ya da bitiştiği yer)den” diye yorumlanabileceğini ileri sürmüştür. (Tekin, 1994: 36, Not: 15.3) Tekin’in bu yorumu sonrasında Şirin User ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup yorumlanmıştır.

3.3.22. anta ötrü (ᠠᠨᠲᠤ ᠥᠳᠦᠷᠦ, T1 G9 (16)) “ondan sonra”

«anda ötrü» (Radloff, 1899: 9); «^anda ötrü» (Orkun, 1936: I: 104); «(a)nda ot(ü?)rü» (Sprengling, 1939: 367); «ötrü/ötrö» (Gabain, 2000: 291); «anta ötrü» (Malov, 1951: 62); «^anta ötrü» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 35); «anta ötrü» (Giraud, 1961: 54); «anta ötrü» (Tekin, 1968: 250); «anda ötrü» (Ergin, 2013: 100); «anta ötrü» (Clauson, 1972: 64/b); «(a)nta ötrü» (Tekin, 1994: 9); «ntAwtrw» (Rybatzki, 1997: 31); «anta ötrö» (Erdal, 2004: 175, Not: 300); «anta ötrw» (Berta, 2010: 62, 322/a, 326/b); «(a)nta ötrü» (Şirin User, 2010: 463); «anta ötrü» (Ölmez, 2015: 182); «anta ötrö» (Aydın, 2017: 104); «anta ötrü» (Ercilasun, 2016: 600)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, yazıtlarda ᠯ (=ö, ü) işaretinin ö mü ü mü okunacağı ile ilgili ayırıcı bir işaret bulunmadığı için araştırmacılar tarafından *ötrü* ve *ötrö* olmak

üzere iki farklı şekilde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Kelime, Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *ötrü* şeklinde okunmuştur. Araştırmacılar tarafından bu görüş, yaygın olarak kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Kelimenin *ötrö* şeklinde de okunabileceği Brahmī harfli Uygur metinlerinden hareketle ilk olarak Gabain tarafından ileri sürülmüştür. (Gabain, 2000: 291) Bu görüş, sonrasında Erdal tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. (Erdal, 2004: 329) Türkiye’de ise bu görüş Aydın tarafından devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Orkun, Malov, Aalto, Giraud, Tekin, Ergin, Clauson, Berta, Şirin User, Ölmez ve Ercilasun ise kelimenin yaygın okunuşunu devam ettirmiş ve “ötrü” şeklinde okumayı tercih etmişlerdir. Sprengling ise ifadeyi aynı şekilde tercüme etmiş, ifadenin ikinci kelimesinin okunuşundan emin olamamış ve *(a)nda ot(ü?)rü* şekilde göstermeyi tercih etmiştir. (Sprengling, 1939: 367) Kelime, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *ötrü* şeklinde gösterilmiştir.

3.3.23. oguz kopın kelti (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰠: 𐰽𐰺𐰠, T1 G9 (16)) “Oğuzlar birleşip geldiler”

«oguz ukupan keldi» (Radloff, 1899: 9); «og^uz ^okın k^elti» (Orkun, 1936: I: 104); «og(u)z q(o)p(i)n k(ä)lti» (Sprengling, 1939: 367); «oguz qopyn² kälti» (Malov, 1951: 62); «og^uz qopⁱn k^älti» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 35); «oguz oqin kälti» (Giraud, 1961: 54); «oguz qopin kälti» (Tekin, 1968: 250); «oguz kopun kelti» (Ergin, 2013: 100); «og(u)z kop(i)n k(ä)lti» (Tekin, 1994: 9); «wgzq^wpn kltI» (Rybatzki, 1997: 31); «ogwz qopwn kelti» (Berta, 2010: 62, 326/a, 326/a; 324/b); «og(u)z kop(i)n k(ä)lti» (Şirin User, 2010: 463); «oguz kopın kelti» (Ölmez, 2015: 182); «oguz kopın kelti» (Aydın, 2017: 108); «oguz kopun kelti» (Ercilasun, 2016: 600)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında ifade, *oguz ukupan keldi* şeklinde okunmuştur. Radlof, “drauf kam (ein Theil der) Oguzen zu uns, nachdem sie (dies) vernommen hatten (Oguzlar işittikten sonra bize geldi)” şeklinde tercüme etmiş, (Radloff, 1899: 9) ve kelimeyi, *uk-* “işitmek” madde başı altında değerlendirmiştir. (Radloff, 1899: 91/b) Thomsen ise bu ifadeyi “darauf kamen alle Oguzen (und unterwarfen sich) (Sonra Oğuzların tamamı geldi (veya gönderildi))” şeklinde tercüme etmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere Thomsen, 𐰽𐰺𐰠 şeklinde yazılmış olan ifadeyi “kop” kelimesi ile tamamlamış ve “tamamı, hepsi” şeklinde

tercüme etmiştir. (Thomsen, 1924: 164) Orkun ise ↓1r# şeklinde yazılmış olan kelimeyi *okın* şeklinde okumuş ancak Thomsen'in çevirisini devam ettirerek ifadeyi, "Oğuzların hepsi geldi" şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 105) Sonrasında bu okuma önerisi, Graud tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Giraud kelimenin, *oqi-* "appeler (çağırarak)" kelimesi ile etimolojik açıdan bağlantısını da değerlendirmiş olmakla birlikte *oqin* kelimesini, "tous, entiérement (bütün, tamamıyla)" şeklinde anlamlandırmış, bu ifadenin bulunduğu cümleyi ise "dans son (leur) ensemble, sans qu'il en manquait un (bir bütün olarak, biri eksik olmadan)" şeklinde tercüme etmiştir. Bununla birlikte Giraud, *okın* kelimesini tıpkı *tamam-i-yle* kelimesinde olduğu gibi *ok* "fléche (ok)" kelimesi ile izah etmeye çalışmış ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Giraud, 1961: 86-87) Bu ifadenin ikinci kelimesi, ilk olarak Sprengling tarafından *kopin* şeklinde gösterilmiştir. Bu okuma önerisi, sonrasında Malov, Aalto, Tekin, Ergin, Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.24. sü eltdim (l'ŷkX#, T1 D1 (18)) "orduyu gönderdim"

«...» (Radloff, 1899: 3); «sül^etdⁱm» (Orkun, 1936: I: 106); «sülätdim» (Malov, 1951: 62); «sü ⁱltdⁱm» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 37); «sü eltdim» (Giraud, 1961: 54); «sü eltdim» (Tekin, 1968: 250); «sü iltldim» (Ergin, 2013: 100); «sü (e)l(ä)td(i)m» (Tekin, 1994: 9); «swltdm» (Rybatzki, 1997: 32); «sületdim» (Berta, 2010: 63, 327/a); «sü (e)ltd(i)m» (Şirin User, 2010: 463); «sü eltdim» (Ölmez, 2015: 182); «sületdim» (Aydın, 2017: 108); «sületdim» (Ercilasun, 2016: 596)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından *sü eltdim/iltldim/eltdim* ve *sületdim* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk yayımda bu ifadenin olduğu kısım boş bırakılmış ve herhangi bir okuma önerisinde bulunulmamıştır. Orkun ve Malov tarafından yapılan ilk okumalarda *sületdim* şeklinde tek bir kelime olarak okunmuş ve "asker sevk ettirdim" şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 106) (Malov, 1951: 38) Bu ifade, ilk olarak Aalto tarafında *sü ⁱltdⁱm* şeklinde iki ayrı kelime olarak değerlendirilmiş ve aynı şekilde tercüme edilmiştir. Bu okuma önerisi, sonrasında Giraud, Tekin, Ergin, Şirin User ve Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Rybatzki, Berta, Aydın ve Ercilasun ise

kelimenin eski okunuşunu devam ettirerek kelimeyi, *sületedim* şeklinde göstermeyi tercih etmişlerdir.

3.3.25. usın buntutu (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚, T1 D2 (19)) “akıllarını başlarından alıp”

«usın-bundatu (?)» (Radloff, 1899: 11); «usın bundatu» (Orkun, 1936/I: 106); «us²yn buntatu» (Malov, 1951: 62); «us¹n bunt^atu» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 37); «usın buntatu» (Giraud, 1961: 55); «usın buntatu» (Tekin, 1968: 250); «usın bunda itu» (Ergin, 2013: 102); «usın bunt(u)tu» (Tekin, 1994: 9); «wsInbwnttw» (Rybatzki, 1997: 37); «ws¹n¹ b¹wntt¹w» (Şirin User, 2010: 463); «usın buntutu» (Ölmez, 2015: 183); «us²m buntutu» (Aydın, 2017: 108); «bunta ıt(u)» (Ercilasun, 2016: 604)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk okumada *usın-bundatu (?)* şeklinde okunmuş ve emin olmayarak kişi adı olarak değerlendirilmiş ve metnin tercüme kısmında “usın bundatu” şeklinde gösterilmiştir. Thomsen ise ifadenin bağlı olduğu cümleyi “Dreiundzwanzig Städte ver- wüstete er und blieb im Lager zu Usın Bundatu (?) liegen. Der chinesische Kaiser war unser Feind; der Kagan der, Zehn Pfeile" (d. h. der Westtürken) war un” şeklinde tercüme etmiş buradaki yapıyı da “Usın bundatu’daki kampta” şeklinde yer adı olarak değerlendirmiştir. (Thomsen, 1924: 165) Orkun da ifadeyi Radloff ile aynı şekilde okumuş ve anlamlandırmıştır. Malov, ifadeyi *us²yn buntatu* şeklinde göstermiş ve Radlaf’un görüşüne katılarak aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır. İlk okumalarda bu şekilde kişi ve yer adı olarak değerlendirilen ve aynı şekilde tercüme edilen kelime, sonraki okumalardan Aalto tarafından yapılan okuma denemesinde de yer adı olarak değerlendirilmiş ve “in dem Usyn-Bundatu wohnsitz wohnend verblieb er (?- es?) (Usyn- Bundatu’da kaldı) şeklinde tercüme edilmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 60) Giraud ise bu ifadenin o zamana kadar yer ve kişi adı olarak değerlendirildiğini ancak bu ifadenin birinci kelimesinin *us-i-n* şeklide analiz edilebileceğini ve *us* “akıl” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüştür. *Bundatu* kelimesinin ise karışık bir yapıya sahip olduğunu belirtmiş ve kelimeyi *buñ* kelimesinden *buñdunmak* “sabırsızlanmak”, *buñcutmak* “bunalmak, daralmak, alttan almak” şeklinde kelime türetildiğini *bunda-* veya *bunta-* kelimesinin de bu kelimedenden türetilen “abetir (bozmak, bırakmak)” anlamında bir kelime olabileceğini belirtmiştir. *Bunda-* kelimesinden türetilen “laisser abêtir (serbest bırakmak)” anlamında *buntat-* fiilinin olduğunu ileri sürmüş ve *usın bundatu* ifadesini

“laissant abetir, s'affaiblit son intelligence, son bon sens, sa vigilance habituelle (zekasında, sağduyusunda, alışılmış uyanıklığında zayıflama)” şeklinde tercüme etmiş ve “aklını kaçırmak, çıldırmak” şeklinde yorumlamıştır. (Giraud, 1961: 88-90) Tekin ise ifadeyi ilk yayımında *usin buntatu* şeklinde okumuş ve ve “having not been able to sleep enough (yeterince uyuyamamış olmak)” biçiminde tercüme etmiş, ifadeyi *u* “uyku” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968: 250, 285) Bu yorumlamanın nedeninin ise önceki cümlelerin öznesinin “kağan, ilteriş kağan” olması olduğunu belirtmiştir. Bundan sonraki cümlede Türklerin pek çok düşmanları olduğundan söz ettiğine göre böyle bir durumda İlteriş Kağan’ın rahat uyku uyuyamaması, uykusunun kaçması ve yurttan hiçbir şey yapmadan “yata kalması”nın son derece doğal olduğunu belirtmiştir. Birinci kelimeyi *u-sı-n* “uykusunu” şeklinde açıklamış, ikinci kelimenin ise *buntat-* ya da *buntut-* biçiminde ve “şaşırtmak, saptırmak, kaçırtmak, azdırtmak” anlamlarında bir eylemin *-u*’lu zarf fiil biçimi olabileceğini öne sürmüştür. Kökeni ile ilgili ise Eski Türkçede “aklını kaçırmak, sapıtmak” anlamında bir *mun-* eyleminin var olduğunu ve Tunyukuk Yazıtı’ndaki *buntut-* biçiminin ise *bun-u-t-* ve bundan *bunt-u-t-* şeklinde açıklanabileceğini ileri sürmüştür. Ancak **bunut-/*munut-* fiiline tarihi metinlerde rastlanmadığını bu nedenle ifadeyi *usin buntutu* “uykusunu kaçırmak” ya da “uykusunu saptırarak, azıtarak” yani “uyumayarak” şeklinde açıklamayı tercih ettiğini belirtmiştir. (Tekin, 1994:38) Sonrasında Ölmez tarafından ifade, aynı şekilde okunup “akıllarını başlarından alıp” şeklinde anlamlandırılmıştır. Ölmez de kelimeyi *us* “akıl” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Ölmez, 2015: 183, 190) Ergin ise bu ifadeyi *usin bunda itu* biçiminde okuyup “burada terk edip” şeklinde tercüme etmiştir. Bu ifadenin ikinci kelimesini iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve *it-* “göndermek, yollamak, sevk etmek” kelimesi ile bağlantılı olarak okumuştur. (Ergin, 2013: 125) Sonrasında bu görüş, Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve Ercilasun, ifadeyi “(askerlerimiz uykularını) burada terk ederek” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2015: 601, 643: Not:155)

3.3.26. kaçan (ne)ñ erser (𐰇𐰣𐰆𐰢𐰏𐰢, T1 D3 (20)) “her halükârda”

«kaç neñ erser» (Radloff, 1899: 11); «*k^aç¹n¹n¹ ɛ^rs^er*» (Orkun, 1936: I: 106); «qač nāñ ärsär» (Malov, 1951: 62); «*q^ač n^äñ ä^rs^är*» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 37); «qačan äñirsär» (Giraud, 1961: 55); «qačan (n)äñ ärsär» (Tekin, 1968: 250); «kaçan [n]eng erser» (Ergin, 2013: 102); «*k(a)ç n(ä)ñ (ä)rs(ä)r*» (Tekin, 1994: 9);

«qčnḡrsr» (Rybatzki, 1997: 32); «qaç neñ erser» (Berta, 2010: 64); «k(a)ç(a)n n(ä)ḡ (ä)rs(ä)r» (Şirin User, 2010: 463); «kaçan (ne)ḡ erser» (Ölmez, 2015: 183); «kaç neḡ erser» (Aydın, 2017: 109); «kaç neḡ erser» (Ercilasun, 2016: 604)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *kaç neḡ erser* şeklinde gösterilmiş ve “wenn wie getrennt sind, so wird er uns (ayrılırsak, o biz olacak)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1899: 11) Thomsen ise Tunyukuk Yazıtının çevirisinin yer aldığı çalışmasında bu ifadenin olduğu kısmı “unter allen Umständen (her koşulda)” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1924: 165) Orkun, ifadeyi “k^aç'n'nⁿ ʿrs^er” şeklinde göstermiş, “(ona karşı asker sevk etmez isek) kaçınır isek (o bizi)” şeklinde tercüme etmiş ve birinci kelimeyi *kaçın-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Orkun, 1936/I: 106) Malov da ifadeyi Radloff ile aynı şekilde göstermeyi tercih etmiş Thomsen’in yorumunu kabul etmiş ve “nasıl olursa olsun” şeklinde tercüme etmiştir. Malov ve Thomsen tarafından ileri sürülen bu okuma yorumlama önerisi sonrasında Aalto, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Giraud ise *qaçan äḡirsär* şeklinde göstermiş olduğu bu ifadedeki daha öncesinde ʎ olarak gösterilmiş olan işaretin ʎ olması gerektiğini ileri sürmüş, bu ifadeyi *aḡir-* “suivre, assiéger (takip etmek, kuşatmak)” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Giraud, 1961: 90-91) Bu ifade, Türkiye’de ilk olarak Tekin tarafından *qaçan (n)äḡ ärsär* şeklinde tamamlanmış ve “he will sooner or later (er ya da geç olacak)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 286) Bu okuma ve anlamlandırma önerisi sonrasında Ergin, Şirin User ve Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.27. üçegün (𐌆𐌺𐌸𐌹𐌺, T1 D4 (21)) “üçümüz”

«üçegün» (Radloff, 1899: 11); «üçğün» (Orkun, 1936: I: 106); «üçägün» (Malov, 1951: 62); «üçägün» (Giraud, 1961: 55); «üçägün» (Tekin, 1968: 250); «üçegün» (Ergin, 2013: 102); «üçegü:n» (Clason, 1972: 25/b); «üç(ä)gün» (Tekin, 1994: 11); «wčgwn» (Rybatzki, 1997: 32); «üçegwn» (Berta, 2010: 64); «üç(ä)gün» (Şirin User, 2010: 463); «üçegün» (Ölmez, 2015: 183); «üçegün» (Aydın, 2017: 109); «üçegün» (Ercilasun, 2016: 604)

Bu kelime, araştırmacılar tarafından *üçegün* ve *üçügün* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsü “e” ile *üçegün* şeklinde okunmuştur. Sonrasında bu okuma, Malov, Giraud, Tekin, Ergin, Clauson, Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Orkun ise kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü “ü” ile göstermiş ve kelimeyi *üçügün* şeklinde okumuş olmakla birlikte bu görüş araştırıcılar tarafından devam ettirilmemiştir.

3.3.28. yok kışalım (𐱃𐰆𐰽𐰸𐰽𐰸, T1 D4 (21)) “yok edelim”

«yok kısalım» (Radloff, 1899: 11); «y^ok kış^alⁱm» (Orkun, 1936: I: 106); «y^oqqysalym» (Malov, 1951: 62); «yoq-qışalim» (Giraud, 1961: 55); «yoq qışalim» (Tekin, 1968: 250); «yoq kılalım» (Ergin, 2013: 102); «yok kısalım» (Clauson, 1972: 665-666); «yok kış(a)l(ı)m» (Tekin, 1994: 11); «y^wqq'İslIm» (Rybatzki, 1997: 32); «yoq kısalım» (Berta, 2010: 64); «yok kış(a)l(ı)m» (Şirin User, 2010: 463); «yok kışalım» (Ölmez, 2015: 183); «y²ok kışalım» (Aydın, 2017: 109); «yok kısalım» (Ercilasun, 2016: 604)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından 𐰽 işaretinin s ve ř olmak üzere farklı şekillerde gösterilmesinden dolayı *yok kısalım* ve *yok kışalım* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve “yok edelim” şeklinde anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *kış-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiş ve *yok kısalım* şeklinde okunmuştur. Sonrasında bu okuma önerisi Orkun, Malov, Tekin (1968), Rybatzky, Berta tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde gösterilmiştir. Bununla birlikte Radloff, eserinin sözlük bölümünde *yokkış-* madde başı altında değerlendirdiği bu kelimeye “vernichten (yıkma, yok etmek)” şeklinde bir anlam vermiştir. (Radloff, 1899: 97/a) Kelime, *kış-* fiili ile bağlantılı şekilde ilk olarak Giraud tarafından okunmuştur. Giraud, kelimenin *kış-* okunuşunun da tartışmalı olduğunu belirtmiş ve bu ifadeye “détruire, anéantir (yok etmek)” şeklinde bir anlam vermiştir. Sonrasında bu okuma önerisi Tekin (1988, 1994), Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Ergin ise BK G4'deki şekilden hareketle bu ifadeyi *yok kılalım* şeklinde okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır. Yazıtlarda “yok etmek” anlamını verebilmek için *yok kış-/kış-/kıl-* şeklinde üç farklı yapı kullanıldığı için bu durum araştırmacılar tarafından farklı

şekillerde yorumlanmış ve gösterilmesine sebep olmuştur. *Yok kıs-* şeklinde okuyan araştırmacılardan biri olan Clauson, bu ifadeyi *kıs-* madde başı altında değerlendirmiş ve “to compress, squeeze, pinch (sıkıştırmak, kısmak)” şeklinde açıklamıştır. (EDPT: 665-666) Tekin ise bu görüşe karşı çıkmış ve kelimenin l (=s, ş) ile değil açıkça ʒ (=ş) ile yazıldığını dolayısıyla kelimenin bu şekilde okunamayacağını ve *yok* kelimesini *kıs-* fiili ile birlikte okumanın anlamsız olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte Tekin, BK G4’de *kıl-* fiili ile yazılan ve aynı anlama gelen bu ifade ile ilgili *kıl-* fiilinin *kış-* fiili ile eş anlamlı dolayısıyla ilgili olduğunu ileri sürmüştür. Türkçe *kıl-* fiili ile Moğolca *kı-* (<*k₁-) fiiline dayanarak bu kelimenin *kı-l-* şeklinde tahlil edilebileceğini ifade etmiş, bu durumda *kıl-* fiilindeki *-l-* morfeminin Altayca sıklık çatısı eki olarak, *kış-* fiilinin *-ş-* morfeminin ise Ana Türkçe **kı-* fiilinin işteşlik çatısını kuran ek olarak açıklanabileceğini belirtmiştir. Tekin, yazıtlarda *yok kıl-* ve *kış-* şeklinde ifade edilen bu yapının **kı-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve bu ifadenin *kıs-* fiili ile okunamayacağını ileri sürmüştür. (Tekin, 1988: 80, Not: 92) Sonrasında Marek Stakowski tarafından tekrar ele alınan bu konu, benzer şekilde açıklanmıştır. Tekin’in bu görüşü sonrasında yukarıda da bahsedilen araştırmacıların bazıları tarafından kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Bu ifadenin okunuşu ile ilgili araştırmacılar tarafından bir görüş birliği sağlanamamıştır.

3.3.29. bulganç, tarkınç (ᠪᠤᠯᠠᠭᠠᠨᠴᠢ, ᠲᠠᠷᠬᠢᠨᠴᠢ, T1 D5 (22)) “kargaşa, dağınıklık”

«bulgak, tarkanç» (Radloff, 1899: 13); «bulg^ak, t^ark^anç» (Orkun, 1936: I: 108); «bulganč, tarqanč» (Malov, 1951: 62); «bulganč, taryqynč» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 55); «bulgaq, tarqanç» (Giraud, 1961: 55); «bulganč, tarqinč» (Tekin, 1968: 250); «bulganç, tarkınç» (Ergin, 2013: 102); «bulğ[ak], tarkınç» (Clauson, 1972: 540/a); «bulg(a)nç, t(a)rk(ı)nç» (Tekin, 1994: 11); «bwlgnčw, trqnč» (Rybatzki, 1997: 33); «bulganc, tar^oqınç» (Berta, 2010: 65); «bulg(a)nç, t(a)rk(ı)nç» (Şirin User, 2010: 463); «bulganç, tarkınç» (Ölmez, 2015: 183); «bulganç, tarkınç» (Aydın, 2017: 109); «bulganç, tarkınç» (Ercilasun, 2016: 604)

Aynı cümlede yer alan bu iki kelimenin birincisi, araştırmacılar tarafından *bulgak* ve *bulganç*; ikinci kelimesi ise *tarkınç* ve *tarkanç* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk yayımda birinci kelime, ᠪᠤᠯᠠᠭᠠᠨᠴᠢ (= *bulgak*) şeklinde gösterilmiş ve “die verwirung (karışıklık)” şeklinde anlamlandırılmıştır. Radloff kelimeyi, *bulga-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş

ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. İkinci kelimeyi ise *tarkanç* şeklinde okumuş ve “zerstreut (dalgin)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Radloff, 1899: 98, 103) Orkun da Radloff’un görüşünü devam ettirmiş ve bu iki kelimeyi aynı şekilde okumuştur. Orkun, birinci kelimeyi Radloff ile aynı şekilde düşünmüş ve “karışıklık, kargaşa” şeklinde tercüme etmiştir. İkinci kelimenin olduğu kısmı ise “Oğuzlara da isyan edin demiş”, eserinin sözlük bölümünde de “asi, isyan eden” şeklinde anlamlandırmıştır. (Orkun, 1936/I: 108; 1941/IV: 106) Radloff tarafından ileri sürülen *bulgak* okuması, sonrasında Giraud ve Clauson tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde gösterilmiştir. Kelime, ilk olarak Malov tarafından $\delta\text{r}\text{r}\text{r}\text{r}$ *bulganç* şeklinde gösterilmiş ve “смятение (karışıklık)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Malov, 1951: 374/b) Malov, eserinin sözlüğünde *bulgak* kelimesine de yer vermiş olmakla birlikte T1 D5 (22)’deki bu kelimeyi *bulganç* madde başı altında değerlendirmiştir. Diğer kelimeyi de Radloff ile aynı şekilde okumuş ve “расеяние (saçma, saçılma)” şeklinde tercüme etmiştir. (Malov, 1951: 427/a) Malov tarafından ileri sürülen bu okuma önerisi, sonrasında Aalto, Tekin, Ergin, Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde gösterilip okunmuştur. İkinci kelime ise *tarkinç* ve *tarkanç* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından ilk yayımda kelime *tarkanç* olarak gösterilmiştir. Orkun, Malov ve Giraud tarafından yapılan ilk okumalarda da bu görüş devam ettirilmiş ve aynı şekilde gösterilmiştir. Kelime, ilk olarak Aalto tarafından *tarıkınç* şeklinde okunmuştur. Aalto, bu kelimeyi “oprør, frafald; oprørsk’ (isyan, şaşkınlık; asi)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 55) Orkun da ifadeyi aynı şekilde tercüme etmiştir. Aalto kelimeyi, Orkun ile aynı şekilde tercüme etmiştir. Sonrasında bu okuma önerisi Tekin (1968) tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. (Tekin, 1968: 250, 286) Tekin, sözcüğü *ta:r* “dar, sıkışık” kökünden türetilen *ta:rik-* “sıkışmak, sıkıntıda olmak” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve kelimenin Türkmencede *da:rik-* şeklinde yaşadığını ileri sürmüştür. Sonrasında da bu görüşünü devam ettirmiş ve aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır. (Tekin, 1994: 38-39, Not: 22.1) Bu okuma ve anlamlandırma önerisi, Ergin, Clauson, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.30. sakıntım a (𐌶𐌿𐌳𐌹𐌴𐌹, T1 D5 (22)) “şöyle düşündüm”

«sakıntım(a)» (Radloff, 1899: 13); «s^ak'nd'm» (Orkun, 1936: I: 108); «saqyntym» (Malov, 1951: 62); «saqıntıma» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 55); «saqĩntĩm-a» (Giraud, 1961: 55); «saqĩntĩma» (Tekin, 1968: 250); «saqĩntĩma» (Ergin, 2013: 102); «s(a)k(1)nt(1)m a» (Tekin, 1994: 11); «sqntmA» (Rybatzki, 1997: 33); «saqĩndĩm a» (Berta, 2010: 65); «s(a)k(1)nt(1)ma» (Şirin User, 2010: 463); «sakıntım a» (Ölmez, 2015: 183); «sakıntım a» (Aydın, 2017: 109); «sakıntım a» (Ercilasun, 2016: 604)

Bu ifadedeki *sakıntım* kelimesinden sonra yazılan 𐌶 işaretinin okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamış ve farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Bu işaret araştırmacıların bazıları tarafından bir önceki kelime ile birleşik okunmuş ve herhangi bir anlam verilmemiştir. Diğer yandan araştırmacıların bazıları ise sözcük sonundaki 𐌶 (=a, e) işaretini *a* “sürpriz, şaşma, şaşırma” bildiren bir edat olarak değerlendirmişlerdir. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında, bu işaret parantez içerisinde gösterilmiş, “da dachte ich (sonra düşündüm)” şeklinde tercüme edilmiş, sondaki işaret ile ilgili herhangi bir yorum yapılmamıştır. (Radloff, 1899: 12) Sonraki okumalarda Orkun, Malov, Aalto, Tekin (1968), Ergin, Şirin User tarafından da aynı şekilde gösterilmiş ve yorumlanmıştır. Bu işaret ilk olarak Giraud tarafından ünlemin bir parçası olarak değerlendirilmiş ve kendisinden önceki kelime ile ayrı olarak okunmuştur. Giraud, o zamana kadar bu işaretin cümle içerisindeki transkripsiyonundan emin olunamadığını ve tercüme edilmediğini ancak sondaki bu işaretin apaçık bir ünlemin parçası olduğunu belirtmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.¹²⁸ (Giraud, 1961: 92) Giraud’un bu görüşü sonrasında Tekin, Rybatzki, Berta, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve bir önceki cümleden ayrı bir kelime olarak gösterilmiştir.

3.3.31. yaramaçı (𐌶𐌿𐌳𐌹𐌴𐌹, T1 D6 (23)) “yararı olmayacak”

«yaramaçı» (Radloff, 1899: 13); «y^arm^açı» (Orkun, 1936: I: 108); «yaramačy» (Malov, 1951: 62); «y^arm^ači» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «yaramači» (Giraud, 1961: 55); «yaramači» (Tekin, 1968: 250); «yaramaçı» (Ergin,

¹²⁸ “Bien que la pierre porte nettement la voyelle finale a, celle-ci n'est entrée en ligne de compte dans aucune traduction. On ne savait qu'en faire, puisqu'on méconnaissait le caractère familier, direct, de l'inscription. Il s'agit de la particule exclamative a, bien justifiée par les circonstances.” Giraud. 1961. a.g.e. s.92.

2013: 102); «y(a)r(a)m(a)çı» (Tekin, 1994: 11); «yrmčI» (Rybatzki, 1997: 33); «yaramaçı» (Berta, 2010: 65); «y(a)r(a)m(a)çı» (Şirin User, 2010: 463); «yaramaçı» (Ölmez, 2015: 183); «yaramaçı» (Aydın, 2017: 110); «yaramaçı» (Ercilasun, 2016: 604)

Bu kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsü, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *yaramaçı* şeklinde okunmuştur. Sonrasında bu okuma önerisi, Malov, Aalto, Giraud, Tekin, Ergin, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Bununla birlikte Orkun, kelimeyi *yarmaçı* şeklinde üç heceden oluşan bir kelime olarak değerlendirmiş ve “yaramayacak” şeklinde tercüme etmiştir. Orkun’un bu görüşü araştırmacılar tarafından sonrasında kabul görmemiş ve devam ettirilmemiştir. (Orkun, 1936: I: 108) Orkun, eserinn sözlük bölümünde kelimeyi, *yaramaçı* şeklinde göstermiş ve önceki görüşünü değiştirmiştir. (Orkun, 1941/IV: 133)

3.3.32. çölgi az eri bultum (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺𐰽: 𐰽𐰺𐰸𐰸, T1 D6 (23)) “Bozkır Azlarından bir asker buldum”

«çölgi az eri boltum» (Radloff, 1899: 13); «çölgi^az^eri bolt^m» (Orkun, 1936: I: 108); «čölgi Az äri bultym» (Malov, 1951: 62); «čül^ügi^az^äri bult^m (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «çöllig iz äri bultim» (Giraud, 1961: 55); «čölgi az äri bultum» (Tekin, 1968: 251); «çölgi az eri bultum» (Ergin, 2013: 102); «çülgi Az eri bultim» (Clauson, 1972: 420/b); «çölgi (a)z (ä)ri bult(u)m» (Tekin, 1994: 11); «čwlgAzrI» (Rybatzki, 1997: 33); «çwłgi az eri» (Berta, 2010: 66); «çölgi (a)z (ä)ri bult(u)m» (Şirin User, 2010: 463); «çölgi az eri bultum» (Ölmez, 2015: 183); «çölgi az eri bultum» (Aydın, 2017: 110); «çölgi az eri bultum» (Ercilasun, 2016: 604)

Bu ifadenin birinci kelimesinin okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamış ve farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Kelime, Radloff tarafından *çölgi* şeklinde okumuş ve *çöl+gi* şeklinde çözümleyerek “zur Steppe gehörüg (bozkırlara ait)” şeklinde anlamlandırmış, bu kelimenin bulunduğu kısmı ise “Leute von den Steppen Az (Bozkırlardan Az insanları)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1899: 100/b) Radloff’un bu okuma ve yorumlama önerisi sonrasında Orkun ve Malov tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Aalto ise bu kelimeyi *čül^ügi* şeklinde göstermiş ve “eineri Fremden Az-Mann fand ich (yabancı bir Az adam buldum)” şeklinde tercüme etmiş bu kelimeyi “yabancı”

şeklinde tercüme etmiştir. Kelime, bu anlamı ile ilk olarak Gabain tarafından KT D4'deki şeklinden hareketle *çöl(ü)g (çülüğ)* “yabancı” şeklinde anlamlandırılmıştır. Aalto da kelimeyi, aynı şekilde değerlendirmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 55) (Gabain, 2000: 272) Giraud ise bu ifadeyi farklı bir şekilde değerlendirmiş ve *çöllig iz äri bultim* şeklinde okuduğu bu ifadenin birinci kelimesinin aynı zamanda *çölgi* şeklinde de okunduğunu, ancak bu kelimenin *çöl-lig* şeklinde çift harf ile okunması gerektiğini ileri sürmüş ve Thomsen'in okumasının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir.¹²⁹ Devamındaki *iz äri* ifadesine de kılavuz şeklinde bir anlam vermiş ve diğer araştırmacılardan farklı bir görüş ileri sürmüştür. Giraud'un bu okuması araştırmacılar tarafından devam ettirilmemiştir. (Giraud, 1961: 92-93) Sonrasında Tekin tarafından yapılan değerlendirmede Giraud'un bu görüşünün kabul edilemeyeceğini çünkü Tunyukuk Yazıtı'nda “kılavuz” anlamında ve aynı adam için kullanılan sözcüğün “yerçi” olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1994: 39) Bununla birlikte Tekin, Ergin, Clauson, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da Radloff'un okuması devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.33. bir at oru^ukı ermiş (𐰽𐰺𐰸𐰾𐰺𐰽𐰺𐰽, T1 D7 (24)) “tek bir atın geçebileceği kadarmış”

«bir turukı ermiş» (Radloff, 1899: 13); «bir turukı ʿrmış» (Orkun, 1936: I: 108); «bir turuqy ärmis» (Malov, 1951: 62); «bir ʿt oruuqı ʿrmış» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «bir turuqı ärmis» (Giraud, 1961: 55); «bir at oruqı ärmis» (Tekin, 1968: 251); «bir at oruqı ermiş» (Ergin, 2013: 104); «bir at orukı ermiş» (Clauson, 1972: 215/a); «bir (a)t oruukı (ä)rm(i)ş» (Tekin, 1994: 11); «bIrtwrw^wqI» (Rybatzki, 1997: 33); «bir at orwqı ermiş» (Berta, 2010: 66); «bir (a)t orukı» (Şirin User, 2010: 463); «bir at oru^ukı ermiş» (Ölmez, 2015: 183); «bir at oru^ukı ermiş» (Aydın, 2017: 110); «bir at orukı ermiş» (Ercilasun, 2016: 604)

Bu ifadenin ilk kısmı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Radloff bu ifadeyi, *bir turukı ermiş* şeklinde göstermiş ve *tur-* “durmak” fiili ile bağlantılı olarak “auf ihm ist aber eine Stelle, wo mau anhalten kann

¹²⁹ Il faut lire çöl-lig, comme on l'a fait en I, où l'on a les mêmes caractères. La lettre double n'est pas écrite, suivant l'usage. Que faire désormais de l'i? On ne peut que le rattaché à la consonne suivante z et nous avons le mot iz, qui forme, avec äri, un composé signifiant "l'homme de la piste". Cependant, l'emploi de çöllig est peu clair et nous avons plus haut le mot "yerçi" pour désigner le guide. Peut-être faut-il chercher ailleurs, mais la lecture de Thomsen ne peut être acceptée.

(üzerinde durulacak bir yer var)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1899: 12-13) Bu okuma, sonrasında Orkun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuş, “bir durak yeri imiş” şeklinde tercüme edilmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Sonrasında bu okuma önerisi, Giraud ve Malov tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Bu ifade, *bir^at oruuqi^armⁱš* şeklinde ilk olarak Aalto tarafından okunmuş ve “Es ist ein Pferdepfad. (bir at izi imiş)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 38) Sonrasında bu ifadeyi Tekin de aynı şekilde okumuş, “it is a road wide enough only for one horse (sadece tek bir atın geçebileceği kadarmış)” şeklinde tercüme etmiştir. Bu ifadedeki *oruk* kelimesini ise “road, path (yol)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Tekin 1968: 361/a) Sonrasında bu okuma ve anlamlandırma önerisi, Ergin, Clauson, Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.34. atlat tédim (ᠠᠲᠠᠯᠠᠲᠤ ᠲᠡᠳᠢᠮᠤ, T1 K1 (25)) “at bin dedirttim”

«atlat tedim» (Radloff, 1899: 13); «^atl^at [t^ed]i^m» (Orkun, 1936: I: 108); «atlat tidim» (Malov, 1951: 62); «^atl^at^un tⁱdⁱm» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «at alt(urt)im» (Giraud, 1961: 55); «tal atin tedim» (Tekin, 1968: 251); «at altın tidim» (Ergin, 2013: 104); «(a)tl(a)t [t(e)d](i)m» (Tekin, 1994: 11); «tlttⁱdm» (Rybatzki, 1997: 33); «at altın tédim» (Berta, 2010: 66); «(a)tl(a)t [t(e)d](i)m» (Şirin User, 2010: 464); «atlat tédim» (Ölmez, 2015: 183); «atlat tédim» (Aydın, 2017: 110); «at alt tidim» (Ercilasun, 2016: 608)

Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında bu kelime, *atlat* şeklinde okunmuş, “ließ sie die Pferde besteigen (ata binmelerine izin ver)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1899: 13) Sonrasında bu okuma önerisi, Orkun, Malov, Tekin, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö tarafından yapılan yayımda ise ᠠᠲᠠᠯᠠᠲᠤᠲᠡᠳᠢᠮᠤ şeklinde gösterilmiş olan bu ifade, *atlatun tidim* şeklinde okunmuş ve *atlat-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 38) Giraud ise ifadeyi *at alt(urt)im* şeklinde okumuş, “Je fis prendre les chevaux (atları aldım)” şeklinde tercüme etmiştir. (Giraud, 1961: 61) Tekin ise *tal atin tedim* şeklinde okumuş, “enter the water on horseback (at sırtında suya gir)” şeklinde tercüme etmiştir. Bu ifadeyi, *tal-* “to plunge, dive (dalmak)” fiili ile bağlantılı olarak

tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 108) Orkun, *aklat-* fiili ile bağlantılı olarak okumayı tercih etmiş, Kaşgarlı'da *aklat-* fiilinin mevcut olduğunu belirtmiştir. (Orkun, 1936/I: 123) Malov, ifadeyi *ograklatdım* şeklinde okumuş ve “kampta durmalarını emrettim” şeklinde tercüme etmiştir. *Ograklat-* “geride kamp ile birlikte kalmalarını emretmek” fiili ile bağlantılı olarak okumayı tercih etmiştir. (Malov, 1951: 403) İfade, Aalto tarafından “ogʻr qʻlʻtdʻm” şeklinde okunmuş ve “liess ich es eine passende Gelegenheit erwarten (uygun bir fırsat (zaman) beklemesine izin verdim)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 38) Bu ifadeyi *ogratlat-* “lade slaa lejr, arrangere mødested (kamp, buluşma yeri düzenleme)” kelimesi ile bağlantılı olarak düşünmüş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 55) Giraud ise ifadeyi *oguz kalatdım* şeklinde okumuş ve “je fis encadrer les Oghouz (Oğuz’un çerçevesini aldım)” şeklinde tercüme etmiştir. (Giraud, 1961: 95) Kelimeyi, *ka* “couvercle (kapak)” kelimesinden türetilen *kala-* “entasser, mettre dans une une caisse (yığın yapmak, istif etmek, bir şeyin içine koymak)” ve bu fiilden ettirgenlik eki ile türetilen *kalat-* “faire mettre au fourreau, faire mettre dans une caisse ou une enveloppe (bir kılıfın, sandığın, kutunun ya da zarfın içine koydurtmak)” fiili ile bağlantılı olarak açıklamıştır. Bununla birlikte bu görüşünden emin olmadığını ve bu görüşünün Thomsen’in görüşünden uzak olmadığını belirtmiş, her iki görüşün de kesin olmadığını da eklemiştir. (Giraud, 1961: 95) Tekin ise ilk yayımında ifadeyi *ogurqalatdım* şeklinde okumuş ve “after having cressed over Ak-Termel (in this manner), I let (the solidiers) heat their back (Askerleri (bu şekilde) geçirdikten sonra, (askerlerin) sırtlarını ısıtmasına izin verdim)” şekilde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 251) Kelimeyi, *ogurkalat-* “to let someone to warm his back (birinin sırtını ısıtmasına izin vermek)” fiili ile bağlantılı olarak okumuş ve bu şekilde açıklamıştır. (Tekin, 1968: 357) Sonraki okumasında ise ifadeyi *ug(u)r k(a)l(i)td(i)m* şeklinde okumuş ve “zaman kazandırdım” şeklinde terüme etmiştir. (Tekin, 1994: 11) Tekin, en uygun okumanın bu olduğunu çünkü Tunyukuk Kırgızlara giderken orduyu Ak Termel Irmağı’ndan geçirtmek suretiyle yolu kısaltmış olduğundan yani zaman artırmış ya da kazanmış olduğundan bahsettiğini belirtmiştir. Eski Türkçe *ugur* sözcüğünün en yaygın belki de asıl anlamının “vakit, zaman” olduğunu, ikinci kelimenin ise *ka:l-* eyleminden Eski Türkçede çok işlek olan *-t-* ekii ile türetilen **ka:lit-* “kaldırmak, geriye bıraktırmak, artırmak” şeklinde bir fiil ile bağlantılı olarak okuyup anlamlandırmıştır. Bununla birlikte böyle bir fiil gövdesine henüz tarihi metinlerde rastlanmadığını ancak bu durumun böyle bir fiilin var olmadığı

anlamına gelemeyeceğini belirtmiştir. (Tekin, 1994: 40) Clauson ise kelimeyi *uğraklatdım* şeklinde okumuş ve *uğrak* kelimesi ile bağlantılı olarak okuyup anlamlandırmıştır. (EDPT: 94) Tekin tarafından ileri sürülen bu okuma önerisi sonrasında Rybatzki tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. (Rybatzki, 1997: 59) Ergin, Tekin tarafından 1968’de önerilen okuma ve anlamlandırma önerisini devam ettirmiş ve kelimeyi *oğurkalatdım* şekilde okuyarak “sırtlattım” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 104-105) Şirin User ise yazıtların 23-25. Satırlarında uzun ve ayrıntılı yol tasvir yapıldığını, 23 ve 24. satırlarda üç kez yol, bir kez de “dar yol patika” anlamlı “oruk” sözcüğünün geçtiğini ve beraberinde gelen 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚𐰚 ifadesinin ilk üç harf değerinin Türkçenin *yol* anlamındaki sözlerinden biri olan *ugur* biçiminde okumaya olanak verdiğini belirtmiştir.¹³⁰ Bununla birlikte ilk sözcüğü *yol* anlamındaki “ugur” olarak kabul ettiği ve Giraud’un Tonyukuk komutasındaki Türk birliğinin *ak tärmäl kăçä* klasik güzergâhı terk ettiği saptamasını doğru bulduğu için bu ifadeyi en akla yatkın tamamlayan okuyuşun *kalıtdım* olabileceğini ileri sürmüştür. Sonuç olarak bu ifadeyi *ugur kalıtdım* “yolu bıraktım” şeklinde anlamlandırmayı önermiştir. (User, 2010: 87-88) Ölmez ise ifadenin okumasından emin olamamış ve sadece harf dizilimini göstermiş ve “vakit kazandırdım (?)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ölmez, 2015: 183-191) Ercilasun ise kelimeyi, yeni okuma ve anlamlandırma önerisi ile birlikte *ogruklatdım* şeklinde okumuş ve “(dönemeçten) aşırıttım” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2015: 608-609) Ercilasun, kelimenin DLT’de bulunan *ogrug* “vadinin dönemeci, dağın kesintiye uğradığı yer” kelimesi ile bağlantısının olabileceğini düşünmüş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2015: 644, Not: 164) Kelimenin okunuşu ve anlamlandırılışı ile ilgili kesin bir sonuca varılamamış ve farklı görüşler ileri sürülmüştür.

3.3.36. *agturtum* (𐰽𐰚𐰍𐰏𐰚𐰚, T1 K1 (25)) “tırmandırdım”

«agturtum» (Radloff, 1899: 13); «agturtım» (Thomsen, 1924: 166, Not: 2); «^agturt'm» (Orkun, 1936: I: 108); «agturtum» (Malov, 1951: 62); «^agturt'm» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «agturtım» (Giraud, 1961: 55); «agturtum» (Tekin, 1968: 251); «ağturdum» (Ergin, 2013: 104); «(a)gturt(u)m» (Tekin, 1994: 11);

¹³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şirin User, Hatice. 2007. Tonyukuk Yazıtında Geçen (Ugur Kalıtdım) İbaresini Üzerine Yeni Bir Anlamlandırma Teklifi. *Erdem*.16/48: 157-168.

«gtwrtwm» (Rybatzki, 1997: 33); «agturtum» (Berta, 2010: 67); «(a)gturt(u)m» (Şirin User, 2010: 464); «agturtum» (Ölmez, 2015: 183); «agturtum» (Aydın, 2017: 110); «agturtum» (Ercilasun, 2016: 608)

Bu kelime, araştırmacılar tarafından *agturtım* ve *agturtum* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Thomsen, Orkun, Aalto, Giraud, Aalto tarafından yapılan ilk okumalarda görülen geçmiş zaman ekinin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü dudak uyumuna bağlı olmadan *-dI* şeklinde gösterilmiştir. Radloff, Malov, Tekin, Ergin, Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda ise zaman ekinin yazılmayan bağlayıcı ünlüsü dudak uyumuna bağlı olarak okunmuş ve *-dU* ile gösterilmiştir.

3.3.37. *yugur<ur>ça* (ᠶᠤᠭᠤᠷᠠᠴᠢ, T1 K2 (26)) “güç bela (ormanlık dağı aştık)”

«yogarça» (Radloff, 1899: 15); «yogurça (yogurçi?)» (Thomsen, 1916: 82); «yogurça (yogurçi?)» (Thomsen, 1924: 166, Not: 3); «yog^urça» (Orkun, 1936/I: 108); «yuguru» (Malov, 1951: 62); «yug^urça» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «yogurça» (Giraud, 1961: 55); «yogurça» (Tekin, 1968: 251); «yoğuru» (Ergin, 2013: 104); «yug(u)rça» (Tekin, 1994: 13); «ywgrčA» (Rybatzki, 1997: 33); «yogwr^oça» (Berta, 2010: 67); «yoguruça» (Erdal, 2004: 313); «yog(u)ruça» (Şirin User, 2010: 464); «yugur<ur>ça» (Ölmez, 2015: 184); «yugurça» (Aydın, 2017: 110); «yogur(u)aça» (Ercilasun, 2016: 608)

Bu kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsü araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tamamlanmış ve okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *yogarça* şeklinde okunmuş ve “aufwärts (yukarı)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1899: 97/a) Thomsen ise bu ifadeyi Radloff’tan farklı şekilde değerlendirmiş, *yogurça* şeklinde göstermiştir. Kelimenin son harfinin alt bölümüne kadar uzanan boşlukta ᠵ (=a, e) ya da ᠮ (=ı, i) işaretinin hangisinin olduğunu kestirmenin zor olduğunu belirtmiş ve *yogurçi?* şeklinde de okunabileceğini belirtmiştir. Eğer buradaki işaret ᠮ (=ı, i) ise o zaman bu kelimenin “yoğurucu” anlamında *yogurçi?* şeklinde okumak gerektiğini ancak bu kelimenin muhtemelen “istihkam eri, öncü” ya da “kar dövücü (toplayıcı)” anlamını taşıyor olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte ᠵ (=a, e) işaretinin alt taraflarında yanlamasına bir çizginin var olduğunu ve dolayısıyla bu kelimenin Radloff’un da ileri sürdüğü gibi *yogurça* şeklinde okunup “-dığı anda, -dan sonra” anlamını verecek *-ça*’lı bir zarf olarak

yorumlanabileceğini de belirtmiştir. (Thomsen, 1916: 82-84) Bununla birlikte Thomsen, daha öncesinde geçen ve *Kök-Ünüg yoguru* şeklinde okuduğu ifadenin üçüncü kelimesi ile söz konusu kelimenin *yogur-* fiil tabanı ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Orkun da kelimeyi, *yog^urça* “çiğneyerek” şeklinde göstermiş, *yogur-* “çiğnemek, yağurmak” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Orkun, 1936/I: 108-109) Malov’un yayımında ise kelimenin olduğu kısım $\text{D}\text{Y}\text{Y}\text{Y}\text{Y}\text{K}\text{E}\text{T}\text{1}$ şeklinde gösterilmiş ve *yoguru* şeklinde okunmuştur. (Malov, 1951: 58, 62) Malov’un bu okuma önerisi, sonrasında Ergin tarafından da kabul edilmiştir. Ergin, Malov ile aynı şekilde $\text{D}\text{Y}\text{Y}\text{Y}\text{Y}\text{K}\text{E}\text{T}\text{1}$ şeklinde gösterdiği bu kısmı *yoguru [ıdıp]* “çiğneyi verip” şeklinde okumuş ve anlamlandırmıştır. (Ergin, 2013: 104-105) Kelimeyi, *yogur-* “yoğurmak, çiğnemek, aykırı gitmek, çapraz gitmek” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve *yoguru* “çiğneyerek; çapraz, çaprazlama, arkun, verez” şeklinde anlamlandırmıştır. (Ergin, 2013: 152) Aalto ise *yug^urça* şeklinde gösterdiği bu ifadeyi “(auf den Kamm?) gebracht waren” şeklinde açıklamıştır. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 55) Giraud da kelimeyi Thomsen ile aynı şekilde *yogurça* şeklinde göstermiş, *yogur-* fiilinin zarf hali olarak değerlendirmiştir. (Giraud, 1961: 97) Sonrasında bu görüş, Berta ve Rybatzki tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Tekin ise Orhon Türkçesi Grameri’nde kelimeyi, hece yitimi (haplology) sonucunda birincil **yogur-ur-ça* şekilden gelişmiş bir biçim olarak değerlendirmiştir. Sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır. (Tekin, 1968: 74) (Tekin, 1994: 40-41) Ölmez de kelimeyi Tekin’in Orhon Türkçesi Grameri’ndeki görüşünü devam ettirerek *yogur<ur>ça* şeklinde göstermiş, *yogur-* “geçirtmek, aşirtmak” şeklinde anlamlandırdığı kelime ile bağlantılı olarak değerlendirdiği bu kelimeyi, “güç bela” şeklinde anlamlandırmıştır. (Ölmez, 2015: 191, 367) Erdal ise kelimeyi, *yoguruça* şeklinde göstermiş, “geçerek, aşarak” şeklinde anlamlandırmanın tatmin edici olduğunu belirtmiştir. Erdal, kelimenin vokal gerindiumu + eşitlik eki (*-U+çA*) şeklinde bir yapıdan oluşmuş olabileceğini ileri sürmüş ve kelimeyi *yoguruça* şeklinde göstermiş, sonrasında bu okuma önerisi Şirin User tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. (User, 2010: 88-89) (Erdal, 2004: 313) Aydın ise kelimeyi *yogurça* şeklinde göstermiş ve Ölmez’in anlamlandırma önerisini devam ettirerek “güç bela” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017: 111, 178) Ercilasun ise bu kelimeyi iki ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve A (=c²A) harf dizisinin önünde yazılmayan bir “a” ünlüsü ile okumuş ve “geçip (yol

açınca diğerlerini de gönderip ağaçlı dağ başını aştık)” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2015: 608-609) Ercilasun, bu ifadeyi *yogur-* “geçmek” fiili ile bağlantılı olduğunu ve ikinci kelimenin ise ek olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiş, *aç-a* şeklinde açıklamıştır. (Ercilasun, 2015: 644, Not: 165)

3.3.38. ı bar baş (ᠢᠪᠠᠷᠪᠠᠰ, T1 K2 (26)) “ormanlık dağ”

«Ibarkı (?)» (Radloff, 1899: 15); «ībar?» (Thomsen, 1924: 166, Not: 3); «ib^ar[?]» (Orkun, 1936: I: 108); «y bar bas» (Malov, 1951: 62); «ib^ar(liq?)» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «ī barça» (Giraud, 1961: 55); «ī bar baş» (Tekin, 1968: 251); «ı bar baş» (Ergin, 2013: 104); «ıbarlık(?)» (Clauson, 1972: 168/a-b); «ī barlık» (Erdal, 1991: 689); «ı b(a)r baş» (Tekin, 1994: 13); «tgrpIbrlq» (Rybatzki, 1997: 33); «ıbar baş» (Berta, 2010: 67); «ı b(a)r baş» (Şirin User, 2010: 464); «ı bar baş» (Ölmez, 2015: 184); «ıwırbaş» (Aydın, 2017: 110); «ı bar baş» (Ercilasun, 2016: 608)

Bu ifadenin son harfi olan **ᠮ** biçimindeki işaretin harf değeri konusunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüş ve farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *Ibarkı (?)* şeklinde gösterilmiş ve yer adı olarak değerlendirilerek “gehen und so überstiegen wir den Ibarki (?) (Ibarki’ye tırmandık)” şeklinde tercüme edilmiştir. Thomsen ise Tunyukuk Yazıtı’nın çevirisinin yer aldığı makalesinde bu kelimeyi *ibar?* şeklinde göstermiş, kelime ile ilgili herhangi bir çeviri yapmamıştır. (Thomsen, 1924: 166) Orkun da Thomsen’in bu önerisini kabul etmiş ve kelimeyi aynı şekilde okumuş, *ibar* şeklinde bir yer adı olarak değerlendirmiştir. (Orkun, 1936: I: 108- 109) Kelime, *ı bar baş* şekliyle ilk olarak Malov tarafından okunmuş ve Malov, *ı* kelimesini “дереворастение кустарник (ağaç, bitki, çalı)” şeklinde anlamlandırmıştır. Bu ifadenin olduğu kısmı ise “и мы перевалили через вершину с растениями (ve biz bitki ile örtülü bir tepenin üstünden geçtik)” şeklinde tercüme etmiştir. (Malov, 1951: 67, 442) Sonrasında Malov tarafından ileri sürülen bu okuma önerisi, Tekin (1968), Ergin, Şirin User, Ölmez¹³¹ ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. **ᠮ** işareti, ilk olarak G. Ramstedt tarafından *liq* şeklinde

¹³¹Ölmez, yayımında ifadeyi, *ı bar baş* şeklinde göstermiş olmakla birlikte bir toplantısında baş şeklinde okunan işaretin Clauson tarafından ileri sürülen *-l* ve *-ik* harflerinin birleşiminden meydana gelmiş olan bir *-lik* eki olabileceği görüşünü kabul ettiğini ve kelimenin *barlık* şeklinde okunması gerektiğini ileri sürmüştür.

Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.youtube.com/watch?v=f9Zqww1Bb54&t=2s> (Erişim tarihi: 26.04.2020) (ilgili videoda 18:22. dk.)

okunmuştur. Ramstedt, söz konusu işaretin iki bağımsız işaretin **JD** → **M** birleşmesi sonucunda meydana gelmiş olabileceğini ileri sürmüştü ve bu işareti *liq* şeklinde okumayı tercih etmiştir.¹³² Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö ortak yayımında ise bu ifadeyi *ib^ar(liq?)* şeklinde tamamlanmış ve yer adı olarak değerlendirilerek “Ybar(lyq?)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39) Sonrasında bu tamamlama önerisi Clauson tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. (EDPT: 168/a-b) Erdal da *barlık* şeklinde okuduğu kelimeyi yer adı olarak değerlendirmiş ve *i barlık* şeklinde göstermeyi tercih etmiştir. (Erdal, 1991: 689) Rybtzki de bu görüşü devam ettirmiş ve *barlık* şeklinde okuduğu ve yer adı olarak değerlendirdiği bu kelimenin, batı Tuva bölgesindeki *barlık* ırmağının adı olduğunu, *barlık* adı ile kurulmuş başka yer adlarının da bulunduğunu ve Barlık’ın bugünkü Tuva Türkçesi’nde *barık* adını taşıdığını ileri sürmüştür. (Rybtzki, 1997: 33, Not: 35) Giraud ise ifadeyi farklı şekilde değerlendirmiş ve *i barça* şeklinde okumuştur. Bu ifadenin son harfi olan **M** biçimindeki işaretin harf değerinin “ça” şeklinde olması gerektiğini belirtmiş ve söz konusu kelimenin “tamamen, baştan sona” anlamında *barça* olması gerektiğini ileri sürmüştü, *i barça* “nous traversâmes entiérement la forêt (ormanı tamamen geçtik)” şeklinde tercüme etmiştir. (Giraud, 1961: 97-98) Araştırmacılar tarafından bu görüş devam ettirilmemiştir. Erhan Aydın da kelimenin *ıvrbaş* adlı yer adı olduğunu belirtmiş ve kuvvetle muhtemel Hakasya’daki Ona Irmağı’nın güney veya güneydoğusunda bulunan bir dağ veya tepenin adı olduğunu ileri sürmüştür. (Aydın, 2019: 119) Bu ifadenin okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.3.39. yuvulu éntimiz (D>óJ): 𐰇𐰏𐰚𐰜, T1 K2 (26)) “yuvarlanarak aşağı indik”

«yobalu entimiz» (Radloff, 1899: 15); «yob^alu intⁱmⁱz» (Orkun, 1936: I: 108); «yobalu intimiz» (Malov, 1951: 62); «yob^alu intⁱmⁱz» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «yobalu entimiz» (Giraud, 1961: 55); «yubulu intimiz» (Tekin, 1968: 251); «yubulu intimiz» (Ergin, 2013: 104); «yuvulu» (Clauson, 1972:877/b);

¹³²Sonrasında bu görüş İgor Kormuşin tarafından da kabul edilmiş olmakla birlikte Kormuşin, bu konudaki görüşünü “Tonyukuk Yazıtı ve Yenisey Yazıtlarındaki “papyon kravat” Biçimindeki **M** Runik İşaretin Doğru Okunuşuna Dair” isimli yazısında ayrıntılı olarak açıklamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İgor Kormuşin. 2017. Tonyukuk Yazıtı ve Yenisey Yazıtlarındaki “papyon kravat” Biçimindeki **M** Runik İşaretin Doğru Okunuşuna Dair. **Türk Dilleri Araştırmaları. S. 27.1** (2017): 67-70.

«yub(u)lu int(i)m(i)z» (Tekin, 1994: 13); «ywblw Intmz» (Rybatzki, 1997: 33); «yußwlv èntimiz» (Berta, 2010: 67); «yub(u)lu int(i)m(i)z» (Şirin User, 2010: 464); «yuvulu èntimiz» (Ölmez, 2015: 184); «yuwulu èntimiz» (Aydın, 2017: 110); «yubulu intimiz» (Ercilasun, 2016: 608)

Bu ifadenin birinci kelimesi, yazıtlarda ʎ (=o, u) işaretinin okunuşu konusunda ayırıcı bir durum olmadığı için araştırmacılar tarafından *yubulu/yuvulu* ve *yobalu* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *yobalu* şeklinde okunmuştur. Radloff, bu ifadeyi “Dann steigen wir unter Beschwerden hinab (sonra şikayetlerle indik)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1899: 14) Radloff, birinci kelimeyi *yobal-* “sich quälen (kendine işkence etmek)” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmıştır. (Radloff, 1899: 97/b) Sonrasında bu okuma önerisi Orkun, Malov, Aalto, Giraud tarafından yapılan ilk okumalarda da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Kelime, *yubulu* şekliyle ilk olarak Tekin (1968) tarafından okunmuştur. Tekin, bu ifadeyi “we descended rolling (yuvarlanarak indik)” şeklinde tercüme etmiş, bu ifadenin ikinci kelimesini *yubul-* “to roll (yuvarlanmak)” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Tekin, 1968: 286, 407) Tekin’in bu önerisi sonrasında Clauson, Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın, Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.40. tug evirü (ᠲᠦᠭᠡᠪᠢᠷᠦ, T1 K2 (26)) “dolanıp”

«tug berü» (Radloff, 1899: 15); «tog birü» (Orkun, 1936: I: 108); «tug äbiri» (Malov, 1951: 62); «tug ^äbirü» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «tug berü» (Giraud, 1961: 55); «tug äbirü» (Tekin, 1968: 251); «tuğ ebirü» (Ergin, 2013: 104); «toğ evirü» (Clauson, 1972: 14/a); «tug (ä)birü» (Tekin, 1994: 13); «twgbrw» (Rybatzki, 1997: 33); «tog eßirw» (Berta, 2010: 326/b, 328/a); «tug (ä)birü» (Şirin User, 2010: 464); «tug evirü» (Ölmez, 2015: 184); «tug ewirü» (Aydın, 2017: 110); «tug ebirü» (Ercilasun, 2016: 608)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından *tug/tog berü/ebirü* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk yayımda *tug berü* şeklinde okunmuş ve “ritten wir über die am Abhänge befindlichen Wegsperren (yamaçtaki barikatların üzerinden geçtik)” şeklinde tercüme etmiştir. *Tug* keimesini “barikat” şeklinde anlamlandırmıştır. (Radloff, 1899: 14) Orkun ise ifadeyi *tog birü* şeklinde

okumuş, “sırtlardaki manialar (arasından vardık)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 109) (*tog*: mania, sırt; Orkun, 1941/I: 114) Bu ifadenin ikinci kelimesi, ilk olarak Malov tarafından kelimenin başında yazılmayan bir “a,e” ünlüsünün var olduğu düşünülerek *tug äbiri* şeklinde düzeltilmiş ve *ebir-* kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir.¹³³ Malov’un bu okuma ve anlamlandırma önerisi sonrasında Aalto, Tekin, Ergin, Clauson, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Birinci kelime ise Radloff tarafından *tug* “barikat” şeklinde okunmuş ve *tu-* “kapamak, tıkamak, engel olmak” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Sonrasında bu okuma önerisi, Malov, Aalto, Giraud, Tekin, Ergin, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiştir. Clauson ise kelimeyi *tog* şeklinde okumuş *tod-* ve *tol-* ile köktaş sayarak bu şekilde göstermiştir. (EDPT: 463, 434) Bu ifadenin yaygın okunuşu *tug ebirü* şeklindedir.

3.3.41. boguzlantı (ծղ՛ԿԼԵՐ, T1 K2 (26)) “idam edildi”

«boguzlantı» (Radloff, 1899: 15); «boguzlantı» (Thomsen, 1916: 73); «bog^azl^andı» (Orkun, 1936: I: 108); «boguzlantı» (Malov, 1951: 62); «bog^uzlantı» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «bog^{iz}lantı» (Giraud, 1961: 55); «boguzlantı» (Tekin, 1968: 251); «boguzlandı» (Ergin, 2013: 104); «boguzlantı» (Clauson, 1972: 322/b); «bog(u)zl(a)ntı» (Tekin, 1994: 13); «bwgzlntı» (Rybatzki, 1997: 33); «bogwzlandı» (Berta, 2010: 68); «bog(u)zl(a)ntı» (Şirin User, 2010: 464); «boguzlantı» (Ölmez, 2015: 184); «boguzlantı» (Aydın, 2017: 110); «boguzlantı» (Ercilasun, 2016: 608)

Bu kelime, araştırmacılar tarafından yazılmayan bağlayıcı ünlünün farklı şekillerde tamamlanmasından dolayı *boguzlantı*, *bogazlantı*, *bogizlantı* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk okumada kelime *boguzlantı* şeklinde okunmuştur. Sonrasında bu okuma önerisi, Thomsen, Malov, Aalto, Tekin, Ergin, Clauson, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde tamamlanmıştır. Bununla birlikte Orkun kelimenin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü “a” ile *bogazlantı* şeklinde, Giraud ise *i* ile *bogizlantı*

¹³³ “с большим трудом мы спустились и в десять ночей мы прошли до склона горы обойдем горный снежный завал (büyük bir zorluk ile aşağı indi ve on gece dağ tıkanıklığını atlayarak dağın yanına yürüdü.)”

şeklinde okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır. Kelimenin yaygın okunuşu, *boguzlantı* şeklindedir.

3.3.42. anı suvka bardımız (...𐌰𐌶𐌵𐌰𐌴𐌹𐌸𐌰, T1 K3 (27)) “Anı ırmağına vardık”

«nisobka (subka)» (Radloff, 1899: 15); «anī su[b(u)]g b[ara?]līm» (Thomsen, 1916: 88); «anī su[b(u)]g b[ara?]līm» (Thomsen, 1924: 166, Not: 6); «^anī su[b]g b[^ar^a]līm» (Orkun, 1936: I: 110); «Any sebug baralym» (Malov, 1951: 62); «^anī su(bqa) b^{ar}...» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «anī sub(īg) ba(sa)līm» (Giraud, 1961: 55); «anī sub[qa] bard[īmiz]» (Tekin, 1968: 251); «anı subk[a] bard[ımız]» (Ergin, 2013: 104); «anı suv[ıŋa] bard[ımız]» (Clauson, 1972: 783/b); «(a)nı sub[ka] b(a)rd[(ı)m(ı)z]» (Tekin, 1994: 13); «nIswbq» (Rybatzki, 1997: 35); «anı suß... baralım» (Berta, 2010: 68); «(a)nı sub[ka] b(a)rd[(ı)m(ı)z]» (Şirin User, 2010: 464); «anı suvka bardımız» (Ölmez, 2015: 184); «anı suwka b[ardımız]» (Aydın, 2017: 111); «anı subk(a) ba(rdımız)» (Ercilasun, 2016: 608)

Bu ifadenin okunamayan kısmı, araştırmacılar tarafından bağlamdan yola çıkarak farklı şekillerde tamamlanmış ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında bu ifade, *nisobka (subka)* şeklinde tamamlanmış, ifadenin ilerleyen kısmı ile ilgili herhangi bir yorum yapılmamıştır. (Radloff, 1899: 15-16) Thomsen ise bu cümleyi *anī su[b(u)]g b[ara?]līm* “Anı ırmağı boyunca gidelim” şeklinde tamir etmiştir. (Thomsen, 1916: 88) Thomsen, sonrasında da bu görüşünü devam ettirmiştir. Bu okuma önerisi, Orkun ve Malov tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde tamamlanmıştır. Aalto ise Radloff ile aynı görüştedir ve bu cümlenin ikinci kelimesini *subka* şeklinde tamamlamıştır. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39) Giraud da cümlenin ilk iki kelimesini Thomsen ile aynı şekilde tamamlamış, üçüncü kelimeyi *basalım* şeklinde göstermiştir. (Giraud, 1961: 55) Bu cümle, *anī sub[qa] bard[īmiz]* şeklinde ilk olarak Tekin tarafından tamamlanmıştır. Tekin, *bar-* fiili nesne durumunu değil, verme ya da yönelme durumu yönettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte kağanın “Anı suyuna varalım” sözünden sonra *ol sub kudi bardımız* “O su boyunca gittik” cümlesine geçmenin güç olduğunu belirtmiş bundan dolayı cümleyi bu şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994: 42) Tekin’in bu görüşü sonraki okumalarda Ergin, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde tamamlanmıştır. Clauson ise bu cümleyi *anı suv[ıŋa] bard[ımız]* şeklinde tamamlamayı tercih etmiştir. Cümlenin nasıl

tamamlanması gerektiği konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.3.43. ol suv k^uudı (𐌺𐌳𐌹𐌸𐌸𐌹𐌳𐌹𐌺𐌹), T1 K3 (27)) “ırmaktan aşağı (inerek)”

«ol sub kodı» (Radloff, 1899: 15); «ol sub kodı» (Orkun, 1936: I: 110); «ol sub qody» (Malov, 1951: 62); «ol sub qoodı» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «ol sub qodı bardimız» (Giraud, 1961: 55); «ol sub qodı» (Tekin, 1968: 249); «ol sub qodı» (Ergin, 2013: 104); «ol suv kodı» (Clauson, 1972: 783/b); «ol sub kuudı» (Tekin, 1994: 13); «wlswbq^wwdI» (Rybatzki, 1997: 35); «ol suß qudı» (Berta, 2010: 68); «ol sub kodı» (şirin User, 2010: 464); «ol suv k^uudı» (Ölmez, 2015: 184); «ol suw k^uudı» (Aydın, 2017: 111); «ol sub kodı» (Ercilasun, 2016: 608)

Bu cümleinin üçüncü kelimesi, yazıtlarda 𐌺 (=o, u) ve 𐌳 (=ok,ko,uk,ku) işaretlerinin okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamasından dolayı *kodı* ve *kudı* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *kodı* şeklinde gösterilmiştir. Radloff, bu ifadeyi “an diesem Flusse abwärts (bu nehirden aşağı)” şeklinde tercüme etmiştir. Eserinin sözlük bölümünde ise *kodı* kelimesini “abwärts, unterhalb (aşağı)” şeklinde anlamlandırılmıştır. (Radloff, 1899: 94/a) Radloff’un bu okuma önerisi, sonrasında Orkun, Malov, Aalto, Giraud, Tekin (1968), Ergin, Clauson, şirin User ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Kelime, *kudı* şeklinde ilk olarak Tekin (1994) tarafından gösterilmiştir. Tekin, kelimeyi “aşağısına doğru, (akıntısı) boyunca” şeklinde Radloff’un çevirisi ile aynı şekilde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994: 62/b) Tekin’in bu okuma önerisi sonrasında Berta, Ölmez ve Aydın tarafından da devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.44. aşangalı (𐌶𐌹𐌳𐌹𐌸𐌹𐌳𐌹𐌺𐌹), T1 K3 (27)) “(askerleri) yemek yemeleri için”

«asingalı» (Radloff, 1899: 15); «sanagalı» (Thomsen, 1916: 87-88); «sanagalı» (Thomsen, 1924: 166, Not: 7); «s^an^ag^alı» (Orkun, 1936: I: 110); «sanagaly» (Malov, 1951: 62); «^asⁱng^alı» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 39); «sanagalı» (Giraud, 1961: 55); «asangalı» (Tekin, 1968: 251); «aşangalı» (Ergin, 2013: 104); «asingalı» (Clauson, 1972: 248/b); «(a)s(i)ng(a)lı» (Tekin, 1994: 13); «sngII» (Rybatzki, 1997: 35); «sanagalı» (Berta, 2010: 68); «s¹n¹g¹l¹I» (şirin User, 2010: 464);

«aşangalı» (Ölmez, 2015: 184); «aşangalı?» (Aydın, 2017: 111); «aşangalı» (Ercilasun, 2016: 608)

Bu kelime, yazıtlarda ilk hecedeki ʃ (=a,e) ünlüsü yazılmadığı için araştırmacılar tarafından *asingalı*, *aşangalı*, *sanagalı* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuş ve cümlenin bağlamından yola çıkarak farkı şekillerde tercüme edilmiştir. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *asingalı* “um herüber zu kommen (oraya gelmek)” şeklinde okunmuştur. Radloff, kelimeyi *asin-* “herüberkommen (gelmek, ziyaret etmek)” madde başı altında değerlendirilmiştir. (Radloff, 1899: 88) Thomsen ise kelimeyi *sanagali* şeklinde okumuş ve “adamları saymak için” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1916: 87-88) Thomsen’in bu okuma önerisi sonrasında Orkun, Malov, Giraud ve Berta tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Aalto ise kelimeyi *asingalı* şeklinde okumuş ve “um abzukochen (= yemek pişirmek için)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aalto, Ramstedt, Granö, 1958: 39) Aalto, kelimeyi aş “yemek” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Sonrasında bu okuma önerisi Tekin (1968), Ergin, Clauson, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Tekin, kelimeyi *(a)s(t)ng(a)li* şeklinde göstermiş, “tırmanmak için” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994:13) Eski Türkçedeki *asin-* “üzerine bir şey asmak” anlamına Uygurcada saptandığını ve fiil dönüşlü olduğundan “kendini yükseltmek” yani “tırmanmak” anlamına da gelebileceğini ileri sürmüştür. Aynı zamanda bu fiilin Yakutçada *itin-* “tırmanmak” anlamında yaşadığını belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Şirin User ise kelimenin okunuşundan emin olamamış ve yalnızca “s¹n¹g¹l¹ʃ” şeklinde harf dizilimini vermiş, kelimenin okunuşu ile ilgili herhangi bir görüş önerisinde bulunmamıştır. (Şirin User, 2010: 464)

3.3.45. inel kagan (𐰆𐰺𐰍𐰎), T1 K7 (31) “İnel Kagan”

«inim kagan» (Radloff, 1899: 17); «inäl (inil?) qagan» (Thomsen, 1924: 167, Not: 4); «in^el k^ag^an» (Orkun, 1936/I: 110); «inal» (Gabain, 2000: 53); «inäl kagan» (Malov, 1951: 63); «in^l k^ag^an» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 41); «inäl kagan» (Giraud, 1961: 56); «inäl kagan» (Tekin, 1968: 251); «İnel Kağan» (Ergin, 2013: 106); «ini il kagan» (Sertkaya, 1976: 397-419); «in(ä)l k(a)g(a)n» (Tekin, 1994: 15); «inäl kagan» (Rybatzki, 1997: 61); «in(ä)l k(a)g(a)n» (Şirin User, 2010: 464);

«inel kagan» (Ölmez, 2015: 184); «inel kagan» (Aydın, 2017: 112); «ini il kagan» (Ercilasun, 2016: 612)

Bu ifadenin birinci kelimesi araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff kelimeyi, *ini* “küçük kardeş” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve kelimeyi *inim kagan* “küçük kardeşim kagan” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1899: 16) Kelime, ilk olarak Thomsen tarafından *inel* şeklinde okunmuştur. Thomsen, bu ifadenin ilk kelimesinin *Inel* ya da *Inil* şeklinde yazıldığını ve bu ifadenin bir unvan grubu şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. (Thomsen, 1916: 97-98) Orkun da Thomsen’in bu okuyuşunu devam ettirmiş ve ifadeyi aynı şekilde okuyup “İnel hakan (ile)” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 110) Gabain ise kelimeyi *ina-* fiilinden *-l+* eki ile yapılmış bir isim olarak değerlendirilmiş ve “bakan gibi yüksek bir mevki unvanı” şeklinde açıklamıştır. (Gabain, 2000: 53) Kelime, Malov tarafından da bir unvan niteleyicisi olarak değerlendirilmiş ve Thomsen’in okuma önerisi devam ettirerek aynı şekilde okunmuştur. Aalto, Thomsen tarafından önerilen *inil* yahut *inel kagan* okumalarından *inil kagan* okumasını tercih etmiş ve unvan grubu olarak değerlendirmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 41) Giraud da kelimeyi aynı şekilde değerlendirmiş, *inäl* kelimesini “associé á kagan: pelil kagan (kagan ile ilişkili: küçük kagan)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Giraud, 1961: 144) Clauson, kelimeyi *inal* şeklinde okumuş olmakla birlikte kelimenin *ina-* fiilinden *-l+* ile yapılmış bir isim olduğunu belirtmiş ve “trusted” şeklinde tercüme etmiştir. (Clauson, 1967: 4) Sonraki çalışmalarda Sertkaya tarafından yazılan bir inceleme yazısında kelimenin *İni İl Kagan* şeklinde de okunabileceği ileri sürülmüştür. Sertkaya, Çin kaynaklarında *İ-nie ko-han* biçiminde yazılan bu ismin Çinceye “küçük kağan” olarak çevrildiğini ve kelimenin Türkçe *ini* “küçük” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmüş ve kelimeyi *İni İl Kagan* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Sertkaya, 1976: 397-419) Bu okuma önerisi sonrasında Tekin tarafından eleştirilmiş ve Tekin, *Inl* harf dizisine sahip olan kelimenin *ini il* şeklinde okunamayacağını, böyle okunabilmesi için *ini* kelimesinin son ünlüsünün yazılması gerektiğini belirtmiştir. (Tekin, 1994: 43) Bununla birlikte Tekin, ilk yayımında (1968) kelimeyi unvan grubu olarak değerlendirmiş ve Thomsen’in okuma önerisini devam ettirerek aynı şekilde okumuştur. Sonraki yayımında ise Doerfer’in belirttiği *Inäl* “tahtın varisi, veliaht” anlamında bir sıfat olduğu görüşünün kabul edilebileceğini ve islam kaynaklarında geçen *inäl/yinäl tegin* “veliaht prens” ve *inäl yabgu* “veliaht yabgu” unvanlarının

mevcut olmasının Doerfer'in görüşünü desteklediğini belirtmiştir. (Tekin, 1994:43) Şirin User de kelimeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiş, bu ifadenin birinci kelimesini *ina-* fiilinden türemiş bir isim olarak değerlendirmiş ve *inançu* kelimesini de aynı kökten türemiş bir başka kelime olarak açıklamıştır. Bununla birlikte kelimenin Tekin tarafından öndamaksıllaşma örneği olarak değerlendirildiğini ve bundan dolayı *În(ä)l* şeklinde okuduğunu, kendisinin de bu görüşe katıldığını belirtmiş (User, 2010: 90) ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. Bu ifade, Ölmez ve Aydın tarafından da unvan grubu olarak değerlendirilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Aydın, Tonyukuk Yazıtı'nın 31 ve 45. satırlarında *inel* olarak geçen bu unvan niteleyicisi burada Kapgan Kağan (*Mochuo* 默啜)'ın oğlu Fujū 匄俱 Kağan'ın adını belirtmek için kullanıldığını belirtmiştir. (Aydın, 2011: 14) Ercilasun, bu ifadenin birinci kelimesinin okunuşunda Sertkaya'nın okuma önerisini devam ettirmiş ve *ini il kagan* şeklinde okumayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2015: 644, Not: 172)

3.3.46. k^öörü kelür (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺𐰽, T1 K8 (32)) “görünerek gelirler”

«kür ökülür» (Radloff, 1899: 17); «köğ ökü^ülür» (Orkun, 1936: I: 110); «kü är ökülür» (Malov, 1951: 63); «köörü k^älür» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 41); «kör ökülür» (Giraud, 1961: 56); «kör ökülür» (Tekin, 1968: 251); «kür ökülür» (Ergin, 2013: 106); «köörü k(e)lir» (Tekin, 1994: 15); «k^wwr^wklwr» (Rybatzki, 1997: 35); «körw kelwr» (Berta, 2010: 70); «kwr²w k²l²wr²» (Şirin User, 2010: 464); «k^öörü kelür» (Ölmez, 2015: 184); «körü kelür» (Aydın, 2017: 104); «körü kelir» (Ercilasun, 2016: 612)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff, ifadeyi *kür ökülür* şeklinde okunmuştur. Bu okuma önerisi sonrasında Tekin ve Ergin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Bununla birlikte Tekin, ifadeyi “a trick can be planned (bir hile düşünür)” şeklinde tercüme etmiş, *ökül-* “düşünmek, planlamak” şeklinde bir fiilden hareketle bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Tekin, 1968: 251, 287) Bu anlamlandırma önerisi, Ergin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde tercüme edilmiştir. (Ergin, 2013: 107) Orkun ise ifadeyi *köğ ökü^ülür* şeklinde okumuş ve “köğ (?) toplanır” şeklinde tercüme etmiş, *ökül-* fiilinin DLT’de “toplanmak” anlamında mevcut olduğunu belirtmiş. (Orkun, 1936: I: 110- 111, 123) Malov ise ifadeyi *kü är ökülür* şeklinde okumuş, *kü är* ifadesini “знаменитые мужи или слухи и войско солдаты (ünlü ordu

askerleri)” şeklinde, *ükül-* fiilini ise “увеличиваться (artmak)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Malov, 1951: 63, 396, 440) Malov ve Orkun’un görüşü araştırmacılar tarafından devam ettirilmemiştir. Giraud ise ifadeyi *kör ükülür* şeklinde okumuş, *kör* kelimesini “vois, regarde (bak, gör)” şeklinde, *ükülür* kelimesini ise Malov ile aynı şekilde değerlendirmiş ve *ükül-* “ils se rassembleront (toplamak, artmak, biriktirmek)” şeklinde değerlendirmiştir. (Giraud, 1961: 100-101) İfade, *köörü k^älür* şeklinde ilk olarak Aalto tarafından okunmuştur. Aalto’un bu okuma önerisi, sonrasında Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Tekin, Orhon Türkçesi Grameri’nde ifadeyi *kör ökülür* şeklinde göstermiş, sonrasında **ökül-* “düşünmek, planlamak” fiiline hiçbir yerde rastlayamadığını, bu ifadeyi *kör-ü kel-ür* yani “göz göze gelir, görülerek gelir” şeklinde okumanın daha doğru olduğunu belirtmiş ve görüşünü değiştirmiştir. (Tekin, 1994: 43-44) İfadenin yaygın okunuşu *körü kelir* şeklindedir.

3.3.47. karagu (ᠬᠠᠷᠠᠭᠤ, T1 K10 (34)) “karakol, gözetleme kulesi”

«karagu» (Radloff, 1899: 17); «k^argu» (Orkun, 1936: I: 113); «qaragu» (Malov, 1951: 63); «q^argu» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 43); «qargu» (Giraud, 1961: 54); «qargu» (Tekin, 1968: 251); «q^argu» (Ergin, 2013: 106); «karğu» (Clason, 1972: 653/a); «k(a)rgu» (Tekin, 1994: 15); «qrgw» (Rybatzki, 1997: 36); «qargu» (Berta, 2010: 71); «k(a)rgu» (Şirin User, 2010: 464); «karagu» (Ölmez, 2015: 184); «karagu» (Aydın, 2017: 113); «kargu» (Ercilasun, 2016: 612)

Kelime, araştırmacılar tarafından *kargu* ve *karagu* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *karagu* şeklinde okunmuş ve kelimeyi *karag-* “savaşmak” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Bu kelimenin bağlı olduğu cümle ise “kämpfen schlage tüchtig zu! (sıkı savaş, dövüş)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1899: 93) Orkun ise kelimeyi iki heceli *kargu* şeklinde okumuş ve “ateş kulelerini” şeklinde tercüme etmiştir. Eserinin sözlük bölümünde ise DLT’yi kaynak göstererek “dağ tepelerinde üzerinde ateş yakılarak düşmanın geldiği haber verilen ateş kulesi” şeklinde açıklamıştır. (Orkun, 1941/IV: 86) Malov ise Radloff’un görüşünü devam ettirerek kelimeyi *karagu* şeklinde okumuş, “пикет (gözcü, ileri karakol)” şeklinde tercüme etmiştir. Malov’un bu okuma önerisi sonrasında Ölmez, Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Kelime Aalto, Giraud, Tekin (1968), Giraud, Ergin, Clason,

Tekin (1994), Rybatzky, Berta, Şirin User ve Ercilasun tarafından Orkun'un görüşü devam ettirilerek *kargu* şeklinde okunmuş ve "karakol, gözetleme kulesi" şeklinde tercüme edilmiştir.

3.3.48. böğ(ü) kagan (𐰆𐰏𐰪𐰠), T1 K10 (34) "Bögü Kağan"

«böğ(ü) kagan» (Radloff, 1899: 17); «bögü kagan» (Thomsen, 1924: 171); «böğ k^ag^an» (Orkun, 1936: I: 113); «böğ(ü?) qagan» (Malov, 1951: 63); «böğ^ü q^ag^an» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 43); «böğ kagan» (Giraud, 1961: 56); «böğ(ü) qagan» (Tekin, 1968: 251); «böğ[ü] kağan» (Ergin, 2013: 106); «bögü kagan» (Clauson, 1972: 324); «böğ<ü> k(a)g(a)n» (Tekin, 1994: 15); «bögqgn» (Rybatzki, 1997: 36); «bög qagan» (Berta, 2010: 72); «böğ<ü> k(a)g(a)n» (Şirin User, 2010: 464); «böğ(ü) kagan» (Ölmez, 2015: 184); «böğ<ü> kagan» (Aydın, 2017: 113); «böğ(ü) kagan» (Ercilasun, 2016: 612)

Bu ifadenin birinci kelimesinin son harfi yazılmadığı için araştırmacılar tarafından *bögü kagan* ve *bög kagan* olmak üzere iki farklı şekilde gösterilmiştir. Kelime, Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *bög(ü) kagan* şeklinde tamamlanılarak okunmuştur. Sonrasında bu tamamlama önerisi, Thomsen, Malov, Aalto, Tekin, Ergin, Clauson, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da aynı şekilde tamamlanmıştır. Orkun ise kelimeyi *bög* şeklinde yazıldığı biçimde okumuş, "Bögü (?)" tercüme etmiştir. (Orkun, 1936: I: 112-113) Giraud ve Berta da ifadeyi Orkun ile aynı şekilde tamamlamadan göstermeyi tercih etmişlerdir.

3.3.49. ança yıdmiş (𐰆𐰏𐰪𐰠𐰪𐰠, T1 K10 (34)) "(şöyle bir) haber göndermiş"

«ança ayıdmiş» (Radloff, 1899: 17); «^ança ^ayıdmⁱş» (Orkun, 1936: I: 113); «anča ayıdmiš» (Malov, 1951: 63); «ⁱnča yıdmⁱš» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 43); «ay-ıdmiš» (Giraud, 1961: 56); «anča yıdmiš» (Tekin, 1968: 251); «anča yıdmiš» (Ergin, 2013: 106); «(a)nça yıdm(i)š» (Tekin, 1994: 15); «nčA yıdmš» (Rybatzki, 1997: 36); «anca ayıdmiš» (Berta, 2010: 72); «(a)nça yıdm(i)š» (Şirin User, 2010: 464); «anča yıdmiš» (Ölmez, 2015: 184); «anča ayıdmiš²» (Aydın, 2017: 113); «anča ay(u) ıdmiš» (Ercilasun, 2016: 612)

Bu ifade, yazıtlarda ilk hecedeki 𐰪 (=a, e) ünlüsü yazılmadığı için *anča yıdmiş* ve *anča ayıdmiş* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Bu ifadenin ikinci kelimesini Radloff, *ayıdmiş* şeklinde okuyup *ay-* "söylemek" fiili ile bağlantılı olarak

değerlendirmiş ve *ay-(i)d-mış* “söylemiş” şeklinde açıklamıştır. (Radloff, 1899: 86/b) Sonrasında bu okuma önerisi, Orkun, Malov, Giraud, Berta ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Bu ifade, ilk olarak Aalto tarafından *’nçä yidm’š* şeklinde okunmuş ve “böyle (mesaj, haber) gönderdi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 42) Bu okuma önerisi, sonrasında Tekin (1968), Ergin, Tekin (1994), Rybatzki, Şirin User ve Ölmez tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Bu ifadenin okunuşu konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.3.50. *üz ol* (𐰽𐰪𐰭, T1 K10 (34)) “aksidir”

«öz ol» (Radloff, 1899: 17); «öz ol» (Orkun, 1936: I: 113); «öz ol» (Malov, 1951: 63); «ön ol» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 43); «öz ol» (Giraud, 1961: 56); «üz ol» (Tekin, 1968: 251); «üz ol» (Ergin, 2013: 106); «üz ol» (Tekin, 1994: 15); «wzwl» (Rybatzki, 1997: 36); «öz ol» (Berta, 2010: 72); «üz ol» (Şirin User, 2010: 464); «üz ol» (Ölmez, 2015: 184); «üz ol» (Aydın, 2017: 113); «öz ol» (Ercilasun, 2016: 612)

Bu ifade, yazıtlarda 𐰽 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir işaret olmadığı için bu ifadenin ilk kelimesi, *üz* ve *öz* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *öz* “selbst (kendi)” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiş ve “kendisidir” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1899: 90) Radloff’un bu okuma önerisi sonrasında Orkun, Malov, Giraud, Berta ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Thomsen, Tunyukuk Yazıtı’nın çevirisinin yer aldığı makalesinde “selbtherrlich (başına buyruk)” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1924: 168) Aalto ise kelimeyi, 𐰽𐰪𐰭 şeklinde göstermiş, 𐰽 (=z) işareti ile birlikte değerlendirmiş ve “eigen (mächtig?) (başına buyruk, keyfi hareket eden)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 42) Kelime, Türkiye’de ilk olarak Tekin tarafından *üz* şeklinde okunmuş ve “evil-minded (kötü niyetli)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Tekin, 1968: 394) Sonraki yayımında da bu görüşünü devam ettirmiş, *üz* kelimesinin Uygurca metinlerde sık sık geçen *üz buz* “kin, nefret” ikilemesinin birinci ögesi olabileceği gibi Kâşgarlı Mahmut’un sözlüğünde yer alan *üz* “sağır” kelimesiyle bir ve eş olabileceğini belirtmiştir. Tunyukuk Yazıtı’nda kelimenin “sağır, başkalarını dinlemeyen, başkalarının sözüne kulak asmayan, başına buyruk” anlamında bir sıfat

olabileceğini öne sürmüş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Tekin, 1994:44) Sonrasında bu okuma önerisi, Ergin, Rybatzki, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.51. tün akıtdımız (𐌲𐌴𐌹𐌺𐌳𐌹𐌺𐌴𐌹𐌺𐌴, T1 K11 (35)) “gece akın ettik”

«tün kattımız» (Radloff, 1899: 19); «tün ^ktd'm'z» (Orkun, 1936: I: 113); «tün qatdymyz» (Malov, 1951: 63); «tün ^aq'td'm'z» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 43); «tün qatdımız» (Giraud, 1961: 56); «tün aqıtdımız» (Tekin, 1968: 251); «tün qatdımız» (Ergin, 2013: 106); «tün akıtdımız» (Clauson, 1972: 81/a); «tün (a)k(ı)td(ı)m(ı)z» (Tekin, 1994: 15); «twnqtdmz» (Rybatzki, 1997: 36); «tün aqıt^odımız» (Berta, 2010: 72); «tün (a)k(ı)td(ı)m(ı)z» (Şirin User, 2010: 464); «tün akıtdımız» (Ölmez, 2015: 185); «tün akıtdımız» (Aydın, 2017: 113); «tün katdımız» (Ercilasun, 2016: 612)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, yazıtlarda ilk hecedeki 𐌺 (=a,e) ünlüsü yazılmadığı için araştırmacılar tarafından *katdımız* ve *akıtdımız* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *kattımız* şeklinde okunmuş ve “hinzufügen (katmak, eklemek)” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. (Radloff, 1899: 93) Radloff’un bu okuması, sonrasında Orkun, Malov, Giraud, Ergin ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Kelime, ^aq'td'm'z şekliyle ilk olarak Aalto tarafından okunmuş ve “In der Nacht trockneten wir uns” şeklinde anlamlandırılarak “akın etmek” şeklinde yorumlanmış, Aalto, Gabain’i kaynak göstererek kelimeyi bu şekilde okuduğunu belirtmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 56) Gabain ve Aalto tarafından ileri sürülen bu okuma önerisi, Tekin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Tekin, kelimeyi *aqit-* “to order to march, let raid (yürüyüş için emir vermek, akın etmek için emir vermek)” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Bu yorumlama önerisi sonrasında Clauson, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup yorumlanmıştır.

3.3.52. taḡ üntürü (𐌲𐌴𐌹𐌺𐌳𐌹𐌺𐌴𐌹𐌺𐌴, T1 K11 (35)) “tan atarken”

«taḡ öntürü» (Radloff, 1899: 19); «t^an önt^ürü» (Orkun, 1936: I: 113); «taḡ üntürü» (Malov, 1951: 63); «t^aḡ ünt^ürü» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 43);

«tañ üntürü» (Giraud, 1961: 56); «tañ öntürü» (Tekin, 1968: 251); «tang öntürü» (Ergin, 2013: 106); «tañ üntürü» (Clauson, 1972: 181/a); «t(a)ñ ünt(ü)rü» (Tekin, 1994: 15); «tñwñtrw» (Rybatzki, 1997: 36); «tañ üntwñw» (Berta, 2010: 73); «t(a)ñ ünt(ü)rü» (Şirin User, 2010: 464); «tañ üntürü» (Ölmez, 2015: 185); «tañ üntürü» (Aydın, 2017: 113); «tañ öntürü» (Ercilasun, 2016: 612)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, yazıtlarda ʾ (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir işaret bulunmamasından dolayı araştırmacılar tarafından *öntürü* ve *üntürü* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff, kelimeyi *öntürü* şeklinde okumuş ve *ön+tür-ü* “bei Anfang (başlangıçta)” şeklinde açıklamış, *tañ öntürü* “bei (vor?) Tagesanbruch (gün doğmadan önce)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Radloff, 1899: 90) Bu okuma önerisi, sonrasında Orkun tarafından da kabul edilmiş ve “tan yeri ağarırken” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936: I: 113) Tekin, Ergin ve Ercilasun da kelimeyi aynı şekilde değerlendirmiştir. Kelime, *üntürü* şekliyle ilk olarak Malov tarafından okunmuş ve “рассветать (şafak sökerken)” şeklinde anlamlandırılmıştır. Malov, kelimeyi *üntür-* “представлять материал для посева” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Malov, 1951: 440) Sonrasında Malov’un bu okuma önerisi, Aalto, Giraud, Clauson, Tekin, Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Clauson, kelimeyi *ün-* “to cause (sebepl olmak)” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirmiş, bu ifadeyi “as dawn broke (making the dawn rise) (şafak sökerken)” şeklinde tercüme etmiştir.

3.3.53. arıg uvuti yëg (𐎠𐎢𐎡𐎣𐎧𐎦𐎡𐎥, T2 B2 (37)) “hiçbir şey yapmamış olmak, (yenilginin) utancından iyidir”

«arıg obuti yeg» (Radloff, 1899: 19); «^aarıg ob^uti y^eğ» (Orkun, 1936: I: 113); «aryg obuty yig» (Malov, 1951: 63); «^arig ub^uti yⁱg» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 43); «arıg ubatı yeg» (Giraud, 1961: 56); «arıgu batı yeg» (Tekin, 1968: 251); «arıg ubuti yig» (Ergin, 2013: 108); «arı:ğ uvuti: yeg» (Clauson, 1972: 213/b); «(a)arıg ubuti y(e)g» (Tekin, 1994: 17); «rIgwbtIyg» (Rybatzki, 1997: 36); «arıg uβwtı yëg» (Berta, 2010: 73); «(a)arıg ubuti y(e)g» (Şirin User, 2010: 465); «arıg uvuti yëg» (Ölmez, 2015: 185); «arıg uwuti yëg» (Aydın, 2017: 114); «arıg ubuti yig» (Ercilasun, 2016: 616)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, araştırmacılar tarafından *ubuti/uvuti* ve *obuti* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında bu

ifade, *arığ obutu yeg* şeklinde okunmuş ve “die Bescheident des Reinen ist gut (saf insanın mütevazılığı iyidir (saf insanın tevazuu iyidir))” şeklinde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1899: 18-19) Thomsen ise bu ifadeyi “für den Reinen ist Becheidenheit das Beste (saf insanlar için mütevazılık en iyisidir.)” şeklinde tercüme etmiştir. (Thomsen, 1924: 168) Orkun da ifadeyi Radloff ile aynı şekilde okumuş ve “ere(?) nefsinin saklamak yektir” şeklinde tercüme etmiştir. Bu ifadenin ikinci kelimesini ise Kaşgarlı'nın sözlüğünde *obut-* fiili olduğu için *obutu* şeklinde okumayı tercih etmiştir.¹³⁴ (Orkun, 1936/I: 113, 123) Malov da ifadeyi Radloff ile aynı şekilde okumuş ve *obut* “стыд (utanç)” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Malov, 1951: 403) Kelime, *ubutu* şeklinde ilk olarak Aalto tarafından okunmuştur. Aalto “^arig ub^uti yⁱg” şeklinde okuduğu bu ifadeyi “Dem Reinen ist Scham besser (saf insanlar için utanma daha iyidir)” şeklinde tercüme etmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 43, 57) Aalto'nun bu okuma önerisi sonrasında Ergin, Clauson, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Tekin, Orhon Türkçesi Grameri'nde *arığu batı yeg* şeklinde okuyup “to become tired is, of course better (yorulmak şüphesiz ki daha iyidir) şeklinde tercüme ettiği ifadeyi sonraki okumasında değiştirmiş ve “temizin (yani savaşıp yenilmemiş insanın) utancı (savaşıp yenileninkinden) daha iyidir” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1994: 45) Clauson ise ifadeyi *arı:ğ uvutu: yeg* şeklinde okuduğu bu ifadeyi atasözü şeklinde değerlendirmiş ve “modesty becomes the pure man (tevazu sahibi (kişi) saf (temiz) adam (insan) olur)” şeklinde tercüme etmiştir. (EDPT: 213/b) Türkiye'de ise yaygın olarak Tekin'in okuma ve anlamlandırması kabul edilmiş ve devam ettirilmiştir. Bununla birlikte ifadenin okunuşu ve anlamlandırılışı konusunda araştırmacılar tarafından görüş birliği sağlanamamıştır.

3.3.54. yulıdımız (𐰽𐰺𐰠𐰸𐰢𐰺𐰣, T2 B4 (39)) “talan ettik”

«yayıdımız» (Radloff, 1899: 19); «y^ayıdⁱmⁱz» (Orkun, 1936: I: 114); «yayıdımız» (Malov, 1951: 63); «yulidⁱmⁱz» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 43); «yolıdımız» (Giraud, 1961: 56); «yulıdımız» (Tekin, 1968: 252); «yulıdımız» (Ergin, 2013: 108); «yulı:dımız» (Clauson, 1972: 919/b); «yulıd(ı)m(ı)z» (Tekin, 1994: 17); «ywlıdmz» (Rybatzki, 1997: 37); «yulıdımız» (Berta, 2010: 74);

¹³⁴ Orkun, kelimenin burada آیتماق şeklinde harekelendiğini de belirtmiştir.

«yulid(ı)m(ı)z» (Şirin User, 2010: 465); «yulıdımız» (Ölmez, 2015: 185); «yulıdımız» (Aydın, 2017: 114); «yolıdımız» (Ercilasun, 2016: 616)

Bu kelime, araştırmacılar tarafından *yulıdımız*, *yolidımız* ve *yayıdımız* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *yayıdımız* şeklinde okunmuştur. Radloff kelimeyi, *yay-* “auseinander jagen (parçalamak, yaymak)” madde başı altında değerlendirmiştir. (Radloff, 1899: 95/b) Sonrasında Orkun da bu görüşü devam ettirmiş ve aynı şekilde okumuş ve “perişan ettik” şeklinde tercüme etmiştir Orkun kelimenin *yay-* “perişan etmek” fiili ile bağlantılı olduğunu düşünerek kelimeyi, *yay-* madde başı altında *yayī-* fiili ile göstermiştir. (Orkun, 1941/IV: 136) Malov da kelimeyi, Radloff ile aynı şekilde değerlendirmiş ve göstermiştir. (Malov, 1951: 63) Kelime, ilk olarak Aalto tarafından *yulid'm'z* şeklinde gösterilmiş ve “wir plünderten (yağmaladık, talan ettik)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 43) Aalto'nun bu okuma ve tamamlama önerisi sonrasında Tekin (1968), Ergin, Clauson, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Giraud ise kelimeyi *yolidımız* şeklinde okumuş ve taşın yakından incelenmesi ile kelimenin *yoli-* “yağmalamak” fiili ile bağlantılı olarak okunabildiğini belirtmiş ve bu şekilde okuyup anlamlandırmıştır. (Giraud, 1961: 105-106) Sonrasında bu okuma önerisi Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur.

3.3.55. **tarduş şadra udı** (ᠲᠠᠷᠳᠤᠰ ᠰᠠᠳᠷᠠ ᠤᠳᠢ: ᠲᠠᠷᠳᠤᠰ ᠰᠠᠳᠷᠠ ᠤᠳᠢ, T2 B6 (41)) “Tarduş Şad’a doğru kovalayıp”

«tarduş şad ara badı» (Radloff, 1899: 21); «t^arduş ş^ad^ara b^adı» (Orkun, 1936: I: 114); «Tardus² sad ara badı (Malov, 1951: 63); «t^arduş ş^ad ra udi (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 45); «tarduş şad ara badi» (Giraud, 1961: 56); «tardus sadra udı» (Tekin, 1968: 252); «tarduş şadra udı» (Ergin, 2013: 108); «t(a)rduş ş(a)dra udı» (Tekin, 1994: 17); «trdwš šdra wdI» (Rybatzki, 1997: 37); «tardwş şadra udı» (Berta, 2010: 74); «t(a)rduş ş(a)dra udı» (Şirin User, 2010: 465); «tarduş şadra udı» (Ölmez, 2015: 185); «tarduş² şadra udı» (Aydın, 2017: 115); «tarduş şadra udı» (Ercilasun, 2016: 596)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından *tarduş şad ara badı* ve *tarduş şadra udı* şeklinde farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk yayımda *tarduş şad ara badı* şeklinde gösterilmiş, “Tarduş Şad nahm Theil am

Kampfe (Tarduş ve Şad'ı kavgaya aldı)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1899: 20-21) Orkun da bu okumayı devam ettirmiş ve “Tarduş şad arada irtibat temin etti” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/ I: 114, 124) Malov da ifadeyi aynı şekilde okumuş, “тардушский шад принял участие в сражении (Tarduş, Şad savaşa katıldı)” şeklinde tercüme etmiş ve Radloff’un görüşünü devam ettirmiştir. (Malov, 1961: 367/a) Giraud da bu ifadeyi aynı şekilde okumayı tercih etmiştir. (Giraud, 1961: 56) Bu ifade, *tarduş şadra udi* şekliyle ilk olarak Aalto tarafından düzeltilmiş ve “dem Tarduş-Şad folgend zerstreuten wir (sie) (Tarduş-Şad’ın ardından biz (onları) dağıttık (koyaladık)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 44) Aalto’nun bu okuma ve yorumlama önerisi sonrasında Tekin (1968), Ergin, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.56. *tënsi ogli* (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚𐰚𐰚, T2 B9 (44)) “Tanrı Oğlu”

«tinesi ogli» (Radloff, 1899: 21); «tin^esi ogli» (Orkun, 1936: I: 114); «Tinäsi ogli» (Malov, 1951: 63); «tänsi ogli» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 45); «tinsiogli» (Giraud, 1961: 57); «tinsi ogli» (Tekin, 1968: 252); «tinsi ogli» (Ergin, 2013: 110); «tinsi ogli» (Tekin, 1994: 19); «tAnsIwglI» (Rybatzki, 1997: 38); «tënsi ogli» (Berta, 2010: 75); «tinsi ogli» (Şirin User, 2010: 465); «tënsi ogli» (Ölmez, 2015: 185); «tënsi ogli» (Aydın, 2017: 116); «tinsi ogli» (Ercilasun, 2016: 616)

Bu ifadenin birinci kelimesi, araştırmacılar tarafından *tinsi/tënsi* ve *tinesi* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *tinesi ogli* şeklinde okunmuş ve “Tinesi Oğlu” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1899: 21) Radloff, eserinin sözlük bölümünde kelimeyi, “ein Eigname?” şeklinde açıklamış ve özel isim olarak değerlendirmiştir. (Radloff, 1899: 99) Orkun ve Malov tarafından da kelime, *tinesi* şeklinde yazılmayan bağlayıcı ünlüsü ile okunmuştur. Kelime, ilk olarak Aalto tarafından *tänsi ogli* şeklinde okunmuş ve “Tänsi’s Sohn (Tänsi’nin Oğlu)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 58) Sonrasında bu düzeltme önerisi, Giraud, Tekin (1968), Ergin, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Tekin, bu söz öbeğinin *t(ä)nsi* “göğün/tanrının oğlu” anlamındaki *t’ien-tzü* birleşimi olduğunu ve bu kelimenin Irk Bitig’te de *t(ä)nsi* olarak geçtiğini belirtmiştir. Eski Türklerin bu Çince sözcüğün

kelimesini “neşeli, mutlu” şeklinde değerlendirmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 44) Sonrasında farklı şekillerde yorumlanmış olmakla birlikte genel olarak bu okuma önerisi araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir. Giraud ifadeyi, *yatigma Bänlig Äk Tag* şeklinde göstermiş, *bänlig* kelimesini *bän* “ben” kelimesinin türevi olarak değerlendirmiş ve *bänlig* “tachteté (benli)” şeklinde açıklamıştır. Bu kelimenin “Ak tag” ile devam ettirilmiş olmasından yola çıkarak ifadeyi “le mont d'Or tachteté où gît Tinsioglu (Tinsi Oğlu'nın bulunduğu benekli Altın Dağı)” şeklinde tercüme etmiştir. (Giraud, 1961: 108-109) Tekin ise ilk yayımında ifadeyi *aytigma bänlig äk tagig* şeklinde okumuş ve “the sacred Ak-tag which is (also) called ‘Son of Heaven’” şeklinde tercüme etmiştir. Sonraki okumasında ise bu görüşünü değiştirdiğini ve *bänlig* kelimesini “benli, doruğunda (ak) ben, (yani kar) bulunan” şeklinde anlamlandırmanın daha uygun olacağı kanısında olduğunu belirtmiş ve cümlenin “Tanrı oğlu denilen (doruğu ak) benli Ek dağ” şeklinde tercüme edilmesinin daha uygun olduğunu ifade etmiştir. (Tekin, 1994: 47) Ergin ise ifadeyi aynı şekilde okuyarak “Tinsi Oğlu denilen mukaddes Ek Dağını” şeklinde tercüme etmiş, Ek Dağı’nı bir yer adı olarak değerlendirmiştir. (Ergin, 2013: 111, 123) İfade, Şirin User tarafından da aynı şekilde okunmuştur. Şirin User, *Ek Tag* “Altay Dağlarının batı bölümünde bir silsile, Tinsi Oğlu Dağı” şeklinde açıklamış, önceki kısım ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Şirin User, 2010: 522/a) Ölmez ise *aytigma bejülig ek tagig* şeklinde okuduğu ifadeyi, “denen Bengü Ek Dağı’nı” şeklinde tercüme etmiş, *bejülig* kelimesini “bengü, ebedi” şeklinde anlamlandırmıştır. (Ölmez, 2015: 346) Aydın “Tensi Oğlu denilen doruklu Ek Dağı’nı (geçerek)” şeklinde tercüme etmiş, buradaki *bejlig* kelimesini “doruğu (?)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Aydın, 2017: 116, 146) Ercilasun ise ifadeyi, “Tinsioglu denilen huzurlu Ek Dağı’nı” şeklinde tercüme etmiştir. Buradaki *bej(i)lig* kelimesinin karlı dağ söz konusu olduğunda “benli” şekilde değerlendirilmesinin tuhaf olabileceğini, yüzdeki benin ise beyaz değil siyah olduğunu dolayısıyla Tanrı Dağları’nın sıfatının “huzurlu” şeklinde kabul edilebileceğini belirtmiş ve bu şekilde tercüme etmeyi önermiştir. Bu ifade, araştırmacılar tarafından yaygın olarak *bänlig/ Bänilig Äk Tag* şeklinde okunmuş, ifadenin yorumlanması konusunda görüş birliği sağlanamamıştır.

3.3.58. anta berüki (ᠠᠨᠲᠤ ᠪᠡᠷᠦᠬᠢ, T2 G2 (46)) “ondan bu tarafa”

«anda yerüki (?)» (Radloff, 1899: 21); «anda y^er^üki?» (Orkun, 1936: I: 116); «anta y^er^üki (?)» (Malov, 1951: 64); «^anta y^ürüki» (Aalto P., Ramstedt G. J., G.

1936: I: 116) Malov da Orkun ile aynı şekilde düşünmüş ve bu ifadeyi *suq baslig Sogdaq budun* şeklinde okumuştur. (Malov, 1951: 64) Aalto ise “^ašoq^a b^aşlⁱg sogd^aq” şeklinde okumuş ve birinci kelimeyi “^ašoq^a” şeklinde okumuş ve bunu “Aşoka” isimli bir Soğd hükümdarının adı olabileceğini ileri sürmüştür. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 59-60, Not: 46) Bu görüş, araştırmacılar tarafından devam ettirilmemiştir. Giraud ise ifadeyi, *Soq başliq Sogdak bodun* şeklinde okumuş ve “le peuple Sogdak dont le propre territoire était sous la domination des Souo-ko (Soq) (kendi toprakları Souo-ko’nun (Soq) hakimiyeti altında olan Soğdak halkı)” şeklinde tercüme etmiştir. *Soq* kelimesini ise *Souo-ko* kelimesi ile bağlantılı bir kavim adı olarak değerlendirmiştir. (Giraud, 1961: 110-111) Tekin ise Orhon Türkçesi Grameri’nde ifadeyi, *asuq basliq sogdaq bodun* şeklinde okumuş ve “the Sogdian people under Asuq (Asuk’ın hakimiyeti altındaki Sogdak halkı)” şeklinde tercüme etmiştir. (Tekin, 1968: 289) Sonraki okumasında ise bu görüşünü değiştirmiş ve *(a)şok b(a)şl(i)g sogd(a)k bod(u)n* şeklinde okumuş, o zamana kadar yapılan okuma denemelerinin bu ifadenin ilk kelimesini açıklamak için yeterli olmadığını belirtmiştir. (Tekin, 1994: 48) Sonrasında bu okuma önerisi, Şirin User ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Ercilasun ise ifadeyi *aşuk başliq sogdak bodun* okumuş ve “miğfer başlı Soğdak halkı” şeklinde tercüme etmiştir. (Ercilasun, 2015: 620-621) *Aşuk* kelimesinin DLT’de “demir tolga” anlamında mevcut olduğunu belirtmiş ve ifadeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Ercilasun, 2015: 646, Not: 194) Bu ifadenin birinci kelimesinin okunuşu ve yorumlanması konusunda araştırmacılar tarafından bir görüş birliğine varılamamıştır.

3.3.60. yükünti... (?ḂḂḂḂ..., T2 G2 (46)) “bağlılığını bildirdi”

«ol künte» (Radloff, 1899: 21); «ol künte (?) t^eğti» (Orkun, 1936: I: 116); «ol küntä t(e)gti» (Malov, 1951: 64); «yük^ünti» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 45); «ol künte» (Giraud, 1961: 57); «yükünti» (Tekin, 1968: 252); «yükünti» (Ergin, 2013: 110); «yükünti» (Clauson, 1972: 913/b); «yük(ü)nti [ögti?]» (Tekin, 1994: 19); «y^wkntI» (Rybatzki, 1997: 38); «yükwnti» (Berta, 2010: 76); «yük(ü)nti» (Şirin User, 2010: 462); «yükünti...» (Ölmez, 2015: 186); «yükünti» (Aydın, 2017: 116); «yükünti» (Ercilasun, 2016: 620)

Bu kelime, Radloff, Orkun ve Malov tarafından yapılan ilk okumalarda kelimenin okunuşu ile ilgili kesin bir görüş öne sürülemedi ve *ol künte tegti* şeklinde gösterilmiştir. İlk olarak Aalto tarafından kelime, *yükünti* şeklinde düzeltilmiştir. Bu

düzeltilme önerisi, sonrasında Tekin (1968), Ergin, Clauson, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.61. k'ız k'oduz (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰺𐰽𐰾, T2 G4 (48)) “kızları, dulları”

«kızıl udaz» (Radloff, 1899: 23); «qiz qud(u)z» (Thomsen, 1924: 169, Not: 3); «kız kud'z» (Orkun, 1936: I: 116); «qız quduz» (Malov, 1951: 64); «qiz quud'z» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 45); «qiz qudiz» (Giraud, 1961: 57); «qiz qoduz» (Tekin, 1968: 252); «kız kuduz» (Ergin, 2013: 110); «kızı:n koğuzı:n» (Clauson, 1972: 608/a); «kız kood(u)z» (Tekin, 1994: 19); «q'izq'wdz» (Rybatzki, 1997: 38); «qız qodwz» (Berta, 2010: 77); «kız kod(u)z» (Şirin User, 2010: 465); «k'ız k'oduz» (Ölmez, 2015: 186); «kız koduz» (Aydın, 2017: 116); «kız koduz» (Ercilasun, 2016: 620)

Araştırmacılar tarafından çözülmesi zor bir kısım olarak değerlendirilen bu ifade, Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *kızıl udaz* şeklinde gösterilmiş ve “rothe Seide (?) (kırmızı ipek)” şeklinde tercüme edilmiştir. Bu okuma önerisi, sonrasında araştırmacılar tarafından kabul edilmemiş ve devam ettirilmemiştir. İfade, ilk olarak Thomsen tarafından *qiz qud(u)z* şeklinde gösterilmiş ve “Jungfrauen und Mädchen (kızları ve kadınları)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Thomsen, 1924: 169) Sonrasında bu okuma ve yorumlama önerisi, Orkun, Malov, Aalto, Giraud, Ergin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Tekin ise kelimeyi Orhon Türkçesi Grameri’nde *qiz qoduz* şeklinde göstererek “girl and women” şeklinde tercüme etmiş ve Thomsen ile aynı şekilde yorumlamıştır. Sonraki okumasında da bu görüşünü devam ettirmiş, Şine-Usu Yazıtı’nda da yenilen düşmandan gasp edilen değerli şeyler arasında bu iki ifadenin yer aldığını ve bu şekilde okumanın uygun olduğunu belirtmiştir. (Tekin, 1994: 49) Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da bu görüş devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Tüm bu görüşlerin dışında bu ifade, Sertkaya tarafından *kız* “değerli, pahalı, paha biçilemez” ile *koduz* “yaban öküzü” kelimeleri ile bağlantılı olarak yorumlanmıştır. Bu görüş ise araştırmacılar tarafından genel olarak kabul

edilmemiştir.¹³⁵ İfade, yaygın olarak *kız koduz* “kızlar ve kadınlar” şeklinde okunup yorumlanmıştır.

3.3.62. egri teve (ᠡᠭᠢᠷᠢᠲᠡᠨ, T2 G4 (48)) “hörgüçlü develeri”

«ägrit aši (ägrī taši) (?)» (Radloff, 1899: 23); «ēgrit^ebi» (Thomsen, 1916: 67-68); «ēgrit^ebi» (Orkun, 1936/I: 116); «ägritābi» (Malov, 1951: 64); «ä^gr it, ä^{bi}» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 45); «ägrī tabi» (Giraud, 1961: 57); «ägrī tabi» (Tekin, 1968: 252); «egri tebi» (Ergin, 2013: 110); «(ä)grī t(ä)bi» (Tekin, 1994: 19); «ägrī tābā» (Rybatzki, 1997: 71); «(ä)grī t(ä)bi» (Şirin User, 2010: 465); «egri teve» (Ölmez, 2015: 186); «egri tewe» (Aydın, 2017: 116); «egri tebi» (Ercilasun, 2016: 620)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk okumada *ägrit aši (ägrī taši ?)* şeklinde okunmuş ve “ägrī-steine (?) (eğri taşlar)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1896: 22) Thomsen ise ifadeyi, *ēgrit^ebi* şeklinde göstermiş, herhangi bir yorum yapmamıştır. (Thomsen, 1916: 67-68) Orkun da Thomsen ile aynı şekilde okumayı tercih etmiş ve “deruhde ettirip” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 116) Bununla birlikte Orkun, DLT’de mevcut olan *eğrit-* fiilinin “deruhte etmek” anlamında yer aldığını belirtmiş ve ifadeyi, *eğrit-* fiili ile bağlantılı olarak okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 124) Malov, ifadeyi *ägritābi* şeklinde okumuş “дорогие попоны (sevgili isim)” şeklinde göstermiş, ifade ile ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır. (Malov, 1951: 363) Aalto ise ifadeyi üç ayrı kelime olarak değerlendirmiş ve *ä^gär, it ä^{bi}* şeklinde göstermiş, Jugdhunde, ihre zelte (genç köpekleri, çadırları) şeklinde tercüme etmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 45) Okunuşundan da anlaşılacağı üzere Aalto, ifadeyi *ägär it* ve *äb* olmak üzere üç kelimededen oluşan bir ifade olarak değerlendirmiş ve bu şekilde anlamlandırmıştır. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 60) İfade, sonrasında araştırmacıların geneli tarafından kabul edilen *ägrī tabi* “hörgüçlü deve” anlamıyla ilk kez Giraud tarafından okunmuştur. Giraud, *ägrī* kelimesini “tordu, bossu (bükülmüş, kambur)” şeklinde, *tābi* kelimesini ise “dromadaire (tek hörgüçlü deve)” şeklinde anlamlandırmıştır. (Giraud, 1961: 113) Giraud tarafından ileri sürülen bu görüş, Tekin tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. (crooked camels: hörgüçlü develer (Tekin,

¹³⁵ Osman Fikri Sertkaya.1980. Tonyukuk Abidesi Üzerine Üç Not: I. Tonyukuk Abidesinin İlk Satırı; II. Çölgi (A)z (e)ri mi?-Çöl(l)(ü)g iz (e)ri mi?; III. Tonyukuk Abidesindeki *kız koduz* Sıfat Tamlaması Üzerine. **Türkiyat Mecmuası**. S.19.: s.165-182.

1968: 289); « hörgüçlü develeri (Tekin, 1994: 19)) Ergin de Giraud'un okuma önerisine katılarak ifadeyi *egri tebi* şeklinde okumuş ve “eğri deve” şeklinde tercüme etmiştir. (Ergin, 2013: 111) Rybatzki *ägri täbä* şeklinde okumayı tercih etmiş, *ägri* kelimesini “krumm, gebogen (çarpık, eğri)” şeklinde anlamlandırmış, *täbä* kelimesini ise Uygurcadaki *teBe* kelimesinden hareketle bu şekilde değerlendirmiştir. (Rybatzki, 1997: 71, 120) Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da “hörgüçlü deve” şeklinde anlamlandırılmıştır. Ölmez, yazıtlarda tek bir kez geçen bu kelimeyi *tbA* şeklinde transliterasyonlayıp *teve* şeklinde okumanın daha doğru olacağını belirtmiş, bununla bağlantılı olarak *teve* sözcüğünün yazıtlardan Uygurcaya geçişte *+i> +e* şeklinde bir değişime uğradığını düşünmeye gerek kalmadığını ileri sürmüştür. Ayrıca kelimenin ne günümüz Türk dillerinde ne de herhangi bir Tarihî Türk dili belgesinde *-i* ile sonlanmadığını, Uygurca metinlerde *+e* ile *t'v'* ve *tv'* şeklinde bulunduğunu ileri sürmüştür. Kelimenin açık bir şekilde *tbA* şeklinde Yenisey yazıtlarında ve Irk Bitig'de de mevcut olduğunu belirtmiş ve kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırmayı tercih etmiştir.¹³⁶ (Ölmez, 2008: 337-338)

3.3.63. töküti (𐰇𐰆𐰏𐰕, T2 D2 (52)) “akıtıp”

«tökti» (Radloff, 1899: 23); «tükäti» (Thomsen, 1924: 170, Not: 1); «t^ük^eti» (Orkun, 1936: I: 116); «tökti (töküti?)» (Malov, 1951: 64); «tökti» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 47); «tükäti» (Giraud, 1961: 57); «töküti» (Tekin, 1968: 252); «töküti» (Ergin, 2013: 112); «tökti» (Clauson, 1972: 477/a); «tök(ü)ti» (Tekin, 1994: 21); «t^wk^wtI» (Rybatzki, 1997: 39); «tök^wti» (Berta, 2010: 79); «tök(ü)ti» (Şirin User, 2010: 465); «töküti» (Ölmez, 2015: 186); «töküti» (Aydın, 2017: 117); «töküti» (Ercilasun, 2016: 624)

Bu kelime, araştırmacılar tarafından *tökti*, *tüketi* ve *töküti* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuş ve farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *tökti* şeklinde okunmuş ve “Roths Gold streute er aus, helles Silber streute er aus gab er (Kırmızı altın, beyaz gümüş serpiştirdi)” şeklinde tercüme edilmiş, *tök-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. (Radloff, 1899: 23) Sonrasında bu okuma önerisi, Malov, Aalto ve Clauson tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Thomsen ise kelimeyi, *tüketi* şeklinde okumuştur. Sonrasında bu okuma önerisi, Orkun ve Giraud tarafından da kabul edilmiş ve aynı

¹³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Ölmez. 2008/b. Eski Türk Yazıtlarındaki *eşük*, *kedimlig* ve *teve* Üzerine. **Türk Dilleri Araştırmaları**, 18: 333-340.

şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. İfade, *töküti* şekli ile ilk olarak Tekin tarafından okunmuş ve *tök-* fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Bu okuma önerisi, sonrasında Ergin, Tekin (1994), Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın, Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.64. *olgurtdum* (𐭪𐭫𐭮𐭫𐭮𐭫𐭮𐭫, T2 D3 (53)) “diktirdim”

«ulgartım» (Radloff, 1899: 23); «ulg^artdⁱm» (Orkun, 1936/I: 118); «ulgartdym» (Malov, 1951: 64); «ul^ug^artdⁱm» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 47); «ulgartdīm» (Giraud, 1961: 57); «ulgartdīm» (Tekin, 1968: 253); «ulgartdım» (Ergin, 2013: 112); «olğurtdım» (Clauson, 1972: 139/a); «olg(u)rtd(u)m» (Tekin, 1994: 21); «wlgtrtdm» (Rybatzki, 1997: 39); «olgwrt^odwm» (Berta, 2010: 80); «olg(u)rtd(u)m» (Şirin User, 2010: 465); «olgurtdum» (Ölmez, 2015: 186); «ulgartdım» (Aydın, 2017: 118); «olgurtdum» (Ercilasun, 2016: 624)

Bu kelime, yazıtlarda 𐭪 (=o, u) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir işaret olmadığı için araştırmacılar tarafından *olgurtdum* ve *ulgartdım* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *ulgartım* şeklinde okunmuş ve “die Arkuy- kargu (?) habe ich vergrössert (Arkuy-kargu’u büyüttüm)” şeklinde tercüme edilmiştir. (Radloff, 1899: 23) Orkun da Radloff’un görüşünü kabul etmiş ve aynı şekilde okuyup anlamlandırılmıştır. (Orkun, 1936/I: 118) Sonrasında bu okuma önerisi, Malov, Giraud, Tekin ve Ergin tarafından da kabul edilmiş ve ilk okumalarda bu şekilde değerlendirmiştir. Kelime, ilk olarak Clauson tarafından *olgurtdum* şeklinde düzeltilmiş ve “I established (diktirdim)” şeklinde tercüme etmiştir. (EDPT: 139/a) Sonrasında bu düzeltme önerisi, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Aydın ise kelimeyi, eski okunuşu devam ettirerek *ulgartdım* şeklinde okumuş, “diktirdim” şeklinde tercüme etmiştir. (Aydın, 2017: 118) Kelimenin yaygın okunuşu *olgurtdum* şeklindedir.

3.3.65. *yanıgma* (𐭪𐭫𐭮𐭫𐭮𐭫𐭮𐭫, T2 D3 (53)) “dönen”

«basınıgma» (Radloff, 1899: 23); «b^asⁱnⁱgma» (Orkun, 1936: I: 118); «basınıgma» (Malov, 1951: 64); «y^anⁱgma» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 47); «basinīgma» (Giraud, 1961: 57); «yanıgma» (Tekin, 1968: 253); «yanıgma»

(Ergin, 2013: 112); «y(a)n(i)gma» (Tekin, 1994: 21); «yngmA» (Rybatzki, 1997: 39); «yanıgma» (Berta, 2010: 80); «y(a)n(i)gma» (Şirin User, 2010: 465); «yanıgma» (Ölmez, 2015: 186); «yanıgma» (Aydın, 2017: 118); «yanıgma» (Ercilasun, 2016: 624)

Bu kelime, Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında ḍṣṰṰṰṰ şeklinde gösterilmiş ve *basınıgma* okunmuştur. Radloff'un bu okuma önerisi sonrasında Orkun, Malov, Giraud tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Kelime, ilk olarak Aalto tarafından yapılan okumada ḍṣṰṰṰṰ şeklinde gösterilmiş, *yⁿigma* olarak okunmuş ve *yan-* “dönmek” fiili ile bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 46) Sonrasında bu düzeltme önerisi, Tekin (1968, 1994), Ergin, Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.66. sü eltdimiz (ḤṢṰṰṰṰ, T2 D3 (53)) “orduyu sevkettik”

«sülettimiz» (Radloff, 1899: 23); «sül^etdⁱmⁱz» (Orkun, 1936: I: 118); «sül^ätdⁱmⁱz» (Malov, 1951: 64); «sül^ätdⁱmⁱz» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 47); «sül^ätdⁱmⁱz» (Giraud, 1961: 57); «sü eltdimiz» (Tekin, 1968: 253); «sü iltⁱtdimiz» (Ergin, 2013: 112); «sülettimiz» (Clauson, 1972: 825/b); «sü (e)l(ä)td(i)m(i)z» (Tekin, 1994: 21); «s^wltdmz» (Rybatzki, 1997: 39); «sülett^odimiz» (Berta, 2010: 80); «sü (e)l(ä)td(i)m(i)z» (Şirin User, 2010: 465); «sü eltdimiz» (Ölmez, 2015: 186); «sülettimiz» (Aydın, 2017: 118); «sü iltⁱtdimiz» (Ercilasun, 2016: 624)

Bu kelime, araştırmacılar tarafından *sülettimiz* ve *sü eltdimiz* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve aynı şekilde anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *sülettimiz* şeklinde tek bir kelime olarak okunmuştur. Sonrasında bu okuma, Orkun, Malov, Aalto, Giraud, Clauson, Rybatzki, Berta ve Aydın tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Kelime, ilk olarak Tekin tarafından *sü eltdimiz* şeklinde iki ayrı kelime olarak değerlendirilmiş ve aynı şekilde tercüme edilmiştir. Sonrasında bu okuma önerisi, Ergin, Şirin User, Ölmez ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiştir.

3.3.67. bodun ara (ḍṣṰṰṰṰ, T2 D4 (54)) “halkının arasına”

«budunka» (Radloff, 1899: 25); «budⁿnka» (Orkun, 1936: I: 118); «budunqa» (Malov, 1951: 64); «budⁿn^ara» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 47);

«bodunqa» (Giraud, 1961: 57); «bodun ara» (Tekin, 1968: 253); «budun ara» (Ergin, 2013: 112); «bod(u)n (a)ra» (Tekin, 1994: 21); «bwdnrA» (Rybatzki, 1997: 40); «bodwnqa» (Berta, 2010: 80); «bod(u)n (a)ra» (Şirin User, 2010: 465); «bodun ara» (Ölmez, 2015: 186); «bodun ara» (Aydın, 2017: 118); «bodun ara» (Ercilasun, 2016: 624)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından *bodunka/budunka* ve *budun ara/budun ara* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve değerlendirilmiştir. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında ⚡⚡⚡⚡⚡ şeklinde gösterilmiş ve *bodunka* şeklinde okunmuştur. Sonrasında bu okuma önerisi, Orkun, Malov, Giraud, Berta tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Kelime, ilk olarak Aalto tarafından ⚡⚡⚡⚡⚡ olarak gösterilmiş ve *budⁿ ^ara* şeklinde okunmuştur. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 46) Sonraki okumalarda bu görüş, Tekin (1968), Ergin, Tekin (1994), Rybatzki, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır. Kelimenin beşinci işaretinin farklı şekillerde değerlendirilmesinden kaynaklanan okuma ve buna bağlı olarak yorumlama farklılıkları mevcuttur.

3.3.68. tögünlüg atıg (𐌲𐌴𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸𐌹, T2 D4 (54)) “dügümlü atları”

«tögünlüg atg» (Radloff, 1899: 25); «tög^ünlⁱğ^atⁱg» (Orkun, 1936: I: 118); «tögünlig atıg» (Malov, 1951: 64); «tög^ünlⁱğ^atⁱg» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 47); «tögünlig atıg» (Giraud, 1961: 57); «tögünlüg atıg» (Tekin, 1968: 253); «tögünlüg atıg» (Ergin, 2013: 112); «tögünlig atıg» (Clauson, 1972: 485/a); «tögünlüg» (Erdal, 1991/II: 308); «tüg(ü)nl(ü)g (a)t(ı)g» (Tekin, 1994: 21); «t^wgnlgtg» (Rybatzki, 1997: 40); «tüg^wnl^wg atıg» (Berta, 2010: 80); «tüg(ü)nl(ü)g (a)t(ı)g» (Şirin User, 2010: 462); «tögünlüg atıg» (Ölmez, 2015: 186); «tögünlüg atıg» (Aydın, 2017: 118); «tögünlüg atıg» (Ercilasun, 2016: 624)

Bu ifadenin birinci kelimesi, yazıtlarda 𐌲 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir işaret olmadığı için araştırmacılar tarafından *tögünlüg* ve *tügünlüg* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında *tögünlüg atg* şeklinde okunmuştur. Sonrasında bu okuma önerisi, Orkun, Malov, Aalto, Tekin (1968), Ergin, Clauson tarafından yapılan ilk okumalarda da devam ettirilmiş ve genel olarak “damgalı atı” şeklinde tercüme edilmiştir. Kelimenin *tüg(ü)nl(ü)g* “(kuyruğu) düğümlü” şeklinde de yorumlanabileceği ilk defa

Erdal tarafından öne sürülmüştür. (Erdal, 1991/II:308) Erdal, Eski Türklerin sefere çıkarken atların daha hızlı koşmaları için kuyruklarının düğümlenmesi durumundan hareket ederek ifadeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. Sonrasında bu okuma önerisi, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

3.3.69. **yügürtmedim (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸𐰸, T2 D4 (54)) “sokmadım”**

«yügürtmedim» (Radloff, 1899: 25); «yögür^ürtm^edⁱm» (Orkun, 1936: I: 118); «yügürtmädim» (Malov, 1951: 64); «yügür^ürtm^ädⁱm» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 47); «yügürtmädim» (Giraud, 1961: 57); «yügürtmädim» (Tekin, 1968: 253); «yügürtmedim» (Ergin, 2013: 112); «yüg(ü)rtm(ä)d(i)m» (Tekin, 1994: 21); «ywg^rrtmdm» (Rybatzki, 1997: 40); «yüg^wrtmedim» (Berta, 2010: 81); «yüg(ü)rtm(ä)d(i)m» (Şirin User, 2010: 465); «yügürtmedim» (Ölmez, 2015: 186); «yügürtmedim» (Aydın, 2017: 118); «yügürtmedim» (Ercilasun, 2016: 624)

Kelime, yazıtlarda 𐰽 (=ö, ü) işaretinin okunuşu ile ilgili ayırıcı bir işaret olmadığı için araştırmacılar tarafından *yügürtmedim* ve *yögürtmedim* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *yügürtmedim* şeklinde okunmuş ve kelimeyi, *yügürtmek* “anspornen, laufen lassen (teşvik etmek, ilerlemesine izin vermek)” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirip “Ich trieb die Pferde nicht zum Laufe an (koşmak için atları sürmedim)” şeklinde tercüme etmiştir. (Radloff, 1899: 98) Orkun ise kelimeyi *yögürtmedim* şeklinde okumuş, “koşturtmadım” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936: I: 118) Sonraki okumalardan Malov, Aalto, Giraud, Ergin, Tekin, Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun kelimeyi Radloff ile aynı şekilde değerlendirmiş ve *yügürtmedim* şeklinde okumuştur.

3.3.70. **udu ben özüm (𐰽𐰺𐰸𐰸𐰸𐰸𐰸, T2 D5 (55)) “onu takiben ben kendim de”**

«udu ben özüm» (Radloff, 1899: 25); «udu b^en öz^üm» (Orkun, 1936: I: 118); «udu bän özüm» (Malov, 1951: 64); «udu b^än öz^üm» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 47); «udu bän özüm» (Giraud, 1961: 57); «udu bän özüm» (Tekin, 1968: 253); «udu ben özüm» (Ergin, 2013: 112); «udu ben özüm» (Clauson, 1972: 38/a); «udu b(ä)n öz(ü)m» (Tekin, 1994: 21); «wdwbnwzm» (Rybatzki, 1997: 40); «wdw

ben özw̄m» (Berta, 2010:81); «udu b(ä)n öz(ü)m» (Şirin User, 2010: 465); «udu ben özüm» (Ölmez, 2015: 186); «udu ben özüm» (Aydın, 2017: 118); «udu ben özüm» (Ercilasun, 2016: 624)

Bu ifadenin üçüncü kelimesi, araştırmacılar tarafından yazılmayan bağlayıcı ünlüsünün dudak uyumuna dahil edilip edilmemesi dolayısıyla *özüm* ve *özim* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime *özüm* şeklinde dudak uyumuna uygun olarak okunmuştur. Sonrasında Orkun, Malov, Aalto, Tekin (1968), Ergin, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın, Ercilasun tarafından da aynı şekilde değerlendirilmiş ve *özüm* şeklinde okunmuştur. Giraud ve Clauson ise kelimeyi dudak uyumuna bağlı olmadan *özim* şeklinde okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır.

3.3.71. bintegi (𐰽𐰺𐰸𐰾𐰺, T2 D7 (57)) “benim gibi”

«äbin tägi» (Radloff, 1899: 25); «bünt(ü)gi» (Thomsen, 1924: 170) «bünt^egi» (Orkun, 1936/I: 118); «büntügi» (Malov, 1951: 64); «bünt^ägi» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 47); «böntägi» (Giraud, 1961: 57); «büntägi» (Tekin, 1963: 196-198); «büntägi» (Tekin, 1968: 253); «bünteggi» (Ergin, 2013: 112); «bünt(ä)gi» (Tekin, 1994: 23); «büntägi» (Rybatzki, 1997: 74); «bintegi» (Alyılmaz, 2000: 17); «bintegi» (Alyılmaz, 2005: 185); «bint(ä)gi» (Şirin User, 2010: 466); «bintegi» (Ölmez, 2015: 186); «bintegi» (Aydın, 2017: 118); «bintegi» (Ercilasun, 2016: 624)

Bu ifade, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş ve yorumlanmış olmakla Radloff ifadeyi *äbin tägi* şeklinde okumuş¹³⁷ ve *eb* “ev” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Thomsen ise ifadeyi tek bir kelime olarak değerlendirmiş ve yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü “ü” ile *bünt(ü)gi* şeklinde okumuş ve “Taugenichtse (tembel)” şeklinde açıklamıştır. (Thomsen, 1924: 170) Orkun ise kelimeyi *bünteg* “serseri” kelimesi ile bağlantılı olarak *büntegi* şeklinde okumuş ve “(baş olarak bir) serseri olsa” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 118, 1941/IV: 44) Malov da kelimeyi Thomsen ile aynı şekilde okumuş, *büntüg* “бездельник (?) (Tembel)” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. (Malov, 1951: 375) Bu görüş, Aalto tarafından kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuş, “Taugenichtse (tembel)” kelimesi ile bağlantılı olarak anlamlandırılmıştır. (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 47, 60) Giraud ise kelimeyi *böntägi* şeklinde okumuş, kelimenin ilk hecesini “ö” ile

¹³⁷ “Wenn bei den Häusern ihr geschlecht gedeiht, was haben sie dann für Sorgen (eine Grenze)” Radloff. 1899. a.g.e. s. 25.

göstermiş ve *bön* “idiot, imbecile (şaşkın, alık)” kelimesi ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Kelimeyi, *bön-teg-i* “incapable (aciz, yetersiz)” şeklinde açıklamıştır. (Giraud, 1961: 119, 143) Tekin ise ifadeyi farklı bir şekilde değerlendirmiş ve kelimenin gerileyici ünlü benzeşmesi ve ünlü düşmesi ile (*antäg* “öyle” <*anı täg*) daha eski ve birincil **bunı teg-i* yapısından büzüşme sonucunda meydana gelmiş olabileceği öne sürmüştü ve kelimeyi bu şekilde anlamlandırmayı tercih etmiştir.¹³⁸ Sonraki okumalarında da bu görüşünü devam ettirmiş ve aynı şekilde okuyup anlamlandırmıştır. (Tekin, 1963: 196-198; Tekin, 1968: 253; Tekin, 1994: 23) Alyılmaz, epigrafik çalışmasında kelimenin ilk hecesindeki ünlünün ı değil ı olması gerektiğini tespit etmiş ve kelimenin *büntegi* şeklinde değil *bin-tegi* şeklinde okunması gerektiğini ileri sürmüştü ve kelimeye “benim gibi” şeklinde anlam vermiştir. (Alyılmaz, 2000: 13-18) Sonraki okumasında bu görüşünü devam ettirmiş ve aynı şekilde okumuş ve anlamlandırmıştır. Alyılmaz tarafından ileri sürülen bu düzeltme önerisi Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından da kabul edilmiştir.

3.3.72. yok erti erser (D↓ıııı, T2 K1 (59)) “olmasaydı”

«yaş erti erser» (Radloff, 1899: 25); «y^uş^e r^ti^e r^se^r» (Orkun, 1936: I: 118); «yoq ärti ärsär» (Malov, 1951: 64); «yoq ärti ärti ärsär» (Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö, 1958: 49); «yoq-ärti- ärsär» (Giraud, 1961: 58); «yoq ärti ärsär» (Tekin, 1968: 253); «yok erti erser» (Ergin, 2013: 112); «yok (ä)rti (ä)rs(ä)r» (Tekin, 1994: 23); «y^wqrırsr» (Rybatzki, 1997: 40); «yoq erti erser» (Berta, 2010: 82); «yok (ä)rti (ä)rs(ä)r» (Şirin User, 2010: 466); «yok erti erser» (Ölmez, 2015: 187); «yok erti erser» (Aydın, 2017: 119); «yok ertim erser» (Ercilasun, 2016: 628)

Bu ifadenin ikinci kelimesi, araştırmacılar tarafından *ertim* ve *erti* olmak üzere iki farklı şekilde okunmuş ve farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında bu ifade, Dıııııııııı şeklinde gösterilmiş, *yaş ertim erser* şeklinde okunmuş ancak ifade ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. (Radloff, 1899: 25) Orkun ise ifadenin birinci kelimesini, *yüş* şeklinde okumuş ve ifadeyi, *y^uş^e r^ti^e r^se^r* şeklinde okumuş, “zahmet çekmiş olsa idi” şeklinde tercüme etmiştir. (Orkun, 1936/I: 118) Kaşgarlı’da *yüş* kelimesinin حمّة anlamında yer alması dolayısıyla kelimeyi bu şekilde okumayı tercih etmiştir. (Orkun, 1936/I: 124) Thomsen,

¹³⁸Ayrıntılı bilgi için bkz.: Talat Tekin. 1963. On Kök Türkic “Büntägi”. *Central Asiatic Journal*. Vol. 8. No. 3: s. 196- 198.

çevirisinde bu ifadenin olduğu kısmı, “yok olmak” fiili ile bağlantılı olarak çevirmiş yani bu ifadeyi, *yok ol-* fiili ile okumak istemiştir. (Thomsen, 1924: 170) Thomsen’in bu çeviri önerisinden sonra Malov, Aalto, Giraud, Tekin (1968), Ergin, Tekin (1994), Rybatzki, Berta, Şirin User, Ölmez, Aydın ve Ercilasun tarafından yapılan okumalarda da bu görüş devam ettirilmiş ve aynı şekilde okunup anlamlandırılmıştır.

4. SONUÇ

“Türkiye’de Yapılan Çalışmalarda Orhon Yazıtları’nı Okuma ve Yorumlama Farklılıkları (1936-2016)” adlı çalışmada, Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmalardaki okuma ve yorumlama farklılıklarının temelde nelerden kaynaklandığı açıklanmaya çalışılmıştır. Radloff tarafından yapılan ilk çalışmadan bu yana pek çok okuma çalışması, makale vs. kaleme alındığı, bütün bu çalışmaların incelenmesinin neticesinde ilk yayımdan bu yana birikimli bir şekilde ilerleyerek çok ciddi bir yol alındığı ve zaman içerisinde yapılan çalışmalarla eksiklerinin tamamlanmaya çalışıldığı görülmüştür. Bununla birlikte Türkiye’de Türkolojiye hizmet eden Türk asıllı Türkologlar tarafından yapılan çalışmaların da bu ilerlemede büyük bir rolünün olduğu ve özellikle son 20 yılda Türkiye’de Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmalarda önemli oranda bir artış olduğu tespit edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde ayrıntılı olarak incelenmiş olan 8 çalışmanın yanı sıra aynı zamanda Semih Tezcan gibi araştırmacıların çalışmalarının da bu konuda belirleyici etkileri olduğu görülmüştür.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde incelenen kelimelerden ve karşılaştırmalı olarak verilen araştırmacıların görüşlerinden elde edilen veriler ışığında Radloff’tan Ahmet Bican Ercilasun’a kadar yapılan çalışmalarda okunuşu ve yorumlanışı bakımından tartışmalı olan 182 kelimenin yahut ifadenin mevcut olduğu ve bunların farklı şekillerde okunup yorumlanmasının aşağıda maddeler halinde sıralanan sebeplerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Tespit edilen sebepler şu şekildedir;

1. Türk Runik alfabesinde λ (=o, u), ρ (=ö, ü), \triangleleft (=k1/1k), \downarrow (=ok/ko, uk/ku), H (=ük/kü, ök/kö) işaretlerinin okunuşunda ayırıcı bir işaret olmadığı için araştırmacılar tarafından her iki şekilde de değerlendirilmiş ve farklı şekillerde açıklanılmaya çalışılmıştır. (bk. 3.1.2) Bu konuda, Gabain tarafından *o* ve *ö*; *u* ve *ü* harflerinin her biri için ayrı işaretler kullanılan Brahmi harfli Uygur metinlerinin tespit edilmesi, Türk Runik alfabedeki şekillerinin tespit edilmesinde ve bazı işaretlerin okunuşunda dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Gabain, eserinde bu ayrımı büyük oranda metinlerle

destekleyerek vermiş ve bu açıdan sonrasında yapılacak olan çalışmalara büyük oranda kaynaklık etmiştir. Gabain'in eserinin yayımlanışına kadar Radloff (1895, 1897, 1899), Thomsen (1896, 1916), Orkun (1936), Sprengling (1939) tarafından yapılan metin çalışmalarında ise genel olarak DLT'den veya Çağdaş Türk Yazı dillerindeki durumundan hareketle görüş önerilerinde bulunulmuştur.

2. Yazıtlardaki söz içi ve söz sonunda $\delta (=b^1)$ ile yazılmış olan kelimeler, araştırmacıların bazıları tarafından yazıldığı şekilde okunurken bazı araştırmacılar, yazıtlar döneminde söz içi ve söz sonunda $\delta (=b^1)$ ile yazılmış olan kelimelerin Soğud ve Mani yazısını kullanan Uygur metinlerinde *b* yerine *v* kullanılmış olması ve Türk Runik alfabesinde *v/w* sesini karşılayacak bir işaret olmaması dolayısıyla bu kelimelerin aslı şekillerinin *v/w*'li olması gerektiğini belirtmiş ve söz içi ve söz sonu *b* ile yazılmış olan kelimeleri *v/w* ile okumuşlardır. **(bk. 3.1.4)** Radloff (1895, 1897, 1899), Thomsen (1896, 1916), Orkun (1936), Sprengling (1939), Gabain (1941), Malov (1951, 1959), Aalto P., Ramstedt G. J., G. Granö (1958), Giraud (1961), Ergin (1970), Tekin (1968, 1988, 1994), DTS, Berta (2004), Alyılmaz (2005), Şirin User (2009) ve Ercilasun (2016) tarafından yapılan okumalarda genel okuyuş devam ettirilmiş ve kelimeler yazıldığı şekilde $\delta (=b^1)$ ile okunmuş olmakla birlikte Clauson (1972) ve Ölmez (2012) *v* ile Aydın (2017) ise *w* ile göstermeyi tercih etmiştir.

3. Kapalı *e* ($=\acute{e}$) ünlüsünün gösterilip gösterilmemesi de okuma farklılıklarının temel sebeplerinden biridir. **(bk. 3.1.5)** İlk olarak Thomsen tarafından Yenisey Yazıtları'ndaki ǰ işaretinin kullanımından hareketle *e* ile *i* arasında kapalı bir *e* harfinin varlığını ispat edilmesi ile birlikte araştırmacılar tarafından bu harfin varlığı kabul edilmiş ve kapalı *e* ($=\acute{e}$) ile de okunmaya başlanmıştır. Radloff (1895, 1897, 1899), Thomsen (1896), Malov (1951, 1959), Alyılmaz (2005), Ercilasun (2016) okumalarında kapalı *e* ($=\acute{e}$) ünlüsünü göstermemiş, kapalı *e* ($=\acute{e}$) ile de okunmuş olan kelimeleri $\text{†} (=i, i)$ işareti yazıldığı durumlarda *i, i* ile yazılmadığı durumlarda ise *e* ile okumayı tercih etmişlerdir. Gabain (1941), Tekin (1988, 1994), Clauson (1972), Erdal (1991, 2004), Şirin User (2009), Ölmez (2012), Aydın (2017) tarafından yapılan okumalarda ise kapalı *e* ($=\acute{e}$) ünlüsü gösterilmiştir.

4. Yazıtlarda ikiz ünsüzlerin tek bir işaret ile karşılanması, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. **(bk. 3.1.24)** Radloff (1895, 1897, 1899), Thomsen (1896), Orkun (1936), Gabain (1941) ve Malov (1951, 1959) tarafından yapılan ilk okumalarda bu kelimeler yazıldığı şekilde tek ünsüzle okunmuş olmakla

birlikte ilk olarak Tekin (1968) tarafından ikiz ünsüzlerin tek bir işaret ile gösterildiği ileri sürülmüş ve bu doğrultuda okunmuştur. Bu görüş, Tekin'den sonra Ergin (1970), Clauson (1972), DTS, Berta (2004), Alyılmaz (2005), Şirin User (2009), Ölmez (2012), Aydın (2017) ve Ercilasun (2016) tarafından yapılan okumalarda da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur.

5. Yazıtların okunuşundaki temel farklılıklardan biri de /u/ ünlüsünün komşu inceltici ünsüzlerin tesiriyle öndamaksillaşma eğilimi göstermesi ve yazıtlar döneminde henüz o kelimelerin uyuma girmemiş olması dolayısıyla kalın sıradan bir kelimeye gelen ince ünsüze sahip bir ekin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünün araştırmacıların bazıları tarafından ince sıradan okunmasından kaynaklanmaktadır. **(bk. 3.1.20)** (*yarlıkadokin, savımin* gibi...) Araştırmacılar tarafından yaygın olarak bu şekilde değerlendirilmemiş ve kalın sıradan okunmuş olmakla birlikte Tekin (1988) ve Ölmez (2012) bu görüşü kabul etmiş ve kalın sıradan bir kelimeye gelen ince sıradan bir ekin yazılmayan bağlayıcı ünlüsünü ince sıradan okumayı tercih etmişlerdir.

6. Yazıtlarda ilk hecedeki ↓ (=a,e) işaretinin yazılmaması, araştırmacıların kelimeleri ilk hecede ↓ (=a,e) işareti ile de yorumlamasına sebep olmuş ve okuma farklılıklarına sebep olmuştur. **(bk. 3.1.20)** Bu durum, *apar apurum/ par purum; eşilik/silik; akıttımız/kıttımız; ayagma/yağma; ataman/taman; eterce/terçe; aygıl/yag(g)ıl; ebirü/berü; suk/aşok* kelimelerinde açıkça görülmektedir.

7. Yazıtların okunuşundaki temel farklılıklardan biri de kelimeye gelen ekin yazılmayan bağlama ünlüsünün dudak uyumuna dahil edilip edilmemesinden kaynaklanmaktadır. **(bk. 3.1.24)** Radloff (1895, 1897, 1899), Thomsen (1896), Orkun (1936) Malov (1951, 1959) ve Giraud (1961) tarafından yapılan ilk okumalarda kelimeye gelen ekin yazılmayan bağlayıcı ünlüsü dudak uyumuna dahil edilmeden okunmuş olmakla birlikte ilk olarak Gabain (1961) tarafından dudak uyumuna bağlı olarak okunmuş, sonrasında bu okuma önerisi Tekin (1968, 1988), Ergin (1970), Clauson (1972), Erdal (2004), Alyılmaz (2005), Şirin User (2009), Ölmez (2012), Aydın (2017) ve Ercilasun (2106) tarafından da devam ettirilmiştir.

8. Yazıtlarda söz içinde ve söz sonunda † (=ŋ) ile yazılmış olan kelimelerin aynı zamanda ‡ (=g) ile gösterilmiş olması dolayısıyla bu şekilde ikili kullanıma sahip olan kelimeler, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiştir. **(bk. 3.1.18)** Kelimeler, yaygın olarak yazıldığı şekilde okunmuş olmakla birlikte Ölmez (2012),

gerçekte η olması gerektiğini düşündüğü ancak yazımda g ile gösterilen kelimeleri η “gölgeli (shadow) η ” ile okumuştur.

9. Yazıtların okunuşundaki farklılıklardan biri de *-DOK/-DUK* sıfat fiil ekinin okunuşundan kaynaklanmaktadır. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında bu ek *-DUK* şeklinde okunmuş olmakla birlikte bu görüş sonrasında yaygın olarak kabul edilmiştir. (bk. 3.1.20) Türkiye’de ilk olarak Tekin tarafından ekin “o” ile *-DOK* şeklinde de okunabileceği ileri sürülmüş olmakla birlikte Ölmez (2012) ve Aydın (2017) tarafından yapılan okumalarda da bu görüş devam ettirilmiş ve *-DOK* şeklinde gösterilmiştir.

10. *OlOr-* fiili, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiş ve okunmuştur. Radloff tarafından yapılan ilk metin yayımında kelime, *olur-* şeklinde gösterilmiş olmakla birlikte sonrasında bu görüş araştırmacılar tarafından yaygın olarak kabul edilmiştir. (bk. 3.1.3) İlk olarak Gabain ilk hecenin dışında *u/ü*’nün yerinde *o,ö*’nin var olabileceğini ve bu şekilde de okunabileceğini ileri sürmüş olmakla birlikte sonrasında bu görüş, Erdal (1991, 2004), Ölmez (2012) ve Aydın (2017) tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur.

11. Türk Runik alfabedeki ϯ (=nd/nt) ve M (lt/ld) ünsüz çiftlerinin okunuşu ve gösterilişi konusunda da araştırmacılar tarafından farklı görüşler öne sürülmüştür. (bk. 3.1.34) Thomsen (1896), transkripsiyon yöntemi olarak $\text{J}\text{ϯ}$ ile yazılan kelimeler için (=lt), M çift ünsüz ile yazılan kelimeleri ise (=ld) ile göstermeyi tercih etmiştir. Sonrasında bu transkripsiyon yöntemi, Orkun (1936), Gabain (1941), Erdal (2004) ve Berta (2004) tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde okunmuştur. Malov (1951, 1959) ise *l, n, r* ile biten tabanlardan sonra *t* ile, diğer seslerle biten tabanlardan sonra *d* ile kullanıldığını belirtmiş ve bu şekilde okumuştur. Sonrasında bu görüş, Tekin (1988), Ergin (1970), Alyılmaz (2005), Şirin User (2009), Ölmez (2012), Aydın (2017) ve Ercilasun (2016) tarafından da kabul edilmiş ve aynı şekilde gösterilmiştir.

12. Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmalardaki okuma farklılıklarından biri de yazıtlarla ilgili yapılan ilk yayımlar da dahil olmak üzere kelimelerin Radloff ve Fin Atlası’nda farklı şekillerde gösterilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte yazıtlarla ilgili yapılan yeni epigrafik çalışmalar yeni okuma ve anlamlandırma önerilerini de beraberinde getirmiştir. Bu durum, Türkiye’de Cengiz Alyılmaz tarafından yapılan okuma çalışmasında da görülmektedir. (bk. 3.3.34) Örneğin, $\text{X}\text{I}\text{H}\text{K}\text{E}\text{I}$ şeklinde yazılmış olan kelime ilk olarak Alyılmaz’ın epigrafik çalışması ile

birlikte *bintegi* şeklinde okunmuş ve “benim gibi” olarak tercüme edilmiştir. Bu konudaki örnekleri artırmak mümkündür.

13. Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmalardaki okuma ve yorumlama farklılıklarının sebeplerinden biri de çalışmayı hazırlayan araştırmacının çalışmasını hazırladığı dönem kullanabileceği kaynak sayısının yeterliliğinden ve karşılaştırmalı olarak değerlendirip kelimelerin kökeni ile ilgili yorum yapabileceği çağdaş Türk yazı dilleri ile ilgili yapılmış olan çalışmaların durumundan kaynaklanmaktadır. Türkiye’de yapılmış olan çalışmalar üzerinden bu konuda genel bir değerlendirme yapacak olursak, Hüseyin Namık Orkun tarafından yapılan çalışma çok erken bir dönemde yazılmış olmasından dolayı kendisinden çok sonra hazırlanmış olan ve Türkoloji çalışmaları için kaynak niteliği taşıyan (EDPT, OTWF, DTS) çalışmalardan faydalanamamış ve büyük olasılıkla Thomsen’in okumasından ve DLT’den yararlanmıştı. Öte yandan Türkiye’de en son Ahmet Bican Ercilasun tarafından hazırlanan çalışmaya baktığımızda Hüseyin Namık Orkun da dahil olmak üzere kendisinden önce hazırlanmış olan bütün çalışmaların karşılaştırmalı olarak incelendiğini ve bu açıdan kullanabileceği zengin bir malzemenin olduğunu görürüz. Bu durum, Orkun’dan Ercilasun’a kadar geçen süreç içerisinde hazırlanmış çalışmalar arasında bariz bir okuma ve yorumlama farklılığının olduğunu ve yazıtlarla ilgili yapılan çalışmaların birikimli ve birbirini takip ederek ilerlediğinin göstergesidir.

14. Orhon Yazıtları ile ilgili yapılan çalışmalardaki okuma farklılığının aynı zamanda yazıtlarda mevcut olan bazı eksik yazımlardan kaynaklandığı görülmüştür. T. Tekin, VII. yüzyılın ilk yarısında Moğolistan bozkırlarında yazıtları yazan kişinin runik yazının kurallarına istisnasız uymuş olmasının beklenemeyeceğini ve yazıtların bazı kısımlarında eksik yazımların mevcut olduğunu belirtmiştir. **(bk. 3.3.17)**

Türkiye’de Hüseyin Namık Orkun tarafından yapılan ilk ayrıntılı çalışmadan itibaren Muharrem Ergin, Talat Tekin, Cengiz Alyılmaz, Erhan Aydın, Hatice Şirin User, Mehmet Ölmez ve Ahmet Bican Ercilasun tarafından yapılan okuma çalışmaları okuması bakımından farklı olduğu tespit edilen kelimelerden hareketle ayrıntılı olarak incelenen bu çalışmada, bu araştırmacıların okumalarında etkili olan kaynaklar köken açıklamaları ile beraber verilmiştir. Bu açıdan tez, Türkiye’de ileriki yıllarda yapılacak olan Orhon Yazıtları ile ilgili okuma çalışmaları için daha öncesinde yapılan çalışmaların okuma, anlamlandırma ve yorumlama yöntemlerinin karşılaştırmalı olarak bir arada bulunduğu bir kaynak sunarak kolaylık sağlamayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aalto Penti, Gustav John Ramstedt, Gabriel Granö.1958. Materialian zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei. **Journal de la Soci t  Finno-Ouigrienne**. s. 60/7: 3-91.
- Aalto, Penti. 1992. K l-Tegin  r at bo/ult . **Türk Kültürü Araştırmaları**. s. 30/1-2: 119-124.
- Açıkgöz, Halil. 1994. Bilge Kagan Yazıtı'nın Doğu Yüzünün İlk Satırında ( )ki (E)d(i)z K(e)r(e)k l( )g m  Yoksa Kid(i)z K(e)r(e)k l( )g ‘‘Keçe adırlı’’ mı Okunmalı. **TDAY-B**. c.42. s. 1994: 1-10.
- Açık, Melek. 2019. **Necip Asım'ın Orhun Abideleri Adlı Eseri ve Bunun Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları Adlı Eserle Karşılaştırılması**. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Adamoviç, Milan. 1996. Ota Bora, **CAJ**. s.40: 168-172. (Türkçeye ev. Erhan Aydın. 2004. Ota Bora. **Türk Dili**. Ankara: TDK Yayınları. s. 633: 261-264.
- Ağca, Ferruh. 2012. Eski Türkçe Metinlerde  ~g Değişkenliği  zerine. **Türk Bilig**. s. 23: 69-82.
- _____. 2015. Eski Türkçe k :k teņri ve k :k kalık ikilemeleri  zerine. **Türk Bilig**. s. 30: 201-221.
- Aksan, Doğan. 1980-1981. K kt rkenin Söz Varlığı. **TDAY-B**. c.28-29. s. 1980-1981: 17-21.
- Alyılmaz, Cengiz. 2000. Bilge Tonyukuk Yazıtları  zerine Birkaç Düzeltme. **TDAY-B**. c.48. s.2000: 13-18.
- _____. 2003. K l Tigin Yazıtına Yapılan Eklemeler  zerine. **Orkun**. s.59: 24-27.

- _____. 2005. **Orhon Yazıtlarının Bugünkü Durumu**. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti. 1951. **Atebetü'l-Hâkâyık**. Ankara: TDK Yayınları. (Tıpkıyla aynı: 1992.)
- Arslan Erol, Hülya. 2008. **Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri**. Ankara: TDK Yayınları.
- Ay, Özgür, Metin Yılmaz. 2010. **I. Uluslararası Uzak Asyadan Ön Asyaya Eski Türkçe Bilgi Şöleni Bildirileri**. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Aydemir, Âdem. 2012. Kül Tigin Yazıtı'ndaki "Er At" Kelimesi Üzerine. **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**. s. 33: 63-85.
- Aydın, Erhan. 2007. Kül Tigin Yazıtının Kuzey Yüzünün 6. Satırında Bir Düzeltme Denemesi ve Önerisi. **Bilig**. s. 43: 55-62.
- _____. 2008. Tonyukuk Yazıtının 6. Satırında bir Düzeltme Denemesi: Böñüser mi Böñreser mi?. **Dil Araştırmaları**. s. 2: 79-86.
- _____. 2010a. The Contribution of the Mongolian Language on the Reading of Place Names in Old Turkic Inscriptions: Togla or Tugla (Tugula?). **CAJ**. s. 54/I: 22-26.
- _____. 2010b. Bulçu Yer Adı Üzerine Notlar. **Turkish Studies International Preodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic**. Vol 5/1: 178-186.
- _____. 2011a. Yenisey Yazıtlarında Geçen Türk Boyları Üzerine Notlar. **Turkish Studies International Preodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic**. Vol 6/1: 390-398.
- _____. 2011b. Remarks on Qatun in the Yenisei Inscription. **AOH**. s. 64/3: s. 251-256.
- _____. 2011c. Eski Türk Yazıtlarındaki *çıntan ıgaç* "sandal ağacı" üzerine. **Bilig**. s. 56: 25-32.
- _____. 2016a. **Eski Türk Yer Adları**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

- _____. 2016b. Eski Türk Yazıtlarında Xinjang. **Dil Araştırmaları**. s. 18: 29-46.
- _____. 2016c. Eski Türk Yazıtlarında Bitkiler ve Hayvanlar, **Türk Kültürü**. s. 2016/1: 1-51.
- _____. 2017a. **Türk Runik Bibliyografyası**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- _____. 2017b. **Orhon Yazıtları Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları. (İlk baskı: 2012)
- _____. 2017c. Söz Varlığı Açısından Yenisey Yazıtlarının Moğolistan Yazıtlarından Farklılıkları Üzerine Notlar. **Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi**. c. 1/1: 48-58.
- _____. 2018a. **Uygur Yazıtları**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- _____. 2019a. **Sibirya’da Türk İzleri**. İstanbul: Kronik Kitap Yayınları.
- _____. 2019b. **Türklerin Bilge Atası Tonyukuk**. İstanbul: Kronik Kitap Yayınları.
- _____. 2019c. On the Name and Titles of Tonyukuk. **Türk Bilig**. s.37: 1-10.
- _____. 2019d. Türk Runik Bibliyografyası’na Ek I. **Journal of Old Turkic Studies**. c. 3/1: 6-40.
- _____. 2020. Tonyukuk Yazıtının 13. Satırındaki Deyim Üzerinde Yeni bir Okuma ve Anlamlandırma Önerisi. **Türk Bilig**. s. 39: 71-79.
- Atalay, Besim. 1985. **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I**. Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 1985. **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II**. Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 1985. **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III**. Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 1986. **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi IV**. Ankara: TDK Yayınları.
- Balcı, Mustafa. 2011. **Orhun Yazıtları Türkiye’deki İlk Çalışmalar**. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Barutçu, F. Sema. 1983. Kül Tigin mi Köl Tigin mi?, **Türk Dünyası Araştırmaları**. s. 22: 101-104.
- Bazin Louis, James Russell Hamilton. 1979. Remarques sur l'expression *qiz qoduz* en turc ancien. **Turcica**. s. 11: 187-189.
- Bazin, Louis. 1981. Kül Tegin ou Köl Tegin?. **Scholia. Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde. Annemarie von Gabain zum 80. Geburtstag am 4. Juli 1981**. Ed. K. Röhrborn und H. W. Brands. Wiesbaden.: 1-7.
- _____. 1991. Les systèmes chronologiques dans le monde turc ancien. Budapest. Akadémiai Kiadó. Türkçesi: **Eski Türk Dünyasında Kronoloji Yöntemleri**. Türkçeye çev.: Vedat Köken. 2011. Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 2016. Kül Tegin mi Köl Tegin mi? Türkçeye çev.: Ebru Kabakçı. **Dil Araştırmaları**. s. 19: 209-214.
- Berta, Árpád. 2004. Szavaimat Jól Halljátok... A Türk és Ujgur Rovásírásos Emlékek Kritikai Kiadása. Szeged: Jate. Türkçesi: **Sözlerimi İyi Dinleyin: Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını**. Türkçeye çev.: Emine Yılmaz. 2010. Ankara: TDK Yayınları.
- Ceylan Yılmaz, Emine. 1991. Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü. **Türk Dilleri Araştırmaları 1**. s.1: 51-165.
- Clauson, Sir Gerard. 1971. Some Notes on the Inscription of Toñukuk. **Studia Turcica**.: 125-132.
- _____. 1972. **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**. London: Oxford University Press.
- _____. 1976. Tonyukuk Abidesi Hakkında Bazı Notlar. Türkçeye çev.: İnci Enginün. **Türkiyat Mecmuası**. s.18: 141-148.
- Czeglédy, Károly. 1962. Çogay-Kuzı, Kara-Kum, Kök Öng. **AOH**. s. 15: 55-69.
- Çetin, Engin. 2008. Kül Tigin Yazıtı Kuzey Yüzü Dokuzuncu Satırda Yer Alan *ögs(ü)z ak at* üzerine. **Türk Dilleri Araştırmaları 18**. s. 18: 135-148.

- Doerfer, Gerhard. 1963-1975. **Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen**. Band I-IV. Wiesbaden: Franz Steiner.
- Ercilasun, Ahmet Bican. 1987. “Bilge Kağan Bengü Taşının Kuzey Cephesinin İlk Üç Satırı Üzerinde Bazı Düşünceler” **V. Milletler Arası Türkoloji Kongresi Tebliğler I**. İstanbul: Türk Dili: 69-74.
- _____. 1993. Bir Kişi Yañılsar Oğuşı Bodunı Bişükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş (KT G6= BK K4) İbaresı Üzerine. **TDAY-B**. c. 41. s.1993: 83-89.
- _____. 1994. Köl Tigin Yazıtı Bir Nutuk Metni midir?. **TDAY-B**. Ankara: 31-39.
- _____. 2000. L, N, R’den Sonra Niçin T?. **TDAY-B**. c. 48. s.2000: 191-194.
- _____. 2008. La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi. **Dil Araştırmaları**. s. 2: 35-56.
- _____. 2016. **Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdal Marcel, Claus Schönig. 1990. Früh türkisch *bo* oder *bu*?. **Ural-Altäische Jahrbücher**, N.F. 9 (1990): 71-76.
- Erdal, Marcel. 1991. **Old Turkic Word Formation. A functional Approach to the Lexicon**. Wiesbaden.
- _____. 2004. **A Grammar of Old Turkic**. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Ergin, Muharrem. 2002. Türklerde Yazı ve Alfabeler. **Türk Dünyası El Kitabı II**. 3. Baskı. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü: 259-329.
- _____. 2013. **Orhun Abideleri**. 47. Baskı. Ankara: Boğaziçi Yayınları.
- Gabain, Annemerie von. 2000. **Eski Türkçenin Grameri**. çev. Mehmet Akalın. Ankara: TDK Yayınları.
- Giraud, René. 1961. **L’inscription de Bañ Tsoko**. Paris.
- Hamilton, James Russell. 1974. *opla-/yopla-, uf-/yuf- et autres formes semblables en turc ancien*. **AOH**. s. 28/1: 111-117.

- Hovdhaugen, Even. 1974. The Relationship between the two Orkhon inscriptions. **AOH**. s. 36: 55-82.
- İlhan, Nadir. 2004. Yañılsar... Bişükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. s. 14 (2): 121-128.
- Kaçar, Irmak. 2013. **Orhun Yazıtları Üzerine Türkiye’de Yapılmış Yayınların Açıklamalı Kaynakçası**. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karamanlıoğlu. Ali Fehmi. 1966. “Silik” Sözü Üzerine. **Reşit Rahmeti Arat İçin**. Ankara. s.320-322.
- Kaya, Ceval. 1998. Köl Tigin Yazıtının Güneydoğu Yüzünde Taygun mu Yoksa Ataygun mu Okunmalı?. **İlmi Araştırmalar**. s. 6: 171-179.
- _____. 2011. Köktürkçe İdi Oksız Üzerine. **Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu**. 26-29 Mayıs 2010. Bildiri Kitabı (Cilt 1). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.: 463-467.
- _____. 2020. Köktürkçe isi/işi~ kişi/kişi Üzerine. **Belgü**. s.5: 19-26.
- Korkmaz, Feryal. 2013. Runik Harfli Türk Yazıtlarında ng Ünsüzü Üzerine. **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**. c.48 s.48: 151-159.
- Korkmaz, Zeynep. 1990. Göktürkçede İsimden Fiil Türeten Ekler ve Köken Yapıları Üzerine. **TDAY-B 1990**. c. 38. 141- 149.
- Kormuşin, İgor Valentinoviç. 2017a. **Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları**. çev. Rysbek Alimov. Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 2017b. Tonyukuk Yazıtı ve Yenisey Yazıtlarındaki “papyon kravat” Biçimindeki Ꞇ Runik İşaretin Doğru Okunuşuna Dair. **Türk Dilleri Araştırmaları**. S. 27.1 (2017): 67-70.
- Li, Yong Sōng. 2003. Zu QWRDNTA in der Tunuquq-Inschrift. **CAJ**. s. 47/2: 229-241. Türkçesi: Tonyukuk Yazıtında Geçen QWRDNTA Hakkında. Türkçeye

Çev.: Ufuk T. Altunkaya 2008. **Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**. s. 14/1: 209-228.

_____. 2008. Orhon Yazıtları Üzerine Notlar. **Türk Dilleri Araştırmaları 18**. İstanbul: Festschrift in Honor of Talat Tekin edited by Mehmet Ölmez.

_____. 2011. On Tögültün Yazı in the Orkhon Inscriptions, **Ötükenden İstanbula Sempozyumu Türkçenin 1290 Yılı (720-2010) Bildiriler**. Haz. Mehmet Ölmez: 371-378.

Malov, Sergey Yefimoviç. 1951. **Pamyatniki drevnetyurskskoy pis'mennosti teksti i issledovaniya**. Moskova-Leningrad.

_____. 1959. **Pamyatniki drevnetyurskskoy pis'mennosti Mongolii i Kirgizii**. Moskova: İzdatel'stvo Akdemii Nauk SSR.

Mert, Osman. 2005. Orhon Yazıtlarında Kullanılan İşaretsiz (/ø/) Görev Ögeleri. **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**. s. 38: 1-20.

_____. 2009. "Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarında Yer Alan Ortak Metinlerde Ünsüzleri Karşılamanın Karakterlerinin Kullanımıyla İlgili Karşılaşılan Farklılıklar", **I. Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni**. (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009)

Mirkamal, Aydar. 2015. Kültegin ve Bilge Kağan Yazıtlarındaki idi o(o)qs(u)z sözü üzerine. **Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**. 4/1: 16-24.

Mori, Masao. 1981. "bökli" veya "bükli" Şekillerinde Transkripsiyon Edilen Bir Kelime Üzerine. **VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**. Ankara: TTK. c. 2: 579-582.

Nadalyayev, V. M., Dmitriy M. Nasilov, Edhem Rahimoğlu Tenişev, Aleksandr Mihayloviç Şçerbak. 1969. **Drevnetyurkskiy slovar'**. Leningrad.

Orkun, Hüseyin Namık. 1936. **Eski Türk Yazıtları I**. Ankara: TDK Yayınları.

_____. 1938. **Eski Türk Yazıtları II**. Ankara: TDK Yayınları.

_____. 1940. **Eski Türk Yazıtları III**. Ankara: TDK Yayınları.

- _____. 1941. **Eski Türk Yazıtları IV**. Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 1987. **Eski Türk Yazıtları**. Ankara: TDK Yayınları (Tıpkıyla aynı, 1994. **Eski Türk Yazıtları**. Ankara: TDK Yayınları: 529)
- _____. 2018. **Türk Adının Ashı**. Ankara: TDK Yayınları.
- Ölmez, Mehmet. 1995. Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler (1). **Türk Dilleri Araştırmaları 5**. s. 5: 227-229.
- _____. 1997. Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler (2). **Türk Dilleri Araştırmaları 7**. s. 7: 175-186.
- _____. 1999. Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler (3). **Türk Dilleri Araştırmaları 9**. s. 9: 59-65.
- _____. 2008a. Alttürkische Etymologien (2). **Aspects of Research into Central Asian Buddhism in Memoriam Kogi Kudara** (ed. P. Zieme). Brepols: Silk Road Studies.: 229-236.
- _____. 2008b. Eski Türk Yazıtlarındaki *eşük*, *kedimlig* ve *teve* Üzerine. **Türk Dilleri Araştırmaları 18**. s. 18: 333-340.
- _____. 2009. “Eski Türk Yazıtlarının Yeni Bir Yayımı Nasıl Olmalıdır?”, **I. Uluslararası Uzak Asya’dan Ön Asya’ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni**, (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2009): 211-219.
- _____. 2011. Eski Uygur ve Çin Kaynakları Işığında Orhon Yazıtlarında Geçen Yer ve Kişi Adları, **Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu**. (26-29 Mayıs 2010. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü). c.II. s.629-640.
- _____. 2015. **Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan’daki Eski Türk Yazıtları**. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- _____. 2017. **Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri**. İstanbul: Kesit Yayınları.
- _____. 2018a. **Uygur Hakanlığı Yazıtları**. Ankara: BilgeSu Yayınları.

- _____. 2018b. About *qwy* and *qwni säñünüg* from Old Turkic Inscriptions. **Türk Dilleri Araştırmaları**. **28.2 (2018)**: 101-107.
- Öner, Mustafa. 2010. Orhon Yazıtlarındaki içik- Üzerine. **Dil Araştırmaları**. s.6: s.23-37.
- Radloff, Wilhelm. 1895. **Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei**. St. Petersburg.
- _____. 1897. **Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei (Neue Folge)**. St.-Petersburg.
- _____. 1899. **Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei (Zweite Folge)**. St.-Petersburg.
- Sertkaya, Osman Fikri. 1979. The First Line of Tunyukuk Monument. **Central Asiatic Journal**. c.23. No. ¾: 288-291.
- _____. 1976. “İnel Kagan” mı “İni İl Kagan” mı?. **Atsız Armağanı**. s.397-419. (Aynı yazı: Göktürk Tarihinin Meseleleri. 1995. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 29-32.)
- _____. 1983. Köl Tigin ve Köl-iç-Çor kitabelerinde geçen Oplayu Tegmek deyimini üzerine. **Journal of Turkish Studies 3 Orhan Şaik Gökyay Armağanı**. C.2. Cambridge: Harvard UP: 369-375.(Aynı yazı: 1995. **Göktürk Tarihinin Meseleleri**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. s.153-159.)
- _____. 1979a. A Note on the Adjectival Compound *kız koduz* on the Tonyukuk Monument. *Turcica* 11: s. 180-186. (Aynı yazı: 1995. **Göktürk Tarihinin Meseleleri**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. s. 29-32.)
- _____. 1979b. Muss es Çölgi Az eri oder Çöl(l)üg iz eri heisen?. *Journal of Turkish Studies 3 Ali Nihat Tarlan Hatırası*. (Aynı yazı: 1995. **Göktürk Tarihinin Meseleleri**. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları)
- _____. 1980. Tonyukuk Abidesi Üzerine Üç Not: I. Tonyukuk Abidesinin İlk Satırı; II. Çölgi (A)z (e)ri mi?-Çöl(l)üg iz (e)ri mi?; III. Tonyukuk Abidesindeki *kız koduz* Sıfat Tamlaması Üzerine. **Türkiyat Mecmuası**. s.19.: s.165-182.

- _____. 1986. Tonyukuk Kitabesinin İkinci Taşının Doğu Yüzü Hakkında Bazı Yeni Görüşler. **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten- 1986**. c. 34. Ankara: 59-63.
- _____. 1995. Kül Tigin mi~ Köl Tigin mi?. **Göktürk Tarihinin Meseleleri**. Ankara: TKAE, 129-133.
- _____. 2004. Göktürk Yazıtlarında Hintçe Unsurlar. **Zeynep Korkmaz Armağanı**. Ankara: TDK Yayınları: 366-380.
- _____. 2014. Bir kişi y(a)η(ı)ls(a)r og(u)şı<ηa> (e)bi<ηe> (e)şükiñe t(e)gi (a)kıdm(a)z ermiş [KT G6=BK K4]. **Dil Araştırmaları**. s. 14: 9-21.
- Sprengling, Martin. 1939. Tonyukuk's Epitaph: An Old Turkish Masterpiece. **American Journal of Semitic Languages and Literatures** 56, No.1: 1-19; No. 4: 365-383.
- Stachowski, Marek. 1998. Zwei alttürksche Konsonantenwechsel (ş~s, ş~l), die Runik und die Altaistik. **Bahşi Ögdisi Klaus Röhrborn Armağanı** (Yayımlayanlar: J.P. Laut, M. Ölmez), Freiburg-İstanbul: Simurg Yayınları: 391-399.
- Şen, Serkan. 2001. Kültigin ve Bilge Kağan Yazıtlarda Geçen "Büklü" Sözcüğü Üzerine. **Türk Dili**. s. 595: 55-61.
- _____. 2009. Orhon Yazıtlarında Geçen Teñri Teg Teñride Bolmuş Türük Bilge Kagan ve Teñgri Teg Teñri Yaratmış Bilge Kagan İfadelerinin Yeni Bir Yorumu. **I. Uluslararası Uzak Asya'dan Ön Asya'ya Eski Türkçe Bilgi Şöleni**: 251-259.
- _____. 2013. Bilge Kagan Yazıtındaki ödinge küni tegdük için İfadesi Üzerine. Ankara: **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü-Yalım Kaya Bitigi Osman Fikri Sertkaya Armağanı**. Ed. Hatice Şirin User, Bülent Gül: 541-547.
- _____. 2015. Tunyukuk Yazıtındaki ıda taşda İkilemesi Üzerine, **Dil Araştırmaları** s.17: 95-102.

- Tabaklar, Özcan. 2011. Göktürk Harfli Yazıtlarda -gAll Eki Üzerine. **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**. s. 45 (45): 269-274.
- Taşagül, Ahmet. 2018. **Göktürkler I-II-III**. 3. Baskı. Ankara: TTK Yayınları.
- Tekin, Şinasi. 1990. Türkçede -MA olumsuzluk eki -DIK+ Eki Nereden Geliyor?. **Tarih ve Toplum**. Vol 13. No. 74: 14-17.
- Tekin, Talat. 1963. On Kök Türkic “Büntägi. CAJ. Vol 8. No. 3. Wiesbaden: Harrasovitz: 196-198.
- _____. 1968. **A Grammar of Orkhon Turkic**. Bloomington: Indiana University. (Türkçeye çev. 2003. Orhon Türkçesi Grameri. Ankara: TDK Yay.)
- _____. 1988. **Orhon Yazıtları**. Ankara: TDK Yayınları.
- _____. 1993. **Irak Bitig The Book of Omens**. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- _____. 1994a. **Tunyukuk Yazıtı**. Ankara: Simurg Yayınları.
- _____. 1994b. Türk Dillerinde Ökseste y- Türemesi. **TDA 4**: 51-66.
- _____. 1995. **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**. Ankara: Simurg Yayınları.
- _____. 1997. On the Old Turkic Verbal Noun Suffix {-dOk}. **TDA 7**. s.5-12.
- _____. 2010. Eski Türk Yazıtlarında Yanlış Yorumlanan Bir Kelime Üzerine. **Turkish Studies International Preodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic**. s. 1 (2): 201-211.
- _____. 1957. Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine 1. **Türk Dili**. 6 (67): 372-374.
- Temir, Ahmet. 1955. Türkçe ile Moğolca Arasındaki İlgiler. **Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**. c.13. s.1-2: 1-23.
- Tezcan, Semih. 1975-1976. Tonyukuk Yazıtında Birkaç Düzeltme. **TDAY-B**. c. 23-24. s.1975-1976: 173-181.

_____. 1977. Eski Türkçe buyla ve бага sanları üzerine. **TDAY-B.** c. 25. s. 1977: 53-69.

Thomsen, Vilhelm. 1896. Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées. **Mémoires de la Société Finno-Ougrienne.** 5: 1-224.

_____. 1916. Études Concernant L'Interprétation Des Inscriptions Turques de la Mongolie Et de la Sibérie (Moğolistan ve Sibirya'daki Türk Yazıtlarının Yorumlanmasıyla İlgili İncelemeler). **Turcica.** 1-101.

_____. 1924. Alttürkische Inschriften aus der Mongolei in Übersetzung und mit Einleitung. **Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft.** c. 78. No ¾: 121-175.

_____. 2011. **Orhon Yazıtları Araştırmaları.** çev. Vedat Köken. Ankara: TDK Yayınları.

Toker, Mustafa. 2018. Tonyukuk Bengü Taşında Geçen “Bar mu Ne” (𐰽𐰺𐰍𐰏𐰚) İbaresini Başka Ne Şekilde Okunabilir?. **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi.** s.43: 13-24.

Tuna, Osman Nedim. 1957. Bazı İmlâ Gelenekleri, Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtlarında Birkaç Açıklama. **TDAY-B.** c.5. s. 41-81.

_____. 1960. Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller. **TDAY-B.** c. 8: 213-282.

_____. 1993. Ekin Ara İdi Oksız Kök Türk Ança Olurur Ermiş (KT, D, 2-3) İbaresini Üzerine. **TDAY-B.** c. 41: 77-81.

Uçar, Erdem. 2017. Köl Tégin (G9) ve Bilge Kagan (K7) Yazıtlarındaki Arılığ Üzerine. **Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi.** c.1. s.1: 61-67.

_____. 2018. Köl Tégin (G 6) ve Bilge Kagan (K 4-5) Yazıtlarındaki Bişükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş Cümlesi Üzerine. **Türkologiya Dergisi.** c. 6. s.92: 7-44.

_____. 2018. Bilge Kagan (Doğu 41) Yazıtındaki NlñTYn İbaresini Üzerine. **Journal of Old Turkic Studies.** c.2. s.1: 67-83.

_____. 2018. Eski Türkçede Et- ve Öt- Fiilleri Üzerine. **Journal of Old Turkic Studies**. c.2. s. 2: 79-97.

User, Hatice Şirin. 2008. “Kan ağla- ve baş bağla- Deyimlerinin Bilge Kağan ve Suci Yazıtları Temelinde Açıklanması. **Türkbilig Türkoloji Araştırmaları 16**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. s.16: 137-145.

_____. 2010. **Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemeleri**. Konya: Kömen Yayınları. (İlk baskı: 2009)

_____. 2007. Tonyukuk Yazıtında Geçen (Ugur Kalıtdım) İbaresine Yeni Bir Anlamlandırma Teklifi. **Erdem**. s. 16/48: 157-168.

_____. 2011. Runik Türk Yazıtları Çerçevesinde katun ve kunçuy. **Ötüken İstanbul Sempozyumu Türkçenin 1290 Yılı (720-2010) Bildiriler**. Haz. Mehmet Ölmez: 281-294.

_____. 2015. **Kül Tigin Yazıtı Notlar**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Ünal, Orçun. 2016. **Klasik Moğolca Söz Varlığında Türkçe Kökenli Kelimeler ve Türkçe-Moğolca Ses Denklikleri**. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

_____. 2020. Kül Tegin ve Bilge Kağan Yazıtları’nda Geçen Otça Borça İfadesi Üzerine. **Gazi Türkiyat**. s.26: 127-143.

Üstün, Mehmet Cihat. 2010. Türk Asıllı Türkologların Orhun Yazıtlarını Okuma ve Yorumlamalarındaki Farklılıklar Üzerine Notlar. **Turkish Studies International Preodical For the Languages Literature and History of Turkish or Turkic**. s. 5/2: 1383-1404.

Yıldız, Hülya. 2007. **Orhon Türkçesi ile Yakutçanın Sözvarlığı ve Sözyapımı Bakımından Karşılaştırılması**. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

_____. 2018. Proposal for a new Reading of a line in the Tunuquq Inscription. **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**. s. 71/4: 375-384.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad: Emine

Soyad: GÜRBÜZ

Doğum Yeri: Afyonkarahisar

Doğum Yılı: 12.12.1995

EĞİTİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Dili Anabilim Dalı (2017- Devam Ediyor)

Lisans: İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2013-2017, Not Ortalaması: 90.7)

İŞ TECRÜBESİ

Araştırma Görevlisi: Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Anabilim Dalı (2019- Devam Ediyor)

BİLDİRİLER

“Çağdaş Türk Yazı Dillerinin Etimolojik Sözlükleri” XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 16-18 Ekim 2019, SAMSUN.